

HUSZONÖT ÉV
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-1848.

ÍRT A

HORVÁTH MIHÁLY.

HARMADIK KIADÁS

HARMADIK KÖTET

BUDAPEST 1881.
KIADJA: RÁTH MÓR

TARTALO M.

Hatodik könyv.

Reformtörekvések a kormány részéről.
A nemzet s kormány közti harc a reformok
i r á n y a m i a N.
Első fejezet.

Ú j i r á n y o k , s a p á r t o k á l l á s a .

A kormány és nemzet ellenkező iránya	3
A nemzeti irány	5
A védegylet megalakulása	7
A kormány új iránya.....	11
Apponyi György és Jósika Samu kanCzellárokká neveztetése	30
A pártok állása.....	32
A „Pesti Hírlap” ¹⁾	—
A központosítási iskola.....	35
A hírlapok színezete	46

Lap.

Második fejezet.

Apponyi kormányának kezdete. Az a d m i n i s t r á -
tőri rendszer.

Apponyi elvei	52
A kormány a védegylet irányában	53
Az adminisztrátori rendszer	57
Az adminisztrátorok eljárása.....	61
A honti esemény.....	63
A bihari tisztújítás	73

Harmadik fejezet.

A horvát tartományi gyűlés rendezése s egyéb
kormány szabályok.

A zágrábmegyei nemesi összeírás és tisztválasztás	82
A tartományi gyűlés jelleme.....	84

IV

A gyűlés megnyitása	35
Kir. leirat a szavazatjog iránt	36
A megyék lépései az új kormányrendszer ellen	91
A kormányrendszer hibáinak oka	95
A kormány némi hasznos intézkedései	97
A közlekedési bizottmány felállítása	98
Ipariskola alapítása	—
A népiskolák rendezése	99

Negyedik fejezet.

Nemzeti törekvések, a reform eddigi irányának s elvéinek keresztülvitelében.

Az ellenzék szorosabb egyesülése s törekvése	104
A felelős kormány elvének terjedése.....	109
A közös adózás körüli tények	111
Örökváltsági esetek	112
A védegyleti eszmék körüli mozgalom	113
Dohány-egyedáruság	117
A védegylettel rokon eszmék	120
A védegylet hatása anyagi tekintetben	122
A gyáralapító társaság	123
Iparegyesület	125
Iparműtár	—
Ileözgazdaság	120
Tiszaszabályozás	127
Vámviszonyok.....	130
Pártvélemények a közbenső vámok felett.....	135
A magyar kereskedelmi társaság	140
Vasúttak.....	144

Ötödik fejezet.

Erdélyi állapotok s országgyűlések.

Erdély hátramaradásának főbb okai	149
A földnép állapota	153
Az országgyűlés fő tárgyai	155
Az úrbér tárgyalása.....	157
Kemény Dénes indítványa az örökváltság iránt.....	100
Tanácskozás az úrbér felett.....	101

Hetedik könyv.

A nemzeti átalakulást közvetlen megelőzőtt időszak eseményei.

Első fejezet.

Pártba rezok s állapotok az 1847-ki országgyűlés elő tt.	
József főherceg nádor halála	171
István főherceg királyi helytartóvá kineveztetése	176

V

A főherceg körutazása	178
A két nagy párt közti liarcz folytatása	180
A kormány törekvése az adminisiratori ügy keresztülvitelében.....	—
Az adminisztratorok törvényszéki elnöklete	182
A conservatív párt törekvései, gyülekezetei	183
Gróf Széchen Antal programul beszéde	184
Akart-e a kormány alkotmányos úton haladni?	200
Különbég a két párt irányelvi közt	206
Az ellenzéki irányelvek	211
Az ellenzék összejövetelvi	214
Széchenyi István ezenkori működése	222
A „Politikai Programtöredékek“	223
Az „Ellenzéki Nyilatkozat“	231

Második fejezet.

A z 1847-k i o r s z á g y ü l é s e l s ő f e l e .

Az országgyűlés kihirdetése	242
Követválasztások	—
Kossuth követté választatása	244
Széchenyi István bukta. Sopronyban	245
Megválasztatása Mosonyban	24tj
Az utasítások általánossága	247
Pest megye utasítása	240
A borsodi utasítás áttekintése	253
A horvát tartományi gyűlés	255
Az időjelek	259
Változások a kormány fő hivatalaiban.....	260
Zalka János kir. személynök.....	261
Az ellenzék vezére	263
A főrendi ellenzék	266
Az országgyűlés megnyitása	268
Nádorválasztás	269
A kir. előadások.....	270
Az adresse-viták	—
Somssich indítványa.....	271
Kossuth indítványa	273
Széchenyi indítványa.....	282
Az alsóház feliratj javaslatá	283
A válaszfelirati viták a főrendeknél.....	286
Batthyáni Lajos beszéde	287
A válaszfelirat letétele	291
Közös teherviselés.....	292
Örökváltság	297
Az ösiség eltörlése.....	298
A horvátországi sérelem.....	299
A partium kérdése	304
Az adminisztratori rendszer miatti sérelem	306
Kir. leirat az adminisztratori sérelem iránt	313

VI

Nyolczadik könyv.

Az átalakulás forradalom szerű keresztülvitele.

Első fejezet.

Apárisi forradalom hírére támadt új reformirány.

1848-ki márczius	327
A monarchia viszonyai.....	329
A párisi forradalom hírének hatása. A bankjegyek hitelének csökkenése.....	335
Balogh Kornél indítványa a pénzügy tárgyában.....	337
A reformpárti közvélemény hangulata	—
Kossuth szándékai s indítványai.....	338
A parlamenti kormány szönyegre hozatala.....	342
Kossuth indítványa a felelős miniszteri kormányzat iránt.....	345
Az indítvány az alsó táblánál elfogadtatik.....	354
Az indítvány a főrendi táblán	356
A bécsi tervek.....	358
Némely fenforgó kérdések gyors bevezése.....	360
A bécsi forradalom kitörése.....	362
A pozsonyi események	367
A felirat a főrendek által elfogadtatik	370
Márczius 15-ke Pesten.....	371
Az országos küldöttség eljárása Bécsben.....	378
Márczius 16-ka	380
A pesti küldöttség.....	387

Második fejezet.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

Az országgyűlésnek mint alkotmányozónak működései	390
Közös teherviselés; úrbér és tized megszüntetése.....	391
Az Erdélylyel való unió.....	392
A városi ügy	—
A zsidók üldözése	393
Nemzetőrségi és sajtó-törvényjavaslatok.....	395
A népképviselési törvényjavaslat	398
A felelős miniszteri kormányzatról szóló törvényjavaslat	400
A megyei rendszer összhangzásba tétele a miniszteri kormányrendszerrel	405
A felelős minisztériumalakítása iránti viszonyok	408
Baththyáni Lajos irányelvei	409
Kossuth Lajos irányelvei	410
A minisztérium szerkezete.....	413
Az udvarral való viszonyok a minisztérium s az azt illető törvény megerősítése iránt	416
A pénz- és hadügyi minisztérium iránti nehézségek.....	417
Udvari kísérletek az engedmények visszavételére.....	423

VII

A főváros hangulata.....	433
A király válasza a minisztériumot illető törvényre	437
Az alsó tábla határozata a kir. leiratra	443
A pesti mozgalom.....	444
Az újabb kir. leirat a felelős minisztériumra nézve	445
Az alsó Íniz nyilatkozatai a leirat, iránt	450

Harmadik fejezet.

Vidéki hangulat. Horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyűlés vége.

A főváros hangulatának megváltozása	455
Az ország vidéki hangulata	457
A vármegyékben	459
A nép alsó osztályainak magaviseleté . . •.....	460
A zsidók általános üldözése.....	461
A szerb és oláh lakosság közti mozgalmak.....	464
Horvátország hangulata a márczinsi mozgalmak előtt.....	467
A márcziusi események hatása Horvátországban	469
A zágrábi „nemzeti“ gyűlés	471
Az országgyűlés határozata az illyr törekvések ellenében.....	472
A pesti bizottmány felszólítása s küldöttsége a horvátokhoz.....	474
Az illyr törekvések jogalapja.....	475
Az illyr törekvések forrása	476
A reakciónak az illyr törekvésekre alapított terve	480
Báró Kulmer küldetése Zágrábba	481
Báró Jellasih József.....	—
A zágrábi mozgalmak első hatása a szerbekre	491
Az újvidéki küldöttség.....	—
Kossuth válasza a küldöttség kérelmeire	492
A küldöttség magán értekezlete Kossuthal	493
Az oláhok felszólalása a szerbek ellen	495
Az országgyűlés vége	—
A reformok szentesítése	503
April 15	505
Az új törvények	—

HATODIK KÖNYV.

REFORMTÖREKVÉSEK A KORMÁNY RÉSZÉRŐL.
A NEMZET S KORMÁNY KÖZTI HARCZ A REFORMOK
IRÁNYA MIATT.

ELSŐ FEJEZET.

Új irányok, s a pártok állása.

Az országgyűlés végső szaka mind a nemzetben mind a kormányban elégtelenséget ébresztett. A nemzetben: mert haladását a kifejlésben, mit már oly égetőnek érez vala, mire oly hévvel törekedék, a kormány s annak pártja által meggátolva tapasztalta. A mily örömmel vette észre az országgyűlés kezdetén a királyi előadásokból, hogy valahára már a kormány is hajlandó lemondani eddigi megkövesült stabilismusáról, s kilépni a kor és szükség igényelte reformok terére: szintoly aggodalommal s elégtelenséggel tapasztalta most, a tizennyolez hónapos és aránylag mégis kevés eredményű országgyűlés után, hogy helyzete a kormánypolitika ezen változtával mit sem javult, sőt még kényesebbé s tón veszélyesebbé is vált, mint volt elébb, midőn csak az inertia, a mozdulatlanság ellen kellett vívnia.

Mert bár hajlandónak látta is már a kormányt némi reformokra; de tapasztalta azt is, hogy az ezeket oly módon kívánja keresztülvinni, miszerint az átalakulás, így végrehajtva, magára nézve talán még károsabb lenne a régi helybenmaradásnál: mert a szabadság érdekeit s nemzeti függetlenségének oly bajosan megőrzött maradványait kellene cserébe adni a reformokért. Ily áron a nemzet nem akart, nem akarhatott haladni; s később volt maradni

elavult, hiányos helyzetében, mintsem ily aránytalan áldozatot hozzon az átalakulásnak, mely csak úgy lehetett kívánatos, ha nemzeti alkotmányos szabadság és törvényes kormányzati függetlenség alapján hajtatik végre; sőt részben csak is azért kívántatott, hogy ezen alapot szilárdítsa, e nemzeti erőkinccset gyarapítsa.

Más részről, elégtelenség érzete szállta meg, mint mondók, a kormányt is. Midőn magát a közvélemény, a kor és körülmények hatalma által azon engedményre látta kényszerítve, hogy hagyományos mozdulatlanságából a reform terére lépjen, azt hitte: a nemzet ezt oly hálával s örömmel fogadandja, hogy a reform modorára, szellemére nézve engedékenyebb leszen, magát vezetetni engedendi. Most azonban azt tapasztaló, hogy a nemzet nem csak anyagi jobblétet óhajt, hanem a reformvágygyal egyaránt nő ragaszkodása is az alkotmányos, önálló nemzeti élethez; az átalakulás által nemcsak állapotát kívánja megjavítani, hanem, az előhaladtabb nyugati nemzetek példájára, alkotmányosságát is kifejteni s erősíteni, sokfélekép megcsonkított önállóságát is helyreállítani törekedik. Így azonban a bécsi kormány, mely hagyományos kényuralmi hajlamairól s különösen azon törekvésről, vagy legalább vágyról, miszerint Magyarország egykor a német örökös tartományokéval ugyanazon kormányrendszer által igazgattassék, egészen soha sem mondott le, — egyáltalában nem akart reformálni. De a régi mozdulatlanságba visszalépnie többé nem lehetett: ugyanazon kényszerűség, melytől a reform terére tolatott, folyton s mind nagyobb erővel hatott reá. Sem a fele utón nem állhatott meg büntetlenül, miután egyszer engedett a nemzeti kívánságnak. Az események logikájában rejlő hatalom kényszeríté őt végig lefutni a megkezdett pályát; miként a nehézkedés physikai törvényei a völgy aljáig kényszerítik hengeredni a hegy lejtőjén mozgásba hozott követ. A kormány azon lépésének, mely szerint az országgyűlés elején a királyi előadásokkal a reform terére

ment által, szükséges következménye lón, hogy a kezdeményezett reformokat a törvényhozó test többségének szellemében alkossa meg. De a kormány ellenkezőt akart: a kisebbség által, ennek elvei szerint akarta azokat keresztülvinni. Ez természetesen nem sikerülhetett; s midőn aztán a törvénynek megalkotását a főrendek házában raegakadályozta, a követek házában bizalmatlansági határozatával kellett találkoznia.

Ezen, a kormányra szintúgy, mint a nemzetre nézve kellemetlen helyzetből, természetesen mind a két fél szabadulni óhajtott; s hogy szabadulhasson, mind a két fél megfeszítő törekvéseit maga irányában. Az ellenkező törekvésekből aztán múlhatlanul újnemű viszonyoknak, a múltnál hevesebb harcnak kellett kifejlenni.

Az ellenzék, vagy inkább a nemzet — mert ezen elnevezést érdemli meg az, hasonlíthatatlan többsége miatt, — látván, mily béklyót veret lábaira a kormány, az ön-maga által kezdeményezett haladásban, a felső házban többségben lévő conservatív mágnások, főpapok és hivatalnokok által: a maga súlyát e főrendi töredék s a kormány irányában nevelendő, a népképvisélet életbeléptetését kezdé sürgetni. Midőn az országgyűlés eredménytelensége mind világosabban mutatkozott, nem csak a szabadelvű „Festi Hírlap“, hanem több megye is agitálni kezdett e kérdésben. Pest megye rendei Kossuth Lajos indítványára, már augusztusi közgyűlésükből oly tartalmú feliratot intéztek a kormányhoz, miszerint „nem csak Magyarország, hanem az egész monarchia érdeke kívánja, hogy ez országban, mind szellemi mind anyagi tekintetben, valódi reformok tétessenek; miszerint fájdalommal tapasztalják, hogy ellenére az országgyűlés megnyitásakor ápoltt reményeknek, s mind a mellett, hogy a követi tábla oly sokat dolgozott, a kormánypárt ellenzése által minden reform meggátoltatik. A haladás ezen rendszeres meggátolása mondhatatlan kárára van a különben is oly hátramaradt nemzetnek. Ok hódoló hűséggel

viseltetnek az uralkodó ház iránt; de a törvénynek szellemében jogszerűleg kívánják, hogy az alkotmányos elvek valahára uralomra jussanak a kormányban; mi végre a ncp-képviselőket óhajtják életbe léptetni.“ Ii felirat a többi megyékben is köröztetvén, számos pártolókra talált: a népképviselőket, mit eddig is a reformi törekvések egyik főcéljává tekintettek ugyan annak vezérei, de megvitatás alá még nem fogtak volt, mind nagyobb visszhangra talált a közvéleményben.

Azonban, előre látható vala, hogy a nemzeti ellenzék c törekvésében nem fog egyhamar sikert arathatni. A városi kérdésnek már három országgyűlésen folytatott sttkeretlen tárgyalása mindenkit meggyőzhetett, hogy az évek bosszú során át kellend még izgatni s küzdeni a kormány s conservativ párt ellen, míg a népképviselőket oly módon léphet életbe, hogy belőle az alkotmányos haladásnak új eleme s eszköze váljék. Kételkedni alig lehetett, hogy még magában a nemességben is nagy nehézségek s akadályok fognak kifejlenni e kérdésre nézve, ha egyszer keuyérszegésre kerül a dolog. Már pedig minden gondolkodó hazafiban erősödött, kivált a legújabb tapasztalatok után, ama meggyőződés, hogy a törvényhozás eddigi elemeivel a legégetőbb szükségű reformokban sem tehet a nemzet egyhamar, a maga radikál irányában, a köz kívánatnak megfelelő haladást.

Ily körülmények között a törvényhozási tér nem nyújthatván biztosabb reményt az átalakulás gyorsabb végbemenetére, az ellenzék vezérei a társadalmi téren kívántak tenni némi kísérletet. Meggyőződévén ugyan is, hogy a reformi párt, hasonlíthatlan nagy többsége mellett, csak azért nem bir kellő súlylyal az országgyűlésen, mivel itt egyedül a nemesség, a kiváltságos osztály képviseltetik, melynek egyik töredéke a másikat reformi törekvéseiben paralyzálja: a társadalmi téren oly eszmét, oly érzelmet tigyekeztek kitalálni, mely körül minden osztályok s fele-

kezetek egyesüljenek, az annyiféle érdekek, faj-, osztály-, jog- s valláskülönbség által szétszakadozott haza, mint egy test egy lélek törekedjék keresztülvinni az átalakulást. Ily eszmének látszott nekik egy országos társulat, melynek célja volna a haza anyagi érdekeinek emelése, s melyben e célra mágnás és paraszt, magyar és illyr, katolikus és protestáns egyesülne.

Így született meg az országos iparvédegyelet, melynek még az országgyűlés folytában, október 6-án tartott alakító kulcsa. közgyűlésen, elnökévé gróf Batthyáni Kázmér, alelnökévé gróf Teleki László, igazgatójává Kossuth Lajos, választmányi tagjaivá pedig, az országgyűlés kitünőbb személyzetén kívül, politikai s irodalmi életünk legjelesebb egyéniségei, egyebek közt Deák Ferencz, Vörösmarty Mihály, Wesselényi Miklós, Fáy András stb. választottak meg. Az egyesületnek mindenki tagjává lehetett, ki hat évre becsületszavával kötelezte magát, hogy minden szükségeit, a mennyire csak a hazai ipartól telik, honi készítményekkel fogja kielégíteni, s az egyesület céljainak elősegítésére évenként húsz krajczárral adózik.

Az egyesület elnöke, Batthyáni Kázmér, már az első közgyűlésen akként fejezte ki megnyitó beszédében ama magasabb politikai célát, mely az alapítók szeme előtt lebegett, hogy „míg más egyesületek hazánk lakosai csak egyes osztályainak érdekeit mozdítják elő: az iparvédegyelet kiegyenlíti az osztályok, nemzetiségek s vallások közti különbségeket és súrlódásokat; összeköti egyazon érdek utáni törekvésben a földesurat s a jobbágyot, a mágnást s nemesembert, a polgárt s földmívelőt, a magyart s a szlávot, a németet és oláht; s egyesíti mind ezeket egyazon hazának polgáiraivá s igaz egyenlőséget alapít meg, mely egy közös nagy cél s egy nagyszerű érdek felé versenyzés hasonló képességében áll.“

Az eszme nem volt új a nemzetben. Már az 1842-ki iparműkiállítás után több oly nemű társulat keletkezett,

melynek tagjai magokat honi gyártmányok viselésére s használatára kötelezték. Ilyen volt például a Tolna, Veszprém, Zala s Komárom megyei, ilyen a Szabadka városi stb. védegyelet. De országossá, általánossá az eszme csak azóta lett, mióta Szentkirályi Móricz, Pest követe, az országgyűlésen kimondta, hogy védvámok hiányában saját küszöbeink előtt kell felállítani a sorompókat; s mióta Kosuth s mások izgatásainak következtében, az országos védegyelet megalakúit, és az alsó ház rendei azt, határozatuk által helyeselvén, pártolásuk alá fogadták. Midőn aztán az országgyűlés eloszlott, s a nemzet az annyi munka s viták után megalkotott kevés törvényt a királyi előadásokkal egybehasználtván, az országgyűlési eljárás stikeretlenségéről meggyőződött s látta, hogy ezen úton alig lehet reménye, hő kívánatainak valósultát a közel jövőben szemlélni: mind azok, kik haladni óhajtottak, az egyesületi térre vetették magukat, s tagjaivá lettek a védegyeletnek. A védegyelet lőn a tér, melyen a nemzet nagy részének elégedetlensége a hazai reformügy menetével nyilvánult; ez lőn a kapocs a külön osztályok egyesülésére; ez lőn fő eszközé s rugonyává a reformtörekvéseknek. Az egyelet körüli mozgalmak oly élénkek s általánosak lőnek az országban, hogy azt eredménytelen tüntetésnek szintoly formán nem lehetett tekinteni, mint nem maradt sükeretlen hajdan Éjszak-Amerika lakosainak hasonló elhatározása, mely most a magyar reformpártnak példányul szolgált.

A védegyeletet még a mérsékeltebb kedélyek is üdvösnök látták s terjesztették; maga Deák Ferencz, a minden párttól egyaránt tisztelt épen nem túlzó, nem heveskedő bölcs hazafi is buzgóan csatlakozott hozzá, s egyebek közt Szent-Gróton egy fiók egyesületet alakított. A beszéd, melyet az alakító gyűlés alkalmával mondott, utóbb az ellene intézett megtámadások által nagy nevezetességet nyervén, méltó, bogv belőle némi töredékeket közöljünk. „Hátramaradásunk okát az ipar és szorgalomban, úgymond,

sokan sokfélekben keresik. Egyik azt mondja: a múlt idők mostohasága —; a másik: nem, hanem a kormány —; a harmadik: ez sem, hanem mi magunk vagyunk okai hátramaradásunknak. Mindeniknek igaza van; legigazabbja mégis annak, ki mind ezeknek összefolyásában találja az egész okot. Vannak minden időnek saját kötelességei: apáink páncélban fizették le a hazának tartozásukat; de míg ők nem egyedül tűzhelyükért, hanem egész Európáért küzdött nehéz harcokban, évek hosszú során, szívök vévét folytatták, addig más nemzetek, a béke olajága alatt, az ipar és szorgalom pályáján előrehaladtak. Megtették tehát apáink, a mit tenniük kellett, mert hazát tártottak meg s hagytak hátra nekünk. Azonban igen rosszul vélekednék, ki azt hinné, hogy csak harcok zivatara sodorhat el egy nemzetet; van még egy más, lassúbb, de dísztelen és aljas nemzeti halál is: — a köz elszegényülés vagy nemzeti sorvadás. Ettől hazánkat megóvni, a jelen időnek feltétlen parancsa, nekünk legszentebb kötelességünk, legmagasztosabb honfi tisztünk. Mennyire elszegényült e nemzet, mutatja az, hogy alig van már hazánk földén adóssággal nem terhelt jelentékeny család; holott csak ötven évvel ezelőtt a magyar családok még jól bírták magokat; és mivel az egyes polgárok gazdagsága összevéve teszi a nemzeti boldogságot, akkor az egész nemzet jól állott. 1802-ben Ausztria gyárat állított; a magyar pedig könnyelműleg pazar fényezésnek adván át magát, a pénz nagy mennyiségben vándorlóit át a haza határain, sokkal nagyobbban, mint kebelébe vissza. Csak pamutzövetekért évenként tizenhét millió szivárgott ki, és így több, mint a mennyi minden fő árucikkeiükért visszajöhetett. Mi természetesb tehát, hogy nekünk mindig szegényülnünk, és a nemzeti sorvadás azon stádiumára kelle jutnunk, melyen jelenleg tengünk.... Nemzetünk végre öntudatra jött, és most az a kérdés: hogyan kell és lehet e bajon segíteni? Egy elhanyagolt gazdaságot restaurálni két mód van: t. i. vagy a jövedel-

met kell szaporítani, vagy pedig a kiadást fogyasztani. Mi a jövedelemszaporítást illeti: Magyarország a mezei gazdaságban, ezen egyetlen neki jövedelmező téren, ötven év óta nagy lépést tett előre. Azóta egy atyának javain három fiú osztozott, és jelenleg egy is természet osztályrészén annyit, mint előbb az atya az egészen természet. Mind e mellett ír bajainkra nem jött; sőt nem is remélhető, hogy ily körülmények közt jöhet vala. Nincs tehát egyéb hátra, hanem a lehetőségig fogyasztani a kiadást. . . . Nemes öntagadással törülünk ki jövőre sokat kiadási lajstromunkból; mások helyébe pedig írjunk honi kelméket. A fényűzés minden más országnak áldás, csak a magyarnak átok, — átok azért, mert csak innét szívja kiülkezekbe a pénzt, míg más országban a gazdagok jövedelmük fölöslegét iparúzó honfiaik kezébe rakják, mi által az ipart és szorgalmat előmozdítva, a mesterségek tökélyesítésérc rugonyt, a befogyasztás szaporítására hathatós eszközt, és a pénznek a nép minden osztályai között elszéledésére alkalmat, szolgáltatnak. Ezen nemzeti átok elhárítása végett alakult a védegyelet, melynek célja nem csekélyebb, mint a hazának a temetkező sír partjáról visszarántása . . . .

„Panaszkodunk ügyetlen kézművéseink ellen, és ezt adjuk okúí, hogy külföldön dolgoztatunk; azonban nem veszszük észre, mily furcsán találkoznak egymással szemközt az okok. Vagy nem így áll-e legtermészetesebben a kérdés és felelet: miért dolgoztatunk külföldön? mert nincsenek hon ügyes kézműveseink; — s miért nincsenek? mert külföldön dolgoztatunk . . . . Ha tehát külföldi kézművek iránti előszeretetünket legyőzve, elég erősek, állhatosak leendőnk, kezdetben hazánkfiti tökélyetlenebb készítményeivel is megelégedni: úgy kétségen túl áll, hogy sok, hazát kereső, értelmes kézműves nálunk fogja elvetni vándorbotját; hazánkfiti pedig, kik tanulás, tapasztalás végett külföldre utaztak, nem maradoznak el, hanem visszasietnek kebelünkbe; s így lesz a haza jó kézművesek hazája. Azon-

bán ne feledjük, miszerint nem egyes,... hanem egyesített erő téliét csak valamit, azért ezen egyetben minden választó falak ledőlnek: gróf, kereskedő, kézműves, jobbágy, conservativ, liberális itt egymás mellett állnak a sorban....

„Nem védegyeletet, kiáltják némelyek, hanem gyárakat és jó törvényeket! — így jönnek hozzánk az ipar, pénz és jóllét. Igen, de védegyelet nélkül Magyarországon jelenleg gyárok magukat fenn nem tarthatják,... a külföld concurrenciáját ki nem állhatják.... Törvények pedig pénzt nem teremtenek.... Törvények az ipar és szorgalom előtt csak akadályokat hárítanak el, maga pedig az ipar és szorgalom mindig a socialis téren marad; azért a legjobb törvények mellett is, habár talán más alakban, de csakugyan mégis oda kellene a dolognak kerülnie, a hol most áll.

„Vannak emberek, kik rossz célokat gyanítanak a védegyelet alatt; de ezek nem jó emberek ..... Vannak emberek, kik mivel maguk mesterkéltek, tekervényes utakon járnak, nem akarják hinni, hogy az egyszerű dolgok oly tiszták lehetnek, mint külszínben mutatkoznak. Vannak emberek, kik egy-két, nézetük szerint hiányos, szabály miatt az egész vállalatot megrohanják. Megvallom, némelyeket a védegyeletben én is másképp szeretnék; de azért az egészet nem csak meg nem vetem, sőt, mint sok üdvösét magában foglalót, forrón ölelem. Ez a józan ész szava. S a védegyelet igen egyszerű és ártatlan, mert az alatt semmi más nem fekszik, mint, hogy hazánkban is kapható kelméket a külföldtől nem veszünk; már pedig azért, mivel hazámfiainak akarom adni pénzemet, vétkes talán csak nem vagyok stb. stb.“

Míg a nemzet ekként a társadalmi téren, egy nagy eszme körül egyesülve törekedett menekülni bajaiból s előrehaladni az égető szükségűvé lett reformok terén: a kormány is minden módon szabadulni akart fentebb érintett kellemetlen helyzetéből. Már az országgyűlés folytatában

is mind emlékiratokban, mind élő szóval számos panasz érkezett a kormány élén álló Lajos főherceghez, Metternich és Kolovrát miniszterekhez a conservatív mágnások és követek, sőt még ellenzéki tagok, jelesen b. Eötvös József részéről is, a magyar kormányiszékek s különösen gr. Majláth kancellár tétlensége miatt. E figyelmeztetések következtében a cél, melyre törekednie kellett, világosan állott a kormány szeme előtt; csak az eszközt kellett ügyesen megválasztani, hogy a cél úgy éressék el, miszerint általa mind maga erősödjék, mind a nemzet fedve, előmozdítva lássa a maga érdekeit. A kormány kellemetlen helyzete, mint mondók, onnan eredt, hogy sem a megyékben, sem az alsó házban nem bírt többséggel; vagy, miként magát politikai aphorisináiban Metternich herceg kifejezte, minden baj onnan eredt, hogy Magyarország egyáltalában nem kormányoztatott. A megyékben és az országgyűlésen egyiránt a többséget kellett tehát mindenek előtt megszereznie. Erre két út vezethetett: vagy elfogadni az eddig többségben volt párt elveit, s annak szellemében, annak egyénei által hajtani végre az átalakítást; vagy azon elveknek szerezni többséget a közvéleményben, melyek szerint Bécsben akarták keresztülvinni a reformokat. Mert az átalakítás szükségéről már ott is meggyőződtek, látván, hogy azt kényuralmi szabályok s erőszak nélkül megakadályozni egyáltalában lehetetlen; kényuralom s erőszak pedig most, midőn a nemzetben a szabadság szelleme s a reform utáni vágy már oly annyira megerősödött, nem csak hogy kevesebb síkért ígér, de veszélyesebb kísérlet is lenne, mint az 1836—1838-ki korszakban, Pálffy Fidél kancellársága alatt.

Már a lefolyt országgyűlés végszakában látható vala, hogy a kabinet a második módhoz nyúlанд. Oly állást vön ugyanis az alsó házi többség ellenében, miszerint kételkedni alig lehetett, hogy nagyobbserű változást szándékozik tenni az ország kormányzatában. A reformoknak, me-

lyeket az országgyűlés megnyitásakor önmaga kezdeményezett, keresztülvitelét a főrendi conservatív párt által egyáltalában meggátolta, hogy a jövőben, más körülmények közt, más elemekből álló törvényhozó kar által, a maga elvei s iránya szerint, léptesse azokat életbe.

A mennyiben a bécsi kormány, belpolitikájának ezen megváltoztatása alkalmával, az alkotmányos térről távozni nem szándékozott, teljes méltánylást érdemel; gánésolandó mindazáltal, hogy nem oly eszközöket választott, melyek, a nemzet nagyobb részének rokouszenvével találkozva, annak jobblétét elősegítették volna. A bécsi kormány célját e tekintetben következőleg fejezte ki politikai aphorismáiban Metternich herczeg: „Magyarország eddig egyáltalában nem kormányoztatott. Szükség tehát, hogy mindenek előtt a kormány tekintélye helyreállítassék, mely aztán, egy mérsékelt elvű párt által gvámolítva, tetterélylyel lépjen a czélszerű reformok ösvényére.“

K fordulatot a kormánypolitikában tulajdon képen gróf Kolowrát államminiszternek egy véleménye készítette elő, melyet ő az 1843-ki országgyűlés alatt, azon alkalommal, midőn a rendek a közös adózásról s egy országos pénztár felállításáról tancsákoznak, nyújtott be a minisztertanácsnak. „A monarchia — úgymond egyebek közt e jegyzékben — sem az országgyűlésnek hirtelen felmerülhető kihágása vagy túlkapása ellen nincs biztosítva; sem azon hitben nem szabad lennie, mintha a középponti kormány csakugyan vezérlené a magyar törvényhozó gyülekezetét. Mert ezt más oldalról eredő lökések és a benne magában rejlő erjerő ragadják előre; és ha eddigelé sikerűit is a királyi hatalomnak meggátolnia, hogy az országgyűlés egy-némely végzései a tényleges vagy törvényes életbe be ne nyúljanak: a választóvonal mindazáltal oly csekély, hogy az valamely kedvező esetlegesség segélyével mindenkorra keresztültörhetne. E tekintetben különösen ama terv, mely szerint a nemesek adózását az országgyűlés hatalomeszkö-

zúll keresztülvinni s a királyi kincslet ellenében egy rendi pénzügyi felállításra törekednek, a legnagyobb fontosságú. Én tehát csak azon indítvánnyal zárhatom be szavaimat, hogy a magyar állapotok s különösen ama kérdés: hogy azokra a legfelsőbb középpontban mikép kelljen felügyelni, azokat mikép vezetni? — egy oly tanácskozás tárgyává tétessenek, melybe, minthogy a legfőbb kormánykérdések forognak fenn, oly egyének volnának meghívandók, kik a legfelsőbb bizodalmit bírják, s a magyar ügyek mostani menetének részleteibe bebonyolódva nincsenek.“

Kolowrat miniszter indítványa nem maradt hatás nélkül, nem különösen Metternich herczegnél, kinek öntudata azt súghatá, hogy bár harmincz s néhány év óta áll a birodalom kormányának élén, Ferencz, halála óta pedig majdnem mindenható hatalommal igazgatja annak sorsát, Magyarország haladásának elősegítésére mégis semmit sem tett egyebet a nemzet kebléből eredt törekvések és kísérletek gátolásánál. E terhelő öntudat ellen pedig abban sem lelhet mentséget, hogy a magyar törvények szerint ő, mint nem magyar államhivatalnok, egyenes befolyást nem gyakorolhat az ország ügyeire; mert maga legjobban tudá, hogy minden csak valamennyire is fontosabb kormány szabálynak, mielőtt életbe léptetnék, elébb, törvényeink ellenére ugyan, de tényleg s régi szokás szerint, az államtanács helybenhagyását kellett megnyernie, hol pedig az övé volt a legnagyobb hatású szó.

Most tehát, hosszú tétlensége tudalmában, valabára cselekvésre határozta el magát, s terveit, szándokait a következő levelében adta tudomásra József főherczeg s nádornak. Ezen okirat sokkal fontosabb, beltörténelmünkre sokkal nagyobb világot vető, mintsem azt itt egész terjedelmében nem kellene közlenünk.

„Bátorkodom császári főherczegségednek utolsó beszélgetésünk eredményeit a következő aphorismákban előterjeszteni:

„1. Magyarországnak szüksége van, hogy viszonyai felélenkíttessenek. Már elébbi irataimban e kifejezést használtam „megállapodott ország“ és most sem találok jobbat, hogy érzelmeimet ezen ország jelenlegi állapotának okairól kijelentsem.

„Azon országok, melyek megállapodtak, hátramaradnak; azon országok, melyek ferde irányban haladnak, vésztők elébe mennek; az országoknak tehát, hogy boldoguljanak, elv és idő szerinti irányban kell haladniok.

„Ezen tételek semmi ellenvetést nem tűrhetnek.

„2. Magyarország megállapodott, mert hosszú időn át a török járom alatt létezett, minek következtében, külpolitikai befolyások alatt, belharczokba bonyolódott, és egy századnál több ideig nem kormányoztatott erőteljesen¹.

„Az ország fáradt vala; és Mária Terézia császárné hosszú kormánya alatt, melyet eleinte a trón megtartása miatti háborúk töltöttek be, alig volt Magyarországnak egyéb szüksége a belbékénél. Ezen sznnyadozásból 11. József császár ébresztette fel az országot. Az 1790/1-ki országgyűlés jelöli ébredését; és ezen országgyűlés többékevésbé alkotmányozó volt. Minden esetre e nézetből indulok ki megfontolásaimban.

„A boldogult Ferencz császár hosszú uralkodási korszaka Magyarországra nézve semmit sem hozott elő. ² 1792-től 1815-ig a monarchia háborúba volt bonyolódva, melyek léteiét fenyegették és a kormányt, Magyarország irányában, a kérő rész előnytelen helyzetébe kényszerítették. Az általános békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlésére kellett volna felhasználni, mely

¹ Tévedt a herczeg; mondania kellett volna: „nem kormányoztatott törvényesen, alkotmányosan;“ mert a modor, melyben az ország akkor kormányoztatott, több mint erőteljes —: zsarnoki, erőszakos, vérengző volt,

² E példátlan őszinteség minden esetre dicséretes a mindenható miniszterben.

azonban az én hatástalan, de jó szándékú előterjesztéseim ellenére fel nem használtatott. Itt a hiba nem az uralkodó nézeteiben feküdt, hanem oly férfiak hiányában, kik a szükségnek megfelelően képesek voltak volna. ¹ A bajos állapot oka nem az orgánusok (kormányzások) akaratának, hanem a szükségletek megismerésének hiányából eredt; és pedig azért, mert két elem állott egymással harezban: — a magyar alkotmányos és a német kényuralmi. Egyik elem sem haladott az igaz úton: az első nem tudott magával számolni az iránt, mi az elavult alkotmányos háztartásban már haszonvehetlen volt; ² a másik részint josephinus, alkotmányellenes eszméktől, vagy ezen eszmék teljes tudatlanságától vala elfogulva. Azonban az országgyűlések haladtak a magok útján, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.

3. Az 1825/7-ki országgyűlés korszakot alkotott a magyar történelemben, nem csak mivel az a királynak ama nyilatkozatával kezdődött, hogy változatlanul az alkotmányosság terére lépett; hanem azért is, mivel ekkor kezdtek Nyugat-Európa demokráta elemei behatni a magyar birodalmakba.

„Ezen országgyűléstől kezdve máiglan a helyzetek lényeges változást szenvedtek az országban, s olyszerű ál-

¹ Hát nem abban feküdt-e a hiba, hogy 1812-től 1825-ig országgyűlés nem tartott; az alkotmány, törvények udvari parancsok által kényuralmileg sértettek, újoncok, háromszoros adó az országra önkényesen vettetett s katonai karhatalommal szedettet? Is mind ez azonnal, mi helyt a béke 1815-ben helyreállván, a kormány a „kérő rész helyzetéből“ kivergődött, s akkor, midőn a nemzet súlyos áldozatait kellett volna jutalmazni. — Hogy az ország e korszak alatt sem volt, jeles, minden tekintetben kitűnő férfiak hiányában, megmutatta az 1825-ki országgyűlés. A nemzet, hibája volt-e, hogy csak a kényuralomnak hízogó udvaronczok hívtak meg a kormányra?

² Nem sürgette-e a nemzet 1790-től s aztán 1825-től kezdve az elavult alkotmány átalakítását? S nem a bécsi kormány gátolt-e minden reformot a helyett, hogy aztindítványozta, s eleitől fogva vezette volna?

lapot hozatott elő, mely azon nyilatkozatra jogosít fel, hogy Magyarország paralyzálva van nyilvános életében.

„Ez a kendőzetlen igazság, ez a bajnak egyedüli diagnosisa, melyet könnyű volna megfejtetni, mi azonban ide nem tartozik. Legyen elég némi tényállapotok jellemzésül a következő:

„A nyilvános élet Magyarorszáiban meg van bénítva; mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét¹;

„mert a király kötelességeinek mindennapi teljesítésében oly formaiságok által gátoltatik, melyek, mihelyt az anarchiának ellenébe lépnek, a védő hatalomra nézve bénítók, á a romboló elemekre nézve védők;

„mert a felső tábla az alsó által, miként ez viszont a törvényhatóságok által meg van bénítva;

„mert a kormányzat, igazán véve, az ötvenkét vármegyének kezében létezik; — oly helyzet, mely maga elég az ország általános javát *pium desideriummá* változtatni;

„mert a demokráta elem a magyar viszonyok összégével — a birtokviszonyoktól kezdve — merő ellentétben áll;

„mert végre — hogy több más akadályokat mellőzzenek, — nem létezik lehetőség, hogy a kormány az alsó táblánál magának az országgyűlésen többséget biztosítson; és egy képviseleti alkotmányval bírő álladalom fenn nem állhat, hanem sztikségkép elvesz, ha kormánya mellett többség nincsen.

„E nyiltszivű kijelölése után a bajoknak, melyek Magyarországot oly állapotba helyezik, melyből csak erőteljes eszközök által szabadulhat, bátor vagyok az irányt szemlignyre venni, melyben a segély lehetséges.

¹ Dicséretes őszinteség', keményebben alig lehetne kárhozatni a bécsi kormányt, mely míg maga semmit sem indított, mindent meggátolni törekedett, míg a nemzet akart s kezdett.

„Magyarország nem új, csak most alakítandó álladalom; hanem egy ódon, rég elavult törvények alatt létező, a természetnek kitűnő kedvezményeivel megáldott ország, melyben a kormány földje ugarként, műveletlen hever, mi alatt más földeken a jó magot gyom fojtja el.

„Itt segélyre van szükség! És honnan jöjjön az? Ha az felülről nem jó, úgy az országnak csak egy út marad nyitva, bajaiából szabadidői: a sociális forradalom útja. Oly álladalamban, hol a leglényegesebb elemek egymással ellentétben állanak; hol a nemzetiségi érzelmek egymást ellenségesen érintik; a privilégiumok magoknak a kiváltságosak törekvéseinek gátot vetnek; hol a harmadik rend még csak csirájában létezik; hol az országgyűléseken gyakorlatiatlan eszmék és életérdekek közt élénk harcz foly, minden más vezérlet nélkül, mint melyre ama félig mívelt vagy épen műveletlen harcosok képesek: ily országban csak felülről jöhet a segedelem; hogy azonban ez életbe léphessen, némi kiindulási pontra van mindenek előtt szükség.

„Ilyen gyanánt jelölöm én ki mindenek előtt egy biztos többségnek alakítását az alsó táblánál.

„Továbbá a lehetőség megszerzését, hogy ezen többség a kormány által vezettség.

„E czélok elsejének elérésére szükséges, hogy a megyék más vezérlet alá jussanak, mint minő alatt eddig voltak.

„Azon fogalom, melyet a „*coordinatio dietae*“ szavakkal kifejezünk, nem illik be a dolgok jelen állásába; mert maga e rendezés is csak egy oly megelőző rend eredménye lehet, melynek elérésére az országgyűlési kormánytöbbség szolgálhat eszközül.

„A többségnek — ezen, alkotmányos utón elérhető minden jó alapjának — felhasználására nézve egy feltétel kívántatik, mely nélkül a jóllét soha sem lesz elérhető. E feltételül jelölöm én ki átalakítását azon modornak, mely szerint a törvények Magyarországon alkottatnak; oly

átalakítását, minőt minden képviseleti rendszerrel bíró országok, legyenek azok monarchiák vagy republikák, szokása ajánl.

„A helyett, hogy mint eddig, a kir. propositiókba történt, a király kívánságát fejezné ki, miszerint a rendek törvényeket terjeszsenek elejébe, melyeket aztán megerősített vagy visszavetett: a király adjon a rendi gyülekezet elébe kidolgozott törvényjavaslatokat, melyeket a táblák megvitathatnak, elfogadhatnak, vagy visszavethetnek s utóbb, a rendek által tett módosítások szerint, a király megerősít, vagy visszavet.

„E modornak foganatba vételére szükséges hogy: a) a király által előadott törvényjavaslatok egy miudenik tábla kebeléből választott bizottmány elejébe terjesztessenek, s a táblának e bizottmányok által mulattassanak be; b) a királyi törvényjavaslatot a király által különösen e célra kinevezett biztosok védjék s világosítsák fel mind a bizottmányokban, mind az egész törvényhozó kar gyűléseiben.

„A törvényalkotás ezen modora becsének méltánylására elég már eme kérdés megfejtése is: mily állapotban volnának Angol- és Franciaország, Holland és Belgium s több német státusok, ha, az ott divatozó szokás helyett a magyar volna bevéve, azzaz: ha kész törvényjavaslatok előterjesztése helyett a kormányok propositióknak, vagyis a kamarák által azok kénye szerint kidolgozandó törvényezímeknek előadására szorítkoznának? Törvényeket soha sem fogalmazhat egy testület; testületek azokat felvilágosíthatják, javíthatják vagy megronthatják; de nem eszményesíthetnek törvényt, melynek alapfeltétele közetkezetesség s részrehajlatlanság a felfogásban és alkalmazásban.

„Úgy hiszem, nem kell tovább mennem ezen őszinte s bizodalmas iratomban. A két kijelölt feltételben fekszik, meggyőződésem szerint, Magyarország üdvének első eszkeze; ez maga képes csak a többi szükségleteket is életbe léptetni. Minden dologra kiindulási pont szükséges. Ha ez

hibásan választatik, következményei soha nem érnek célra. Magyarországon dolgokkal foglalkodnak, melyek nem maga a dolog; azt akarják, a mi csak következmény lehet; építeni akarnak s nem kezdik az alap megvizsgálásával; pénzt akarnak, s nem gondolkodnak arról, hogyan lehet pénzhozó terményeket értékesíteni; ha célról van szó, elvonatkoznak az eszközöktől, vagy eszközökről beszélnek a cél világos kijelölése nélkül. Szóval ábrándokat kergetnek, és nem aggódnak a tátongó mélységtől ¹. Ez, fenséges uram, az igazság képe, s beszédem nyíltszivűsége által tanúsítom fenségednek, hogy nem kételkedem, mikép nagy veszélyek forognak fenn. Végén állok egy hosszú pályának, mely nagy bajok elleni harcokkal volt tele; a természet rende szerint még csak keveset hajthatok végre; de annál világosabban áll szemem előtt a kötelesség *), hogy mit elfogulatlan szellemem a trón és ország érdekében igazgyanánt jelöl ki, azok előtt el ne rejtsem, kik eszközökkel bírnak, melyek nálam hiányzanak. Kelt Bécsben 1844-ki május 9-én. (Aláírva) Metternich.“

Alig hiszszük, hogy volna kormány a civilisált Európában, mely ha csak bizodalmas levélben is, ily vallomásokat tett volna valaha a maga eljárásáról, mint minőt a nagy hírű bécsi miniszter e levelében találunk. A mulasztások és vétkes cselekvések, a pozitív és negatív bűnök mily összegének kellett ott felhalmozva létezni, hol a miniszter,

¹ A mily igaz és őszinte volt a herceg a kormány eljárásának ábrázolásában, oly túlzó s igazságtalan itt a nemzet iránt. Ennek tulajdonítja, mi jobbára szinte a kormány hibája volt. Nem lehet ugyan tagadni, hogy sok ferdeség s fonákság merült fel a magyar közéletben; mi azonban legtöbb esetben onnan eredt, hogy a kormány, örökös negatiójával, inegkövesílt mozdulatlanságával s minden reformtöli iszonyodásával a nemzetet minden kezdeményezéseiben gátolta és zavarta, minél fogva a jó is gyakran fonákká törpült.

² Vajha e kötelesség érzete húsz évvel előbb ébredt volna fel a nagy hírű miniszterben! ki ha Ferencz által néha talán gátolatot is, 1835 óta mindenható vala.

ki harmincz év óta állott a kormány élén, pályája végén ily vallomásokra kényszerítették öntudata által! A fejedelemtől, a minisztertől, a kormányrendszertől vagy összevéve mind ezektől származott-e az ország nyilvános életének ama sajnálatos állapota, mely ezen okiratban nagy részint híven ábrázoltatik, fölösleges kutatni: elég a történelem bírószéke előtt az állapot létezése, hogy a kormányra kimondja Ítéletét; a nemzetre nézve pedig elég maga ezen önvallomás, hogy feljogosítva érezze magát, nyíltan vádat emelni a világ előtt azon okok ellen, melyek oly állapotot idéztek elő, hogy ha gyorsan nem nyújtatik valahára segély, „az országnak csak egy út marad nyitva bajaiból szabadulnia: a szociális forradalom útja.“

Bővebb commentár, e levélre, úgy hiszszltk, szllkségtelen. A szóban forgott reformokra s a miniszter némely állításaira nézve mindazáltal érdekes olvasni főherczeg József nádor válaszát, kit a részvét vádja alól, legalább részben, kiment az, hogy, bár az uralkodó ház tagja s az ország első hivatalnoka volt, Béésben nem igen hallgatták meg. Neki, kit szabadelvűbb nézetei miatt, gyakran gáncsoltak s „Rákóczynak“ gúnyoltak, kezei legtöbb esetben kötve valának; hatása legfeljebb annyi volt, hogy mint a törvények őre, s a nemzetnek a trón előtti közbenjárója, néha egynémit megakadályozhatott, megváltoztathatott; de a nemzetnyomorgató rendszernek jótékonyabbal felcserélését eszközölni hatásán kívül esett. — Válasza Metternich levélére ime következő:

„Kedves herczeg Metternich! — Önnek említett iratára, melylyel különben egyetértek, a következő gyakorlati észrevételeket teszem.

„Azt mondja ön ezen iratában, hogy nincs lehetőség, mely szerint a kormány az országgyűlésen magának többséget biztosítson. Ezen véleményben feltétlenül nem osztozhatom; sőt azt hiszem, a kormány nincs híjával azon eszközöknek, melyek által azt magának megszerezheti. Hogy

mindazonáltal az utolsó országgyűléseken a kormány előadásainak eredménye ingadozott, s egy tömött többség nem létezett, annak okát részint abban keresem s találok, hogy a vármegyék eddigelé nagyon is magokra hagyták, s a követek szerencsés választására és az utasítások készítésére a kormány csak igen csekély befolyást gyakorolt; részint pedig abban, hogy az eszközök, melyek e célra használtattak, a helyhatóságok és személyek viszonyaira nézve nem vétettek mindig kellőleg számításba.

„Azon tételt illetőleg: hogy Magyarországon a leglényegesebb elemek egymással ellentétben állanak, s a nemzeti érzelmeik egymással ellenségesen küzdenek, úgy hiszem, az utóbbiakat a tulajdonképeni Magyarhonra nézve, (tehát eltekintve a melléktartományok s azoknak nemzeti-ségi és nyelvharczától az anyaország irányában) nem igen lehetne bizonyítani; mert miután jelenleg a latin nyelv használata Magyarországon szintúgy, mint a többi Európában hanyatlásba esett, az ország lakosai a magyar nyelvnek hivatalos használatában semmi nehézséget nem látnak, feltéve, hogy saját nyelvöknek magok közti használatában ne korlátoltassanak. Ezen nézetben általában osztoznak az országot lakó minden fajok s nemzetiségek; az újabb időben, kivált az országlakosok ifjabb része élénk törekvést tanúsít, a magyar nyelvet még ott is, hol azt közönségesen nem beszélik, sajátjává tenni.

„A mily helyes továbbá amaz ön által kimondott axióma, hogy törvényeket testületek nem fogalmazhatnak: oly bizonyos ellenben az is, hogy ha törvényjavaslatok készítése egy vagy több egyénekre bízatik, ezeknek oly egyéneknek kell lenniök (Magyarországra nézve t. i.), kik az alkotmányos fogalmakban jártasok, s ezen ország viszonyainak és nemzeti szellemének, sőt még a nemzet előítéletének és hibáinak is kellő ismeretével bírnak, s előítéletektől magok is mentek. Ha az országgyűlés bevezése után azon szabályok foganatba vétetnek, melyek a várme-

gyék igazgatásának és vezérletének javítására megkívántainak, úgy én azt, hogy a kormány részéről kész törvényjavaslatok adassanak elő, a jobb rendre s az országgyűléseknek nagyobb fogamatosságára nézve, Magyarországon az első helyes lépésnek tekintem. Már most is pártolja az országglakosok nagy része ezen rendszabályt, és ezen nézet még a jelen országgyűlés tanácskozásaiban is nyilatkozik. Miután azonban, mint ön, kedves Metternich herceg, oly helyesen megjegyzi, az említett újítás céljának csak úgy felelhet meg tökéletesen, ha az országgyűlésen királyi biztosok jelennek meg, kik a kormány törvényjavaslatait a bizottmányokban és a rendek előtt felvilágosítják és védelmezik: azért oda kellene mindenk előtt hatni a kormánynak, hogy a megyék a magok utasításában ezen rendszabályok mellett s a mellett nyilatkozzanak, hogy azok közkívánatképen kéressenek ki ő felségétől, mit a kedélyek mostani hangulatában nem volna nehéz elérni.

„Nem kevésbé fontos, hogy a kormány különös gondot fordítson arra, hogy az ily módon^ a rendek elejébe terjesztendő törvényjavaslat oly nemű legyen, mely az országnak a kormány atyai szándékaiban való bizodalmát öregbítse; mert, meggyőződéseim szerint, minden javítás csak úgy lehet sikeres, ha a közvéleménnyel találkozik s helyeslést nyer: miért is igen fontos, hogy a kormánynak első lépése ezen oly fontos dologban sükeretlen ne legyen. Pozsony, 1844-ki május 14-kén. Aláírva) József.“

A bécsi kormány nézetei, a Magyarországon jobbra általa előhozott vagy fonáksága következtében támadt százados bajok orvoslatát illetőleg, általában véve, helyesek voltak, feltéve, hogy a főherceg-nádor tanácsai, miszerint t. i. az új rendszabályok alkotmányos modorban létesíttessenek, s a kormány által teendő első lépések a közvélemény tetszését megnyerjék, megtartatnak. Az ország igen megunta már ama tétlen, negatív eljárást, melyet a kormány eddigelé követett. Magok a védegyleti mozgalmak is,

csak a reactio bélyegét viselték magukon a kormány ellen, mely míg maga semmit sem lendített, a nemzettől kezdeményezett javításokat az országgyűlésen rendszeresen ellenzeni látszott. Azon esetre tehát, ha a kormány a cselekvés terére lépne, eleve is bizonyosnak lehetett tartani: hogy sokan még azok közül is, kik előbb tétlensége miatt lettek ellenzőivé, most azonnal zászlói alá gyűlnek, mihelyt látaudják, hogy haladni s pedig alkotmányos modorban kíván haladni; a többség azonnal rendelkezésére álland, mihelyt az eddigi bizodalmatlanság okai megszűnnek.

Nem sokára tehát a főherczeg-nádornak feltételes megegyezése után az új kormánytervben, július 4 dikéről egy királyi kézirat érkezett le gr. Majláth Antal kancellárhoz, melyben a felség következőleg nyilatkozott: „Magyarországomnak jelenlegi viszonyai kétségkívül alapos megfontolást igényelnek, melynek czélja ugyan a magyar alaptörvények fentartása legyen, de a melynek eredményei által a kormány elevenítő s megvédő tetteje biztosíttassák, az anarchiával határos mostani állapotnak vége vettessék, szóval, az országnak rendezett igazgatása minden ágaiban lehetővé tétessék. E fontos feladat sikerítésére sürgetőleg szükséges, hogy az annak megoldására irányzandó terv a kormány által felkaroltassék, életbe léptettessék s az ország conservativ pártjának segélyével keresztülvitessék. E szándékból elhatároztam egy titkos bizottmányt rendelni, melynek feladata leend a lehető legrövidebb idő alatt tervet dolgozni ki s adni elő, mely szerint a kormány ez ügyben a maga lépéseit irányozza.“ E titkos bizottmány tagjaiul Majláth kancellár elnöklete alatt b. Józsika Samu erdélyi, Szögyény László magyar udv. kancelláriai tanácsosok, jegyzőül Paziuzzi titkár nevezettek ki a felség által.

E bizottmány okt. 10-kén nyujtá be munkáját a felségnek, melyre ez aztán november 11-én kelt kéziratában következő rendelettel hagyta meg az új igazgatási rendszer életbeléptetését: „Akaratom oda megy ki, hogy a

megyei főnök tiszte a jövőben az 1723-ki 56-dik törvény értelmében kezeltessék, hogy a vármegyék igazgatása minden más hivataltól elválasztassék s minden megye-főnök arra kötelezhessék, hogy megyéjében lakják, minden köz, — és az előforduló tárgyak fontossága szerint — a kisgyűléseken is elnököljön, a törvényszékek, kivált a büntető sedriák gyűlésein, nemkülönb az árva és számvizsgáló székeken gyakran részt vegyen, s így az igazságszolgáltatás és számadások helyességéről magának meggyőződést szerezzen, ott hol önkényt, visszaélést vagy részrehajlást észlel, orvoslatt teremtse; hasonlóké a megyei pénztárt gyakrabban váratlanul vizsgálja meg, az adóbehajtást, ha kell, még a hanyag vagy tisztátlan kezű hivatalnokok felfüggesztésével is, nyomatékosan eszközölje, megyéjét évenként beutazza, a községek igazgatását, főleg azok számadásait, az adó részletes felosztását, azok pénztárait s jegyzőkönyveit az illető tanácsbeliek jelenlétében vizsgálja meg, a lakosok panaszeit a községi s megyei előjárók ellen hallgassa meg, s a mennyire lehet, tüstént helyben orvosolja, ügyeljen fel a megyék építkezéseire és útaira, s gondosan vizsgálja meg, vájjon a közmunkák igazságosan és méltányosan vannak-e felosztva V Szóval, középpontja legyen az egész megyei igazgatásnak.“

Meghagyja tovább a kancellárnak, hogy a helytartó tanács által ezen elvek szerint a főispánok és adminisztrátorok számára egy új, a jelen viszonyokhoz mért útásítást a lehető legrövidebb idő, legfőlebb három hónap alatt dolgoztasson ki, mely aztán a kancellária által megvizsgáltván, megerősítés végett ő felsége elejébe terjesztessék.

„Szorosan hivatalos működéseiken felül pedig elnöki úton köteleességek teendő a megyei főnököknek, hogy megyéikben a kormány és alkotmány iránt loyalis többséget szerezni, a gyűlések s az azokat megelőző combinációk felett részletes tudósítást adni, a gyűlésekről a helytartótanácsához felterjesztendő jegyzőkönyveket megvizsgálni,

minden fontosabb pontot megjelölni, s azokra nézve, melyek ellenvetés alá eshetnek, észrevételeiket megtenni, továbbá az államkormány utasítását minden fontosabb kérdésben annak idején kikérni, s azzal a tisztújítás felől is értekezni és annak megbízását, a mennyiben a főispán személyes működésére vonatkoznak, múlhatatlanul teljesíteni, egyéb-iránt pedig minden hatalmokban álló eszközökkel végrehajtani törekedjenek.

„A megyei főnökök tekintélyének s befolyásának emelése végett, azok nem csak arra felhatalmazandók, hogy a közszolgálat és a jó ügy érdekében szükségesnek vagy lényegesen hasznosnak vélt jutalmazásokra s kitüntetésekre indítványt tehessenek, hanem általában is azon elv tartandó szem előtt, hogy az illető főispánok s adminisztrátorok minden előforduló alkalmazás, előléptetés vagy bármi más kegyfolyamodás felett meghallgattassanak, indítványaik s tudósításaik méltányoltassanak, s a határozatok közzététele általok eszközöltessék. — Hajlandó vagyok, továbbá, a megyefőnöknek, miután a valóságos államhivatalnokok minőségébe lépnek, a nyugdíjképeség előjoga mellett, utóbb nyugdíjul is beszámítható évenkénti állandó 2000 ftnyi fizetést, a megyék házi pénztárából húzott tiszteletdíj betudása mellett pedig négy és három ezer ftnyi tiszti járulékot oly feltétel alatt engedményezni, hogy nekik az említett díj és tiszti járulék a kincsletből fizettessék ki, hogy 20 megyei főnök a nagyobb s ugyanannyi a kisebb tiszti járulékot húzza az egyén érdemfoka s a helyviszonyok szerint.

Továbbá a megyefőnök segítségére egy 700 és 800 írttal díjazott titkár rendeltetik, nyugdíjképeséggel s udvari fogalmazói ranggal, kinek kinevezése az udv. kancelláriát illeti.

A jelenleg hivatalban lévő főispánok még azon esetben is megtartják méltóságukat, ha más elfoglaltatás miatt megyéiket a fentebb leírt módon személyesen nem vezethetnék, vagy az új rendnek magokat más okokból alája

nem vethetnék. Ezen esetben mindazáltal helyettesítésökre adminisztrátorok lesznek kinevezendők, ugyanazon díjjal és tiszti járulékkal, mely a főispánt illeti.

Egy további pont rendeli, hogy ezen főispánok és adminisztrátorok tiszti eljárásukért felelősökké tétessenek, a hanyagok pedig vagy azok, kik az ellenzék irányában engedékenyek, vagy azzal épen összejátszanak, vagy hivatalos hatalmukkal visszaélnek, a kormányiszékek részéről kellő szigort tapasztaljanak.

E rendeletekről a nádor is oly utasítással értesítettett, hogy az új megyefőnökök kinevezése iránt a maga részéről is mennél rövidebb idő alatt tegyen felterjesztést, miszerint az új rend mindjárt az országgyűlés bezárása után életbe léptethessék. A kancellárnak pedig meghagyatott, hogy a létező főispánokat ezen új rendről értesítse s nyilatkozatukat vegye, akarják-e megyéiket e szerint igazgatni, s ha más tisztséget is viselnének, erről hajlandók-e lemondani?

A főherczeg nádornak véleménye még az iránt is kikérte, mily módon lehetne a helytartótanács lesúlyedtt tekintélyét emelni, hatáskörét tágítani, személyzetét új erővel felfrissíteni? Ugyanezek iránt gr. Majláth is véleményadásra szólítottott fel az udv. kancelláriára nézve. Mivel pedig e kormányiszék teendői ezentúl az országgyűlési előmunkálatok által tetemesen szaporodni fognának, egy második alkancellár, egy új udv. tanácsos és két titkár kinevezése is elrendeltetett. A felség ugyanis a titkos bizottmány azon indítványát, hogy az országgyűlés elébe ezentúl kész törvényjavaslatok terjesztessenek, elfogadta s megrendelte, hogy a kormány erre vonatkozó egész eljárásának terve legalább az 1846-ik év második felében felterjesztessék.

Látni ezekből, hogy a kormány egészen átalakítani szándékozott az ország közigazgatását.

A terv sikerének tekintetében minden attól függött ki lesz az egyéniség, mely által a kabinet az új kormány-

rendszer fogantatba véteti? — és ezen egyéniség mily eszközökhez nyúlанд, hogy a megyékben, melyeket eddigelé a választott alispánok igazgattak, az új mód szerint eljáró főnökök készséges engedelmességre s a megyei közönség részéről támogatásra találjanak, a kormánynak többséget nyerjenek? Legbiztosabban célzott volna a kabinet, ha a szabadelvű pártnak mérsékeltbb színezetéből választja ezen egyéniséget. Ily bátorság s nyíltság a választásban, egyszerre megnyeri a nemzet nagy többségének bizodalját, a nélkül, hogy a radikál s demokrát elv uralomra jutásától kellett volna tartani. Az ellenzék, midőn kormányra jut, rendszeren mindenütt felhágy irányának ama túlzásaival és szélsőségeivel, melyeket, még mint ellenzék, tüntetés gyanánt, czégérül szokott kitűzni. Nálunk, hol a kabinet eddig soha sem követte azon alkotmányos szabályt, miszerint a többséget emelte volna kormányra, eunek megtartási vágya még hasonlíthatatlanul erősebben hatott volna a reformpárt mérséklésére, ha kebléből választatik a kanczellár. Egy Széchenyi István vagy egy Deák Ferencz, például, a kormány élére helyezve, kanczellárrá kinevezve, kétségkívül biztos többséget szerzett volna a kormánynak; más részről pedig képes lett volna e többség szellemét s elveit is annyira mérsékelni, hogy a legkisebb oka sem lehet vala a kabinetnek félni a demokratia és radikalismus túlcsepontásaitól. Ily szabadelvű egyéniség a kormányon lett volna egyedül képes keresztülvinni a királyi kéziratban előadott új igazgatási tervet; mert ily egyéniség, kit a nemzet közbizodalma kísért volna a kormány élén, némileg a homoeopathia elvei szerint hatott volna a szabadelvű párt mérséklésére, túlzásainak megszüntetésére; miután kétséget alig szenved, mikép e túlzások nagy része csak onnan eredt, hogy az ellenzék, többsége daczára, sem juthatott eddigelé a kormányra. E században még csak egyszer közeledett a kabinet ezen alkotmányos elvhez a kanczellár választásában, midőn Reviczky Ádámot nevezte ki e fő

kormányhivatalra. És már e közeledésnek is mily jótékony volt hatása! A nemzet többségének bizodalma egyszerre megnyílt a kormánynak; tanúja ennek az 1830-ki országgyűlés történelme. Magok az ellenzék vezérei, Nagy Pál s mások, lőnek a kormány iránti bizodalom legbuzgóbb őreivé, a trón kívánatainak pártolóivá, s az ellenzék mérséklőivé, nehogy a nemzeties érzelmű kancellár működése megcsebezítettessék, s a kabinet más egyént állítson a kormány élére. S nem is veszté el e bizodalmat Reviczky mind addig, míg ki nem világlott, hogy a bécsi kormányrendszer erősebb mint ő, s az által kezei kötve vannak a nemzet kívánatai teljesítésében.

Most, midőn a nemzet számos éveken át sajnosán tapasztalta, hogy a kormány hozzájárulta nélkül a legszükségesebb reformokat sem képes keresztülvinni az országgyűlés; midőn továbbá a különben szabadelvű reformoknak számos barátja is aggódva tekintett ama túlzásokra, melyek néha az ellenzék keblében felmerültek, s a mérséklés szükségét hirdette, nehogy a reformok túlhajtás miatt lehetlenné váljanak: egy szabadelvű kancellár kinevezése most minden valószínűséggel mérsékletesebbé, engedékenyebbé tette volna a reformpártot. Azon körülmény, hogy a felső házban eddigelé a conservatív párt tartotta a többséget, nem lehetett akadály; mivel ezen conservatív többség ott épen azért létezett, mert azt a kormány akarta és csinálta. Egy szabadelvű kancellár a -felső házban is azonnal többséget vala szerzendő a tőle függő számos püspökök és főispánok által a kormánynak.

De a kabinetnek, bár maga is meggyőződött már a reformok szükségéről, s kívánta is a maga szelleme szerint létesíteni azok egy részét, nem volt bizodalma a szabadelvű reformpárt egyéniségeiben; vagy az alkotmányos elveknek nem akarta tenni azon concessiót, hogy a létező kétségtelen többség kebléből válaszszon kancellárt. Többséget óhajtott nyerni az országgyűlésen; de azt nem azon pártban ke-

reste, mely a nemzet nagyobb részét magában foglaló s kész többséggel kínálkozott; hanem ezt mesterségesen akarta előteremteni. És így a conservatív párt azon töredékének szűk körében kénytelenítettett körültekinteni, mely magát fontolva haladónak nevezte, s mely által tulajdonképen a reform terére vonatott.

E töredéket, miként tudjuk, az 1839/40-ki országgyűlésen gróf Dessewffy Aurél alkotta, s annak tanait, céljait s eszközeit is ő fejtette ki „Világ“ című hírlapjában. Ha a geniális szellemű gróf még életben van, most kétségkívül ő emeltetik a kormány élére. Az ő kora halála után gróf Apponyi György és báró Jósika Samu lőn e conservatív párttöredék vezére. A kabinet tehát most az ő kezeikbe adta a hatalmat, őket bízta meg ama tervek létesítésével, melyek Metternich idézett levelében s az imént közölt kir. kéziratban foglaltatnak. Pár héttel az országgyűlés befejezése után Apponyi György magyarországi, Jósika Samu pedig erdélyi alkancellárrá neveztetett. Azonban, azért-e, mivel a kabinet Apponyi György erejébe teljes bizodalmat nem helyezett, s őt eleve próbára vetni akarta; vagy azért, nehogy oly színben tűnjék fel, mintha az ellenzéknek akarna tenni engedményt, s az alsó ház bizodalmatlansági határozata bírta volna rendszerének s embereinek megváltoztatására; vagy végre a tisztai hierarchia hagyományainak kíméletéből: gróf Majláth Antal mindamellett is, hogy ő az új rendszert nemcsak nem pártolta, sőt felőle gúnyosan szokott volt nyilatkozni, a főkancellári hivatal címét még azután is több ideig viselte, s csak szabadsággal bocsátatott el, egészsége ápolásának ürügye alatt, a kancelláriától. S bár a kormányhatalom egészen Apponyi kezére jutott, az ország egy ideig alig vette észre a változást; s arra aztán csak a közéletben felmerült tények által tétetett figyelmessé.

Ezen alattomoskodás nagy hiba volt a kabinet részéről. Oly kormánynak, mely századok óta ellenzékben állott

a nemzettel, gyakran és sokaktól még nyíltan bevallott engedményei is gyanúval fogadtatnak; újításai pedig, bár a nemzetnek kedvezők, egyelőre bizalmatlansággal találkoznak, kivált ha szándékait eleve világosan ki nem hirdeti, az újítás lényegesebb elveit s a határt, meddig haladni kíván, határozottan ki nem jelöli. Az újítás természetéről fel nem világosított nemzet azt igen természetesen csak a kényuralom, az absolutismus újabb eszközének tekinti. Így lett eleve népszerűtlenné II. Józsefnek sok, különben üdvös reformja.

Most is a nyíltság lett volna legcélszerűbb. Ha az új kancellár Metternich idézett leveléből s a közlött királyi kéziratból némi módosításokkal egy ríj kormányprogramot készít, s azzal nyíltan, bizodalmasan lép fel a nemzet előtt: nem lehet kételkedni, hogy az kedvezőleg fogadtatik; maga a nyíltság s a nemzet közvéleményének tett engedmény is feléje fordítja a kedélyeket. Holott így, miként történt, eleve is bizalmatlanságnak kellett nyilatkozni az új rendszer iránt, mely mintegy becsempésztetett a másodalkancellár személyével, kivált miután az új irány fogantatba vételének első lépései sem voltak szigorúan törvényesek.

A nyíltság most annál célszerűbb és szükségesebb volt volna, minthogy egy részről Apponyi György személye ellen, ki, bár a conservatív párthoz tartozott, de egyébiránt a mérsékelt reformokat őszintén óhajtó, elvei s meggyőződéseiben minden mellékes tekintetektől ment, független, nemzeties szellemű, derék hazafinak tartatott, egyelőre nem volt kifogás; más részről pedig, miként levelében a főherceg nádor is bizonyító, a kormánynak ama szándékai, miszerint a törvényhozó kar elébe kész törvényjavaslatok terjesztessenek, s a kamarákba a kormány is különösen e végre kinevezett biztosok által képviseltessék, az ellenzék kívánataival is találkoztak. Ez a parlamentáris kormánynak némi színét viselte volna; s első lépésüi kétségkívül ezt is

elégendő vala a valódi parlamentáris, felelős kormány behozatalára törekvő ellenzék.

A kormánytervekre nézve egyébiránt, ha azok kellő óvatossággal ugyan, de nyíltan s bizodalommal terjesztetnek a nemzet elejébe, a körülmények most felette kedvezők valának. Az ellenzéki párt egy idő óta két felekezetre szakadt, melyeknek egyike sem közeledett ugyan elvben a conservatív párthoz, minthogy azonban egymástól több tekintetben elváló, sőt egymással ellenkező tanokat hirdettek, erélyök s hatásuk a kormány irányában már a szakadás következtében is csökkent. A szakadásra az adóit alkalmat, hogy Kossuth Lajos a Pesti Hírlap szerkesztőségéről, a kiadótól hihetőleg felsőbb intés következtében támasztott némi anyagi nehézségek miatt, még az év első felének végeztével lemondván, a lap szerkesztését Szalay László vette által, ki azt báró Eötvös József, Csengery Antal, Trefori Ágoston s több más munkatársak segedelmével, az eddigiektől egészen különböző elvek szerint vezette.

A „Pesti Hírlap“ három és fél éviglen volt Kossuth szerkesztése alatt; s azt még ellenségei sem tagadhatták, hogy a hírlapi irodalmat tulajdonképen ő teremtette, ő tette azzá, minek lennie kell; „óramutatóvá a nemzet életében, hajnalcsillagává a világosság napjának, a jelen izzadó munkásává, mely a jövőt előkészíti; élesztő fuvalmává a rejtekben csillámló szellemszikrának; őrévé a jogszerűségnek; reményhorgonyává a szenvedőnek; zászlóvá, mely körüli szellemi tábort üssenek, kiket egyenlő elvek vezetnek, kiknek szívökben egyenlő érzelem ég.“ Előtte a napi lapok jobbára csak csekélyes napi események tárhazai voltak, ő azt nemzeti átalakulásunk tanszékévé tette, hol minden reform, minden teendő megvitatott, hol a nemzeti élet minden lüktetése, minden szüksége, hiánya, s a mód és eszközök, melyek által azokon segíteni lehet, felvilágosítottak s előterjesztettek. Ő tette a honi időszaki sajtót minden műveltebbek életszükségévé. Előtte a nagy részben silány

lapok csak tengettek; ki jobb lapot olvasni vágyott, francziát vagy németet vett kezébe; a legjobb is alig emelhetette előfizetőinek számát két ezerre. A Pesti Hírlapot mindenki nagy kíváncsisággal olvasta, minden száma hozván valami érdekest a nemzeti élet változatos mezejéről. Előfizetőinek száma a hat ezret meghaladta; holott most versenytársainak néhányai is több olvasóval dicsekedhettek, mint az előtt.

Mily nagy volt légyen e lap hatása a nemzetre, már fentebb, azon harc elbeszélésénél láttuk, melyet előbb kSzéchenyi István, utóbb Dessewffy Aurél támasztott ellene. Itt csak magának Kossuthnak szavait idézzük, melyekkel leléptekor olvasóitól búcsút vön. „Mikénc a pálma teher alatt nő — úgymond egyebek közt, — úgy erősödött az én állásom s a párt, melynek a Pesti Hírlap e mai napig orgánuma volt. E párt ellenében nem lehet többé büszke szemöldökkel kicsinybevételt affectálgatni; nem lehet akként nézni reá, mint a haladásnak nyomatékta, hatástalan declamatorára; mert akár a törvényhatóságok utasításaira s egyéb működéseire, akár a sociális élet jeleneire vessük figyelmünket, mindenütt elismerve találjuk az irányt, melyben ezen párt kitűzött célja felé hatályosan törekedett.

És e cél: szabadság s alkotmányos jog minden magyarnak; nemzeti jóllét, mely a szabadság gyökeréről hajtson; közös teherviselés különbség nélkül, s az alkotmányos szabadság közös élvezete, azon organikus formák kifejtése s a népképviselőt kellékeihez idomítása által, melynek köszönhetjük, hogy „él magyar, áll Buda még“. Vagy is egy szóval: magyar formákhoz szabott valódi népképviselőt: e szó mindent magában foglal.“ Mikénc idézett szavai is bizonyítják, Kossuth a Hírlap által vezérévé lett az ellenzéknek, s minthogy e párt a nemzetnek hasonlíthatatlanul nagyobb részét foglalta kebelében, némileg vezérévé lett a nemzetnek is a reformok, az átalakulás pályáján. A szerep, melyet 1833 óta, kivált az 1839-ki országgyűlésen Deák Ferencz, a bölcs és mérsékelt férfiú, oly dicsően s oly sti-

kerrel játszott, Kossuth kezébe került. Ezt engedni minden esetre hiba volt Deáktól. Mert bár Kossuth érdemei tagadhatatlanok, bár ő czélban s a legtöbb eszközökben is meg egyezett Deákkal; de, mint Széchenyi is oly keserűen hánytja szemére, a modorban a kellő eszélyt, ildomot megvetette, s kezdője volt azon modornak, mely, hol joga kétségtelen, mérsékletet többé annak kivívásában nem ismer, zajosan követelő, gőgös, hetvenkedő, szenvedélyes és ingerlő; mi által aztán sokszor nem csak a különben elérhető czélt téveszti, hanem könnyen féktelen szellemet, veszélyes irányt is kelthet a vezért követő nagy közönségben. És nem lehet tagadni, hogy e veszélyes modor s irány nagyon kezdett terjedni az ifjabb nemzedékben, mi főleg Kossuth rovasára jegyzendő.

A radikalismust, mely a magyar reform irányt bélyegezte, ő merészebben kifejté és szélesebbre terjesztő, mint a Széchenyi István által indítványozott s tervezett reformokban rejlett. A demokratiát nem tűzte ugyan ki egyenesen zászlajára, s róla mint rendszerről általában nem is vitakozott; de iránya minden reformnál lényegesen demokrát szellemű volt. Ezen irány nem gátolta őt, hogy mind e mellett is legbuzgóbb apostola legyen a megyei törvényhatósági rendszernek. Azon tan, mely a megyei rendszert politikai státus-theoriává emelni törekedett, Wesselényi Miklós, Ragályi Tamás s mások kezdeményezése után, benne talált legmelegebb védőre s kifejtőre. A megyei rendszert, mely a lefolyt idők viharaiiban oly hasznos szolgálatot tett, mely alkotmányos életünket a bécsi absolutismus ellenében szivós erélye, passiv ellenállása által megmentette, — ő a tervezett reformoknak sem akarta feláldozni; ő azt lényegében oly becses institúciónak tartá, melyet Európa bár mely alkotmányos institútiójáért sem akart cserébe adni; sőt azt, népképviseleti alapokra fektetve, s hiányában épen a népképviselet által kijavítva, kellőleg módosítva, továbbra is fentartandónak, megörökítendőnek tanácslá, mint oly sa-

játszerű nemzeti kincset, mely összekötetésünkől az osztrák császársággal eredő körülményeink közt alkotmányos közéletünknek leghatalmasb védőfala, biztosítéka; mint oly institutiót, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével összeköti; széles alapú önkormányzatot biztosít. Szóval, Kossuth s vele együtt a szabadelvű reformpárt nagyobb része, a megerendszert a népképviselést által kijavítva s tágítva, akarta alapjává tenni egész átalakulásunknak, arra, mint szegletköre, építendő minden politikai reformot.

Lényegesen különböző, kétségkívül alaposabb, mert a tudomány szilárd talapjára fektetett elvekből indultak ki a Hírlap új szerkesztői. Ezek, mindnyájan szintoly kítűnő tehetségű, mint jeles készületű fiatal publicisták, a nyugat-európai fejlettebb politikai tudományok s állapotok tanúi mányozása által érlelt, magasabb államférfiúi nézeteket s elveket hoztak a lap szerkesztésébe. Szalay László, a főszerkesztő, már 1837-ben, mint jogtani író lépett fel a „The mis“ czimű folyóirattal, melyet Eötvös, Pulszky, Trefort s más társak közremunkálása mellett indított meg. A folyóirat az európai magasabb politika hangján s tanai szerint szólott a nap némely kérdései felől. De a tanok felfogására még kevesebb érettség létezett közönségünkben, mintsem hogy azok már akkor beútat nyerhettek volna közéletünkbe; s a lap, részvétel hiánya miatt, már a harmadik füzetel elakadt. Majd 1839-ben, Kollár Ferencz publicistái pályájának az akadémia közgyűlésén felolvasott, szintoly szép mint alapos jellemzésével — , a következő évben pedig a „Budapesti Szemle“ kiadásával vonta magára újabban is a közfigyelmet. E folyóirat tüzetesen, kezdé megvitatni politikai s társadalmi kérdéseinket, egyezményt eszközleni a tudomány és élet között. De ugyanazon okokból, mint a Themis, ez sem örvendhetett pártolásnak, s már a második kötetel kénytelen lón a szerkesztő felhagyni különben oly hasznos vállalatával. Több méltánylást nyert

Szalay „A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdt-székekre“ című 1840-ben kibocsátott munkájával, melyet a szakemberek oly becsesnek ismertek fel, hogy a büntető jog kódexének kidolgozására választott országos bizottmány őt nevezte ki egyik tollvivőjeül. Ezen állás széles tért nyitott Szalaynak a közügyre nézve hasznossá tenni politikai s jogtudományi alapos ismereteinek kincseit. A büntető törvénykönyv, melynek készítésében Deák Ferenczczel együtt, tán ő vett legtöbb részt, oly jelessé vált, hogy még a legkitűnőbb németországi jogtudósok is megvallák róla, „hogy nem létezik törvénykönyv, mely annyi eredetiséggel bírna, s mely a legújabb büntetőjogi nézeteket az igazság követeléseivel oly nagy mértékben egyesítené, mint a magyar törvényjavaslat“. De a közremunkálásnál e törvénykönyvben, mi neki Deák Eerencz s más első rangú államférfiaink barátságát szerzé meg, még szélesebb tért nyitott neki, tudományos készültségének s helyes államférfiúi nézeteinek érvényesítésére, a lefolyt 1843-iki országgyűlés, melyen mint Korpona város követe jelent meg, s hol. mint fentebb is érintők, kivált a vallási és városrendezési kérdésekben nyilvánított magasabb politikai nézeteivel vonta magára a közfigyelmet. Hogy ezekkel még sem nyert köztetszést, nem az ő, hanem a közönség hibája volt, mely a divatos, de szűk látkörű politikától elfogúlva, e magasabb mezőn még nem birt tájékozási képzettséggel. E tulajdonokból eléggé megérthető, hogy Szalay. midőn a Hírlap szerkesztését 1844 közepén átvette, az alaposan tudományos férfiú reputációjával igen, de népszerűséggel, kivált mint Kossuth szerkesztő-utóda, nem birt, nem bírhatott a közönségben, melynek őt maga Kossuth is mint becsületes tudós, de idegen embert mutatta be búcsúszavában¹. Ő egy év múlva Csengery Antalnak adta ugyan át a szerkesztői tollat;

¹ Lásd e jeles férfiú írói s politikai arcképét barátja, Csengery Antal többször dicsért „Szónokok és Státuszférfiak“ könyvében.

de utóbb is számos éven át munkatársa maradt a lapnak, folyton alapos cikkeivel gazdagítva annak hasábjait. A szerkesztő változása nemcsak nem csökkentette, de sőt némi tekintetben emelte a lap belbecsét; mert Csengery hasonló alapos tudományossággal s politikai képzettséggel több gyakorlottságot, sokoldalú ismereteivel folyékonyabb, rövidebb, világosabb irányt vitt a szerkesztőségbe, mi hírlapnál, mely könnyű értelmet igénylő vegyes közönséghez szól, lényeges tulajdonság. — A szerkesztőkénél nem ritkábban találkozott a közönség e lapokban mind addig, míg ezektől őt a szabadelvű ellenzék másik, nagyobb töredéke nem Vonta ismét magához, Eötvös József nevével, ki valamint a regényirodalomban az olvasó közönség kedvence volt: úgy politikai cikkeibe is mindig nagy érdeket tudott önteni mély felfogása s élénk, gyakran az ékesszólásig emelkedő, sőt néha szinte költőileg áradozó magas röptű előadása által. Czikkei utóbb „Reform“ cím alatt könyvül is megjelentek, mely ezen kori politikai irodalmunk legbecsesb elmeszüleményeinek egyike, s a politikai rendszerek feletti helyes nézeteinél fogva maradandó becsesei bír.

A „Pesti Hírlap“, e férfiak keze alatt, a legtöbb anyagi, társadalmi s magánjogi reformokra nézve azontúl is megtartá ugyan eddigi irányát; de a nyilvánjogiak tekintetében új tanoknak, új rendszernek lón hirdetője. Szerkesztői, a Kossuth által oly nagy előszeretettel ölelt megyerendszer helyett, az alkotmányos központosítás rendszerét emelték lapjuk főelvévé, ük a megyerendszert az alkotmányos élet biztosítására elégtelennek, a nemzet erejének kifejtésére alkalmatlannak tartották. Mint alkotmányos monarchiának polgárai, nem helyeselhették e rendszert, mely végelemzésben cantonális feldarabolásra s annyi republikára vezet, a hány megye van. Ők tehát a megyerendszert a nyugat-európai alkotmányosság formáival, a parlamentáris, felelős kormányrendszerrel kívánták felcserélni mely, a nemzet

akarátát összpontosítva, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává téve, a kor kívánataival egyezőbb biztosítékot ad az alkotmánynak, a nemzet erejét pedig gyorsabban, czélszerűbben fejti ki.

„Az egész civilizált világ pálczát tör, úgy mondának, a megyerendszer felett, mint ez nálunk létezik. Ez lehetlenné teszi nem csak az alkotmányos életet, hanem a jó közigazgatást is. Egyik mint a másik megkívánja, hogy eldarabolás helyett, az egész ország az egység elve szerint legyen rendezve. És csak azt nem tudni, nevetségesebb e vagy sajnálatosabb, hogy a megyerendszerben sokan a bölcsesség követét hiszik feltalálni; és mintha a megyék Hercules oszlopai volnának, melyeken túlhaladni nem lehetne már, képtelen hévvel és túlózónló szodagálylyal dicserik a megyerendszert; pedig ennek csupán mint pótléknak van becse; de ezentúl épen semmi előnnyel sem bir. Az alkotmányos életnek mind legfőbb biztosítéka, mind alakja, mind pedig, végeredményben, még lényege is a parlamentáris kormányban áll; a parlamentáris rendszerrel pedig a megyerendszer össze nem férhet, fenn nem állhat.“

Felbonczolták a megyerendszert elemeire, előadták annak tulajdonait, hogy azt minden tekintetből mint rászorganisátiót tüntethessék fel honfitársaik előtt. „A megye, mondák, önálló politikai testület, hatóság. Az országgyűlésre követet küld; annak kötelező utasítást ad; azt visszahívhatja. Kebelében a kormány az ő kezében van. Ítéshben maga kormányoz, részben örökös a kormányzás, végrehajtás felett; azaz: hozzá intéztetnek a felsőbb parancsok, intézhvények, melyeket ha törvényteleneknek vél, jogában áll a végrehajtást felfüggeszteni s azok visszavonását sürgetni, azaz, a végrehajtást azoktól megtagadni. Mint ilyen közigazgatási műszer, hivatalnokokat teszen, kik részint igazsághszolgáltatók, bírák, részint egyedül s tulajdonképeni közigazgatási hivatalnokok. S nem csak ekkép befoly a törvények végrehajtására, hanem maga is alkot szabá-

lyokat, melyek kebelében törvényes erővel bírnak; maga határozza meg az adókivetési kulcsot, maga rendezi a közlekedési eszközöket cs közmunkákat.“

És mindezen tulajdonok felett kérlelhetetlenül páleázát törtek, azokat összeférhetleneknek bizonyítgaták a státus helyes organismusának igényeivel. Helytelennek állították, hogy az országgyűlésre hatóság, és nem a népesség bizonyos száma küld követet; képtelenségnek, a józan és gyors haladás gátjának a megye azon jogát, miszerint követének kötelező utasítást ad s őt visszahívhatja. Mi a megye azon tulajdonát illeti, mely szerint részint maga kormányoz, részint öröködik a végrehajtás felett s azt felfüggesztheti: ezen eljárást az anarchia megörökítésének, papiroson folytatott belháborúnak bélyegezték. „Ne az legyen fő gondunk, hogy a kormánynak opponálhassunk, hanem az, hogy a kormány úgy legyen szervezve, miszerint mennél kevesebb ok legyen az opponálásra.“ Képtelenségnek mondák továbbá azt, hogy a megyékben a bírák azok által neveztetnek, ok és Ítélet nélkül, önkény és önérdékből letétethetnek, kiknek ügyei fölött Ítélnék; holott a bíráknak alulról és felülről is függetleneknek kell lenniük; képtelenségnek az adókulcs meghatározási jogát, minek következése, hogy az adókivetésben sem részrehajlatlanság sem egyenlőség nem létezik; s legnagyobb képtelenségnek a közlekedési eszközök s közmunkák elrendezését, minek múlhatlan következménye, hogy utaink nincsenek, vagy rosszak, folyamaink szabályozatlanok stb. Rossz az egész organismus: ezen tehát gyökeresen kell segíteni. De gyökeresen csak olyféle igazgatási központosítás segíthet, minő a nyugoti alkotmányos országokban létezik, melyekben van községi rendszer, de a községeknek nincs politikai hatáskörük, hanem csak saját ügyeikkel foglalkodnak; vannak kerületek, vagy megyék, de ezeknek nincs közkormányi- hatáskörük, hanem csupán a kerületi községek közös ügyeit intézik; van mindezek felett, több tagból álló minisztérium, mely mindig a követi ház több-

ségének kifolyása, s melynek minden tagja határozott körben kormányozza az egész országot, s minden tettéért felelős az országgyűlésnek. Ez a centralisáció, melyet a felelős parlamentáris kormány ellensúlyoz.

A centralisációnak azonban, melyet a parlamentáris kormány, legalább bizonyos fokig, múlthatatlanul megkíván, nálunk régóta veszett neve volt költve. Az osztrák kormány is, bár más formák mellett, századok óta ezen célra törekedett. Félték tehát tőle még azok is, kik tudták, hogy az magában véve nem egyéb, mint az országnak a státusegység elve szerinti organismusa; nem egyéb, mint közigazgatási mechanizmus, mely mellett a legszabadabb alkotmányosság is úgy megállhat, mint a határtalan kényuralom. Félték tőle, mivel körülményeink közt, az abszolút kormány alatt létező osztrák birodalommal való kapcsolatunkban, a központosítás hálózata által az országra könnyebben kiterjeszhetőnek vélték a kényuralmat, mint a megyerendszer szívos passiv erélye mellett.

Az új tanok hirdetői ennél fogva oda fordították figyelmüket s erejüket, hogy a centralisációak, a jobb igazgatás tekintetében szintűgy mint az átalakulásra nézve, múlthatatlan szükségéről meggyőzzék honfitársaikat. „Nem tetszik a centralisáció? — így okoskodának — úgy tehát a felelős kormány sem tetszik, s nem akarjátok ezt, mi centralisáció nélkül fenn nem állhat. A központosítási rendszer mindent magában foglal. Nem egyedül a megyékről, nem is egyedül, bár sokkal inkább, a kormányról, vagyis annak alkotmányos organisációjáról —: egész átalakulásunkról van itt szó. Ezen rendszer kiterjed mindenre, mindent felkarol, semmit sem hagy zavarban, mindent organissál. Nem marad ki ebből semmi. Nem a kormány, nem a megyék, nem az országgyűlés, nem a közigazgatás, nem a nemzetiség, nem az alkotmányos élet; mert mindezeket rendezné, másképp alakítaná ez. Ez fogja fel igazán egész terjedelmében a magyar nemzetiség kérdését is, mivel a nyelv

gyökere lehet ugyan a nemzetiségnek; de az egész dolog nem eddig van. Az önnálló alkotmányos lét, s mi ennek egy része, a saját kormány, teszi leginkább, valamint a szabadságot, úgy a nemzetiséget is.... Azonban fő dolog az alkotmányos kormány; s mi nem kívánunk centralisációt parlamentáris kormány nélkül; de ismétljük, parlamentáris kormány sem létezhetik centralisáció nélkül“ stb.

És nemcsak a napi sajtó mezején, az irodalom egyéb ágaiban is, igyekeztek központosításig tanai kát terjeszteni a centralisták. E mellett pedig úgy vélekedvén, hogy mind azon rokonszenv, melyet a meyerendszertől elvonniok sikerülhet, saját központosítási rendszerük felé forduland: a meyerendszernek hibáit és hiányait egész meztelenségükben fölfedezni, azt lehetőleg népszerűtlenítéui semmi alkalmat nem mulasztottak el, semmi eszközt nem hagytak kísérlet nélkül. Az új iskola egyik legkitűnőbb vezére, Eötvös József, még egy irány regényt is irt ellene, melynek igen nagy lón hatása. „A falu jegyzője“, miként e regényt címezte, bizonyára többet ártott a meyerendszer népszerűségének, mint sok hosszadalmas elméleti cikkely, mely a centralisáció ajánlására a Pesti Hírlap hasábjain megjelent. Ebben a meyerendszer minden gyöngéje, minden árnyoldala egy érdekteljes esemény-lánezolat keretébe öszszeszorítva, nem kevésbbé életrevaló, mint megható s kebel-lázító jelenetekben visszatükrözve festetik. Mi a komoly fontolgtatás, az okszerű megvitatás tárgya volt, a képzelet birodalmába játszatik át, és szivrendítő jelenetekben, vagy csípős gúnnyal, mint a gyűlölet s megvetés méltó tárgya ábrázoltatik, épen azért, mivel minden hibát egy képbe szorít, nem ritkán túl is hajtva.

Azonban, mivel lehetetlen volt nem látniok, hogy az előadott központosítást s parlamentáris kormányrendszert, habár az összes nemzet kívánná is, csak hosszú évek küzdelmeivel lehetetlen kivívni a bécsi kormány ellenében; és minthogy az absolut kormány alatti centralisációtól az

új iskola férfiai is csak úgy irtóztak, mint a megyerendszer barátai: ezt egészen eldobni mind addig ők sem kívánták, míg a parlamentáris kormányrendszer teljesen megalapítva nem lesz. Egyelőre tehát csak részletes reformokat javasolnának a megyerendszerben, melyet, mint eddig létezett, az ország nagy hátramaradása nélkül, egyáltalában megtartatlanuak vélték. A megyei szerkezet, mondák, két szempontból tekintendő: először mint közigazgatási s bírászkodási intézet, mely az egyes törvényhatóságokra gyakorolja hatását; másodsor: a mennyiben az politikai institúció, mely a hazát, mint státust érdekli, s ennek egész állására befolyást gyakorol. És különösen ezen utóbbi szempontból vették azt bonczkésők alá. Különbséget tettek azon esetek közt, melyekben a megye felsőbb hatalmak irányában csak tagadólag lép fel, s úgynevezett vis inertiae-jénél fogva a törvényt lehető sértések ellen biztosítja, végre nem hajtván a törvénytelen parancsokat; és azon esetek közt, hol a megye cselekvőleg működik. Röviden: megkülönböztetni kívánták a megyék hatáskörének negatív és pozitív részét. Az elsőről, mi az alkotmány fő biztosítékát képezi, lemondani ők sem akartak, míg azt olynemű biztosítékokkal, milyeket más alkotmányos népek bírnak, azaz: parlamentáris, felelős kormánynyal, nem pótolhatják. De a megyerendszer másik, pozitív hatáskörét, mely különösen a statutárius jogot, az adófizetési kulcs meghatározását és a közmunkák s közlekedési eszközök elrendelését foglalja magában, már most, és pedig a törvényhozásban kívánták központosítani úgy, hogy ezek iránt ne, mint eddigelé, minden megye külön, a maga kénye szerint, hanem a törvényhozás, az egész országra nézve, egyenlően intézkedjék.

E tanokban alig lehetett valamit helyesen gáncsolni; és mégis, volt legyen a hiba a hirdetőkbén, hogy azokat tán nem elég világosan fejtegeték, vagy mi valószínűbb, az olvasókban, hogy az európai alkotmányos kormánytheóriákkal eléggé meg nem barátkozva, a megyei rendszerben

elfogulva, azokat, helyesen fel nem fogták; volt legyen a jövődő vihar és szerencsétlenség előérzetéből támadt ellen-szenv: a centralisationnak igen számos ellenségei támadtak. Voltak, kik abban minden fennállónak felforgatását, a nemzeti életnek a maga sajátságos zománczából kivetkeztetését látták; mások, kik abból az absolutismus kényelmesb elhelyezkedését következtették. Voltak, kik a nézetek helyességét, általában véve, nem tagadták ugyan; de saját-ságos körülményeink közt, az absolut formák szerint kormányzott birodalommal fennálló kapcsolatunkban, azokat nem kívánták alkalmazni, attól tartván, hogy: ha egyszer a politikai Centrálisadé keresztül vitetnék, a kényuralomra hajló bécsi kormány a felelős, parlamentáris kormányrendszert egy státuscsinny által mellőzván, alkotmányosságunknak egy csapással és sokkal könnyebben véget vethetne, mint a megyei rendszer mellett, mely hasonló kísérleteket már többször meghiúsított. Mások, kik a központosítást, magában véve, bizonyos fokig, szintén nem gáncsolták, a parlamentáris kormányt pedig a kifejlésben való gyorsabb haladás végett óhajtották is: e tanok hirdetésére, mi az ellenzékben szakadást, gyengülést idéz elő, az időt nem vélték helyesen megválasztva most, midőn a kormány is minden módon arra törekszik, hogy az ellenzékét gyöngítse, hatalmának, befolyásának a megyék kebelében is új támaszokat emeljen. A kormány iránti bizodalom az országgyűlés után erősebben meg volt rendülve a nemzet nagy részében, mint bármikor; annál szükségesebbnek tartatott ennél fogva most az ellenzék összetartása, minthogy kételkedni nem lehetett, mikép a kormány a reformokat, melyekre már szinte haljlandónak mutatkozott, nem a nemzeti szabadság, hanem a maga érdekében, befolyásának szilárdítására, hatalmának állandó megalapítására fordítandja. Oly szerencsétlenség volt pedig körülményeink, hogy az erőteljes, hatalmas kormányt, mi minden más alkotmányos szerkezet mellett csak

javára válnék a nemzetnek, a bécsi idegen és abszolút befolyások miatt nem tarthatták kívánatosnak.

Ama gúnyok s élezek is sokakat boszantának, melyekkel a centralisták a megyerendszert gyöngéiben, árnyoldalain támadták meg, s nevetségessé tenni törekedtek. Bántá őket, hogy e hagyományos institúció, mely a múlt kor viszontagságai alatt oly hatalmas védbástyája volt a nemzeti életnek, mely máiglan is főbiztosítéka az alkotmánynak, annyi tiszteletlenséggel illetetik, népszerűtlenné, megvetés tárgyává tétetik, mielőtt új alkotmányos garantiák megalapítását csak reményleni is lehetne.

Nem csoda, ha ennél fogva a központosítás tana is nagy hévvel, nem ritkán igazságtalanul, még gyakrabban helytelenül, támadtatott meg; hirdetői különfélekep gyanúsítottak; ellenükben még az orosz centralisátio is emlegetteték. A vitatkozás heve, a pártszenvedély túlrágadta mind a két felekezetet, melyek mindegyike annál makacsakban védte állását, minthogy bizonyos tekintetben mindegyiknek igaza volt. A centralisták arra támaszkodtak, hogy Európa-szerte elfogadott tanaik helytelenségét bebizonyítani senki sem volt képes, s büszkén állították, hogy alig Íratott ellenük valamely cikkely, mely czáfolatot tenne szükségessé. A megyerendszer hívei ellenben már azért is feljogosítva hittek magokat amazok gáncsolására, mert oly nemzeti institútiót támadtak meg kíméletlenül, mely az alkotmány fő s ez idő szerint egyetlen biztosítéka, s melynek, mint a centralisták magok sem tagadhatták, köszönhetni eddigelé létezését alkotmányos életünknek.

Mind a két felekezet egyaránt szabadelvű volt, egyaránt sóvárgott egy független, nemzeti kormány biztosításaiért; s hogy egymással e tanok tekintetében, melyek pár év múlva mindkettejük örömjajában életvalóságra jutottak, mégis ennyire meghasonlottak: alig fejthető meg különben mint, hogy némi eszmezavar vegyült a dologba. S az eszmezavar tán csak onnan eredt, hogy a kormány még nem

engedett teljesen szabad vitatkozást a sajtóban Nem fejtett ki elég világosan, hogy minden jól rendezett államban kétféle szabadságoknak kell létezni. Az egyik félék azok, melyek magoktól állanak fenn, s tulajdonképeni alapjai, létegei minden szabadságnak, milyenek az egyéni, municipális és társadalmi szabadságok, — a személy, birtok, munka, család stb. szabadsága. A másik félék, amazoknak biztosításául szolgálók, az úgynevezett politikai szabadságok, melyek közt első helyet foglal a felelős parlamenti kormányzat. Valamennyi szükséges ugyan; de a politikai szabadságok, magokban véve, nem sokat érnek, s a nép hamar megunja azokat, ha mögötte nem léteznek amaz egyéni, társadalmi, municipális szabadságok. Mindezek fölött áll a szabad sajtó, mely fő biztosítéka a politikai szabadságoknak; miként viszont ezek biztosítékai ama társasági s egyéni szabadságoknak. Közönségünk még nem birt világos fogalmával e kétféle szabadságoknak, melyeket a megyei hatóságokban megszokott együtt látni; bár egyébiránt az új tanok hirdetői azt több ízben megkülönböztették egymástól hírlapi cikkeikben. Csak ezen eszmezavarból eredhetett, hogy centralistáink olyfélékkel is gyanúsítatnak, mintha az orosz centralisáció volna eszményök. Pedig ők egyáltalában nem önmaga miatt kívánták a centralisációt, jól tudván, hogy a túlhajtott központosítás, mely ama társasági, egyéni s municipális szabadságokat is elnyeli, merő negatívója a szabadságnak. Hanem kívánták a központosítást, mint a megyék által szétszaggatott nemzeti erő egyesítését, hogy ez teljesebb biztosítást szerezzen a nemzeti szabadságoknak, a bécsi kormány bürokratikus centralisációjára ellen. Mondjuk ki világosan, mit tenni a korlátolt sajtó akkor nem engedett: központosítani akarták a nemzeti erőt s hatalmat a felelős parlamenti kormányban, hogy a souverainitást tulajdonképen a nemzetgyűlésbe helyezték át oly formán, mint az Angliában, Belgiumban, Hollandban s

jelenleg már Olaszországban is létezik; s ekkép a nemzetet teljesen urává tegyék önmagának.

E központosítási tanok, ha elébb hozattak volna szönyegre, midőn még Kossuth vezette a Pesti Hírlap szerkesztését, aligha okoznak vala annyi zajt s ellenszenvet, mint jelenleg, midőn fellépésöket a kormány új iránya, s ama körülmény, hogy a Pesti Hírlap, az ellenzék e fő orgánuma, épen az ő kezeikben létezett, különösen ártalmasokká látszott tenni. Sokan nem kételkedtek a nemzet szabadsága elleni bűnnek bélyegezni a centralisták eljárását, mely által nemcsak szakadást okoznak az ellenzékben, midőn annak az összetartásra nagyobb a szüksége, mint bármikor volt; hanem még az ellenzék fő lapját is tanaik közlönyévé foglalják le, kellő védelem nélkül hagyva a kormány által is megtámadott megyét, az alkotmány e legfőbb s ez idő szerint egyetlen hatékony bitosítékát.

Annyi igaz, hogy miután a Pesti Hírlap központosítási lappá Ion, a főváros szabadelvű lapjai közt nem volt a megerendszernek eléggé hatályos orgánuma. Kossuth azon reménnyel mondott volt le a Pesti Hírlap szerkesztéséről, hogy nem sokára új lap kiadására nyerend egedelmet. E reményben utasítá ő vissza özvegy Ivulcsárné ajánlatát is, ki neki, a férjétől reá maradt, „Hazai s külföldi tudósításokat“ csekély árért átengedni kínálkozott. Es abban igazságot kell szolgáltatni a centralistáknak, hogy ők is e reményben tették a Pesti Hírlapot tanaik közlönyévé; mert Kossuth valóban annyi helyről kapott Bécsben biztatást, hogy nem kételkednék mondani: „bőségében vagyok a lapoknak.“ Maga Metternich herczeg, kit ő ez ügyben felkérésset, s ki vele az ország ügyeiről ez alkalommal több óráig beszélgetett, miután tőle ígéretet, vett, hogy némely kérdéseket, melyek a kormányra kellemetlenül hatnak, hallgatással mellőzend, jó reményben bocsátá el őt magától. Annyi bizonyos, hogy Kossuth ezen értekezlet alatt oly kedvező véleményt ébresztett maga iránt a herczegben, hogy ez,

bizodalmas körökben nem kételkedett akként nyilatkozni, mikép őt minden tekintetben nagy fontosságú s olynemű férfiúnak találta, kit a kormánynak érdekében fekszik megnyernie, vagy legalább annyira leköteleznie, hogy a kormány irányában ellenséges állást ne foglaljon. De Apponyi e kedvezmény megadására egyáltalában nem volt hajlandó, Ő úgy vélekedők, hogy Kossuthot s eddigi működéseit jobban ismeri, s így helyesebben méltányolhatja Metternichnél; a maga ezélba fogott tervei ellen tehát nem akart fegyvert adni kezébe, kiről azt hitte, hogy a népszerűség lévén legfőbb bálványa, szintúgy ennél, mint szabadságszeretetenél s múltjánál fogva, soha sem fog, közeledni a bécsi kabinet politikájához; s így eleve is bizonyosnak tartá, hogy annak ezélba vett terveit agitatori lángeszének egész hatalmával ellenzendi.

És ekként, miután Kossuth engedelmet egy új lap kiadására nem nyerhetett; a Pesti Hírlap pedig, bár különben radikál szellemű, a központosítási tan közlönyévé lett: a megyerendszer pártjának, mely számra nézve legnagyobb, s a közvéleményben a legerősebb volt, nem létezett orgánuma. A többi fővárosi lapok vagy más pártárgyalatok, vagy egészen a kormány s conservatív párt közlönyeiként működtek. Különösen a Helmeczy által szerkesztett „Jelenkor“ Széchenyi István zászlóját lobogtatta, ki már sok részletben különvált az ellenzéki párttól. A „Világ“, melyet elébb üessewffy Aurél lángesze hatott át, most nevét „Budapesti Híradóra“ változtatva, az elhunyt Aurél testvéérének, Dessewffy Emilnek vezérlete alatt, egészen a kormány érdekében s irányában annak új tervei mellett küzdött. Az ódon „Hazai s külföldi tudósítások“, most már „Nemzeti Újság“ nagy igényletli címe alatt., melylyel azonban tartalma és szelleme oly nagy ellentétben állott, hogy kihívó cikkcít a könyvbíráló bizottmány új elnöke, a conservatív színezete mellett is hazafias érzelmű, derék Szögyény László nem ritkán kitörülni kénytelenítettett, elébb Liphay Sán-

dori majd gróf Majláth János szerkesztése mellett, a papság és conservatív párt zsoldjában létezett. Így lévén a különféle pártárnyalatok által elfoglalva a terjedékenyebb napi lapok: midőn a centralisták a megerendszert mind hevesebben kezdék ostromolni, annak főbajnoka, Kossuth, a szűk terjedelmű s más rendeltetésű, ipar s összművészeti „Hetilapra“ szorúlt, hogy nagy hatású szavát emelje az oly kíméletlenül megtámadt megerendszer mellett.

E meghasonlás a szabadelvű ellenzéki táborban, mint mondók, most annál ártalmasabbnak látszott, mivel új irány s tervei érdekében a kormány is nagy erővel ostromolta a megyéket. A kormány azokat nem támadta ugyan meg, mint a centralisták, egyenesen; sőt épen azok kebelében akart új forrásokat hatalma s befolyása növekedésének, s a többség megnyerésében eszközöket keresni tervei létesítésére. De a régi megyei formákban, a megyék eljárásának vezérletében, oly változást törekedett előhozni, melyeknek czéljául egyenesen az ellenzék gyöngítése volt kitűzve; mit valóban sikerűit is több megyében elérnie.

A kormány e működésének sükere magát az ellenzék központosítani kívánó felekezetét is annyira megdöbbsentette, mikép, nehogy a meghasonlásra tovább is okot nyújtson, másfél év múlva egészen felhagyott központosítási tanainak hirdetésével; vagy. azt legalább alkalmasabb időkre halasztotta.

A pártok állásának e rövid vázlatából eléggé kitűnik, hogy a körülmények a kormányra nézve különösen kedvezők valának, midőn 1845 elején működését az új irányban megkezdette.

MÁSODIK FEJEZET.

Apponyi kormányának kezdete. Az adminisztrátori rendszer.

Metternich herczeg azt állítá fentebb idézett levelében, hogy „a közönséges békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlesztésére fel kellett volna használni, mi azonban nem történt... Két elem állott, úgymond, egymással harczban: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi . . . E harcz alatt az országgyűlések a magok utján haladtak, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.“

A miniszter e szavai nem jelenthetnek mást, mint, hogy a jogainak érzetére felébredt nemzet már nem engedte magát a korona kénye szerint, törvénytelenül kormányoztatni; sőt az idők viszontagságai alatt megcsonkított önállósági jogait is visszaszerezni igyekezett. A nemzeti törekvéseknek, mióta azokat, a század harmadik tizedének elején a szokottnál nagyobb súlylyal reánehezedett kényuralom felébresztette, kettős volt iránya. Egyik: visszaszerezni ama jogokat, melyeket a bécsi absolut kormány, a máit és ezen század folytában, a nemzeti törvényes önállóság s alkotmányos élet köréből részint erőszakkal, részint észrevétlenül s lassanként elfoglalt. A másik: reformálni, újjá alakítani a minden tekintetben hátramaradt nemzeti életet.

E kettős irányú nemzeti törekvéseknek a kormány, melyet az erélyes nemzeti visszahatás mérsékleltre intett, megkövesült stabilismust s örökös negatiót vetett ellenébe. A megcsontosult burokrácia bástyái mögött oly erős védelmi állást, von, hogy őt abból országgyűléseinken az ellenzék többsége s erélye sem volt képes egészen kiűzni. A reformokban tett ugyan a nemzet egynémi haladást; de önálló nemzeti életének megcsönkített jogait nem sikerült helyreállítania; törvénytelen foglalásait az absolut bécsi kormány makacsul megvédte. Ha egyenként akarnék előszámlálni az önálló nemzeti élet tényezőit, nem volna nehéz kimutatni, hogy a bécsi kormány azoknak majdnem mindegyikében egyre folytatta jogtalan gyakorlatát: a magyar státuszjövendelmeket még mindig az osztrák császári kamara befolyásával igazgattatá, jó pénz helyett bécsi bankjegyekkel árasztotta el az országot; a magyar haderőt a birodalmi osztrák haditanács által önkénye szerint fordította a maga czéljaira; a II. József alkotta coloniális vámrendszer által még folyton lenyűgzé a magyar anyagi érdekeket, s gátolta azok kifejtését; önkénye szerint intézé a köznevelést, korlátolá a törvénytelen megelőző censura által a gondolat-szabadságot; szóval: a magyar udvari kanczel(áriára s ez által az ország egész kormányzatára nem kevésbé mint elébb, gyakorló a maga törvénytelen befolyását.

Metternich herczeg ama szavai tehát csak azt jelentetik, hogy mióta a nemzet a maga jogainak érzetére fölébredt, 1825 óta, a bécsi kormány minden kényuralmi hajlamai mellett sem öregbíthette már a despotismust, minden efféle kísérleteiben élénk s erélyes ellenzésre talált, s befolyását oly nyíltan s korlátlanul nem gyakorolhatta, mint, például, midőn 1822-ben udvari parancs által szedetett újonozot s vetett ki törvénytelen adót; csak azt jelenthetik, hogy a kényuralom régi formái s módjai ellen is mind inkább növekedett a nemzeti visszahatás. Ezen minden országgyűlésen élénkebbé, erélyesebbé fejlődött visszahatás,

a nemzeti önállóság elsajátított jogainak mind hangosabban nyilatkozó visszakövetelése ingerlé a kor szellemével s a nemzet törvényes igényeivel megalkudni nem tudó minisztert.

Hogy tehát ezen ellentállást megszüntesse, vagy legalább meggyöngítse, s a közigazgatás birodalmi centralisációját erősítse, kilép a negatív védelmi helyzetéből, feláldozza a stabilismus elvét, a nemzeti átalakulás élére szándékozik állani; s hogy azt a maga céljai szerint vezethesse, színelig alkotmányos formák és eszközök által, az alsó házban, az ellenzék ezen harczterén, mindenekelőtt többséget kíván biztosítani a kormánynak. De, miként érintők, nem a nagy többséget alkotó ellenzékhez folyamodik, hanem azt ennek ellenére mesterségesen igyekszik készíteni.

Ama törekvéseknek, melyek által a nemzet az idegen, bécsi befolyást gyöngíteni s törvényes önálló kormányzatának megcsönkített jogait helyreállítani igyekezett, tűzpontja volt a megye. Ez tartá kezében a közvetlen igazgatást; ez adta követői s utasításai által az irányt az alsó háznak; ez volt mintegy műhelye az önállósági törekvéseknek; ez féke a kényuralmi rendeleteknek, azok végrehajtását felfüggeszthetvén. A megyék önállóságra törekvését kelle tehát mindenek előtt meggyöngíteni; ezek kebelében kellett a kormánynak többséget szerezni, s így az ország kormányzatának minden egyes fonalait a Bécsben székelő s a bécsi minisztériumtól függő udvari kanczellár kezében összpontosítani. Ha ez sikerűi, a kormány az alsó házban is biztosítva leende a többségről; mely által aztán, minthogy a felső házi többség úgy is rendelkezésére áll, oly irányt készült adni a mindenestre szükséges reformoknak, hogy azok a birodalmi központosítást, a bécsi minisztérium befolyását szilárdítsák.

A terv, meg kell vallani, ügyesen volt kidolgozva. Ha még az eszközök is eszéyes óvatossággal választatnak meg: épen nem tartozott volna a lehetetlenségek közé, hogy a

bécsi kormány az alkotmányos formák megsértése nélkül annyira meggyöngítse az alkotmányosságot, s az országra is kiterjeszse az igazgatás birodalmi összpontosítását, hogy az ország kormányzati önállóságának még fenmaradt romjai is végkép elenyészzenek.

Hogy Metternichnek ez volt a célja, a fentebb idézett levél kétségtelenné teszi. Más véleményben vagyunk azonban Apponyi György újdön kinevezett kancelláról, ki által a kabinet a célt elérni kívánta. Ot egyáltalában jobb hazafinak s alkotmányosabb érzelmű férfiúnak tartjuk, mintsem elhithetnők, hogy ő, bár a hivatalt elfogadta, a kabinet célját is egészen magáévá tette volna. Feltenni ugyan nem lehet, hogy Apponyi, szép tehetségei mellett, teljesen át ne látta volna a kabinet céljait; s hogy a hivatalt, e kitézött terv létesítésének kötelezettségével mégis elfogadta, azt valószínűleg csak azért tévé, mivel hitte, hogy a terv, a nemzet élénk alkotmányos érzete mellett, soha sem létesülhet egészen a végletekig; s legfőlebb több rendet, erősebb kormányt hozand elő, — minek szükségéről vele együtt sokan, még az ellenzék soraiban is, meg voltak győződve. Ő, ki egyébiránt a nemzet kifejlését s felvirágozását hazafias kebellet óhajtá, úgy vélekedhetett, hogy míg a nemzet s kormánya közti viszonyok régi állapotukban maradnak, míg az ellenkező irányok egymáshoz nem közelednek, addig reményleni sem lehet a reformok keresztülvételét. Ő azon conservativ iskolának lévén tagja, melyet elébb Desseffy Aurél képviselt s fejtett ki a „Világban“, s melynek némely tanai a reformpárt által veszélyeseknek tartattak ugyan, de fő elvei alkotmányos színezetűek valának: az alkotmányos formák mellett mindenek felett szigorúbb rendet, igazgatási egységet s általában erősebb kormányt óhajtott, ettől feltételezván a kifejlés lehetőségét. Ő nem hitte, hogy az erős kormány, az absolut hatalom alatt lévő birodalommal való kapcsolatunknál fogva,

szükségkép az alkotmányosság s nemzeti önállóság gyön-
gítésére vezet.

Egyébiránt, mennyire a Budapesti Híradóból, mely az ő elvei mellett harczolt, s általában orgánumának tartható, következtetni lehet, programját körülbelől a következő irányelvek fejezik ki: erős kormány, s e végre nagyobb befolyás a megyei igazgatásba; a megyerendszer fentartása régi korlátái között, de kinövéseinek lenyeseése; a tisztviselők felelőssége a kormány irányában; gyors igazságkiszolgáltatás; fontolva haladás a reformokban; az anyagi érdekek kifejtése a szellemiek, erkölcsiek előtt; a közmunkák rendezése; a vallásosság előmozdítása; a tekintély s kegyelet ápolása.

Az országgyűlés szétesztása után, midőn Apponyi a kormány rudját e messzeható tervekkel s nem kevesebb buzgalommal megragadta, mindenféle védegyleti mozgalmak terjedtek volt el az országban. Jól tudta ő, mily magasabb politikai czélok lebegtek ezen egyesület alapításánál az alapítók szemei előtt, s mily hatást gyakorolhat az a haza minden osztályai s felekezeteiben, ha, mint tervezetett, általánosan elterjed, az anyagi érdekek előmozdításán kívül, az egész nemzeti életre. És minthogy az egyesület e nagy horderejét magok az alapítók sem titkolták, az ő figyelme is mindenek előtt erre fordult. A helytartótanács által egy intézvényt küldetett a megyékre, melyben ezek felszólítatnak, hogy a kebelükben létező minden egyesületek, különösen a védegylet czélját és szabályait terjeszszék fel s azokra királyi helybenhagyást kérjenek.

E kormányrendelet méltó gyanút ébresztett a várme-
gyékben, hogy a kormány az egyesületi jogot szándékozik korlátozni, s különösen a védegylet ellen tenni valamely lépést. A törvények szerint csak a közkereseti s részvényes társaságokat kelle felsőbb helyre fölterjeszteni. Egészen szokatlan s az egyesületi jog törvénytelen korlátozását foglalta tehát magában a kormány körlevelének ama kifejezése, mely

szerint bármely egyesület működése felsőbb helybenhagyástól föltételeztetik. A megyék többsége ily értelemben terjesztő fel tehát észrevételeit; s mindenki aggodalommal nézett a kormány válaszána elébe, mely könnyen összeütkezésre nyújthat vala alkalmat. És valóban már híre is szárnyalt, hogy Béésben ki volna adva a parancs a védegylet betiltására.

De ez most nem történt. Főherczeg József nádor ha tározottan ellenzett minden rendszabályt, mely az egyesületi jogot korlátolná. Előterjesztésének, mely által megmutatta, hogy ilyféle tilalom a jelen esetben csak ingerültséget szülne, de hatását teljesen tévesztené, sőt a kedélyeket elkeserítvén, a tilalmazandó irányt erősítené, — az lön eredménye, hogy a tilalom ki nem bocsáttatott. A tisztviselőknek mindazáltal elnökeik által tudokra adatott, hogy a kormány nem nézné jó szemmel részvétüket a védegyletben.

De bár ekként a védegylet ellen nem lépett is fel egyenes tilalommal a kormány; mindazáltal abban erősebben vélte nyilatkozni a nemzet törvényes függetlenségi törekvését, mintsem hogy hajlandó volt volna közönyösen nézni annak terjedését. A mit tehát ellene hivatalos úton kívül tenni lehetett, megtenni nem mulasztotta el. Hogy a védegyletet megronthassák, nem átallának még a természeti jogokat is megsérteni s a legártatlanabb dolgok ellen is harezra kelni. A mi csak az iparszellemet az országban ébreszthető, mind az ki lön téve a kormány üldözésének. Gyárak alapítása, gépek behozatala, sőt maga a mezőgazdasági ipar emelése is a legkicsinyesebb módon elleneztetett s gátoltatott. Metternich még személyesen sem rostéit ez ügybe avatkozni, iparosokat és capitálistákat, kik a védegyleti mozgalmak következtében az országba költözni szándékoznak, személyesen óvni, szándékukról lebeszélni. Más részről az osztrák ipar emelésére az eddiginél még szorgosabb gond fordítottatott. Ennek eredménye volt különösen,

hogy a bécsi kormány, minden belső szükség nélkül, csak hogy a magyar terület kikerültessek, s a vidéki stájer vas-hámorok tulajdonosainak érdekei legeztessek, a déli vaspályát, milliók elpazarlásával, a Szemmering hegyen keresztül határozta építtetni. Mi több, miután nálunk általános lett a honi gyártmányok iránti kérdezősködés, maga a kormány is örömetest segédkezet nyújtott azon kereskedőknek, kik a gyártmányok eredetét meghamisítva, külföldi árukat honiaknak kereszteltek. Hírlapjaink szerint voltak eselek, hogy a kereskedők magától a kormánytól vettek utasítást, osztrák gyártmányokat honi gyárak bélyegeivel látni el. Más részről a kormány emberei s orgánuma, a Budapesti Híradó, semmi fegyvert nem kíméltek, melylyel a védegyelet népszerűségének árthatni véltek. A honi hírlapok közöl még a Nemzeti Újság lön amannak gyöngö visszhangja. A külföldiek közt az augsbürgi „Allgemeine Zeitung“, a Llovd s más bécsi lapok az osztrák örökös tartományok érdekeinek szempontjából kezdtek ezen egyesület ellen heves táborozást.

A kormánynyal szövetségben álló konservatív párt, bár a haladás szükségét, még inkább mint valaha, minden alkalommal száján hordta, a védegyelet pedig nem egyéb volt a haladási vágy, való, kissé erős, kifejezésénél; s bár e párt maga sem tagadhatta, hogy anyagi érdekeink hátramaradásának oka, legalább egy részben, az osztrák igazságtalan vámrendszerben keresendő: óvakodott mégis azon nemzeti mozgalomhoz csatlakozni, mely a bécsi kormány kereskedelmi politikájának egyenes rosszaságát foglalta magában. A védegyelet ekként eleitől fogva pártkérdéssé torzított. Míg a nagy ellenzéki párt az eszmét, kivált eleinte, nagy lelkesedéssel üdvözölte, s az egyeletet terjesztette: a konservatív s kormánypárt arra csak megvetéssel tekintett, s azt „bolygó lidérczfénynek, gyermekes édes pépnek, torzalaknak, szeleburdi tervezetnek, korán született s nem életre való csodagyermeknek, s oly valaminek, mi védeni akar

ott, hol nincs mit védeni“, — gúnyolta. Sokan ezek közül, pusztá pártszellemből, azon fonák állítást kezdték hirdetni, mikép hasztalan az ellenzék minden törekvése; Magyarország soha sem lehet iparos országgá, s természeténél és helyzeténél fogva kizárólag földművelésre van utasítva.

Mások, kik ezen állítást szintűgy elfogultságból, mint a védegyelet túlzásból eredetinek állították, akként vélekedtek, hogy szükség ugyan fejleszteni a müipart.;de ezen fejlesztésnek nem a védvámok, miket helyzetünkben lehetlenneknek tartottak, nem is az azokat pótolni törekvő védegyelet, mit a kormány iránt ellenséges tüntetésnek bélyegeztek —; hanem oly társulatok volnának egyedül helyes eszközei, melyek az ipar positiv gyámolítását, gyárak s kézművek alapítását tűznék ki a magok feladatává. És ezek, mint alább elbeszéljük, a nem rég alakúit gyár-alapító társulatnak lőnek pártolóivá.

Némelyek, s ezek közé tartozott maga, anyagi haladásunk legkitűnőbb hőse, gróf Széchenyi István is, csak ezért ellenzették eleitől fogva a védegyeletet, mivel azt hitték. hogy, ha az jelentékenyebb sikerrel működendik, az osztrák örökös tartományok érdekeit oly mélyen fogja sérteni, hogy elmaradhatatlanul veszélyes visszatolásokat idézem! elő; ha pedig nagyobb sikernek nem örvendhet, csak nemzeti erőtlenségünket leplezi föl egész meztelességében.

E szerint a védegyelet ügye körüi eleitől fogva több felekezet merült fel: azoké, kik az eszmét lelkesedve fogadván, az egylethez névalírás és becsületszóadás által csatlakoztak; azoké, kik magokat nem írták ugyan alá, de az ügyet szóval és tettel előmozdították; azoké, kik a védegyeletbe lépni szerettek volna ugyan, de mellékes tekintetek miatt nem mertek; azoké, kik annak nyílt elleneivé lőnek; s végre azoké, kiket, közönyös részvétlenségökbén, az egész védegyelet s annak sorsa nem érdekelt. — Egyéb-

íránt mi s mennyi volt a védegylet eredménye anyagi tekintetben, alább fogjuk elbeszélni.

Apponyi, terveinek sikerét, a többségnek a kormányhoz csatlakozását, csak a megyékben uralkodó szellem s közvélemény változtatól remélhetvén, mindenek előtt a megyékre fordította figyelmét. A megyék szellemére s eljárására eddigelé igen csekély volt a középponti kormány befolyása. A megyék közgyűléseiken a rendek összesége, különben pedig önválasztotta hivatalnokaik által igazgattatván, egyedül a királyi kinevezéstől függő főispáni hivatal által tétettek a kormánynyal összeköttetésbe; a főispán volt ennek egyedüli orgánuma. De mivel a főispánok, többnyire más országos hivatalokat is viseltek, csak igen ritkán legfelebb a minden harmadik évben tartott tisztújításra jelenvén meg megyéikben, valamint az igazgatást, százados szokás szerint, egészen az alispánokra hagyták, úgy hatással sem bírtak a megye szellemére.

Az új kancellár, e viszonyban változást eszközendő, a főispáni hivatalt kezdte mindenek előtt rendszerezni. Rendeletét bocsátott ki, miszerint a főispánok ezentúl minden köz- és magánügyek intézését személyesen vezessék; minden iratokat, melyek a megyékhez intézteinek vagy általok kiadatnak, saját kezeiken bocsássanak keresztül. E célból minden főispánnak kötelességévé tette, hogy ezentúl állandóan megyéjében lakják; ott gyakori körutazást tegyen, s az igazgatás minden ágait önmaga vezesse. A ki, más hivatala által gátoltatva, megyéjében nem lakhatott, vagy különben ott lakni vonakodott, főispáni hivataláról lemondani kényszerítettett; s helyébe főispáni helytartó, vagy, mint a közéletben rendszeren neveztetett, administrator tétetett. A főispánok s administratorok eddigelé, bár a királytól neveztetek ki, csekély díjaikat mindazáltal a megyék házi pénztárából nyerték; most ezen új nemű administratoroknak a kormány a kincstárból s az eddiginél, miként a fentebb közlőit kir. kéziratból láttuk, háromszorta nagyobb díjat ren-

delt. Mik voltak légyen ezen adminisztrátorok részletes utasításai, eddigelé nem jött napvilágra; kétségkívül mind arra czéloztak azok, hogy a megyei igazgatásban szigorúbb rendet alkossanak, a megye köz- s a jövő országgyűlésen s az azokra küldendő követi utasításokban a kormány elveinek többséget szerezzenek.

Ila Apponyi e czélt halkan, mérséklettel, némi előítéletek kíméletével igyekszik megvalósítani; különösen, ha a törvényszerűséget szigorúan megőrzi, a régi főispánokat, kik a megyében lakhatának, hivatalaikban nem háborgatja, s újakúl a megyékben kedvelt egyéniségeket nevez ki, eljárása nem találkozott volna annyi ellenszenvvel, kivált miután egy, 1723-ki törvény rendelete szerint, a főispánok megyéikben lakni köteleztettek. De ő a többséget a kormánynak már a jövő országgyűlésen is biztosítani óhajtván, az ügyet elhirtelenkedte. Kinevezéseiben sem volt anynyi előrelátása vagy szerencséje, hogy akár a személyes vagy családi sérelmeket kikerülhette, akár az illető megyék óhajtásainak s rokonszevének megfelelt volna. Az új adminisztrátorok csoportosan s nem egy esetben oly egyéniségekből neveztek, kik iránt eleve is ellenszenv nyilatkozott a megyékben. Több megye nagy népszerűséggel bírt főispánjától fosztatott meg; mit pedig a kormány még a megyében lakás szükségével sem menthetett minden esetben, miután az újonnan kinevezettek sem laktak mindnyájan állandólag megyéikben. Ezen eljárás még a conservativok pártján is nem egy neheztelésnek lón forrásává; Majláth kancellár hívei e tömeges és nem is mindig szerencsés kinevezéseket, mint az Apponyi új rendszerből eredőket, nem kevésbé rosszaitok mint az ellenzékiek.

Gyanúba ejté a kormányt emezek előtt különösen a díj, mely az új adminisztratori hivatalhoz köttetett. Az által, hogy a főispánok díjaikat a megye házi tárából nyerték, némileg közvetítő szerepet látszának elfoglalni a kormány és megye között. Most a kormány díjazása egyenesen kor-

mányhivatalnokká tette a főispánt vagy adminisztrátort. Még feltűnőbbé lön e díj mennyisége által. A helytartósági tanácsosok, a királyi és hétszemélyes tábla ülnökei s egyéb főhivatalnokok még mindig csak azon, időszerint csekély, díjakra valának szorítva, melyek még Mária Terézia alatt, midőn a pénz s az élelem és árú közt egészen más viszony létezett, vettettek ki: a helytartósági tanácsos még mindig két, a királyi táblai ülnök másfél ezer forinttal kénytelenített a sokkal drágább fővárosban megelégedni. Méltán kérdezhette tehát mindenki: vájjon mi célja van a kormánynak az adminisztrátorokkal, hogy míg más hivatalbelieket csekély díjak mellett tengődni hagy: az olcsó vidéken vagy mezei jöszágaikon lakó adminisztrátorok díját oly magasra emelte, s a különben is mindig szükséget szenvedő kincstárt mint egy háromszázezer forinttal terhelte?

Nem kevésbbé visszatetszett az, hogy míg a törvény egyedül főispánokról rendelkezett, s az adminisztrátorokat a szokás csak kivételképen, némi esetekre szorította; most a megyék többségében adminisztrátorok ültek a főispánok székeiben. S ez volt az eset különösen, majdnem kivétel nélkül, azon megyékre nézve, melyekben az ellenzék nagy száma, vagy kitűnő egyéniségei tekintetében legerősebb vala. Nem volt nehéz kitalálni, inikép a kormánynak ebben az a célja, hogy az adminisztrátorok által, kiknek az országgyűlésen szókök nem volt, mint méltóságaiknál fogva a főispánoknak, az országgyűlés folyama alatt is folytonosan hatasson az utasítások készítésére s illetőleg megváltoztatására.

Végre a kormánynak azon szándéka, miszerint az adminisztrátorok mellett egy egész, eddig nem létezett hivatalszemélyzetet tervezett alapítani, arról vádoltatott, hogy a burokratitát már a megyék kebelében is meg akarja gyökereztetni.

Ezen újítások, melyek a közéletben „adminisztratori rendszer“ nevezettel bélyegeztettek, a megyék többségében

eleitől fogva nagy aggodalmat s ellenszenvet ébresztenek vala. Az ellenzék általában úgy tekintette azt, mint a kormány cseles kísérletét az alkotmányos szabadság azon legfőbb biztosítéka ellen, melyet a nemzet a megyei szervezetben s az igazgatás önmaga általi kezelésében bir. Nem csak a kormánytervek átszivárgása következtében, hanem az adminisztrátorok fellépéséből s mindenbe avatkozni, mindent vezetni vágyó törekvéseiből is nem sokára közönségesen tudva lőn, hogy a kormány célja az új rendszerben nem kevesebb, mint a megyei igazgatást saját kezeiben összpontosítani, az országgyűlésen pedig magának többséget szerezni; mely által aztán a nemzeti kifejlődést, a maga céljai szerint vezesse, az alkotmányms szabadságot a hatalom érdekében korlátozza.

Ekképen a nemzeti alkotmányos kifejlődés lehetősége, az önálló nemzetiség és szabadság forogván kérdésben, nem csoda, hogy az adminisztratori rendszer ellen, mielőtt még gyökereket verhetett, a megyei közgyűléseken heves kikelések történtek. Pestmegyében, hol az új rendszer már a márcziusi közgyűlésen vitatás tárgya lőn, azon kísérletek megújítását látták abban a rendek tervezettni, melyeket a múlt század végén II dik József tőn. A megye s az ország első rangú szónokai, Kossuth, Eötvös József s mások, nyíltan kijelentették, hogy a nemzetet nagy veszély fenyegeti; s ha jogai megőrzésében most elég bátorságot, erélyt, okosságot s kitartást nem fogna kifejteni: ezen adminisztrátorok, kik az ország főnemességét, melyet a főispáni méltóság illet, abból már kiszorították, sírját ásandják meg a nemességnek és a megyei szervezetnek is, mely eddigelé egyedüli biztosítéka az alkotmánynak. „Ha — úgy mondanak — ezen felülről nevezett s elmozdítható főhivatalnok, ki a törvényszéken a magánosok élete s vagyona felett Ítélt, kezében tartja a megyei tisztviselők kijelölési jogát, s a korteskedés által legtöbb helyt demoralizált alnemességünkkel rendelkezhetik; ki az utasítások megváltoztatásán

folyton munkálhat, mi alatt a megye legjelesebb férfiai országgyűlésen távol lesznek, — ha e befolyásos egyén ellentállásra nem fog találni: a megyék nemsokára az ő akaratának regisztrátoraivá fognak sűlyedni. Ezen vitatkozás alatt merült fel az adminisztrátorok „Kreishauptmann“ elnevezése is, mely az osztrák kerületek főhivatanokának czímétől kölcsönöztetvén, utóbb közönségessé vált az adminisztrátorok bélyegzésére.

A megyék többsége ekként tekintvén az adminisztrátori rendszert, gondjait oda fordította, hogy az a megyei szerkezetre nézve veszélyessé ne válhassék. Kijei öntetett, hogy, ha az egymást érő adminisztrátori kinevezések előjelei volnának egy behozandó új rendszernek, mely a megyék önállását fenyegeti, az ellen előre is óvást tesznek. Az alispánoknak meghagyatott, hogy a megye pecsétjét, melyet, mint a közigazgatás jelképét, a törvény egyenesen az alispán kezébe ad, az adminisztrátornak soha át ne adják, s a megye beligazgatását minden szokás és törvényellenes beavatkozástól megóvni mulhatlanul kötelességüknek tartásák. A kinevezett adminisztrátoroktól, midőn megyéjükbe érkeztek, azon tisztelgések, melyekkel különben a főispánok fogadtatni szoktak, rendszerint megtagadtalak; s a rendek egész viseletük által tanúsították, hogy túrik ugyan a sérelmes rendszert, melynek megszüntetéséhez a jövő országgyűlésig nem lehet reményük; de jogaikat s a megyei szerkezetet és igazgatást általa megrövidíttetni nem engedik.

Az adminisztrátorok kinevezése által ébresztett aggodalmakat ezen hivatalnokok eljárása nem sokára számos megyében igazolta. A mily kevés óvatosságot s törvényszerűséget tanúsított a kormány az adminisztrátori rendszer behozatalában: szintoly kevés eszélyt, annyi szeleskedést s hatalomvágyat árultak el némely megyében ezen új főhivatalnokok a magok eljárásában. Az alnemesség egy részét különféle fogások s párthívek korteskedése által részökre hódítván, elnöki jogaikat minden módon terjeszteni s az

egész törvényhatósági hatalmat kezökbe ragadni törekedtek. hatalomfoglalási vágyuk néhol semmi igazságtalan és törvénytelen eszköztől nem retten vissza. Nem csak a törvényszéki elnöklet, hanem a megyei levelezések aláírási s pecsételési jogát is, mit a törvény az alispánnak s illetőleg a jegyzőnek biztosít, elsajátították. Eljárásukat sok helytt a legszembetűnőbb részrehajlás bélyegezte. És ha talán az igazgatás némi ágaiba több rendet s gyorsaságot hoztak is, az sok esetben a szabadság rovására történt. Volt eset arra is, például, Csongrád megyében, hogy az ellenzéki párthoz tartozó tisztikar népszerűségét megrontani törekedvén, annak különben üdvös eljárásában is gáncsoskodtak, s belőle pártkérdést csináltak. Részrehajlásuk s pártoskodásuk némely megyében annyira ment, hogy szinte rendes fogásokká lőn a közgyűlést, midőn azon fontosabb kérdések kerültek szőnyegre, s többséget szerezniük még nem sikerült, elosztatni vagy elhalasztani. A kormány egy rendeletében gondoskodott arról is, hogy a katonai karhatalom használatát, mit eddig a törvényhatóság maga határozott csak el, ezentúl a főispán s adminisztrátor, sőt azon reményben, hogy ennek a tisztikart is a maga pártjából sikerülend megválasztania, az alispán is elrendelhesse a nélkül, hogy erre nézve a megye irányában felelősséggel tartoznék.

Az új főispánok s adminisztrátorok ezen, részint törvény, részint bevett szokás elleni, részrehajló s pártoskodó eljárása, köztök s a szabadelvű ellenzéki párt között számtalan összeütközéseknek, súrlódásoknak és czivódásoknak lőn forrásává. A kormány — mint mondani szerették — csak a rend s igazgatási gyorsaság végett alapítá meg az új rendszert; és a vizsálynak soha sem volt bővebb aratása mint jelenleg. Alig volt megye, melynek kebelében hasonló vizsályok nem merültek fel. De különösen említenünk kell két megyét, Hontot és Bihart, hol az adminisztratori rendszer következményei legsajnosabbau tűntek elő, s melyeknek állapota s viszonyai némileg országos érdekűkké vál-

tak az által, hogy a kebelükben lefolyt események nemzeti jogokat illettek, s azok elintézése végett a megyék többsége felszólalt.

A hontmegyei eset következő. Luk a Sándor egykor Hontnak szabadelvű országgyűlési követe, most adminisztrátora, hogy a szabadelvű tisztkartól mielőtt előbb szabadulhasson, a tisztújítást a törvényes három év letelte előtt, april 24-kére tűzte ki; s hogy a maga embereit minden nehézség nélkül raegválasztassa, a szavazók névjegyzékét, melyben az ellenzékiek állítása szerint számos szomszéd Barsmegyei, Hontban szavazattal nem bíró nemes csempészte tett volna be, pártja által minden vizsgálat s hitelesítés nélkül erőszakosan elfogadtatta. A győzelem ekként nem volt nehéz; s bár az ellenzék kétségtelen többséggel luft, a tisztikar mégis egészen az adminisztrátor kívánása szerint s pártja színezetéből választatott.

Ide az így kijátszott ellenzék nem vesztette el önmagában bizodalját, s az augusztusi közgyűlésre, melyen az adminisztrátor kineveztetése óta rendesen nem tárgyalt ügyek valaúak elintézendők, nagy számú kortestömeeggel jelent meg. A kormánypárt sem mulasztá el ugyan begyűjteni korteseit; de számok amazokénál szemlátomást csekélyebb volt. Az adminisztrátor erről értesülvén, a gyűlés kitűzött napján, a reá várakozó rendekhez egy főbíró által oly értelmű „rendelést“ küldött, mely szerint, bár a rend egy perczig sem zavartatott meg, a gyűlést mindaddig elhalasztandónak nyilatkoztaik, míg a személyes bátorság és tanácskozási méltóság fentartásáról kellő gondoskodás nem történik. Mikor fog a gyűlés megtartatni? — azt a rendeknek egy a megyeház falára kifüggesztendő tábla adandja tudtokra.

A kormánypárt nagy része ezután szétoszolván, az együtt maradt ellenzék hevesen kikelt az adminisztrátor törvénysértő hatalmaskodása ellen; s a jelen esetre elnököt és tisztviselőseget helyettesítvén, a kihirdetett s ok nélkül

elhalasztott gyűlést megtartotta. A gyűlés csak három végzést alkotott: egy feliratot a felséghez, melyben ez a megye szomorú állapotáról értesítettén, annak a törvények értelmében megvizsgálására, az adminisztrátornak hivatalától való elmozdítására s Majláth György országbíró s törvényes főispán visszahelyezésére kéretik; továbbá a nádorhoz és az országbíróhoz egy választmány indíttatott, mely által amaz törvényes közbenjárásért, emez pedig a végre kéretett meg, hogy megyéje kormányát vegye vissza. Yégre pedig a többi megyékhez körlevél utasíttatott, melyben azok Hont ügyének pártolására szólíttattak.

A rendes és törvényes módon összehívott és megalakított közgyűlést rendeletek által elhalasztani s elosztatni, kivált midőn arra semminemű rendbontás okot nem nyújtott, az elnöknek joga nem lévén, a honti adminisztrátor kétségen kívül törvénytelenséget követett el. E tekintetből a honti rendek levele a megyék többségében annál melegebb pártolással találkozott, mennél több hasonló panaszokra adtak okot, más megyékben is, az új főispánok s adminisztrátorok. Valamennyi közöl csak az egy Pestmegyét idézzük, nem csak mivel határozata e tárgyban legnagyobb horderejű volt, hanem, mivel azt utóbb számos más megye is sajátjává tette.

Egyebek közt egy férfiú szólalt ott fel, kinek szava, minthogy a megyei szerkezetet épen ő támadta meg, leghevesebben. e tárgyra nézve kétszeres fontosságú, s minden esetre ment vala a pártszellemtől. „Midőn néhány hónap előtt — úgymond b. Eötvös József — a főispáni hivatal rendezése körüli változtatások e teremben alkalmul szolgáltak a rendeknek, aggodalmukat a kormány ezen lépése felett kijelenteni, voltak emberek, kik azt akkoron csaknem nevetségesnek tárták ..... Ha csak fele is teljesült volna is mind azon szép dolgoknak, melyeket a kormánypárt egyes tagjai ezen változtatásból következtettek, hazánk már Eldorado volna. Ki az új főispáni rendszerhez kötött uta-

sítást nem ismeri, nem lehet fogalma, mennyit tehet egy ember, kinek évenként öt-hat ezer forint fizetése van. Vezetni az egész megye közdolgait, s azon kívül minden egyes járásait, sőt minden községéit. Elnökölni minden tanácskozásnál, minden törvényszéken. Körülatzni a megyében, felvigyázni a határozatok végrehajtására, átvizsgálni minden falusi bíró vagy jegyző pénztárát.... A megyegyűlések táborozásokká váltak; a tanácskozások parancsszó mellett tartatnak.... Mind ez a megyei hatóság megsemmisítésére vezet. Ő nem tartja a megyerendszert az alkotmány legjobb biztosítékának; de jelenleg csak ezzel bírunk: erre tehát vigyáznunk kell. Kik a kormány részéről magasztalán! védik a megyerendszert, nem bántják azt külszínel, sőt figyelmeztetnek, ne hagyjuk el megyerendszerünket. Akarják ezek a megyét: de minő megyét! . Három évenként tisztújítások fognak tartatni; csakhogy a főispán önkénye szerint fog a kijelölési joggal élni; s ez nem lesz egyéb, mint a kinevezésnek egy más módja. Gyűlések fognak tartatni, csak hogy a teremben a rendeken kívül katonák is lesznek. Határozatot fognak hozni, csakhogy a főispán, ha saját, nézete szerinti többséget nem lát, mindannyiszor eloszlatja a gyűlést, ötvenkét megye lesz, mindegyik egy proconsullal... A baj minmagunkban lehet. Vigyázzunk, hogy a törvényesség ösvényéről soha le ne térjünk: és számítsuk ki előre, mit fogunk cselekedni a jövőben. Írjunk fel ő felségéhez; de ezen utón nem sok várható; itt mást kell tenni. A kormány eddigi lépései előkészületeknek látszanak a jövő országgyűlésre. A kormány már tisztában van azzal, a mit akar. De tisztában vagyunk-e mi is? Ha például az országgyűlés rendezése fog szőnyegre kerülni, mit teszünk? Az alsó tábla az 1844-ki november 4-kén kelt kir. válaszra, az 1836-ki 21-dik t.-cz. foganatosítása tárgyában kelt határozatában, kimutatá az országnak az utat, melyen haladni kell. A megye volt eddig a főbiztosíték; de mit tegyünk, ha maga ezen biztosíték is meg-

támadtatik? Ez maga is arra vezet, hogy más biztosítékról gondoskodjunk; s ha a kormány fellépett s azt monda: a magyar megyékkel nem lehet kormányozni: mi is lépünk fel s mondjuk, hogy a kormány berendezéséről kell gondoskodni. Indítványozza ennek következtében, hogy a többi megyékhez körlevél intéztessék; benn a megyében pedig bizottmány választassák, mely a népképviselő és kormányi felelősség mikép lehető behozataláról gondoskodják.“

És a megye egyhangú végzése lőn, hogy miután a kormány, felhagyva a semlegességgel, maga akarja elfoglalni a cselekvés terét, a felírások és sérelmi tér már nem segíthetnek: összhangzás kell a hatalmak közt; oly rendszer, melynek alkotmányos alapja van. A positiv munkáságnak positiv munkásságot kell tenni ellenébe: kell reform, kell alkotmányos felelős kormány. A lionti levél tekintetében pedig végzéssé lőn, hogy az pártoltatik; tehát az adminisztrátor elmozdítottása végett a királyhoz felirat, az új főispáni rendszer iránt a többi megyékhez körlevél intéztetik.

E körlevél számos megyében pártolásra talált, s hogy egyebeket mellőzzünk, Zalában alkalmat nyújtott a haza bölcsének, s közelismerés szerint politikai tárgyakban első tekintélyének, Deák Ferencznek, a fontos tárgyban ismét hallatni nyomatékos szavát. E beszédet liiba volna mellőzni a kor e rajzában; nem csak mivel annak eldöntő súlya volt a közvéleményre, hanem mivel a pártok helyzete a nemzet s kormánya közti viszonyok felől legvilágosabb s részrehajlatlanabb fogalmat nyújthat egy oly világos fejű s tiszta keblű férfiúnak Ítélete, kit pártszenvédély soha el nem ragadt, kit észhatalma, mérsékeltsége és szeplőtelen jelleme miatt minden párt, kormány s nemzet egyaránt becsűit.

„Pest megyének rendei — úgymond — figyelmeztetnek bennünket a hon jelen állására, az új rendszernek

lehető következéseire. Aggodalmaikat jelentik ki a haza jövődjé iránt, s elmondják, mit határoztak a jelen körülmények között. . . . Osztózik ő is ezen aggodalomban a haza jövődjé iránt, s elmondja aggodalma okait.“

„Mint a megyének egy státusa, mint honpolgár szól nyíltan s tartózkodás nélkül. Nem szeret semmi pártot vádolni arról, hogy rossz, titkos céljai vannak; nem szereti a szándék tisztaságát gyanúsítani; csak tények felett szeret ítélni, tények után bírálhatja mások eljárását; mert az emberi kebel titkait csak isten vizsgálhatja....“

„A cél, melyet ezen úgynevezett új rendszernél a kormány nyilván kitűzött, melyet a kormány emberei hirdetnek, s mely azon levelekben is, melyek által a más hivatalokat is viselő főispánok fel valának szólítva, hogy az egyik vagy másik hivatalról mondjanak le — világosan kijelentett: a megyei beligazgatásnak jobb karba hozása. Ez a cél jó és törvényes; sőt tekintve a megyék beligazgatásának jelen állapotját, sok tekintetben múlhatatlanul szükséges. Csak az eszközök is, melyekkel a kormány e célra dolgozik, jók és törvényesek legyenek, szívesen kezet fogunk vele e kitűzött célnak elérésére. De a mi eddig történt, sok sikert nem ígér. Tudja ő azt, hogy mind azon hiányokat, mik számos évek hosszú során keresztül támadtak, rövid idő alatt helyrehozni, s a beligazgatást rögtön megjavítani nem lehet: az eddig lefolyt néhány hónap alatt lényeges eredményt ő sem remélt. De aggódva mondja ki, hogy a mik eddig történtek, még reményt sem igen nyújtanak, hogy ily úton meg fog janiim hazánkban a megyék beligazgatása. Ő a leendő javulásnak még első csiráját sem látja létrehozva; sőt meg van győződve, hogy azok, miket a kormány némely emberei több megyékben tevének, újabb bonyolódásokat szültek inkább, újabb ingerültséget és pártoskodást. Úgy valának intézve, mintha épen nem a beligazgatás hibáinak megigazítására lettek volna irányozva; s fájdalom, el lehet mondani, hogy újabb akadályokkal ne-

hezítették a kormány kitűzött szent céljának elérhetését. De talán el lesznek majd hárítva törvényszerű úton ezen akadályok. Várjuk be, lépésről lépésre, a tényeket, s majd azok után Ítéljünk az egész felett.

„Aggodalmának oka nem az, hogy pártot igyekszik magának szerezni a kormány, pártot, mely erős legyen, és szilárd és hatalmas befolyású; mert hiszen ez a törekvés magában véve még nem törvénytelen; ezt teszik a kormányok más alkotmányos nemzeteknél is. Sőt ez által némileg a közvéleménynek enged a kormány: mert nem tartja jónak, vagy törvényesnek a hatalom erejével fellépni; hanem a nemzet alkotmányos erejét kívánja használni kitűzött céljának kivitelére. Csak majd, ha ezen cél jó és törvényes, az eszközök is jók, törvényesek és becsületesek legyenek.

„Nem akar Ő kételkedni azon, hogy a magyar kormány magas hivatalnokai oly férfiak, kik jót akarnak; oly férfiak, kik a hon boldogságát, a nemzet felvirágzását akarják eszközölni. Hiszen mi érdekük is volna megrontani azon hazát, melynek ők is tagjai? Akarja hinni, mit ők magok, vagy legalább ő rólok mondanak, miszerint csak azért igyekeznek ők erős, hatalmas és szilárd kormánypártot szerezni, hogy ez által jót eszközölhessenek e hazának és e hazában. De ha kételkedés nélkül hiszi is azt, van mégis valami, a mi benne félelmet és aggodalmat okoz. Egyik az, hogy lesznek, kik a kormány érdekében s a kormánypártnak megerősítésére nem válogatják meg az eszközöket. Fogja e tagadni valaki, hogy erre már eddig is mutatkozott hajlam a hazának több vidékein?

„Nem kárhoztatja, sőt tiszteli az oly becsületes férfiút, ki keblének tiszta meggyőződését fentartva s követve, közhivatalt vállal, hogy erejét, tehetségét a közállomány szolgálatára fordítsa. Mert hiszen hol szükséges inkább a becsületes ember, mint épen a közhivatalokban? Megvetést csak az érdemel, ki meggyőződését, lelkiösmeretét, szóval

önmagát megtagadja, hogy hivatalba léphessen. Nem állítja azonban, hogy az ily változás mellékes czélokhól történt. Lehet, hogy ily férfiúnak meggyőződése valósággal változott, és pedig mellékes tekintetek nélkül, tiszta és alapos okokból. Megtörtént ugyan, hogy a változás után nem sokára az ily férfiú közhivatalt nyert; de hogy a közhivatal jutalma lett volna megváltozásának, állítani azt ismét nem meri. O tehát a hivatalok általi megvesztegetésekről, miket eddig történeteknek lenni állítanak némelyek, positivumabbat nem szólhat. De legyen bármiképen a dolog, a megvesztegetés mindenkor csak alacsony eszköz, és annak nevei közt legalacsonyabb, legveszélyesebb a pénzzel s egyéb anyagi eszközökkel történt megvesztegetés. Közhivatalaink jövedelmesek eddig nem igen valának, s ki azokat elveinek, meggyőzésének megtagadásával hajhászta, azt hiúság ösztönözte inkább, nem pedig anyagi érdekek. Jellemsértő ugyan az ily hiúság is; de a hiú emberben igen gyakran van mégis valami lovagi.... Most, miután nálunk is gazdag fizetéssel van ellátva a hivatalok egy része, s ekkép anyagi érdekekkel is kínálkozik, fél szóló, hogy a hivatalt hajhászók száma meg fog szaporodni. Nem állítja, hogy a kormány azért emelte fel némely hivatalok fizetését, hogy azokkal még inkább vesztegethessen; de ismétli: hogy fél mégis, miszerint lesznek, kik magukat áruba bocsátják, s a kormány főbjeinek egyenes akaratán kívül is, találnak vevőkre, vagy legalább biztatókra.

..Másik aggodalma az, hogy a magyar kormány főbjei, a legszentebb czél és a legtisztább szándék mellett is, hibázhatnak számításukban; és pedig hibázhatnak olyképen, hogy miután ők nagy és biztos többséget szereztek a kormánynak, s miután az ezen többség erejével eszközlött törvények által dönthetlen erőre emelték a kormány hatalmát és befolyását, ezen erőt és hatalmat ők nem fogják használhatni. Annak, mit a magyar kormány főbjei most tesznek, s tenni Ígérnek, két felvonása van. Első, a min je-

lenleg dolgoznak, megerősíteni, hatalmassá tenni a kormánypártot, s meggyöngíteni az ellenzéket; hogy majd az ekkép megerősödött magyar kormány, akadály s ellenszegülés nélkül, minéi több jót eszközölhessen. A második felvonás lenne azután mind ezen jónak eszközlése. Szónok a politikában nem a személyt tekinti, hanem a dolgot; s tegyen jót akárki, köszönettel fogadja. Szívesen üdvözlí ő a kormányt s annak embereit azon ösvényen, melyen a haza boldogságát előmozdítják, s épen nem bántja azon hiúság, hogy a jó csak általunk s elvbarátaink által történjék, csak megtörténjék; s örvendeni fog, ha megérheti azon időt, midőn az ellenzéknek hatályosan fellépni szükséges nem lesz, mert a kormány tudja s akarja is a jót törvényszerű utakon eszközölni. De vájjon eddig is az ellenzék gátolta-e a kormányt a jónak eszközlésében? A magyar kormány főbjeinek csak az ellenzékkel kelle-e küzdeniük?

Nem tapasztaltak-e más akadályt s több nehézséget?

Megtörténhetik, hogy a dolog folyamata az első és második felvonás között megszakad; és a mostani magyar kormánynak főbjei a legtisztább szándék mellett sem tudják le győzni azon gátokat, miket az érintett elemek s érdekek gördítenek a Magyarorszáiban eszközöndő jónak elébe. Megtörténhetik, hogy más szereplők lépnek majd fel ő helyettük, a második felvonás előtt.

És miután az ellenzék szerepét, kötelességeit s azok teljesítési nehézségeit kifejtette, ekkép végzi beszédét: „Az ellenzéket legyőzni s a kormánypártot megerősíteni, nem nehéz feladása a kormánynak, ha e célra minden eszközökkel élni kész. Mert a hazában levő becsületes emberek egy része, meggyőződésből, a kormány érdekeit pártolja; a másik rész, ugyancsak meggyőződésből, az ellenzékhez tartozik; a többség azé lesz, ki az ingatag, nem szilárd emberek tömegét, azon embereket, kiket nem az okok, hanem az érdekek vezetnek, megnyeri. Az ilyen emberek száma minden országban, fájdalom, igen nagy, ezeket pedig, a ki töb-

bet adhat, többet ígérhet, könnyen megnyerheti ..... Ha meg akarja a kormány gyöngíteni az ellenzékét, vagy legalább hatástalanná tenni annak törekvéseit, a helyett, hogy befolyásának minden erejével pártot akarjon szerezni, s a megyékben minden szakadást, minden egymásba ütközött magán érdekeket az ellenzék gyöngítésére s önpártjának erősítésére kíván használni, — van egy más, talán biztosabb s bizonyosan nemesebb mód, mely a honra is nem veszélyt, hanem inkább áldást hozó lenne. Álljon a kormány minden pártok felett; tartsa meg szigorúan a törvényeket; teljesítse azok rendeletét; tegyen mennél több jót a nemzet szellemi és anyagi erejének kifejtésére; legyen részrehajlatlan, s ez által tegye lehetetlenné az ellenzéknek, hogy lépései ellen alaposan felszólalhasson. . .

„Midőn két párt áll felhevülve egymás ellen valamely hazában, két módon lehet a megzavart egyetértést helyreállítani, s a felindult keblek békéltetését lecsillapítani. Egyik a békés kiegyenlítésnek szelíd eszköze; másik, Machiavelli tanítása szerint: az egyik pártnak megsemmisítése. Óhajtja s reméli, hogy senki hazánkban ezen utóbbi módot nem fogja követni.

„Már ha kérdezné valaki, mi lehetne mind ezek ellen az, mi a nemzetet a sttyedéstől megóvjá? más feleletet adni nem tudna, mint azt, mire a világ történetei utalnak, t. i. a nemzetnek szilárd és becsületes jelleme. E nélkül veszve vagyunk. De történjék bármi, nekünk, kik az ellenzékhez számíttatunk, ha valaha, most leginkább kötelességünk szigorúan vigyázni minden lépéseinkre. Vessen ki-kiszámot belső meggyőződésével, s mit józan megfontolás után jónak lát, mit keble istene sugall, a mellett álljon meg ingatlanul, csüggedést nem ismerő szilárdsággal. Ne tekintsük az oppositíót fénynek, cifraságnak; ne tekintsük azt oly pártnak, melynek feladata, megtámadni azt is, mi nem vétkes, ellenezni azt is, a mi jó, csak azért, mert mástól származott. Tegyük félre a rász indulatnak s alaptalan gya-

núsításnak ezerszínű szemüvegét, nehogy számításainkban s a teendők megítélésében csalatkozzunk. Ne kigyjűk állásunkat könnyűnek. Isten s világ előtt felelet terhével tartozunk minden cselekvéseinkért; mert egy két hibás lépés rősz következéseket húzhat maga után; egy félreértés is nagy kárt okozhat a hazának. Örkdjünk, és a mi jót lehet cselekedjünk. Igyekezzünk becsületes úton sikert szerezni becsületes törekvéseinknek; de, a flisténti siker reménye nélkül is teljesítsük kötelességünket.....“

Ezen nagy mérséklettől áthatott beszéd, mely azonban mind a mellett is határozottan kárhoztatta a jövendőben könnyen veszélyes következményeket eredményezhető rendszert, igen nagy hatást tett a nemzetben. Nem csak az ellenzék, de számosán a mérsékelt s meggyőződésből conservatív pártiak közöl is, úgy vélekedtek, a haza bölcsével egybehangzólag, hogy körülményeink, az absolut kormányé Ausztriával való kapcsolatunk mellett,—minek következtében, magának Metternich herczegnek vallomása szerint is, „két elem áll egymással harcban: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi, mely utóbbik alkotmányellenes eszméktől van elfogúlva“ — hogy ezen körülmények közt az ország alkotmányos, nemzeti életére nézve felette veszélyessé válhatik, ha a kormány az ellenzék rovására igen nagyon megerősödik; mert könnyen megtörténhetik, hogy a kormánynak ezen túlsúlyú erejét az absolut osztrák befolyás idővel az alkotmány s nemzeti önállás megsemmisítésére fordíthatja.

De az ország nagy emberének ezen bölcs szavai, sem a kormány vezereit nem bírták nézeteik megváltoztatására, sem pártjok embereinek mind túlzóbbá lett heveskedését nem lőnek képesek mérsékelni. Az új főispánok s adminisztrátorok nagyobb része semmi korlátot nem ismert a hatalomfoglalásban; semmi eszközt nem tartott rosznak, mely az ellenzékét gyöngítheti, és saját pártjuk erejét növesztheti; semmi részrehajlástól s igazságtalanságtól nem rét-

tent vissza, ha az célra vezethetett. Gyűléseket rögtönzenek, melyekben pártjok által az ellenzék érdekeinek káros, gyakran jogtalan végzéseket alkottattak, vagy az elébbi gyűlés végzéseit megváltoztatták. Hol pártjok kisebbségben volt, jogkérdések eldöntésére is kortestömegeket vitettek be; vagy, mi szinte nem volt példátlan, fegyverhatalommal csináltak többséget pártjok kisebbségéből. Midőn a kortestömegek által támogatott pártjok biztos győzelemre számolhatott, a közügyek tárgyalásától eltérve, embereik által személyes kérdéseket hozattak szőnyegre; szándékosan vizsályt keltettek föl, hogy annak folytán az ellenzék tagjait széksértési büntetéssel sújthassák; vagy az ellenzék érdekeit sértő más végzést hozathassanak. Ha az ellenzék tagjai az adminjstrátor részrehajlása, igazságtalansága s jogsértése ellen panaszt, vádat emeltek, reájok széksértési bünkeresetet határozatalak; . több esetben ön hatalmokból megrendelték a keresetet, holott azt csak a gyűlésnek állott jogában elhatározni.

Különösen a tisztújítás volt azon tér, melyen az új megyei főnökök jog- s törvénysértő hatalmaskodásaikat gyakorolták, kitűzött céljok lévén a tisztí kart, kerüljön bár mibe, saját pártjok embereiből alkotni meg. A tisztújítások botrányos krónikájából csak egyet, a biharit, hozom itt fel, mely elegendő leszen megismertetni az olvasóval az új adminisztrátorok eljárásának jellemét.

Biharnak több évek óta Tisza Lajos volt főispáni A bihari helytartója, kit, bár a lefolyt években, részrehajló eljárásával számtalan vizsályt s királyi biztosságot hozott a megye rendéire, a kormány az új rendszer megalapításakor is megerősített hivatalában. Az adminisztrátor, miután a tisztújítás általa jun. 24-kére ki volt tűzve, ezt néhány nappal megelőzve, rendkívüli közgyűlést hirdetett, melyen a rendeknek előadta, miszerint felsőbb parancs által oda van utasítva, hogy a megyének pár évvel elébb kelt határozatát, minél fogva a szavazati jog minden nem nemes hono-

rátörnek is megadatott, általok visszavonással s megsemmítessék; a tisztújítást különben nem áll hatalmában megtartani. A rendek, nehogy a tisztújítás, melynek törvényes ideje különben is régen elmúlt, még továbbra halasztassék, engedtek az erkölcsi kényszerítésnek, s a honorátorok szavazati jogának megalapítását a törvényhozásra bízván, az ezt illető határozatot visszavonták.

A kormány e rendeletével egyenesen az ellenzéki párt kisebbitését célozta; mert legkisebb kétség sem fogható fenn, hogy a honorátorok nagy száma, kivétel nélkül, az ellenzék soraiban áll. Azonban, bár az ellenzék száma ennek következtében megcsökkent, célját az adminisztrátor még sem érte el. Midőn a megyei nemesség, tisztikarát megválasztandó, a kitűzött napra összegyűltekezett, aggodalommal látta az adminisztrátor, hogy az ellenzéki párt mégis szemlátomást nagyobb a maga pártjánál. De ezen, különben eldöntő körülmény sem hozta őt zavarba. Elhatározva lévén, daczára az ellenzéki többségnek, minden áron a maga pártja egyéneiből alkotni meg a tisztikart: az elnöki kijelölési jogban keresett eszközt, mely céljára vezetné. A kijelölési jogot egy 1723-ki törvény s a százas szokás akként szabályozta ugyan, hogy az előbbi alispán ismét multhatatlanul s vele együtt azon egyének jelöltessenek ki, a kik iránt a bizodalom lehangosabban nyilatkozik. Azonban Tisza, miután a gyűlést megnyitotta, a kijelölésbe, e törvény és szokás ellenére, sem az előbbi alispánt, sem a többség által kívánt egyéneket nem vette föl; hanem a kijelöltek jegyzékét kizárólag saját pártja egyéneiből szerkesztette. Nehogy pedig a többség által egy igazságosabb kijelölésre szoríthatassék, a megyeházat s udvarát, bár összeütközéstől különben tartani nem lehetett, még a gyűlés megnyitása előtt, katonasággal rakatta meg. Sőt, hogy csak észrevétel se tétethessék e törvény és igazságsértő kijelölés ellen, mihelyt a névjegyzéket felolvasta, a teremből azonnal távozott, a szavazás megkezdésére uta-

sitván az e végre kirendelt bizottmányt. Az ellenzék e szerint, jelöltjei az adminisztrátor által nem lévén kitűzve, az alispán választásánál épen nem szavazhatott. A többi tisztviselőket, bár a rendek több esetben annyira meg voltak oszolva, hogy a többséget csak szavazás mutathatta volna ki, azt mégis egyszerűen mellőzve, némely hivatalra nézve a világos többség ellenére, önkénye szerint nevezte ki.

A választás érvényességére a hitelesítés is múlhatatlanul megkívántatik. De ezt is kijátszotta az adminisztrátor. A magát többségben érező ellenzéki párt el vala tökélve, más nap e szabálytalan választások hitelesítését meggátolni, s az egész tisztújításnak, mint törvénytelennek, ellenmondani. Az adminisztrátor tudta az ellenzék e szándékát, s hogy azt meghiúsítsa: mihelyt az új tisztikar névsora felolvastott, s mielőtt más valaki szót emelhetett volna, a gyűlést bevezették nyilatkoztatván, a tereméből az új tisztikar főbbjeivel együtt hirtelen eltávozott.

Az ellenzék, akarta vagy nem, e szerint kénytelen volt megnyugodni az új tisztikarban. Az adminisztrátor, kit az ellenzék a gyűlés folytatására megkérni akart, ajtáit elzárván, szóba sem akart bocsátkozni. A kormánynál hogyan lehetett volna orvoslatot reményiem, holott kétségkívül annak, ha nem is előlegesen kinyert megegyeztetései, de az új rendszer érdekében történtek a lefolyt események?

Mily kevésbé lehetett hasonló esetekben, midőn a megyei rendek az adminisztrátor ellen járultak panaszaiikkal a kormány elébe, ettől méltányos vizsgálatot s kellő orvoslatot reményleni, világosan mutatta a honti eset, melynek a rendek panasza daczára, semmi következése nem lett az adminisztrátorra. Sőt elégtétel s a sérelem orvoslata helyett több esetben gáncsot, s legfelsőbb rosszalást arattak a folyamodó rendek. Ez történt egyebek közt Szabolcs megye rendjeivel épen a honti esetre vonatkozólag. Ok egy köz-

gyűlésükből oly tartalmú feliratot intéztek a királyhoz, hogy miután értésökre jutott, mikép Hont megyében a főispáni helytartó a törvényesen kihirdetett megyei gyűlést minden törvényes ok nélkül eloszlatta; a gyűlés illetén eloszlatása pedig a megye autonómiáját sértené s igen sok visszaélésekre adhatna alkalmat: kérik ő felségét, hogy ezen körülményeket szigorúan megvizsgálni, s ha az előadottak való-sága kiderülne, az érintett főispáni helytartót az állam érdekében megbüntetni méltóztassék. És ki hinné? — e feliratra, mely által Szabolcs megye csak alkotmányos kötelességét teljesítő, örködvén az alkotmányos élet épsége felett, oly értelmű válasz érkezett, melyben e megye rendéinek szigorúan rösszaltatik, hogy „Hont megye rendei egy töredékének kárhozatos cselekvényeit, a felséges trón előtt közbevetett kérés által, támogatni nem kételkedtek.“

A kormány az adminisztrátori rendszer megalapításával nem csak maga sérelmet követett el; hanem, miként rendszeren történni szokott, hogy egy hiba több hibát von maga után, ama lépése következtében többször oly helyzetekbe is jutott, melyekben, hogy magához következetes maradjon, a törvénysértés tanát kényszerítettett hirdetni. Ilyesmi történt például Varasd megyében. Ezen megyében a főispánság örökös joga, törvény szerint, az Erdődy család birtokában volt. Miután Erdődy“ János hivatalából, e törvény ellenére, letétetett, s helyébe Lentulai Imre neveztetett adminisztrátorrá, az alkotmányos honát párt e törvénysértés ellen nyilvános óvást tett. Az illyrpárt azonban örülve az illyr szellemű Lentulainak, az óvást félre vetette, s ezt a kormány-műk tudtál adta. A kormány“ gyakran a legfontosabb esetekben sem adott választ a felívó megyéknek, ha feliratuk elhatározott szándékaival ellenkezett. Most azonban sietett dicsérő leiratot küldeni a megye illyr pártjának, mely a törvénymértés elleni óvást félrevetette; sietett helyeselni tettüket s rosszaim azokét, kik az óvást aláírták.

Ilyféle események után Biharmegye ellenzéki többségének sem lehetett igen biztató kilátása a sérelem orvoslatára. De hallgatással azt még sem mellőzhetvén, a tisztújítás ellen s az adminisztrátor eljárásának megvizsgálata végett folyamodvánnyal járultak a királyhoz. A helytartótanács a király rendeletére, a folyamodványt Bihar vármegegyéhez utasítá vissza oly meghagyással, hogy iránta, kellő tárgyalás után, kimerítő tudósítás terjesztessék föl.

Már az e végre hirdetett közgyűlés előtt szárnyalni kezdett a hír, hogy mozgásba hozatik minden erő, mely győzelem tényezőjéül szolgálhat, és használatni fognak oly eszközök is, melyek, ha bár nem állják is ki az erkölcsiség próbakövét, de a célra hasznosak. A gyűlés deczember 15-kén és a következő napokon mind a két párt nagy számú tagjainak jelenlétében tartatott. De az adminisztrátor az elébb elkövetett törvényteleniséget csak újakkal tetézte. A helyett hogy, miként a helytartótanácsi intézvény is rendelkezte, a folyamodványt tárgyalásra bocsátotta volna, elégnek tartá annak felolvasását; s azután ellenére a szólást követelő ellenzékieknek, ellenére azon megyei határozatnak, mely választásokon kívül a kérdések eldöntésére a szavazat alkalmazását tilalmazza, a begyűjtött kortestömeg által szavazattal döntötte el — melyben az ellenzék természetesen részt nem vett, — a folyamodványnak el nem fogadását. Az ellenzék a következő három napon is egyre a tárgyalást és szólási jogának fentartását követelte. Es mivel az adminisztrátor a szólást tőlök megtagadta, mind a három napon csak zaj és lárma tölté be az ülést. A negyedik napon pedig, midőn az ellenzék a szólhatást követelte, az adminisztrátor a szólani akarókat széksértési kereset alá véttette. Ekkor azonban már az ellenzék türelmének is vége szakadt, s az aliigyész által viszont az adminisztrátor ellen tétetett fel széksértési keresetet, mire ez a gyűlést minden végzés nélkül eloszlatta. De csak ezután történt még a legborzasztóbb törvénytelenység. Midőn a rendek, az admini-

strátor távozta után szintén szétoszlani készültek, egy szolgabíró és esküdt vezérlete alatt fegyveres hajdúk rohantak a terembe, s a kijelölt ellenzékiet részint karddal, részint szuronnyal dühösen megtámadták. A megye legjelesebb férfiai, Bernát, volt alispán, Toperczer, volt főjegyző, Beöthy László s mások mintegy tizen sebesítették meg többé kevesebbé súlyosan. Beöthy Ödönt csak a katonák, kika gyűlés kezdetén a megyeház udvarában állíttattak fel, s most az iszonyú zajra a terembe sietének, menthették meg a legnagyobb veszélyben.

így lett Biharban, több évek folytán, a rend fentartására s az igazgatás vezérletére kinevezett adminisztrátor törvénytelen, pártoskodó eljárása a rendetlenség, viszály és vérengzések forrásává. A történetek megvizsgálására azután királyi biztosság küldetett ki, melynek eljárását alább fogjuk elbeszélni.

Ezen hatalmaskodások s törvénytelenségek közt, melyeket némely új főispánok s adminisztrátorok elkövettek, kétségkívül az volt a legsajnosabb, hogy ők, zsarnokságuk folytatkatása végett, az erkölcsiséget annyira rontó, a szabadságot valóságos veszélybe döntő korteskedést, pártjok által még kárliozatosabb módon üzték, mint az eddig divatban volt. Eddigelé, néhány ritkább eseteket s a nemeség előjogait illető kérdéseket kivéve, a kortesek csak tisztújításkor gyűjtettek be; most, mivel az értelmiség többsége a legtöbb megyében az ellenzéki párthoz tartozott, az adminisztratori párt minden, csak valamennyire is fontosabb tárgyú közgyűlésre begyűjtötte a tudatlan tömegeket, azoknak betanított szavazata által győzendő le az ellenzék értelmi többségét. E példát aztán sok helyit az ellenzék is követvén, azon szomorító körülmény fejlett ki. hogy több megyében azontúl nem az ész hatalma, nem a kérdések mellett vagy ellen felhozott érvek s okok, hanem a szőnyegen forgó tárgyról fogalommal sem bíró tudatlan nyers tömegek szavazata volt a határozatok tényezője.

Ezen erkölcstelen eszközt pedig, mely többé kevésbé mindig vesztegetéssel, lélekvásárlással szereztetett meg, az adminisztrátor s a pártján lévő tisztikar, hivatalos hatalmuk, befolyásuk s igazgatási eljárásuk által sokkal könnyebben képesek lehettek megszerezni, mint a mindezen előnyökkel nem bíró ellenzéki párt. Miért, ha az ellenzékiek a tisztujításkor bírtak is talán néha többséget szerezni, egyéb közgyűlésekre rendszeren az adminisztratori párt vitt be számosabb szavazókat. És ily módon aztán büntetlenül zsarnokoskodhatott az adminisztrátor a megye értelmi többsége felett. Ha ez, ügye igazságának érzetében, felsőbb helyre folyamodott, az adminisztrátor azonnal rendkívüli közgyűlést hirdetett, s a bevitt értelmetlen tömeggel, melyet elcsábítani nem volt nagy feladat, azonnal ellenfolyamodványt szavaztathatott meg, melyben az értelmi többséget nyugtalanító s büntetésre méltó pártos felekezetnek bélyegezte; vagy az ellen, mint, például, épen Hont megyében történt, tiszti keresetet indíthatott; melynek, ha más következménye nem lett is, a haladás ügyét évekre hátraveté, az értelem szavát évekre elfojtá.

A kormány ily összeütközések eseteiben természetesen majdnem kivétel nélkül az adminisztrátor tudósításának s pártja feliratának adott több hitelt, s az ellenzék, mint vizzálykodó rendeket, mindig a maga érdekében, rendszeren kemény szavakkal, gáncsolta. Hogy olvasónknak ezen kormányeljárásról fogalma lehessen, íme ide igtatjuk a hont! ellenzék fentebb előadott folyamodványára kelt kir. leirat lényeges!) részeit.

„Hont megye főispáni helytartójának hivatalos jelentéséből ..... méltó nehezteléssel értettük, miképen ezen megye rendéinek egy része,.... ámbár a főispáni helytartó az ülést eloszlatta,.... mégis a gyűlésteremben megmaradott, elnököt stb. helyettesített; az így alakúit gyűlékezettből a főispáni helytartónak elmozdítása végett hozzánk felírással járulni, ezt a többi megyékkel tudatni.... kató-

nek botrányos kicsapongásai által a több napokig tartott gyűlés célja meghiúsult, ennek előtte még azon vakmerőségre is vetemedett, hogy az érintett törvénytelen gyűlekezetből, ezen megye karai és rendéinek nevezetét bitorolva, hozánk felírás alakjában járulni merészlett; ennél fogva az említett töredéket, vétkes merényei legkeményebb rosszálása mellett, komolyan intjük, hogy a törvények iránt az engedelmisséget, a fő kormányzó s a gyűlés helye irányában pedig a tartozó tiszteletet súlyos felelősség terhe alatt, legszorosabb kötelességének tartsa.“ Figyelmeztetvén ezután az adminisztrátort és pártját, hogy az ilyféle események eltávoztatása végett, az ügyészi keresetről szóló törvényt ezen nyugtalankodó párt ellen szigorúan alkalmazza: azzal zárja be az ellenzék megrovását hogy, ha ama törvények az ily merények visszatolására elégségesek nem volnának, a kormány maga fogja azon kihágókkal éreztetni a törvény egész súlyát.

Az ilyféle leiratok, melyek által a kormány önmagát is párttá alacsonyítja le, s halalmával az ellenpárt irányában méltatlanul élt vissza, meg is termették a magok gyümölcsseit. Az adminisztrátor pártja azontúl korlátlanul zsarnokoskodott az ellenzéken; annak tagjait a szólás szabadságában gátolta, vagy, ennek sérelmével, minden nem tetsző szavukért „actio“-val terhelte. Így, például, egy ellenzéki szónok, még azon gyűlés folytán, eme szavaiért: „mind ezen rendetlenségek egyedüli oka adminisztrátor úr“ — „jelenleg Bihar megye küzd zsarnok adminisztrátorával“ kétszer egymásután ügyészi actio alá vettetett, s a széksértési esetekről rendelkező törvény szerint 24 gíra ezüst birságban marasztaltatok el.

Hasonló események több más megyében is merültek fel a közélet színvonalán, s eléggé megismertették a nemzetet az adminisztratori új rendszert, melyet, mint monda-

tott, a kormány szigorúbb rend, gyorsabb igazgatás s a megyei kicsapongások korlátozása végett alapított volna meg; mely azonban, mint minden törvénytelen 8 kényszerítő szabály, csak zavart, vizályt s a közligyek igazgatásában számtalan akadályt és hátramaradást hozott több megye keblébe.

HARMADIK FEJEZET.

A horvát tartományi gyűlés rendezése s egyéb kormányssabályok.

Nem egyedül a főispáni hivatal volt azon tér, melyen az új kormányrendszer fogantba vétetett: a társadalmi lét más ágaiban is tétettek kísérletek annak életbe léptetésére. Ezen kísérletek közt, mind a tárgyat magát, mind a kormányssabályok következményeit tekintve, legfontosabb volt az, melynek Horvátország s annak tartományi gyűllése lön színhelyévé.

Már a tartományi gyűlés megnyitása előtt is volt panasza Horvátországban, s különösen Zágráb megyében, az alkotmányos horvát pártnak. E *megyében* a *tisztújítás ideje* közelgetvén, annak előkészítésére 1844-ki december 10-én közgyűlés tartatott, mely a nemesség összeírását megrendelvén, a tisztújítást január 23-kára tűzte ki. A pártfordorlatok azonban a szavazatos nemesség számát oly nagyra emelték, hogy az első tekintetre is hamisítódnak tűnt fel. A tisztújítás tehát elhalasztatott s gróf Haller bán, utasítást kérendő, Bécsbe utazott. A rendelet szerint, melyet onnan visszahozott, az 1835-ki összeírásnak kell vala szolgálni az újnak alapjául; mi ellen azonban a rendek óvást tettek s új összeírást rendeltek, mely aztán az april 29-ére kitűzött gyűlésen be is mutattatott. De a munkálat most is sok

észrevételre adott okot, mi felett három egész napig húzó-
dott ki a vitatkozás. A főispán azonban még akkor sem
akará kimondani a többséget, kijelentvén, hogy kezei ebben
kötve vannak, s Bécsből kell várnia utasítást. A bán maga
is röstellé, hogy ily törvénytelen eljárás eszközévé kellett
válnia, s az e miatti bosszúság oldotta meg nyelvét. A hor-
vát-magyar párt s vele az ország, Haller ezen nyílt szavai
után, nem lehetett többé kétségben, hogy az illyr viszályok
Bécsből nyerik a támogatást; mi aztán az alkotmányos ér-
zelműekben a Dráván innen és túl nagy elkeseredést szült.

A kormány utóbb, részben ezért is, a hivatalából való el-
mozdítással büntette 'az őszinte Haliért; de most, mielőtt
ezéjút egészen elérné, a közvéleménnyel dacolni még
sem mert, s a gyűlésen nyilatkozott többség értelmében, a
horvát-magyar párt részére döntötte el a kérdést.

A tisztújítás e szerint a kijavított összeírás alapján
július 28-ra lőn kihirdetve. A készülétek mind a két párt
részéről nagy hévvel folytak. Az illyrek pénzzel is megki-
sérlek a vesztegetést; de az alkotmányos horvát-magyarok-
kat kétszeresen szilárdakká tette az igazság győzedelme:
jelöltjük Szuvich József 1289 szavazattal választatott
meg alispánnak, az illyr Lentulaynak 974 szavazata el-
lenében. Az illyrek dühe azonban, mihelyt a szavazás ered-
ménye kiliirdtetett, nem ismert többé tartalékokot. S mint-
hogy elleneikhez nem férhettek, a katonaságot támadták
meg, mely a két párt közt választó vonalt képezett. Egy
illyrpárti pap a katonát, ki őt a horvát-magyarokra rohanni
nem engedé, pisztolylyal mellbe lötte; de az elesett társá-
tól maga is lelövetett. Ugyanakkor egy más illyr, költő és
ügyvéd, a vezénylő főhadnagyot támadta meg, kitől azon-
ban kardvágással utasítaték vissza. Az illyrek erre több
oldalról lőni kezdenek a katonákra. Egy golyó a főhadnagy
csákóját fúrja keresztül; több közvitéz mcgscbesíttetik. De
most már a katonák is komolyan veszik a dolgot és sor-
tűzet kezdenek, melynek az illyrek részéről csakhamar 17

halott s mintegy 60 sebesült lón áldozatává. Ennyi áldozat végre visszavonulásra bírta az illyreket; de pártütőket ez sem volt képes lelohasztani: a sír felett, melybe holtjaikat temették, kivont kardokkal mondanak esküt megbosszulásukra. A közgyűlés ezután köszönetét szavazott Jozipovich túrmezei grófnak s a köznemességnek alkotmányos magatartásáért a csak pártérdektől vezetett illyrek ellenében; a szept. 23-kán összeülendő tartományi gyűlésbe megválasztott megyei követeknek, Bedekovich Kálmánnak és Briglevich Józsefnek pedig utasításul adatott, hogy azon esetre, ha ott, a szárnyaló hírek szerint, a köznemesség szavazati joga kétségbe vonatnék, a gyűlést azonnal odahagyják s minden róluk nélkülük hozandó határozat ellen óvást tegyenek. És a tapasztalat tanúsítja, hogy ama hírek s ezek folytán az aggodalom a kormány szándokai felett a tartományi gyűlésen nem voltak alaptalanok.

Mi e tartományi gyűlés alakját illeti: olyféle rendi képviselő, minő a magyar országgyűlésen divatozott, abban eddigelé nem volt szokásban; hanem, miként a tartományi bizottmányok munkálataiból világosan kitetszik, a különben sem nagy számú horvát nemesek mindegyike megjelenhetett s hozzászólhatott a közügyekhez, ki magában arra tehetséget érzett. E tartományi gyűlés ennél fogva az ősgyűlések jellemével birt, s hasonló volt a megyei közgyűlésekhez.

Azonban, miként már fentebb említők, a tartományi gyűlés e jellemét az illyr-horvát párt 1844-ben, midőn a közös magyar országgyűlésre követek valának választandók, tényleg megváltoztatta, a túrmezei nemességet, mely, mint tudatik, alkotmányos szellemű s az ellenzéki párthoz tartozó vala, megjelenhetési s követválasztási jogának gyakorlásában meggátolván. Említők, miként a túrmezei nemesség grófja, Jozipovich Antal, ki, hivatala szerint, az alsó ház tagja volt, e sérelmet az országgyűlésnek bepanaszolta, s annak orvoslata végett, a horvát tartományi gyűlés alkot-

Hiányos úton való rendezését sürgette a törvényhozás előtt. Az alsó tábla valóban foglalkodott is e tartományi gyűlés rendezésével, de az illető javaslat, mint sok más fontos reform, a fenforgott körülmények miatt, nem válhatott törvényyé.

E törvényjavaslat is azok sorába tartozott, melyeket a kormány azért hiúsított meg, mivel a már akkor tervben lévő új kormányrendszerrel nem volt egybeférhető. Most tehát azon elhatározással hirdette ki a kormány e tartományi gyűlést, hogy azon nem csak a megalkotott közös törvényeket kihirdetted, hanem egyszersmind magát e gyűlést is a maga elvei s érdeke szerint önhatalmából rendezendi.

A bán s tartományi gyűlés elnöke utasítást vett Bécsből, hogy a gyűlési terem akként rendeztesse, miszerint a báni levél által meghívandók korlát által különöztessenek el a többi, önként megjelenendő nemesektől. Meghívadni szoktak pedig báni levél által a főpapok s főrendűek, a királyi kamarások és tanácsosok, a báni s kir. Ítéltáblái s váltó törvényszéki elnökök s közbirák. A terem e rendezése félig meddig már a gyűlés rendezését is magában foglalta: a báni levél által meghívottaknak, kik a korlátokon belül, a zöld asztal körül foglaltak helyet, a tanácskozási és szavazási —, a többieknek pedig, a korlátokon kívül, a hallgatósági szerep lón kimutatva.

A gyűlés megnyittatván, mindenek előtt a múlt or- A gyűlés szággyűlésen megalkotott törvények olvastattak fel, szokás ^{ll^a V1'} szerint latin fordításban. Majd egy királyi leirat olvastatott fel, mely által a rendek mindenek előtt a gyűlés rendezésére szólítottak; mi végre aztán a bán egy bizottmányt nevezett ki. E kir. leirattól úgy látszék, a tartományi gyűlés rendezése a többség elhatározására fog bízatni. De e csalódásban nem sokáig maradtak a rendek. Az alkotmányos hon át párt, s ebből különösen Zágráb megye követei, a terem önkényes és a nemességre nézve sérelmes rendezése miatt, azonnal felszóllaltak; s fondorlatot gyanítván,

tudni akarták, miként áll az ügy; a bánhoz tehát kérdést intézének: ha elismertetik-e a gyűlésen megjelent nemesek egyéni szavazatjoga? A bán ezen aggodalmakra több ízben kijelenté, hogy itt jogkérdés nem forog fenn; nyugodjanak meg a rendek abban, hogy ő minden egyesnek jogait tiszteli s a szokást megváltoztatni nem akarja.

De az alkotmányos horvát párt e pusztá kijelentéssel nem volt megelégedve, és sürgeté, hogy az elnöki nyilatkozat szerint jegyzőkönyvbe is beigtattassék: miképen az eddigi szokás, mely szerint a nemességet egyéni szavazat illeti, sértetlenül fenn fog tartatni.

Az ekként ostromlott bán végre az ítélmesternek egy lepecsételt legfelsőbb leiratot nyújtott által felolvasás végett, melynek tartalma abból állott: hogy „szavazatjog a tartományi gyűlésben, annak rendezése előtt, csak a báni levél által meghívott és személyesen megjelent egyéneknek adatik. •“

A leirat e rendelete senkit sem hagyott kétségben a teendő rendezés szelleme iránt; mindenki az első pillanatban világosan látta azt: az illyr párt hangos „zsivio“-ra tört ki, az alkotmányos horvát pártban rendkívüli levetség mutatkozott a néma arezokon. A bán által meghívottak jobbára a kormány és illyr pártokhoz tartozván, melyek e tárgyban egygyé olvadtak: az ellenzéki párt, mely kivált a Zágráb megyei nemesség soraiban nagy többséggel, birt, jogától s befolyásától egy csapással meg lőn fosztva. Hasztalan szólaltak fel a leirat ellen Zágráb megye követei, azt a nemesség jogaira sérelmesnek bizonyítván; hasztalan támaszkodtak a nemességnek ebbeli százados joggyakorlatára, mely Horvátországban szintűgy mint Magyarorszában törvényes erővel bír, hol törvény nem rendelkezik. A másik párt, mely most a leirat rendelete által elhatározó szavazattal ruháztatott fel, azon elv felállításával vetett véget a vitatkozásnak, hogy a hol törvény nincs, ott a kormányt illeti a jog, ketté vágni a gordiusi csomót.

A kormány ezen önkényes rendelete által a horvát nemesség százados joggyakorlata ellen elkövetett sérelem annál kiáltóbb vala, minthogy a törvény azon főrendű úr között, ki a báni levél által a gyűlésre meghívatott, s a közrendű nemes közt, e tekintetben semmi különbséget sem ismer; s különbség köztök már azon körülménynél fogva sem létezett, mivel Horvátország tartományi gyűlésén csak egy tábla volt. Következésményeinél fogva pedig annál sérelmesebbnek tekintett a leirat, mivel általa a tartományi gyűlés tényezőinek száma a kormány akaratától s kedvezéseitől tétetett függővé; mivel, továbbá, az alkotmányos horvát pártot, melynek fő ereje a Zágráb megyei nemességben létezett, egy csapással megsemmisítette, s a tartomány közügyeiben az eldöntő befolyást az illyr-horvát párt kezébe játszotta, melynek a báni levél által meghívott tisztviselők és papok jobbára tagjai valának.

A jogaiban megsértett alkotmányos szellemű nemesség tehát a rendelet ellen felírást sürgetett a királyhoz, s a bán közbenjárását is kívánta; mivel pedig czélt sem egyben, sem másban nem ért, minden további tanácskozás és határozás ellen tiltakozván, a turopolyai gróf vezérlete alatt a gyűlést oda hagyta. De, bár ennek következtében a horvátországi legnagyobb hatású, Zágráb megye, melynek követői szintén távoztak volt, a gyűlésen nem volt képviselve, a bán mégis folytatta a gyűlést, mely aztán néhány napi tanácskozás után be is fejezte a tartományi gyűlés rendezését.

E rendezés főbb vonalai a következőkben állapíttattak meg:

1. A tartományi gyűlés elnöke a bán, és annak távollétében, a báni helytartó, kiket a gyűlés összehívásának joga is illet.

2. Ülással és szavazattal bírnak az egyházirend böi: a kath. püspökök, az ó-hitű érsek és püspökök, a vránai pörjel s a káptalanok; a világi rendből: az albán s az or-

szág alkapitánya, a főispánok és adminisztrátorok, a birto-
kos főnemesek; továbbá a megyék, a túrmezei gróf, a sza-
bad kir. városok; a báni tábla ítélmestere s ülnökei, a
tartományi főbírószék s a váltótörvényszék elnökei, és a
zágrábi akadémia. Hogy azonban a báni hivatalosok s a
megyék szavazatszama közt súlyegyen létezzék: a Lány
szavazattal bírnak összesen a bán által meghívottak, a me-
gyéket is mindenkor ugyanannyi szavazat illeti meg. A me-
gyék egyébiránt, az összes szavazatok ezen felében egyen-
lően osztozzanak, minden tekintet nélkül a keblökbeli ne-
messég számára.

E szerint tehát az alkotmányos szellemű magyar-horvát
párt a tartományi gyűlésből esaknem egészen kizáratott,
legalább a többség állandólag a bán, illetőleg a kormány
részére biztosított. A kormány azonban még ezzel sem
volt megelégedve: ő Zágráb megyében is meg akará ron-
tani az ellenzéki pártot, mely a túrmezei nemesség által
állandó többséggel birt e megyében. Egy királyi leirat vé-
leményt kívána az újonnan rendezett tartományi gyűléstől:
mi módon lenne szabályozandó a túrmezei nemesség rész-
véte Zágráb megye közgyűlésein? E nemességet egy
1835-ki kormányrendelet, legújabbán pedig az utolsó zágrá-
bi tisztújítás előtt érkezett királyi leirat biztosító az illyr-
horvát pártiaktól kétségbe vont százados joggyakorlatában:
semmi kétség sem maradhatott fenn tehát az iránt, mi szán-
dóka legyen a kormánynak e nemesség szavazatára nézve,
midőn azt, elébbi határozatai ellenére, újra kérdés alá he-
lyezi, s oly testület eldöntésétől teszi függővé, melynek vé-
leménye egyelőre is ellenségesnek ismertetett ama nemes-
ség irányában. A tartományi gyűlés elérté a kormány szán-
dokát és, annak elejébe menvén, oly határozatot alkotott,
mely szerint a túrmezei huszonnégyszáz községből álló nemes-
ség ezentúl Zágráb megye közgyűlésein is csak a grófjok
által gyakorlandó egy szavazatra szorított.

Az illyr-horvát párt, miután a kormány által ekként gyámolítva, az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot mind a tartományi gyűlésen, mind Zágráb megye kebelében minden befolyástól megfosztotta, még egy elhatározó lépést kívánt tenni a maga érdekében: Horvátországnak az anyaországgal való kapcsolatát támadta meg. Határozatot hozott, mely szerint ő felsége felirat által kéressék meg, hogy Horvátországot, a magyar kir. Helytartótanács hatósága alól kivévén, egy külön főkormánysszékkal lássa el; a zágrábi püspökséget pedig érsekséggé emelje, s alája öt egyházi megyét rendeljen, melyek eddigelé a kalocsai metropolita hatósága alatt léteztek.

És így végződött a horvát- és tótországi tartományi gyűlés, mely e tartományoknak mind belviszonyaira, mind Magyarországgal való kapcsolatára nézve új korszakot alkotott: a szabadelvű alkotmányos elemeket azok kebelében a kormány túlsúlyú befolyásával megsemmisítette, az illyr-horvát párt uralmát állandólag megalapította, s ezzel együtt magvait is bőségesen elhintette azon eseményeknek, melyek a három évvel később kifejlett körülmények közt felsarjazva, szakadásig érlelődtek. A végzéseket, azon egy kivételével, mely a külön Helytartótanács felállítására vonatkozott, a kormány, mint saját sugallatait, minden ellenvetés nélkül megerősítette. Haller Ferencz tábornok s bán azonban, ki a kormány e státuscínyénali eszközéül szolgált vala, hivatalától a gyűlés után 'nemsokára elmozdított, s a kormány iránt színtoly készséges szolgálatú, az illyr-horvát párt céljait pedig még inkább legyező Haulik, zágrábi püspök, neveztetett ki báni helytartóvá.

E tartományi gyűlés óta, melyet az illyr-horvát párt, nem helytelenül, úgy tekint vala, mint első lépést Horvátország nemzeti önállásának megalapítására szemközt Magyarországgal, e célra látjuk irányozva e párt minden ügyekezését. Gondjuk volt azonban reá, nehogy akár a kormány, akár a magyar nemzet kebelében idő előtt élén-

kebb visszahatás támadjon ezen igyekezeteik ellen: minden módon oda törekvének tehát, hogy a nemzeti függetlenség nagy kérdését a politikai pártok súlyviszonyának s befolyásának kérdésével elpalástolva, az ügy helyzetét elferdíthessék, a történetek emlékezetét mihamarább feledésbe meríthessék. Ezen törekvés volt egyedüli oka, miérthogy a győzedelmes illyr-horvát párt, magát a magyarhoni pártok egyikével azonosítandó, a conservatív elnevezést szerette használni, s a nálunk szőnyegen forgó kérdésekre nézve valóban is a conservatív párttal tartott; míg titkos céljait tekintve, valóban forradalmi érzelmeket ápolt kebelében. A kormány e színlelésnek, úgy látszik, valóban hitelt adott, s örülve az új szövetségekben nyert erőszaporodásnak, a cselfogás által könnyen rászedetni engedte magát: s őket azontúl még inkább, mint elébb, saját ügyfelei gyanánt pártolá. A conservatív lapok, különösen a Budapesti Híradó, nem szűntek Jozipovichot, a két Raucli bárót, Jella-sich Károlyt, Briglevichet, Bedekovich Kálmánt, Russichot s a többi alkotmányos magyar-horvát pártiakat, a legigazságtalanabb módon, mint rendbontókat, megtámadni s magasztalni az ellenpártiakat, mint a kormány támaszait, holott ezek, mint a jövő tanúsítá, valóságos forradalmárok voltak, amazok pedig csak régi alkotmányos jogaikat védték. A szabadelvű magyar lapok, s ellenzéki szónokaink néhányai a megyei gyűléseken többször erélyesen felszóllaltak ezen eszmezavar ellen, s magokból az illyr-horvát párti iratok és szónokok nyilatkozataiból világosították fel ezen illyr álconservatívok valódi törekvéseit. De a kormány mind erre nem hallgatott; s megelégedvén azzal, hogy a horvátok pillanatnyilag az ő céljait támogatják, őket viszont nem szűnt meg pártolni Magyarország ellenében. És e pártolás alatt fejlődött aztán azon szellem, mely az 1848-ki eseményeknek lőn forrásává.

A tartományi gyűlésen történetek híre nagy aggodalmat keltett a magyarországi szabadelvű pártban. A megyék

újabb nyilatkozatát láták abban azon alkotmányellenes kormányrendszernek, mely ellen már az adminisztrátori kérdésben oly erőlesen, de eléggé sikeretlenül, keltek ki. Mély fájdalmat gerjesztett bennök, hogy a magyar kormány, a maga pillanatnyi érdekei miatt, nem kételkedett az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot az elszakadást célzó illyr-horvát pártnak feláldozni. De nem kevésbé fontos vala a kérdés alkotmányos oldala.

Horvátország nemessége eddigelé kétségtelen gyakorlatában volt a szavazatjognak tartományi és megyei gyűlésein. Ezt maga azon választmány munkálata is minden kétségén felül emelte, mely 1836-ban a tartományi gyűlés rendezésének kidolgozásával volt megbízva. Szempontunkból tekintve, nem tartozik a kérdéshez: vájjon helyes volt-e a köznemesség részvéte a tartományi gyűlésen; s ennél fogva, szükséges volt-e a tartományi gyűlés rendezése? A kérdés lényege itt csak a körül forog: alkotmányos módon hajtatott-e végre az újítás? Mert akármit kívántak is a körülmények s a rend érdekei, annyi bizonyos: hogy alkotmányos nemzetnél a fennálló törvényes gyakorlatot a végrehajtó hatalom egyszerű rendelettel tényleg megváltoztatni nincs feljogosítva. És ebben fekszik a tartományi gyűlés rendezése körüli sérelem fő súlya; a kormány, tekintetbe nem vévén az alkotmányos jogok sértetlenségét, puszta rendelet által szüntetett meg alkotmányos joggyakorlatot; tényleges végrehajtással: kezdte azt, mit elébb törvény által kellett volna meghatározni.

A horvátországi köznemesség jogainak megcsorbítását oly súlyos alkotmányosérelemnek látták az ország számos törvényhatóságai, hogy némelyek azonnal felirat által kértek a királytól orvoslatot. Pest megye pedig, novemberi közgyűlésében, nem csak feliratot készített, hanem egy fényes küldöttséget is nevezett ki a királyhoz, mely a fejedelelemnél élő szóval is szorgalmazná Horvátország abnormis állapotának megigazítását, s általában az új kormányrend-

szer megváltoztatását. De a kormány nem volt hajlandó a küldöttséget a király elejébe bocsájtani. A küldöttség tehát, hogy célját érje, Ferencz Károly és Lajos főhercegeknél nyújtatott be egy emlékiratot, melyben a fenforgó kérdést élénken előadván, a királyhoz juthatásának kieszközlését sürgette. De mind hasztalan: a fejedelem ajtai zárva maradtak. Majd egy hivatalnok által azon szóbeli tizenetet yette a küldöttség, melyben tudtára adatott, hogy őt, mint Pest megye küldöttségét, nem csak ő felsége nem fogadandja, hanem a kormánynak minden orgánumai is el vannak tiltva fogadásától. A küldöttség tehát sttker nélkül tért vissza a hazába. A főhercegekhez benyújtott emlékiratok utóbb egy kormányrendelet kíséretében küldettek vissza Pest megyének. Egy másik leirat rosszaid a Bécsben járt küldöttség magaviseletét; rosszaid s kemény szavakban megrová a megye feliratát, melyben ez törvénytelen, alkotmányellenes irányról szól, mintha Horvátországban az anyaországtól elszakadási szándék léteznék s az egyéni jogok megcsorbítása czéloztatnék; komolyan dorgáltaték a megye, hogy ily súlyos vádat egyoldalú előadásra épít, s másokban is aggodalmakat ébreszteni, a- közügyek menetében nehézségeket támasztani igyekszik. Ugyanazon időben egy helytartótanácsi intézmény neheztelését fejezi ki a megyének, hogy a horvát ügyben a kormány célját elferdíteni szándékozott.

De a kormány ezen eljárása Pest megye irányában nem ijesztette el a többi megyéket. Később Pozsony és Trencsén megyék rendei is küldöttséget határoztak e tárgyban utasítani a fejedelemhez. De ezek sem lettek Pestnél szerencsésebbek. Pozsony megyéhez még ugyanazon gyűlés folytában egy dorgáló kir. leirat küldetett, mely a megye azon cselekvését, hogy előleges engedelem nélkül, az adminisztrátor kijelentésének ellenére, merészelt küldöttséget nevezni, éles szavakban rosszaid. Ugyanaz történt utóbb Trencsén megyével is.

A küldöttségek ekképen letiltva lévén, a megyék felirataik által szorgalmazók a horvát tartományi gyűlés alkotmányellenes rendezése által elkövetett sérelem orvoslatát. A kormány, a főispánok és adminisztrátorok útján, mindent elkövetett a megyékben, hogy ezen alkalmatlan feliratoktól meneküljön; sőt hogy a maga eljárását helyeslő s pártoló hálafeliratokat és körleveleket eszközöljenek ki a megyéktől. De minden Ugyekezete daczára sem tudott tizenhat megyénél többet egyesíteni, a maga nézeteinek s rendszerének helyeslésére. A többi megyék majdnem mindnyájan határozottan pártolók Pest és Zala megyéknek a kormányt' kárhóztató körleveleit. Azon néhány megye is, mely ez ügyben nem nyilatkozott, csak azért hallgat vala, mert mint óhajtok, körülményeik közt nem lehetett a kormány ellen nyilatkozniok. Mindazáltal huszonnégyszáz megye nyíltan gáncsolta a kormány alkotmányellenes eljárását.

Tette ezt különösen Zágráb megye, mely, a horvát eseményeknek nemcsak szemtanúja, hanem egyszersmind áldozata, a fájdalom élénk hangján írt vala fel a királyhoz; s mint a tartományi gyűlés rendezéséből eredt sérelem által egyenes érdekelt hatóság, leginkább igényelhetett méltányos meghallgattatást. És vájjon mit nyert e feliratára Zágráb megye? Egy királyi leiratot, az 1846-ki február 13-ról, melyben a megye rendéinek tudokra adatik, hogy ő felsége feliratukat, melyben a tartományi gyűléshez intézett legfelsőbb rendeleteit gáncsolni s a történeteket becsmérélni vakmerően bátorkodnak, a legnagyobb bosszúsággal (*gravissima cum indignatione*) vette; mivel benne nem csak azon tisztelet ellen vétének, melylyel a királyi méltóság iránt tartoznak; hanem még elődeik emlékezete iránt is hálátlan lelkületűt tanúsítanak. Teljesítették azok, miként illet vala, a felséges uralkodóház iránt kellő hódolat minden kötelmeit; s a rendek csak féktelenségüknél fogva ruházhatták azok hűségének dicséretét a magok hajlamára, melylyel a törvényes tekintély kisebbítésére törekednek.

Ezt ő felsége annál inkább rosszalja, mivel ezen indulatokból eredt feliratuk legvilágosabb bizonyosságul szolgál, miként, egyebek közt, arra sem voltak kellő tekintettel, hogy az elébbi gyűlések határozatai folytán intézett felterjesztésekben, mind a kapcsolt országok összes rendei, mind önmagok is sürgető szükségét ismerték el s szorgalmazták is legfelsőbb helyen, hogy a rend mind a megyei, mind a tartományi gyűléseken helyreállíttassék. O felsége tehát, mint a törvények és törvényes rend őre s fentartója, ezen királyi tisztét tovább is teljesítendő, meghagyja a rendeknek, hogy köteles hűségöket s tiszteletüket szemük előtt tartva, tanácskozásaikban ezentúl, a törvények szerint, oly módon járjanak el, nehogy azon kellemetlen szükség álljon elő, melynél fogva azokat illetőleg, kik a vakmerőséget tovább is elejébe helyeznék a mérsékletnek, szigorúbb eszközök volnának alkalmazandók.“

A monarchiái és alkotmányos nemzeti elem közti súlyegyen eddigelé egy részben a felírási jog által tartott fenn az országban. A felírási jog ugyanis, érdektalálkozás esetében, kölcsönös felvilágosítás által eszközölhető kiegyenlítés szükségére volt számítva. A nemzet azon bizodalomból indúlt ki, hogy, ha valamely kormányéi járásra nézve, ellenkező véleményét s ennek érveit, indokait kifejti, a hatalom kezelőiben a maga nézeteinek helyességéről s törvényes voltáról meggyőződést ébreszthet; vagy legalább azoknak alkalmat nyújt a magok nézetének érveit, s eljárásuk alkotmányszerűségét bővebben előadniuk. Most azonban, a helyett hogy okokra okokkal adatott volna felelet, a megyék felterjesztései egyszerűen rosszaltattak; a küldöttségek előtt pedig a fejedelem ajtai elzárattak.

E körülmények közt a megyék többsége minden további feliratok stikeretlenségéről meggyőződván, Pest és Zala megyék indítványára, azt határossá: hogy az új kormányrendszerből eredő súlyos sérelmek majdan a jövő országgyűlés elejébe terjesztessenek; a küldendő követek

pedig oda utasíthassanak, hogy e sérelmeket, minden más tárgyak felvétele előtt, ügyekezzenek orvosoltatni.

Egyébiránt saját kebelükben, a mennyire csak lehetett, folyton védik vala magokat a megyék rendei az adminisztrátorok hatalomfoglalásai ellen, s minden módon gátolni ligyekeztek beavatkozásukat az igazgatásba, melyet százas szokás a rendek által választott alispánok számára biztosított. Több megye óvást tett az ellen, hogy az adminisztrátorok a törvényszékeken is elnökölni kezdtek, ellenére nemcsak a százasos szokásnak, hanem a törvénynek is, mely szerint, megyei körben egyedül a közönség által választott bírák Ítélnének. Heves megye azonban nem elégedett meg az óvással; hanem, gróf Keglevich Miklós indítványára, egyenesen elhatározta: hogyha táblabírák az adminisztrátor elnöklete alatt törvényszékül ne üljenek össze.

De a helytartótanács e határozatot utóbb megsemmisítette.

És így folyt a harcz egyebekben is a megyék rendei s az adminisztrátorok, illetőleg a nemzet és a kormány között.

Bár az adminisztrátorok a kormány által mindenben feltétlenül pártoltattak, a rendek erélyes kitartása mégis több megyében győzött, ilyenkor aztán legtöbb esetben királyi biztosság küldetett a megyére. E harcz kimeneteléről azonban utóbb lesz még alkalmunk szólani.

Midőn a történelem a kormánynak ezen tévedéseit, s Akormány- a törvényeknek, ha nem épen mindig betűjével, de széllé- mével bizonyára összeütköző szabályait szigorúan meg- oka. rója: igazságtalannak mindazáltal nem szabad lennie azon státusférfiú iránt, ki ez időben kormányunk élén állott. Apponyi kancellár hazafiúi szellemét mind ezen tévedések mellett sem lehet kétségbe vonni; ezt még azok sem tették, kik egyébiránt a legnagyobb hévvel támadták meg kormányrendszerét. A mérsékeltberek önként elismerték, hogy az ő célja, a kormánynak többséget szerezni, magában véve nem rós, bár idővel az, az alkotmányra nézve, veszélyessé válhatik; elismerték, hogy a mire ő törekszik,

erős kormány s több rend az igazgatásban, mint a mennyi eddig nálunk létezett, szükséges föltétele minden jól organisált státusnak. Rendszerében csak az eszközök s a modor voltak ellenkezők az alkotmányossal, s mint ilyenek, méltók a szigorú megrovásra.

Ki tudna kételkedni gr. Dessewffy Aurél hazafiúi szellemében, szándékai jóságában? És azon heves publicistái harcokban, melyeket ő az ellenzékkel s különösen annak zászlótartójával, Kossuth Lajossal vívott, ki merte őt valaha hazafiútlanságról vádolni, s a haza boldogítására célzó szándékait gyanúsítani? Lehetek s voltak is méltó kifogások, alapos ellenvetések eszközei ellen; de szándékait senki sem rosszhallhatta. Már pedig Apponyi csak azt kísérté meg végrehajtani, mit Dessewffy tervezett, azon célokat létesíteni, melyeket ez tűzött ki. Miben különböztek Apponyi modora és eszközei azoktól, melyeket Dessewffy alkalmazott volna, ha kora halála őt a kormány gyepelőinek átvételében meg nem akadályozza, nem tudjuk: annyi bizonyos, hogy azon eszközök, melyekhez Apponyi nyúlt, s a modor, melylyel azokat fogamatba vette, nem állják ki az alkotmányszerűség próbáját. Ugyanazon modorhiba volt ez a rend s erős kormány érdekében, melyet Széchenyi István oly élesen s csüggedhetlen kitartással Kossuthnak vetett szemére az ellenzék eljárásában, a nemzeti reformok valószínűsítésére nézve. Miként Kossuth a reformtörekvésekben, úgy Apponyi és akik által rendeletét végrehajtatá, a kormány célzataiban mindent túlhajtottak eszélyteleu, elbizakodott modorokkal.

Kétségtelen mindazáltal, hogy a létező körülmények közt a nagy feladatra nézve, melynek megfejtését Apponyi magára vállalta, nem annyira a személyben, mint az elvben volt a hiba. Alkotmányos országban, az alkotmányosság sérelme nélkül, csak a többség kifolyásával lehet erős kormányt s az igazgatásban rendet alkotni. A kisebbség minden erőködése, a maga szellemét önteni be az igazgatásba, a maga elveit emelni kormány szabálylá, azokat venni

fogantatba s azok szerint alkotni rendet, elmaradhatlan szükségességgel zsarnokságra, önkényre, alkotmány sértésre vezet. És épen ez volt nálunk az eset. Az udvar s az osztrák kormány feje, Metternich herczeg, bizodalmatlansággal viseltetett a többség iránt, mely eddigclé, mint ellenzék, nem csak modorában volt tán néha egy kissé túlzó; de mint szigorúan alkotmányos és szabadelvű, céljaiban is különbözött a kényuralmi elvekkel és hajlammal felhagyni soha egészen nem tudó császári kormány céljaitól, mely most is, mint mindig, a kisebbséget ültette az ország kormányára; a kisebbség által szándékozott alkalmazni a maga elveit, alkotni rendet s erős kormányt, mit eddig létesítenie, épen ezen oknál fogva, soha sem sikerülhetett. Már maga e helyzet alkotmányellenes; minélfogva a kormánynak, ha a semlegesség és semmit nem tevés méltatlan s mindenesetre fonak állásából a cselekvés terére csak némileg is kilép, s erélyes kíván lenni, múlhatatlanul sérelmeket kell ejtenie az alkotmányon. Ily viszonyok közt tehát, bár mely egyéniség emeltetett volna fel a kisebbségben levő conservatív pártból a kormányra, kevés kivétellel vagy különbséggel, ugyanazon hibákat kellett volna elkövetnie, melyekkel Apponyt terheli a történelem.

És ezen elvek a kormány rendszerére és szellemére A kormány nézve oly kétségtelenek, hogy még azon kivételek is, melyek az igazgatás egyes részleteiben felmerülhetnek, csak kedései, a szabály, az elv helyességét bizonyítják. Nálunk az igazgatás még oly rendezetlen, az ország összes állapota, a kormánynak eddigi hanyagsága, semmit nem tevő semlegessége miatt, oly hiányteljes volt, hogy a kisebbségből eredt kormány is, ha akart, sok jót, hasznost tehetett az alkotmány szerűség korlátái között. És ebben igazságot kell szolgáltatni Apponyi cselekvényes kormányának. Ó, hogy kormányát a nemzettel megkedveltesse, több oly intézkedéseket is tett, melyeknek célja volt, a nemzet rég ápolt méltányos kívánatait létesíteni.

A nemzetnek egyik legkiáltóbb szüksége volt, egy század óta szándékosan elnyomott anyagi érdekeinek emelése. Apponyi ezt kormánya egyik főcéljául tűzte ki; s abban méltó elismerést érdemel, hogy az e tekintetben legkitűnőbb, leggyakorlatibb, a kivitelben leghelyesebb tapintató Széchenyi Istvánnal lépett összeköttetésbe. Hogy e nagy hazafi közreinunkálását a kormánynak biztosítsa, a Helytartótanács kebelében, közlekedési bizottmány nevezet alatt, egy új osztályt alkotott, vagy helyesebben, a létezőt újonnan rendezte, melynek Széchenyit nevezette ki elnökévé.

Igaz ugyan, hogy a kormány ezen intézkedése sem volt, szigorúan véve, alkotmányoszerű; mert miután a helytartótanácsot törvény rendszerezte, csak törvényhozás útján kellett volna azt változtatni s újonnan rendezni. Az alkotmányosság tulajdona éjjen abban áll, hogy a végrehajtó hatalom, jó akaratában is, bizonyos formákhoz van kötve. De bár az alkotmányosság e sérelme nem maradt is a megyék részéről minden észrevétel nélkül; a jó szándékot mindenki elismerte, mindenki örvendett e kineveztetésnek, világosan látván abból, hogy a kormány haladni, a nemzeti jóllétet előmozdítani valóban akarja; mert Széchenyi neve s jelleme kezeskedett arról, hogy a kormánynak valódi szándéka, valamit tenni valahára az anyagi érdekek körüi.

Széchenyi, ezen új hivatalos minősége következtében, több olyanféle anyagi érdekű nemzeti vállalatnak állott élére, melyek minden kormányi befolyáson kívül, szociális téren keletkeztek; melyekről azonban csak alantabb szólhatunk kimerítőbben.

Hasonló jó szándék jellemzi a kormánynak szintén méltánylással s köz meglepégedéssel fogadott azon intézkedését, mely szerint, egyezőleg a nemzet régóta sürgetett kívánataival, Pesten egy középponti ipariskolát állított fel. Ezen ipariskola, a magas hivatalának ötvenedik évét betöltött főherczeg nádor tiszteletére, „József-ipariskolának“ nevezett. E tekintetben csak az volt a hiba a kormány részéről,

hogy egyszersmind az ország néhány más népesebb városaiban is nem állított fel hasonló iskolákat. Nálunk, hol a birtokos és gazdagabb osztályok gyermekeinek, kivétel nélkül, klasszikai, úgynevezett deák iskolai nevelést adtak, s az iparüzletre a szegényebb osztályok szánták gyermekeiket, e szegényebb osztályokra kellett volna különös figyelemmel lenni, s azoknak könnyíteni meg az iparos hivatásra szükséges neveltetést.

Ugyanazon időben, midőn ezen középponti ipariskola felállított, a kormány a népnevelés egyéb ágaira is kiterjesztette figyelmét, s különösen a népiskolák tekintetében egy egészen új rendszert bocsátott ki, mely különösen Szógyény Lászlónak, a tanulmányi bizottmány elnökének rovandó fel érdemül. Meggondolván, hogy a népiskolák fontos ügye egy egész század óta a legelhanyagoltabb állapotban tengett, lehetetlen nem magasztalni e kormányintézkedés üdvös voltát. A kihirdetett új rendszer több tekintetben fedte az eddigi hiányokat, s valóságos haladást foglalt magában a népnevelés ügye körül, lís ha a kormány csak egy évtizeddel elébb hirdeti ki az új rendszert, kétségtelen, hogy a nemzet abban megnyugodott, azt hálával fogadta volna. Most azonban e kormányintézkedés már nem csak ki nem elégítette a közkívánatokat; hanem egyes ellenmondást, gáncsot is vont az magára a megyék részéről.

Miután egyszer a kormány az önkényes intézkedési szándék gyanújába esett, nehogy ezen öjkény az egész nemzeti életre kiterjedjen, a megyék féltékeny szemmel kísérték annak minden lépteit. A panasz e tárgyban is az önkény ellen volt kiváltképen intézve. Az ország rendei, kétségtelen joguknál fogva, már több országgyűlésen kívántak intézkedni a népnevelés iránt; különösen az elébbi két országgyűlésen erre nézve terjedelmes munkálatokat is készítettek, melyeket azonban a kormány mindig megakadályozott törvénynyé alkotatni; mert a nevelés ügyét, bár

abban őt a törvények értelmében csak a legfelsőbb felügyeleti jog illeté, egészen önkénye szerint kívánta intézni. Most tehát ezen jogfoglalást, a fenforgó körülmények közt, egyáltalában nem akarták túrni a megyék; s a fontos ügy rendezését annál inkább a törvényhozásra, hova az jogszerűleg tartozott, kívánták utasítani, minthogy a kormánytól kihirdetett rendszer elvei sem egyeztek meg a többség kívánataival. Egyebek közt, az új rendszer a népiskolák főigazgatását a püspökök kezébe adta; miből az következett, hogy vagy a protestánsok és óhitűek iskolái is kat. püspökök által igazgattassanak, mi törvényellenes volt volna; vagy csak a katb. vallásfelekezetre vonatkozó rendszer, — mi arra ismét az egyoldalúság bélyegét nyomta. A reformpárt, hogy minden helység jól rendezett iskolával bírjon, a szükséges költség előállíthatásának tekintetéből, mi a dolog sarkpontja volt, minden felekezetre nézve közös iskolát kívánt, melyben a vallástan, az oktatás egyéb tárgyaitól elválasztván, mindenik felekezet papja által külön taníttassék, az igazgatás tekintetében pedig, mit szabályozni a törvényhozás feladata, befolyást kívánt adni mind magoknak a községeknek, melyeknek természeti nevelésjogát mellőzhetőnek nem tartotta; mind pedig a megyéknek, melyektől, mint a végrehajtó hatalom részeseitől, a köznevelés feletti örökös elvonni jogszerűleg nem lehetett. A kihirdetett új rendszer, mely a népiskolák igazgatását kizárólag a kathol. papság kezébe adta, mind ezen lényeges szempontok valósítását lehetlenné tette. E miatt nem is mulaszták el a megyék, melyekben az adminisztrátori zsarnokság a határozatok szabadságát még nem korlátozta, felszólalni a népnevelés ezen új rendszere ellen. Különösen Zala és Somogy erélyes feliratokban követelték, hogy a köznevelés tárgyában kibocsátott felsőbb rendeletek, mint törvénybe ütközők, felfüggesztesenek, s a köznevelés ügye feletti intézkedés a törvényhozásra bízassék. Somogy e felett kijelenté, hogy a kormány intézkedésének, mely a nemzetet az alkotmányosság teréről

leszorítani czélozza, foganatosításához segédkezekkel nem járuland. — Ezen, felsőbb helyre is feljelentett határozat, mint előrelátható vala, kemény gáncsot s rosszalást vont maga után a megyére; minél fogva úgy ennek, mint a többi hasonló véleményű megyéknek is nem maradt egyéb módjok a dolgon segíteni, mint e tárgyat is sérelemként jegyezni fel a jövő törvényhozásra.

Egészen hasonló volt a kormány eljárása s annak következtében a megyék néhányainak határozata az óhitűek vallásváltoztatásának szabadságára nézve. A törvény eddig csak a katolikusokról s protestánsokról intézkedett; s annak jótéteményét a kormány jelenleg, az óhitűek részéről felterjesztett kérelem folytán, ezekre is kiterjesztette. A sérelem e tárgyra nézve is csak abban létezett s jelöltetett ki több megye által, hogy az ország lakosainak tetemes osztálya felett, daczára annak, hogy a törvényhozó hatalom a nemzet és fejedelem közt meg van osztva, a kormány puszta királyi rendelet által határozott. Súlyosbítja e kormányintézkedést azon körülmény, hogy midőn az 1844-ki országgyűlés, a vegyes házasságokat s a szabad átmeneteit illető vallási törvényeket alkotá, a görög nem egyesült vallásunkat a protestánsokkal hasonló állapotba helyezni, a kormány egyenesen és csak azért ellenzé. hogy a maga gyakorlatát, melylyel az óhitűek ügyeit 1690 óta önkényesen intézte volt, továbbra is fenntarthassa. Ennél fogva a kormányintézkedés, bár tartalmára nézve a nemzet többségének akaratával megegyezett, módjára nézve, mint az 1790-ki 12-dik törvénybe ütköző, sérelmesnek nyilvánítván, a jövő törvényhozásra akként jegyeztetett fel, hogy a vallási szabadság a görög vallásúakra is törvény által terjesztessék ki.

A kormányt, miként ezekből látható, nem lehetett már mint eddig, hanyagsággal, semleges tétlenséggel vádolni; annál több panasz és gáncs emelkedett annak önkénye, részrehajlása, pártoskodása miatt, melynél fogva a

törvényekre nem ügyelve, azokat több ízben mellőzve és sértve, törekedett foganatba venni a maga elveit, valósítani a maga céljait.

A kormánynak ezen új, a régítől annyira különböző eljárása, mintegy másfél évig az országgyűlés bezárása után színleg mindig gróf Majláth Antal neve alatt folyt. Mert bár mindenki tudta, hogy az új rendszer gróf Apponyi műve, vagy inkább, hogy ő annak végrehajtó eszköze: a főkancellári hivatal névszerint még mindig ama státusférfiú által töltetett be, s emez csak a másod alkancellári címet viselte. Ezen körülmény sokakban kétséget támasztott az iránt, vajjon kitartó s következetes lesz-e a kormány az új rendszer mellett? Nem pusztá kísérlet-e az a másod alkancellár részéről? S nem hagy-e fel azzal a megyék ellenzése következtében az udvar, mellőzve annak eddigi eszközét? E kétségeket s az azokból eredt különféle véleményeket ápolni látszék az alárendelt rang, melynek címét. Apponyi eddigelé s oly hosszasan viselte, bár semmi fontosabb ok nem létezett, miért nem emeltetik névszerint is a kormány élére.

Ápril közepe felé e kétségek is eltűntek. E hónap 5-kéről egy királyi leirat tétetett nyilvánossá, melynél fogva Majláth, állítólag saját kérelmére s meggyengült egészségi állapotának helyreállítása végett, határozatlan időre távolléti szabadságot nyert, s a magyar udvari kancellária vezérlete Apponyi Györgyre tétetett át, ki egyszersmind másod főkancellárrá neveztetett. Néhány hóval később (okt. 12-kén) nehéz tisztének könnyebbítésére pedig segédet is nyert az alkancellárrá előmozdított fiatal, tevékeny Szögyény Lászlóban.

E változás a személyzetben minden kétséget eloszlatott, s az új rendszert a kormány véghatározatává bélyegezte. Eltűntek ennél fogva mind azon remények, melyeket egynémelyek a rendszer megszüntetése iránt, bár eléggé alapos ok nélkül, magokban ápoltak. Apponyi főkancellárrá kinevez-

tetése, mint az új kormányrendszer sanctiója, ezekben mély aggodalmat ébresztett; mert e rendszerben alkotmányos létünk veszélyeztetését látták. De a mily túlzott vala e vélemény, oly alaptalannak mutatkozott azoknak állítása is, kik, ellenkezőleg, azon zavart, melyben az ország tengett, ezen kineveztetés által megszüntetve, s a reform nagy ügyét rövid idő alatt befejezve remélték szemlélhetni. Meggondolva, hogy azon párt, melyre a kormány támaszkodott, reformliajlamainak eddig nem adta csalhatatlan bizonyítványait, s kétségtelen kisebbséget képezett: e reformremények felette vérmesek valának, alig lehetvén várni, hogy a kisebbségben lévő párt, melyhez a kormány csatlakozott, képes legyen a maga irányát s elveit a többség ellen életbe léptetni. „De ha mind ezekben csatlakoznánk — úgymond a Pesti Hírlap — s a jövő országgyűlésen nagyszerű javaslatok által lepetnénk meg? ez esetben, megvalljuk, szívesen csalódnánk;... szívesen engedjük át a conservativoknak a dicsőséget, mely azokra fog háromolni, kik a reformot keresztül viszik. De hogy ilyes valami valósúlhasson, az illetőknek a szokott ösvényről le kellene lépniök, s factiosus politika helyett nemzeti politikát követniök, mint Sir Kőbért Peel teszi.... Mit teendene azután az ellenzék? azt mi nem tudjuk; de tudjuk, mit ily esetben tennie kell; azt, mit az angol alsó házban lord Russel teszen: elfeledni a pártérdekeket s nem ragaszkodni önformuláihoz.“

NEGYEDIK FEJEZET.

Nemzeti törekvések, a reform eddigi irányának s elveinek keresztülvitelében.

A kormánynak eddigi erélyes és, ha bár nem mindig s mindenben alkotmányszerű is, de következetes eljárása, legújabbán pedig Apponyinak főkancellárrá emelgetése mindenkit eléggé meggyőzhetett, hogy az új kormányrendszer nem pusztá, mulékony kísérlet többé, hanem oly cél, melynek életbeléptetése felsőbb helyen végkép el van határozva. E meggyőződés az ellenzéki pártra nem maradhatott hatás nélkül. Mindenek előtt annak érzete erősödött s lett általánossá, hogy a fenforgó körülmények közt szükségesebb, mint bár mikor az előtt, az ellenzék külön véleményárnyalatainak, melyek a legközelebb lefolyt időben egymás irányában, némely kérdésekre nézve, csaknem ellenséges hangulatot vettek volt fel, egymással szorosabban egyesülniük. Más részről mulhatatlanul szükségesnek látszott, azon irányt, melyet az ellenzék a múlt országgyűlés végén a védegylettel nyilvánított, lehetőleg szilárdítani s általában is emelni s terjeszteni az országban a szabadelvű ellenzéki reformtervek népszerűségét; különben félni lehetett, hogy a kormány megfeszített törekvéseivel, mesterséges, gyakran erőszakos eszközeivel, valóban többséget szerzend magának, s a legközelebbi országgyűlésen a maga

elvei szerint viendi keresztül a nemzeti reformot. Az ellenzék ugyanis akként vélekedett, miszerint jobb elhalasztani a bármily szükségesnek mutatkozó javítást is, mint azt a nemzet jogainak s önállóságának, az alkotmányos és demokratiai elvnek gyöngítésére hajtani végre, s egyszer mindenkorra, vagy legalább hosszú időre elmetszeni az utat, mely a nemzetet mind belinstitúciónak szabadelvű, demokratiai átalakítására, mind törvényes kormányzati függetlenségének teljes visszaszerzésére vezethetné. E nézet szerint tehát, terjeszteni az ellenzéki irányt, erősíteni a szabadelvű reform népszerűségét: ez volt jelenleg fő célja az ellenzéknek.

E cél előtt meg kelle szünni azon szakadásnak, mely az ellenzék keblében másfél év óta létezett. E szakadást, mint mondók, a központosítási tanok hirdetői idézték elő. Az ellenzék egyik része, a régiebb „Pesti Hírlap“ elvei szerint, a megyerendszert, bár annak hiányait nem tagadta, lényegében mégis oly becses intézetnek tartá, melyet Európa bármely alkotmányos institúciójáért nem hajlandó cserében adni; sőt inkább azt, népképviselési alapokra fektetve, s hiányaiban épen a népképviselés által kijavítva, oly drága kincs gyanánt megörökítendőnek tanácsolá. mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével köti össze. Az ellenzék másik része viszont bár nem tagadva a megyerendszer alkotmánybiztosító becsét, sőt azt mindaddig, míg a nyugoteurópai alkotmányos élet formáival jobban összhangzó institúciókat szerezhetnénk, fentartandónak vallva, a rendszert magát az alkotmányos élet biztosítására korunkban már elégtelennek, a nemzet erejének kifejtésére pedig alkalmatlannak tartá; minél fogva oly centralisatiót kívánt, mely a nemzet akaratát az országgyűlésen a népképviselés által összpontosítsa, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifizetésévé tegye.

Ezen elvi meghasonlás, mint mondók, annyival sajnósbabb volt az ellenzéki pártra nézve, minthogy annak fő orgánuma, a „Pesti Hírlap“, a kisebb, centralistái felekezet kezére jutott; s bár egyebekben az ellenzéknek hű tolmácsa maradt, a megyei rendszer híveinek nagyobb felekezetét magától egynémileg mégis elidegenítette; minek következtében ez tulajdonképeni orgánummal nem birt.

Most tehát a centralisáló felekezet, figyelembe véve a kormány törekvéseit, megszüntetni kívánta a meghasonlás okát, s felhagyott izgatásaival a központosítási tanok mellett. Mi — úgymond az 1840-ki január 1-ső számában a „Hírlap“ szerkesztősége — ezt. t. i. az országgyűlési összpontosítást s a felelős kormányt, sürgetni már idején láttuk, a fokozatos haladás útján óhajtván a közigazgatás egyes ágait, előadott nézeteink szerint rendezni; a sors azonban kijátszá számításainkat. Intézkedéseket tapasztalánk, melyek aggodalmakra adtak okot; eseményeket, melyek parancsolák szorosabban, határozottabban csatlakoznunk az ellenzék többi részéhez; s mikép más alkotmányos országokban vannak időszakok, melyekben a rokon pártelemek magasabb nézetből egybeolvadtak: ily időszaknak tartjuk mi a jelent, ily állapotban látjuk hazánkat. Legyen elég utalnunk csupán a Királyhágó alatti (bihari) küzdelmekre közelebbről, s az eseményekre innen a magyar [tártokon.]e különben a szokatlan mozgalmak is, melyek az ellentáborban mutatkoznak, összetartásra intik az ellenzékét.

„Ily viszonyok közt óvakodnunk kell, nehogy modorharczczá fajuljanak fejtegetéseink, s nehogy a teendők sorozatáról folyjon még akkor is a vita, magának az ellenzéknek kebelében, midőn ez iránt tisztában kell lennünk mindnyájunknak, kik a haladás zászlói alatt küzdünk, ha ezentúl is többségben akarunk lenni. S ezt akarnunk kell, nem azért, mivel a végrehajtó hatalom a többségnek kifolyása, — hiszen ez nálunk nincsen így; — hanem annál fogva, mivel csak ha többségben leszünk, nem fognak oly

törvények initiáltatni s átvitetni, mikről mondani lelie- tend, hogy nem a part halad előre, hanem a csónakban mi megyünk hátra. Ily viszonyok közt, midőn azt kell tapasztal- nunk, hogy az ellenzéknek e lapon kivül még mindig nincs más orgánuma: a közjó érdekében szükségessé vált hogy addig, míg az imént érintett viszonyok nem módosul- nak, a központosítás kérdésének általános tárgyalását az ellenzék ez orgánumban elhalaszszuk. Nem mondunk le elveinkről; mi most is csak ezek szerint látjuk lehetséges- nek hazánk ki fejlődését. . . De szükségessé vált, az ország integritása s mostani alkotmányos garantiáink védelme te- kintetéből, együtt tartani az ellenzék minden töredékeinek; szükségessé, a reform ügye érdekében is, . . . mindenek előtt az erők központosítása.“

Az ellenzék töredékeinek szorosabb egyesülésére soha sem volt nagyobb szükség, mint jelenleg, midőn a kormány is az „alkotmány, nemzetiség és reform“ jelszavait tűzte ki zászlójára; s midőn ennél fogva annak ellenében minden kérdésnél gondosan meg kelle vizsgálni: mi az ál és valódi reform, mi az ál és igazi alkotmányos eszme. Es az most annál szükségesebb volt, minthogy a kormány részéről, ta- gadhatatlan, oly irány is mutatkozott, mely, bár még nem volt is elég a bizalmat teljesen feléje fordítani, de elég volt arra, hogy politikájának egyes ágai fölött a pártsen- vedélytől cl nem fogúit mérsékeltebbek ítéletüket némileg felfllggeszszék.

Nagy hiba s hiány volt azonban az ellenzék részéről, hogy, miként íázemere egy beszédében panaszlá, az ellenzék elsőbjei, a mint a diéta elmúlt, a tért lábaik alól kiengedék sikamlani, s a vezérpálczát mintegy kiejték kezeikből, és sem a megyei gyűléseken nem igen hallatták az általános politikát fejtegető vezéri szavukat; sem az időszaki sajtó- ban nem fejtettek ki elegendő erőt. Iliba és hiány volt to- vábbá az, hogy míg a kormány vagy conservatív párt, mi- ként alább elbeszélendjtek, magát organisálni, munkálataiba

egységet, tervet, rendet hozni (igyekezett, az ellenzékben mind eddig semmi összefüggés, és, kivéve a megyék gyűlésein fenforgott egyes kérdéseket s a megyék közt azok iránt váltott körleveleket, semmi egyetértés nem létezett. A társalgás kedvéért egyesült s mind szélesbre terjedő „Kör“ című klubb ellenzéki szellemű volt ugyan; de kivált ez időben még sem elég terjedelemmel nem bírt, sem politikával oly tüzetesen nem foglalkodott — miként azt utóbb tette, — miszerint az az ellenzéki pártnak közép-pontjául szolgálhatott, s azt csak némileg is képviselhette volna.

Ezen okok bírták az úgy nevezett centralisták töredékét arra, hogy a szakadást nagyobbító tanaik fejtegetéseivel felhagyva, az ellenzék többi részével szorosabban egyesüljenek. Egyébiránt e töredéknek eddigi izgatása, a népképviselő s központosított felelős kormány mellett, nem csak nem ártott az ellenzék érdekeinek, sőt annak több tekintetben előnyére szolgált. Felvilágosítja a megyerendszer gyöngye oldalait, hibáit s hiányait, még azokat is, melyeket eddig az ellenzék épen azért, minthogy e rendszer alkotmányos életünk fő biztosítékát képezte, szívesen takargatott; oszlatgatá az elfogultságot s minden bővebb vizsgálat nélküli előszeretettel, melylyel e rendszer iránt sokan merő szokásból s más alkotmányos formák kellő ismeretének hiánya miatt viseltettek. Ellenben nem kevésbé terjesztette a tüzetes tanulmányozástól idegen tömegekben, melyek országiam ismereteiket csak az időszaki sajtóból merítik, a nyugot-európai alkotmányos élet fejlettebb formáinak, a parlamentáris kormányrendszernek ismeretét; mi, tekintetbe véve a még nem is sejtített átalakulást a közel jövőben, nagy fontosságú nyereségnek tartandó.

Ha a központosítási iskola e tekintetben némi gáncsot érdemel: az abban áll, hogy annak vezérei tanaikat csak az általános elvek szerint fejtegették, s nem ügykeztek azokat sajtóságos viszonyainkra, melyek az abszolút kor-

mányú osztrák birodalommal való kapcsolatunkból támadtak, gyakorlatilag valósítható módon alkalmazni. A legnehezebb problémákat, melyek a központosított, felelős kormány behozatala esetében, a pénz-, had-, kereskedelem s kttliigyekre nézve, — mik eddig az osztrák császári birodalom hason tárgyú ügyeivel, való igaz, törvény s alkotmány ellen, s daczára a nemzet számtalan tiltakozásainak, de tényleg mégis több részeikre nézve közösen kezeltettek, — múlhatatlanul felmerülnének, megoldani meg sem kísértették. Hasonlókép elmulasztók fejtegetni azt is, miként lehetett volna a felelős, parlamentáris kormánynyal egybeolvasztani a megyei municipális rendszer lényegesb részeit, melyeket egyszerűen elvetni sem a nemzet hajlandó, sem tanácsos nem volt volna sajtáságos viszonyaink között. Ily alkalmazott, gyakorlati fejtegetések pedig, tekintve a közel jövőndő nagyszerű fejleményeit, vajmi hasznosak voltak volna!

De e hiányok, e mulasztások mellett is tagadhatatlank a központosítási tanok iskolájának érdemei. Az ő fejtegetéseik két fő pont körül forogtak: a népképvisélet és felelős miniszteri kormány körül. Amaz, egyik fő célja volt ugyan a reformpárt azon felekezetének is, mely az átalakulást a megjavított megyei rendszer alapjára óhajtá fektetni; sőt épen a népképvisélet tekintetett ezektől is azon eszköznek, mely által a megyei rendszert kinövéseitől megtisztítani s a nép valamennyi osztályaira kiterjeszteni óhajtották: de a parlamentáris kormányrendszer körüli eszmék bővebb ismeretének terjedése, valósításuknak a nemzetben erősbödő kívánsága leginkább ezen iskola művének tekinthető.

A kormány megtámadásainak befolyása alatt, melyeket a megyei municipiumok autonómiája ellen intézett, különösen nagy, az actualitás égető erejével bírtak azon fejtegetések, melyekkel a centralisták a közönséget meggyőzni ügyekeztek, hogy a megyei rendszer a maga passiv ellentállásával koránt sem nyújt elegendő biztosítást az alkot-

Hiánynak, s ezt csak a központosított nemzeti akaratnak kifolyásából eredő felelős kormányban lehet feltalálni. Azon eredménytelenség pedig, melyet a múlt országgyűlés matattott, mind többekben öregbítő ama meggyőződést, hogy a nemzeti átalakulás is csak egy felelős kormány segedelmével mehet végbe a szabadság érdekében. Így történt, hogy Pest megye, b. Eötvös József indítványára, már a múlt nyári közgyűlésén, midőn Hont megyének az adminisztrátor pártoskodása által támasztott zavara felett folyt a tanácskozás, nyilván kimondta, hogy múlhatatlanul szükséges a kormányfelelősséget, mely törvénykönyvünkben ki van ugyan fejezve, de a kormány által tetteleg meghiúsítottatott, életvalóságra visszaállítani; mert az alkotmányos élet valódisága a felelősség valódiságában áll. A határozat, melyet a megye e tárgyra nézve alkotott, következő szavakkal végződik: „Mivel az egybegyűlt rendek meg vannak győződve, miszerint az alkotmányosság fentartatása végett nagyobb és erősebb biztosítékokra van szükség; s mivel, ha kétkedtek volna is a közelebbi múlt országgyűlési alsó tábla 155-dik szám alatt kelt határozatában foglaltak igazsága fölött, most meggyőződtek, miszerint részletes intézkedések az ország kifejtésére nem vezethetnek mind addig, míg az ország közéletének gyökere orvosolva nincs; és mivel az egybegyűlt rendek ez orvoslást, egy alkotmányos nemzetnél egy alkotmányosan felelős kormányban hiszik rejleni: az országgyűlési tárgyakkal foglalkodó küldöttséget. megbízatni rendelték, hogy a közelebbi országgyűlésnek ezen irányban teendőiről annak idején véleményes tudósítást tegyen.“

E meggyőződésben utóbb Pestet több más megye is követte; és bár ezeknek közgyűlésein jobbra csak a kormány rendszabályaiból fölmerült, egyes kérdések forogtak szőnyegen: a felelős parlamenti kormány eszméje mégis egyre terjedt, míg végre az elv, az országgyűlést közvetlen megelőzőt időben, miként alább elbeszélendjük, az el-

lenzék zászlajára jelszó gyanánt tüzetett, s annak programjában az átalakulás fő feltételeként jelöltetett ki, s több megye által is utasításul adatott az országgyűlésre küldendő követeknek.

Mi alatt a felelős kormány elve az ellenzéki párt kebelében ily haladást tett, s annyira megérett, hogy az a legközelebbi küzdelem egyik céljául tüzetett ki: az ellenzék a már régebbi idő óta kijelölt reform-kérdésekben is tigyekezett előrehaladni, s azokat, mennyire a körülmények engedték, s a mennyire törvényhozáson kívül magán vagy társadalmi úton történhetett, életvalóságra emelni. E tekintetben az adó, az örökváltság s a védegyelet körüi oly nevezetes jelenetek merültek fel közéletünk színvonalán, hogy azokat, ha bár röviden is, említeni el nem mulaszt-hatnék a nélkül, hogy a nemzeti törekvések e korbéli kör-rajza hiányos ne maradjon.

A közös adózás kérdésének az elmúlt országgyűlésen történt megbukta arra bírta az ellenzék számos tagjait, hogy addig is, míg az általános, egyarányú közadózás a haza minden polgárait törvény által kiterjesztetnék, ön-ként kötelezzék magokat az adózásra. E tekintetben, nem sokára az országgyűlés szétoszlása után, Bezeredy István adta az első szép példát. Tolna megyében lévén birtokai, c megyének 165,000 forintnyi összes hadi s házi adóját vé-vén az arány alapjául, bele foglalva a közmunkáknak pén-zen megváltását is, évenkénti háromszáz forintnyi adó le-fizetésére kötelezte magát.

A hazafiúi áldozatkészségből eredt nemes példa nem sokára számos követőkre talált. 1845 elején Pest megyében Rosti Albert, kinyilatkoztatván, miként a hazában létező nemesi kiváltság, mely szerint az adónak egész terhe csak az ország nem nemes lakosait nyomja, lelkiösmeretével meg nem egyez; nehogy tehát azon kiváltsággal élve, azt hall-gatása által helyeselni látszassák, magát terjedelmes birtoka után a megye adózóinak sorába iktatni kívánta, minden

ingó s ingatlan birtokát alávetvén a hadi és házi adónak. Követték a példát többen mások is, kik közül, mellőzve más kisebb birtokosok hasonló lemondását a kiváltságról, különösen említésre méltó a Zala megyei két száznál több nemes, kik közt több főrendű s nagybirtokos neve is olvasható; továbbá a Csongrád megyei mintegy hatvan nemes hazafi.

A conservatív pártiak, kik a múlt országgyűlésen a közadózásnak törvénnyé váltát megghiúsították, ezen hazafiúi nyilatkozatok ellen is kikeltek; s hogy azokat népszerűtlenné, sőt, ha lehet, nevetségessé tegyék, arra törekedtek, hogy e hazafiak ajánlata ne is fogadtassák el az illető megye részéről adó czíme alatt; hanem csak az adózók felsegállítására szánt ajándéknak neveztessek. Bár azonban az adminisztrátoroknak sikerűit is ezt egynémely megyében keresztül vinniök: a hazafiúi szép példa azontúl is több megyében, különösen Sárosban, Honiban, Szatmárban stb. követőkre talált. És bár maga gr. Széchenyi István is gáncsolta ezen önkéntes adózást, melyet „a pisztoly időelőtti elsütésének“ nevezett; s azon aggodalmában, nehogy e tett a nemesség nagy birtoké részében ellenhatást okozzon, az adó iránt minden tényleges lépések elhagyására szólítá föl honfitársait: kétséget mindazáltal nem szenved, hogy ezen egyes nemesek önkéntes lemondása az adómentesség kiváltságáról szintén hatott némileg arra, hogy a nemesi kiváltságok ősi vára a közvélemény hatalmas szavának felharsanására már a közel jövőben összeomoljon, Valamint az adómentességről való lemondásban, úgy a terheinek örök vakságában is Bezerédy István adta a követésre méltó első példát, jobbjáyaival szabad alku útján megegyezvén az iránt, hogy ezek tőle minden úrbéri adózást és szolgálatot örök áron megváltsanak. A szerződés mind a két félnek tetemes hasznára vált, s nem késett több hasonló szerződést maga után vonni. Klauzál Imre tanácsára, Vas megyében, gróf Batthyáni Kázmér és

Gusztáv birtokain, több helység szintén megváltotta jobbágyi terheit; s a lakosság pár év alatt rendkívüli előhaladást tett jóllétében. Ugyanaz történt Bodonyban, Baranya megyében, Batthyáni Kázmér jószágán; továbbá Tiszaföldváron, Csongrád megye népes mezővárosaiban, Vásárhelyt, Gsongrádon és Szentesen, melyek bár földes uraiknak, a Károlyi grófok nemzetségének nagy összegeket fizettek váltságdíj; mégis rendkívüli hasznot arattak a váltságból. Hogy egyebeket mellőzzünk, annak bebizonyítására, mennyire emelte az örökváltság az anyagi érdekek virágzatát, példa gyanánt csak azon egy körülményt említjük, hogy Szentes, egyedül a közös legelőből részére esett s a lakosságnak bérbe adott földek haszonbéréből képes volt fedezni a váltságdíj kamatait.

A jobbágy emancipációját, a föld felszabadítását sürgetni, néhány év előtt még csaknem politikai bűnnek bélyegeztetett. Es íme e tárgyban oly haladást tett már hazánk, hogy az arisztokratia jobb es okosabb része általában véve átlátta a régi viszonyok szintoly igazságtalan mint káros voltát; és ha még egészben véve kevés volt is az örökváltság esete, csaknem pártkülönbég nélkül általános jelszó lett: a munkát és földet szabaddá tenni mindenek előtt; minél fogva e reform keresztülvitelét bizton lehetett várni a jövő országgyűléstől.

De legnagyobb élénkség mutatkozott a védegyleti eszmék körül, nem csak mivel ezt az ellenzék nagy része új fordulatnak tekintette anyagi érdekeink felvirágoztatására; hanem mivel az politikai oldalánál fogva is az ellenzék legélesebb fegyvere volt. s méltán a nemzet óvásának tarthatott az ország önállását sértő [idegen bécsi befolyás ellen. A védegyelet e politikai oldala okozá azt, hogy ellene a kormány- s conservatív pártiak honi s külföldi lapokban oly mérgesen keltek ki. Egyebek közt az augsburgi „Allgemeine Zeitungban“, mely lap hazánkban, mivel annak ügyeivel sokat foglalkodék, több ezer olvasóval dicseked-

hetett, „néhány valódi conservatív“ azzal vádolta az ellenzék, hogy a védegyelet által egyenesen a birodalomtól való elszakadásra irányzott törekvést nyilvánít.

A védegyeleti elveket az ellenzék nagy része nyíltan elfogadta, s. azoknak irányát és céljait az ország külön vidékein összesen 140 osztály- vagy fiókegyelet, melyek a pesti középponti osztályljal összeköttetésben álltak, Ugyekezett valósítani. A vád tehát már magának az egyesületnek terjedelme miatt is súlyossá vált. Ennyi osztályban, az ország minden vidékein működő egyesület törekvései, ha azoknak olyféle cél tűzetik vala ki, minőről az egyesület vádoltaték, könnyen veszélyesekké válhattak, felforgatásra, lázadásra vezethettek volna. A vádat különösen súlyossá tette az ellenzékre nézve az, hogy kételkedni sem lehetett, mikép ha a vád bebizonyúl: az ellenzéki pártot halálos csapás éri, s tőle mind azok végkép elszakadnak, kik bár elleneztek is a kormány alkotmányyszerűtlen lépteit s rendszabályait; kik bár a szabadság elveinek alapjára kívánták is fektetni a nemzeti átalakulást: de e mellett meg voltak győződve, hogy minden törekvés s kísérletek, melyek a birodalomtól való elszakadást tűznék ki ezélul, a haza függetlenségét, a nemzeti státuséletet döntenék veszélybe.

E vád azonban teljesen alaptalan volt: forradalmi, elszakadási irány egyáltalában nem létezett a védegyeletben. És a kik a nemzet oly tetemes része ellen, mely a védegyelethez ragaszkodott, ily súlyos vádat emelni bátorkodtak: azt vagy pusztá pártszellemből cselekedték, az ellenzékot megosztani s attól a félenkeket s mélyebben nem látókat, kiket a súlyos vád lehető következményei könnyen elijesztetének, elszakadásra bírni törekedvén; vagy magok is csak tudatlanságukat s a dolgok mélyére látni nem tudó felületességöket árúlták él.

De bár mi volt is a conservatív párt részéről emelkedett ezen vádnak célja s indoka: volt légyen az, az ellenzékot megrontani törekvő, rossz szándékú pártszellem.

vagy tudatlanság s felületesség, — a vádat, nehogy az rászándékú czélját elérje, kénytelennek látta magát fölemelni s kellőleg taglalni az ellenzék orgánuma. A Pesti Hírlap ennél fogva egyenes nyilatkozatra szólítá fel a conservatív lapokat: mennyiben ismerik el, az említett német lapban, nevökbeu előadott nézeteket saját nézeteiknek? E kérdést annál méltóbban intézte a Pesti Hírlap a conservatív párt-hoz, minthogy ama német lapi cikkben több, valóban alkotmányellenes nézet foglaltatott. A conservatívok egyik lapja, a Nemzeti Újság, erre nyíltan válaszolá: hogy némely, e cikkben az ellenzék ellen emelt panaszokat ugyan valóknak tart; azonban minden alkotmányellenes elvet visszautasít, s ennélfogva ama cikket, egészen el nem fogadja. A Budapesti Híradó ellenben, melynek vezére, gr. Dessewffy Emil, a kormány nyal szorosabb összeköttetésben áll, nem kételkedett akként válaszolni: hogy akármit és akárki ír az Allgemeineban a conservatív pártról, ellenzék-ről, vagy bármiről is, azzal ő nem gondol; s bárminek vegye is hallgatását az ellenzék, ő felelni a Hírlap kérdésére nem fog. A dolog ez állásában az említett cikket nem lehetett többé úgy tekinteni, mint körülményeinket nem értő külföldiek zajgásait; hanem oly állításoknak kénytelenítette azokat nézni az ellenzék, melyeket a kormány nyal összeköttetésben álló Budapesti Híradó saját nézeteinek fogadott el; minek következtében, az ellenzéki Hírlap egy egész sorát kezdé meg a conservatívok vádjait s nézeteit czáfoló cikkeinek.

Bár e cikkelyek nagy világosságot vetnek azon elvharczra, mely hazánkban ez évek alatt a két nagy párt által vívatott; czéltévesztés nélkül mindazáltal lehetetlen volna azokat kísérnünk. A ténynek, s utóbb felmerült kormányi lépések kellő megvilágítása végett azonban szükség kifejténünk a védegyelet egész politikai horderejét.

A védegyelet, politikai szempontból tekintve, sokkal fontosabb volt mint anyagi tekintetben. Bár abban semmi

forradalmi s elszakadási irány nem létezett; mindazáltal úgy kell azt tekinteni, mint azon álláspont tényleges kifejezését, melyet az ellenzéki párt a nemzeti alkotmányos élet, önállóság s kormányzati függetlenség tekintetében elfoglalt. A nemzet kétségtelen alkotmányos jogaihoz tartozott, anyagi ügyeit a maga érdekei szerint intézni el a törvényhozás útján. A kormány ezen joggyakorlatnak régóta s a legközelebbi országgyűlésen is, akadályokat gördített elébe. Az ellenzék tehát, e nemzeti jog gyakorlatában a törvényhozás terén akadályra találván, a társadalmi téren ligyekezett az ország anyagi ügyeit annak érdekei szerint előmozdítani. A nemzet több rendű szerződések, régibb s újabb törvények erejénél fogva, azon kapcsolat mellett is, mely által az ország a trónörökös tekintetében a monarchiához köttetett, nemzeti önálló államérettel, kormányzati függetlenséggel birt. Az 1790-ki törvényt, melyben a jelenleg uralkodó Ferdinánd nagyatyja elismerte, miszerint „Magyarország saját törvényei szerint s nem a többi örökös tartományok módja szerint kormányzandó“, a kormány jelenleg is oly érvényesnek s kötelezőnek tartá, mint maga a nemzet. Ezen önállóság, e kormányzati függetlenség sérelmére, az ország anyagi érdekei az osztrák tartományok érdekeinek alárendeltettek; és midőn a nemzet e sérelem orvoslatát törvényhozási úton el nem érthette: az ellenzék nem csak az országgyűlésen kimondta óvását az önállóság e sérelme ellen; hanem, [hogya azt a nemzeti életben is mintegy megtestesítse, s a sérelem káros következményeit némileg ellensúlyozza, a társadalmi életben keresett óvó szert. A kormány nem engedte, hogy a nemzet a kereskedelmét szabályozó vámok iránt, mire joga volt, törvényhozással intézkedjék: az ellenzék tehát minden egyes család küszöbénél akarta érvényessé tenni a nemzet vámszabályozási jogát.

Midőn tehát az ellenzék ezen indokoknál fogva védegyeletet állított, szigorúan az alkotmányosság s törvényes

nemzeti függetlenség terén maradt, s midőn ezt minden sérelem s korlátozás ellen megóvni törekedett, törekvése semmi forradalmi vagy elszakadási irányt nem foglalt magában.

Mindazáltal nem lehet csodálkoznunk, hogy a védegyelet oly ingerült ellenzésre talált a conservatív pártban. E párt most szorosabban egyesült a kormányval, mint bár mikor eddigelé. A kormány irányával pedig semmi sem állott oly éles ellentétben, mint a védegyelet. Már fentebb mondók, hogy a pártok állása, a vámviszonyok tekintetében, teljesen megváltozott. Az ellenzék nem csak lerontatni nem kívánta többé a vámsorompókat, melyek az ország s az osztrák tartományok közt léteztek; hanem azokat, mint a nemzeti önállóság eszközeit, tovább is fentartani, s csak a létező vámszabályokat törekedett az ország érdeke szerint megváltoztatni: mi végre az osztrák tartományok s az ország közt kötendő vámszövetség eszméje általában pártolásra talált az ellenzéknél. A kormány ellenben át kezdé látni, hogy a közbenső vámsorompókkal tulajdonkép a magyar önállóságot erősítette, s egygyel több akadályt teremtett a birodalom s Magyarország érdekeinek egymáshoz való közelítésében.

A birodalmi minisztérium ennél fogva most már arról gondolkodott, mi módon lehetne e közbenső vámvonalt megszüntetni. A mit azonban politikai érdekek javasoltak, anyagilag nagy nehézségekre talált. A vámvonal bő tinanziális forrás lévén, azt egyszerűen, minden kárpótlás nélkül eltörölni, a különben is mindig szorult finanziaállapot nem engedte. Az osztrák tartományokban létező dohányegyedárúság, mely mintegy 10—12 millió ftot jövedelmezett, egyenesen e vonalra volt alapítva, hazánk dohánytermesztő ország lévén.

A birodalom ezen politikai s tinanziális érdekeinek irányharczát akként kívánta kiegyenlíteni a bécsi minisztérium, hogy mihelyt a közbenső vámvonal jövedelmeit valamely

más forrásból pótolni képes leend, a vámsorompókat azonnal ledöntendi. A kárpótlásra csak két út vezethetett; egyik: ha az ország a vámvonal jövedelmeit egyenes adóval megváltja; másik: ha a dohány-egyed áru ság az országra is kiterjesztetik. Az elsőre, mióta az ellenzék a vámsorompókat az ország önállósága megőrzésére alkalmas eszköznek tekintette, semmi remény nem biztatott. A másodikra fordítá tehát törekvését a bécsi minisztérium.

A kormánynak a jövő országgyűlés tekintetében az lévén reménye, hogy magának erős, biztos többséget szerzend: a birodalmi minisztérium némi engedmények Ígérétevel reábirta Apponyi kancellárt, hogy a dohánymonopoliumnak Magyarországra is kiterjesztését a jövő törvényhozáson pártolja, s reményelt többsége által törvénybe ígassa. A birodalmi minisztérium azonban, időközben, a még minden esetre kétes eredményű országgyűlés előtt, gyártási s kereskedelmi versenyzés által is kívánt kísérletet tenni a dohánymonopoliummal Magyarorszában. A nyár közepén híre kezdett szárnyalni, hogy az udvari kamara, Magyarország több helyein, s mindenek előtt Temesvárott, nagy szivargyárakat szándékozik állítani; s boltokat nyittat a fő- s más népesebb városokban, hogy ott a külföldön készített szivarait s burnótját áruítsa. A minisztériumnak ugyanis az volt reménye, hogy, ha az országban néhány nagyszerű dohánygyárt s raktárakat állítván, a maga millióit a magán gyárosok s árusok filléreivel versenybe állítja: ezeket egy pár évi, utóbb fölösen pótlandó áldozattal, mind megbuktatja; s bizonyos idő múlva ekként maga maradván a piaezon, a dohánymonopoliumot a törvényhozás útján kívül is sikerülend megalapítia.

E terv sikerültét a kamarának már azon körülmény is igen megkönnyítheté, hogy a szivarok gyártására szükséges külföldi dohány behozatali vámját a maga érdekében tetszése szerint oly magasra emelheté, hogy a magán gyá-

rosok versenyzését egyedül ezen rendszabály által is hatal-¹⁸⁴⁸ mában állott megakadályozni.

Az udvari kamara, e reményektől kecsegtetve, Pesten s más nagyobb városokban még az év folytatában valóban több dohányboltot, úgynevezett trafikokat nyitott. A conservatív lapok, melyeknek vezérei a kormány terveibe beavatva valának, a közönséggel eleinte azt akarták elhíttetni, hogy a kormány egyedül az ő érdekében, a dohány olcsósága végett, nyitatta meg dohányboltjait.

De hasztalan. Mind e tervek s hitegetések hajótörést szenvedtek a védegyeleten. Az ellenzéki lapok felszólalásai, magának a védegyeletnek s több megyének közgyűlésein e tárgy felett folytatott vitatkozások hamar eléggé felvilágosították a közönséget; s ez, elfogadott'védegyeleti elveinél fogva, melyek már az első évben is mintegy három millió forinttal kevesbítették a külföldi szivar behozatalát, óvakodott a kormány' szivarát, olcsósága daczára is, fogyasztani.

Meghiúsulva lévén a terv, mely szerint egyedül a magánversenyzés elfojtása által igyekeztek becsempészni a dohánymonopoliumot, a conservatív lapok is felhagytak sikeretien áltatásaikkal; s gr. Desseffy Emil a Budapesti Híradóban nyíltan megkezdte táborozását a vámügyi eligazodás tárgyában. A dohánymonopoliumi czélt egyenesen bevállva, nem olcsó dohányt ígért többé, hanem oly jövedelmi forrást keresett az egyedáruságban, mely kellő rugékonysággal bírván, egyszersmind a közbenső vámügyi eligazodásnak is eszköze lehetne, a sociális úton tett kísérlet sikere fölött maga is reménytelenséget fejezván ki, s a tárgyat törvényhozásra tartozónak ismervén el, a jövő országgyűlésnek egy egész tervet ajánla, mely szerint a dohánymonopoliumot Magyarországon behozhatónak állítá. Hogy tervének pártolást szerezzen, egyéb, könnyen megczáfolt állításai közt, azzal kecsegtető a közönséget, hogy közkezelés alá esvén a dohány, a vámsorompókat az osztrák határszélen mint többé szükségteleneket megszüntetik; az egyed-

áruságból nyerendő közjövedelemből pedig nem csak a kir. harminczad jövedelmeiért kárpótlást adhat a nemzet, hanem még közczélokra is szép ősziet maradand fel. De hasztalanok maradtak minden okoskodásai: az ellenzék azok által nem csak meg nem nyeretett, hanem, több megyében, a jövő törvényhozásra sérelem gyanánt jegyezte föl a kormánynak a magánosok szabad versenyét elfojtani kívánó törekvéseit dohánytrafikáival. A vámvonaltra nézve pedig általánossá lett az ellenzékben ama vélemény, melyet a védegyelet 184(3-iki augusztusban tartott közgyűlésen határozottá emelt: miszerint t. i. iparunk s jóllétünk jövődjét nem a vámsorompók ledöntése, hanem viszonyos méltányosságra alapított védrendszer, kiegyenlítési vám biztosíthatja.

A védegyelet, ezen nagy hasznú eredményen kívül, mely szerint a kormánynak sociális úton becsempészni szándéklott dohánymonopóliumi tervét teljesen megghiúsította, még azon eszméknél fogva is jelentékeny politikai s erkölcsi hatást gyakorolt, melyek vele, a védegyelettel, rokonok voltak, s melyeket, mondhatni, a közvélemény Ítéleteinek erejére emelt.

A védegyeletben kifejezett hazafiság elvének ugyanis, a hazai ipar előmozdításán kivid, más örvendetes következményei is valának. Ezen eszme életrekapásának eredménye lön, hogy a külföldön s a hazára nézve szintén külföldnek tekintendő Bécsben pazar fényvel élt nagyjaink s dúsgazdagaink azon része, melynek keble még el nem záródott vala a honszerelem meleg sugarainak behatása elől, kötelességére 'lön emlékeztetve, hogy a honban, mely őket ezer áldással halmozza el, benn éljenek; a hazaföld kebeléből merített jövedelmeket benn költsek el; s azon nemzetet, melynek joggal s anyagi tehetséggel legdusabban ferubázott fiai, a vett jóval arányban levő hűséggel szolgálják. A haza fővárosai, Pest és Pozsony, a védegyeleti eszme felmerülése óta, mind több főrendű hazafit kezűének számlálni lakosaik közé, kik előbb a külföldön tartának költséges udvart, s

legfeljebb néhány napra, vadászatra vagy ünnepélyre tévedtek oda, hol természetes helyök van, s melyen kívül, a költő szerint, nincs, nem lehet számokra hely. A közvélemény mind szigorúbban kezdé sújtani az absentismust, főrendeink ezen leggyakoribb hazafiatlansági bűnét; s mindinkább elhatározott dologgá lön, hogy a közelebbi törvényhozás szigorú törvényeket fog az ellen alkotni.

De nem csak nagyjaink benlakására, hanem a hazatiság minden egyéb nyilatkozataira nézve is igen hatékonyak voltak a védegyeleti eszmék. Magok is a hazafiság fellelkesült érzetéből származván, minden egyéb életviszonyokban felébresztették, szilárdították ezen érzetet. Es bármit beszéltek s mennyit írtak is ellene, jobbára pártérdekből, roszkaratú gúnyolói: az eredményeket többé el nem tagadhatták. A védegyelet jótékony erkölcsi eredménye volt még egyebek közt az is, hogy a külföldieskedés eszelős divata hazánkban megszűnt; és miután egy Batthyáni Lajosné, egy Károlyi Györgyné s annyi más dús családok finomult ízlésű hölgyei honi kelmékbe ölködtek: honit viselni, ha bár talán még selejtesebb volt is, mint a régóta létező s szabadon tökélyesbülhetett külföldi ipar gyártmánya, nem volt szégyen többé, mint még csak pár évvel az előtt, hanem dicsőség, s magasztalva említett hazafiúi cselekedet. A rangot, melyet elébb a külföldi divat s termény bitorolt, a honi foglalá el a közvéleményben, a sociális élet minden viszonyaiban. A „honi“ szó s elnevezés mindennek ajtót nyitott, mindent divatossá tett, mi elébb figyelemre sem méltatott vagy épen talán megvetett vala. Még honi irodalom, a honi művészet, zene, táncz stb. is érezte hatását a védegyeletnek. Szóval; a védegyeleti eszme, a hazafiság fellelkesült érzelmének varázshatása alatt, a nemzeti s népiségi életet minden viszonyaiban keresztül lengte s megtermékenyítette.

Ez volt oka, hogy, ha talán nem terjedt is oly annyira ama határozott egyesületi formában, melyben megindult;

— s az első évben 138-ra menő vidéki osztályok száma a második évben csak nyolcczal szaporodott: az eszme nem kevésbé élt a nemzetben, mint felébredtekor. A védegyelet ellenségei azon langyosságot, mely az első felbuzdulást felváltani látszék, nagy örömmel arra magyarázták, hogy a védegyelet enyészetnek indult; s nem is késtek nagy hangon klirtölni, hogy „az egyelet nincs többé! Örök álomba szenderült! A védegyelet meghalt!“ Pedig csak az egyesületnek kissé merev formái iránt változott a közvélemény, kezdett hűlni a lelkesedés; csak az egyesület külön működése vagy hivataloskodása nem látszék már oly szükségesnek, mint eleinte, midőn az az eszme közlönyévé, terjesztőjévé lett: és azért látszólag mindinkább passív térre kezdett szorítkozni az eleinte oly tevékeny egyesület. De az eszme maga nem csak nem gyengült, hanem zaj nélkül is egyre terjedt, s mind mélyebben áthatotta a nemzeti élet minden elemeit.

Azon politikai s erkölcsi eredmények, melyeket elszámláltunk, ama pártliarczok, ingerült megtámadások, melyeket említettünk, már magokban is elég bizonyágai lehetnek, hogy a védegyelet az anyagi érdekek tekintetében is, melyekre egyenesen irányoztatott, nagy hatást gyakorolt. A műiparra, a kereskedelemre olyképen hatott az, mint az élesztő, mely az élettelen kovászt feldagasztja s annak ruganyosságot ad; mint a nap sugára, mely a nedves, hideg földet megtermékenyíti. Ha a rövid idő alatt szilárd és hatalmas gyárak százai nem emelkedtek is, — mi igen természetes, miután századokig elhanyagolt, elfojtott ipart egy lábdobbantással teremteni nem lehet; ha a feltűnő iparvállalatok közül rászámítás, tapasztalatlanság, ingatag alap vagy pénzhiány, az Európaszerte uralkodó pangás s több más lehető ok miatt, az előhozottak egy része újra lemerült és szétporlott is: lehetetlen mégis eltagadni azt, hogy a védegyelet a műipar körében fiatal erővel pezsgő életmozgalmat keltett fel, melynek teremtményei közt, a sok mulékony mellett, sok maradandó is volt.

A védegyelet, a honi gyártmányoknak kelendőséget, sőt keresettségét szerezvén, általában a műiparnak mind azon ágaiban s nemeiben nagy erőt s kifejlési mozgalmat idézett elő, melyeknek terményeivel hasonnemű külföldi gyártmányok eddig majd mindenütt diadalmasan versenyeztek. Miután a „honi cikk“ a „honi kelme“ divattá, sőt, a védegyeletben lekötött becsületszó kötelezésénél fogva, szűk-séggé lett: mind a már létező gyárak s kézművek megrendeléseiről rögtön nagy mértékben megszorodtak, — minél fogva üzleteket, forgalmi tőkét lehetőséggel uagyob-bították; mind új kézművek s gyárak is keletkeztek az ipar minden ágaiban. Az álláspont, melyet eddig a honi és külföldi gyártmány a kereskedelemben elfoglalt, egészen megváltozott. Eddigélé egynemű honi gyártmány is, hogy a megrögzött előítéleteket s a divat szeszélyeit legyőzve, kelendőségre kaphasson, külföldi gyár jelvényével bélyegeztetett, külföldinek adatott ki. Most, midőn a közönség nagy része csak honit keresett, nem csak a honi gyártmányról levétetett a hazug álarcz; hanem mivel a szükségét honival mindenben kielégíteni nem lehetett, a külföldi gyártmány pedig keresettségét elvesztette, ez is gyakran honi gyanánt áruitatott. A csalást ebben, bár a védegyelet többféle óvó szabályokról rendelkezett, lehetetlen volt ugyan teljesen mellőzni; oly terjedelmet az miudazáltal nem nyerhetett, hogy újabb gyárak keletkezését meggátolhatta volna. És valóban, alig volt az iparnak ága, melyben több új vállalat nem keletkezett, s általában az üzlet nagy mértékben nem növekedett volna.

A védegyelet első szülötte lőn a gyáralapító társaság, A gyáraia-Midőn a védegyelet megalapított, sokan azok közöl, kik p^{tt}0_{9i}^r811^{cc} azt azonnal pártkérdéssé tették s annak politikai, lényege-sen ellenzéki eszméjétől idegenkedtek, azon ellenvetéssel léptek fel, hogy nem védegyelet kell nekünk, kiknek alig van mit védenünk; nem negatív ellenzéssel, hanem a pozitívítás terén, gyárak alapításával, kell segíteni műiparunk

pangásán. És azonnal tanácskozni is kezűének ilyféle gyár-alapító társaság alakítása felett. Az ellenzék, melynek kebelében a védegyelet támadt, az új eszmét ezzel nem csak megférőnek, sőt ezt amaz kiegészítőjének találta. Meggyőződött, hogy a negatív tér, melyen a védegyelet, természeténél fogva mozog, a magyar gyáripár megalapítására elegendő nem lehet, s erre cselekvő lépes, activ működés is szükséges. Az eszmét tehát teljesen elfogadta. És így lőn, hogy az ellenzéki s conservativ párt, ez iránt egyesülve, nem sokára az országgyűlés szétozlása után, még 1844 végén, oly társaságot alkotott, melynek czélja lenne, pénz-erőt előteremteni; pénz-erőt, melyből a gyáros üzletének nagyobbítására vagy újnak megalapítására oly kölcsönt nyerhessen, melytől túlságos kamatokat nem kell fizetnie, melynek rögtön felmondásától nem kell rettegni, melyhez ismeretes vagy alaposan megvizsgált személyes viszonyai s becsületessége után, egyéb hypotheka nélkül is, lehet reménye; pénz-erőt, melyből a megtelepedni vágyó külföldi gyáros, ki értelmi erőt, tudományt s ügyességet eleget, de pénzbeli biztosítékot kevesebbet hozott magával, mint a mennyi egy, talán nagyobbbszerű, gyár felállítására szükséges, találjon társra, vagy részvényesre, ki vele egyesülve, a hiányzó pénzmennyiséget fedezze. E társaság tehát nem a szokásos, már nagyon is sokszor igénybe vett s megfárasztott hazafiúi áldozat utján, hanem nyereséges közkereset alapján kívánta eszközölni a műipar kifejlesztését.

A társaság ekként a pártok vegyes elemeiből megalkult. Elnökévé gr. Keglevich Gábor, főtárnokmester, másodelnökké gr. Széchenyi István, választmányi tagokká pedig Batthyáni Lajos és Kázmér, Dessewtfy Emil, Teleki László grófok, Szentkirályi Móricz, Kossuth, Luka, a későbbi honti adminisztrátor, Fröhlich és Ullman nagykereskedők választottak. De az egymást természetüknél fogva visszataszító elemeknek erőszakolt illsiója áldást nem hozhatott a társaságra. Egyesíteni akartak minden politikai vé-

leményt; de a pártszellem összezsattanása közt a társaság nem csak meg nem szilárdulhatott, hanem már 1845-diki februárban haldoklott. Az ellenzéki tagok Kossuthot kívánták igazgatónak választani; de minthogy ő a védegyeletnek is igazgatója volt, a conservatívak az alapszabályok sérelmére, igazgatót inkább választani sem akartak, mint Kossuthra szavazni. A társaság kebelében, melynek választmányából Kossuth kilépett, az életerős, lelkes mozgalom helyett korteskedés, zsibbasztó visszavonás támadt, mit a közönség részéről bizalmatlanság s részvétlenségkövetvén, a társaság bomlásnak indáit. Az április 13-kán tartott közgyűlés, melyen a társaság élete vagy halála kimondandó vala, a szintén megjelent Deák Ferencz és Klauzál Gábor bölcs, békítő szellemének befolyása alatt, egy értelemmel a társaság fenntartására szavazott ugyan, s a több tagok kilépte által megeseonkült választmányt újra megalkotta; de, bár tőkéje a 300 ezer forintot megközelítette, élénkebb, erőteljesb életre soha sem vergődhetvén, azontúl is csak tengésben maradt.

Gyümölcsözőbb volt hatása a védegyeletnek egy más, már néhány év óta létező társulatra: a szerényen, de nagy haszonnal működő iparegyesületre. A piacot, melyet a védegyelet a honi gyártmányoknak biztosított, az iparegyesület kettőzött szorgalommal törekedett ellátni. Már fentebb elbeszéltük, miként ügyekeztt e hasznos egylet terjeszteni az ipar körében szükséges tudományos ismereteket; jeles Hetilapjában a közönségnek tudtára adni az ipar körében támadt minden új vállalatot, felfedezést, előhaladást; miként pótolta vasárnapi mesterinas iskoláival s egyéb, a reáltudományok körében felállított tanszékeivel a kormány eddigi mulasztását ipariskolák alapításában; miként ügyekezett az ipar körében a szorgalmat s ügyességet jutalmazások, díjak, hírlapi ismertetések s dicsérések, kivált pedig a több városokban időnként rendezett iparműkiállítások által éleszteni. Itt rövidség okáért csak azt említjük, mi az iparegyesület körében egyenesen a védegyelet szüleménye volt, az ipar-

árudát, vagy iparműtárt. A jótékony intézet célja volt, a hazai kereskedő osztálynak hazai gyártmányokkal olcsó, nyereséges és mennél gyorsabb és élénkebb forgalom üzét lehetővé tenni; a fiatal, hitelre árulni még nem képes hazai gyáraknak, kész pénzen véve gyártmányaikat, biztos keletet szerezni; s végre a honi gyártmányt kereső közönséget kicsinyben is biztosan s kényelmesen ellátni a hazai ipar készítményeivel. A részvényes társaság, mely e ezélokra keletkezett, a fővárosban, 1846 elején, az iparműtárt valóban felállította, mely, miután az eszme a védegyletből folyt s népszerű vala, üzletét kevés idő alatt az egész országra siikeresen kiterjesztette.

Az iparműkiállítás, melyet az iparegylet 1846 nyarán a fővárosban rendezett, összehasonlítva az 1846-kival, e hazafiúi törekvések lélekemelő jutalmául, meglepő, mondhatni, rendkívüli haladást tanúsított a hazai műipar körében, s újabb bizonyosságát adta annak, mily hatalmas volt a lökés, melyet a védegylet esszméje adott az anyagi érdekeknek.

A hazai műipar emelésére s kifejtésére irányzott ennyi buzgalom, természetszerűleg, jótékonyan hatott vissza az anyagi érdekek egyéb ágaira, a földművelésre, bel- és külkereskedelemre s ennek fő feltételeire, a közlekedési módok s eszközök kérdéseire is.

A földművelés körében, mellözve itt azon örvendetes haladást, melyet egyesek folytonos ügyekezete előteremtett, csak két tárgyat említünk röviden; a gazdasági egyesületet s a Tisza folyam szabályozását.

A gazdasági egyesület, tagjai s fiókegyletei számában egyre gyarapodva, hatását, növekedő pénzerejével arányban, mind nagyobbserű mértékben fordítá a mezőgazdaság s azzal rokon iparágak fejlesztésére. Újabban egy országos gazdasági intézet alapítása volt. az egyik fő cél, melyre munkásságát s pénzerejét irányozta. Hogy a felállítandó intézet a hasonnemű külföldi, jelesen a hohenheimi,

tharandi, möglini, eldenai stb. gazdasági intézetekkel vetélkedni, s a mezőgazdasági s állattenyésztési tudomány és tapasztalat azon fokára emelkedhessek, melyet Európa nyugoti s észak nyugod országainak törekvései eddigelé kivívtanak: az egyesület a tanároknak kitűzött férfiakat, magok teljes kiképzése végett, több évekig utaztatá. Az intézet tényleges felállítására előleg az 1848-ki év lón kitűzve; s egyéb nagy hasznú működései közt a mezőgazdasági múzeumot, gép- és mintatárat addiglan is buzgólag tökély esbítette.

A Tisza szabályozása oly fontos nemzetiségi, ország- és mezőgazdasági érdekekkel állott kapcsolatban, hogy a különben is nagyszerű vállalat honunk ezen kori beleményei közt méltán a legfontosabbak egyikének tekinthető. E, mintegy másfél száz mértföldnyi hosszú tért megfutó folyam, melynek alsó része gőzösökkel is hajózható, tekervényes folyása, csekély esete, alacsony partjai s eliszapolt medre miatt, mintegy 150 négyszög mértföldnyi tért változtatott haszonvehetetlen, sőt kigőzölgései által ártalmas posványokká s mocsárokká a haza földéből; még nagyobb téren pusztította pedig, csaknem évenkénti kiöntéseivel, a termékeny vidéket. A tiszavölgy lévén a magyar faj legtisztább törzsökének telephelye, e kiszámíthatlan anyagi s erkölcsi károkat okozó körülmény kétszeresen sajnos vala minden hazafi kebelnek. Csak a folyam esetének számos átmetszések által eszközölhető nagyobbításában lévén feltalálható a bajnak gyökeres orvoslata, mind [azon pénz- és erőáldozatok, melyeket a folyam mentében lakó egyes helységek s birtokosok tettek, hogy magokat az ár ellen töltésekkel biztosítsák, többé kevésbé silkeretlenek maradtak.

Széchenyi István, 1845-ben a közlekedési bizottmány elnökévé neveztetvén, az új hivatalos pályán feladatai egyik legfőbbikének ismerte, a Tiszavölgyet s benne a magyar faj anyagi s erkölcsi érdekeit a pusztító ár ellen biztosítani. A terv óriási volt, s létesítését legyőzhetlen nehézségek

látszanak akadályozni. Első s legnagyobb nehézség volt a roppant pénzerő előteremtése, melyet a nagyszerű vállalat igényelt. A birodalmi miuiszterium a vállalat iránt közönyösséggel viseltetett, s pénzügyi állásának örökös szűkében tetemes összegeket áldozni nem volt hajlandó. Az országtól, melyre, lakosai leggazdagabb osztályának adómentessége miatt, a tehetetlenség átka nehezedett, egyhamar nem lehetett várni. E célra még a közös adózás elvállalásának esetében sem igen lehetett nagyobb országos segílyt reményelni; miután sokan igazságtalannak tartották, hogy a tiszavölgyi birtokosoknak az ország többi lakosai vegyének egész uradalmakat, biztosítsák azok vagyonát. Nem maradt tehát egyéb mód a költség megszerzésére a szociális térenél. De itt nem kevesebb volt a nehézség. Vidékek s egyesek álltak szemben egymással, kiknek érdekei különbözök, s kik e miatt egymásra gyanúsak valának. Ehhez járultak a megyék külön provinciális érdekei, elfoglaltsága, magokat egymásnak alárendelni nem akaró féltékenysége.

És a ritka erélyű hazafinak mégis nagy részben sikerült leküzdeni a tömérdek akadályt. Ő a tiszavölgyet több ízben beutazta; a külön vidékeken, melyeknek érdekei meggyeztek, külön társulatokat alakított; hogy az eddigi szakszervezetek vidéki törekvésekbe egységet öntsön, e társulatokat reábirta, hogy kebleikből Pestre képviselőket küldjenek, kik az egész ügy felett egybehangzólag intézkednének. E közgyűlést megelőzőleg egy röpiratot készített, melyben a vállalat részleteit s körülményeit fejtegeté. Majd ismét Bécsben a hatalomkezelőknél kopogtatott be, pénzszerzés és egy nagyobb szerű kölcsön kieszközlése végett.

Az erélyes és ügyes küzdelem végre célzott éré. A nagy hazafi Bécsben kieszközlé, hogy a kir. kincstárból a vállalat két évig ötven, — s só felemelt árának országos alapjából pedig, míg a munka tart, évenként száz ezer forint fizetessék, ezenkívül a szükséges pénzügyösszeg kölcsön útján biztosítsák. Ezen előzmények után, 1847 elején,

sikerült végre a nagyszerű vállalat végrehajtására a tiszavölgyi társulatot megalkotni. E társulat az egyes vidéki osztályok összeségéből alakult, Széchenyi István elnöklété alatt. A működő orgánusok a vidéki osztályokban állítottak fel ugyau; de hogy azok eljárásába tervszerű egység hozassák, mely a sokféle provinciális és helybeli érdekek közt egyensúlyt alkosson, egy középponti választmány neveztetett, s oly rendezési szabályok készítették, melyek által a középponti testület a vidéki osztályok irányában kellő hatósággal ruháztatott fel, úgy mindazáltal, hogy hatáskörükben, a mennyire szükséges, emezek is szabadon mozoghassanak. A vállalatnak mind beligazgatási, mind pénzügyi, mind technikai ágai szabályoztatván, a nagy munka végre tényleg megkezdett, s a bölcs és ügyes vezérlet alatt ez év folytán oly gyorsan s annyi sikerrel haladt, hogy annak néhány év alatti bevégeése iránt teljes bizodalom támadt a nemzetben.

A kormánypárt, mely a hosszú tétlenség után valahára mozogni kezdett, oly büszkén tekintett a maga befolyása által megindított, e valóban nagyszerű vállalat kezdetére, melynek a sikert Széchenyi erélye s ügyessége biztosította, hogy azt a Budapesti Híradóban a reform conservativ modorának előfutójául nevezte el. A kormány ama félhivatalos programúiban, melyet e hírlap közlött, az anyagi érdekek emelését valóban teendői közé, s pedig a szellemiek elébe sorozta. Azon tevékenység mellett, mely az anyagi érdekek körüi a társadalmi téren mind élénkebbé lón, a kormány erkölcsileg kényszerítve érze magát kitelhetőleg ápolni, gyarapítani ezen érdekeket. Ily nemű törekvés nélkül lehetetlennek látta csak némileg is megnyerni a közvélemény hajlamát, s mit magának czélul tűzött ki, biztos többséget szerezni a jövő törvényhozásra.

Hogy Apponyi az anyagi érdekek gyarapítására valóban minden lehető megtenni óhajtott, ha különben hazafisága nem kezeskedett, volna is arról, kételkedni már ezen

oknál fogva sem lehetett. Kezeit azonban sok tekintetben kötve érezé. Az ország érdekei az osztrák örökös tartományok érdekeinek eddigelé olyannyira alárendelve léteztek, s e kedvezőtlen viszonyok egy század lefolyta alatt oly mélyen szétgyökereztek, oly erősen beszövédket az összes birodalom egész státuszgazdasági rendszerébe, hogy azokon jelenleg a legjobb akarattal sem lehetett volna rögtön s mindenben segíteni. De ezen nehézségeken kívül, melyek a hazánk ellen elkövetett régiebb, százados kormánybűnökből eredtek vala, létezőnek még mások is, melyeket Apponyi csak azért nem lön képes elmozdítani, mivel a birodalmi minisztériumban nem nyert elég erélyes támogatást. E minisztériumban s a tőle függő osztrák kormányzésekben még mindig létezett az alkotmányos elvekkel megférti s megalkudni nem tudó absolut irány, s ennél fogva bizonyos ellenséges indulat Magyarország irányában; mely indulat, egyesülve a minden reformtól iszonyodó, megkövesült burokratizmus lomha gépiességével, gyakran a könnyű szerrel valószínű javításokat is meggátolta.

Ez volt az eset egyebek közt épen azon tárgyban, melyben a magyar nemzet régóta leghevesebben kívánta a méltányos javítást, a közbenső vám szabályai tekintetében. Ausztriának ipara a Magyarországé irányában már oly erős, kifejlett volt, hogy ez amazzal egyenlő viszonyok közt sem állhatta volna ki egyhamar a versenyt. Az osztó igazság tehát azt igényelte, hogy a két állam közt létező vám-vonal eddigi igazságtalan szabályai akként módosíttassanak, hogy, ha nem védetnék is általok a magyar ipar az osztrák ellen, miként azt a magyar ellenzék követelte; legalább méltányos viszonyosság-állapíttassák meg az ugyanazon fejedem két országa között. És íme az osztrák kormány bizonyosan azon ellenséges indulatból, melylyel az absolut hajlamú bécsi kamara az alkotmányos Magyarország irányában viseltetett, a fejletlen, gyöngye magyar ipart s kereskedelmet oly igen terhelő, majdnem coloniális vámviszo-

nyok méltányos kiegyenlítésére sem volt hajlandó a nélkül, hogy Magyarország új s igen súlyos áldozatokat ne hozzon.

A védegyleti mozgalmak a vámszabályzati kérdést szükségkép szőnyegre hozták. A bécsi kormány felboszankodva a védegylet megalapítása miatt, eleinte tilalmazó szabályokkal szándékozott az ellen fellépni. De József főherceg nádor bölcs előterjesztései Apponyiban is megerősítették a meggyőződést, hogy oly társulat ellen, mint a védegylet, mely egyedül a korlátolhatlan egyéni szabadság erkölcsi alapján emelkedett, kormánytilalmak által hatni teljes lehetlenség, és hogy a kormány céljaival egyenesen ellenkező eredmény állna elő, ha a társulat külső nyilatkozatai ellen tilalom hirdettetnék. Minthogy tehát a védegylet a közbenső vámszabályok igazságtalan s káros voltának érzetéből nőtt ki: Apponyi az ellenzéki színezetű védegyletet gyöngíteni szándékozván, a birodalmi minisztériumnál oda fordította hatását, hogy a közbenső vámviszonyok, melyek által az ország anyagilag oly igen terheltek, politikailag pedig oly veszélyessé válható mozgalom idéztetik elő, valálára méltányosabban intéztessenek el.

Szava a birodalmi minisztérium előtt nem hangozhatott el hatás nélkül. E minisztérium, Metternich terve szerint, most maga akart élére állni a magyarországi reformnak; a nélkül pedig, hogy a nemzet igazságos kívánsága kielégíttessék, s így az ellenzék meggyöngíttessék, semmi remény sem lehetett arra, hogy a kormány a jövő országgyűlésen többséget nyerjen, mely által a reform vezérletét magának biztosíthatná. Mellőzhetlennek mutatkozott tehát a szükség, hogy a minisztérium a vámviszonyokban módosítást eszközöljön. De, bár a kitűzött célnál fogva érdekében állott, az országot minden kitelhető módon kiengesztelni, s az ellenzéki törekvéseket ekkép lehetőleg csökkenteni: az említett okokból, még sem tudott őszintén megalkudni a szükséggel, s a már egészen nem mellőzhető méltányosságot teljes mértékben megalapítani a vámviszonyokban.

Így lőn, hogy ama vámintézkedések, melyek 1845 és a következő év folytán, több ízben tétettek, merő félszabályok maradtak, melyek a bécsi kormányt semmivel sem juttatták közelebb a maga céljához. A helyett, hogy az egész vámrendszer új elvek szerint kijavított, s mint kelle, a méltányos viszonyosság alapjára állítottatott volna: a rendszer fentartása mellett, a magyar iparnak csak némi egyes cikkekre nézve adattak kedvezmények. Azonban még ezek is oly mostoha kézzel mérettek, hogy, bár a régiekhez képest az új szabályok tényleges könnyebbséget eszközöltek, célját a kormány teljesen téveszté; sőt miután a viszonyosság még ezen egyes változtatásoknál sem állapítottatott meg, s az osztrák ipar még az új szabályok által is védve maradt a magyar ellen: kiengesztelődés helyett, csak az igazságtalanság érzetéből eredt keserűséget növesztették.

Hogy ezen új szabályok természetéről világos fogalmunk legyen, íme álljon itt néhány azok közül. A vám, különösen a bőr, len, kender, selyemművekre nézve szállítottatott alább a réginél. Készített bőr 500 ezer forint árúnál több hozatott be Ausztriából Magyarországra, mint viszont; és annak vámjá mégis az új szabályok szerint az osztrák iparnak kedvezett. A bőrművekre nézve pedig az osztrák ipar még mindig két annyi vámmal maradt védve a magyar versenyzése ellen, noha e versenytől félni alig lehetett. Például a vargaművek, melyek előbb, midőn tőlünk Ausztriába vitettek, minden mázsa után 15 ftot fizettek; ha Ausztriából Magyarországra hozattak, csak 7 ft. 30 kr. vámmal terheltek. Most a tételek lejobb szállítottatott ugyan, de az arány ugyanaz maradt: a 15 fr. most 4 ft. 10 kr-ra, a 7 ft. 30 kr. 2 ft. 5 kr-ra szállítottatott.

A len-, kender-, csepű- és csipkefonalra nézve ekként állnak a tételek, a régi vámszabályok szerint a bevitelnél:

		Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába		
		Magy. harminczad	Osztr. vám.	Magy. harminczad.	Osztr. vám.	
Fonal, nyers	—	ft. 25 kr.	—	ft. 10 kr.	—	fr. 10 kr.
„ fehérített	—	„ 15 „	—	„ 12 ² / ₄ „	1 „ 40 „	— „ 12 ² / ₄ „
„ festett	1	„ 40 „	—	„ 12 ² / ₄ „	4 „ 10 „	— „ 12 ² / ₄ „
Czérna, festetlen	2	„ 30 „	—	„ 25 „	2 „ 30 „	— „ 25 „
„ festett	2	„ 30 „	—	„ 25 „	3 „ 20 „	— „ 25 „

Az új vámszabályok szerint a bevitelnél:

		Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába		
		Magy. harminczad	Osztr. vám.	Magy. harminczad.	Osztr. vám.	
Fonal, nyers	—	ft. 10 kr.	—	ft. 5 kr.	—	ft. 10 kr. — 5 kr.
„ fehérített	—	„ 50 „	—	„ 10 „	1 „ 40 „	— 10 „
„ festett	1	„ 40 „	—	„ 10 „	3 „ 20 „	— 10 „
Czérna, festetlen	1	„ 30 „	—	„ 10 „	2 „ 30 „	— 10 „
„ festett	1	„ 40 „	—	„ 10 „	3 „ 20 „	— 10 „

E táblázatból szembetűnő, mily védelemben részesül az osztrák ipar, még az új szabályzat szerint is, a magyar ellen. Még kiáltóbb volt az aránytalanság az ipar némely más czikkeire nézve. Tekintsük, például, a selymet *), melyre nézve a vámtételek ekként állnak a bevitelnél:

Ausztriából hozzánk Tőlünk Ausztriába
 Selyem, nyers, fonott v. sodrott 50 ft. 50 kr. 22 ft. 30 kr. mázsájától.
 „ tisztított vagy festett 100 „ — „ 4, 10 „ „

Mi egyenesen oda volt számítva, hogy a feldolgozandó anyagot az osztrák ipar olcsóbban kapja mint a magyar, s a munkadíj Ausztria javára esik.

1) Selyemtenyészésünk folyton növekedésben volt ugyan; de mindaddig nem emelkedett azon fokra, melyet a növekedő gyárüzlet igényelt. A haladás mindazáltal mégis örvendetes vala. 1826-ban az összes magyarhoni selyemtermény, ideértve a határőrvidéket, még csak 136,000 font gubót tett. 1844-ben már 522,086 font gubó váltatott be a természetektől (fontja 36 kr.). E mennyiségből 290,186 font a katonai határőrvidékre esett; a többi a polgári hatóságokban oszlott fel. A termelés a következő években folyton növekedve, 1845-ben 554,721, a következő évben pedig 641,335 fontra emelkedett, (12⁴/₁₀₀ font nyers gubó adott egy font gombolyított selymet.)

Érzé maga az osztrák minisztérium is, hogy ilyféle szabályok a magyar nemzetet soha sem fogják kielégíteni; érzé, hogy a régi panaszok és súrlódások megszüntetése végett előbb vagy utóbb mégis kénytelen leend a méltányos viszonyosság elveit elfogadni. Az ellenzék részéről a védegyelet fenyegető intésként hatott reá; a conservatív párt pedig s annak élén maga a kancellár is, most már a közbenső vámok eltörlésének szükségét pengette, szemközt a magyar iparnak védvámokat követelő ellenzékkel. Lehetetlen volt e felett a bécsi kormánynak nem látnia, hogy e vámvonal eltörlése, míg egy részről az osztrák tartományoknak is nagy hasznára válnék; más részről képes volna Magyarországot, melynek mostani gyöngesége az egész monarchia erejét csökkenti, hatalmasan kifejteni, s ekként a monarchia erőforrásait is megkettőztetni; nem is említve, hogy a vámsorompók ledöntése az országot némileg politikai tekintetben is közelebb vezetné a birodalmi érdekekhez. És úgy látszik, hajlott is Metternich a kancellár s a conservatív párt sürgetéseire, mely e kérdés megoldásától nem csak pártja növekedését, hanem a földművelés nagy gyarapodását is reméli vala; mi a pártnak, mely jobbára nagybirtokosokból állott, különösen érdekében feküdt.

A közbenső vámvonalhoz azonban tetemes ívánáczérek csatlakozott. Az osztrák tartományokban, mint fentebb említők, dohánymonopol létezett, mely a kincstárnak, évenként 10—12 millió ftot jövedelmezett; miután pedig a dohányt a kincstári abaldónak Magyarország szolgáltatta: az egyedáruság fentartását csak a vámvonal tette lehetővé. A bécsi kormány ennél fogva csak azon feltétel alatt hajolt a vámvonal eltörlésére, ha a dohánymonopol Magyarországra is kiterjesztetik. Apponyi s pártja ez alkuban megegyezett; s a kincstár, mint említők, addig is, míg a kérdést a törvényhozás megoldaná, mindjárt kísérletet tőn a dohánymonopoliumot sociális utón csempészni be Magyarországba.

E kísérletet azonban, a már hatalmasan elterjedt védegyleti eszmék, mint láttuk, teljesen megfoszták sikerétől. Az ellenzéki lapok egyszersmind a vámkérdést is minden oldalról taglalás alá vették. A Hetilap, mely különösen az ipar érdekeit képviselte, s mely most saját lapot nem nyerhetett, Kossuth elveinek lón orgánuma, nem csak fenntartani kívánta a vámvonalat, hanem azt olykép óhajtá szabályoztatok hogy, mint. eddig az osztrák ipar védetett a magyar ellen, úgy ezentúl megfordítva, a gyenge magyar ipar védessék a már erős osztrák ellenében. Meg kell vallani, hogy e vélemény, mint a védegyleti eszmékből folyó, s a nemzeti önállósági igényeknek megfelelő, tetszést, népszerűséget nyert ugyan az ellenzék nagy részében; de a birodalommal való viszonyainkat tekintve, egyáltalában kivihetetlen volt. Védvám a magyar ipar javára, az osztrák érdekek sérelmét vonta volna maga után: hogyan lehetett volna pedig valaha a magyar királytól, ki egyszersmind osztrák császár is volt, oly törvények szentesítését várni, melyek az osztrák érdekekbe ütköznek?

Kivihetőbb, gyakorlatibb volt ennél a Pesti Hírlap terve. E lap véleménye abban összpontosult, hogy miután a Magyarország s az örökös tartományok közti vámviszonyok hazánkra nézve felette nyomasztók: e viszonyoknak meg kell szűnni, a sorompókat le kell dönteni. Helyébe azonban csak vámszövetség léphet. Azon állás, mely a monarchiának az európai státusrendszerben s Magyarországnak Ausztria irányában jutott, kizárja a védrendszer lehetőségét. Azon kapocsnak, mely a császárság közt és köztünk fennáll, gyöngülni nem lehet; s mivel viszont erősödése a magyar nemzetiség s alkotmányosság rovására sem történhetik: arra csak egyetlen mód van, tudniillik az anyagi érdekek összeforrasztása. S ez a vámszövetség oly forma vámszövetség, minő az egymástól független német státusok közt fennáll, melyek közül mindegyik befoly a vámtarifa meghatározására. Tehát a vámügyek elrendezésére a magyar

törvényhozásnak is befolyást kell bírnia. Továbbá, ha a magyar pénzügy a vámszövetség által a harminczadi jövedelmektől megfosztatik, a mennyiben az így származott jövedelemcsökkenés a törvényhozás előtt kimutattatik, részünkről rendes budget útján fedezendő. De kárpótlásról, a vámszövetség megvásárlásáról, a másik részen szó sem lehet. Ezekhez még csak azt tűzte feltételül az említett lap, hogy a dohánymonopolium nálunk be ne hozassák. Mert bár nyomasztók is reánk nézve a mostani vámviszonyok: a sorompókat mégis minden áron, s különösen oly nevezetes iparág feláldozásával, minő a dohánytermesztés, melyet a monopólium, mint mindenütt, úgy nálunk is rövid idő alatt előlne, megvásárlani akarnunk esztelenség volna.

Kossuth a Hetilapban eleinte megtámadta a Pesti Hírlap ezen tervét; s mivel ez a védvámrendszert viszonyaink közt kivihetetlen utópiának nevezte, azzal vádolá e lapot, hogy kétségbe esik hazánk érdekönállásának jövendője fellett, s a várat, bár feltételek alatt, védelem nélkül adja fel, mielőtt arra csak fel is lett volna szólítva; vádolá, hogy bár a Hírlap az ellenzék orgánumának vallja magát, a védvámrendszert mégis, melyet az ellenzék a maga program májába felvett, helytelenítván, helyette vámszövetséget javasol.

E vád azonban szintén oly helytelen volt, mint a szigorú ragaszkodás a védvámrendszerhez. A védegyelet, miként a Hírlap helyesen viszonzá, ne továbbja volt a védvámrendszeri agitációnak; s annak eredményei: az iparköri mozgalmak, a védegyeletet bizonyosan túléltek s elenyészni többé nem fognak. A védegyelet, mely a védvámrendszer pótszeréül szolgált, ipari tekintetben az előbbinél jobb állapotot szült, s épen azért könnyíti a vámkérdés végképeni eldöntését. Mielőtt a vámszövetség létre jő, ám ragaszkodjunk a védegyelethez, mint a vámszövetséget siettető s azt elősegítő eszközhöz; mert vámszövetséget pártolni, s ideiglen a védegyesülethez ragaszkodni: e kettő nem csak hogy összefér, hanem egyik a másikat előmozdítja. Átlátta e vé-

lemény helyességét utóbb Kossuth is, s elállva a szigorú védrendszer elveitől, ekként nyilatkozott a Hetilapban: „Nincs közöttünk senki, magát azzal mystificáló, hogy miután királyunk ausztriai császár is, mi a magyar király megegyezésével fogunk az ausztriai császár ellen önhatalommal védvonalat állítani; hanem gondoltuk és gondoljuk azt, hogy alku és egyesség útján fog, Ausztria hozzájárulással, a közbenső vám szabályoztatni, s e szabályozásnál kölcsönös méltányossággal hazánk érdeke is tekintetbe vétetni.“

Az ellenzék orgánumai ekként, a dolog lényegét tekintve, megegyeztek nézeteikben a vámkérdést illetőleg; mi annyiban nem kevés fontossággal bírt, minthogy utóbb e vélemények szerint készültek jobbra a vármegyék s városok követeinek utasításai az országgyűlésre. A vámszövetség, alkotmányos föltételek mellett, közvéleménynyé lett az ellenzéki párt kebelében. A conservatív párt viszont az internacionális kereskedés teljes szabadságát tűzte ki zászlajára, a nélkül hogy, midőn a közbenső sorompók lerontatnak, hazánknak befolyást követelne a külfölddel való vámviszonyok szabályozására, azt egészen a birodalmi kormány önkényére bízván. A conservatív párt ennél fogva a vámkérdésben hajlandó volt egészen lemondani az alkotmányosságról; s e mellett a vámsorompók megszüntetését még a dohánymonopoliuinmal is kész volt volna megvásárolni; mi rövid idő múlva megsemmisítendő, vagy számtalan korlátozások s kellemetlenségeknek kiteendő lett volna terjedelmes dohánytermesztési iparunkat.

Azon elv, mely szerint a vámszabályozást a conservatív párt kizárólag a korona jogai közé számította, nem csak törvényeinkkel s alkotmányunkkal ellenkezett, hanem anyagi érdekeinkre nézve is sérelmes, a jövőre nézve pedig veszélyes vala. Ausztria hátramaradását ipar s kereskedelme tekintetében a míveltebb európai státusok mögött, nagy részben vámjainak szűkkeblű, értelmetlen, csekély, pillanat-

nyi vámjövödelmekért magas státusgazdasági érdekeket feláldozó, helytelen szabályozása okozta. S méltán lehetett attól tartani, hogy még nagy idő telik bele, míg az érdekek felszínéhez ragaszkodó bécsi kormány a státusgazdaság magasabb szempontjaiból fogja fel s rendezni a birodalom érdekeit. A monarchiának e helytelen vámrendszere, mely alkotmányosságunk sérelmével reánk is önkényesen kiterjesztetett, eddig is rendkívül káros hatást gyakorolt mi reánk. Nem volt elég, hogy a közbenső vámok védelmet nyújtottak ellenünk a fejlettebb iparú szomszéd örökös tartományoknak, míg e tartományok termékeit versenyre bocsátották piacainkon; nem volt elég, sokfélekép gátoltatunk, előállítani azt, minek előállítására nálunk kéz, szőrgalom, anyag, tehetség és némi tőke is volt: e felett még a birodalmi külső vámok is kétszeresen nehezdedek reánk. Nem csak az iparvédelem rendszerét nem követhettük; hanem akadályozva valánk abban is, hogy szükségünket onnan fedezhessük, honnan azokat fedezni legjobban s legolcsóbban lehetett volna. Részint teljes tilalmak, részint tilalmakkal csaknem határos vámok egészen meggátlák a külföldi árucikk behozatalát. Ekként az osztrák gyártmányok biztosítva lőn ugyan a magyar piac; de reánk azon kár hármlott, hogy aránylag rosszabb gyártmányt drágábban kénytelenítettünk vásárolni. De káros volt a birodalomra nézve is e vámrendszer. A szerfölött magas vámok által előidézett tiltott kereskedés, csempészet meggátlására tett költséges intézkedések a vámjövödelmek tetemes részét elnyelték. Más részről pedig a piacz iránt biztosított osztrák gyáros nem érzett ösztönt, erejét, ügyességét jobban kifejteni; mi mérsékelt védvám mellett megtörténhetvén, a birodalom egyes iparágai jobban kifejlődhetek volna.

Igaz ugyan, hogy Ausztriában szintűgy mint Magyarországon túlnyomó s különös figyelemre méltó vala a földmívelési érdek; de kétséget nem szenved, hogy a monarchia, a természeti előnyöket jobban használva, inkább hi-

vatva volt, mint bármely más státus Európa közepén, kifejteni industriális erejét. Mily bőség a nyers természetményekben, mily gazdagság egyéb természeti kincsekben, melyek az iparnak anyagai, szükséges kellékekül szolgálnak; és mégis aránylag mi csekély volt a birodalom összes iparterménye! Ha a kereskedelmi forgalom táblázataira vetjük szemeinket, látni fogjuk, hogy, daczára minden magas vagy épen tiltó vámoknak, a bevétel jóval meghaladja a kivített az iparczikkekre nézve. 1844-ben a kivitel nem ment többre 73 millió forint értéknél; és még ennek is csak fele volt tulajdonkép a birodalmi ipar terméke, úgy hogy a birodalom ipara alig nyujtá negyedrészt azon iparczikkeknek, melyeket annak kereskedése különböző irányokban közvetített. Az összes forgalom ez évben, hivatalos adatok szerint, 370 milliót tón; mely összegben a sajátképeni birodalmi ipar terméke csak 37 millióval van képviselve. Es e nem kedvező arány jobbára az osztrák státuszgazdaság vezetésének fonáságából, különösen a vámviszonyok helytelen szerzéséből származott.

Ily körülmények közt, melyekhez ha kivált még azon, majdnem ellenséges indulatot hozzáadjuk, melylyel az osztrák absolut szellemű kormányzések Magyarország érdekei irányában viseltettek, könnyű átlátni: miért nem volt az ellenzéknek bizodalma a birodalmi kormányban, s miért sürgette oly annyira a törvényhozás részvétét a vámviszonyok rendezésében, mit önállásának érdekei, alkotmányos jogai különben is igényeltek. Ezekből fejthető meg továbbá az is, miért igyekezett annyira a magyar ellenzék sociális úton segíteni e nyomasztó állapoton, s a világkereskedésben való részvétre, mitől csaknem egészen el volt zárva, utat nyitni az országnak

E tekintetben különösen két eszme, két vállalat merült lel a nemzet ezen kori törekvéseiben, melyek, bár egyenesen az anyagi érdekek terén mozogtak, kiválókép ellenzéki

színezetet viseltek; ezek: a kereskedelmi társaság s a fiu-
mei vasút.

A kereskedelmi társaság eszméjének megszületésére azon angol ügyvivőség szolgált alkalmid, melyet egy Gifford nevű angol Pesten állított fel, s melynek célja volt: magyar termékeket, eladás végett, egyenesen szállítani a londoni piacra. A társaságot ifjabb Szabó Pál, volt triesti kereskedő, hozta még 1842 folytán indítványba; majd Kossuth is fellépett Hírlapjában annak pártolására. Az eszme tettségére találván, felette az 1843-ki országgyűlés alkalmával több jeles hazafiak tanácskozni kezdének. A cél, melyet az indítványozó a társaságnak kitűzött, körülményeink közt csábító ingerrel hatott a közönségre; mert nem kevesebb volt az, mint külkereskedésünket, melyet eddigelé majdnem kizárólag Trieszt és Pécs, tehát idegen piacok, eszközlének, emancipálni; annak önálló kiviteli utat nyitni; a bevitelit egyenesen Fiúmén át vezetni, Fiúmét s a magyar tengerhajózást minden lehető módon emelni s azt a Fekete-tengeren is föléleszteni; gyárakat s földművelőket előlegezések által segíteni; az országnak s egyeseknek külföldi kereskedési tudósítások megszerzésére közbejáróul szolgálni; új közlekedési eszközök, vasutak, csatornák építésére az első lépéseket megtenni. Például s példányul a németalföldi maatschappi, a nyugotindiai, rajnai, velencei társaságokat, s az általok kivívott roppant eredményeket mutatta fel az indítványozó. A társaság végre 1844-iki májusban megalakúit; elnökül gr. Batthyáni Lajost, igazgatóul az indítványozó Szabó Pált, választmányi tagokul pedig, három pesti nagykereskedőn kívül, Szentkirályit és Kossuthot választotta, s a munkálkodást 1132 darab 500 forintos részvénynyel még az év folytában megkezdette.

E működés sikeréről egy év múlva egyebek közt a következőket mondja jelentésében az igazgató: „A társaság hitele a legelső rendű kereskedelmi házakkal összeköttetésekben nemcsak Európaszerte, hanem távolabb világrészek-

ben is meg van alapítva, s pedig meg van alapítva önállólag, nemzetileg, nem pedig mások közbenjáró kegyelméből.

„Ezen hitel okozat, hogy ámbár még alapszabályaink 2-dik §-a szerint 2626 részvényünk nincs kibocsátva, mégis jönnek véltük, a részvénykibocsátást ideiglenesen felfüggeszteni; mert ügyvitelünk kedvező állapota mellett, hitelünk-nél fogva olcsóbb erővel rendelkezheténk, mint melyet a további részvénykibocsátás útján nyerhetett alaptőke-szaporodás nyújthatott volna. S így nem tartottuk méltányosnak, szükség nélkül, többeket s pedig olyanokat osztoztalni üzletünk nyereségében, kik, midőn intézetünk annyi ellenségeskedések közt még csak keletkezőben vala, megvonták tőlünk csatlakozásukat, s nem segítők viselni a megalapítás bizonytalan jövődjének veszélyeit.

„A hova hazánk termékeinek alkalmas volta megengedő, egyenes és közvetlen kereskedelmi összeköttetést nyitottunk meg; s ha a társaság ez ösvényen tovább haladásának isten és szerencse kedvezend, a magyar nem szorúland többé idegen közvetítőkre, iiogy termékeit oda adhassa el, hova legtöbb haszonnal lehet, és szükségeit onnan fedezhesse, honnan legjutányosabban fedezhetők. Es ezen egyenes összeköttetési kaput nem csak társaságunk monopolizált tulajdonául, hanem az összes nemzeti kereskedés számára nyitottuk meg; — az általunk tört ösvény nyitva áll mindenkinek.

„Ezen egyenes s közvetlen kereskedelmi összeköttetés Európára s Afrika földközi tengerpartjára nem szorítkozik. A távol Brazíliába is küldőnk kísérletül honi nyers termékekkel rakodott hajót; s örömkre válik megjegyyezhetni, hogy, ha isten is úgy akarja, különösen pangásnak indúlt borainkra nézve, egészen új piacokhoz nyitottunk csatornát Délamerika távol részeiben!

„Segítők a honi természetést nagyszerű vásárlásokkal, előlegezésekkel, bizományi eladásokkal; segítők a keletkező honi műipart pénzzel, hitellel és sükeres közbenjárással:

Olaszországban, eszközésünk következtében, magyar bútorkár van immár, mely az ottani kényes, francia ízlésű piacon a francziákkal is győzelmesen versenyez.

„Hazánk nagy folyóin harmincznál több nagy hajónak nyújtottunk keresetet, s a tengeren tizennyolcz bajó úszott és úszik Anglia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Amerika és Afrika felé, miket az adriai tengerről útnak indítónk.“ A czikke, melyekkel a társaság legtöbb üzletet tón, s melyek a jövőre is legnagyobb hasznot Ígértek, repczéből, dohányból, lisztből, borból, disznósír és füstölt húsból, fagygyú és viaszból stb. állottak. A társaság első évi mérlege az öt százalékon felül, levonva a kezelési költségeket, hét százaléknyi osztalékot mutatott.

De a kezdetnek e szép eredményét s a jövőre még dúsabb reményeit, melyekre nagy részben az igazgató, Szabó Pál, tevékenysége s értelmes ügyvitelére látszott feljogosítani, a részvényes tagoknak, kivált pedig a választmánynak egy nagy hibája, melynél fogva az igazgatóra az ügyvitelben, minden ellenörködés nélkül, teljes hatalmat ruháztak, majdnem végkép meghiúsította. Mert Szabó Pál e bizodalomra teljességgel nem volt méltó. Ő nem csak „tudatlan, gyakorlatiatlan, könnyelmű s irreális“ volt, miként róla az eljárása vizsgálatával megbízott választmány nyilatkozott, hanem még hűtlennek s rosszlelkűnek is bizonyította be magát. Ő a bizodalomát, melyet látszólag buzgó tevékenysége, nem kevesbbé mint szóhatalma, szabadelvű meggyőződéseivel által a jobbára ellenzékiekből álló társasági s kivált választmányi tagok, mindenek fölött pedig Kossuth előtt az első évben magának kivívott, rútul megcsalta. A második év végén, bár alóla minden módon kibújni törekedett, számadásra kényszerítetvén, a mérlegben 84000 forintnyi veszteséget mutatott be; majd midőn eljárása bővebb vizsgálat alá vettetett, Pestről titkon megszökött s külföldre távozott. A vizsgáló választmány utóbb még mint egy 35,000 ftnyi veszteséget s 30,000 ftnyi pénztárhiányt

mutatott ki; mely utolsó tételt azonban a megszökött igazgató atyja a társaságnak megtérített.

Körülményeink közt, melyekben minden vállalatnak annyi s oly nagy nehézségekkel kelle megküzdeni, s hol mindenre nézve még csak az első kísérletek tétettek, a kereskedelmi társaságnak ezen katasztrófája méltán országos csapásnak vala tekinthető. Es mégis, annyira eltévedett már a conservatív párt a józan mérséklettől, hogy e szomorú esetet sem kételkedett az ellenzék tekintélyének csorbítására s Kossuth népszerűségének csökkentésére kiszákmányolni. Nem téved ugyan a Híradó sa Nemzeti Újság, vádolván a kereskedelmi társaságot, hogy „dolgainak vezérletében főszerepet a politikai rokonszenvnek engedett játszani, s ennél fogva szakhoz nem értő, ábrándozó emberek gyakoroltak túlnyomó befolyást;“ mert e vád, melylyel leginkább Kossuthot czéloztak sújtani, nem egészen alaptalan: Szabót, politikai szabadelvűsége, ügyes száj hősiessége által megcsalatra, Kossuth pártolta leginkább s kivált ő volt oka, hogy a bizodalom oly határtalan lett iránta, miszerint szükségesnek nem tartatott, eljárását folytonos ellenőrséggel ki sérní; Kossuthot pedig azon gáncs érhetle, hogy hiányzik benne az emberismeret, és ott is sokszor ábrándtól, phantasiától vezetetik, hol szigorú valóságra, meztelen ténylegességre s az ész hideg, nyugodt megfontolására van szükség. De más részről lehetetlen nem gáncsolni a conservatívok azon túlzását is a pártgyűlöletté vált szenvedélyességben, miszerint örömragyogó arcokkal, megelégedett mosolylyal, diadalmi büszkeséggel, mint valamely örvendetes eseményt, hirdették a valóban országos csapást, megelégedkezvén, hogy vannak a nemzet életében pillanatok, midőn minden becsületes honfikebelnek kötelessége, elfojtani magában a pártszenvedélyt s közös erővel munkálni a felmerült veszély elhárítására.

A csapás azonban nem sújtotta le végkép a kereskedelmi társaságot; s bár megcsorbult hitellel, megcsökkent

anyagi erővel, de nagyobb óvatossággal, gondosabb felügyelettel azután is folytatta működését: miszerint reményre ébreszthetett, hogy erkölcsi s anyagi veszteségeit nem sokára sikerülend helyreállítania.

Azon mostoha indulatnak, melylyel a bécsi minisztérium Magyarország érdekei tekintetében viseltetett, természetes következése lón, hogy a reform s haladás zászlaját mindenre nézve a kényuralmi hajlamokat ellenző szabadelvű, nemzeti párt lobogtatta. Az ellenzéki párt sürgette, mint látók, országgyűléseken a nemzeti alkotmányos reformot; az ellenzéki párt tett a társadalmi téren mindenféle kísérleteket, az ország anyagi viszonyainak kifejtésére. A bécsi kormány e miatt féltékeny szemmel kísért minden mozgalmat; s maga megkövesült tétlenségbe lévén siilyedve, arra fordítá egész erejét s tevékenységét, hogy, mint szabadelvű, ellenzéki nyilatkozatot, gátoljon, akadályozzon, megrontson, megghiúsítson mindent, mi a nemzet s különösen annak tevékeny, feltörekvő töredéke, az ellenzék kebelében felmerült.

Ez volt eddigelé nagy részben az eset a közlekedési eszközök, vasutak, különösen a vukovár-fiumei vasút tekintetében is. A bécsi kormány 1836-ban szabadalmat adott a galiczia-bochniai vasút építésére. Az országgyűlés rendei átlátták a veszedelmet, mely ezen lépésben Magyarországra nézve rejlett, ha hasonló vasutak által el nem háríttatik. Átlátták, hogy, ha Galiczia termékeny marhatenyésztő térsége egy vasút által Bécsnek szomszédságába hozatik: akkor a magyar külkereskedés ezen hatalmas versenytárral csak hasonló közlekedési eszközök segedelme által vívhat meg sikeresen. A törvényhozás rendei ennél fogva siettek egy kisajátítási törvényezikk alkotásával a tőkepénzesek ügyeimét hazánkra fordítani, s a vasutak építését lehetségessé tenni. De a kívánt siker elmaradt: sőt az egész rendszabály azon gyűlölséges vitára adott alkalmat, mely onnau támadt, hogy a kormány által pártolt duna-jobbparti vasút-

társaság, ugyanaz, mely az osztrák déli vasutat építette, s melynek a tervezett jobbparti vasutat felépíteni soha sem volt komoly szándoka, a Duna balparti vasúttársaságot tervének létrehozásában mindenképen hátráltatta. E hosszú, szenvedélyes vita az 1840-ki pénzválság után azzal végződött, hogy semmi sem történt: vasút sem a jobb sem a balparton sokáig nem épült.

Erre következett a kormány azon nagyszerű elhatározása, hogy az örökös tartományokban Triesztig, Prágáig, a szász és bajor határokig státusköltségen építtesse a vasutakat; sőt az olasz pályát is ótalma alá vette; s csak Magyarország nem részesült ezen elhatározás jótékonyágában. Az országosan egybegyűlt rendek, hogy a kormány e mulasztását részükről, mennyire tőlök telik, pótolják, 1844-ben a belföldi legszükségesebb vasutakra, különösen a fiumeire is, kamatbiztosítást ajánlottak. De ez a mostoha indulaté bécsi kormánynak nem volt ínyére: mivel a többi örökös tartományok nem biztosítottak kamatot, attól tartott, hogy a magyar kamatbiztosítás következtében a tőkék Magyarországra vecndik útjokat; azt tehát megengedni nem akarván, a feliratra választ sem adott, s így a törvény is elmaradt. A duna balparti vasut-társaság azonban, legyőzve minden akadályokat, az építést Pestnél megkezdte, s egy részről Szolnok, másról Vác felé munkáltatván, tervét ez évek alatt valahára mégis létrehozta; s mire az országgyűlés megkezdetett, a megnyitott pest-váczi és pest-szolnoki rövid vonalok forgalmának eredményeiből is mindenki öntapasztalása után meggyőződhetett, mily varázserővel hat a vasút a közlekedés élénkítésére.

A fiumei vasút ügyét azonban nem csak az neliezité, hogy a kormány a kamat biztosításáról törvényt alkotni nem engedett. Miután a kamatbiztosítást a rendek e vonalra nézve külön határozatba foglalták, a törvény megalkotásáról a jövő országgyűlésen legkevésbbé sem lehetett kételkedni, s annak jótéteményére előleg is biztosan számolha-

tott a vasutat építő társaság. Nagyobb akadály származott onnan, hogy e vasútra három társaság keletkezett, egy Pesten, másik Szerémben, harmadik Fiúmében, melyek egymással megegyezni s összeolvadni nem tudtak.

De Kossuth minden nehézségek daczára sem adta fel az eszmét, melynek életbeléptetése végett eddig annyit fáradozott. A fiumei vasút szüksége, mióta az említett önálló külkereskedési kísérletek megtétettek, még inkább éreztetett mint az előtt. Meggyőződéssé vált, hogy az országnak mindaddig nem lehet önálló külkereskedése, inig e vasút fel nem épül; önálló kereskedés nélkül pedig nem lehet biztos az ország politikai önállósága. Ehhez jár ált, hogy a horvát-illyr nemzeti viszályok megszüntetésére is leghatalmasabb eszköznek tartatott e vasút felépítése, mely által mód nyitatték, hogy a horvát a magyarral gyakrabban találkozzék s az anyagi érdekegységben a nemzetiségi féltékenység s idegenkedés is kiengesztelődjék. Kossuth tehát, miután a pesti és szerémi társaság egyesült, 1845 őszén, mint a pesti társaság megbízottja, Fiúméba utazott, s minden lehető megtón a két társaság közti meghasonlás kiegyenlítésére. Nagy hatással volt a kedvező eredményre Széchényi is, ki, bár e vasutat magában véve nem pártolta, az egyesülést, mint kir. biztos és a közlekedési bizottmány elnöke, kívánta. A cél sikerűit: a két társaság oly módon egyesült, hogy az előmunkálatok költségeiben a pesti 15, a fiumei 10 millió arányában részesülend. Végzéssé lön, hogy, a múlt országgyűlésén határozatba ment kamatbiztosítás megnyerésének reményében, a vasút építése, mihelyt az előmunkálatok megengedik, haladéktalanul megkezdessék.

De ezen egyesülés után is merültek még fel némi ármányok, melyeknek célja volt, az országra nézve minden tekintetben oly nagy előnyöket ígérő vállalatot meghiúsítani. Nem sokára a két társaság egyesülése után, a zengi kikötőre legfelsőbb helyen 260,000 ft. utal változtatott; egyszerűsmind pedig a kérelmező társaságnak, melynek élén az

illyr szenvű Vraniczány-család áll vala, engedetem adatott a katonai örvidéken keresztül Sziszekről Zengbe, vasutat építeni. Ezen új terv s engedély egyenesen a vukovár-fiumei vasút lebetetlenségére volt ugyan számítva; a cél azonban nem érte el. A vukovár-fiumei vasúttársaság nem ijedt meg, nem veszté el bátorságát. Sőt miután a tervben azon fontos javítás tétetett, hogy a pálya Vukovártól Eszéknek, onnan a Dráva völgyén, Baranya, Somogy és Zala megyék közelében, majd ismét a Dráva és Szávavölgy közti vízválasztó heglánczot kedvező helyen átvágva, — a Szávának mindenütt a magyarországi megyék felé eső balpartján Zágrábig; azon túl pedig, egy átmetéssel a Kulpa völgyében átmenve, Károlyvárosig vonassék: az előmunkálatok annyira elkészítették, hogy azokat a szerződés megkötése végett, az országgyűlésnek is be lehetett mutatni.

Mi alatt Kossuth az ellenzéki párt nagy részével, egy önálló magyar kereskedelem megalapítása végett a vukovár-fiumei vasútnak, mint ama célra vezető fő eszköznek, létesítése mellett küzdött, Széchenyi István, most már hivatalánál fogva is, szintén buzgóan, de a Kossuthétól eltérő irányban, munkálkodott az anyagi érdekek emelésében. A tiszaszabályozás roppant fontosságú s már nagy sikerrel megindított munkáján kívül, az országgyűlés előtt, melytől ő a közlekedési ligybeu eldöntő megállapodást várt, leginkább ezen ügynek rendezési tervével foglalkodék. És e terv, melyet ő egy külön, hivatalos jelentésnek czimzett munkában ki is adott, méltó vala e nagy hazafi és státusférfitő nevéhez. Egy teljesen' beavatott szakértő teremtménye az, melynek alapján néhány évtized alatt teljes virágzatra varázsoltatott volna a sok tekintetben hátramaradt ország.

A „nagy magyarnak“ — mint őt egykor Kossuth nevezé, e tervében is a nemzetiség volt a sarkpont, melyből kiindult, melybe mindent visszavezetett. Azon eszme, melyet

ő eddigi irodalmi s gyakorlati működéseiben annyi változottsággal legfőbb kiindulási pontokul, egész átalakulásunk alapjául kitűzött — miszerint tudniillik a Pesten központosított s onnan az ország minden részeibe kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést a nemzetiség szilárdítására s felvirágzására kamatoztassa, — lengi keresztül ezen munkálatot. Ezen eszmét nagy következetességgel alkalmazza ő e tervezetben a nélkül, hogy bárhol is legkevésbé sértene a különböző ajkú népiségek érdekeit s féltékenységét. De bár azokat mindenütt óvatosan kíméli, az egész rendszer összegének oly biztos leendett hatása, hogy általa minden valószínűséggel szerencsésen megoldatott volna Magyarország nemzetiségi átalakulásának kérdése.

A munka lényegét némely víz-szabályozásokon s a szellemi érdekekre vonatkozó intézeteken kívül, egy rendszeres, központosított vasúthálózat teszi, melynek négy fő vonala képezné az országos közlekedés alapját. E fővonalok következők: 1. A pest-bécsi, mely már munkában s némi részben készen is volt, s mely az országot Németország által az északi s nyugoti tengerrel hozná kapcsolatba. 2. A pest-fiumei, mely a földközi tengerre nyitna utat. 3. A pest-aradi, melynek egy része Szolnokig már megnyitott, s Erdélyen át tovább folytatva, a kelettel hozandott érintkezésbe s megszüntette volna azon nehézségeket, melyek az orosz kezében létező dunai torkolatok szándékos beiszapoltatásából eredtek. 4. A pest-kassai, mely a Hernad völgyéből a Poprád völgyébe vezetettvén, az északkal tenne összeköttetésbe. — De lesz még utóbb alkalmunk visszatérni ezen munkára, mely anyagi s politikai irányánál fogva egyaránt fölötte nevezetes.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Erdélyi állapotok s országgyűlések.

Az országgyűlés Erdélyben, 1843-ban, mint főntebb látók, kevés eredménnyel záratott be; és még azon sovány törvényjavaslatok sem nyerhettek királyi sanctiót, melyek a kormány által előlegesen helybenkagyattak. Az 1846-ki július 11-kén kelt királyi leirat ennél fogva, mely Erdély rendelnek september 9-kére Kolosvárra országgyűlést hirdetett, kétszeresen feszült várakozást ébresztett mind Magyarországon, mind magában a tartományban.

Hogy Erdély minden tekintetben még nagyobb hátramaradásban pangott mint Magyarország, csodálnunk nem lehet, megfontolván, hogy ott még többek és nagyobbak voltak a kifejlést ellenző vagy nehezítő akadályok; még kevesebbek az előmenetel, a haladás elemei s rugonyai, mint Magyarországon; minél fogva Erdély, legtöbb viszonyai tekintetében, mondhatni, még csaknem a középkori állapotokban tengődött.

Ott is, mint Magyarországon, folytonos küzdelemre volt kárhoztatva az alkotmányjal bíró nemzet a bécsi kormány kényuralmi hajlamai s törekvései ellen; és ott e harcz még nehezebb és kedvezőtlenebb körülmények közt folyt a nemzetre nézve, mint Magyarországon. A külön elemekből álló, különben is kicsiny és erőtelen, s szakgatottsága

miatt még tekintélytelenebb, nemzet vagy inkább nemzetek — mert mint tudjuk, Erdélyben három törvényes nemzeti-ség létezett — még sokkal kevesebb erélyt és erőt valának képesek kifejteni a bécsi absolut irányok ellen, mint a magyar. Minek következtében a bécsi kormány, gyakran az alkotmány s létező törvények ellenére is, reá erőszakolta a maga akaratát s irányát a tartományra. A század elejétől kezdve alig volt országgyűlés, melyen Erdélynek egy vagy más alkotmányos joga meg nem csorbított, gyöngített, vagy végkép el nem töröltetett volna. A diéták arra lát-szanak rendeltetve lenni, hogy az alkotmányos életet mind szőkébb korlátok közé szorítsák; az önálló, független kor-mányzatot a bécsi kényuralomnak mind nagyobb mérték-ben alája rendeljék; s így az alkotmányosságnak némi ár-nyékát fentartván, az absolutismust törvényeik által mind-inkább megalapítsák. E czélt ott annál könnyebb volt elérni a bécsi kormánynak, minthogy neki az országgyűlés szerkezete s elemei tág befolyást engedtek, s azok ennek hatása alatt lassanként oly változást szén vedének, hogy a kormány az országgyűlésen résztvevő királyi hivatalnokok nagy száma s a szász nemzet sympathiái következtében, a többséggel jobbra kénye szerint rendelkezhetett. Ha pedig néha megtörtént, hogy az alkotmány veszedelme erélyesebb ellenzésre költötte fel a nemzetet, mintsem a kormánynak tetszett: akkor ez, a körülményekkel megalkuvás, az al-kothmányos jogok kímélete helyett, az országgyűlést rögtön, némely esetben, mint 1835-ben látók, minden törvény meg-alkotása nélkül is, feloszlatta. Es azután, hogy a rendeket máskor akaratának elfogadására hajlandóbbakká tegye, a törvények ellenére, önkényesen felfüggesztő az alkotmányt, vagy számos éveken át nem tartott országgyűlést, mintegy értésükre akarván adni: hogy az alkotmánynak azon rom-jait is, melyeknek még birtokában vannak, pusztá kegye-lemből hagyja meg nekik. A kormány pedig, mely ekként az országgyűlés határozataira túlsúlyú befolyással bírt, a

lefolyt korszak alatt követett stabilismusi politikája mellett, óvakodott reformról, javításokról gondoskodni. S így lőn, hogy nem volt Európában — az aldunai tartományokat kivéve, némi alkotmányossággal s a törvényhozásra befolyással bíró nemzet, melynek kebelében annyira fenmaradtak volna a középkori állapotok, mint az erdélyi hármás nemzetben.

De a hátramaradásnak nem egyedül a kormány volt oka: nagy bűn terheli e tekintetben a szász nemzetet és* a magyar arisztokrátiát is. A szászok, bár nemzetiségökben soha legkevésbé sem háborítottak, a nagy Németország felé sóvárgó rokonszenveiknél fogva, a magyart majdnem ellenségnek tekintették; s a n é m e t nemzetiség felmagasztalt ábrándjaiba merülve, az erdélyi nemzetiség kifejtését, s ennek folytában az érdekek egyesülését, a törekvések közösségét, mi nélkül pedig haladás nem állhat elő sehol, egyáltalában megakadályozták. És ezen kívül, miután a szászok a múlt időkben magoknak számos privilégiumokat, az oláhok irányában pedig, kiket lassanként elnyomtak, alattvalóikká, jobbágyaikká tettek, magoknak sokféle előjogot szereztek: ösztönszerűleg elleneivé lettek minden haladásnak, melynek első feltétele volt, lemondani kiváltságaikról s előjogaikról, egygyé olvadni azokkal érdekekben, jogban, törekvésben, kik felett úri jogokat gyakoroltak, vagy helyesebben, bitoroltak. És e tekintetben egy elv, egy irány vezette őket az arisztokráciával. Ok, mint nemzet, voltak arisztokratái az elnyomott, szabad földeikről vagy kiszorított vagy azokon leigázott oláhoknak.

Az arisztokratia hasonló ösztönöktől vezéreltetve, szintazon módon, siket maradt a kor intő szavára. Nem hiányzott ugyan Erdélyben sem néhány emelkedett lelkű, hazafiúi szellemű férfiú, kik átlátták, hogy a haza valódi érdekétől, korszerű haladásától elválhatatlan az egyesek érdeke, s készek voltak feláldozni kiváltságot s előjogot, hogy egyéni jóllétüket is az e módon kifejlendő haza jóllétében

neveljék. De ezek kevesebben voltak, mintsem hogy képesek voltak volna magok után ragadni az önző vagy elfogult, lomha nagy tömeget. Az utolsó években Magyarországnak, bár szinte csak lassú, mert sokfélekép akadályozott haladása, a nemzeti rokonságnál fogva is mind többeket megtérített ugyan; de ezek száma a mozdulni, privilégiumaiktól megválni nem akaróké arányában még mindig csekélynek mondható. A két ország közt nagy különbséget tett az, hogy Magyarországon a magas arisztokratia, bár többsége még itt sem csatlakozott a szabadelvű zászlóhoz, de már legalább pártot alkotott, mely a haladás, a reform mellözhetlen szükségét tagadni nem merte; sőt legújában maga is reformot, a szabadelvűekétől módban s irányban ugyan különbözött, de mégis tényleges, a privilégiumok s előjogok áldozatával járó reformot tűzött ki programja élére: de Erdélyben tulajdonkép ily conservatív, vagy, mint magokat nevezni szerették, mérsékelt, fontolva haladó párt sem létezett. A többség ott csak előjogait, privilégiumait bálványozta; elvről mit sem tudott, mit sem aggódott. A másik nagy különbség a két haza közt abban állott, hogy míg Magyarországon a felvilágosodott középbirtokosok nagyobb része a haladás, a reform zászlója alatt önzetlen megtagadással küzdött: Erdélyben e középnemesség többsége is egy hajóban úszott a fő arisztokratia többségével.

A privilégiumokat áldozatái kívánó reformtól való félelem általában tétlen indolentiába sülyesztette, kevesek kivételével, még a vármegyéket is. E tétlenség oly nagy volt, hogy némely megye évente is alig adta életének némi jelét. Míg Magyarországon a megyék, közgyűléseiken az ország legfőbb érdekeit oly hévvel vitatták meg: Erdélyben több megye találatott, mely egész éven át nem tartott közgyűlést; s ily esetek még az 1843-ki országgyűlés után sem voltak gyérek, bár annak eseményei eléggé képesek lehettek volna fölébreszteni az alkotmányos nemzeti szel-

lemet. Csak midőn a nemesi előjogokat fenyegette veszély ébredt fel szedergéséből a nemesség tömege, hogy felforrott harangjának zajával némítsa el a korszerű szózatot, melyet a szabadelvűek a reform érdekében emeltek. Ez történt, például, a házi adó ügyében, mely, miután felette Magyarországon oly hevesen folyt a vita, itt-ott Erdélyben is szőnyegre hozatott. Az önző arisztokratia itt is korteseket kezdett bevinni a megyei gyűlésekre, melyeken a nem fizetés privilégiumának vészharangja megkondult, s nyers tömegekkel szavaztatta le a haladás ezen egyik, legfőbb feltételét. Így történt például Kolos, Felső-Fehér, Torda s némely más megyékben. Sőt még azzal sem elégedtek meg a kiváltság önző hősei, hogy a házi adót hosszú időre eltemették; hanem, hogy a szabadelvűekben, kik a házi adó elvállalása mellett küzdöttek, e reform egykori keresztülvitelére még a reményt is elöljék: azon bűnös hátralépéstől sem rettentek vissza, miszerint végzésileg kimondatták, hogy nem csak elvállalni nem fogják soha a háziadót, hanem annak terhe alól még azon egy házhelyes nemeseket is fel akarják menteni, kiket régiebb törvények a háziadé fizetésére szorítottak. Oly felvilágosodott, a magán érdek a köz jóllét igényeivel összekapcsoló határozatok, minőnek Alsó-Fehérmegye derék rendei, Kemény Dénes által vezérelve, a házi adó elvállalásának kimondatásában példáját adták, ritkák valának Erdélyben.

A jobbágyosztálynak, mely e szerint minden köztér-^{A földnép} bet egyedül hordozott, állapota még sokkal nyomasztóbb^{nUap“ta} volt, mint Magyarországon. Itt az 1836-ki úrbéri szabályozás óta a törvény a jobbágy terheit sokfélekép megkönnyítette, tartozásait és szolgálatait szabályozta, személyét s vagyonát az úri önkény ellen megvédte; s ha nem adott is az még neki teljes polgári jogot: a közvélemény, mely az átalakulást ellenállhatatlan erővel sürgető s mind közelebb és közelebb hozta, legalább biztos kilátást, alapos reményt nyújtott, neki annak megnyerésére.

Erdélyben, Mária Terézia igen hiányos szabályain kívül, még nem léteztek úrbéri törvények; a jobbágy ott, mind személyére mind vagyonára nézve, csaknem korlátlanul ki volt téve a földes úr önkényének. És ezen önkény által annál gyakoribb, találékonyabb s kíméletlenebb volt a jobbágy elnyomásában, minthogy ott a nemesség is általában véve szegényebb s míveletlenebb vala mint Magyarországon; közvélemény pedig, mely erkölcsi erejével a törvények hiányát némileg pótolta volna, a jobbágy javára Erdélyben nem létezett. Ehhez járult hogy, a székely földet kivéve, hol a nép majdnem egészen szabad birtokosokból áll, s azért mind jogi, mind szellemi, mind anyagi állapotára nézve hasonlíthatatlanul nagyobb jóllétnek örvendett, mint egyébillett, — a köznevelés mondhatatlanul elhanyagolt vala, s annak következtében a jobbágyosztály szellemileg s erkölcsileg alacsonyabb fokon állott, mint a szomszéd hazában. Végre már egyedül az is elegendő volt rosszabbá tenni a jobbágy sorsát Erdélyben, mint az, még az 1830-ki úrbéri törvények előtt is volt Magyarországon, hogy, hasonló szolgálatok s terhek mellett, amott általában véve sokkal kevesebb volt a haszonvételére engedett föld, mint itt; minek következtében a közadó s földesúri szolgálat és tartozás aránytalanul nehezedett vállaira.

Ily nyomasztó lévén sorsa az erdélyi jobbágy osztálynak, az úrbéri szabályozást már ezen nagy különbségnél fogva sem lehetett tovább halasztani, mely a két haza jobbágysorsát közt létezett.¹ Erdély népe sóvár kebelével sóhajtozott hasonló jobblét után, minőben sorsfeleit a Királyhágón innen lenni személte. Még továbbra halasztani e földnép sorsának javítását, annyi volt volna, mint eszélytelcniül felidézni a hasonló okokból származott Hóra s Kloska lázadás múlt századi szörnyű eseményeinek veszedelmét; vagy a föld népét a galicziai parasztok nem régi borzasztó kicsapongásai kárhozatos példájának követésére ingerelni.

Alig volt az erdélyi nemesség értelmesebb, gondolkodóbb osztályának tagja, kit hasonló veszély féelme ne agasztott volna. És ezen aggodalom befolyása alatt, mond- tárgyai, hatni, általános megnyugvással s helyesléssel fogadtatott az országgyűlést kihirdető királyi leirat, mely a tanácskozások fő tárgyául az ürességben lévő királyi fő hivatalok betöltését, s a múlt országgyűlésből kiküldött rendszeres bizottmányoknak az úrbér szabályozásáról készült munkálatát tűzte ki.

De bár mennyire érezték is az erdélyiek, hogy nyakukra nőtt az úrbéri viszonyok rendezésének szüksége: a rendezés módja, iránya s remélhető eredményei "íránt igen különbözők voltak a vélemények s titkos vagy bevallott kiváltságok. A kiváltságok és előjogok hőseinek önző se-rege, míg száján a szabályozásnak mellözhetlen szükségét hordozta, oly módon óhajtá végrehajtani a rendezést, hogy az némi színleges hasznok s erkölcsi nyereségek mellett a jobbágy részére, anyagilag tulajdonképen az ő érdekeinek szolgáljon. Míg ellenben a nemesség szabadelvű, bazafiúi érzelmű része, mely a földnép emelése által a haza jóllétét óhajtá nevelni, fő elvűi tűzte ki, olyképen rendezni az úrbért, hogy általa a jobbágyosztály, mind erkölcsileg, mind anyagilag kedvezőbb, emberhez méltóbb állapotba emeltetvén, sorsa javulását tényleg érezze s kívánataiban kielégíttessék. De volt ezeken felül még egy, bár számra csekély, de értelemre, léleknességre s jóakaratra nézve kiváló felekezet, mely azon meggyőződéstől vezéreltetve, hogy az úrbéri viszonyok, különben is az elavult hűbéri intézetek azon részei, melyek magokat már túléltek, úgy közálladalmi mint egyéni tekintetben károsak, minden úrbéri rendezést már elkésettnek tartottak, s a helyett örök-váltságot, szabad földet kívántak s hirdettek.

A vélemények, kívánságok és czélok ezen elágazásából természetesen heves vitáknak, sok idővesztésnek kellett származni. S nagy részben innen magyarázható, hogy, bár

az országgyűlés tizennégy hónapig tartott, a hivatalnokok választásán s az úrbéri rendezésen kívül alig mutathatott fel egy pár csekély érdekű törvénycikkelyt, bár a rendszeres bizottnánynak több munkálata készen volt a tárgyalásra. De ezen hosszadalmasság s idővesztés miatt nem kevéssé gáncsolandó a kormány is, mely gondatlanul elmulasztá a rendszeres bizottnány úrbéri munkálatát az országgyűlés előtt kinyomatni, s a hatóságoknak, hogy a felett előleg megállapodhassanak, s végzéseiket követeiknek utasításul adhassák, megküldeni.

A megnyitási szertartások után, melyeknek végrehajtására báró Puchner altábornagy s erdélyi főhadi kormányzó volt kinevezve királyi biztosul, felolvastattak a királyi előadások, minek tartalma az országgyűlést kihirdető királyi leirattal teljesen megegyezett. Tárgyalásra tűzettek ki ugyanis az udvari kancellár s más hiányzó fő hivatalnokok választása; az úrbéri rendezés, és ezután a többi bizottnányi munkálatok; végre a múlt országgyűlésen alkotott törvénycikkelyek sanctio alá terjesztése. A gyűlés elnöke volt b. Kemény Ferencz; ki azonban, valahányszor a gyűlésen a kormányzók is megjelent, gróf Teleki József közszeretben és tiszteletben álló kormányzónak engedte át az elnöki széket. A korraányhivatalnokok s más, a kormánypárthoz tartozó, királyi hivatalosak oly túlnyomó többséggel bírtak, hogy bár némely hatóságok hiányosan, mások épen nem voltak képviselve, a kis számú ellenzék nem volt képes az országgyűlésnek kivívni a verificatio jogát: a többség azt az országgyűlés elnökének belátására s önkényére bízta.

A választásokkal, melyek közül csak b. Jósika Samu alkancellárét említjük, ki 238 szavazó után 213 szóval jelöltetett ki udvari főkancellárrá, a választásokat kísérő felirat elveinek meghatározásával s a felirat szövegének megállapításával hosszú tizenhét ülés folyt le; s csak a 18-dikban mutatta be a kormányzó az országosan kinevezett

rendszeres bizottmány munkálatait s azok iránti jelentését. Munkálat tizennégy tárgyban készült, melyek közül jelentékenyebb csak hat volt: az úrbéri, adóügyi, újonczozási, katonatartási, Erdély czélszerűbb politikai felosztásáról és a szóbeli perfolyam behozataláról szóló munkálat. A pangásban levő nemzeti élet átalakítását feltételező, szellemi s anyagi érdekeket emelni képes, korszerű radikál reformok szükségének érzete még csak kevés választottak kebelében ébredt fel Erdélyben; a nagy többség részint tudatlanság, részint önző szükkeblűség miatt, csak meddő, vagy csekély hatású igazgatási reformoktól várta, mit azok nem eszközölhettek, a nagy hátramaradás kiegyenlítését, a közjóit felvirágzását.

Egy hónapig tartott választó szavazási mechaismus után, valahára megnyílt volna a tanácskozás mezeje; de most ismét a kormány gondatlan hanyagsága volt az akadály. Az úrbéri munkálat még csak most adatott sajtó alá. Míg tehát az kinyomtatnék, s utóbb a követek utasítása végett a hatóságok által tárgyaltain ék, az ország rendei három hónapra szétoszlottak. Az időszaki sajtó, a munkát a rendeknek megkönnyítendő, időközben sokat foglalkodott a fontos kérdéssel.

A szünidő alatt azonban sok rász akarat, sok ármány küzdött az úrbéri viszonyok tisztába hozatala ellen, s általában igen hevesen folyt az érdek- és véleményharcz. Hatóságokban szintűgy mint egyénekben, s fájdalom, még a különben szabadelinűeket sem véve ki, — nem csekély önzés mutatkozott a fontos tárgy körül. Így, például, Középszolnok megye csak hat holdat határozott egy egész jobbágy-állományul; a különben szabadelvű Felsőfehér azt még kevesebbre, csak öt holdra szabta ki, holott Magyarország legtöbb vidékein, 24, sok helytt pedig egész 50 holdnyi földből áll egy egész jobbágytelek. Nem kisebb hiba vagy inkább önzés volt sok megyétől az is, hogy a jobbágyföld mennyiségének alapjául az 1819-ki összeírást

állapították meg, mely szerint az úrbéres földnek legalább fele kiragadtatott a jobbágy kezéből.

De egyébiránt rősz volt már az alap is, melyen a hatóságok tárgyalásai folytak. A rendszeres bizottmányi munkálat, melynek készítésében a többséggel bíró maradó pártnak túlnyomó befolyása volt, egy kivihetetlen, a jelen körülményekhez, kivált az úrbér mennél előbbi életbeléptetésének elutasíthatlan szükségéhez, oly kevéssé alkalmazott terv vala, mely szerint az úrbért legjobb esetben is csak huszonhat év múlva lehetett volna életbe léptetni. Az úrbór e munkálatban minden agrariiai viszonyok rendezésétől tétetett függővé. A terv szerint tehát előbb fel kellett volna mérni az ország egész territóriumát, hol földesúri viszony s jobbágybirtok létezik; szabályozni, elkülönözni kellett volna egymástól az úri s jobbágyi birtokot, arányosítani az úgy nevezett királyi haszonvételeket, stb. és csak ott vala azután behozandó az úrbér, hol mind ez megtörtént. Ez pedig, ha a munka legrendesebben, lehető leggyorsabban foly is, és semmi akadály által nem gátoltatik, terv szerint, csak huszonhat év alatt történhetett volna meg.

Ily hosszú időre kivetni az úrbéri rendezést, annyi lett volna, mint a türelmében kimerült népet a galicziai parasztok utánzására kényszeríteni. A földnépe közt már valóban kezdett is mindinkább terjedni s nyilatkozni a békétlen, türelmetlen hangulat. Az ellenzék tehát mély aggodalomba merült a közel jövőben történhetek miatt, s a megyék gyűlésein s a hírlapokban hevesen felszólalt a bizottmányi terv ellen, mely, ha törvénynyé szentesíttetnék, parasztlázadás veszélyének tenné ki a hazát. Nem szűnt meg ennél fogva az agitáció minden nemeit felhasználni, hogy megértesse a reactió, vagy inkább maradók táborával, miképen az úrbért nem úgy kell már tekinteni, mint még csak egy tized előtt is lehetett, csak magán-jogi vagy gazdasági intézkedést, hanem mint oly országos ügyet, melynek gyors megoldásá-

tói függ a haza sorsa, a fennálló rend fentartása, a békés haladás lehetősége.

És az ellenzék felekezetének teljesen igaza volt; a népben oly hangulat mutatkozott, miszerint ezen országgyűlés nem oszolhatott szét az úrbér rendezését törvénybe nem igtatva a nélkül, hogy lázongás veszélyének ne tegye ki a hazát. Való azonban az is, hogy az úrbér, feltéve hogy gyorsan behozatik s a nép anyagi terheit némileg könnyíti, jelenleg s egy időre eléggé megfelelő a sürgető szükségnek. A reformnak e tekintetben magasabb fokai, minő az örökváltság, a szabad föld, bármi kívánatosnak tetszhetett is, az agráriai viszonyok teljes rendezetlensége, összesítés, tagosztály stb. hiánya mellett, még lehetetlenség volt volna Erdélyben.

Es azért méltán gánesolandó azon különben nemes lelkű, jó akarattal teljes, de heves vérű s impraktikus töredéke az ellenzéknek, mely elkésettnek s azért szükségtelennek tartott minden úrbért, s az egész munkálat félretételével, egyszerre az örökváltságra akart ugrani, ezt hirdetvén az előhaladott kor kívánatának. Nem gondolta meg e nemes buzgalmától túlragadt töredék, hogy átmeneti állapotú, míg az örökváltságra megkívántató előkészületek közérővel megtétebetnek, múlhatatlanúl szükséges az úrbér rendezése; nem gondolta meg, hogy örökváltságot sürgetni ott, hol még az sincs elhatározva: mi az úrbéri föld, s minő szolgálattal tartozik a jobbágy, tehát mit kellene tulajdonképpen megváltani, — annyit tett, mint a maradók malmára hajtani a vizet, mint az örökváltság szükséges feltételeit lehetetleníteni. És valóban nem is késett a reakciónak néhány ravaszabb egyénisége kizsákmányolni az örökváltsági agitációt: hogy késleltesse az úrbér megszületését, s mennél több zavart idézhessen elő, pártolni kezdé az örökváltságnak ily alakban hivihetetlen tervét.

Szerencsére azok, kik őszintén óhajtának egy ideiglenes úrbért, mint átmeneti állapotot, melyre utóbb az örök-

váltságot építhessék, idején átlátták a reakció törekvéseinek célzatát. Minden erejüket reáfordították tehát, hogy kiegyenlítsék az ellenzék ezen meghasonlását, melynek eredménye egy, a maradó párt által decretált rász úrbégnél egyéb nem lehetett volna; Ugyekeztek megalkudni az örökváltság barátaival, s őket addig is, míg vélemények teljes diadalt vívhatna ki, az ideiglenes úrbér pártolására birni. Ezen véleményegyeztetés körül legtöbbit fáradozott a két haza nagy fia, a magyarországi ellenzék hajdani vezére, Wesselényi Miklós. Az ő tekintélyes szavának sikerült végre egyességet eszközölni az ellenzék két töredéke között. És így tervezetett aztán Awer Farkasnak, a rögtöni örökváltságot sürgető töredék egyik kitűnőbb tekintélyének, segítségével oly úrbéri javaslat, melynél jobbat könnyen lehetett volna ugyan készíteni; de a mely azon előnnyel bírt, hogy az úrbért tüstént életbe léptethető, s egyszersmind szabad mezőt nyitott az örökváltság iránti készülteknek még a folyamatban lévő országgyűlés alatti megkezdhetőse.

Három hónapi szünet után, január 4-kén, végre megkezdett az országgyűlés folytatása; és miután a választásokat megerősítő s néhány más, az előbbi országgyűlés felirataira kelt, királyi válaszok felolvastattak, az elnök tárgyalásra tűzte ki az úrbéri munkálatot. Hogy a tanácskozás kezdettől fogva oly irányban induljon, miszerint az ellenzék úrbéri javaslatának elfogadása lehetségessé válják, az örökváltság barátai mindenek előtt a szabad föld elvének elfogadását kívánták az országgyűléstől. Az indítványt b. Kemény Dénes, Alsófehérmegye követe s az ellenzék egyik tűz lelkű vezére, tette meg.

„Urbér a nemzetet nyugpontra soha sem viszi, úgy mond egyebek közt; úrbér utolsó stádium soha nem lehet, hanem csak közbenső. Örökváltság a végcél, mi egyedül alkalmas mód kibontakozni a hűbéri viszonyokból. Az örökváltság az úrbéresnek szabad földbirtokot ad a nélkül,

hogy a földesúr tulajdoni jogát legkevésbé is sértené. Az örökváltság lassanként viszi át a népet hűbéri állapotából a szabad polgárságra, s így megszünteti azok aggodalmát, kik attól tartanak, hogy egyszerre oly osztály lesz szabaddá, mely a szabadság élvezésére nincs megérve. A mi ez átmeneteit rögtön eszközzi, az egészen más, mitől isten óvjon bennünket. . . .“

Utóbb egy megható beszédben fejtegetvén a szabad birtokból mind egyesekre mind az államra áradó előnyöket s áldásokat, egy javaslatot ajánl a rendek figyelmébe, oly javaslatot, mely úgymond, semmit nem rögtönöz, mely módot nyújt arra, hogy az átmenetei huzamos idő alatt történjék. A javaslat ím ez: „A hűbéri viszonyok kiegyenlítését a karok és rendek forrón óhajtván egy felől; más felől elismervén, hogy ezen célhoz jutni örökváltság nélkül nem lehet, a rendszeres bizottság teendői közé sorolják, ez iránt tervet dolgozni. Azonban a jelen szükség igényeinek megfelelni kívánván, nem késnek a karok és rendek úrbéri intézkedéseik tárgyalásához azonnal hozzáfogni.“

Es az indítvány, alig egy pár ellennyilatkozat után, Tanácskosaknem egyértelemmel elfogadtatván, az úrbér feletti tanácskozás tényleg megkezdett. Első kérdésül természetesen az merült fel: elfogadtassék-e lényegileg a bizottmány munkálata, mely az úrbért az agráriai viszonyok rendezésével kötötte össze? És miután a többség meggyőződött, hogy az úrbért országos felméréstől feltételezni s így számos évekre elhalasztani, veszély nélkül lehetetlen; a maradó párt némi ellenvetései után határozattá lőn az úrbér rögtön behozatala; úgy azonban, hogy az a többi agráriai viszonyok rendezését, elkülönzést, tagosztályt, mi úgy a földesumak mint a jobbágnak érdekében áll, ne gátolja.

De az úrbéri törvények, melyek aztán a rendek majdnem tíz havi tanácskozásainak eredményei lőnek s az egész országgyűlés idejét betöltötték, koránt sem feleltek meg a jobbák várakozásának s a kor igényeinek. Az ellenzék so-

káig ernyedetlenül küzdött a maradék önző tábora ellen, hogy ha már elkéstek a rendezéssel, legalább most úgy intézzék azt el, hogy a nép igazságot nyerjen, s benne a nemzetiség alapja szilárduljon s az álladalom minden igényeinek megfelelő néposztályt nyerjen. Kimerítették az indokok minden nemeit, szólották az észhez, szólották a szívhez és lelkiösmerethez; szólották a becsvágyhoz s nemzeti hiúsághoz, a becsület s nemzeti önérzethez. Előadták hogy még a kormány sem, mely az által, hogy az úrbért kiválsólag elintézni kívánta, a nép iránti rokonszenvének s pártfogásának kétségtelen bizonyosságát adta, — a kormány sem fog megelégedni egy szűkkeblű igazságtalan úrbérrel; hanem majd önhatalmilag rendezi el, miben a rendek igazságosak lenni nem tudnak.

„Őrizzük meg önérzetünket, — mond egyebek közt Kemény Dénes. Egy képviselő testület pedig- nem őrzi meg önérzetét, ha megpenészedett, káros kiváltságok mellett vív makacsúl, s csak erőszakkal engedi magától kiesikartatni azt, minek önkéntes átengedését méltánjmság követelte. Szép és jó volt hatályos szót emelni a kormány ellen, midőn alkotmányos jogokat kellett védelmezni. De vájjon szép és jó lesz-e a kormány ellen szólani akkor, midőn a uéptömeg boldogsága forog fenn? Bátor és őszinte szó csak annak szájába illik, ki méltányos és igazságos tud lenni.

„Szóló az ország rendei érzelmeit véli e szavaiban kifejezni, mert nem hiszi, hogy legyen valaki e teremben, ki, hol az országgyűlés becsülete forog fenn, azt bármi áron kockára tegye. . . .

„Szívesen mulat e tárgynál, mert ezt tartja a törvényhozás legnemesebb tárgyának. Ugyanazért, ha volnának, kiket a dolog előadott szelleme, ha úgy tetszik, költői oldala nem érdekel, kik csak adatoknak kívánnak engedni, ezekre nézve íme egy kis demonstráció. Adnunk kell, ez axióma. A kérdés csak az, mi adjunk-e, vagy más adjon a mienk-

búl? Ha megvárjuk, hogy zsebeinket kiforgassák: azon kívül hogy nevetségessé teszszük magunkat, meglehet, onnan fognak venni, honnan nem akarnék. Ellenben ha méltányosak leszünk, egy felől nevetség helyett beesiilést fogunk magunknak kivívni; más felől azon zsebünkéből adunk, melyből saját érdekünk lehető legkevesebb megsértésével adhatunk.

„Szóló adni akar, de annak nem örvend, hogy más vegyen tőle. Ő akar áldozni, de úgy hogy elismerés kövesse, hogy mind a jelen mind a jövő nemzedéknek becses szolgálatot tegyen; mit az által vél eszközölhetőnek, ha azon nagy felekezettel, melylyel élünk s utódainknak is élniük kell, kibékülünk.

„De van még egy cél; egy oly ezél, melyről midőn szólni kíván, korlátolt erején felülemelkedve, stentori hangon óhajtana harsogni, melyért mint Jákob egykor a kedves aráért, hét évig volna kész szolgálni; és e cél: a két hon egyesülése. Abban keresi a legfőbb élvet, ha ez ország méltóvá lesz arra, hogy jobb helyzetű testvére becsülését megérdemlje. Lássá s tamilja bennünk Magyarország az erős önértetet, mely egykor reá nézve is kedvező állapotra fog bennünket felemelni.“

De mind hasztalan. Az önzők nagy tábora, vagy az utasításaik által megkötött, meggyőződésüket nem követhető képviselők, a legsarkalatosabb kérdéseket akként döntötték el, hogy a megalkotott törvényjavaslat a jobbjágyosztály igazságos igényeinek nem felelt meg. Több jeles ellenzéki tag, s köztök b. Kemény Dénes is, látván, hogy hasztalan küzdenek, s különben is, a főkérdésekben kelt rós határozatokat a mellékésekben meg nem javíthatják, elkedvetlenedve, követségéről lemondott s az országgyűlést oda hagyta. Mások, kitartóbbak, a csekélyebb horderejű kérdésekben is végiglen folytatták a küzdelmet; de miután az úrbéri törvényjavaslatok elkészültek, azok ellen óvást nyújtottak he a törvényhozásnak. E lépésre nem azon re-

mény vezette őket, hogy a maradó párt, átlátva a munkálat hibáit, s félve a felelet terhétől, a kívánt módosításokat talán mégis megteendi; ily reménynek a hosszú sikertelen harcz után s akkor, midőn a törvényjavaslat felküldése a királyhoz már el volt határozva, különben pedig az országgyűlés befejezése is ki lévén hirdetve, új tárgyalásra a javaslat nem kerülhetett volna — helye nem lehetett többé. Hanem tették óvásukat részint azért, hogy ellenmondásuk által magokat küldőik s a közvélemény előtt igazolják; részint azért, hogy a törvényjavaslat alapjának igazságtalanságát s más lényegesb hibáit kimutatván, a kormányt azokra figyelmeztessék s reábirják, hogy, mint a törvényhozás osztályos fele, ezen újmutatások szerint tegyen módosításokat a jobbágyosztály javára, a felküldei idő javaslatban.

Ilyetén óvás, a megyei képviselők részéről, kettő nyújtott be, egyik Alsóféhér, másik Kolos megye követei által. Egy harmadik óvást az országgyűlésnek több szabadelvű tagjai, név szerint Teleki Domokos, id. Bethlen Sándor, id. Bethlen János, Rhédey János, Gyulay Lajos, Mikes János, itj. Bethlen Pál grófok és Kemény Domokos báró adtak be.

Az úrbéri törvényjavaslat, csak futólag tekintve is, valóban igazságtalan s káros volt az úrbéres osztályra, s ennél fogva a házára nézve is könnyen veszélyessé válhatott volna. Az egész úrbér e három sarkkérdésen fordult: Mi az úrbériség? Miként osztatik fel az az úrbéresek közt? Mit kötelesek ezek szolgálni s adózni a földesúrnak? A javaslat, mondhatni, mind a háromra nézve jobban kedvezett a földes úrnak, mint a jobbágyoknak.

Az úrbériség meghatározását tekintve, a többség, daczára az ellenzék győző okainak, melyeknél fogva a jelen kiigazítandó status quot kívánta alapú vétetni, az 1819-ki összeírást fogadta el a mérték alapjául. Tudta mindenki, hogy a földesurak akkor, általában ellenezvén az önkényes, országgyűlésen kívül tenni szándéklott szabályozást, a kor-

mányilag s több helyit karhatalommal végrehajtott összeírásnál igen kevés úrbériséget írtak be. Tudva volt az is, hogy azóta sok önző földesül e hibás összeírásra támaszkodva, jobbágyait földjeik nagy részétől megfosztotta. Nem is merté most senki is védeni az összeírást; sőt az országosan hibásnak s hiányosnak bélyegeztetett, s kijavítandónak határozatok. A többség azonban teljesen kijátszotta a javítást. Az ellenzék azt kívánta, hogy mind az úrbériségnek tekintessék, mit a jobbágy jelenleg bir, vagy miről bebizonyítja, hogy az összeírás alkalmával kezén volt; a többség azonban azt végezte, hogy ha nincs az úrbéres kezén azon állomány, melyet a különben is hibás összeírás kimutat, a jobbágy köteles bebizonyítani, hogy az törvénytelenül vétetett el tőle; különben a hiányzó rész nem tekinthető úrbériségnek s a földes úr birtokában marad. Már pedig ezt a körülmények közt teljes lehetetlen volt kimutatni a jobbágyinak.

Az úrbérnek leglényegesebb kérdése abban feküdt, hogy

- a) a státus elegendő jövedelmet adjon az úrbéresnek a közterhekre, úri szolgálatokra, élelmére, folyó költségeire s jövője biztosítására;
- b) hogy az úrbéri telek értéke arányban legyen a terhekkal és szolgálatokkal.

De az új törvényezikkelyek merőben ellenkező elvekre alapítottak. Az ezekben kiszabott telekmennyiség sok helyit nem csak annál sokkal kisebb volt, mely az 1819-ki összeírás szerint kiszabott, hanem még azt sem ütötte meg, mely az adólajstromban állott! Eddig is alig volt képes a jobbágy terhei viselésére; az új törvény azonban őt sok helyit végkép megrontotta volna. Érezte ezt a törvényhozó kar többsége is, és remegett annak lehető következményeitől; s az által akart volna segíteni a bajon, hogy a kiszabott telekmennyiséget meghaladó fölös földeket az úrbérestől nem rögtön, hanem csak hét év múlva rendelte elvétetni. Mintha az igazságtalanság az által megszüntetett volna, hogy annak végrehajtása pár évvel későbbre halasztatik.

A szabadelvű ellenzék ezen egy esetben még a kormánytól, mint a törvényhozás másik felétől, reménylett engedelmet. Nem hihette, hogy ily igazágtalan, az országra s közbékére veszélyes törvény sanctiót nyerhessen, s bizton várta, mikép a törvény lényegesb pontjaiban kijavítva fog visszaktildetni az országgyűlésre. De e remény is meghiúsult. A kormány nem akarta cserben hagyni a pártot, melyre egyebekben, mint szövetségesére, támaszkodott. A javítások, melyekkel a törvény Bécsből leküldetett, igen csekélyek, lényegtelenek voltak. Talán még legjelen tényebbnek mondható azon változtatás, mely szerint a jobbágyok a kezeiken lévő fölösleg földeket nem hét, hanem tizenkét év múlva köteleztessenek általadni. Szomorú igazságszolgáltatás, mely a jobbágy megfosztását meg nem gátolja, hanem csak még egy pár évvel továbbra halasztatja!

És ekként, az ellenzék méltó fájdalmára, szentesítést nyert az úrbér, ezen országgyűlésnek egyetlen tényleges eredménye. Egészen véve e törvényt, s tekintve azt, hogy azon némi csekély szellemi s még csekélyebb anyagi engedmények mellett, miket az a jobbágnak szolgálatai s tartozásai egynémely részeire nézve nyújtott, őt általában jobb állapotba nem helyezte; sőt különben is szűk mértékben szabott földeit az elébbi mennyiségnél kevesebbre szálítván, teherhordási erejét, vagyonságát sok helyit tetemesen csökkentette, — nem kételkedünk azt. egyáltalában rosznak s a közálladalomra nézve is veszélyesnek bélyegezni. Az úrbér rendezése előtt is, igaz, szomorú, elnyomott vala Erdélyben a jobbágy osztály állapota, s mit legsajnosabbnak kell tekinteni, a földes úr leleményes önkényétől függött sorsa. De, részint mivel e régi nyomort túrni megszokta, részint mivel a sokáig el nem maradható úrbértől várta annak enyhítését: csendesén, békével viselte az ígát. Az újítás azonban, mely e reményeit meghiúsító, sőt a nyert csekély engedmények mellett, földjei egy részétől megfosztó,

könnyen lázadásnak válhatott volna indokául. Hogy ez a törvény kihirdetése után nem történt, oka csak abban felelt: hogy földjei tőle tüstént nem vétettek el, néhány hónap múlva pedig a megváltás ideje váratlanul megérkezett.

De ha a következő évi események nem történnek, s a tizenkét év alatt a törvény meg nem javíttatik, hanem azok letelte után a fölös földek, miként a törvény rendelte, a jobbágytól elszedetnek: Erdély kétségen túl veszélyes válságnak ment volna elébe. Szerencsére, a Magyarországgal való egyesülés, a következő évben, Erdély földnépére is meghozta a szabad birtok áldásait.

Az országgyűlés november 10-kén szétoszlott.

HETEDIK KÖNYV.

**A NEMZETI ÁTALAKULÁST KÖZVETLEN MEGELŐZÖTT
IDŐSZAK ESEMÉNYEI.**

ELSŐ FEJEZET.

Pártharczok s állapotok az 1847-ki országgyűlés előtt.

Azon heves pártharczok közt, melyek a kormánypolitika megváltoztatásának s ezen új irány és a nemzeti törekvések közt támadt összeütközéseknek következtében a hazában folytak, egy igen nevezetes esemény merült fel, melynek meg nem határozható, de minden esetre igen fontos következményei lettek a hazai ügyek alakulására a közel jövőben. Ezen esemény nem más volt, mint József főherczeg nádor lelépte a színpadról.

Az utolsó évek eseményeiben ritkábban fordul elő József főherczeg neve. Ennek oka nem abban keresendő, mintha az aggastyánt ötven évi hivatalkodása annyira elfárasztotta, vagy a kor súlya elgyöngítette volna, hogy már képtelenné vált jelentékenyebb befolyást gyakorolni az ország eseményeire. Sőt egészen utolsó betegségéig, mely 184ti-ki októberben kezdődött, folyton s élénken részt vett ő a hazai ügyek igazgatásában. Midőn a magyar kormány élén álló férfiak, a conservatív párt egyik töredékével irányban, törekvésben szorosán egyesülve, szinte párttá lőnek, a főherczeg nádor nem vett többé részt kezdeményezőleg a kormány intézkedéseiben; hanem a pártok felett állva, ötven éves közéleti tapasztalatait, kormányzói bölcsességét

s tapintatát, melylyel nagy mértékben bírt, a harcz hevének mérséklésére, a pártszenvedély lohasztására fordította. A szerep, melyet ő ezen utolsó évek alatt játszott, a közvetítés, mérséklés, közbenjárás, egyeztetés, engesztelés szerepe volt, melyben, mint például a védegyleti összeütközésben, felette hasznos szolgálatokat tón a hazának.

1846-ki novemberben telt be a főherczeg nádori hivatalviselésének ötvenedik éve; és a nemzet, mely benne nem csak első tisztviselőjét, hanem leghívebb barátai egyikét tisztelte, nagyszerű ünnepélyekkel szándékozott nyilvánítani háláját és szeretetét a népszerű aggastyánnak. De a sors másként akarta. Az ősz férfiú, ki egy idő óta már gyakrabban gyöngékedett, október elején súlyos betegségbe esett. Az ősz folytán egy ideig lábbadozni kezdett ugyan; de a nyavalya az év végén oly súlyosan tért vissza, hogy életéhez semmi remény nem maradt többé fenn. „A végzet, u. m. a Hírlap, haláltakarót vetett az oltár fölébe, melyen a nemzet a hála tüzeit meggyújtandó vala.“ Január 13-kán megszűnt élni.

József főherczeg nádor, ha halálos ágyán visszatekin tett hosszú politikai pályájára, nyugodtan s működésével megelégedve hajthatta le fejét sírjába. A nemzet őszinte fájdalommal gyászolta Őt, ki minden pártnak egyaránt kiérdemelte bizodalját, becsülését és szeretetét. A nemzet még csak kezdetét élte kifejlődésének; de a haladás, melyet az utolsó huszonöt év alatt tett, nagyobb vala, mint összes történetünk bármely korszakában. És e haladásnak az elhúnyt nádor vala egyik leghívebb, legbuzgóbb ápolója. Nemzetiségünk s alkotmányosságunk, nehéz küzdelmek után, kivívta valahára elismertetését; és ebben, minden pártok hálás elismerése szerint, nagy volt az ő érdeme. Bár ifjúkori neveltetése idegen vala, megtanulta s megszerette a nemzeti nyelvet; s hogy az valahára azon polczra emeltett, mely azt megilleti, nagy részben neki köszönhető; ő támogatta s vezette véggyőzedelemre a nemzet ebbeli hosszú

törekvéseit. Azon korszakokban, midőn a birodalmi minisztérium, követve kényuralmi hajlamait, alkotmányukat erősebben ostromolta, s a korlátlan birodalmi kormányzat elveit s formáit az alkotmányos életbe beoltani s ezt lassanként, elfojtani czélul tűzte volt ki: ő, a nemzet nádora, s tiszte szerint az alkotmány és törvények őre, hatályos közbenjárásával az udvarnál, hol e miatt sokáig nem is nagy kedvességben állott, tanácsával, vezérletével a nemzet részén állva, hűen törekedett elfordítani a veszélyt, megmenteni az alkotmányos jogokat. Midőn a nemzetet vallásos vizsgálódások pártokra szakgatták, melyeknek szenvedélyessége a hazát elláthatatlan zavarokkal fenyegette: az ő engesztelő szelleme, bölcs és erélyes közbenjárása eszközölte leginkább a viszályok békés kiegyenlítését. Ő melegen érzett e hazáért, melynek hosszú élete munkás napjait szentelé; melynek örömeit s fájdalmait ifjú korától kezdve fél századon át megosztó: melynek kifejlődésén hűen, ernyedetlenül munkálkodott. A nemzeti ipar-, tudomány-, anyagi, szellemi s erkölcsi fejlődés egyaránt ápolóra, előmozdítóra talált ő benne. A magyar nemzeti akadémia első pártfogóját s megalapítói egyikét tisztelte ő benne. A Ludoviecea s még inkább a pesti nemzeti muzeum kivált az ő buzgalmának köszönte létejét. Alig volt valamely nemzeti intézet, melyben ő pártfogásának nyomát, emlékét nem hagyta volna. Pest nagyobbodása és szépülése, egy virágzó európai várossá emelkedése, egyike volt az ő munkássága kedvencz tárgyainak. Szóval, e nevezetes korszakban, melyben a nemzeti virágnak magvai hintettek el, első csirái s bimbói fejlesztettek ki; melyben a sováron óhajtott nemzeti jólét s nagyság alapjai rakattak le, ő, a nemzet élén állva, mint annak hű barátja, tanácscsal s tettel segíteni, a haladást előmozdítani mindenkor kész, buzgó és fáradhatatlan volt.

De nemcsak mint első tisztviselő s kormányférfi, hanem mint ember is kiérdemelte ő mindenki tiszteletét. Éles

eszét, gyors felfogását, a legbonyolultabb kérdések világos előadását, valamely kérdésben a számtalan felé elágazott véleményeknek szabatos összeszedését s pontos ismétlését, számtalanszor bámulta benne az országgyűlési közönség. Tisztább, classikusabb latinsággal mint ő, senki sem beszélt. Ő tartatott az országban a jog- és törvénytudósok legkitünőbbjei egyikének, vagy épen elsőjének. Természet- és gazdaságtudományának maradandó tanúja Alcsuth, kedvencz nyári lakhelye, melyet sivatag homokpusztából virágzó kertté és példány-gazdasággá varázsolt. Szokásai, életmódja a legegyszerűbb, minden fény s pompa-szeretettől idegen, inkább polgáris, mint fejedelmi, családias volt. Szórakozást munkás napjaiban legörömostebb családja körében, a tudományokban, kivált természettudományi s útleirási olvasmányokban, fűvészet s kertészetben és a mezei gazdaság egyéb ágaiban keresett.

Jellemének az igazságérzet s emberszeretet, kitartás és türelem, gyöngédség és béketűrés, voltak kitünőbb vonásai. Ő soha sem ébresztett azokban, kikkel dolga volt, teljesülhetlen reményeket; s általában mondhatni, többet tett, mint Ígért. Rendkívüli örömet nyilvánított, midőn sikerült neki akadályokat előmozdítani; s a már félig reményevesztettet kívánatainak keresztűvitelével meglepni. A parasztot, műveletlent, ha kérelme teljesíthetetlen volt, nagy béketűréssel ügyekezett felvilágosítani s meggyőzni a lehetlenségről; s e capeitáció ritkán maradt sükeretlen, úgy hogy nem egy kérelmező mondá tőle távoztában, miképen nem adatott meg ugyan kérelme, de tudja legalább miért nem, s megnyugszik benne. Midőn ellenben egy magasbb műveltségű s állású adott elő oly kérelmet, mely nem vala teljesíthető, azon esetben rendesen hallgatott, s ama jogtudományi szabály: „a ki hallgat, megegyezni látszik“, érvénytelen volt előtte; sőt ellenkezőleg, hallgatását tagadás jelének kelle tartani. E hallgatás gyöngéd kedélyből származott: nem akarta a kérelmezőt egyenes, nyílt tagadás

által megszorítani. E mellett azonban igen ügyes tapintattal rendesen oly tárgyra fordította a beszédet, hol a hallgatással elutasított kérelmezőnek valamely teljesíthető kérelmet adhatott nyelvére, vagy más valami kellemest mondhatott vagy tehetett neki. A hallgatás ezen kívül nála még a fájdalomnak és bánatnak is biztos jeléül szolgált. Ő nem hamar kedvelt meg valakit; rokonszenvi hajlamokat első közeledéskor nem nyilvánított; de a kit egyszer megszeretett, kegyét az nem könnyen veszthette el többé.

Utolsó életéveiben, midőn hanyatló kora s gyöngülő egészsége az utódáról való gondoskodást mind szükségesebbé tette, a kormány oly szándékot látszék ápolni kebelében, hogy a jövő nádor választásánál a királyi család tagjai mellőztessenek. Egy főherceg nádor magas állásánál fogva sokkal inkább korlátozó a bécsi kormányt, midőn vele véleményben nem osztozott, mint más valamely egyéniség. Ezen kívül még azon körülmény is igen fontosnak látszott hogy, ha már az udvar főherceget enged választani: a nemzet bizodalma nem mást mint József fiát, István főherceget, a nemzetnek, kivált a pesti árvíz óta, midőn magát erélye, segélyre kész emberisége által oly igen kitüntette — kedvenczét, emelendi a magas méltóságra. Már pedig István, jelleménél fogva a népszerűségre sokat tartó, több alkalommal oly szabadelvűséget nyilvánított, hogy a bécsi minisztériumnak nem lehetett ingyére, őt az ország első méltóságába helyezve látnia. Tekintetbe vétetett végre még az is hogy, ha a nádorság József családjában több nemzedéken keresztül apáról fiúra száll: ezen ág folyton a nemzet kebelében lakva, a nemzettel érzelemben, irányban, törekvésben mind szorosabban összeforrand; miből, főhercegi állásánál fogva, számos kellemetlenségek fejlődhetnek ki a birodalmi minisztériumra, sőt bizonyos körülmények közt, magára az udvarra nézve is. ügy hallatszék ezeknél fogva, hogy az udvar József nádor halála után nem volna hajlandó fiának, Istvánnak, megvá-

lasztatását megengedni. Erre látszott mutatni az is, hogy a főherceget már egy pár év előtt eltávolították az országból, hol néhány ifjabb magyar főúrral meghittebb barátságba kezdett lépni, és Csehország kormányzójává nevezték ki. Azonban, bármennyi való e közhírekből, József végóhajtásainak egyike volt, fiának a nádorságot biztosítani. Ez iránt értekezett is testvérével, Károly főherczeggel, midőn ez őt halálos ágyánál meglátogatta. S mondják, hogy ennek Ígérete s utóbb közbenjárása csakugyan tetemesen könnyítette volna kiváuatának teljesedését.

De legyen bár miként, annyi bizonyos, hogy István főherczegnek a boldogult nádor helyébe királyi helytartóvá kineveztetése számos akadályokra talált mind az udvarnál, mind magánál István főherczegnél. U — miként, emlékirataiban Szögyény László feljegyzetté — „sokáig épen nem s utóbb is csak számos, hatalmának tágítására ezéltott lényeges feltételek és nagy anyagi javadalmak mellett, akarta azt“. Bizonyos az is, hogy „az akadályok legyőzése egy részről, s a túlságos követelések mérséklése más részről gróf Apponyi kancellár érdeme volt, ki e részben az ország kívánságát s vélt érdekét tartotta szem előtt“. E befolyás eredménye lőn, hogy már január 15-ről oly értelmű királyi leirat érkezett a helytartótanácsához és a főtörvényszékhez, mely szerint Ferdinánd király, „a súlyos veszteséget legalkalmatosb s királyi és atyai szándékainak leggyorsabban megfelelő módon pótolandó, . . . addig is, míg a nádorválasztás legközelebbi országgyűlésen el fog következni, főséges cs. kir. főherczeg Istvánt, az elfelejthetlen boldogútnak nem csak fiát, hanem lelke- s szívének már is kitüntetett dicső jelleméről Ítéelve, örök emlékezetű atyja erényének is méltó örökösét, Magyarországnak királyi helytartóvá, s a hétszemélyes tábla elnökévé nevezi ki.“

E kinevezés, miként az országszerte nyilatkozott öröm s megelégedés tanúsító, teljesen kielégítette a nemzet óhajtását. István főherczeg teljesen magyar szellemű neveltetése,

kedveltető magaviseleté, a haza s nemzet iránt sok ízben tanúsított rökonszenve s ragaszkodása miatt, első ifjúságától fogva kedvencze volt a nemzetnek. Es most a rökonszenv s közbizodalom, tette képes fiatal ereje iránt azon reményt ébresztette a nemzetben, hogy a hosszú, nehéz küzdelem után, az ő közremunkálása, vezérlete által valahára szerencsésen végbemenend a reform, az átalakulás nagy munkája.

István főherczeg személyében több oly tulajdonság létezett, mely e reményt teljesen igazolni látszék. Ő, ki e hon levegőjét szívtá be először, ki e hon nyelvét gyermekkorától fogva, melyben Alcsuton a szegény földnép s gazdatisztek fiai valának játszótársai, tökéletesen beszélte; kit e honhoz egy atya s anya sírja s ifjúságának kedves emlékei kötönek, szerette e hazát; s ő magát, szive vonzalmánál fogva, inkább e haza fiának s polgárának, mint a fiatalságában ritkán látott uralkodó ház tagjának, szerette tekinteni s másoktól is tekintetni. A jó szándék s akarat tehát, hazájának magas állásában hasznosan szolgálni, azt boldogítani, benne nem hiányzott. Egy iratában, melylyel artyja hamvainak eltakarítása után a kir. tábla részvéttanúsító levelére válaszolt, maga is ekként nyilatkozott: „Reánk maradt dicső feladásul, tovább építeni azon művön, mely körüi ő fáradozott; s hiszem, ha annyi erővel áld meg a gondviselés, mennyi buzgó akarat él bennem . . . . megelégedéssel fog felettünk lengeni a boldogultnak szelleme.“ A népszerűség szeretete, mely után hazájában vágyódott, melyet, mióta ifjú korra érve, nyilvánosan s a társalgási körökben, ünnepélyeken, vigalmakon, megjeleni szokott, fesztelen, minden rátartástól, gögtől ment, nyájas, barátságos magaviseleté által keresni — hol pedig tette volt szükség, erély s buzgalom által — mint például a pesti vizái alkalmával — kiérdemleni ügyekezett, korán tette vágyó kedélyt, becsérzetet tanúsított jellemében. A hazában neveltetése, mely neki alkalmat nyújtott a nemzet

szokásaival, erkölcsével tökéletesen megismerkedni, azokkal saját szellemének fejlődését, irányát azonosítani“ megkönnyítették neki a nagy szerepet, mely reá a nádori méltóságban, a nemzet élén várt. Lelke élénk, könnyű felfogással lévén megáldva, a bölcs atyának oldala mellett — ki ön maga vezérelte gyermekei nevelését, a felnőtt ifjúval pedig sokat társalgott, — ismeretekben, világnézetben, az élet gyakorlati felfogásában, különösen a reá váró nagyszerű pálya iránti tájékozásban, — szóval mind abban, mire magas helyzeténél fogva neki szüksége volt, mi e helyzetben magatartása, iránya, elvei, eljárása tekintetében neki útmutatoul, zsinórmértékűi szolgálhatott, gazdagodni, növekedni s megerősödni annyi alkalma s tehetsége volt, miszerint a benne helyezett közbizodalom, közszeretet s ezeken alapúit remény teljesen igazoltnak vala tekinthető. Minő irányt vett, mivé fejlett az ifjú férfiúnak a magán életi szeretetreméltó jelleme a közéletben, miként teljesedett az általa ébresztett közvárarokozás, a legközelebbi jövendő megmutatta. E közel jövendő viharai kemény próbára vetették a nagy reményű ifjú főkerceg jellemét s egész egyéniségét. A próba aránytalanul súlyos volt; és ha e viharteljes jövőben a nemzet talán a boldogulnak belátását, bölcseségét, hosszszas tapasztalás által szerzett tapintatát, erélyét s tekintélyét visszasóhajtotta: nem annyira a jó akaratú, de a státusférfiúi tapasztalat s a kormányzat megszokása által kisebb s könnyebb küzdelmekben még meg nem szilárdulhatott ifjú férfiúnak, mint inkább az idő nehéz súlyának s a helyzet rendkívüli bonyodalmainak tulajdonítandó.

A főherceg, részint még a prágai kormányügyekkel, részint Bécsben új helyzete feletti értekezletekkel lévén elfoglalva, csak augusztus végén jött vissza az országba, s ült be mint kir. helytartó a kormányzék elnöki székébe. Megérkeztekor s rövid mulatása alatt a fővárosban határtalan öröm s lelkesedés nyilatkozott személye iránt. Pár nap múlva körútra indult, melyet a pest-szolnoki vasút

megnyitásával kezdett meg. E körútnak Kassa, Nagy-Lónya, N.-Károly, Debreczen, Arad, Temesvár, Szabadka, Pécs, Eszék, Pakrácz, Károlyváros, Fiume, Zágráb, Varasd, Keszthely, Szombathely, Kis-Marton, Győr, Nyitra, Trencsén, Kózsahely, Besztercze, Selmech és Balassa-Gyarmat jelölték körvonalait. Utazása folytonos diadalmenet volt; a nép lelkesedése mindenütt egyiránt nem ismert határt s mértéket. A Kárpátoktól Adriáig, Erdélytől a Lajtbáig zsi-bongott az üdvözlő öröm zaja. A szeretet és lelkesedés e kitöréseit, ha lehet, még növelték a főherczegnek majd minden állomáson, minden ebéd s fogadtatás alkalmával mondott szavai, melyek többé kevesbbé ama Vörösmarty -ból kölcsönzött s Aradon elmondott vers változataiból álltak: „addig éljek, míg bonomnak élek Szerénységét jellemzi viszont az őt Pozsonyban fogadó küldöttséghez tett nyilatkozata: „Előre örültem, — úgy mond — hogy e megyébe, e helyre jöhetek, hol megboldogult édes atyám ötven év alatt tizenegy országgyűlést élt keresztül; s hol én minden tekintetben jó napokat töltöttem. A pályán, melyre léptem, én még csak kezdő vagyok; s leérem önöket, uraim, hogy felejtsek bennem a kezdőt és nézzék bennem csak az érdemeket szerzett atyának fiát.“ — Komáromban, midőn a hídon bevonult, nagy szerencsétlenség érte a nézők seregét. A szigetből a városba vezető, czölöpökön álló más-sik, gyalog híd, a nép roppant tömege alatt, mintegy nyolez-öl hosszban leszakadt, s a rögtöni segedelem daczára, 79 néző a hullámokban lelte sírját.

A főherczeg fiatal korának, s a népről reá is áthatott lelkesedésnek talán megbocsátható, hogy néhol kissé igen is nyíltan s nem mindig a kellő módon látszott keresni a népszerűséget; viseletében nem egyszer hiányzott ama nyájas, kedélyes, de e mellett komoly méltóság, mely hozzá legjobban illett volna. Egyébiránt a repülve tett körutazás inkább arra szolgált, hogy magát a nemzetnek személyesen

bemutassa, mint hogy a hazával, s annak szükségeivel részletesen megismerkedjék.

Budára visszatérvén, Pest megyében október 16-kán tartá főispáni beiktatását. Emlékezetre méltó ez ünnepélynél az, hogy Ferencz József főherceg, Istvánnak unokaöcsese, s utóbb osztrák császár s magyar király, viselte a királyi biztos beiktató tisztét. Az ifjú főherceg tiszta kiejtéssel beszélvén a magyar nyelvet, beiktató beszéde által nagy lelkesedésre ragadta a közönséget.

A nemzeti érzelmeiről, szabadelvű hajlamairól ismeretes István főhercegnek királyi helytartóvá lett kinevezése, minek következtében nádorrá választása is bizonyossá lett, a végdiadal iránt új reményre s bizodalomra ébreszté az ellenzékét. Mert bármi volt is azon értekezleteknek tárgya s eredménye, melyeket István helytartóvá lett kincveztetése után Bécsben a kormány férfjaival hosszan folytatott; a közvéleményben annak hite, hogy István már a népszerűség szereteténél fogva is a szabadelvű reformokra hajlandó, s azokat állásánál fogva hatékony közbenjárásával gyámolítandja, új támaszt s erőt kölcsönzött az ellenzéki iránynak s törekvéseknek.

De ezen ~ támaszra, ezen előforrásra valóban már volt is szüksége az ellenzéki pártnak. Mind a kormány maga, mind a conservatív pártnak azon nagy töredéke, mely a kormánnyal szorosabban szövetkezett, annál több erélyt s tevékenységet fejtettek ki, mennél inkább közeledett az országgyűlés. Minden követ megmozdítának, hogy a diadalt magoknak biztosítsák; és az ellenzékre nézve egynémely megyében fenyegető színben kezdett mutatkozni az ügyek állása.

Apponyi kancellár, az adminisztratori kérdés szerevezés keresztülvitele által remélvén elérni a kitézött czélt, mi nem csekélyebb volt, mint a megyékben túlnyomó befolyást s ennek folytán az országgyűlésen biztos többséget szerezni a kormánynak, — nem csak elijesztetni nem en-

gedte magát megkezdett irányában egynémely megye érelyesebb ellentállása által; hanem, a látszólag növekedő siker által felbátorítva, épen e megyék ellenzését ügyekezett megtörni a rendelkezésére állott kormányhatalommal. Szinte keresni látszék az alkalmat, melyben e megyékkal kikötessen. Ez alkalmat azonban nem mindig helyesen választá meg, minek aztán néha diadal helyett öngyengítés lett az eredménye.

így történt, például, Pest megyében, hol egy váltó-csempészeti Úgy kerülván szőnyegre, a megye az előleg is súlyos gyanú által terhelt vádlottat elfogatta. A vádlott, barátai által, egy elnöki rendeletet eszközölt ki Bécsben, mely szerint a megye annak szabad lábra tételére utaltaték. A kancellária lépése hibás volt. A vádlott, mint a bírói eljárás eredménye is tanúsítá, e pártfogásra koránt sem volt érdemes. A megye tehát, bírói függetlenségérc hivatkozva annál kevésbbé volt hajlandó a rendeletet végrehajtani, minthogy a vádlottnak a perfolyam alatti letartóztatását a körülmények is szükségéim látszottak; különben pedig a mind szaporodó váltóbamisítási bűnök, kivált a középpontban, szigorú eljárást igényeltek. Az összeütközést súlyosbító az, hogy utóbb a főispáni helytartó különösen megbízott, tartana vizsgálatot: van-e a vádlott ellen több más kereset is megindítva, mint a mely miatt elfogatása történt; és ha nem volna, a rendeletet hajtsa végre.

A megye rendei e szokatlan megbízásból azt gyanították, hogy a kormány, az adminisztrátori rendszer elve szerint, a főispáni helytartót ez esetben is a megye főiébe helyezni, vagy épen egy állandó kir. biztosi rendszert szándékozik létrehozni: kijelenték tehát, hogy a megye törvényszéki s egyéb eljárásának felülvizsgálatára, a hatóság-törvényes jogainál s méltóságánál fogva, bármely egyes embert nem bocsáthat. A kancellária végre a kellemetlen zavarból az által húzta ki magát, hogy az alispánokat, mivel felszólítva sem adtak az elfogatási ügyben kellő felvi-

lágosítást, megszigta; egyébiránt pedig a pert felsőbb törvényszékekhez rendelte átküldetni.

Mind a tárgy fontosságára, mind arra nézve, hogy valamennyi hatóságot illető szabálylyá tététt, sokkal keményebb összeütközés származott számos megye s a kormány közt a főispáni helytartók törvényszéki elnökletéből. A megyei törvényszékek egyik lényeges joga s tulajdonsága volt: hogy valamint a bírák, úgy az elnök is, a megyei közönség által évenként szabadon választattak. A kormány most befolyását e törvényszékekre is ki akarván terjeszteni, az adminisztrátorokat oda utasítá, hogy az elnökletet azokon is szintűgy mint a politikai s igazgatási gyűléseken, ők foglalják el. A rendek azonban a törvényszék függetlenségét megőrzendők, minthogy a kormány e törekvése ellen intézett feliratok célra nem vezettek, midőn az évenként összeülendő törvényszéki bírakat s elnököket megválasztották, számos megyében meghagyták nekik hogy, ha az adminisztrátor, a felsőbb utasítás szerint, a törvényszéken mind a mellett is elnökölni kívánna, a bírák azonnal távozván, a törvényszéket oszlassák fel.

Ily határozat után az adminisztrátorok több megyében, kerülve a kellemetlen súrlódást a rendekkel, miből csak a kormány tekintélyének csökkenését látták következni, nem kívántak elnöklelni a törvényszéken; mások azonban, utasításuk szerint, erőszakolni akarván az ügyet, az elnöki széket csakugyan elfoglalták; minek következtében aztán a megyei határozat szerint, a táblabírák is több helytt szétoszlottak. Legtöbb esetben, mielőtt ily tényleges összeütközésre kerülne a dolog, a helytartótanács a megyei végzést megsemmítette. De ezen kormánysszabály koránt sem távolítá el minden megyében az összeütközést; mert akadt számos megye, mely a helytartótanács intézménye ellen a királyhoz felírván, határozatának érvényességét továbbra is fentartotta.

Ily eset adta elő magát egyebek közt Szabolcs megyében, melyhez aztán a kancelláriától egy igen kemény hangú királyi leirat érkezett. A király ezen merényi szigorúan kárhóztatta, s „legfőbb királyi tekintélyénél fogva meghagyta, hogy a kancellária útján adott előbbi rendeletének, nehogy más módokhoz nyúlni kényteleníttessék, azonnal engedelmesséjének.“ Szabolcs s több más megyék is illetén kir. leiratokra azután rendesen oly értelemben válaszoltak hogy, miután az adminisztrátorok elnökle, meggyőződésök szerint, a bírói függetlenségről szóló törvényekbe ütközik; a törvények magyarázata pedig a törvényhozást illeti: kéri a királyt, tűzze ki e tárgyat is a jövő országgyűlésre; addig pedig hagyja fenn az eddigi törvényes gyakorlatot. Szabolcséval egyező volt Zala és több más megyéknek is eljárása.

Pest megyében az adminisztrátor a súrlódást kerülvén, nem igényelte ugyan a törvényszéki elnökletet; mindazáltal, az elv solidaritásánál fogva, ezen megye is részt vett ez összeütközésben az által, hogy Szabolcs megyének határozatát magáévé tette s eljárását pártolta. A helytartótanács ezen pesti végzést is megsemmítette; majd egy kir. leirat is rosszalta azt a megye rendéinek. Ezek azonban annál inkább részükön lenni állíták a jogot s törvényt, minthogy a megyének egy hasonló határozatát még 1837-ben a boldogult nádor is helybenhagyta; minél fogva szintén megtiltván táblabíráinak az adminisztrátor elnökle alatt tartani törvényszéket, ha azt netalán ez is megkísértené, a kérdést hasonlókép a törvényhozás magyarázatára s eldöntésére kívánták halasztani. Ezen vita a kormány s megyék között aztán egészen az országgyűlésig kihúzódott, s annak tárgya ott magának az adminisztrátori rendszernek általános kérdésében olvadt fel.

Míg a kormány maga ekként ügyekezett keresztülvinni a maga rendszerét s elveit, a conservatív pártnak vele szorosabban szövetkezett töredéke is eddig szokatlan

tevékenységet fejtett ki a diadal kivívására. Fő törekvését abban összpontosítja, hogy egy részről a maga kebelében egységet, szoros összetartást, kellő szervezést és fegyelmet alkosson; más részről oly programmal lépjen fel a közönség előtt, mely képes legyen népszerűsége vergődni, s még az ellenzék mérsékeltebb, hidegebb részét is meghódítani. E végre már az elmúlt évben több tanácskozmányokat tartottak, melyeket, hogy bennök az ország külön vidékeiről mennél több tagok részt vehessenek, a pesti országos vásárok idejére tüzték ki. E tanácskozmányokban leginkább gróf Széchen Antal, b. Vay Miklós, gr. Dessewffy Emil, ifj. Majláth György és Somssich Pál valának a fő szerep vivők. Az összejövetelek jobbára gr. Keglevich Gábor főtárnok-mester termeiben tartattak, ki rendszeren az elnöki széket is elfoglalta.

Egy ilyféle, még kisebb körű, összejövetel s értekezlet eredménye lőn, hogy a gyülekezet néhány tagjai megbizattak, hogy a pártnak szorosabb egyesítése s egyéb érintett céljai végett, s különösen azok számára, kik minden kisebb gyülekezetekben részt nem vesznek, s ennél fogva a párt ügyeinek fejleményeiről értesülve nem lehetnek, egy terjedelmesebb s indokolt programban fejtenék ki az új conservatív párt irányelveit; melyek aztán egy 1840-ki november 12-kén tartandó nagyobb gyülekezetben adatnának elő s állapíttatnának meg.

E gyűlésen a pártnak mintegy százhusz tagja előtt a megbízott gróf Széchen Antal következő beszédben fejtegette az új conservatív párt programját:

„A legközelebb lefolyt országgyűlés végével, azon elvbarátink, kik abban vagy személyesen részt vettek, vagy működéseit a megyei termek és közélet mezején elősegítették, vagy végre a conservatív párt harczeit rokonszenvvel követték, meg valának győződve a felől, hogy az országgyűlés bevégezése az alkotmányos tevékenységet meg nem szüntetheti, föl nem függesztheti, ha csak az országgyűlési

eszmésúrlódások szellemi eredményeit veszélyeztetni nem akarjuk. E meggyőződés szolgált indokául majd kisebb, majd nagyobb gyülekezeteknek, melyeknek egyike feladásunkül tette, a conservatív párt által követendő elvekre és eljárásra nézve, e gyülekezet elébe javaslatot terjeszteni. E javaslat azonnal be fog mutatni a gyülekezetnek; de miután egy ily javaslat a dolog természeténél fogva az elveket csak fő vonásokban foglalhatja magában, miután az inkább az eredményeket mint indokainkat terjesztheti elő: minden félreértés elkerülése végett, azon megbízást nyertem, hogy azokat a gyülekezet előtt kifejtsem .....

„Az említett elvbarátok azon alapelvből indultak ki, hogy oly ország, mely az alkotmányos élet kifejlődését óhajtja, és annak jótéteményeit élvezzi, az alkotmányosság föltételeit nem nélkülözheti, annak természetszerű következményeit el nem tagadhatja; és azért, midőn a vélemények különbözőségénél fogva az egynézetűek szövetkezését épen oly természetesnek mint szükségesnek tekinti: mindenképp előtt javaslandónak vélte, hogy az ugyanazon véleményárnyékathoz tartozó egyének párttá alakuljanak; párttá, mely elhatározott irányzatot és elveket követve, azokat el ne tagadja, el ne titkolja, hanem a nyilvánosság mezején őszintén bevallja, nyiltan hirdesse, férfiasán védje s fentartsa.

„Nem szándékom törvényhozási intézkedéseink, országgyűlési működéseink egész történetét előadni; még egy futólagos áttekintése is egy nagy fontosságú tárgynak kellednél több időt foglalna el. Csak annyit vélek megjegyzendőnek, hogy a régiebb országgyűlések jelleme az újabbak irányzatától teljesen különböző vala. Még a jelen század első országgyűlésein is a vita legnagyobb részt a fennálló törvények magyarázata körül forgott; és ámbár ezen vitánál is a különböző politikai irányzatok befolyása szükségkép észrevehető vala, azon, bizonyos korlátok közé szorított, határozottan kijelölt téren mégis, a vélemények elágazása oly tetemes, oly folytonos, oly következetes nem

lehetett mint jelenleg. A fennálló törvények értelmét gyakran az egy politikai irányzatúak különbözőképen magyarázhatják; de azon pillanatban, midőn e magyarázat nem az egyes törvény értelméből, nem egyedül a hazai közjog tételeiből merítették többé, hanem általános politikai elvek vezérfonalán történik —; midőn nem annyira a létező törvények magyarázatáról, hanem, és pedig főleg, új törvényes intézkedések megalapításáról van már szó: az általános politikai irányzatnak kell szükségkép befolyást és pedig eldöntő befolyást gyakorolnia.

„Az irányzatok különbsége szüli a véleményárnyéklatok eltérését; a véleményvárnyéklatok következetesen fenntartott s kiképzett elágazása a pártok ellentétét. És bár jelenleg is sokszor az alkotmányos jogok veszélyeztetése említettik, leendő még valaki az ellenzék soraiban is, hogy számos alkotmányos jogok, melyek hajdan a vita tárgyait képezték, most a kormány és ország által egyiránt. elismereteknek és elfogadottnak tekintendők? Ezekre nézve nem az a kérdés tehát többé: hogyan kivándók? hanem az: hogyan használandók? hogy a haza javára szolgáljanak, és így üdvös gyakorlásuk eredményében új meg új biztosítékokat találjanak.

„És mert törvények alkotásáról, mert nem egyedül nemleges védelemről, hanem tényleges intézkedésről van szó: a választmány szükségesnek vélte, mellőzve minden, a többséggel való kormányzás kérdését illető theoretikus nézeteket, általános elveket, vagy azoknak hazánk viszonyaira nem alkalmazható szövevényes részleteit, gyakorlatilag vevém fel a dolgot, egyszerűen csak azt kimondani, hogy ha bizonyosan, sükeresen, idővesztés nélkül akarunk az új intézkedésekre nézve előhaladni, szükséges hogy intézeteink a közélet mezején a többség által pártoltassanak, hogy mienk lévén a többség, ily módon annak létrehozására, mit üdvösnek vélünk, a legegyszerűbb és leghatályosabb eszközt használjuk.

„Ezek folytában a választmány pártunknak állását az ellenzék irányában megemlíti, és nyíltan mondva, mintegy hadat izén az ellenzéknek. De itt mindenek előtt a félreértések elmellőzésére, tisztán kijelentem, hogy ezen had nem az ellenzék egyéneinek, nem a személyeknek, hanem azon eljárásnak, azon elveknek izentetik egyedül, melyeket mi károsaknak s veszélyeseknek tekintünk.

„Constatirozzuk némileg a helyzeteket. Nem fogom részemről az ellenzékét gyanúsítgatni; nem pedig azért, mert ily gyanúsítgatás sem a tisztelt gyülekezetnek, melyhez szólok, sem azon választmányának, melynek nevében szólok, jellemével össze nem fér; de azért is, mert az ellenzékét még ott sem lévén szokásom gyanúsítgatni, hol annak egyéneivel szemközt állok, annál kevesebbé érzem magamat gyanúsítgatásra felhivatva ott, hol tisztelt elvbáratok körében felszólalva, egyedül a jelen nem levők megtámadása olcsó bátorságának olcsó dicsőségét élvezhetném.

„Egy politikai állítás, melyet számtalanszor ismételveim hallunk, azt tartja, hogy alkotmányos ország ellenzék nélkül nem létezhetik. Ez, kétség nélkül, nem jelentheti azt, miszerint alkotmányos országnak azon szomorú kiváltsággal kell bírnia, hogy abban jó és rossz, üdvös és káros egyaránt elleneztessek; hanem egyedül azon tények megismerése, hogy oly országban, hol a törvényes intézkedések kizárólag egy uralkodó hatalomtól vagy akaratától nem függenek, hol számosán vannak jogosítva véleményök szabad kijelentésére, a nézetek összeütközése a kérdéseknek minden oldalról megfontolását, meglátoltatását hozza magával, és az eredmények megállapítása csak az eszmesúrlódások teljes kifejtése után üdvös és lehetséges. De ha ez áll, akkor meg kell az ellenzéknek is ösmernie, hogy egy ellenzéknek a maga irányában egy más ellenzékre van szüksége, mely az ő tekintélyének vagy akaratjának vakon nem hódolva, a maga részére is azon jogokat méltán igényli, melyeket az ellenvéleményűek önszámukra követelnek.

„A véleményárnyéklatok ily ellentéte mellett szükséges azon pontokat megvizsgálni, melyekre nézve azok egyetértenek. De ezeket az ellenzék közt és köztünk, az eddigi tapasztalás nyomán, hiába keresem. Ők törvénytelennek tekintik azt, mit mi törvényesnek hiszünk; károsnak, mit mi üdvösnek; ők a kormány eddigi eljárásaiban az alkotmány megsértését találják föl, irányzatát alkotmány-elleninek hirdetik: mi a kormány eddigi lépéseit helyeseljük, alkotmányosságát kétségbe nem vesszük, és jellemében bízunk; ők elveink összegét kárhozzatják: mi azokhoz szilárdul ragaszkodunk; végre sok köztanácskozásokban még véleményünk szabadsága sem tisztelteik.

„Ily helyzetében a dolgoknak nem marad egyéb hátra, mint azou ellentétet, mely tetteg létezik, elvileg is megismerni s férfiasán kijelenteni. Nem zárja ki ez az egyének, sőt a pártok közti jövődöben lehető egyesülést; hanem csak azt jelenti: hogy addig, míg az ellenzék kizárólag mostani elveihez s irányzatához ragaszkodik: ezek és a mi meggyöződésünk egyenes ellentétben állandanak. Transigálni csak akkor lehet üdvös sikerrel, ha a pártok egymást kölcsönösen capacitálják. Addig, míg ez nem történik, capacitáció nélkül transigálni gyöngeség. Ily állásában a dolgoknak nem javasoltathatik más eljárás mint, hogy mindenki meggyöződésének kivívására minden alkotmányos, törvényes és loyális utat használva, működéseinek eredményében találja meg, az ellenvéleményűek előtt is, eljárásának igazolását.

„Hátra van, hogy a pártnak továbbra is íentartott conservativ elnevezésére, annak organisátiójára és elveire nézve némelyeket megjegyzzek.

„Éreztük mi is, hogy a „conservativ“ név a párt minden teendőit, minden irányzatait ki nem fejezi. De azon nézetből kiindulva, hogy nem az elnevezés határozza meg a pártok jellemét vagy teendőit, hanem hogy ellenkezőleg a pártok jelleme és tettei értelmezik a pártok elnevezését:

egy oly nevezethez továbbá is ragaszkodunk, melynek európai értelme van, mely főirányzatunknak megfelel, melyet megváltoztatni vagy, melyről lemondani annyit tenne, mint a párt múltjáról elfelejtkezni, vagy azt eltagadni. Nincs pedig semmi ezen múltban, miről lemondanunk kellene, miről lemondani kívánnánk. Ragaszkodunk tehát, mondom, továbbá is oly elnevezéshez, mely hazánkban ösmereles, mely alatt számos elvbarátaink eddig is gyakorta dicsőően működtek, és melyre nézve csak tőlünk függ, azt e bonban mindinkább nagyobb fényre és tiszteletre emelni.

„A választmány egyenesen kimondja, hogy a conservatív párt a kormányt pártolandja. De azt hiszszük, midőn azt a kormány törvényességének magától értetendő, de épp azért soha el nem mellőzendő feltétele és nézeteinknek a kormány működésével való ugyanazonosságának nyilvános fentartása és kikötése mellett teszi, nem veszélyezteti a pártnak alkotmányos függetlenségét.

„Nem akarom itt hosszasan a függetlenség gyakorta félreértett eszméjét fejtegetni; de annyi bizonyosnak látszik, hogy alkotmányos életünk további fejlődésével mindinkább szükségessé válandik a függetlenség annyiszor említett elve helyébe egyszerűen a politikai becsületesség elvét állítani; egy oly elvet, mely az úgy nevezett függetlenség helyett a becsületes függőséget gyakorta a haza érdekében igénylendi, nem kültekintetektől, vagy egyéni magán viszonyoktól, hanem a meggyőzések összhangzásának és az irányzatok egységének múlhatatlan szükségétől. Valósággá válandik akkor az, mi minden alkotmányos országban oly annyira szükséges: határozott állások és erős meggyőzések.

„És épen azért, minekutána meggyőződésünk az vala, hogy a jelen körülményekben hazánk a kormány határozottabb föllépését és irányadását nem nélkülözheti, hogy számos kérdésekben a kezdeményezési hivatás leginkább őt illeti —; minekutána a kormány eddigi irányzatát olyan-

nak tekintjük, mely egyenesen a hon javára van intézve: kötelességünknek ismertük, azon viszonyt, mely a párt és kormány közt az eddigi szempillanatig kifejlődött, melynek, ka, miről nem kételkedünk, a kormány és pártunk eddigi irányzatukhoz kivek maradnak, továbbá is léteznie s erősödni kell, — nyíltan kijelenteni és nem állítani ellentétbe, nem elszigetelni egymástól azon tényezőket, melyeknek összhangzó működése képezi az üdvös siker mellözhetetlen feltételét.

„Mi a párt organisációját illeti, kettős vala a cél: biztosítani t. i. egy részről működéseink folytonosságát; de elmellőzni más részről mind azt, mi alakulásunknak szorosabb társulati jellemet adhatna. Legyen működésünk minden alkalommal megújuló tanácskozásaink s választásaink szabad eredménye, nem pedig oly szerkezetre alapítva, mely az egyes tagok befolyásán kívül álló magán testületet képezne. A pesti vásárok, melyek úgy is számos elvbarátokat, szoktak magán ügyeikben az ország központjára lenni, összejöveteleinkre elég alkalmat nyújtanak. Mind az pedig, mi egy és más összejövetel között a közügy érdekében szükséges, némely csekélyebb számú tagokra lenne bizandó, kiket az elvbarátok bizodalma minden egyes összejöveteleknél arra legalkalmasabbaknak találna.

„Azon elvekre nézve, melyeket a választmány megemlít, azt tartom, nem szükséges a tulajdon szentségét és a kormány alkotmányos erejének és hatályosságának megőrzését hosszabb okoskodásokkal támogatni. Oly elvek azok, melyeket, úgy tartom, mindnyájan pártolunk, melyek józanúl felfogva, az okszerű haladást csak biztosíthatják. Említem-e a birtoknak mérséklő befolyását, mely a stabilitásnak egyik legfőbb biztosítékát képezi? Nemzetiségünk érdekét, ámbár az ezen ügy iránti rokonszenv magától értődik, azért véltük megemlítenedőnek, nehogy azt a másik párt kiváltságaként tekinteni, vagy egyedárúságának átengedni láttassunk; mert egyaránt szent ezen ügy mindeni-

künk előtt, és az iránti részvétben magunkat senki által felülmúlni nem fogjuk. Két sark körül forog politikai létünk: egyike azoknak nemzetiség, alkotmányos és közigazgatási önállásuk; másika a közbirodalommal való azon összeköttetés, melyet századok előkészítettek, századok megerősítettek. Meggyőződésünk az, hogy minden intézkedésnek e két alap gondos szemügybe vételére kell alapúlnia, annak nem csak nemleges tiszteletére, de tényleges méltánylására: hogy valamint a kormány bizodalomra nem számíthatna ezen országban, ha ezen alapok elsejét csak magam *necessarium*nak tekintené; úgy az ország sem várhatná őszinte közremunkálását a kormánynak, ha azok másikat szem elől tévesztené. — Azon egyes kérdések végre, melyek elősoroltatnak, legnagyobb részt olyanok, melyek már országgyűlési tanácskozás tárgyát képezték; és midőn a végett említettnek meg, hogy előlegesen is a párt tevékenységének némely tárgyait kijelöljék, más korszerű tárgyak inependítését ki nem zárják.

.....Ha az egyesek közremunkálása mellett ezen elvek nagyobb és nagyobb körben fognak terjesztetni; ha azok eredménye a kormánynak, mely föllépésünket nem ignorálhatja, hozzájárulása által biztosítva leend: maga azon eredmény bizonyosságát nyújtandja annak, hogy célunk nem vala más, mint a haza java, és még a vélemények összeütközésében is azon egykori egyetértés és egyesülés előmozdításának óhajtása, mely legbizonyosabb akkor, ha a véleményesúrlódások alapján és természetszerű lefolyások következtében történik.“

Maga a conservativ programm aztán a javaslat szerint némi tanácskozások után egyező értelemmel ekként állapított meg.

„1. A jelenlevő conservativok kimondják azon meggyőződésüket, mely szerint szükség, hogy ezen pártnak egész organisatiója a nyilvánosság alkotmányos alapjára legyen fektetve. A conservativ párt teljességgel bevallott

czímmel, minden tartózkodás nélkül, határozottan s nyíltan kíván a térre kilépni mind a maga organisációjában, mind a maga terveiben. Ugyan így szükség kilépni a térre a párt egyes tagjainak is. Ennek következtében

„2. Bevallják a jelenlevő conservativok, miszerint egy consistens, organisált testet kívánnak képezni a haza átalakulásának a kormány által az elmúlt hongyülshez intézett előadásokban foglalt, és más, a haza erejének s felvirágzásának emelésére intézendő, akár a kormány, akár az országgyűlés által már kezdeményezett, vagy ezentúl kezdeményezendő javításoknak az alkotmányos alapelv, a nemzetiség és a közbiriodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása melletti keresztülvitelére.

„3. Határozottan kimondják a jelenlevő conservativok, miszerint azon ürügy alatt hogy, „ha a conservativok pártjuknak nyílt organisációjához látandnak, azt az ellenzék még nagyobb mértékben teendi“, a jelen elvkifejtésben kimondott lépést felfüggeszteni vagy csak elhalasztani is nem lehet s nem szabad. Ma a kérdés nem az: többet fog-e tenni az ellenzék, ha a conservativok valamit teendnek; hanem a feladat az: hogy mind a két rész tegyen mindent, mi tőle loyális, alkotmányos úton kitelik, és a feladat az, hogy az ily mindent véghezvitel mellett az eredmény, a többség a conservativoké legyen.

„4. Valamint a közönséges életben létünknek minden percze nem más, mint józan értelemben vett izgatás, sürgés, forgás a végre, hogy azokat, kikkel érintkezünk, ügyünk s érdekeink jogossága s méltányossága felől meggyőzvéen s lelkesítvéen, bennök követőkre, pártolókra, egy szóval, többségre találjunk; épen úgy a politikában is, a haza ügyeinek tiszta, jóakaró s hasznos kezelésére szolgáló súlyok megszerzésénél t. i. a szükséges alkotmányos majoritás megszerzésénél is ugyanazon tevékenység kívántatik. Ennél fogva kimondatik itt, hogy a conservativ párt organisációját a tevékenység s szellemi izgatás alapjára kell

állítani. Joggal gondolja tehát a párt, egyes tagjaitól várhatni, hogy ügye s szelleme iránt a honpolgárok minden osztályaiban érdekébredések által sympathiákat fognak gerjeszteni; valamint várja azt is, hogy minden becsületes és loyális utón új meg új pártbelieknek szerzésére fognak törekedni.

„5. A jelenlévő conservativok az eddigi tapasztalások nyomán mélyen meg vannak az iránt győződve, miszerint ha ezen párt, vagy a kormány a maga loyaltását s jóakarátát kezdeményezéseinek üdvös és hasznos volta által, bár a napfénynél világosabban bebizonyítaná is, ez által az ellenzékét még teljességgel le nem fegyverezné, s az eddigi eljárásának megváltoztatására s magához való őszinte közeledésre nem bírhatná mind addig, valamíg azt látná, hogy a kormány s a conservativok a szőnyegen lévő s általánoságokban nagyobb részt már a szemközt álló mindkét párt által elfogadott indítványukat maguk, nem pedig az ellenzék politikai elve szerint szándékoznak keresztülvinni. Meg vannak továbbá a jelen conservativok az iránt győződve, miszerint ama baráti s rokoni kéznyujtást a haza boldogításának eszközlésére, mely felől az oppositio már sokszor oly fényes szavakat szerkezeit, az ellenzékétől teljességgel csak azon feltétel alatt lehet reményleni, ha a conservativok reáállanak, miszerint a felül említett indítványok kizárólag az ellenzék elve és szelleme szerint vitessenek keresztül; — mi azonban aztán a conservativok részéről tökéletesen annyit tenne, mint lelépni az alkotmányos élet színhelyéről és az egész tért az ellenzéknek engedni által. Ennél fogva tehát, valamint hogy az ellenzék még soha be nem vallotta azt, hogy a dolgoknak conservativ elvek szerinti kezelése és a conservativ elveknek a törvényhozás terén való győzelme szerinte kívánatos lehet: épp úgy a jelenlévő conservativok is a mellett, hogy a társas életre átvinni az irányzati elágazások következményeit teljességgel nem kívánják, az ellenzékkel a politikai kérdések iránt transigálni

nem fognak mégis mind addig, míg az ellenzékiek a conservativ elveknek meredek ellentétben álló elveiket fogván ellenszegezni, követeléseiket alább nem hangolandják, s a dolgokat az élet s a tények mezején oly t érre nem állítandják, miszerint kölcsönös közeledés által a mostani meredek állapotokon segíteni lehessen; hanem a jelenlevő conservativok egyenesen köteleseknek érzendik magokat, az ellenzékét, valamíg politikája a mostani marad, leszavazni, az általa indítványozott kérdéseket pedig, mennyiben azok kivihetők volnának, újont átdolgozván s indítványozván, saját elvnezetök szerint keresztülvinni.

„6. Miután a conservativ párt saját kivonataiban s elveiben magát a mostani, alkotmányos és törvényes úton haladó kormánnyal már az életben tényleg s valósággal azonosította, annál fogva ugyan ezt itt a jelenlevők egyenesen kinyilatkoztatván, azon elvet állítják fel, hogy míg a kormány azon ösvényen maradand, melyen az most van, s oly kezekben lesz, melyek arról, hogy a jelen ösvényen megmaradni fog, kezeskednek: mind addig minden alkotmányos és törvényes úton készek azt, valamint az ő törvényes orgánumait és törvényes tekintélyét is az ő többségükkel gyámolítani. Ellenben a kormánytól is reményük, miszerint minden alkalommal tanúsítván azt, hogy ezen felekezetet természetes frigyeseinek és olyannak tekinti, melylyel menni kíván, s hogy imez elvétől ezentúl sem szándékozik eltávolozni, hanem a vele összevágóan intézkedni óhajtó párttal, a haza politikai ügyeiben kezét fogva, kíván előhaladni; ezen pártot nem csak megtagadni s ignorálni nem fogja, hanem a szükséges javításokat egyenesen a conservativ párt segedelmével akarja keresztülvinni.

„7. Valamint tehát az oppositiónak az látszik jelszava lenni: „mindent a kormány ellen, semmit a kormány mellett“, úgy más részről a jelenlevő conservativok e következő rövid, világos és félremagyarázhatatlan jelszót vallják magokénak: „mindent, mit törvény és alkotmány engednek,

a mostani, elvünkkel, véleményünkkel azonosult kormányért; semmit a mostani kormány ellen, míg azt nézeteinkkel s elveinkkel megegyező utakon menni látjuk.“

„8. Hogy a conservatív párt évenként a körülményekhez képest egy vagy többször, tájékozás, eszmecsere és összevágó pártműködés előmozdítása végett összejövetelt tartson Pesten, szükségesnek tartatik. Kijelentik itt, hogy a közügy java mellőzhetlenül megkívánja, miszerint ekkor mennél számosabb egyénei sereglenek össze a hazai conservatívoknak.

„9. Célravezetőnek tartják a jelenlevők, hogy minden ily' összejövetel a legközelebbinek határnapját s teendőit kitézze, s azokat, kiket különösen meg akar bizonyos feladásokkal bízni, ez alkalommal megbízza.

„10. Megállapodott meggyőződése a jelenlevőknek, hogy valamint az összes conservatív párt csak tartós és tökéletes egyetértés, más részről pedig fáradalmat nem ismerő lelkesedés és előre kiszámított összevágó közremunkálás következtében vergődhetik kívánatos erőre és jelentőségre: úgy a megyékben elszórva létező conservatív elemek is csak úgy központosíthatnak és fognak sikerrel eljárhatni, ha a politikai közélet mezején, külön minden megyében is, az elvrokonok egybebanguzólag működnek s az egész párttal folytonos szellemi összeköttetésben maradva, azon veszélyeket, melyek netalán a felebb előadott conservatív politika vallóinak túlsúlyát fenyegetik, mindig közös erővel elhárítani, hol pedig erre még nem vergődtek volna fel, ilyen túlsúlyra az alkotmányos életnek megyei végzése, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó külön ágáiban közös erővel és egyetértéssel reásegíteni ügyekeznek; szóval, ha mindig párti öntudattal s mindig előre kiszámított összevágó közremunkálással lépnek fel nyíltan, és működnek az alkotmány, törvény, kormány, ennek törvényes orgánumai s mind ezeknek tekintélye, mint a hon békés átalakulásának legfőbb feltételei mellett. Minthogy pedig

egybehangzó közremunkálás a politikai pártműködés mezején nem képzelhető, ha azt eszmecsere és annak folytán létrejött megállapodások, személyek és dolgok iránt, meg nem előzték, és folyton életben nem tartják: ennél fogva a jelenlévő conservativok az összes hazában létező elvbarátait ezen fő szükségnek megfelelő értelemben való eljárásra tartják felhívandóknak, kinyilatkoztatván, hogy önkörükben ezen szükségéről mindenkit meggyőzni, s ahhoz képest magok részéről cselekedni is előleges feladásuknak tekintik.

„11. Az itt jelenlévő conservativok, a kormány azon elhatározásáról, mely szerint a számos lényeges javítások törvényhozási kezdeményezését kész törvényjavaslatok előterjesztése által önkezeibe venni fogja, teljesen meg lévén győződve, s érezve, hogy a conservativ pártnak legmellőzhetlenebb feladása ezen alkotmányos előlépést eredményeiben sikeressé tenni: kimondják itt meggyőződésüket, miként az ország dolgai azon ponton állanak, melyen elkerülhetetlen kötelességgé vált, hogy a maga körében minden conservativ oda hasson, miszerint a szükséges törvényhozási intézkedések a legközelebbi országgyűlésen okvetetlen létrejöjének. — Ezt legbiztosabban úgy lehet elérni, ha a legfőbbeket a kormány kezdeményezi egy részről; és a vélemények oly dispositiója hozatik létre, mely az üdvösnek, szükségesnek elfogadására hajlandó, ellenben az országtól jövő kezdeményezésekben az idegen példák vak utánzatának, veszélyes politikai kísérletek tételének viszketegétől, szóval a múlt országgyűlési ellenzéki többség túlságaitól távol legyen; és ha más részről, kiindulási pontúi azon elv választatik, melyhez képest semminemű törvényhozási intézkedés sem érdemli meg a haladás és javítás nevezetét, ha a kormánynak alkotmányos ereje s hatályossága, az országnak alkotmányos állása, a birtoknak mérséklő befolyása, a tulajdoni jognak szentsége, a közbirodalmi kapcsolatnak szilárdsága, nemzetiségünk érdekei s egy békés reform

lehetőségei általa meg nem erősítettnek, nem conserváltak s illetőleg újabb biztosítékokat nem nyernek. Ennél fogva az itt jelenlevő conservativok minden elvarát figyelmét és buzgalmát a felebb kifejezett elvek és meggyőzéseknek a szellemi fegyverek minden célravezető nemeivel leendő terjesztésére tartják felhivandóknak, rendíthetlenül meg lévén győződve, hogy a honnak legközelebbi s egyaránt fontos teendői között a vélemény szabadságának a köztanácskozások külön nemeiben minden irányban biztosítása, az úrbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyítése, a katonai élelmezés ügye, büntető törvénykönyv és börtönjavítás, a polgári törvénykezési rend megigazítása, az ország anyagi közszükségeinek fedezése, a megyei igazgatás javítása, a királyi városok országgyűlési szavazata s belszerkezeti hiányaiknak javítása, a nemesi birtokviszonyok célszerűbb rendezése, a földbirtoknak nyújtandó olcsó cs könnyű hitel, a hon vám és kereskedési ügyei, bányatörvénykönyv, egyesületek és társulatok iránti intézkedések tárgyában, — melyek ily rendben történt elszámálása által azonban a jelenlevő conservativok sem az előlegesség sorozatáig nézve itt határozott véleményt kifejezni, sem pedig pártjokat más, akár az országgyűlési elemek rendezésébe vágó, akár egyéb szükséges javításokat illelhető intézkedések szorgalmazásától elzárni nem kívánják; — hogy mind ezeknek, mik itt említve valának, tekintetében semminemű törvényes előlépések sem jöhetnek létre, ha a felebb. kiindulási pont gyanánt említett elvek nem fognak túlsúlyra vergődni azoknak többségénél, kik a törvényhozásra akár közvetve, akár közvetlen befolyanak; nem jöhetnek pedig létre, és így okvetetlen tespedésnek kell következni azért, mert a kormány sokkal erősebb, igazságosabb és conservativabb, semhogy alúlról jövő és az itt elmondott fő elvekkal ellenkező javaslatoknak engedni volna kényszerülve; sokkal bölcsőbb és előrelátóbb, semhogy ily javaslatokat önmaga tenni képes lehetne; de sokkal törvényszerűbb és loyálisabb egyszerű

smind, semhogy önjavaslatait máskép mint alkotmányos úton, irányelveivel összevágó többség segélyével, akarná keresztülvinni.

„12. Midőn a jelenlevő conservativok felebbi általános meggyőződéseiket kimondják, befejezésül nem mulaszthatják el azon biztos reményüket is kifejezni, miszerint az illető kormányférfiak által, midőn már a cselekvés percze jelen leend, hogy a conservativ párt a kormány üdvös szándékai mellett annál sükeresebben működhessék, a ezélbavett országgyűlési feladások részleteiről bővebb értesítésekben fog részesíttetni, mely végre hatályos közremunkálásukat az üdvös szándék megtestesítésében, a felebbi elvek alapján, hazafiúi készséggel ezennel újra is megajánlják.“

A fő elvek ekként meg lévén állapítva, a pártorgani-szatio részleteire nézve még egynémely más pontok is meghatározottak. Különösen, az összejöveledek ideje márczius, június, augusztus és november hónapokra, a pesti országos vásár második hetének első napjára tűzetett ki. Továbbá végeztetett, hogy minden ily pártgyűlés a maga kebeléből nyolez vagy tíz, Budapesten s vidékén lakó elvbarátot, azaz, egy középponti bizottmányt válasszon, mely a jövő tanácskozmányig a közdolgok állapotát s fejlődését különös figyelemmel kísérve, a megyékben országszerte lakó többi conservativokkal szükség esetén levelezésbe is bocsátkozva, a conservativ ügy gyarapodására s erősítésére ügyeljen. Ezen választmány bízott meg azzal is, hogy a programúi utolsó pontja szerint, a kormánynyal magát érintkezésbe tegye, s az említett viszonyokra nézve magának közvetlen tudomást szerezvén, a következő gyűlést azokról szintén értesítse. Végre e választmány tagjaiul következők nevezettek ki: gr. Dessewffy Emil, gr. Keglevich Gábor, Fogarassy Mihály, címzetes püspök, Liphay Sándor, Luka Sándor, ifjabb Majláth György, Somsich Pál, gr. Széchen Antal és h. Vay Miklós.

De ezen nyilván bevallott dolgokon kivid mind ezen, mind a többi, ehhez hasonló, gyűléseken a tanácskozások még egyebekről is folytak, mik, bár a párt hivatalos levelezéseiben említve nincsenek, a párt egyes tagjai által mégis hamar köztudomásra jutottak. E tárgyak azon módok s eszközök körül forogtak, melyek által a párt magának s a kormánynak a jövő országgyűlésen többséget biztosítani reménylett s törekedett. E tárgyra nézve legjelentékenyebb a gyűlésnek ama végzése, mely szerint a főispánok s az adminisztrátorok a párt középponti bizottmányának megyéik állapotáról időnként jelentést teendének: e bizottmányban fogna aztán meghatározatni, melyik megyében ki választassák országgyűlési követté, ki alispánná; s az ekként meghatározandó választásokra pedig az egész párt összes erővel fogja gyakorolni befolyását. Tanácskozás közben e fontos kérdés felett Marczibányi, trencsényi főispán, egykoron ellenzéki tag, volt egyedül, ki az indítványnak ellene mondott, azt a megyéknek önkörükben való szabad mozgása tekintetében veszedelmesnek állítván. De a végzés meghozatott, s világosan kimondatott, hogy a párt a megyei végzésekbe, követ s tisztválasztásokba közös, országos erővel, előre kiszámított, összevágó közremunkálással fog ezután befolyjni. A párt e törekvés által mintegy klubb-színezetet öltött magára, s a lélekvásárlást, a vesztegetést és a különben annyira kárhoztatott korteskedést nagyban kezdé gyakorlani.

Kétségtelenül ezen gyűlésekben terveztetett s alapítatott miig azon tulajdonképeni klubb is, mely Pesten, Gyíilde cím alatt keletkezett, mintegy ellensúlyozására a már régebben fennálló Ellenzéki Körnek. De ezt az új vetélytárs sem tagjai számára, sem tevékenységére, sem népszerűségére nézve nem volt képes megközelíteni.

A programmból két dolog merül fel egyebek közt, melyek kiváltképen magokra vonják a figyelmet. Nem a program által hozattak ugyan először köztudomásra, mert

mióta Apponyi lett kancellárrá, a kormánypárti lapok által sokszor emlegettettek; de ily nyíltan s határozottan, ily, majdnem hivatalos alakban, eddigelé még he nem vallattak. Ezeknek egyike az: hogy a kormány haladni, s a reformok, az átalakulás élére lépni szándékozik; másika pedig: hogy a conservatív párt a jelen kormányval teljesen azonosul, annak minden terveit és szándolcait elősegíteni Ígéri, tulajdonkép kormánypárttá válik, s a kormánynak az országgyűlésre többséget szerezni (Igyekszik).

A kormány, a programul szerint, a nemzetiség és alkotmányosság alapján akart haladni s vezetni a reformot. De, ha valóban oly alkotmányos szellemű volt a kormány, — miért találkozott annyi ellenszenvvel, oly heves ellenzéssel?

Ha a conservatívokat hallgatjuk: képzeln sem lehet törvényesebb, alkotmányosabb, loyálisabb kormányt annál, melynek e párt a maga közremunkálását minden megszorítás nélkül felajánlja. S ez igen természetes. Hiszen Apponyi az ő pártjok tagja, vezére volt, mielőtt kancellárrá lett; ő a párt elveit s tanait magával vitte a kormányra; a kormány tehát tulajdonképen e párt kezében létezett, e párt ült a kormányon. Aztán, ha egyedül Apponyiról értik azt, mit általában a kormányról mondanak, Apponyiról, mennyiben saját elveit követhette s azoktól idegen befolyás által el nem térített: némi részben igazuk van; kik őt közelebbről ismerték, egyáltalában nem fogják tagadhatni, hogy benne, a nemzete iránti hűség mellett sok hazafias jó akarat létezett.

Az ellenzék azonban nem egyedül a kancellár elveinek s akaratának szempontjából tekintette a viszonyokat; noha más részről Apponyi személyes politikájával sem volt megelégedve. Apponyi mindenek előtt úgy tűnt fel, mint a magyar kormánynak a birodalmi kormány befolyása által kinevezett, s folytonosan e befolyás alatt létező fő hivatalnok, kinek tán szabadságában áll az egyes igazgatási esz-

közöket, a kitűzött célra vezető utakat kéüye s belátása szerint megválasztani; de a kitűzött céltól eltérni, a célét lényegileg megváltoztatni, sem nem szabad, sem nem lehet. Az ellenzék tehát mindenek előtt e birodalmi kormányt, kinek Apponyi e szerint tulajdonképen bizományosa volt, vette figyelembe.

Es vájjon mily színben látta az ellenzék jelenleg c birodalmi kormányt, mint a Magyarországot illető politikának forrását?

A magyar nemzetiséget és alkotmányosságot, melyet háromszáz éven át különféle módok s eszközök által folytonosan ostromolt, jelenleg ugyan már elismerni látszott a birodalmi kormány. A conservatív párt fenhangon hirdette, hogy ama kormány ezen ostrommal mindenkorra felhagyott; és bizonyítványul idézte fel a magyar nyelvnek teljes diplomatikai méltóságába s jogaiba lett visszahelyezését.; bizonyítványul idézte mind azon újabbkori törvényeket, melyek a magyar nemzetiség és alkotmányosság szilárdítására szolgáltak, s csak a birodalmi kormány megegyeztével alkottathattak meg. Ezen néhány törvény mindazáltal, melyeket kedvező körülmények között inkább az ellenzék szilárdsága csikart ki a bécsi kormánytól, mint ez önként adott, még koránt sem győzhette meg az ellenzékét ama kormány szellemének jobbra változtáról. És különösen, a magyar nyelv ügyét illetőleg, nem halogatta-e a bécsi kormány félszázadon keresztül e nyelvnek diplomatikai polezra emelését? nem oly csekély mértékben engedett-e mindig az egyre megújuló nemzeti követelésnek, hogy mire a nemzet e természeteti jogának birtokába visszahelyeztetett, a halogatás közben kifejlett maga a kormány által is ápolit körülmények, a nemzetiségi villongások, az engedmény sikerét már kezdetben megsorvasztották, s a nemzetet már-már azon állapotba helyezték, hogy kénytelen, vagy gyáván feladni saját honában a maga nemzetiségének természetes uralmát; vagy zsarnoknak láttatni a többi, külön ajkú népiségek

iránt? Íme ide jutottunk a magyar nyelvi concessiókkal! Egyebekre nézve pedig mit látunk, úgy mondának az el- lenzékiek, ha csak a legközelebbi korszakot, az 1825 utánit vizsgáljuk is? „Látjuk, lón a felelet, a nép érdekében emelt, bár igen mérsékelt szabad szót börtönnel fenytve; a kö- vetválasztást, az országgyűlési *salvus conductust* megtá- madva; az ébredő nemzeti szellem ellenében terrorismust gyakorolva; a határőrvidéket egészen német lábra állítva és az országtól tényleg elszakítva; az indirect adók iránti intézkedést a nemzet kezeiből kicsikarva; a vallási szabad- ságot örökös kormányi zaklatásokkal nyugtalanítva; a ki- rályi városokat minden törvényhatósági önállásból kivetkez- tetve; magát a kir. helytartótanácsot a bécsi német kabinet parancsainak postahivatalává alacsonyítva; látjuk Horvát- országban a magyar nemzet elleni forrongást a kormány által pártoltatva; s a pártos illyr hőseket kormányke- gyekkel elárasztva, a magyarok alkotmányos szellemű barátait pedig üldöztetve; látjuk ugyanott a tartományi gyllés fennállott rendszerét hatalom-csínynyel megváltoztatva; látjuk megyei rendszerünket, alkotmányosságunk fő garan- tiáját, a főispáni helyettesek rendszerítésével, önállásban megtámadva; a népnevelés körüli hatalmat a nemzettől el- tulajdonítva; a lélekgyilkoló censurát nem csak rendszerbe hozva, sőt a mi mindennél rosszabb, titokban adott, titok- ban tartott szabályok szerint zsarnokoskodva; látjuk azokat, kik a haladási kérdések megbuktatására erkölcsöt veszte- gettek, embervért ontattak, a kormány kegyeivel ellial- mozva; látjuk a hazai műipar emelésére irányzott nemzeti törekvést mégbénítva, ellenben a német kincstári doliány- monopolium behozatalára lépéseket téve; Magyarország ér- dekeit Ausztria vélt érdekeinek mindenben alárendelve; szóval, látjuk az ország territoriális épségét, az alkotmányt, a nemzetiséget, az ország önállását, a törvényhozó hatal- mat, a törvényszerűleg constituált kormányzékot, a me- gyéket, a városokat, az ország egész jogszerű állását meg-

sértve, megtámadva, anyagi jobblétünket pedig nem csak elő nem mozdítva, sőt inkább fejlődésében mesterségesen feltartóztatva; s hogy a közel jövőnek még reménye is el legyen véve, a kormányhatalomra éppen azon fractiót emelve, mely a legutóbbi országgyűlésen magokat a közvéleménnyel találkozó kir. előterjesztéseket is megbuktatá, s a leglényegesebb átalakulási kérdéseket a fejedelemmel még csak tárgyalásba venni sem engedé; s ezen, nemzettel s kir. szándékkal daczolás jutalmául, a kormányrudnak kezébe adását nyeré. — És e folytonos sérvek históriáján sárga-fekete fonálként mindenütt ama tisztán kifejezett irány vonul keresztül: Magyarországot mind szellemileg, mind anyagilag Ausztria s az ausztriai kormány által absorbeálni; érdekeinket Ausztria érdekeinek alárendelni, s hazánk önálló egyéniségét elsorvasztva, a kormányhatalmat egy részről mindinkább az ausztriai kabinetben központosítani, más részről mennél korlátlanabbá tágítani, s ezt biztosító institutióinkat mindinkább hatástalanokká tenni, mert ezek az absolutismushoz szokott osztrák-cseh kormánynak természetesen kellemetlenek.“

Így érzett, s így nyilatkozott az ellenzék, valamikor azt szabadon tehetné, a kormány szelleméről, törekvéseiről. És ha tán kissé erős színekkel van is ábrázolva a kép: ki fogja tagadhatni a felhordott tények valóságát? Nem igazolta-e maga Metternich herezeg is a boldogult nádorhoz 1844-ben intézett s fentebb közölt levelében a cseh-osztrák kényuralmi szellemű kormányférfiaknak, örökös harczát a magyar alkotmányosság ellen, — mely harcz századokon át megkövült rendszerré válván, a magyar kormányférfiaknak, ha bár a legszentebb akaratot vitték is magukkal, mint például Reviczky, hivatalukba, minden tetterejét megszibasztotta?

Vagy tán Metternichnek foganatba vett terve óta változott meg ezen, a magyar alkotmányosságot az osztrák absolutismusba felolvasztani törekedő rendszer? A con-

servativok ugyan azt állították, egy részök hitte is talán; de fájdalom, az adminisztrátori rendszer, a horvátországi hatalomcsíny, — mely mind a kettő a kisebb félt emelte a kormányra s ennek aztán mesterségesen törekedett többséget csinálni, — a dohány monopólium behozására tett lépések, a szabad egyesülési jogot korlátozó s más hasonló kormányzabályok, s maga a kormánynak párttá alakulása s minden áron törekvése ismeretlen czélokra többséget szerezni, az ellenkezőről győzték meg az ellenzékét. Es meggyőzték arról is, miképen mind addig, míg e hagyományos rendszeren, a magyar alkotmányosságnak teljes kifejtése által gyökeres orvoslát nem történik akkép, hogy az osztrák kormány befolyása a magyar ügyekre teljesen megszűnjön, még a legkitűnőbb hazafinak kancellárrá nevezetése által sem lenne segítve; mert vagy megbukna rövid idő múlva, vagy tetteje zsibbasztatnék meg a rendszer által.

Vagy taláii az adott most biztosítékot az alkotmányosságnak ezen absolut szellemű bécsi rendszer ellen, hogy az egész conservatív párt Ígérte támogatni Apponyi kormányát, s azzal magát az életben tényleg s valósággal azonosította? Sőt épen ez adott okot az ellenzéknek a legmélyebb aggodalomra; ez rontotta meg a bizodalmát, melyet különben Apponyi hazafisága ébresztett volna. A conservatív párt, daczára mind ama felhordott legújabb törvény-, s alkotmányértéseknek, e kormányt, melylyel magát azonosultnak nyilatkozatá, „alkotmányos és törvényes úton haladó kormánynak“ hirdette; míg ellenben az ellenzék oly módon vélekedett, hogy tán még soha sem volt magyar kormány, mely ama hagyományos, megkövült bécsi rendszernek — akarva vagy akaratlanúl — annyira kezére játszott volna, mint épen Apponyi kormányá.

„Máskor — így vélekedék az ellenzék — a kormányok nem igyekeztek színleni, alkotmány-ellenes irányaik mellett, alkotmányos látszatot, hanem megtámadták a nem-

zet jogait nyílt, egyenes úton; s így legalább ellenzésre hívták fel a nemzetet, cs az ellenzés folytán, némi véletlen közbejöttével a veszély elhárított, vagy legalább a következesek enyhítettek. Most ellenben a kormány a nemeség elkorhadt részét, a hiúkat, az önzőket, a kegy-, ezim-, kitüntetés-, hivatalvadászókat, a megvásárolható lelkűeket, a szegénységet túrni nem tudókat, a gyávákat táborba gyűjtő, párttá alakította; és az által hirdette, hogy mindenben alkotmányos, törvényes úton jár; s ennek emeltyűjével feszíti ki alkotmányos állásukból minden institutióinkat, melyek ama veszélyes bécsi rendszert ezer viszontagságok között, legalább annyira ellensúlyozták, hogy „él magyar még“ s ha magához hű maradna, a hazát megmenthetné. Most erkölcstelen rugók tétettek mozgásba; a nép még semmi — caput mortuum —, az arisztokratia pedig, kevés kivétellel, mint Jugurtha Rómáról monda, csak vevőre vár. A dolog annyira ment, hogy a conservativokhoz tartozni annyit tesz, mint kiváltsággal bírni minden visszaélésre. Voltak esetek, midőn megyei közadószedők több ezrekig megcsonkították a hűségökre bízott közadótárt, — például Bácsban, Temesben sth. —; s nem leheté őket megbüntetni, mert conservativok, s a megye többsége is conservativ, és pártkérdést csinál védelmök-ből. Általában azon megyék, melyekben a kormánypárt mindenható, adóügy, közmunkák, igazságszolgáltatás, választások s az egész közigazgatási eljárás körében a legbotrányosabb hanyagság, visszaélés, sőt világos törvénysértések képét mutatják; mert minden, még az igazságszolgáltatás is, a párt s tagjainak érdeke szerint intéztetik; és ez oly annyira minden tartózkodás nélkül, hogy midőn a conservativ párt mart. 15-kén Budán második confrentiájában arról tanakodnék, miként biztosítson pártjának az országgyűlésre többséget, egy főispán nyíltan kimondá, mikép zsebökbe kell nyúluiok a főispánoknak és voksokat vásárolniuk s a választásokat pénzzel vezetniök; mit ő

tenni ajánlkozott is, kérkedve dicsekedvén, hogy három megyének követsége van zsebében!“

Reformokat, melyek a nemzetiség s alkotmányosság szilárdítására s kifejtésére szolgáltak volna, ezeknél fogva teljességgel nem várt az ellenzék a minden áron többségre vergődni törekedő conservatív párttól, mely az ellenzéki jelzőkat csak azért látszék eltulajdonítani s függeszteni zászlajára, hogy az ellenzék tudatlanabb, felttletesb részét magához csábítsa. Az irányelvek, melyekből a conservatív párt kiindult, annyira különböztek a független hazafiakétól, hogy épen ezeknél fogva láttak ezek az új kormánytörekvésekben veszélyt s nagyobb veszélyt, mint bár mikor a múlt korban.

A különbség a két párt irányelvei közt főleg abban létezett, hogy a conservatívok nem az alkotmány, hanem a kormányhatalom szilárdítását czélozták; míg az ellenzék ezt már is túlsúlyúnak tartván, egyedül az alkotmányosságot kívánta erősíteni: — és létezett abban, hogy a kormánypárt haladási szándokai csak némely egyes részletekre terjedtek, s nem fogták át az egész nemzeti életet, mint az ellenzéki pártéi. A conservatívok nem hitték, hogy az anyagi fejlődés összefér a szabadsággal: míg tehát amazt előmozdítani saját érdekeiknél fogva is hasznosnak tekinték, emezt lehetőleg korlátolni kívánták; némi anyagi jobblét mellett erős kormányt sürgettek. Az ellenzék viszont fennen hirdette, hogy az anyagi s más egyes viszonyok lehető legnagyobb kifejlődése jól összefér a lehető legnagyobb szabadsággal, s csak az szükséges, hogy a szabadság formái az anyagi érdekek fejlődése szerint módosíttassanak; s azért haladást, reformot sürgetett mind az egyes viszonyokra, mind az alkotmányos szerkezetre nézve.

„Magyarország mindenben hátra van, — így szóltak a kormánypárt orgánumai — fejtsük ki azt tehát minden tekintetben, Közigazgatásunk rendetlen: hozzunk bele több rendet. Törvénykezésünk hiányos: javítsuk e hiányokat.

Iparunk fejletlen: fejtsük ki azt. Nincs kereskedésünk: segítsük elő ébredését. Közlekedési eszközeink csaknem közlekedési akadályokká váltak; mert hol út nincs, s a szekér gyepen járhat, könnyebben halad: teremtsünk tehát újakat. Fejtsük ki anyagi érdekeinket mennyire csak lehet, s pedig a szellemiek előtt: az anyagi kifejlés majd elősegítendő a szellemit is. Mozdítsunk, változtassunk mindent, ha úgy tesszük: csak alkotmányunkat hagyjuk békével; a magyarnak nem lehet a mostaninál jobb alkotmánya. Szabadságunknak a megyerendszernél, melylyel bírunk, csak kissé nagyobb rendet hozunk belé, egyéb biztosítékai nem is képzelhetőek: -ki felelősségről szól, ki más alkotmányos nemzetek példáját akarná követni, az veszélyes politikai kísérletek viszketegétől túlságokra ösztönöztetik, az nem fogta fel kellőleg helyzetünket. Jobb viszonyról a birodalommal, mint jelenleg van, álmodnunk sem lehet, s minden törekvés annak megváltoztatására felette veszélyes.“

így s ily formán szóidnak a conservativok. Kívánták, hogy a fának minden ágai növekedjenek, csak a törzsök, melyen az ágak függenek, maradjon mozdulatlan; kívánták, hogy a nemzetnek minden viszonyai fejlődjenek, csak alkotmánya maradjon a régi. Mintha lehetne csak képzelni is haladást bármily téren az alkotmányos állás pangása mellett! „Jól van, — válaszolák erre az ellenzékiek — engedjük meg, hogy hazánk kifejtése lehetséges akkor is, ha alkotmányunk jelen helyzetében marad, ha a birodalommal való viszonyaink nem változnak. Engedjük meg, hogy közigazgatásunkba több rendet hozhatunk be a nélkül, hogy annak rendszerét változtatnák; hogy törvénykezésünk hiányai megszűnnek, bár törvényszékeink a réginél maradnak; hogy iparunk s kereskedelmünk kifejlődhetik a nélkül, hogy az iparosnak, kereskedőnek a törvényhozásra befolyás engedtetnék. s a nélkül, hogy a törvényhozás maga is befolyjon a vámok szabályozásába, hanem azt továbbra is a birodalmi kormány önkényére bízza. Engedjük meg, hogy jó

közlekedési eszközök s a nemesség adómentessége megférnek egymás mellett. Engedjük meg mindezt, mi kétségen kívül több, mint mit a conservativok magok hisznek: vájjon az ily módon kifejtett nemzet be fogja-e érni a jelen alkotmányjal, feltéve mindig, hogy abba aránylagos változások nem tétettek? Ha számtalan új érdek támadott, mely jelen alkotmányos formáink által szorongatva érzi magát; ha viszonyokat idéztünk elő, melyekre nézve jelen alkotmányos garantiáink biztosságot nem nyújtanak: ha az ipar és kereskedés kifejlése által oda jutánk, hogy a nemzet valóságos ereje az alkotmány sánczain kívül áll, — mit várhatunk akkor? Nem egyenes forradalomba vagy absolntismusra vezetnék-e a ti irányelveitek a nemzetet? Nem azért veszték-e el a középkor majdnem minden alkotmányos institutiói, mivel a szabadság formáit a változó anyagi érdekek s viszonyok fejleményei szerint nem módosították?“

A kormánypárt a programmban s másutt is, a maga orgánumaiban mindig csak az erős kormány szükségéről, a birodalommal való kapcsolatnak, mit egyébiránt megszakasztai senki sem szándékozott, szilárdításáról beszélt; de arról soha említést sem tőn, hogy szükséges volna márvalahára ezen határozatlan kapcsolati viszonyokat pontosabban körülírni. Pedig már Széchenyi István is rég helyesen raondá, mikép minden bajaink kútfeje az, hogy hazánk s az örökös tartományok közt létező viszonyok tisztán meghatározva s rendezve nincsenek. Még maga Metternich is az innen támadt harezot, mely az absolutismussal saturált cseh-német cs alkotmányos magyar elemek közt folyt, mondja hátramaradásunk legfőbb okának.

A birodalommal való viszonyaink szigorúbb meghatározása nélkül minden afféle törvényhozási s megyeigazgatási egyes reform, minőket a conservativok emlegettek, csak a birodalmi minisztérium különben is túlsúlyú, káros befolyásának növesztésére hajtotta volna a vizet. És ez az oka, miérthogy az ellenzék, ha nem kételkedett is különben

Apponyi kancellár jó akaratában: elveit, politikáját a haza alkotmányosságának jövőjére nézve sokkal veszélyesebbeknek látta, semhogy minden áron ne ügyekezett volna gátot vetni az általa célzott országgyűlési többségre vergődésnek. Meg volt győződve, hogy a rendezés, ezen elvek szerint keresztül vive, mindigre vagy legalább igen hosszú időre elzárja útját az alkotmány szabad fejlődésének; meg volt győződve hogy, ha a kormány jelenleg többségre juthat, oly törvények fognak alkottatni, melyek egyes hiányokat s hibákat tán fedezni, javítani fognak; de egyszersmind a szabadságot is keskenyebb korlátok közé szorítják, s a haza törvényes önállását s kormányzati függetlenségét a birodalmi kormány alkotmányellenes befolyásának még inkább alája vetik. Megengedjük, úgy mondák, hogy Apponyi a maga pártjával csak rendezni, erősebb kormányt alkotni szándékozik; de ki állhat jót, hogy az általa célzott törvényeket a bécsi kormány majd ki nem zsákmányolja? hogy épp e törvények nyomán s horderejénél fogva, nem fogja lassanként egészen megerőtleníteni a rendezett megyei hatóságokat, alkotmányunknak ezen egyetlen tényleges, hatékony biztosítékát? Ki állhat jót, hogy a törvényhozást, ha most többséget nyerne, akként nem rendezi, mikép az csak árnyékká, csak a kormány indítványait s kifejezett akaratát törvénybe jegyző, élet s akarat nélküli testületté váljon? A történelem háromszáz éves lapjai minden esetre igazolják e gyanút a bécsi kormány ellen, mely proteusi változatokban hol erőszak, hol hízalgés és lassú elalattatás, vagy a nemzeti jóllét előmozdításának álarcza alatt tett indítványok, színlett jó szándék által annyiszor megkísértette elfojtani, eltemetni a nemzeti önállóságot s alkotmányos életet. És jelenleg is a cél, melyre, s a terv, mely szerint Apponyi a maga pártjával működik, nem épen e birodalmi minisztérium műve-e? És mi kezeskedik, hogy nem csel, nem tör-e ezen terv is az alkotmányosság szellemének s intézeteinek lebilincselésére?

És végűi, volt-e valóban s igazi szándoka haladni a kormánypártnak? A programban, igaz, elősorolva áll néhány haladási kérdés; de nem czáfolta-e meg a kormánypárt maga e programmi géreteket tettek által, midőn a megyékben egynémely kérdést, mely minden haladásnak alapja, csupa pártczélekből megbuktatott? De még magok azou kérdések is, melyeket a programúiban felvéve olva siink, oly gyanúba ejtették a pártot, mintha nem a nemzet alkotmányos életének kifejlesztésére, hanem a kormányhatalom tágítására; nem a szabadság és közjóllét gyarapítására, hanem a privilégium erősítésére s egyedül a szabadságot korlátozó rendnek növesztésére irányzó reformokat akarna létrehozni. Így például fölvtették a véleményszabadság biztosítását a köztanácskozásokban; mert ezen biztosítás módjai közt azon lebetség is foglaltatik, hogy a nyilvánosság niegszoríttassék, a hallgatóság kiűzessék. Kitűzték az úrbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyítését; de a patrimoniális hatóság eltörlését nem említették, mert ez a nemesi privilégiumot csonkítaná. Kitűzték a büntető törvénykönyvet; mert ez oly törvény alkotását is lehetségessé tette, meh' a szabadságot korlátozza, a kormány és arisztokratia ellen emelt szót büntetéssel sújtja. Fölvették a programúiban a megyei igazgatás javítását; mert az e végre alkotandó törvény a kormány hatalmát a municipiumokban növeszthető, a megyei élet szabad mozgását békókba verhető. Kitűzték a kir. városok országgyűlési szavazatát s belszerkezeti hiányaik javítását; mert ezen már annyiszor megvitatott kérdést oly irányban is el lehetett intézni, hogy az új rendezés az absolutismust s a privilégiumok roska-dozó épületét erősítse. Fölvették a vám- és kereskedési ügyet, a bányatörvénykönyvet; mert ezen tárgyakban oly törvények alkotása is lehető volt, melyek a bécsi kormánynak azokra eddig törvény- s alkotmány-ellenesen gyakorlott befolyását törvényesítsék. Kitűzték végre az egyesületek és társulatok iránti intézkedést; mert ezen intézkedés úgy is

történhetett, hogy az egyesülési jog korlátoltassék, a hatalom kényétől tétessék függésbe. Szóval kitűzték azon kérdéseket, melyeknek elintézését a hatalomnak gyarapítására, a privilégiumnak erősítésére is lehetett irányozni. Azonban a jogegyenlőségről a nép nagy tömegével, a tökéletes népképviselétről, a törvény előtti egyenlőségről egy szó sem foglaltatik a program ni bán. Legfelölőbb volt pedig, hogy, bár az ország anyagi szükségeinek fedezése megemlítettett, mégis a nemesség lemondása az igazolhatlan adómentességről, a közteherviselés elve, mit méltán minden anyagi és szellemi haladás alapjának kellett tekinteni, s ami körülményeink közt a legégetőbb kérdések egyike volt, soha és sehol nem mondatott ki általok világosan. Sőt voltak a conservativok közt többen, kik a közös adónak a nemességre kiterjesztését nyílt kérdésnek nyilatkoztatták; mit az ellenzék nem tudott egyébre magyarázni, mint, hogy a kormánypárt csak azért nem határozott a közös adózás kérdése felett, hogy az adómentesség koldus privilégiumával a megyei tiszt- s követválasztások alkalmakor az alnemesség tudatlan tömegében majd korteskedést űzhessen s magának többséget szerezhessen, a „nem adózunk“ jelszót az ellenzék megbuktatására fegyverül használhassa.

Es ezen conservativ irányzatok, bevallott és titkos AzeUcnzéli czélok, ezen többségvadászati törekvések mellett miként ^{irini_elvek_} állottak, mit czéloztak az ellenzéki irányelvek? Az ellenzék, miként orgánumainak mindennapi nyilatkozataiból kiviláglik, mind az egyes viszonyok, mind az egész alkotmányos szerkezetre nézve nyíltan, határozottan, minden tétova nélkül a haladás terére kívánt lépni a jövő országgyűlésen.

E haladásnak, szerintük, ki kelle terjedni az egész nemzeti életre, az anyagi érdekeken kívül át kelle fognia a nemzet egész köz- és magánjogát, az ország állását a kormány irányában és a polgárok viszonyait egymás között. Szerintük a reform e két párhuzamos iránya elválhatlan kapcsolatban állott egymással. Meg voltak győ-

zódve, hogy a mely nemzetnél a polgárok egymás közti viszonyai nem az igazság alapján rendeztelek el, az sem saját kormánya, sem más nemzetek irányában nem fog méltó állást elfoglalhatni; valamint más részről a polgárok egymás iránti viszonyait is csak ott lehet czélszerűen elrendezni, hol a kormány s nemzet közti viszonyok a lehetőségig tisztába hoztattak.

Alkotmányos tekintetben minden bajaink onnan eredvén, hogy hazánk s az absolut hatalommal kormányzott örökös tartományok között létező viszonyok kellőleg meghatározva nem voltak: mindenek előtt tehát ezeket kívánta meghatározni az ellenzék; s aztán azon intézkedéshez alkalmazni közéletünket. Nem elszakadás, nem azon kapcsolatnak, melyben hazánk a *pragmatica sanctio* erejénél fogva a birodalommal állott, megszüntetése vagy csak gyöngítése is, — miről egynémely túlbuzgó vagy *macchiavelli* szellemű kormánypárti szerette gyanúsítani az ellenzéket; hanem ezen kapcsolatnak s abból eredt viszonyoknak részletes, pontos, világos meghatározása volt az ellenzék czélzata. És e tekintetben tisztán lebegett szemei előtt a legközelebbi jövőben teendő. „Alkotmányos nemzetnek neveztetünk — így szólott az ellenzék —; élő és számtalan királyi esküvel erősített törvények e nemzetnek teljes függetlenséget s önállóságot biztosítanak; és valamint a kapocs, mely, míg uralkodó házunk él, e hazát az örökös tartományokkal egybeffizi, feloldhatatlan: úgy a nemzet belső dolgaiban teljes függetlensége az örökös tartományok kormányától ugyanazon törvények ótalma alatt áll. Ki kell tehát vívnunk alkotmányosságunk következéseit, hogy a törvények, melyeknek betűit eleink s mi is oly féltékenyen oltalmaztuk, életbe lépjenek. Ez csak úgy történhetik, ha kormányunkra nézve a felelősség elve gyakorlatba vétetik. Jelen kormányunk kimondá meggyőződését, hogy többség nélkül czélszerűen kormányozni nem lehet: kövessük az intést, s rendezzük el dolgainkat úgy, hogy a haza mindig csak a

többség szellemében kormányoztathassék. Az alkotmányos nemzetek sorába tulajdonkép csak akkor tartozandunk, ha, valamint független törvényhozással birunk, úgy kormányunk is minden külső befolyástól független, parlamentáris kormány leend.“

A polgárok egymás közti viszonyainak tekintetében a haladás fő elveit következőleg fejezték ki az ellenzék orgánumai: „Az anyag, melyből szabad országok épülnek, nem egy kiváltságos osztály, hanem csak egy nemzet lehet. Terméketlenül száradnak el az új kor politikai institutiói, ha a társaság szerkezete ellentétben áll ezen institutiókkal. A polgárok egymás közti viszonyainak igazságos alapokra fektetése nélkül a nemzet még a parlamentáris kormányt sem létesítheti s bírhatja valósággal, alkotmányos léteiet sem tarthatja fenn huzamosan: a reformok célja tehát e tekintetben csak a tökéletes jog- és teheregyenlőség — aránylag kiterjesztve minden polgárra — lehet talpköve, szükséges feltétele minden alkotmányos életnek.“

Az irányelvek ily nagy, ily lényeges különbsége mellett s oly időben, midőn a kormánypárt minden eszközt mozgásba tett, hogy a maga terveinek a közelgő országgyűlésen keresztülvitelére szükséges többséget megszerezze, nem csoda, ba az ellenzék is nagyobb buzgalmat fejtett ki, több hévvel működött a kormánytervek megghiúsítására mint bármikor a múlt időkben. Azonban, nem egyedül az eddig elszámolt okokból nyilatkozott jelenleg oly heves ellenzék a kormány élén álló kancellár ellen; volt még egy más nemű ok is, mely a pártok természete szerint tán minden egyébnél nagyobb ösztönt adott az ellenzéknek a kitartó, erélyes működésre.

Kancellárokká eddigelé a hivatal ranglépcsőzetén megöszült, burokratiai érdemekben gazdag kormányférfiak szoktak volt kineveztetni. Apponyi ellenben fiatal korában, hosszas szolgálat, különösebb hivatali érdem nélkül, egy alárendelt táblabírói székéből egyszerre neveztetett ki

kancellárrá; és kineveztetett a régi tekintélyek, annyi élemedett, főbb hivatalnokok mellőztével, magának az első alkancellárnak átugrásával, a tisztí hierarchia hagyományos szabályai ellenére; kineveztetett egyedül ország-gyűlési szónoklata s a fiatal conservatív párt vezérlete miatt; miként kineveztetett volna, ha még életben van, a párt elébbi vezére, gróf Dessewffy Aurél.

Ez nagy eltérés volt a régi szabálytól, szokatlan hódolat a parlamenti rendszer iránt, mely azt tanúsítá, hogy már ennek befolyása egyedül is, minden hivatalos érdem nélkül, képes emberét a kormány élére vezetni. Első győzedelme volt ez a parlamentarismusnak a burokratizmus felett. A pártok éles ösztönnel bírnak, ilyféle változásokat érdekeik előmozdítására kizsákmányolni. S így tón most az ellenzéki párt is, melynek e kinevezés kilátást nyitott parlamentáris befolyás és túlsúlyú többség által egykor szintén kormányra juthatni. Nem csak Apponyi kancellár s pártja nyilván kijelentette, hanem maga Metternich is elismerte, hogy többség nélkül czélszerűleg kormányozni lehetetlen; innen a kormánypártnak ama törekvése, minden áron többségre vergődni: és ha a jelen kormánypárt megfeszített törekvése sem juthat ily többségre, hanem ez folyton az ellenzéki párté maradand; nem az következett-e ebből, hogy tehát a kormánynak is c párt kezébe kellend végtére jutnia? Ki fog csodálkozni, ha ennek következtében az ellenzék, egyesesen jelszavául tűzte ki, Apponyit megbuktatni, s a kabinetnek újra és ismét bebizonyítani, hogy Magyarországon a conservatív irány, bár mennyire elsajátítja is magának az ellenzék jelszavait, bár mennyire utánozza is terveiben az ellenzékét, állandóan kisebbségre van kárhozthatva, s biztos többséggel, minőre a kormánynak van szüksége, csak a szabadelvű irány dicsekedhetik: tehát csak ez ülhet, az alkotmányosság követelése szerint, a kormányra?

És ennek következtében történt, hogy az ellenzék, látván, mikép a kormány a maga támogatására pártot alakít,

mely rendszeres gyűléseket tart, magát clubbá képezi, a többségszerzés végett minden eszközt mozgásba tesz, lélek-vásárlást üz. a korteskedést nagyban alakítja, s még a haladás legégetőbb szükségű kérdését, a közteherviselés, a közös adózás kérdését is eszközül használja fel többségszerzésre: szintén szükségesnek tartá szétnézni az eszközök sorában, melyek pártjának szellemi egységét megszilárdítsák.

Legalkalmasabbnak látszott e végre az, mit a conservativok már fogantatba vettek volt: Pesten az országos vásárok alkalmával, midőn a hazafiak, magán foglalkodásaik végett, az ország minden vidékéről különben is összegyűlnek, barátságos összejöveletekben értekezni, a párt irányát, teendőinek sorozatát, működéseit, pontosabban meghatározni. Az 1846-ki június óta ily összejöveleteket minden pesti vásár idején tartott az ellenzék. Es ezen értekezletek eredményei valának ama fentebb közlött irányelvek. Ezen irányelvekre nézve közös volt az ellenzék tagjainak értelme. Ezek folytán mindjárt az első összejövetelben egy szivvel-lélekkel különösen azon meggyőződés nyilvánult: hogy e hon jövődjé csak úgy biztosítható; szabadsága, alkotmányossága s anyagi virágzása csak úgy fejthető ki, s magának a nemességnek politikai élete is csak úgy menthető meg: ha a hon különböző osztályainak érdeke egyesítettik.

Ezen érdekegyesítésnek eddigelé legnagyobb akadályá volt a nemesség adómentessége, s azon nagy igazságtalanság, minél fogva a nemesség a nép köz terheiben nem osztozik. Ennek elhárítása ismertetett el a teendők alphájának; ez, magában is cél, egyszersmind eszközül szolgálhatott minden egyébre, mi a nemzetnek jó és üdvös. Abban volt tehát a köz megállapodás, hogy minden alkotmányos föltételek és biztosítékok mellett az álladalom el nem látott szükségeinek fedezéséről gondoskodni, igen is, szükséges, s az ellenzék tagjai e gondoskodást feladatuknak ismerik; de mindennél szükségesebb: a nép közterheiben megosztani. Amaz, jobblét kérdése; ez, lét kérdése a hazára, lét

kérdése különösen a nemességre nézve, melyet, minthogy a törvényhozás egyik felét sajátképen még csak ő maga alkotja, nem lehet kifeledni a számításból.

Az ellenzék tehát a nép közterheiben való megosztásra törekvést ismerte el legelső, legszükségesebb teendőjének. Ennek, ha a körülmények úgy kívánnák, kész volt más kérdéseket alárendelni: de ezt semminek. Minthogy azonban reményleni sem lehetett, hogy e céljt már a legközelebbi országgyűlésen tökéletesen elérje: kész volt minden előlépést, mely a célhoz közelebb vezet, a nélkül hogy a jövődő kifejlődést megkötné, elfogadni; sőt a valósítás határainak megyénkénti kitűzésében maga is a körülményekhez fog alkalmazkodni: de minden közterheknek közös viselése tűzetett ki vezérirányul, mely szerint az ellenzék hatni, működni fog.

Az érdekegyesítés második fő akadályának találtattak az úrbéri viszonyok. Látták, hogy míg ezek fennállanak, a nép legszámosabb osztálya s a birtokos nemesség között örökös gyűlöletességek magva csirázand a nélkül, hogy a viszonyoknak a birtokos nemesség legalább aránylagos anyagi hasznát vehetné; mert e robotos és dézmás gazdálkodás oly abnormis állapot, melyről nehéz volna megmondani: a földes úrnak avagy a jobbágnak okoz-e több kárt, keserűséget és bosszúságot.

Köz volt tehát az értelem, hogy azon állapot mind nemzetgazdasági szempontból rász, mind politikai szempontból igen veszélyes a hazára. Köz volt az értelem, hogy, miután ezen állapotból státuszintézkedés közbejötté nélkül, egyedül sociális úton kibontakozni csak igen igen lassan s hosszú idő alatt lehetne, mi alatt mind az ország nyugalma, mind a nemesség kármentesítésére nézve veszélyes körülmények fejlődhetnének ki: az úrbéri viszonyokból való kibontakozás a földes úr tökéletes kármentesítésével, országos intézkedés közbejöttével, mennél előbb hajtassák végre.

Az érdekegyesítés harmadik főakadályának ismertette továbbá az, hogy az alkotmány jótékonyágában csak egy osztály, a nemesség, vészén részt, csak ez van képviselve a törvényhozásban s ennek egész polgári állását kiváltságok, előjogok biztosítják; míg a nemzet legszámosabb osztályai mind e jótétemények- s jogokból teljesen ki vannak zárva, kívül állanak az alkotmány sánczain. Azért oly gyöngye ez s volt kitéve eddig is annyi felülről jövő megtámadásnak, s lenne a jövőben egyiránt felülről s alulról eredhető még nagyobb veszélyeknek.

Köz volt ennél fogva az értelem, hogy az ellenzéknek oda kell törekednie, miszerint a nemzet minden osztályaira nézve tökéletes jog- s törvényelőtti egyenlőség állapíttassék meg, s a helyhatósági s törvényhozási jogokban az ország nem nemes polgárai is, képviselőlet alapján, valóságosan részesíttessenek.

A nemzet különféle osztályainak egymás közti viszonyait ekként rendező, érdekeit így egyesítő ezen fő elvek mellett pedig irányelvül tüzetett ki: az alkotmányosság- minden következéseinek kivívása; különösen az ország önállását s független kormányzatát biztosító 1791-ki 10-dik törvény betűinek valahára leendő megvalósítása.

Hogy az ellenzék ezen irányelvek meghatározásán kívül a maga eljárásának megszabásáról s a célra vezető eszközök megválasztásáról is értekezett ezen időnkénti összejövetelekben, fölösleg említeni. A taktika, melyet, a conservatív párt a maga céljainak elérésére használt, ezt az ellenzék részéről is múlhatatlanná tette. Programot mindazáltal még nem akart kibocsátani az ellenzék. A conservatívok taktikája s eljárása következtében ezt számos tekintélyes ellenzéki tag több okoknál fogva nem látta tanácsosnak.

Úgy látszék ugyanis ezen ellenzéki tagoknak, hogy a conservatívok párttá alakulásában s programjok kibocsátásában, a pártcélokon kívül még bizonyos csel és tör-

rejlik, melylyel az ellenzéket megejteni szándékoznak; mi, ha sikerülne, nem csak magának, hanem, mi több, a hazának és alkotmányának is nagy ártalmára lehetne az ellenzéki párt.

A kormány — úgy mondák ezen ellenzéki tagok — az adminisztratori rendszerrel a megyei institutiót akarta kiforgatni sarkaiból; mert látta, hogy míg ezen institutió alkotmányszerű épségében fennáll, az abszolutizmnsnak beolvasztásra törekedő hagyományos politikája célra nem vezet. A megyei institutiónak, minden gyarlóságai mellett, azon megbecsülhetetlen sajátsága van, hogy megtörhetlen ruganyossággal bír a kormány abszolutistiluis vágyai ellenében. A megyerendszer a maga passiv ellentállásával és sajátságos inertiájával még a státuscsínyt is, ha olyan valaha ismét megkísértetnék, szintúgy meg fogná hiúsítani, miként meghiúsította II. József reformi törekvéseit, és az 1823-ki kényuralmi kísérleteket. A kormány tehát ezen megyei institutiót az adminisztratori rendszerrel most öngyilkolásra akarta vezetni. A szándék azonban így sem sikerült. Mert bár ezen adminisztratori rendszer sok bajt okozott, bár az erkölcsi méregnek egész özönét árasztotta el a nemzet kebelében; de úgy, miként tervezve volt. a csel még sem sikerülta megyei institutió ismét bebizonyította a maga ruganyosságát. Néhány megye erélyes nyilatkozata s magaviseleté megakadályozta, hogy az adminisztratori rendszer azzá legyen, mivé azt a kormány tenni akarta. A bürokratikus rendszerezés mindjárt kezdetben elmaradt; és sok egyéb fulánkja is eltört, megtompúlt a kísérletnek.

Ezt látván a kormányval tartó conservativok — így okoskodának továbbá az ellenzékiek. — magokat párttá alakították s rendszerezték, azon nyíltan s világosan kimondott célzattal, hogy személyek s dolgok iránt közös erővel, párti öntudattal s előre kiszámított, összevágó közremunkálással fognak befolyjni a megyei végzésekre, tiszt- és követválasztásokba; mi célból el is határozták, hogy

az adminisztrátorok s főispánok a párt középponti választmányát a megye állapotáról időnként tudósítsák. Ezen megállapodásukban pedig az volt számításuk hogy, a körülmények által kényszerítve, az ellenzék is hasonlót teend; minek következtében majd a két pártnak ilyenmő működése által a megyéknek önkörlikben való szabad mozgása megbénítván, eszközük azt, mit a kormánynak az adminisztratori rendszerrel eszközteni nem egészen sikerült: a megyei rendszernek az alkotmányosság ezen fő biztosítékának meggyöngölését, alkotmányos állásából kiforgatását.

Ez volt oka, hogy az ellenzékiek óvakodtak pártjok szervezésében követni a conservativok példáját, s hogy márcziusi. második gyülekezetük alkalmával nyilván kijelentették, miképen „az alkotmányos életnek törvényhatósági végzésekb, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó ágai a párttá alakúit kormány befolyását a megyei rendszer felforgatására irányzott veszélyes törekvésnek tartják.“

De a pártorganizatió, programkibocsátás még más oknál fogva sem látszék tanácsosnak. A megyék viszonyai oly különbözök voltak, hogy a mely reformot egy megyében már könnyen keresztül lehetett vinni, azt egy másban, szintoly kiterjedésben, csak megkísérteni sem volt volna tanácsos. Már, ha az ellenzék programot bocsát ki, ez egységet hoz ugyan a pártba; de könnyen megtörténhetik, hogy a program egyik vagy másik pontja egy s más megyében harezot támaszt, s a megyét oly térre viszi, mint néhány évvel ezelőtt a szatmári tizenkét pont: a kérdés miatt, mely a harezot felidézte, az egész program megbukhatik, a legszükségesebb emberek lehetetlenekké lesznek mint, például, Deák Ferenczcel 1843-ban Zalában történt; s így az ellenzék önmaga csökkentené a maga számát és erejét.

A parlamentáris többség nyerésére nézve, a tényező elemek egyedül kiváltságos elemek lévén, melyeknek nagy része még erősen ragaszkodók a nemesi kiváltságokhoz, a

conservativok, kik a kiváltságokat fentartani akarták, kik a nemesség megadóztatásának világos kimondásától óvakodtak, könnyen bocsáthatták ki programmot, mely nem sérté a privilégiumot. Az ellenzékiek azonban méltán tartották hogy, ha ők programmot bocsátanak ki, mely elveiket s irányukat világosan kifejezze, abban az adómentesség s más nemesi kiváltságok eltörlésének elvét is tisztán ki kellvén mondani, a conservativoknak alkalmat nyújtanak kitűzni a nem-adózás zászlaját s ezzel a magok pártjára csábítani a köznemesség önző, értelmetlen tömegét, bőt sokan az ellenzékiek közül azt gyanították, hogy épen e csel volt egyik fő célja a conservativ program kibocsátásának.

De volt légyen bár miként s bár mennyi igaz az ellenzékiek ezen gyanújában, annyi bizonyos, hogy az ellenzék 1846 folytán s még a következő év felében is óvakodott programmot kiadni. E helyett rendes orgánumaiban közlőit czikkek által nyilvánító irányelveit s teendőit. Különösen a legfőbb, a köznemesség tekintetében legkényesebb kérdés, a közös teherviselés, fölött nem csak a Pesti Hírlap gyakrabban felszólalt, hanem a Hetilapban Kossuth is újra megkezdte izgatását. A kormánynak azonban gondja volt reá, hogy az ellenzék kezében megtompítsa a sajtó fegyverét. Kossuthtól mind öszsze is csak két czikk jelenhetett meg, melyeknek egyike hosszú küzdelem után, a censurától megnyirbálva; másika pedig, mint állíták, csak tévedésből, tulajdonképen a censura tudta nélkül, becsempezve, láthatott napvilágot, miért a szerkesztő majdnem tisztének elvesztésével lakolt.

Az ellenzék, a sajtó terén ekként korlátolva lévén elvei, véleményei fejtegetésében, s még inkább a kormánypárt tervei, célzatai és cselei megvilágításában, e végre más eszközökről gondoskodott. Egyebek közt a pesti „Kör“, mely, egy ideig tartott szakadása után, a körülmények által ösztönöztetve, ismét egyesült, s Teleki László elnöklete

alatt „Ellenzéki Kör“ címet vön fel, tette feladatává, a fővárosban pótolni némileg a napi sajtó korlátozottságából eredő hiányokat s tért nyitni a szabad gondolatcserének. A Kör slírúen látogatott termei azontúl valóságos politikai klubká váltak, mely mind tagjainak számára, mind tevékenységére nézve hasonlíthatatlanul meghaladta a couservativ, „Gyűlde“ című, klubbot. Az Ellenzéki Kör nem elégedett meg a kebelében élő szóval folyt eszmesúrlódással; részesíteni akarta abban az ellenzéki pártnak vidéken lakó tagjait is. És így lön, hogy a társulattól Bajza József megbízást vett egy, a censurai bilincsektől menten, külföldön nyomtatandó, politikai zsebkönyv szerkesztésére, mely aztán, „Ellenőr“ cím alatt, az év nyarán meg is jelent, számos becses politikai s történelmi értekezést nyújtván lapjain az olvasónak.

Azonban az ellenzéknek mind ezen s hasonló működései daczára mégis veszély fenyegette e párt parlamenti többségét: s nem volt egészen alaptalan a conservativok reménye, kik alig látszának többé kételkedni győzedelmök felől. A múlt év vége felé s a jelen kezdeten több megyében vizsály és szakadás fejlett ki az ellenzéki párt soraiban. Itt az adminisztrátorok korteskedései, lélekvásárlásai, mindenemű ígéretekkel kísért „capacitátiói“, csábítottak többeket hűtlenségre s elpártolásra; amott a conservativok programja, mely az ellenzék jelszavait ravaszdi elsajátította, vezetett többeket tévútra. Sokan, vagy nem tudván felemelkedni az elvek színvonalára, a különböző irányzatok megítélésére; vagy elkedvetlenedvén az ellenzék eddigi reformtörekvéseinek kevés tényleges eredménye miatt, s most, a kormánypárt agitációinak láttára, az ellenzék győzedelmén még inkább kétségbeesvén; vagy, végre, megundorodván a közéletben gyökeret vert számos rendetlenségek-től, — egészen, vagy féligmeddig a conservativ párthoz csatlakoztak. Amazok megelégedtek azzal, hogy a conservativok is czélul tűzték ki, néhánynak kivételével, azon

egyes reformkérdések keresztülvitelét, melyekért eddig csak az ellenzék küzdött; emezek, ösztönöztenve ama remény által, hogy a reformokat most a conservatív párt, támogatva a kormánytól, habár tán kissé módosítva is, könnyebben létrehozza, mint az ellenzék, melynek törekvéseit a kormány hihetőleg ismét meghiúsítja, s vonzatva a rendvagyótól, — a conservatív pártra sodortattak, mely a kormány nevében rendet és reformot ígért.

Ezen okokból származott, hogy némely megyében az ellenzéki párt egész töredékéi átmentek a conservatív táborba. Ezen eset fordult elő, például, Hont megyében, hol az elleuzéki párt egy tekintélyesebb tagja, kísérletül, engesztelő politikát indítványozott, melynek jelszava volna: a gyűléseken, felhagyás a korteskedéssel, kímélése a személyeknek, de elfeláldozás nélkül; a gyűléseken kívül, kölcsönös közlekedés, összeolvadás a társasági életben; végre a jövő tiszt- s követválasztáskor, a conservatív pártbeliekkel együtt szolgálhatás. A megyei ellenzék nagyobb fele az indítványt, mint mondá, kísérletül, elfogadta. Hasztalan küzdött e kísérlet ellen Zsembery, a párt megyei vezére, néhány társaival: kisebbségben maradván saját pártjában, hogy az elvet megmentse, kénytelennek látta magát, ideiglen visszavonulni a közélettől. Ily forma meghasonlás és szakadások történtek Hevesben, Csongrádiam, Szatmárium s még néhány más megyében.

Az ellenzék c szakadásait nem kevésbé mozdította elő Széchenyi Istvánnak jelenkori magaviseleté és működése is. O, bár sokat látszott veszteni népszerűségéből, s a középpontban, Budapesten veszített is oly annyira, hogy miként önmaga szereté mondani, „két pad közt a földön csücsül“; a vidéken mindazáltal kivált a tiszaszabályozás munkájának sikeres megindítása óta, még egyre nagy tekiutélylyel, szava nagy nyomatékkal bírt számosaknál. Öt, a „nagy hazafit“, miként egykor Kossuth által is címeztek, alig tartotta valaki s méltán senki sem tarthatta képesnek

arra, hogy az ország függetlenségének s alkotmányosságának gyengítésére segédkezet nyújtson a birodalmi kormánynak. Már pedig egy idő óta ő is azon működött, hogy Apponyi kormánya többséget nyerjen. Ő e kormány alatt hivatalt vállalt; holott senki sem kételkedhetett s nem is kételkedett, hogy azt csak honának javáért cselekedte. Ő részt vett a conservatív párt gyülekezeteiben; holott a hivatal nem korlátolta véleménye szabadságát. Sőt, hogy a kormányt az országgyűlésen többségre vergődni segítse, s e végre a közvélemény eligazodását könnyítse, az utasításokra pedig lehetőleg befolyjon, egy egész munkával lépett tél ismét a nemzet előtt, melyet „Politikai programtöredékeknek“ czímezett.

E munka, mely legszenvedélyesebb műve Széchenyinek, rhapsodikus rendszertelenségében különösen két célra van irányozva, melyeknek egyike: tanácsot adni az ellenzéknek, magatartása iránt a közel jövőben; másika: Kossuthot lehetőleg népszerűltetni; tőle ki, bár az ellenzék országos vezérének még mindig Batthyáni Lajos, bölcsének Deák Feretiez tartatott, annak agitátora, lelke, zászlótartója volt. az ellenzéknek legalább egy részét elszakasztani.

E második tekintetben, kíméletlenül bonczolja Kossuthnak nem csak politikáját, hanem politikai jellemét és személyes tulajdonait is; és ha már a „Kelet Népeben“ is keserűen kifakadt ellene: e Programmtöredékekben valósággal epébe mártott tollal s a szenvedély csaknem lázas hevével gáncsolja őt, különösen azon iránya miatt, melyet, a közös teherviselés kérdésében, a Hetilapban közölt czikkei által nyilvánított. Mellőzve a személyeskedések ezen özönét, csak egy helyét idézzük e könyvnek, mely, a közel jövőndő eseményeire nézve jóslatszerű tartalma miatt, különösen megérdemli a ügyeimet.

„A honnak álladalma — így jövőndői a gróf — megrendül, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kínosan fog vérzeni szívök annak elgondoltál), mennyire vihette

volna bölcsesség a hon kifejlését, s ábrándozó incompetencia hová sülyeszté azt: egyedül buzgó imádságban lesznek, ultimum remedium gyanánt, kénytelenek keresni státustudományt, s újra és újra megkérni a magyarok istenét, hogy irgalmazzon kiskorúságunknak és segítzen.

„A nemzetiség, melyért oly sokáig, oly emberségesen, oly hűn s már már némi sükerrel vívtunk, alkalmasint utolsó agóniáját fogja élni.

„S ön Kossuth, ön, kit én nem csak hazaszerető s becsületes, de jószívű embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedül fényűzési fttgg-czimer, ön mit fog érezni, ha csakugyan mégis ecsetem rajza igaznak fog mutatkozni, és ön, ki már annyiszor kiábrándít — s erre untig oka is volt, — elvégre még a körül is kibontakoznék azon édes illusióból, melyek önt most még mindig sötétben tartják, hogy:

„midőn státusbölcsességgel hitte magát telve lenni, csak pbantasiával és önhiittséggel volt saturálva;

„midőn prophétának tartotta magát, nem csak nem látott semmit is előre, de még á fenforgó legegyszerűbb eseményeket sem bírta felfogni tisztán; s míglen teremtői illusiókban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint indítványozó s projectans, ki mindent kezd s mindenbe bele viszi a könnyen hívőket, egyet s mást egy kis ideig fentartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud;

„midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem bírta kormányozni gyakorlatilag;

„midőn új politikai messiásnak, egy mélyen beható státusbölcsnek hitte magát, soha sem bírt magasabbra emelkedni, mint egy jószívű misericordiánus nézponjtára, ki minden kis sebre írt szeretne kenni, hézagos számítások szerint kenyereket süttet a szegények számára, és a ki borzasztólag előremozdítván a dologtalanságot, el van tán látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház megalapítá-

sára, de nemzetet, sülyedésnek indult nemzetet regenerálni soha sem fog;

„midőn népeket gondolt boldogítani, zugprókátorként, szerencsétlenségünkre csak felizgatójok volt; s hogy ekkép: „midőn honunk institutióit rendezni, szilárdítani vélte, végképi zavarba bonyolítá azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgálabb állapotba sülyeszté a hazát; nemzetiségünket pedig mely, bár ki mit mond is, egyedüli garantiája szabadabb institutióinknak s azon egyedüli regenerationális szikra, mely bennünk létezik, nem készakarva tán, megengedjük, végkép leejtette lábairól; s ehhez képest még azon illúsióban is,

„mikor azt hitte: legalább kötelességét fogja teljesíteni, csalatkozott, mert működése több kárt okozott, mint hajtott volna hasznot; és időtlenségek elkövetése korán sem kötelességteljesítés még! —

„akkor, mondom, ha ön egyszer tökéletesen kiábrándulva leendett, — mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert önalkotta világa nem reálisabb, mint a délibáb, és ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem önt, mint önmaga — akkor, ugyan kérdem, fog-e de csak egy vigasztaló érzést is lelni keblében?

„Szándékának tisztaságával fog talán állni elő? Ámde, kérdem, nem szomorú vigasztalás-e az, ha abból egy végkép feldúlt nemzetnek romja merül fel, s egy meg nem szűnő figyelmeztetés ezt hangoztatja fülébe: l'enfer est peuplé des meilleurs intentions?

„Vagy tán azzal fogja vigasztalni magát, hogy csak jogával élt? — Azonban, ha erre megint a bölcsnek kétségbevehetetlen állítása fog jutni eszébe, hogy „nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni, ahhoz való tulajdon nélkül“: ugyan nem fog-e vajmi keserű érzéssel visszaemlékezni mind azon illúsióra, sőt megátkozza azokat, melyekből sem elég higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég erélye túrni, hogy azokból mások eliberálják önt?

„És azért a haza szent nevére kérem önt, lépjen le agitációjának azon veszélyterhes teréről, melyre állott; sőt nemes érzelméhez fordulva, alázatosan esedezem: mondjon le a politikai vezérségről is általában.

„Ha azonban ön végig el akarja járni az egyszer felvett „nélkületek sőt ellenetek“-féle villi-tánczot: ám tessék.

„Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen böszülésig fel; vessen égő kanóczot a szántóvető lakára, ostorozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltse meg mérgével a visszatolás poharát: ám lássa.

„Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott s nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki önnek csalálmait még idején kettőtörni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint ügyekezett volna.“

E jósszavaknak azonban, melyeket, a nemzet felett elviharzott események után, csak megdöbbenve olvashat az elfogulatlan hazafi, akkor nem volt semmi hatása; valamint azon tanácsok is, melyeket az ellenzéknek adott, bár a vidéken nem maradtak egészen hatástalanok, keveset változtattak a dolgok állásán. Ennek részben a hangulat volt oka, melyben a munka íratott: nyelve, egészen véve, élesebb volt, mint sem tetszhetett volna, s magára az ellenzékre is szenvedélyesebben lövöldözte nyilait, mintsem hogy ne a sértett kedély kifakadásainak tartattak volna a nagyobb résztől intő szavai.

Az azonban az alapok, melyekre okoskodásait építette, sem voltak oly szilárdak, hogy inductiói döntő, meggyőző erővel bírhattak volna. Az állítások, melyekből következtetéseit levonta, jobbára nem csak gyöngéknek, de valótlannak és helyteleneknek is találtattak. Nem azon téren mozgott, melyen hajdan a nemzet nagyobb részének öntudatában visszhangra találtak nyomatékos szavai.

Ugyanis, kivéve azt, mi személyeket illet, e könyvnek tartalma a következő állítás körül forog: míg a kormány nemzet- s alkotmány-ellenes irányt követett, helye volt az ellenzéknek; kívánatos volt, hogy az ellenzék többségben legyen: most azonban, miután a kormány ezen ellenséges iránynyal felhagyott, „felhagyott alkotmány- s nemzetiség- kivetkeztetési tervével, vagy legalább oly következetes systemával nem eszközli azt többé, mint az előtt tévé;“ sőt miután „századok óta nincs kor, melyben a kormány tör- vényszerűség, nemzetiség és alkotmányossággal megbarátkozás dolgában szebben állott volna, mint épen most: azért most az ellenzék nem csak hasznot nem hajt többé, de mind az alkotmányt, mind a nemzetiséget oly bajokba és oly kétes állapotba stlyesztheti, mikből azután egy isten sem menthetné meg fajtánkat; hazánkban minden kidől sarkaiból, ha az ellenzék többségre vergődhetnék, mit mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak kellene tekinteni; minden magyarnak tehát, ki nem csak phrasissokkal és szemfényvesztésekkel, de tetteleg jobban szereti a hazát, mint saját magát, szoros' kötelessége mindent elkövetni, hogy a magyar ellenzék most túlsúlyra ne emelkedjék.“ Szükségesnek tartja ugyan most is az ellenzéket, „mert, úgymond, mi alkotmányos országban oppositionális ellenőrség nélkül történik, csaknem mindig magán hordja az éretlenség szagát“, „s a legjobb cél is vajmi könnyen viseli az önkény színét!; és azért világosan kimondja, „hogy a nemzet egy részének tekintetet érdemlő ellenzéki osztályba szükség alakulnia“: nem az tehát kívánata, hogy az ellenzék minden súlyát veszítse, hanem csak hogy túlsúlyra ne emelkedjék. Ez politikájának rövid összege, ennek követésére hí fel minden magyart. S ennek folytán korholja az ellenzéket, melynek „egy része nyílt lázadás ormán áll“, „mely folytonos és keserű ágitációi által semmit nem hagy használatlanul, hogy e hazára gyásznapokat hozzon.“ Gáncsolja az ellenzéket, „hogy vezetni akar,

az ellenőri szerep mellett a mozgalomadásnak is ő akarja viselni szerepét; s mily idétlenség — így folytatja, — ha ugyanazon egy testület vezetni s ellenőrködni akar egyszersmind, vagy más szavakkal: ha ugyanazon egy testület törekedik viselni mind a kormány mind az ellenzék szerepét egyúttal. Mi nem egyéb, mint a zsarnokság ideálja, egy, több vagy sok kezekben.“ „A mostani ellenzék csata-tervezete — így szól ismét másutt — nem régiben gravaminális politikának neveztetett, s nem helytelenül, mert ez azon egyedüli, mely az ellenzék sphaerájába való. Azon pillanatban, mikor ebből a cselekvés, vagy más szavakkal, a kormányzás mezejére kilép, tüstént felforgattatik a státusrendszer.“ Ezekből s hasonló okoskodásokból aztán mindig ama következményre jut: hogy tehát minden magyarnak, ki hazáját jobban szereti, mint saját magát, „szoros kötelessége, mindent, mi lelkiismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni, hogy a magyar ellenzék tiúlsúlyra ne emelkedjék“. Az ellenzéki többség veszélyességét pedig a nemzetre s alkotmányra nézve azzal indokolja, mivel hazánk s a többi alkotmányos európai országok viszonyai közt oly nagy a különbség, hogy ezeket csak összehasonlítani sem lehet. „A mi ellenzékünk, úgymond, semmi esetre sem fog ülni a kormány székébe; a kormányt viszont a legerősebb phantasiai tehetséggel sem képzelhetni a mi ellenzéki padainkon.“

E könyv, ily tartalommal, természetesen sokféle czáfolatot vont magára az ellenzék részéről. Szemére lobbanták, hogy csak szójátékot üz az ellenzék nevével, azt annak bebizonyítására akarván felhasználni, hogy az ellenzék következetlen önmagával s teoriájával, ha ellenőrködni is, vezetni is akar egyszersmind. Igaza lehet, mondák, más országokra nézve, melyekben mindig a többség kormányoz; de nálunk, hol épen az a legfőbb panasz, hogy eddig soha nem a többség, hanem a kevesebbség ült a kormányon, mindenki tudja, hogy az ellenzéki nevet nem lehet venni,

és soha senki sem is vette szó szerinti értelemben. Ennél fogva semmi értelme nincs viszonyaink közt annak, mit a nemes gróf mond, hogy az ellenzék a negatív és pozitív terén egyszerre nem állhat; nem ellenezhet s vezethet egyszerre. Épen azért, mivel a magyar alkotmányos viszonyok oly igen különböznek más alkotmányos nemzetek viszonyaitól, nem lehet nálunk az ellenzék egyedül ellenőri, negatív szerepre szorítani. Nálunk az ellenzék helyesebben nemzeti s alkotmányos pártnak nevezendő, mert ő s csak egyedül ő képviselte a nemzeti s alkotmányos pozitív irányt; s ezért az idő s körülmények szerinti negatívja mellett minden nemzet- s alkotmányellenes iránynak, képviseli mind azon pozitívumot is, mit a nemzetiség és alkotmányosság eszméje s az országnak jóllétben haladása magában foglal. A valódi célok, úgy mondának, melyek körül a magyar ellenzék, helyesebben nemzeti párt, századok óta egyesült, nem egyebek, mint: nemzetiség, alkotmány, szabadság, törvényes függetlenség. Midőn ezek a bécsi kormánytól megtámadtattak, a nemzeti párt, tulajdonképeni ellenzékké lőn; különben pedig, e célok kifejtésében pozitív működött. A nemzetiség és alkotmányosság sérelmi korában e nemzeti pártnak a gravaminális politika terén kizárólag az ellenzés jutott szerepül; most, míg egy részről szintén elleneznie kell a kormánynak törvény és alkotmányba ütköző irányát, más részről lobogtatnia kell a nemzeti s alkotmányos kifejlődés zászlaját. És azért, most mint hajdan, az ellenzék kötelessége: elfogadni ugyan mindent, mit nemzeti s alkotmányos irányban jót a kormány tesz, vagy enged, vagy szőnyegre hoz; de egyszerre ellenezni mindent, mi ez irányba ütközik, s arra törekedni, hogy mindenben az ő nemzeti s alkotmányos iránya legyen túlsúlyú; más szavakkal: hogy az ellenzéki többség üljön a kormányra. Mert tagadni ennek lehetőségét annyit tesz, mint tagadni alkotmányosságunkat, mint tagadni azt, hogy

a magyar valaha a maga nemzeti s alkotmányos irányában kormányoztassék.

Nem kevesebb czáfolat érte Széchenyi azon állítását, hogy a kormány már felhagyott nemzet s alkotmányellenes irányával, s azért szükségtelen, sőt káros volna az ellenzék többsége. Mily állapotban van a haza? kérdék; s e kérdésre magának a Programtöredékeknek következő szavaival feleltek: „Beteg honunk sínylő, lázas s ekkép, az egész tekintve, épen nem kielégítő állapotban van a monarchiával összeházasítva. Vérzik a becsületes, a nemzet kifejlődését őszintén szomjazó embernek szíve ily látmányon; s hol oly roppant a fejlődhetés, oly tömérdek a kincsforrás, s mégis annyi a fejletlen, a maga magát emésztő kincs, ott lehetetlen ily kérdésre nem fakadnia: vájjon ennek így kell-e lenni, s ez nem lehetne-e máskép?“

„És vájjon csak az ellenzéknek nem lenne szabad e kérdésre fakadnia? — így kiált fel a Pesti Hírlap — vájjon csak neki volna tiltva, elkövetni, saját meggyőződése szerint, mindent, hogy ezen oly szomorú állapot valahára megváltozzék?“ És vájjon miért tanúsítana az ellenzék oly nagy bizodalját e mostani kormány iránt, minőt iránta Széchenyi kíván? Vájjon megszűnt-e már kormányunkra az absolut elvű és szellemű birodalmi kormánynak alkotmányellenes befolyása? Mit tett e kormány, a mi bizodalját érdemelne? Hol a sérelem, melyet az orvosolt volna? Hol a biztosíték, melyet a törvények sérthetetlensége iránt a jövőre adott volna? Avagy nem szaporította-e a sérelmek nagy tömegét. az adminisztratori rendszer, a horvátországi státuscshiny stb. által? A jövőre nézve pedig maga Széchenyi mondá, miképen „legtávolabbról sem tudhatni, mit fog a kormány a jövő országgyűlésen kitalálni“. Ily bizonytalanságban, s csak azért, mivel a conservativ párt a kormány új irányát, a nélkül hogy ez azt határozottan kitűzte volna, dicséretekkel halmozó, eszélyes tett volna-e lemondani az ellenörködésről,

s egészen magúra a kormányra hagyni a haladás vezetését? . . . .

Egy részről tehát a Programmtörvények állításai indokolatlanabbak, sőt valótlanabbak —, más részről tanácsai élesebbek, egész hangulata pedig szenvedélyesebb volt, semmint a dolgok állásán sokat változtathattak volna. Azonban Széchenyi személye még mindig nagyobb tekintély, szava nagyobb súlyú volt a közéletben, kivált a vidéken, s főleg most, a tiszaszabályozásnak, melynek élén állott, megkezdése óta, mintsem hogy az ellenzék magát némileg biztosítani ne látta volna szükségesnek e munka netaláni nagyobb hatása ellen.

Nem elégedett pedig meg e tekintetben azzal, hogy a Programmtörvények ellen a Pesti Hírlapban, az Ellenőrben s más ellenzéki lapokban czáfolatok írtak. Azon szakadások következtében, melyek az ellenzék soraiban néhány megyében mutatkoznak vala, hasonló esetek ismétlésének uieggátlása s általában a pártegység megszilárdítása végett, végre mégis kénytelennek látta magát az ellenzéki párt, megtenni a lépést, melytől eddig, a már tudva lévő okoknál fogva, óvakodott: programmot kiadni.

A program kibocsátását a márcziusi pesti vásár alkalmával tartott ellenzéki gyülekezet határozta el; s hogy arra nézve mind azon óvatosság megtartassák, melyet a viszonyok s a conservativoknak gyanított cseles czélzatai szükségessé tettek, maga a párt bölcse s első tekintélye, Deák Ferencz, kéretett meg annak szerkesztésére. S ekként aztán a június 5-én tartott gyülekezetben közhelyessé elfogadtatván, a program, „Ellenzéki Nyilatkozat“ czíme alatt, valóban közzé is tétetett. A nagy fontosságú okmány szövege íme következő:

„Az ellenzéknek, minden alkotmányos országban, egyik természetes hivatása a kormány irányában, az ország minden érdekeire nézve, mind jog- és törvényszerűség, mind helyesség és czélszerűség tekintetében, ellenőrködni. Mi te-

hát, kik magunkat a magyar alkotmányos ellenzék tagjainak valljuk, kinyilatkoztatjuk, hogy jövendőre is az ellenzék feladatául ismerjük, a kormány irányában, úgy egyes tetteire s mulasztásaira, mint összes politikájára nézve, folytonosan ellenőrködni; s kinyilatkoztatjuk, hogy ezen ellenőrségnek sikerére az alkotmány által nyújtott minden eszközöket törvényszerűséggel s loyaltással használni, el vagyunk határozva.

„De mi az ellenzést vagy pártolást nem személyekhez, hanem tárgyakhoz és tényékhöz kötjük, s a kormánynak csak oly lépéseit fogjuk helyteleníteni, sőt tehetségünk szerint ellenezni, melyek formájokban vagy lényegükben törvényelleniek, vagy következményeikben a haza közérdekeire s az alkotmányos élet fentartására és kifejlődésére károsak. Hazánk jelen viszonyai között a magyar kormány tényleg „nem tisztán parlamentáris, mely eredetére nézve a többségben nyilatkozó nemzeti akarat kifolyása volna, s léteieét a többség pártolásától feltételezettnek elismerné. A magyar kormány, alkotmányos törvényeink ellenére, idegenszerű s nem-nemzeti befolyás alatt áll, oly befolyás alatt, mely a monarchiának egyéb tartományait absolut hatalommal igazgatván, alkotmányos formáinkat, összes közigazgatási rendszerére nézve is, alkalmatlankodókuak szereti tekinteni, s az alkotmányos életnek nem épen barátja. Ily viszonyok között pedig pártolást vagy ellenzést személyekhez kötni nem lehet.

„Folytonos kötelességünknek ismerjük mi ezen ellenőrködést, minden körülmények között; jelen helyzetünkben pedig épen polgári bűnnek tartanók, ezen feladat pontos teljesítését bármí részben elmulasztani. Mí a kormánynak sem általános rendszerében, sem eljárása részleteiben nem látunk valamely újabb, de a réginél törvényszerűbb, méltányosabb, és közérdekeinkre kedvezőbb fordulatot, mely által a nemzetnek biztosítékot nyújtana, hogy ereje is van, de szándéka is ingatlan és elhatározott, fennálló törvényein-

két mindenkor és minden részben szorosan megtartani; a törvény rendeletét szigorúan végrehajtani; mindenkor és mindenben tisztelni azon korlátokat, miket hatalmának az alkotmány szabott; s a hazának közérdeke felett, melytől a fejedelem valódi érdeke soha el nem választható, nem ismerni más érdeket. — Súlyos sérelmeink, melyeket annyiszor fölterjeszténk, évek hosszú során keresztül kérve, sürgetve, várva az orvoslást, orvosolatlanok még most is, sőt keserűbbek és súlyosabbak az által, hogy jogszerű kérelmünk annyiszor elhangzott, s e miatt bizodalom és remény már enyészni kezdenek. Vannak e sérelmek tömegében oly pontok, melyek fölött osztatlan volt az egész nemzet véleménye, azon férfiakat sem véve ki, kik most a magyar kormány tagjai; és még sem eszközöl kormányunk orvoslást, sőt komoly és tettekben mutatkozó törekvést sem látunk nála e sérelmekből eredő bajaink kiegyenlítésére. Pedig azon kormány, mely a nemzetnek jogszerű felszólalását figyelembe sem véve, a korábbi sérelmek orvoslását eszközölni még csak nem is igyekszik, s ily módon a törvényellenes állapotot e részben szándékosan fentartja, épen úgy sérti a törvényt, mint amaz előbbi kormány, mely a sérelmet elsöben elkövette, s a nemzet ingatlan bizalmára épen úgy nem számolhat, mint amaz.

„De, régibb sérelmeink orvoslásának káros elmulasztásán felül, újabb sérelmeket is látunk mi a kormány újabb tetteiben s mulasztásaiban. Nem kell ezeket bővebben fejtegetnünk; több megyék köztanácskozásai, fölterjesztései s körlevelei kifejtették s elsorolták azokat; mi példa gyanánt csak némelyeket fogunk itt megemlíteni.

„Az ország legfőbb érdekeinek egyike: territoriális épsége. És mégis a részek visszakapcsolását rendelő 1836: 21. törvényczikkely végrehajtása, több mint tiz év folytán tettelesen meg sem kezdetett; sőt ezen sérelem a múlt országgyűlésen meg nem jelent törvényhatóságok ellen hozott bírói ítélet végrehajtásának elmulasztásával súlyosbítta-

tott. — A határőrvidékeknek nem magyar törvények szerinti közigazgatása, országunk régi sérelme. — A váltótörvénykönyv s a vallás tárgyában hozott legújabb törvények fogantatásának a határőrvidéken elmulasztása által a kormány ezen sérelmet is súlyosbította.

„Az ország legfőbb érdekeinek másika: a nemzetiség. És mégis az 1840-ki 6-dik törvénycikkelynek azon rendeleté, hogy a magyar nyelv tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, végre nem hajtatott; sőt e részben elenynyira semmi sem történt, hogy még az utasok s kereskedési áruszállítások is zaklatásoknak vannak kitéve a magyar nyelven szerkesztett úti levelek miatt. — Az 1844-ki 2-dik törvénycikkely azon rendelete, hogy az ország határain belőli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen, teljesen végrehajtva maiglan sincs; sőt a köziskolákban a magyar nyelvművelő társulatok, ámbár az iskolai előjáróságok közvetlen feltigyelése által minden elfajulás ellen biztosítva voltak, kormányi rendelet által végkép eltiltattak.

„A példák harmadik helyén említjlik, hogy ámbár a fennálló alkotmányos institutiók, melyek közjogi garantiáinkat képezik, csak törvényhozás útján volnának módosíthatók, a kormány mégis Horvátországban a tartományi gyűlésnek törvényes gyakorlat szerinti szerkezetét kormányparancs útján változtatta meg; a megyék alkotmányos consistentiáját pedig újabban megsértette, részint az által, hogy a törvényes főispánok helyett számos megyékben helyetteseket nevezett ki, holott már az 1825-ki országgyűlés is határozottan kijelentette, hogy a helyettesek alkalmazása a törvényben kijelölt eseteken kivöl, helytelen és törvénytelen; részint pedig az által, hogy több megyékben a főispánt, mint a megyétöl különvált s annak ellenében álló, sőt a megyei hatóság fölébe emelt külön hatóságot kívánja tekintetni, — annak egyoldalú előadására határoz, dorgál és fenyeget; az ellene emelt vádatok pedig még vizsgálat alá is csak hosszas halogatások után veszi.

„Sok egyes esetet hozhatnánk még fel állításunk igazolására; de világos már ezekből is, hogy ellenőrködési kötelességünk teljesítésében, épen a jelen körülmények között, leginkább szükséges az éber figyelem, gondos óvatosság és csüggedetlen kitűrés. De hazánknak már régen aggasztó helyzetében ügyekezünk kell azon is, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztosítékait neveljük s erősítsük. Ily biztosítéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik, s mely alapja leend Magyarországnak is az oly igen szükséges parlamentáris kormány, és a magyar kormányt leginkább megóvjá idegenszerű elemek kártékony befolyásától. — Ezen felelősséget, mely törvényeinkben sem ismeretlen, s azoknak szellemével oly igen összehangzik, mennél előbb életbe léptetni, leenil egyik legfőbb törekvésünk. — Az alkotmányos biztosítékokhoz számítjuk s tehetségünk szerint pártolandjuk a nyilvánosságot is s annak a közélet minden ágaiban alkalmazását, valamint a szabad összejöhetést s az egyesülés jogának eredeti, alkotmányos tisztaságában fentartását. Alkotmányos biztosítéknak tekintjük, s a nemzet további kifejlődésére nézve is szükségesnek látjuk, a czélszerű sajtótörvényekkel körülírt sajtószabadságot is, minél fogva sürgetni fogjuk a törvényen kívül behozott, minden tekintetben annyira káros könyvvizsgálat eltörlését, és a sajtószabadságnak czélszerű törvények mellett megalapítását. — Törvényesnek, méltányosnak s a nemzeti közérő gyarapítására és ez által önállásunk biztosítására fontosnak, sőt szükségesnek tartjuk, hogy Erdély és Magyarország teljesen és jogszerűen egyesíttessenek, s ekkép a két nemzet egymásnak visszaadatván, mind a vérségi kapcsolatnak, mind az ország oly régi közóhajtásának elég tétesség. — Szükségesnek látjuk, hogy a honpolgárok minden osztályainak érdekei, a más nyelvű népségek óvatos kíméletével, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesíttessenek. Szüksé-

gesnek látjuk, hogy a vallási szabadság kérdései a múlt országgyűlési alapon bevégeztessenek.

„De nem tekintjük feladatunkat még ez által bevégezve, lia fennemlített ellenörködési tisztünket teljesítjük, s alkotmányos állásunk biztosítékait, a mondottak szerint, nevelni s erősíteni törekszünk; hanem hivatásunknak ismerjük: minden czélszerű reformok létrehozásán is folyvást iparkodni. Mihez képest határozottan kinyilatkoztatjuk, hogy ezen téren tovább is állhatatosan megmaradunk, melyen hazánkban a közelebb lefolyt évek története az ellenzék nevét a reformpárt nevével ugyanazonosította. Nem igényeljük mi az indítványozási jogot kizárólag az ellenzéknek; de azt sem tartjuk, hogy a haladás kérdéseit csak a kormány, vagy annak pártja indítványozhatja czélszerűen; hanem ezen irányban e kezdeményezést minden honpolgárok közös hivatásának ismerjük. Sőt miután minden hatalomnak természetében fekszik, hogy inkább saját körének tágítására, mint az őt korlátozó alkotmányosság terjesztésére törekedjék; legyen bár azon tiszta szándékból, hogy a nagyobb hatalommal több jót eszközölhessen, s a nemzet boldogítására irányzott terveit könnyebben keresztülvihesse: mi oly indítványokat, melyek az alkotmányos biztosítékok kifejtésére és a nemzet ellenörködése öregbítésére czéloznának, a kormánytól annál kevésbbé várhatunk, mivel hazánkban, mint említők, a kormány tényleg nem parlamenti; annak tagjait nem a nemzet többségének akarata vagy óhajtása jelöli ki, nem a nemzet bizalmától függ fennállhatása, nem ment az idegen és épen nem-nemzeti s nem is alkotmányos elemek befolyásától. Mind ezeknél fogva feladatunknak ismerve, indítványozási jogunkkal élni, kötelességünknek tartjuk nyilván s világosan kijelölni azon tárgyak főbjeit, miknek minélelőbbi létrehozását, az idő és helyzetünk körülményei szerint, a hon javára múlbatatlanul szükségesnek hisszük.

„Ezek a következők:

„a) A köztelkekben való osztakozás. Mire nézve az eddig egyedül adózott nép terheinek megkönnyítését főbb kötelességünknek ismerjük; az alkotmányos biztosítékokat, ezekre nézve is, mindnyájunk számára gyarapítani törekedünk; — de az ország közszükségeinek eddig el nem látott fedezésénél a czélok országgyűlési meghatározását, számadást és felelősséget föltételül kötjük.

„b) A honpolgárok nem-nemes osztályainak, mindenek előtt pedig a királyi városoknak és szabad kerületeknek, képviselet alapján, úgy törvényhozási mint helyhatósági jogokban valóságos részesítése.

„c) A törvény előtti egyenlőség.

„d) Az úrbéri viszonyoknak kármentesítés mellett, kötelező törvény általi megszüntetése; mire nézve legkívánatosbnak véljük, hogy előlépések történjenek, miszerint az örökváltság, a státus közbejöttével, országos eszközésbe vétethessék.

„e) Az ősiség eltörlésével a hitel és birtokszerzés biztosítása.

„Minden előlépési, mely e czélokhöz közelebb vezet, a nélkül, hogy a jövő kifejlődést megkötné, elfogadunk. Ez irányban fogunk hatni a jövő országgyűlésen; s minden egyebet is, mi az ország szellemi s anyagi kifejlődésére vezet, létesíteni törekedünk; nemzetünk kifejlődésének egyik leghatályosabb emeltyűjét, a köznevelést, igyekeztvén oly irányba vezetetni, hogy hazánkfiaink munkás polgárokká képezhessenek, s ez által személyes függetlenségökre is támaszt nyerjenek.

„Nem fogunk mi ezen működésünkben soha megfélekedni azon viszonyokról, melyek közöttünk s az ausztriai örökös tartományok között a pragmática sanctio értelmében fennállanak; de szorosán ragaszkodunk az 1790-ki 10-dik törvényczikkelyhez is, melynek világos rendeletében az esküvel szentesített fejedelmi szó biztosítja nemzetünket: hogy „Magyarország szabad ország, egész törvényhozási

rendszerében független; tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendít.“ Nem akarjuk mi hazánk érdekeit az összes monarchia egységének s biztos fennállhatásának érdekeivel ellentétbe hozni: de, más részről, törvénnyel, igazsággal s méltányossággal ellenkezőnek tartjuk, midőn Magyarország érdekei bármely egyes tartományok érdekeinek jogtalanul alárendelteinek, — a mint az ipar s kereskedési viszonyainkra nézve már hosszú időtől fogva folytonosan történik. Készek vagyunk mi az örökös tartományok érdekeivel netalán ellenkezésben álló magyar érdekeknek igazság és méltányosság alapján lehető kiegyenlítésére kezet nyújtani; de abban soha meg nem egyezünk, hogy az összes kormányzási rendszer egységének, mit némelyek a monarchia egysége gyanánt szeretnek főelvíl emlegetni, minden érdekeink, még alkotmányosságunk is, feláldoztassanak. Ezen kormányzási rendszer egységének tekintetéből indult ki akkor a kormány, midőn a múlt század utolsó negyedében, alkotmányos állásunk helyett anyagi hasznokat ígérve, nemzetiségünket s polgári szabadságunkat oly súlyosan megtámadta; ezen kormányzási rendszer egységének lettek hajdan feláldozva az ausztriai örökös tartományok alkotmányos institúciói, és a kormányzás-egységi rendszer az absolutismus alapján fejlődött ki. Pedig az alkotmányosság nekünk oly kincsünk, melyet , idegen érdekek, vagy bármi kecsesgető anyagi haszonnak feláldoznunk nem szabad, s melyet fentartani, sőt szélesebb és biztosabb alapra állítva, mindinkább szilárdítani, első és legszentebb kötelességünk; s meg vagyunk győződve, hogy, ha az ausztriai örökös tartományok régi alkotmányos szabadsága még most is fennállana, vagy ha, a kor és igazság kívánata szerint, ők is az alkotmányos nemzetek sorába lépnének, s az egész monarchia kormányát mind összes rendszerében, mind egyes részleteiben az alkotmányosság szelleme lengné keresztül: érdekeink s az ő érdekeik, melyek most néha különváltak, néha talán egy-

mással ellenkezők, könnyebben kiegyenlíthetők lennének, az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekesség, több kölcsönös bizodalom kötné össze; és ez által a monarchia szellemi és anyagi erejében gyarapúlva, biztosabban daczolhatna az idő s ellenséges körülmények egykor bekövetkezhető viharával.

„Kijelentettük ezek szerint célunkat s nézeteinket. Céljaink elérésére az eszközöket körülmények szerint megválasztani, jövendőben is ily összejöveteleket tartandunk. De midőn ekkép irányunk szellemi egységére törekszünk, a törvényhatóságoknak önkörükben való szabad mozgását s törvényés önállását feltékenyen őrizni szoros kötelességünknek ismerjük. Károsnak, sőt veszélyesnek tartjuk, ha a kormány, önmaga is párttá alakulva, hatalmának szellemi és anyagi erejét arra használja, hogy a vélemények szabad és független nyilatkozata helyett, mindent előre helyeslő s majdnem feltétlenül hódoló többséget szerezzen; s alkotmányellenesnek nyilatkoztatjuk azon törekvést is, hogy a kormánynak csak azon esetben szolgáljon irányúi a többség, ha az egy bizonyos párt nézeteinek s érdekeinek kedvező.“

A haladás, a nemzeti kifejlődés tekintetében mindenestre nyereségnek tekinthető, hogy a pártok ekként kijelölték az irányt, mely szerint a közlő országgyűlésen működni szándékoztak. A conservativ párt programja sokkal kevésbé határozott ugyan, mint az ellenzék nyilatkozata; némely életkérdésekre nézve, minő volt, például, a nemesség adózásának, közteherviselésnek, örökváltságnak kérdése, a programból azt sem lehetett kiolvasni, mi s mi elvek szerint akar tulajdonkép a conservativ párt s a kormány, melyet az többségre segíteni ígért; de már nagy nyeresemény volt az is, hogy a conservativ párt, s általa a kormány visszaléphetlenül a reformok, a haladás terére lépett, mi által legalább némely reformok keresztülvitele egyelőre is biztosítva lőn.

Kedvező volt e tekintetben az ellenzék ama nyilatkozata is, hogy az egyes reformokra nézve a kormány s conservatív párt minden haladási indítványát kész elfogadni, mely a jövő kifejlődést meg nem köti. Némely reformi kérdésnek szerencsés megoldását könnyíté most az is, hogy azok iránt tetemesen módosult az ellenzék véleménye. Így például, a hadi adóra nézve, mind terjedtebbé kezdé lenni azon vélemény, hogy abban a nemesség az egész honvédelem kérdésének tárgyalása előtt is osztozhatnak, miután bizonyosan tudva van, hogy az eddigi hadi adót a sereg ellátása valóban felemészti; ezen adóra nézve pedig, mely három évről három évre szavazzatik meg az országgyűlésen, már is elég garantiák léteznek.

Hasonló volt az ellenzéki vélemény módosulása a városi kérdésben. E kérdés megoldását előbb leginkább az gátolta, hogy az ellenzék egyáltalában a városok rendezéséhez kívánta kötni azok törvényhozási befolyásának meghatározását. A rendezést jelenleg is múlhatatlanul szttksé gesnek látta ugyan az ellenzék; de nem ragaszkodott ahhoz többé síné qua non föltételül. Megelégedett azzal, hogy választási törvény alkottassék, mely szerint számos választó közvetlen válaszson követet oly formán, miként ez a megyékben s más szabad országokban is történni szokott, és az ily módon választott követ utasítás nélkül képviselje a város polgárait. Ily választási törvény megalkotásának s végrehajtásának feltétele alatt most kész volt az ellenzék egy más országgyűlésre halasztani a rendezés kérdését, melyen ez azután magoknak az így választott városi követeknek befolyásával oldassák meg.

Szóval, az időjelek oda mutattak, hogy bár a két nagy párt mindenike sokkal élénkebben mozog s készül az országgyűlésre, mint akármikor az előtt; s bár ennél fogva a politika általános irányára nézve heves lesz köztük az össze ütközés, makacs, megátalkodott a harc, melynek kimene-

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1847-ki országgyűlés első fele.

A pártvélemények s törekvések e harcának közepette szeptember 17-kén végre kiadatott a királyi rendelet, mely az országgyűlést november 7-kére, Pozsonyba tűzte ki. A meghívó levél — első, századok óta, magyar nyelven — a nádorválasztáson kívül csak általában, „az ország boldogságának nevelésére és a közjó gyarapítására kívánt többféle nagy fontosságú törvényes intézkedések“ kifejezése alatt említi a czélt, mely végett a törvényhozó kar egybehívatik. Feltűnő csak az volt e meghívó levélben, hogy az, bár Majláth Antal első főkancellári méltóságából forma szerint el nem bocsáttatott, mégis Apponyi György ellenjegyzésével adatott ki; mi által világosan ki lőn jelentve, hogy ez fogja vezetni a kormány részéről az országgyűlést.

A követválasztási mozgalom mindenféle rendkívüli élénkséget terjesztett el a megyei köz- s társadalmi életben; mindegyik párt megfeszített erővel törekedett a maga jelöltjeinek szerezni többséget a követválasztó gyűléseken. E választások eredménye nyilván kimutatta, mi foganata lett azon izgatásoknak, melyeket a conservatív párt s a kormány az adminisztrátorok által három éven keresztül folytatott, hogy magának többséget biztosítson. Több megyében, hol azelőtt kivétel nélkül mindig az ellenzéki párt jelöltjei

lettek követekké, most a kormánypártnak sikerült győzedelmeskednie; másutt viszont, hol hajdan a conservativok uralkodtak, most az ellenzék lobogói alatt egyesült a többség. Néhol az ellenzék, látván a kormánypárt korteskedési készülleteit, s maga korteskedni, akár az eredmény kétes volta, akár a miatt, mivel ezt szabadságölő, veszélyes esz-köznek tartá, nem akarván, részt sem vett a választásban, így ment ez végbe egyebek közt Csongrádban. Tolnában és Temesben; minek következtében e megyék előbbi képviselői s az ellenzék kitűnő tagjai: Klauzál Gábor, Beze-rédy István és Vukovics Sebő a törvényhozásban, ezúttal részt nem vehettek. Másutt ellenben, mint például Borsodban, Hevesben, Abaujban, Gömörben, Szabolcsban stb. a conservativ párt nem vett részt a választásban, egyelőre sem lehetvén reménye a győzelemre. Néhol, mint Sáros, Nógrád, Bars megyékben, a pártok közmegegyezésével történt a választás; minek következtében egyik követül az ellenzéki, másikul a conservativ jelölt lőn megválasztva. A megyék tetemes erkölesi haladására mutatott azon körülmény, hogy kortestömegek kevés megyében vitettek jelenleg be a választásra; s hol ez történt is, mint például, Nyitra, Bihar, Győr, Somogy, Máramaros, Torontál megyékben, oly szánandó kicsapongásokra nem vetemedtek a pártok, mint néha a múlt időben. A conservativ párt néhol ugyan megkísértette a „nem adózunk“ jelszóval tüzelni fel a köznemességet; az értelmiség mindazáltal már ennek kebelében is oly haladást tett, hogy ezen, oly méltán gáncsolt, eszköz több helytt, például Aradban, teljesen elvesztette hatékonyságát, s a bűnös izgatás ellenére is, a nemesek adózását mindenek felett sürgető ellenzéki párt kebeléből választattak meg a képviselők. Hogy Zalában Deák Ferencz, bár neve egyező akarattal kiáltatott ki, a követséget, gyöngékedő egészsége miatt, el nem fogadta, méltán köz sajnálattal vétetett; s kételkedni alig lehet, hogy, miként 1843-ban, úgy most is sajnosan fog éreztetni az ő távolléte.

Különösen nagy figyelmet vont magára az egész hazában két egyén követté választatása, Kossuthé és Széchenyié. Pest megyében az egyik követre nézve semmi kétségnek sem lehetett helye: azzá Szentkirályi Móricz eleitől fogva közakarattal tüzetett ki. De a másik követ iránt megoszolva volt a közvélemény. Batthyáni Lajos, Eötvös József és Teleki László, az ellenzék középponti s egyszerűsmind országos vezérei, Apponyit egyáltalában megbuktatni szándékozván, óhajták, hogy az ellenzék izgató szelleme s legnagyobb szónoka, kinek ékesszólásától egyelőre is nagy hatást lehetett várni az orsszággyilési közönségre, követté Pest megyében minden esetre megválasztassék, s őt jelöltükkel valóban ki is tüzték. Azonban, Kossuth személyét sokan, még különben az ellenzékhez tartozók sem szerették a megyében; ezek tehát, őt mellőzve, Patay Józsefet, a pesti ellenzék egyik kitünőbb tagját, jelölték ki Szentkirályi mellé. Így tehát két párt fejlett ki a második követ iránt a megyében. A Kossuth megválasztását ellenzők közé tartozván majdnem az egész tiszti kar, melynek hatása igen nagy volt a szavazó nemességre, egy ideig annál kétesebbnek lehetett tartani Kossuth megválasztását, mint-hogy annak megghiúsítására a conservatív párt is egész erejét megfeszítette; és mivel a maga sorából, a süker reményével, senkit sem tűzhettek ki, vélcményök szerint a kisebb rosszat választván, szintén Patay számára gyűjték a szavazatokat. Miután pedig Patay határozottan kijelentette, hogy inkább a megyéből is kiköltözik, mintsem Kossuth ellen lépjen fel, e vegyes párt Bálla Endre főjegyzőt, különben szintén ellenzékít, jelölte ki a maga követévé. A megyei tisztviselő kar hozzájárultával e felekezet eleinte, úgy látszék, többséget fog nyerni. Batthyáni Lajos fíradhatta» működése azonban s ama tekintet, hogy Kossuth leszorítatása által tulajdonkép a conservatívok győzedelmeskednek, kiknek pártja egyébiránt igen kicsiny s jelentéstelen volt a megyében, mely a többi megyék közt mintegy zászló

tartója volt az ellenzéknek. — e tekintet, az ellenzék vezéreinek működése mellett, oda vitte az ügyet, hogy napról-napra többen csatlakoztak a Kossuth nevét hordozó zászlókhöz. Ehhez járult Balla Endre magaviseleté, ki ismételve is kijelenté, hogy mint ellenzéki színezetű, polgári kötelessége sértésének tartaná, ily körülmények közt a követséget elvállalni. A Kossuthot leszorítani törekvő párt mind e mellett is szavazatot sürgetett, mit egyébiránt az ellenfél, most már többsége iránt bizonyos, nem is ellenzett. Az eredmény az lett, hogy Kossuth 2950 szavazattal követte lón Ballá ellenében, kire csak 1315-en szavaztak.

Mihelyt híre terjedt, hogy az országos ellenzéki párt ^{Szechenyi} vezérei Pest megyében, melynek szintén tagjai valának, ^{tmkta so,->} Kossuthot jelölték ki egyik követté, Széchenyi István azon-^{lonyban}nal elhatározta magát, hogy, feladván felső táblai ülését, ez úttal ő is az alsó ház tagjává, követté választatja meg magát megyéjében, Sopronyban; s jelöltül valóban fel is lépett. Miután Széchenyi jelenleg, mint maga is vallá, s programtörédei eléggé bizonyíták, az ellenzékhez nem tartozott, sőt épen az ellenzéknek az alsó házban ellensúlyozása végett kívánt annak tagjává lenni: egyelőre kételkedni sem lehetett, hogy ő, a főhivatalnok, a conservativ többségű Soprony megyében meg fog választatni. Azon hír ennél fogva, hogy ő két, alig ismeretes conservativ jelölt ellenében megbukott, nagy csodálkozást gerjesztett, sokaktól méltán élesen gáncsolgatott a hazában. Bár közönségesen tudva volt, hogy ő Kossuth ellensúlyozása végett akar az alsó ház tagjává lenni, az ellenzék orgánumai jnégis az alkotmányos ügy vesztesége gyanánt tekintették megbukását; és annak kellett is azt tekinteni, nem egyedül azért, hogy a magyar reform atyja megbukott, hanem s még. inkább azért, mert őt a conservativ párt leginkább azon okból buktatta meg, mivel e párt, a felelősség eszméjétől idegen, a kormány tekintélye csökkenésének tartá, ha egy főhivatalnok egy padra ül a követekkel, kik jobbára megyei

hivatalnokok lévén, a kormányszéki titkárokkal egy rangnak tekintettek. Ily sajnálatos előítélet a kormány és conservatív pártban azt bizonyítja, hogy e párt tagjaiban az alkotmányosság eszméi mélyebb gyökereket még nem vertek; hogy e párt tagjai még nem győződtek meg arról, miként a fő kormányhivatalnokok közvetlen részvéte a törvényhozásban, nem csak koránt sem stílyeszi a kormány tekintélyét, hanem ellenkezőleg, csak akkor állíthat elő szebb eredményeket a törvényhozásban, ha a nemzet s kormány orgánumai annak ktlzdomokán szemközt állva vitakoznak az ország közügyei fölött.

De a szándékai s feltételeiben szívós, kitartó Széchenyit nem kedvetlenítette el sopronyi megbukta. Néhány nap múlva a szomszéd Mosonyban nagyobb szerencsével lépett föl, s a kormány közbeléptével Albrecht főherczeg, e megye legnagyobb birtokosa s a győri püspök által is pártolatva, némi küzdelem után követte meg is választatott. Valamint elébb megbuktát sajnálattal, úgy most megválasztását nagy meglepéssel üdvözölte az ellenzék; nem csak mivel valóságos nyereségnek tekintetett, ez országgyűlésen, melynek föladata volt többféle reformi kérdést keresztülvinni, őt, a nemzeti reform első megindítóját, valamely conservatív tag helyett ülni látni az alsó házban; hanem még inkább azért, mivel az ő követsége által némileg teljesebbé látták ama régi kívánságot, hogy a kormány, a szükséges felvilágosítások szolgáltatása végett, biztosokat küldjön az alsó táblához. Mert, bár Széchenyi követi állása még nem vonta is maga után azt, hogy a kormány részéről ily megbízást nyerjen; de miután ő, alsó táblai tagsága idejére, magát a kormányhivatal alól föl nem mentette: az ellenzék ebből méltán azt következteté, hogy ő némileg kénytelen leend felelni a hozzá intézendő interpellatiókra a kormány politikájáról és szándékairól, melyekben mint főtisztviselőnek részt kellett vennie. Ebből ismét az következett, hogy vagy meg fog nyugodni a kormány az

általa adandó válaszokban, — és akkor elérve van az óhaj-tás, hogy a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen az alsó táblán; vagy, ha a kormány nem lesz megelégedve Széchenyi felvilágosításaival s kijelentéseivel: akkor, hogy az ő válaszainak hatását megrontsa, kénytelen lesz mennél előbb egy valóságos kormánybiztost nevezni ki az alsó táblához. Mind a két eset pedig hatalmas közelítésnek tekintett a kormány tényleges felelőssége felé a nemzet képviselői irányában.

Egyedül a választások s a megválasztott követek bevallott pártszínezete most nem szolgálhatott, mint a múlt időben; pontos mérlegül annak előleges meghatározására, melyik párté leend a többség az országgyűlésen. E végre a követek személyén kívül jelenleg még az utasításokat is tekintetbe kellett venni; mert több helyt azon eset fordult elő, hogy az utasítások szelleme különbözött a párt elveitől, melyhez a megválasztott követ tartozott. Volt, például, eset, hogy a conservatív párt megfeszített korteskedése következtében a követek e párt kebeléből választattak; az utasítás ellenben egészen az ellenzék elveinek s irányának szellemében készült. Ez történt például Biharban, hol a conservatív párt, Beóthyt a követi pályáról leszorítandó, kortestömegekkel a maga embereit választatta meg a megye képviselőivé: mivel azonban a megye értelmesb osztályának többsége az ellenzékhez tartozott s a tanácskozásokat Beóthy ékesszólásának hatalma vezette: az utasítások mégis egészen az ellenzéki program szellemében állapítottak meg; s egyebek közt az évenként Pesten tartandó országgyűlés, a kényszerített örökváltság, az ósiség eltörlése, a közös teherviselés, az esküdtszékek felállítása, az egyházi tized eltörlése, a zsidók polgárosítása s több ilyféle reformok sürgetése tétetett a követek kötelességévé.

Az utasítások formájára nézve jelenleg több megyében nagy változás történt. A múlt országgyűlések folyamá-

bau tapasztaltatván, mennyire gátolják a provinciális érdekek s körülmények szűk kaptájára készült igen részletes utasítások a vélemények összpontosítását, késleltetik a reformok keresztülvitelét; tapasztaltatván, továbbá, hogy az eddig divatozó szokás, miszerint a követeknek az egyes kérdésekben a tanácskozások közt felmerült részletek iránt még pótlékutasítások is küldettek, mennyire csökkenti az országgyűlés tekintélyét, lassítja annak eljárását, kockáztatja sikerét: számos megye, Pestnek példájára, elvül mondotta ki, hogy követeinek ezentúl csak általános utasítást adand, mely csak az eljárásukban követendő irányt és szellemet, ne pedig minden egyes részlet iránti szavazatukat, minden léptöket határozza meg egyelőre. Az utasítási rendszer teljes eltörléséig még ugyan nem érett meg a közvélemény; — és az még tanácsos sem volt volna a jelen körülmények között, midőn egy részről a követek választása nem mindig az értelmesbek szavától, hanem sok esetben a köznemesség becsődített tömegének számától függött; más részről pedig a megyéket, alkotmányunk ezen fő biztosítékait, a kormány meggyöngíteni s azokban magának céljai kivitelére minden áron s módon többséget szerezni törekedett. Abban mindazáltal megegyezett a közvélemény, hogy az eddigi, részben haszontalan, részben káros utasítási rendszer addig is, míg annak eltörlését a viszonyok megengedik, szűkebb korlátok közé szoríttassék, s a követeknek tágabb tér engedessék, értelmiségük és erélyök egész súlyával befolyjni a tanácskozások- s határozatokra. Ez minden esetre nevezetes haladás volt az országgyűlés tekintélyének öregbítésére s a reformok gyorsítására nézve.

Az ellenzék ezen elvét a conservatív kormánypárt is hallgatagon elfogadta; legalább nem volt eset, hogy e párt ezen elv ellen valahol szót emelt volna. És tekintve azt, hogy a kormány számos eszközökkel bírt, a követi kar tagjait, meggyőződésök ellenére is, a maga pártjára csábítani e pártnak nem is volt oka ezen elvet ellenezni; sőt

inkább érdekében látta annak terjedését lehetőleg előmozdítani. Az ellenzéki megyék figyelmét sem kerülték el ezen elv lehető következményei azon esetben, ha a kormány az utasítások által kevésbé megkötött követek közt, mint eddig, a részletes utasítások daczára is, szokása volt, talán még inkább találná üzni csábításait; s hogy követeik politikai jellemének szilárdságát biztosítsák, a kormány csábításait ellensúlyozzák, megválasztott követeiket esküvel kötelezték le, hogy hat év lefolyta alatt semminemű kormányhivatalt vagy más kitüntetést nem fogadnak el. És ekként, mind a két pártnak, bár különböző indokokból eredt, hallgatag megegyezte következtében, a részletes utasítások helyett jelenleg a legtöbb megye csak vezéreszméket s irányelveket szabott követei elébe.

Ha ezen utasítások hosszú során áttekintünk, mindek közül kettő, a pest és borsodmegyei tűnik ki elveinek tisztasága, irányának határozottsága és szerkezetének világos, logikai rendszere tekintetében. E munkálatok a napi sajtó által korán közzététetvén, mintegy mintául szolgáltak a többi elleuzéki megyéknek a magok utasításai készítésében; minél fogva szükséges azokkal, mint a nemzet nagyobb része közvéleményének kifejezésével, némileg megismerkednünk.

A pestmegyei utasításban, mely még az országgyűlés kihirdetése előtt közzététetett, első helyet foglal, hogy a megürült nádori hivatal István főherczeg megválasztása által töltsék be.

Következnek ezután az alkotmányosság szilárdítására vonatkozó javaslatok, mely tekintetben Pest, a „semmit rólunk nélkülünk“ elv szerint, az országgyűlést az alkotmányosság azon teljes álláspontjára kívánta felemelni, melyről a nemzet mindenre nézve, a mi jelenét s jövődjét érdekelheti, mérlegbe vethesse akarata súlyát.

Ezen álláspontról a kormány eljárását nem csak a jövőre irányozni, hanem a múltra nézve is taglalás alá

vétetni kívánta, csak így lévén eszközölhető a jelen állapot tökéletes elintézése. E tekintetben, mondja az utasítás, három szempontot kell az országgyűlésnek figyelembe venni, úgymint: hazánk állását a külhatalmasságok —, és a velünk egy fejedelmet ismerő osztrák birodalommal irányában, végre belügyeink tekintetében. Mind a három tekintetben azon mérték használandó a kormány eljárásának megítélésére: vajjon hazánk országos önállása, nemzetisége s alkotmányossága eléggé van-e képviselve, megvédve, biztosítva s kormányozva?

A külviszonyok tekintetében, miként az utasítás mondja, kormányunk nem bír elegendő s olynemű befolyással, minőt törvényeink s önállásunk követelnek; holott ez ügyek bennünket is, bár az osztrák birodalommal közösen, oly annyira érdekelnek, hogy a külhatalmak irányában követett politika, végeredményben, az ország jövődő léte felett határoz. E tekintetben kivált az alduai tartományokra, a Duna torkolatára, az orosz birodalomnak menten növekedő túlsúlyára s azon veszélyekre figyelmeztet az utasítás, melyek ezen túlsúlyból az előbb vagy utóbb szőnyegre kerülendő keleti kérdés megoldásakor fejlődhetnek ki, mind az egész osztrák birodalomra, mind különösen hazánkra nézve.

Az Ausztriával való viszonyok tekintetében, előre bocsátva az 1723-ki 2-dik törvény által szentesített pragmaticea sanctio fentartásának szükségét, különösen szem előtt tartandónak mondja az 1790-ki 10-dik törvényt, melyben kijelentetik, hogy hazánk, alkotmánya s egész kormányrendszere tekintetében független, tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt állam. De hazánk e törvényes állapota nem őriztetett meg; az ország érdekei csaknem minden viszonyokban, melyekben Ausztriával találkozik, az örökös tartományok vélt érdekeinek alárendeltettek. Innen a kölcsönös féltékenység, az örökös barcz a nemzet és kormány közjogi hatalmának határai felett.

ténete világosan bizonyítja, hogy a végrehajtó hatalom nem működik alkotmányszerűleg; hogy lényegökben jó irányú intézkedései is többnyire a nemzet alkotmányos befolyásának mellőztével vannak egybekötve; hogy sokszor a szabadsággal párosult rend igényei politikai rokon- s ellenszenveknek áldoztatnak fel; ellenben az érdekek békés kiegyenlítése végett hozott törvények sükeítése körül kellő tevékenység nem tapasztalható; hogy a régi sérelmek közül egy sem orvosoltatott, ellenben újabb sérelmek követtettek el; hogy különösen a megyei rendszer alkotmányoszerű állása ellen intézett lépések által alkotmányunk bizosítékainak megnyugtató érzete csökkentett.

Ezeknél fogva a követeknek kötelességévé tétetett, hogy ezen kormánypolitikát ne csak ne támogassák, hanem inkább oly vágásba vezérelni törekedjenek, mely a nemzet erkölcsi személyiségének, az ország önálló nemzeti s alkotmányos érdekeinek megfelelően. E részben, a kormánypolitika jövőre irányul az országgyűlési többségben nyilatkozó nemzeti akaratot kívánja a megye oly módon kijelölni, hogy a kormány működése mindig a nemzeti akaratnak legyen kifolyása, minden idegenszerű befolyás nélkül; e végett pedig oda emeltessék a nemzet állása, hogy elegendő biztosítékkal bírjon a kormány' számoltatását s felelősségét valahára megvalósítani.

Röviden, a múltra nézve teljes orvoslást, a jövőre biztosítást kíván Pest megye. És minthogy mind a kettőt csak a nemzet erkölcsi ereje vezetheti sikerre; ezen erkölcsi erő pedig egyedül a közös haza minden polgárainak érdekegységében létezhetik; és végre ezen érdekegység mindaddig létre nem jöhet, míg a nemes és nemnemes közt a büntető igazság kiszolgáltatása különbözik; míg a nép adót fizet, a nemesség pedig ezen adó terhében nem osztozik; míg az alkotmányból kirekesztett nép semmi politi-

kai joggal nem bír; s végre míg a nép legnagyobb része a nemességnek robotozó szolgája marad.

Ezeknél fogva oda utasítá követeit a megye: 1. Hogy a büntető törvénykönyv tárgyalásakor az egyenlő bűnvádi eljárás, nyilvános eljárással összekötött vádló rendszer s eskütszékek és a formaságok felett Ítéző semmitő székek létesítésére, s minden kivételes bíróságok eltörlésére működjenek. 2. Hogy mindennemű, akár személyes szolgálaton, akár adózáson alapúit közterhek viselésének minden honpolgárra aránylagos kiterjesztését sürgessék; a hadiadóra nézve alkotmányos biztosításokat kívánjanak ugyan, de ha azokat teljesen kivívniok nem sikerülne is, fő elvül azt tekintsék, hogy a mely feltételek mellett róvatik a népre teher, e terkekben a nemesség is hasonló feltételek alatt osztozzon. A házi és hadi adónak ezen aránylagos és közös viselése mellett, a szellemi s anyagi javítások létesítése végett szükséges országos pénztárt jobbára közvetett adózás útján kívánta Pest megye felállíttatni. Ezen kutfőkül pedig a só felemelt árát, a birtokváltozások alkalmával egy mérsékelt lajstromzási díjat, a terhes szerződések s adóslevelek bejegyzéséért fizetendő díjat, grationálék felemelendő díjának egy részét, a fő clerus azon javainak, melyeket tteség.esetében a kir. kamara kezel, míg betöltve nincsenek, egy évi jövedelmeit, a harminczadhoz vetendő mérsékelt határszéli vámokat, az absentistákra — ha honfiak, háromszorosan, ha polgári joggal nem bírók, hatszorosan, kivetendő házi adóbéli részletet stb. kívánta kitűzetni. 3. Az érdekegyesítés harmadik tevőleges eszközéül tekinté Pestmegye, a maga utasításában, a népnek politikai jogokkal felruháztatását; mi végre azonban még most némi tekintettel kívánt lenni azon fokozatra, melyet e részben a történelmi jogfejemény kijelölt. Kívánta ennek következtében hogy: a) A kir. városok és szabad kerületek az országgyűlésen kellő befolyással, önkeblökben kellő függetlenséggel Hibáztassanak fel. b) A szabad és minden más mezővárosi és falusi

községek rendeztetvén, a megyei közgyűléseken küldötteik által gyakorlandó szavazattal bírjanak. 4. Végre, az érdekegyesítés negyedik tényezőjéül, az úrbéri viszonyok teljes megszüntetése, az örökváltság, tüzetett ki, — mit teljes kármentesítéssel, a státus közbejötté által országosan kívántak foganatosítani, a megváltás tárgyául nem a telek értékét, hanem a rajta fekvő úrbéri tartozmányokat jelölvén ki.

Ezen életkérdéseken kívül utasításul még a következő reformokat s azok irányelveit jelölte ki Pestmegye: az ősiség eltörlését, az „úti possidetis“ elv szerint. A szellemi érdekek szempontjából: a nemzet befolyását a közoktatás szabályozására s költségeinek meghatározására; a sajtónak a censura bilincseiből felszabadítását s törvények általi rendezését. Az anyagi érdekek szempontjából: a törvényhozás befolyását a vámok szabályozására, minek alapelvűl a tökéletes érdekviszonyosság tüzetett ki; a közlekedési eszközöknek jó karba állítását; hitelintézetek megalapítását. — Hogy pedig ezen s más elszámolt reformok létesítése által a nemzet átalakulása minden rázkódás nélkül mennél előbb végrehajthatassák, oda utasító követeit, hogy évenként Pesten tartandó országgyűlést indítványozzanak, három évre kiterjedő követválasztással.

Főbb elveire nézve a pestivel teljesen megegyező a borsodmegyei utasítás, melyet csak azért iktatunk ide, mivel világos, rövid szerkezete által mintegy áttekintésül szolgálhat az ellenzéki utasítások egész rendszerének.

I. Előlegesek: 1. Nádorválasztás törvényes kijelölés útján. 2. Az országgyűlés kiegészítésének, tehát a részeknek kérdése. 3. A honti, bihari, horvátországi események körüli kormányeljárásból eredt sérelem orvoslata stb.

II. Szellemi érdekek: 1. A népnevelés rendezése az országgyűlés által. 2. Sajtószabadság, az előleges vizsgálat megszüntetése és sajtótörvények mellett.

III. Anyagi érdekek: 1. Új vámrendszer a teljes viszonyosság alapján az ország s az örökös tartományok kö-

2. Keletkező iparunknak védvámok. 3. A közlekedés eszközeinek javítása, vaspályák, csatornák, kőutak státus-költségen, vagy, a két elsőbbnek kamatbiztosítás mellett részvények útján építése. 4. Hitelintézetek, telekkönyvek behozatala. 5. Az ősiség eltörlése stb. 6. Kötelező örökváltság státus segítségével. 7. A papi tized eltörlése stb.

IV. Politikai érdekek: 1. Közteherviselés mind a hadi, mind a házi adóra nézve; amaz a fejedelem s nemzet közt kötetendő, ennek az áldozatáért némi kárpótlást nyújtó, a kivetést és behajtást biztosító szerződés mellett. 2. Egy országos pénztár alkotása. 3. A városok és szabad kerületek rendezése, úgy azonban, hogy az országgyűlésen aránylagos szavazatban belrendezés nélkül is részesíttessenek, ha választási s törvényhozási függetlenségök biztosítva leend. 4. Eskütszékek felállítása. 5. Évenkénti országgyűlés Pesten, három évre választott követekkel; elnököt a képviselői tábla maga válaszszon magának; a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen; a királyi tábla maradjon el. 6. A megyei választások rendezése, a követek bölcsesége szerint akár előző s gátló szabályok, akár a képviselőlet alapján alkotandó új rendszer behozatala által. 7. Általános népképviselőlet úgy a törvényhozás, mint a municipális élet körében, az értelmiség és vagyonértéki képességek alapján. 8. Unió Erdélylyel. 9. A zsidók polgárosítása, czélszerű törvénynyel, azoknak a szomszéd tartományokból betódlása ellen. — Oly kérdésekre nézve, melyek az országgyűlés folyama alatt merülnének fel, követeit Borsod teljesen felhatalmazta, belátásuk szerint szavazni.

Az ellenzéki többségű megyék nagyobb része, kisebb nagyobb módosítással a pesti és borsodi utasítás elvei szerint készítette a maga utasításait. A haladás kérdései mellett a régibb s újabb sérelmek orvoslatát valamennyien slirgetetni kívánták követeik által. E sérelmek egyik legnagyobbikáid emlité majdnem minden megye a horvátországi tartományi gyűlésnek a kormány által végrehajtott önkényes

törvény- s alkotmányellenes rendezését. És mennyire igazolva volt a megyék e nyilatkozata: eléggé tanúsítá maga a legújabb borvát tartományi gyűlés, melyet a zágrábi püspök, mint báni helytartó, október 18-kára hirdetett ki.

Zágráb megye alkotmányos magyar-horvát szellemű tisztikara s rendéinek többsége a tartományi gyűlés önkényesen, udvari parancs következtében végrehajtott rendezésének törvényességét hozzájárulásuk által elismerni nem akarván, egy közgyűlésökön határozatképen kimondották, hogy míg a tartományi gyűlésnek előbbi, törvényes régi szokáson alapuló formája helyreállítva s különösen az egyéni szavazatától megfosztott nemesség a maga jogaiba visszahelyezve nem leszen, követeket arra a maga részéről nem küldend, hanem a horvát megyéknek a törvényhozásban külön s egyenes képviseltetését az országgyűlésen a magyar megyék követei által fogja szorgalmazni. És ennek eszközésére a magyarországi megyéket s különösen a szomszéd Zalát körlevelek által meg is kérte.

Miként előleg is várható vala, a kormány Zágráb megyének e végzését egy udvari rendelet által rosszalván, a rendeket oda utasítá, hogy a tartományi gyűlésre követeket küldeni el ne mulasztanak. A megye rendéinek többsége azonban, az október 14-kén tartott közgyűlésen tovább is fentartani kívánta elébbi határozatát, s oly értelemben írt fel a kormányhoz: hogy mivel a tartományi gyűlés szerkezete a nemesség kizárása által törvénytelenül lón megváltoztatva, követeket oda a sérelem orvoslatáig nem küldhetnek s a tartományi gyűlésen a törvényhozásra választandó képviselőket törvényeseknek el nem ismerhetik. A tartományi gyűlés ennek következtében négy nap múlva Zágráb megye részvétele nélkül nyitattott meg.

E tartományi gyűlés, az önkényesen végrehajtott új rendezet szerint, oly elemekből állott, hogy független, szabadelvű hazafiaknak valóban semmi kedvök sem lehetett azon megjelenniük. Az egész személyzetet ugyanis a kö-

vetkező tagok alkották: a három horvát 8 ugyanannyi tót-országi megye főispánjai vagy adminisztrátorai, a körösi és nándorfehérvári püspökök, hat különösen meghívott címzetes mágnás, négy káptalan követei, Kőrös, Varasd, Pozsega, Verőcze és Szeréna megyék, Buccari kerület, Zágráb, Varasd, Kőrös, Kaproncza, Károly város és Pozsega városok képviselői, az egész báni s kerületi jábla és a váltótörvényszék birái, s végre a királyi tanácsosok és kamarások, összesen hatvan s néhány egyén. Mily szellemben fog működni e gyülekezet, melyben tizenkét hatóság képviselői mellett négyszer annyi kormányhivatalnok, kir. hivatalos és egyházi személy vett részt; a független nemesség pedig százados szokás ellenére kizárattott, egyelőre sem lehetett senkinek kétsége.

Az ellenzékét összesen két távollevő főrendűnek szavazat nélküli képviselője képezte. Ezek egyike mindazáltal, állása súlytalanságának daczára is, mindjárt a gyűlés elején szót emelt a nemesség egyéni szavazatjoga mellett. A rövid vitát, mi erre keletkezett, Haulik püspök s báni helytartó azon kijelentéssel fejezte be: hogy a követválasztás nem szavazás, hanem felkiáltás által fog történni; ha azonban, kétség esetében, a szavazatok számítása szükségessé válna, az ő elnöki tisztéhez tartozik, azok súlyát meghatározni s érvényességök felett Ítélni.

A választás ezután az egy színezetű gyűlés által minden nehézség nélkül végrehajtatott. A főrendi táblához Busán Hermán, udvari tanácsos, a rendi táblához Osego-vics Metell, helytartósági tanácsos és Bunyik, pozsegai főjegyző, lőnek megválasztva.

Mialatt ezután az utasítások készítésével megbízott választmány zárt ajtóknál tanácskozott, a tartományi gyűlés némely egyéb tárgyakkal foglalkodék, melyek az országgyűléssel semmi összeköttetésben sem álltak. Az előbbi tartományi gyűlés, a nemességnek a maga kebeléből kizárása után, több oly kérdéseket hozott volt szőnyegre,

melyek egy független horvát nemzetiség megalapítására czéloztak. Ilyenek voltak egyebek közt: egy külön horvátországi kir. helytartótanács megalapítása, a zágrábi püspöknek érsekké emeltetése, az udvari kancelláriánál egy külön horvát osztálynak felállítása, a horvát nyelvnek a tartomány határaiban hivatalossá tétele stb. A feliratokra azonban, melyek e tárgyak iránt a kormányhoz intéztettek, részint tagadó, részint semmi válasz sem érkezett. Varasd megye s Károlyváros követei tehát, mint az illyr párt tagjai s a horvát függetlenség bajnokai, újra s erősebben sürgetni kívánták a kormánynál ezen követelések teljesítését. De a horvát nyelv ügyét kivéve, mely iránt közmegegyezéssel újabb kérelem intéztetett a kormányhoz, e nagyobb részben hivatalnokokból álló gyülekezet, a kormány előbbi tagadó válasza után, nem volt kedvező ama nemzeti törekvéseknek; s végzéssé lett, hogy a felírások azok iránt ne ismételtessenek.

Majd az országgyűlésre megválasztott követeknek adandó utasítások kerültek szőnyegre. Azt lehetne hinni, hogy miután az anyaországban mindenkit évek óta oly annyira elfoglaltak a reformok kérdései, a politikai szabadság s egyenlőség eszméi: ezen eszmék, e reformok szűk ségének érzete valahára e mindenben hátramaradt tartományba is elhatottak, s az utasítások most e reformokról, egy vagy más értelemben, mindenesetre kedvezőleg szólandanak. De hasztalan keresünk több, Magyarorszáiban haszthatlannak ismert reformot ezen utasításokban; s az is, mit bennök találunk, nyilván bizonyítja, hogy e tartományi gyűlés tagjai, a nemzetiségi vizálgodás s gyűlöletes pártoskodás felett, magosabb érdekeket nem igen ismertek, nem méltányoltak.

A csekély, jobbára csak helyi érdekű tárgyalások között alig merült fel egy két kérdés, mely figyelemre méltó volna. Gróf Széchen Antal, pozsegai főispán, ugyanaz, ki egyike volt a magyarországi conservatív párt vezéreinek,

indítványt tőn a protestánsoknak a tartományba bevétele s polgári joga iránt; de Leves ellenzésre talált. A közös teherviselés, a nemesség adózása, szóba sem hozatott; s a követek oda utasítottak, hogy a haza közszükségeinek fedezésére megkívántató költségeket az áldástalan subsidiumok, vagy is szabad ajánlatok nyomorú forrásából szavazzák meg. A sajtótörvényekben, melyeknek alkotását már halaszthatlannak látták, a megelőző censurát továbbra is fentartani kívánták. Az admimistrátori rendszer ellen semmi panaszuk nem vala, s a főispánok törvényszéki elnökletét törvényesnek kívánták bélyegeztetni. Az egész utasítási munkálatban egyedül az ósiség módosításának, az örökváltáság könnyítésének s a hitelbank felállításának pártolása mutat némi nyomára a haladás szellemének. Csak egy reformtárgy, a nemnemesek szavazatjoga a megyei gyűléseken, idézett elő hevesebb vitatkozást; de eredményre ez sem vezetett. A választmány munkálata e kérdésnek nem kedvezett, s azt csak a megyei szerkezet rendezésével együtt kívánta tárgyaltatni; minek következtében, bár a törvényhatósági képviselők csaknem mindnyájan pártolták az úgynevezett honorátorok szavazatát; az elnök mégis híven amaz elvéhez, hogy az ő tiszte, határozni a szavazatok érvényessége felett, a választmányi szerkezet mellett mondotta ki a határozatot. A követeknek meghagyatott, hogy az országgyűlésen magyar nyelven nyilatkozzanak. És így lőn vége e tartományi gyűlésnek, melynek folytában az elnöklő báni helytartó püspök többször épületes beszédekkel inté a hallgatóságot: óvakodnának az ellenzéki tanok és szellem elharapózásának, szerinte, káros következményeitől!

Mennyire különböztek ezen horváthoniaktól az anyaországban még a conservativ többségű megyéknek is utasításai! Még ezeket is jobbára egy szabadabb szellem lengi át, mely Horvátországban még nem hatotta keresztül a többség érzelmeit. — Tekintsük, például, Csongrád megye

utasításait, melyben jelenleg a conservativ párt egyik vezérszónoka, Babarczy Antal, helytartósági tanácsos adta az irányt, s mely most, miután kebelében az ellenzék egészen visszavonult, egyike volt a legconservativabb színezetű megyéknek. És még ennek utasításaiban is következő pontokra találunk: sajtótörvények az előleges censura eltörlésével; országgyűlési hírlap; közös teherviselés; a robot és dézma megváltása kényszerítő törvények által; ösiség eltörlése; országgyűlés Pesten; fiumei vasút; a kir. városok rendezése, stb. Több conservativ megye utasításai oly szabadelvűek, hogy, ha azokat összehasonlítjuk azon utasításokkal, melyeket ezelőtt tiz—tizenkét évvel az ellenzéki megyék adtak követeiknek: el kell csodálkoznunk a roppant haladáson, melyet e kevés évek alatt tett a közvélemény: a legtöbb conservativ megye utasításaiban most szabadabb elveket találunk, mint sok ellenzéki megye hajdani utasításaiban. Az ellenzék attól tartott, hogy a conservativ párt, magának többséget szerzendő, a privilégium fentartásával fog izgatni a kevés míveltségű köznemesség tömegében. De ez, talán az egy Arad megyét kivéve, nem történt; sőt még a conservativok is a szabadabb szellem, szabadabb elvek vallása által remélvén többséget nyerhetni, utasításaik számos pontjait az ellenzéktől sajátították el, s mintegy elpörölni látszának tőlök a reformkérdéseket.

Áttekintve ezen, mind ellenzéki mind conservativ utasítások hosszú során, minden formá- s elvkülönbségek daczára is, melyek a pártok közt oly heves vitákat hoztak elő, világosan kifejezve látjuk azokon a század fő jellegét: a szabadságra s egyenlőségre törekvést. A kor és a közelgő nagy események szelleme, melyek néhány hónap múlva egész Európát s annak valamennyi társadalmait alapjaikban megrendítették, lengi már át némileg ezen utasításokat. E szellem hatalma, az általa lassan s fokozatonként előkészített viszonyok ereje, a dolgok s helyzetek okszerűsége alól a magyar conservativ párt sem volt képes magát

kivonni; akaratlanul is vonattak azon pálya féle, melyre a népek nem sokára lépendők valának; akaratlanul is haladásra ragadtattak a népszabadság s egyenlőség nagy céljai felé, úgy annyira, hogy, miként Széchenyi mondá, a conservativoknak azon „antidiluvianus exemplárjai“, kik mozdulni nem akarárukban megkövültek, már oly felette ritkák s megvetettekkelőnek, hogy a józanabb conservativok által is megtagadtalak. És ha ezen haladást a szabadság és egyenlőség felé a conservativ utasításokban nem látjuk is oly tisztán, oly világosan kifejezve, mint az ellenzékiekben: lehetetlen mégis amazoknak is nem szolgáltatni teljes igazságot, midőn bennök a sajtószabadság, közteherviselés, szabad föld s úrbériség eltörlésének elveivel találkozunk. És lehetetlen nem örvidenünk a század e szellemének dicsó diadalán, látván miként jigyekszik önzetlen buzgalmában maga a nemesi osztály, lerontani a privilégium választó falait, kiegyenlíteni az igazságtalanságot, melyet ezen előjogok súlya alatt századok folytán szenvedett a nemzet legnagyobb osztálya; miként jigyekszik testvérileg megosztani vele az eddigelé kevesektől, kiváltságkép élvezett, emberi s polgári jogokat; felszabadítani a hűbériség bilincseibe szorított földet, felszabadítani a szolgáltság jellegével bélyegzett munkát, és felszabadítani a lebéklyózott gondolatot. És tekintve e hatalmas haladást a szabadság és demokratiai egyenlőség teljes diadala felé, melyet akarva vagy nem akarva, minden' párt a viszonyok logikai okszerűsége által ragadtatva, egyaránt elősegített: lehetetlen el nem ismerni, hogy, mint Napóleon mondá Szent-Ilona szikláin, már maga a lég elég volt elfojtani a hűbériséget. A közalgó nagy események lehellete fuvallott már e törekvésekben.

Oly időjelek valának ezek, melyeknek láttára, az országgyűlés eredményei iránt mind a mellett is, hogy a pártok heves összeütközése bizonyosnak tartatott, minden hazafi a legszebb reményekre érezhette magát feljogosítva.

A nemzet ezen élénk készülletei közt a jövő parlamenti urnákra a kormány részéről semmi egyéb nem jött napvilágra ama néhány változáson kívül, mely egy pár fő kormányhivatalnok személyére vonatkozott. Mindenek előtt a nyugalmazott Bedekovich helyébe Szógyény László emeltetett az első alkancellárságra. Majd Szerenesy István, királyi személynök, ki az alsó táblán már két országgyűlésen elnökösködött, hivatalától fölmentetvén, személynökké s a követi tábla jövő elnökévé Zarka János, a magyar udvari kancelláriánál előadó tanácsos, neveztetett ki. Szerenecsy egyike volt ugyan azon hivatalnokoknak, kiket a hivatal nem borított el népszerűtlenséggel • sőt a múlt országgyűléseken nehéz, kényes állása daczára is, eléggé bírta a követi kar bizodalját és szeretetét. Ő azonban a volt kauzeilár, Majláth Antal, párttöredékéhez tartozott, s mint ilyen sem maga kedvet nem érzett magában ez országgyűlésen védeni az általa nem egészen helyeselt új kormánypolitikát; sem Apponyi nem viseltetett iránta anynyi bizodalommal, hogy reá bízni kívánta volna ezen, elvei felett határozandó országgyűlésen azoknak védelmét. A kancellár e fontos hivatalra Ürményi József tolnai főispánt, István fölierczeg pedig Zsedényi udvari tanácsost kívánta előmozdítani; mivel pedig egymás jelöltjét különösen ellenzették, végre is Zarka nyerte el a helyet. Ot kitűnő tulajdonain, jeles szónoklati tehetségén s éles logikájú dialektikáján kívül még azon körülmény is ajánlotta az elnöki tisztségre, hogy mint egykori ellenzéki követ, kormányhivatala daczára is, még meglehetősen a szabadelvűség hírében állott, kinek a hivatal és felsőbb utasítások, ha mérsékelték is, de nem változtatták meg hazafiúi meggyőződéseit. Es valóban is, bár ő a kormány orgánuma s politikájának hivatalos védelmezője lön ez országgyűlésen, a követi kar előtt még sem volt népszerűtlen.

A kancellár Kopácsy József primásnak nem rég történt halála által megürült egyházi főméltóságot is azonnal be akarta tölteni. A közvélemény e helyre a püspöki kar

legkitűnőbb egyéniségét, Lonovics József Csanádi püspököt jelölte ki. Őt óhajtá Apponyi is, kinek nagy eszétől, széles tudományától a kormány részére jelentékeny támaszt remélt.

E kinevezés azonban, mint emlékirataiban Szögyény tudósít, „papi cselszövények s a legmagasb körökben hihetőleg oligarchikus és ultramontán befolyásokból keletkezett akadályok miatt“ nem történhetett meg.

Pár héttel az országgyűlést kihirdető királyi rendelet kibocsátása után, mi, mint mondók, Apponyi alájegyzésével történt, végre gr. Majláth Antal is teljesen felmentetett az udvari főkancellári hivataltól, melynek az elmúlt három év alatt különben is már csak címét viselte, — és, miként Szerencsy is, címzetes státusminiszterré nevezetett ki. Az udvari kancellária s ezzel együtt a magyar kormány vezetése ennélfogva forma szerint is gr. Apponyi Györgyre ruháztatott által. E kinevezés után semmi kétség sem maradt fenn többé, hogy a kabinet teljesen el van határozva, megkísérteni azon politika keresztülvitelét, melynek a lefolyt három év alatt Apponyi volt képviselője.

Mennyire sikerülend ez, egyelőre még akkor sem lehetett meghatározni, midőn a követek utasításaikkal ellátva, már összegyűltek. Az utolsó országgyűlésen az ellenzék többsége a különböző kérdésekben 10 és 25 szavazat közt változott; most azonban egyelőre oly kétes volt a többség, hogy azt mindegyik párt magának tulajdonította. E bizonytalanság azonban nem sokáig tarthatott; a többségnek mindjárt az első erőmérkőzésnél világosan nyilatkoznia kelle. Történt ez még a gyűlés ünnepélyes megnyitása előtt, az alsó táblai, kerületi, helyesebben nevezve, előkészítő ülések jegyzőinek választásakor. Az ellenzék minden jelöltjei többséget nyertek. A conservativok azonban, vagy inkább kormánypártiak, e szavazat eredménye által még nem tekintették a kérdést eldöntve. E választások, az utasítások befolyása nélkül történvén, azt állították: hogy az eredmény csak a képviselők személyes színezetét hozta

napvilágra, s majd egészen más leend az eredmény, ha egyszer a követek, utasításaik szerint, a kitűzött kérdések felett szavazandanak. És igazuk is volt a kormánypártiaknak: e szavazás már annál fogva sem szolgált a többség biztos óramutatójával, minthogy több ellenzéki színezetű követ hajlandó volt a kormánypárti befolyás alatt készült utasítást az ország érdekében magyarázni; és viszont, nem egy, különben ellenzéki utasítással ellátott követ, tigyekezett a maga szavazatát, hol azt nyílt utasításszegés nélkül tehetta, a kormánypárt mérlegébe vetni. Ily körülmények közt a többséget szilárddá alakítani, az ellenzéki vezérnek lón első s legfontosabb feladata.

A vezéri szerepet, az ellenzéki párt hallgatag meg egyeztével, Kossuth Lajos foglalta el. Ő a múlt években hírlapi működése, Széchenyivel és Desseffy Auréllal vívott harczi, s miután a hírlapi pályáról lelépett, az egyesületi téren kifejtett buzgó munkálkodása által oly tekintélyt vívott ki magának, hogy a vezéri szerep iránt vele most senki sem vetélkedett. Mások is tündököltek, a nélkül hogy őt irigylenék, s vele párhuzamba lépni akarnának. Voltak már ekkor is pártfelei közt, kik iránta nem viseltettek rokonszenvvel; de még ezek is rejtve tárták érzelmeiket: az ellenzék érezte, hogy a szokottnál erősebb kormánypárt irányában mindenek előtt összetartásra, egységre, fegyelemre van szüksége. A cselekvés színpadán ennél fogva senki sem akarta háborgatni a párt összhangzását. A kormánypárt tartott s félt tőle inkább, mint gyűlölte őt, s el volt kápráztatva szónoklatának hatalmától. Sőt, az országgyűlés elején meglepetve is találta magát javaslatainak mérsékeltsége s némely tárgyakban tanúsított engedékenysége által: e párt Kossuth magatartásában nagyobb hevességre, több rohamra számított, mint a mennyit tapasztalt.

A lefolyt országgyűlések ellenzéki vezérei csak bizonyos dolgokban bírták társaik közt a felsőbbiséget. A század elején Vay József a tanácskozásoknak s határozatoknak

irányt adva, tanácsadással gyakorlá hatását; de a vitákban a szónok szerepe nem volt az övé. Nagy Pál a szószerk hősé volt, rögtönző s elragadó szónoklatával; de a munka fáradaibaiban nem vett nagy részt. Deák Ferencz, bár szónoklata is kitűnő volt. mégis inkább rendkívül erős ítélőbetségének, mely a legbonyolultabb kérdéseket is világosan és biztosan oldá meg, a teendőket határozottan jelölé ki —, és szenvedélytelen higgadságának, mely a küzdelem viharait lecsillapítá s mindenkit megnyugtatott, köszönheté mind a két táborban egyenlő tekintélyét és szavának varázs-hatalmát; de az indítványozást, az izgatás feladatát mások végezték mellette. Kossuth azonban, ha e tulajdonokat mind nem egyesítette is magában; de ezen szerepek mindnyáját magához ragadta. Ő volt a mozgató erő, mely a pártok elébe a küzdtérre tárgyat vetett. Ő indítványozd az ellenzék kívánatait, ő adta elő annak sérelmes panaszait. Ha a tanácskozmányokban nem mindig az ő bölcsesége jelölte is ki a teendőket; de a határozatokat mindig ő adta elő s fej-tette ki a nyilvános üléseken minden fontosabb kérdésben. Ő volt az akadályozó elemek leghevesebb ostromlója; ő dolgozta a teremén kívül is minden nehéz munkában legtöbbet.

Csak rendkívüli szónoki tehetség, minő Kossuthé volt, emelkedhetett az ellenzék tagjai közt oly magasra, hogy elsősége kétségbe ne vonassék. Mert az ellenzék soraiban, bár néhány kitűnő férfiú hiányzott is most, annyi jeles egyéniség találkozott, hogy valamivel mindennapibb tehetségnek nehéz volt volna kivívni az elsőséget. Köztök Szentkirályi Móricz, Szemere Bertalan és ifj. Pázmándy Dénes tűnt ki leginkább s vetélkedett volna, ha Kossuth hiányzik, az elsőség felett. Szentkirályi okokban találékony, mélyen bonczoló s bölcselő ész, mint jegyző, ünnepelel férfiú volt. Szemere, mint széles tudományú publicista s művészi szónok, Pázmándy, mint a honi törvények s történelemben és az európai politikai dolgokban nagy jártasságú férfiú, — nem csak társaik közt nevezetességek voltak, hanem

Európa bármely parlamentjében is az első sorban szerepeltek volna. A bárom közöl Szentkirályi nevezetessége vesztett legkevesebbet Kossuth mellett az országgyűlésen. Mély okoskodásának, bonczoló logikájának ereje, melylyel az ellenfél állításait egyről egyre összemorzsolá, Kossuth elragadó beszédei mellett is megtartó érdekességét; úgy hogy, bár mind a ketten ugyanazon megyének követei voltak, s mind a két követnek egy tárgyban felszólamlása egyébiránt visszatetszett: a pestmegyei követek legtöbb tárgyban mindketten szólották, és Szentkirályi beszéde, követtársáé után is, mindig figyelemmel hallgattatott. [Pázmány komolyságával tudott magának szerezni nyomatékot. Kossuth a követek közül egynek véleményét sem méltatta oly figyelemre mint az övét; s a tárgyak felvétele előtt rendesen vele értekezett. Szemere magába zárkozóbb volt mindnyájánál; véleménye nehezen s csak legkésőbbben volt tudható; de művészi szónoklata mindig tanulságot s élvezetet nyujtott. Ritka ember tudja gondolatait oly szabatosan kifejezni mint ő, ki még a rögtönzés hevében sem mondott soha többet, mint mennyit mondani akart, nem használt soha más kifejezést, mint a mely épen megkívántatott gondolatának nyilvánítására. A többi, már a múlt országgyűléseken is részt vett kitűnőbb követek mellett, a bátor, hímetlen beszédű B ó n i s Samu és a, még nagy fiatalsága daezára is, jeles készíletű gróf Andrássy Gyula vonták leginkább magokra a figyelmet.

A kormánypárt vezérei, Somssich Pál és Babarczy Antal, mindkettő kitűnő tehetség, modorra s multjokra nézve egymástól igen különböztek. Somssich Pál, mielőtt a múlt országgyűlésen fellépett, megyei pályáját az ellenzék soraiban futotta; Babarczy mindig a kormánypárthoz tartozott. Amaz, mint szónok ügyesebb és simább, pártjának hasznosabb szolgálatokat tett, előadásának az ellenzék irányában kímélő, sőt néha kedvkereső modora által az ingadozók s kevésbbé kifejezett színezetűek között sza-

vázakat nyervén; emez erősebb dialektikája de néha kíméletlen, kitörő, sőt epés lévén az ellenfél irányában, igen népszerűlenné lön.

És e két párt között, vagy talán felettök állott gróf Széchenyi István, mosonyi képviselő, kinek követsége maga eseménynek mondható. Azon okok, melyek őt Kossuth hírlapi működése ellen felszólalni ösztönözték, most a követi padra vezették őt. Kossuthot követte ő ide, hogy működését e téren is ellensúlyozza, hatását mérsékelje. Voltak, kik kisszerűséget, szenvedélyes gyűlöletet találtak Széchenyi c lépésében, mely csak hazaszeretetből s elvszílárdságból származott. Követi pályáján azonban a Kossuth-tal vívott tusaiban már ő is mérsékeltebb lön, mint ellene intézett irataiban, hol gyakran oly kíméletlenül ereszté ki ellene gúnyjának csípős fullánkjit; minek hihetőleg az volt oka, hogy Kossuthot most ő is mérsékeltebbnek találta, mint egyelőre várta volna. Ezen kíméleteseb hangulata s hazafias, eredeti modorú beszédei által Széchenyi, mint követ, ismét felébresztő maga irányában a közönség régi kegyeletét.

A főrendi A főrendi ellenzék, mely a törvényhozásnak a követi ellenzékkel összefüggő tényezőjét képezte, oly kifejlődött alakban tűnt fel ezen országgyűlésen, hogy, ha azt, például, az 1836-ki országgyűlésivel összehasonlítjuk, mind száma, mind függetlensége, mind szellemtehetsége tekintetében, csudálkoznunk kellene a nagy gyarapodáson, melyet az ellenzék, demokratiai iránya daczára is, nyert az arisztokrátiában, ha e jelenetet eléggé meg nem fejtené az, hogy az ellenzék fő törekvései nemzeti célokra voltak irányozva. Még akkor csak fehér hollóként állott fel egy-egy főrendű hazafi az országnagyok és főpapok többnyire minden nemzeti kívánságnak ellenszegült tömegéből; most már gondjába került a kormány s udvarnak, hogy a főrendi táblán magának állandó többséget biztosítson. Most a főrendi ellenzék nemcsak ugyanazon barczot vívta a kormánypárt ellen,

melyet az alsó ház ellenzéke, hanem, egynémely ízben, még ennél is nagyobb hévvel s lelkesedéssel.

A főrendi ellenzék élén folyton gróf Batthyáni Lajos állott. Szavára, kit az összes, országos ellenzék, pesti özszejöveleteiben főnökül választott, önként indult a főrendi tábla ifjú ellenzéke. Csak egyszer kellett hallani őt, midőn valamely fontosabb tárgyban emelt szót, s látni a megdöbbenést, melyet komoly, erős okoskodása, hímezetlen igazmondása a tábla többségében okozott, hogy meggyőződünk, miképen e férfiú lelke és szive teremtve van arra, hogy a nemzetnek viharos időkben is vezetője legyen.

Mellette Perényi Zsigmond, Batthyáni Kázmér, Wenkheim Béla, Károlyi György s mások kitűnő helyet foglaltak; de elvszilárdságra, szónoki hatásra s befolyásra nézve első volt közöttük a, már a múlt gyűlésekről ismeretes, T e l e k i L á s z l ó. Új jelenet volt a főrendi táblán, hogy már a főmúltóságokat viselők közül is többen, mint Batthyány Imre, Vay Ábrahám s mások is, az ellenzékkel tartottak. Hiányzott ellenben az országgyűlés elején a főrendi tábla egyik leggeniálisabb szónoka E ö t v ö s J ó z s e f, kit, mivel centralisátíói rendszere miatt az ellenzékkel némileg meghasonlott, csak később, a márcziusi események bírtak a megjelenésre.

Az ellenzéki pártnak a főrcndűek soraiban e tetemes gyarapodása az egész főrendi tábla tekintélyét s hitelét nevelte a nemzet előtt. Kétségtelen bizonyosága ennek ama sajátságos körülmény, hogy míg az 1832/6-ki országgyűlés alatt, midőn a demokratiai elveknek még csirája is alig látszott a magyar közélet mezején, az előhaladottabb hazafiak egyik jelszava volt, a főrendi táblának, mely minden reformot gátol, eltörlése: most, miután a néperdek s egyenlőség elvei oly erős gyökereket vertek, e kívánatúak hangja sem volt többé hallható.

A figyelmet igénylő állás, melyet az ellenzék a felső házban elfoglalt, s a nagy befolyás, melyet annak végzé-

seire Batthyáni Lajos a maga pártjával gyakorolt, valamint az ellenzéki czélok könnyebb kivihata is szükségessé tette, hogy az ellenzék minden elemei, miként a pesti özszejövelek alkalmával egyesültek, most is szorosabban egyesülve maradjanak, s egységöket a két tábla közti felosztás ne gyöngítse. S ez volt oka, hogy az alsó házi ellenzék a felső házinak a tárgyak előkészítésében is részt kívánt adni. E végett azon alsó házi tanácskozmánynak, mely az ügyeket előkészítette, a kérdések irányát s főbb elveit meghatározta, s mely Kossuth, Szentkirályi, Szemere, Pázmándy, gróf Andrassy Gyula, Lónyay Gábor és Bónis követekből állott, Batthyáni Lajos és Teleki László is állandó tagjaivá lönek.

Az ellenzék állása, általában véve, szilárdabb volt mindjárt eleitől kezdve az országgyűlésen, mint a minöt az egyelőre várt. A nagy kérdés, mely körül minden forgott, mely a pártokat elválasztá s egymás ellen heves harcra ösztönzé, nem a reform kívánatában s ellenzésében állott többé, mint az elmúlt országgyűléseken. A conservativok, miként fentebb láttuk, már a legtöbb reformkérdésben felhagytak az elv ellenzésével; s c tekintetben csak az időszerűség, a mód s a határpont felett folyt a liarcz. A nagy kérdést, mely fontosságával minden egyebet messze túlhaladt, Magyarországnak önálló fejlődése képezte, melyet Kossuth ekként fejezett ki: „Haladni akarunk mindnyájan; de midön a conservaív párt Bécsnek tart, mi Budapest felé kívánunk haladni.“

Ámbár a pártok, a haza önállóságát s kormányzati függetlenségét illető komoly kérdésekben különválva, élénk küzdelemre készültek; mindazáltal az országgyűlés első napjai teljes egyetértésben ünnepelt örömnapok voltak. Ez örömnök tárgyait a király magyar megnyitó szavai s Ist ván főherczeg nádorrá választása képezték.

Mióta Magyarország osztrák fejedelmeket ural királyai gyanánt, most először történt, hogy királya, az 1844-ki

törvény követelése szerint, magyar nyelven szólott a trónról a nemzet képviselőihez. A nemzeti nyelv e törvényes jogáért vívott félszázados parlamenti harcz végre teljes diadalra vezetett; már sem a kormányzat, sem a törvényhozás lépcsőzetén nem létezett oly magas hely, melybe a nemzeti nyelv beiktatva nem volt volna. És V. Ferdinánd, midőn november 12-kén a királyi előadásokat Majláth György országbírónak átnyújtván, magyarul szólott, a nemzet régi legbuzgóbb kívánatainak egyikét teljesítette. „Nincs már ezután mitől félni a magyar nemzetiséget!” — a megnyugvás e nyilatkozata hangzék minden felől az örömjaj csillapulta után.

A másik tárgy, a nádorválasztás, a nemzeti önérzetnek szerzett kielégítést. Az országban azon vélemény uralkodott, hogy az osztrák minisztérium minden áron mellőzni akarta István herczegnek nádori hivatalra jutását, részint mivel atyjánál tapasztalta, hogy a főherczeg-nádorral nehezebb rendelkezniük, mint az egyszerű alattvalók sorából lett nádorral; részint mivel attól tartott, nehogy a fejedelmi ház ezen mellék-ága, a nádorság folytonos birtokában, magát az udvartól idővel függetlenné tegye. Beszélték, mi közönséges hitelre is talált az országban, hogy V. Ferdinánd azon alkalommal, midőn István herczeg királyi helytartóvá neveztetett, legelőször tanúsított szilárd, semmi ellenvetés által meg nem hajtható akaratot, kijelentvén, hogy az elhunyt nádornak tett ígéretét okvetlen teljesíteni akarja. Ez okból István nádorságra jutása, mint az osztrák minisztérium szándoka ellen történt dolog, a nemzeti kívánat győzedelme gyanánt tűnt fel, s oly reményt ébresztett, hogy az ifjú nádor, különben is a hazának szülötte, erélyesen el fogja hárítani a bécsi kormány törvénytelen becsapásait az ország ügyeibe. Nem kételkedett senki, hogy ő magyarnak érzi s tartja magát, hogy honára őszintén büszke, s annak javát óhajtja, annak sorsával a magáét azonosítani kívánja; hogy kebelének igaz, őszinte indulatából származ-

tak népszerűségét oly jelentékenyen hatványozott ama szavak, melyeket nem rég bevégzett körutazása alatt több helyen mondott: „addig éljek, míg honomnak élek.“ A nádorválasztás formájára nézve megjegyzendő, hogy egészen az 1790-kinek példája szerint történt: a királyi kijelölést magában rejtő levél átvétetett ugyan; de István annak felbontása nélkül, közértelemmel választatott meg nádorrá.

A királyi előadásokban, melyek a tanácskozások tárgyait tüzték ki, felvéve volt minden fontosabb kérdés, mely a nemzeti életben eddigelé felmerült. Meg volt említve a városok, a katonai élelmezés, az ősiség és örökváltság, a vám és közlekedési eszközök s az azok előállítására szükséges országos pénztár, az erdélyi részek, a büntető törvénykönyv és börtönök kérdése. Sőt ezen előterjesztésekhez kész törvényjavaslatok is kapcsolattak, alapjául a rendek tanácskozásainak; mi, bár sok ellenzékítől veszélyesnek tartatott is következményeiben a jövőre nézve, minden esetre haladásnak tekinthető törvényalkotási eljárásunkban. E kormányi törvényjavaslatok eleve is elégtelenséggel vagy legalább gyanúval fogadtattak az ellenzék által; mi egyébiránt tekintve a nemzetnek és a kormánynak egymástól annyira különböző irányát, senkit meg nem lephetett. A nemzeti párt minden reformkérdést az ország törvényes önállóságának szempontjából vett fel s kívánt megoldani úgy, hogy egyszersmind a népjog, a demokratia is feltalálja benne a maga követeléseit. A kormány ellenben nem csak a demokratiai iránynak útját állani, hanem e mellett még akként is kívánta intézni az átalakítást, hogy az ország, a birodalom érdekében, de ellenére a magyar függetlenségi jogoknak, újabb kapcsok által köttessék a közös fejedelmet uraló birodalmi testhez, s azon szálak, melyek által a bécsi kormánytól függésben tartatik, még szilárdabbá tétessenek.

Az irányok ezen összeütközésének szükségkép heves harcot kellett felidézni a nemzeti s kormánypárt között. E harcnak előjele volt az elégtelenség ama nyilatkozata,

mely már a kir. előadások felolvasásakor észrevehető vala; maga a bar ez mindjárt az első ülésekben megkezdett, midőn a kir. előadásokra felküldendő válaszfelirat került a szőnyegre. Utánozva a nyugoteurópai követkamrákat, már az utolsó országgyűlésen szokásba kezdték hozni az ország rendei, hogy a trónbeszédre s a kir. előterjesztésekre felkttl-dendő válaszbán az ország helyzetének általános rajzát adják, s a kormány eljárása, politikája felett véleményt mondjanak. Még teljesebben gyakorolni kívánták az országrendek e bírálatot a kormány politikája felett most, midőn magát mind a két párt győzelemmel kecsegtette s érdekében fe-küldni látta, hogy az irány, mely szerint a reformkérdések megoldandók lesznek, mindjárt eleitől kezdve meg legyen határozva s eldöntve a nagy kérdés: vájjon az ellenzék vagy a kormánypárt elvei bírnak-e túlsúlylyal a törvényhozó kar kebelében? s vájjon az 1844-ki országgyűlés végén Metternich herczeg által tervezett s Apponyi kancellár által foganatba vett új rendszer lesz-e győzedelmes, melynek végcélja, hazánknek egybeolvasztása az abszolút osztrák császársággal; vagy a nemzeti irány merülend fel diadalmasan a maga törvényes, önálló s alkotmányos kormányrendszerével?

A kérdések ezen legfontosabbika felett november 22. a kormánypárt kezdette meg a hat napon keresztül nagy élénkséggel folytatott vitát, midőn Somssich Pál, a kormánypárt alsóházi vezérszónoka, indítványt tőn a válaszfelirat tartalmára nézve.

„Alkotmányos kifejlődésünk korszakának nagyobb momentuma — úgymond — még nem volt a mostaninál. A fél század előtt megkezdett és a közelebb lefolyt 20- év alatt oly sok hazafiúi tüzzel folytatott politikai küzdelmeknek közepette annyira szétágazott vélemények megtisztulva, a viták és idők által mcgérlelve, épen azon pillanatban egyesítettnek a kegy. kir. előadásokban, midőn a pártok magok különválva nagy csatára készülnek . . . Hazánk bol-

dogsága lévén a cél, melyre mindnyájan törekszünk, az erős súrlódások s heves viták után e nagy célban kell találkozunk . . . , Hogy e nagy momentum sok kérdésre nézve már jelen van, sokra nézve közeledik, ez iránt megvan minden pártnak, meg a kormányzásnak saját érdeme: az ellenzéknek ama cselekvőség, melylyel a nemzet figyelmét a reformokra fölébreszté; a conservativoknak, hogy a rögtönzést meggátolták, s a reformok megvitatására időt nyervén, a békés átalakulást lehetővé tették; a kormánynak, hogy a heves vitákat az alkotmányos korlátok közt megtartani tudta, most pedig, miután a kérdések eléggé megérleltettek, a szükséges reformokat maga indítványozza.“ Átmenvén aztán a múltak történetére, s ezeknek nyomán a kir. előadások egyes pontjaira, melyekben, úgymond, „a kir. akarat a nemzet legforróbb óhajtásaival oly szerencsésen találkozik“, azon indítvánnyal fejezi be szónoklatát, hogy a rendek, viszonzásául a kormány jó akaratának, a felterjesztendő válaszfeliratban mondjanak hálát a királynak, hogy végre nemzeti nyelven szólott, a nemzet által megválasztott nádort megerősítette, s a nemzet által kívánt reformokat önmaga tette indítványba; jelentsék ki, hogy az ily üdvös kir. előadásokat azonnal tárgyalásba veendik, s végre kérjék meg ő feleségét, hogy a múlt országgyűlésről felterjesztett sérelmeket orvosolja.

Somssich indítványának értelme tehát oda volt irányozva, hogy a rendek a felküldendő válaszfeliratban Apponyi kancellár kormánya ellen semmi vádat ne emeljenek, eljárásában semmit se rosszaljanak, s csak a régiebb még orvosolatlan sérelmeket említsék meg egyszerűen.

Hogy az ellenzék ily adresse-t el nem fogadhatott, világos volt azon elvtusák után, melyek közte s a conservativ párt közt az utóbbi országgyűlés óta a jelennek megnyitásáig, megyei gyűléseken, párttanácskozmányokban s a sajtó terén szakadatlanul s oly hevesen folytak. Az ellenzék is kötelességének ismerte ugyan háláját kijelenteni a király-

nak, a november 12-én nyújtott kettős nemzeti örömtárgy felett; de azt saját ügyének feladása, a nemzet leghőbb vágyainak elárulása nélkül nem véle tehetni, hogy a conservatív indítvány szerint elismerje, miképen a nemzet s kormány közt egyesség létezik elvben és irányban, s hogy ekként a nemzet önállóságával ellenkező irányt, melynek a kormány annyi bizonyítványait adta, ha csak hallgatása által is helyeselje. Meg volt győződve, hogy ezen. a bécsi kormány által oly gondosan rejtegetett irányról ha valaha, bizonyára most, midőn a kormány is a reform terére lépett, le kelle végre rántani az álcát s véget vetni azon törekvéseknek, miszerint az absolut hatalomnak terjesztése s alkotmányunknak abban célzott felolvasztására vezető intézkedéseknek életbe léptetése épen a haladás, a reform zászlaja s palástja alatt folytattassék. Múlhatatlannak tartá, kimondani, hogy a haladási iránynak a nemzet előtt más értelme van, mint a mely a kormány törekvéseiből kiviláglik. Mind ezt pedig nem lehetett a nélkül tenni, hogy a kormány legújabb sérelmes intézkedéseit is meg ne említse.

Az ellenzék ezen eltérő nézeteit a kormánypárt vezérszónoka ellenében maga Kossuth, az ellenzéki vezér fejtegette egyikében azon fényes, elragadó beszédeinek, melyek által oly uralmat nyert a közönség kedélye, érzelmei s meggyőződései felett.

„Nézeteim — úgymond — Baranya követének nézeteitől a válaszfelirat úgy terének mint feladatának egész philosophiájára nézve lényegesen különböznek. Ha ő egyességet lát a kormány és nemzet között a teendőkre nézve, én az egyességet csak némely tárgyak kijelölésére nézve látom; de látok ezen tárgyak elintézésének irányára nézve oly végetlen különbséget, minő van az alkotmányos és absolutistikus irány közt... Hazánk sorsának e fontos perczében a törvényhozási kötelességre hivatva, nehéz feladatumk szerencsés megoldásának első kellékeihez vélem tartozni a körülmények komoly felismerését s a fenforgó viszonyok

közi öntájékozást, melynek alapján munkálkodásunk irányára nézve a t. rendek akarata constatirozva legyen, s ezen constatirozott akarat a fejedelem irányában ünnepélyesen nyilatkozzék.

„Én a kir. előterjesztéseket a kormány részéről oly manifestationak tekintem, melylyel az országgyűlés munkálatának irány adatni czéloztatik; s azért úgy gondolom, hogy a t. rendek válaszfeliratában viszont azon iránynak kell kifejeztetni, melyet a t. rendek követni szándékoznak, de minthogy ez nagy részben a körülmények gondos felismerésétől feltételeztetik, szükségesnek látom egyszersmind, hogy a válaszfelirat alkalmával a t. rendek taglalat alá vegyék mind általában az ország állapotát, mind különösen erre vonatkozólag a múlt országgyűlés óta követett kormánypolitikának úgy általános irányát, mint tettekben vagy mulasztásokban nyilatkozott főbb momentumait: miszerint a kormány irányában ellenörködésre jogosított országgyűlésnek véleménye úgy önmagunk előtt tudva legyen, mint felséges királyunknak tudomására juttathassák. . .

..... Vizsgálván a kir. előadásokat, nyílt őszinteséggel vallom meg, hogy midőn ő felsége több oly ügyek tárgyalására hívja fel az ország rendéit, melyeknek elintézését a nemzeti közvélemény a nemzeti közóhajtások közé emelé s korunk kitűnő feladatának kijelölt: ennyiben a királyi előadások nem csak a nemzet szándokával s akaratával találkoznak; hanem egyszersmind ő felsége részéről a nemzet reformczélzatú törekvése iránt rokonszeuvert s hajlandóságot tanúsítanak. És én ezt méltányló hálával elismerem . . .

.....De minél őszintébb elismeréssel fogadjuk a kir. szándok eme nyilatkozatát, annál nagyobb kötelességünk ő felségének nyílt őszinteséggel elmondani, mik azon akadályok, melyeknek el kell hárítatniok, hogy kir. szándoka teljesejék. Mert hiszen az ország ily szellemű előadásokat már máskor is látott, s mégis csak kevés eredmény mérselkelhető a meghíúsult remények fájalmát. A siker feltételeinek e kijelölésével tartozunk az ország méltó várakozá-

sálik;. . . és tartozunk a felséges uralkodó ház iránti ragaszkodásunknak is. Egy gondos pillanat Európa s a monarchia viszonyaira; egy pillanat a politikai láthatáron oly olvashatólag feltűnedező jelekre, lehetetlen hogy minden embert, ki ép értelemmel bír, meg ne győzzön, mikép a felséges ausztriai ház jövődjé Magyarország alkotmány-szerű kifejlésével kapcsolatban áll. Én ezt szükségesnek tartani kimondani, mert úgy országunknak mint a királyi háznak érdekében vélem lenni, hogy komoly meggyőződésé váljon, miként az, ki Magyarország közügyeit vagy alkotmányosságában csorbítani akarná, vagy reformokat nem akarna, vagy azokat nem alkotmányos és nemzeti irányban akarná, az, meglehet, hogy valamely idegenszerft kormány-rendszer mechanizmusának támogatásán dolgozna, de az uralkodó ház érdekeinek biztosításán nem dolgozna . . .

„Én tehát . . . kötelességemnek érzem, országunk állapotának vázolatába bocsátkozni. — És itt én mindenek előtt . . . sajnosán vagyok kénytelen azon tagadhatatlan tényt említeni, hogy azon kormánypolitikában, mely a hazánknek s velünk egy fejedelemnek hódoló ausztriai monarchiának közös státusviszonyait intézi, a magyar kormányt nem látom azon hatékony befolyással birni, mely törvények s alkukötések által biztosított országos szabad önállásunknak megfeleljen. Innen van aztán, hogy ama politikát országunk érdekeivel összhangzónak gyakorta nem találhatjuk; mert a kormányunk által képviseltetni kellő alkotmányos érdekeink nem bírnak eléggé nyomatékos befolyással a monarchia közös státusviszonyainak intézésében; az ezt vezérlő politika nem bírja eléggé méltánylani a magyar nemzetnek az uralkodó ház iránti áldozati készségét.

„Ámde hazánk állapotát legközelebről s a leglényegesebben azon viszony érdekli, melyben mi az ausztriai monarchia tartományaihoz állunk. Senki nálamnál ezen viszonyt jobban nem tisztelheti, s pedig nem csak azért, mivel az, fejedelmünk egységének az 1723-ki 2-dik törvény-

czikkben megerősítésével szentesítve van; hanem azért is, mivel én e viszony szövetségében látom nagy hazánk, mint az uralkodó ház jövődjének biztosítását, sőt látom annak constitutionális kifejlődésében az európai civilizációnak egyik hatalmas paizsát; — de ezen tisztelet és ragaszkodás miatt nem szabad szem előtt tévesztenem azon országos önállást és azon jogokat, melyek e viszony mellett hazánk számára az 1790-ki 10-dik törvényczikkben királyi szentesített szóval biztosítottak. E viszony a fejedelem egységének s nem az országos önállás feláldozásának viszonya. És mégis — fájdalom — oda jutottunk, hogy sokan ép e viszonyban keresnék hazánk jogszerű igényeinek akadályait, mivelhogy tapasztalják, miként az érdekek találkozásának eseteiben hazánk érdekei az ausztriai örökös tartományok vélt érdekeinek gyakorta alárendeltetnek, és igazságos kívánataink elmellőzése azon lirtigyycl menteggetik, hogy teljesedésöket az ausztria tartományokra való tekintet nem engedi.

„Ámde én ezen iraputáció alaposságát a legkerekebben tagadom, sőt állítom, hogy az uralkodó háznak rossz szolgálatot teszen, a ki azon véleményt igyekezik terjeszteni, mintha hazánk jogszerű érdekeit Ausztria érdekei szlikségkép elleneznék. Én ezt kereken tagadom, s lelkem egész meggyőződésével ismétlem, mit a karok és rendek táblája 1844-ben kimondott, hogy „a magyar alkotmányos élet teljes kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges“; és állítom azt hogy, ha e tekintetben nehézségek forognak fenn, ha érdekeink itt-ott összeütközésben lenni látszanak, ezen nehézségek s ezen összeütközés, nem a szövetséges tartományokkal való viszony természetéből, hanem ama kormányrendszer divergens irányából erednek, mely a szomszéd tartományokkal találkozásunk históriai alakját megváltoztatván, a magyar alkotmányossággal irányellentétbe jött, s e divergentia által érdektalálkozásainkat is ütközésekbe ragadta. — Fájdalmas, de természetes, hogy amaz absolutistikus változásból előbb

divergentiáknak, utóbb érdekütközéseknek kellett következni; — melyek azonban nem onnan származtak, mintha érdekeink a birodalmi tartományok érdekeitől természet-szerűen különböznének; hanem származtak onnan, hogy ama kormányzati rendszer által különbözőkké tétettek. Én legalább meg vagyok győződve, hogy, ha ezen változás közbe nem jó vala, s ennek következtében az egyik szövetséges fél állapotának kifejlődése mesterkélt irányban nem vezet tetik; a másik«} pedig természetszerű kifejlődésében fel nem tartóztat!«, sem érdekeink összeütközésbe nem jönek vala, sem az egy fejedelmet törhetlen hűséggel uraló népek között a feszültségnek semmi neme nem léteznék: sőt inkább az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, erősebb kölcsönös bizodalom kötné össze, s külön nemzetiségeink megőrzése mellett, velők az alkotmányosság érzelmerokonító alapján, a polgárisodás s közjólét legszívesb barátságában találkozva, mindnyájan azon közös megnyugvásnak örvendhetnének, hogy érdekeink rokonsága, sőt ugyanazonossága nyújtja a királyi szék növekedő erejére s dicsőségére a legrendíthetlenebb talapot. Van pedig jogom ezt hinni annyival inkább, mert nemzetemet mindenkoron azon hajlam lelkesítette, . . . miszerint részünkről minden készség megvolt és megvan, a különválni látszó érdekek kiegyenlítésére örömet nyújtani segédkezet, csak a részben legyünk biztosak, hogy ezért országos önállóságunk vagy épen alkotmányosságunk árúi nem kívántatik. Ily ár követelése pedig nem a birodalmi tartományok derék nemzeteitől, nem a kapcsolati viszony természetéből, hanem csak ama kormányrendszer divergens irányából eredhetne.

„Ezen kormányrendszernek saját belligeinkre is alkotmányellenes befolyásától akarták őseink e hazát biztosítani, midőn az 1790-ki 10-dik t.-cikkben királyi akarattal is szentesítve kimondották, hogy hazánk szabad ország s egész törvényhozási s kormányzási rendszerében független, tehát semmi más országnak avagy nemzetnek alája nem

rendelt. Azonban, fájdalom — de ki kell mondanom, hogy ezen sarkalatos törvénynek az élet, a valóság meg nem felel. Nem gondolom, hogy volna közöttünk valaki, a ki ezt ne fájlalná, vagy épen állításom igazságát tagadásba venni akarhatná; de ha mégis valaki erre magában kedvet érezne: ám tessék; gondolom sokan leszünk, kik a keztyüt felvesszük, és fogunk részletes adatokkal szolgálni. Azt hiszem, hogy a bizonyításnak, fájdalom, szűkében nem igen vagyunk. A tényt tehát, hogy az 1790: 10. t.-cikkely nem valóság, ki kellett mondanom . . . Ezen tényből, t. rendek, sokféle bajoknak egész özöne forrászik; és innen az örökös tusa a nemzet és kormány közjogi hatalmának korlátái felett, mely ily mértékben a világon sehol sem fordái elő, s nálunk is csak azért van, mivel az 1790: 10. t.-ez. nem valóság s mert a birodalmi főkormányhatalom rendszere az alkotmányossággal összhangzásban nincs.

„Azt hiszem, t. rendek, ezt már ideje volt tisztán kimondani, kivált e, reformokra hivatott országgyűlés elején; mert a minő igaz, hogy hazánk jövődjéje a nép iránti igazságtól s az alkotmányos élet organikus kifejlődésétől függ, oly bizonyos az is, hogy ez irányban való haladási célzataink főakadálya épen amaz absolutistikus befolyásban van. Az alkotmányos nemzet minden reformot, minden új institútiót természetesen akként kíván intéztetni, miszerint a nemzeti szabadság támasza s az alkotmányos kifejlődés igényeivel összhangzásban legyen; ama nem alkotmányos kormányrendszer ellenben befolyását oda intézi, hogy minden új institúcióval saját hatalmát öregbítse.

„Ámde azt mondhatná valaki: ha iga;», hogy ezen kormányrendszer — mert rendszerről szólok — ily befolyással van hazánk ügyeire: hasztalan szólalunk fel ellene; mert hiszen, vég analysisben, e panasz felett is ő határoz. De nem hasztalan, t. rendek, nem hasztalan, mert bizodal munknak van oly oszlopa, mely e rendszernek is felette áll. És ez a királyi szék, az uralkodó dynastia érdeke. És

nem hihetem, t. rendek, hogy az uralkodó ház, hű népei-nek loyális szózata által figyelmeztetve, eme rendszer len-tartását saját érdekében lenni találhassa. Mert hiszen minő érdek javasolhatná ezt? Mit nyújt eme rendszer a királyi háznak ár gyanánt önmagáért? Nyújt talán korlátlan or-száglási hatalmat? Nem; mert hiszen az ily kormányrend-szer burokratiai mechanizmusának korlátái semmi pótlé-
kot sem adnak, mint épen — a burokratitát. — Vagy talán kfilsúlyt és suprematiát nyújt e rendszer a királyi háznak? Nem, t. rendek. Elannyira nem látom hát én ezen rendszer fentartását a felséges uralkodó háznak érdekeivel azonosítva, hogy inkább azon véleményben volnék, miként az leszen a Habsburg-ház második alapítója, ki ezen rend-szert konstitutionális irányban reformálandja.

A királyi szándokkal találkozó haladási célza-taink sikerének egyik fő akadályja tehát az, hogy az 1790: 10. t.-ezikk nem valóság.

„De van még egy másik akadály is: és itt már csak saját kormányunkkal s nem a taglalt idegenszerű kormány-rendszer befolyásával van dolgunk; mert ezen befolyás ha-zánk organikus, alkotmányszerű kifejlődését akadályoztatja, de hogy pozitív sérelmek követessenek el, azt nem paran-csolhatja. Ezen második akadály pedig abban áll, mit az ország rendei már az 1825-ki országgyűlésen kimondottak s azóta öt országgyűlés ismételt, hogy t. i. „ámbár mi a közboldogság növelésére s az ország javára célzó k. ki-rályi szándék előmozdítására a leghajlandóbbak vagyunk: előre láthatjuk mégis, hogy törvényeink is fogatlanok lesznek, ha csak alkotmányos lételünknek hol egy hol más oldalról megrendített talpköve igazságos sérelmeink orvos-lásával meg nem erősítettetik.“

„Ez, t. karok és rendek, mély igazság; mert a hol a törvény nem szent, s végrehajtása nem bizonyos, ott a tör-vények hiába alkottatnak; s azért a törvények szentsége oly alap lévén, melyen alkotmányos életünk nyugszik: ezen

alap épségének követelését mi hagyományul kaptuk őseinktől. Ezt nem szabad felednünk s elhanyagolnunk; mert az alkotmányos létet a bizonytalan jövőndő semmi reményeiért sem adhatjuk fel. Senki nálamnál jobban nem örvendene, ha itt, a nemzet képviselőivel szemközt, egy felelős parlamentáris kormány állván, ezen állás magában biztosítana, hogy a múltakat bizton feledhetjük, mert jövőndönket nem teszük bizonytalanná, és zavartalanul vihetnék a reform munkálatát. Es én az ily kormányt megyei institutiókkal tökéletesen megegyeztethetőnek vélvén, az alkotmányos lél ezen postulátumának valósítására minden erőmet felajánlom; de ha már ez valósítva, volna is, a kormánytól törvényeink szentségét számon kérni, minden időben első kötelességünkhöz tartoznék. Mennyivel inkább nem szabad mellőznünk ezen alapot, midőn sajnosan kell tapasztalnunk, hogy sarkalatos sérelmeink annyi országgyűléseken át orvosolatlanok maradtak.“

A régiebb sérelmekről átmegy azután a legújabbakra, a kormánynak a múlt országgyűlés óta követett politikájára; mire nézve „tény az, úgymond, hogy köz- s magánjogi viszonyainkban most is a törvényhozó hatalom mellőzésének, a kormányhatalom garantiák nélküli terjeszkedésének, s az alkotmányos biztosítékokat képező institutiók erőtlenségének anticonstitutionális iránya tapasztalható.“ Ennek bebizonyítására a sokak tömegéből, úgymond, csak három főmomentumot említ; — s kifejtvén aztán az adminisztratori rendszerből, a horvátországi tartományi gyűlés körül elkövetett státuscsinýból, s a vallást és váltóügyeket illető újabb törvényeknek az ország határőrvidéki részeiben kihirdetésének s foganatosításának elmulasztásából eredt újabb sérelmeket, oly indítványt tett, mely szerint, ellenkezőleg a Somssich indítványával, a válaszfeliratban mind ezeket megemlíttetni kívánja, mint akadályait a kormány által is szándékolt reformoknak.

A két indítvány felett hosszú, érdekes vitatkozás nyílt meg. Az ellenzék indokai általában véve az ország önállósági joga s az osztrák absolut kormányrendszertől független alkotmányos kormányzata körül forogtak. Pázmándv e felett még bővebben fejtegette a külpolitikát is, mely az osztrák kormány által annak absolutistiks rendszere következtében egészen érdekeink ellen vezetetik. E miatt nincs, úgymond, külkereskedéslink; e miatt áldoztatott fel a Duna torkolata, s szorítottunk ki az orosz kormány által minden befolyásból, melyet az aldunai tartományok irányában helyzetünknél fogva gyakorolhatnánk, s gyakoroltunk is mindaddig, míg ezen absolutistiks rendszer kormányzatunk alkotmányosságának szárnyát nem szegte. Es mind ezekből azon következtetést vonta le. hogy Magyarországot csak saját felelős miniszterek kinevezése fogja megnyugtathatni. — A reform kérdéseire nézve az ellenzéki szónokok vetélkedve fejtegették a magyar nemesség készségét eddigi, szabadalomképen birt jogait, a néppel megosztani.

A conservatív, vagy inkább kormánypárti szónokok a reformok tekintetében, melyek még csak általában említettek, legkevésbbé sem ellenkeztek ugyan amazokkal; de annál erősebben küzdöttek a kormány összes politikájának megtámadása s különösen ama sérelmeknek a feliratban megemlítése ellen, a melyek miatti vád Apponyi kancellárra nehezedett. A vitatkozás hevében mindazáltal semmi sem sértette annyira a nemzeti párt érzelmeit, mint egyes, habár gyengébb vonatkozások a kormánypárt azon elvére, „miszerint minden javításokat a birodalmi egységnek esélyes szemügyben tartása mellett céloznak keresztülvinni“ és ama szintén eléggé elárult törekvés, mely a conservatív programúiban akként áll kifejezve, hogy „az ellenzékkel nem fognak transigálni, hanem azt mindenkor leszavazni törekvendének.“

„A közbizalom egysége! — kiáltott fel tartalmas beszédében Zemplén követe, Lónyay Gábor. — Tehát Lom-

bardia, Galiczia, a német státusszövetséghez tartozó ausztriai részek s tartományok, azután Magyarország, ez mind egy legyen! Mi lesz hát akkor a magyar monarchia egységéből? . . . Tehát a magyar monarchia egységét, tehát nem zettlnk legszentebb érdekeit, önállását, függetlenségét alárendeljük a közbirodalmi egységnek! Mi ennek ellenkezőjét az 1790-ki 10-dik törvényezikkre hivatkozva, kívánjuk ki nyilatkoztatni; mi követeljük hazánk önállása s függetlensége minden következményeit, — s honunk érdekeit az ausztriai monarchia érdekeinek alárendelni nem fogjuk engedni! — Önök, tisztelt conservatív urak, „mi velünk nem akarnak transigálni, minket mindenkor le fognak szavazni!” — minket, kik azoknak léptünk nyomdokiba, kik küzdöttek jogainkért s fentartották nemzetiségünket, hazánk szabadságát, kik honunk felvirulásának, újjászületésének előharczосai voltunk és vagyunk! Ez nem fog sikerülni! mert ha sikerülne, tán lehetne egy és oszthatlan Ausztria, de magyar nemzet nem. Magyarország nem! El magyar, áll Buda még! “

Négy napig folyt már a nagy érdeklődéssel hallgatott pártusa míg valamelyik párt a maga véleményét s illetőleg indítványát feladni s az ellenfélhez közeledni szándékoznék. Az ötödik napon Széchenyi az eredményt siettetendő, egy harmadik indítvánnyal lépett fel, mely értelmére nézve a két előbbi közt mintegy közép helyet foglalt; közelebb állt mindazáltal a pestihez, melytől inkább csak modorra, mint lényegre nézve különbözött. Ő is meg akarta ugyan tartani a feliratban az ország függetlenségéről, kormányának önállásáról az 1790-ki 10-dik törvényezikk alapjára épített okoskodást; de a nemzet aggodalmait, melyeket az új rendszabályok okoztak, csak egész általánosságban, nem pedig egyenként előszámlálva, kívánta beigtatni; legtöbb nyomatékkal pedig a Pesten tartandó évenkénti országgyűlés eszméjét javasla kiemeltetni, mi által, szerinte, nem csak a múlt idők sérelmei orvosoltatnának, hanem törvénytelen-

segeknek a jövőben is eleje vétetnék. A széles discussiónak november 27-kén szavazás vetett véget, melynek eredménye lón, hogy miután Somssich a magáét visszavette, Kossuth indítványa Széchenyié ellenében négy szó többségével lón elfogadva. A nagy fontosságú válaszfelirattal, mely Kossuth beszédének értelmében készült, teljesen napfényre jött végre a pártok állása, miszerint t. i. a kormány-párt, minden erőködése daczára is, kissebbségben vagon.

E körülmény azon megjegyzésre szolgáltatott okot Blackwellnek, az angol kormány hivatalos levelezőjének, miként e gyűlésnek kevés eredménye várható, s a kormány kénytelen íeend, vagy tetemes concessiókat tenni, vagy eloszlatni az országgyűlést.

A Szentkirályi ismeretes, erős logikájú tollából folyt, sikerült szerkezetű válaszfelirat, melyben a közel jövendő eseményeinek szelleme leng, íme következő:

„Fölségednek ezen országgyűlésre egybehívott hűs-^{Az} aisóház. ges karai és rendei örömmel és a siker buzdító reményével 'A sintn'!"¹¹ nyúlnak a törvényhozási súlyos munkához.

„Örömmel: mert századok óta ez volt az első alkalom, midőn a magyar nemzet koronás királyának ajkairól nyelvének kedvelt hangját hallani szerencsés volt.

„A siker buzdító reményével; mert midőn Fölséged István főherceget a nemzetnek ajándékozó, azon kapocs, melylyel az uralkodó házhoz és az által a szövetséges birodalomhoz törvény, érdek és szívhajlam válhatlanul csatol, a közös szeretet kölcsönös zálogával lón megismerve.

„Fogadja ezekért Fölséged a nemzetnek buzgó háláját kegyességgel.

„Azt sem hagyhatjuk említetlenül, hogy Fölségednek a folyó évi nov. 11-dik napjáról hozzánk intézett többi kegyelmes előadásai is oly kérdéseket tűznek elünkbe feladatul, melyeknek megoldása legnagyobb részben régen táplált óhajtasaink közé tartozik. Bizonyáságul szolgálnak ezek,

hogy a fejedelmek és nemzetek érdekei között nincs ellenkezés.

„És épen azért, valamint sikerült a kegy. előadások első pontját, az országoló ház és a nemzet érdekeinek tökéletes összhangzásával megoldanunk, semmit inkább nem óhajtánánk, mint ezen örvendetes összhangzást a kir. előadások többi pontjainál, az ország szükségei által igényelt egyéb intézkedéseknél is biztosítva látni.

„A midőn tehát örömmel ragadjuk meg az alkalmat Főlséged iránt hálánk és hűségünk nyilvánítására, egyszerűs mind kötelességünknek tartjuk egész őszinteséggel fölemlíteni azon akadályokat, melyeknek elhárítása nélkül biztosítva nem lehetünk, hogy a királyi szándok és a nemzet óhajtása az eredményben mindenkor találkozik.

„Haladási czélzataink fő akadályát abban látjuk, hogy az 1790-ki 10-dik törvényezikkely teljesen életben nincs; mert hazánk kormányzata nem bír azon önnállással, melylyel a törvény szerint bírnia kellene.

Súlyosbítja ezen akadályt az, hogy törvényhozásunknak és kormányzásunk rendszerének alapzatában is lényeges különbség létezik; mert ez az, a mi okozza, hogy országgyűléseinken, a kor szükségeiből fölmerült kérdések megoldásában, a nemzet és kormány ezélzatainak összeegyeztetésére biztosan nem számíthatunk.

„Előleges és egyéb sarkalatos sérelmeink, melyeket országgyűlésről országgyűlésre sok ízben felpanaszláunk, még mindig orvoslatlanok; és ez által a hozandó, bár mily üdvös törvényeink foganata iránt annyival inkább kétség támad, mivel törvényeinknek kihirdetése és végrehajtása nincs teljesen biztosítva. Így az 1836-ki 21-ik törvényczikkely foganatba véve még most sincs; a vallásbeli és váltótörvények pedig az ország határörvidéki részeiben kihirdetve sem lettek.

„Hozzájárul, hogy a törvényhozás alkotmányszerű befolyása mellőzésének és a kormányhatalom egyoldalú ter-

jeszkedésének iránya is tapasztalható. — Es e részben bizonyoságul szolgálnak már csak azon intézkedések is, melyek a megyei szerkezetnek az 1536-ki 36-ik és 1723-ki 56-ik törvényekben megalapított rendszere körül, az eddig kivételes adminisztrátori hivatal rendszeresítésével, úgy szintén a kapcsolt részek közgyűlésére nézve, egyoldalúig jöttek közbe.

„Az itt elősorolt «gyes tények Felséged előtt állásunk általános fölvilágosítására szolgálndanak. — Föntartjuk, hogy azok iránt nézeteinket részletesen is fölterjeszthessük: megjegyezvén, miszerint a főnkijelölt akadályok elhárítását organikus átalakulásunk végsikerének nélkülözhetlen feltételeként tekintjük.

„Meg vagyunk győződve, hogy ezen akadályok elhárítása és ezekből eredő ellentétek kiegyenlítése az országgló ház, az összes birodalom és hazánk kölcsönös érdekeinél fogva, Felségednek egyedül népei boldogítására irányzott atyai gondoskodását elkerülni nem fogja. Ezért, ámbár azoknak súlya alatt, mégis teljes készséggel nyúlunk úgy a királyi előadásokban kitűzött, mint egyéb, az ország szükségéi által igényelt, kérdések megoldásához és sérelmeink orvoslásához.

„Kijelentjük, hogy intézkedéseink által a szomszéd örökös tartományokkal való érdektalálkozásainknak méltányos kiegyenlítésére, hazánk országos önállásának és törvényes jogainak megőrzése mellett, annál nagyobb készséggel nyújtandunk segédkezet, minél erősebben meg vagyunk győződve, hogy ezen kiegyenlítés nehézségei nem a közöttünk létező szövetséges viszony természetéből erednek.

„Nagy és nehéz a következő idők feladata. A mienk: alkotmányos életünket és anyagi erőnket teljes mértékben kifejteni. Fölségedé: ezeket összes birodalmának szellemi kifejlődésével és anyagi érdekeivel összeegyeztetni, — a jog minden oldalról épségbentartásának és a korsztükségnek igényei szerint.

„Figyelembe véve az elintézésre váró tárgyak sokaságát és fontosságát és azoknak a közálladalom sokszerű viszonyaira kiterjedő kapcsolatát: nélkülözhetlen eszközül tekintjük, hogy országgyűlés évenként Pesten tartassék.

„Kérjük Fölségedet: hogy ezen kívánata iránt a nemzetet előlegesen is megnyugtadni kegyelmesen méltóztassék.

„Teljes reménnyel vagyunk, hogy ekképen, a vég nélküli örök jóságú isten segítségével, a nagy cél felé sikeres lépések fognak történni.“

A nagyszerű vitatkozás, mely aztán e felirati javaslat felett a felső házban szintén hat napig folyt, eléggé tanúsító, hogy ezen okmányban a nemzet életkérdései vannak érdekelve. A főrendi táblán soha még egy tárgy nem vitatott meg annyi buzgalommal, annyi szónoklati fényvel, mint e válaszfelirat. Legtöbb erő fejtetett ki annak azon pontjait illetőleg, melyekben a hagyományos, absolut irányú kormánypolitika, s annak legújabb kinövészei, az adminisztratori rendszer s a horvátországi státuscsinny gáncsoltalak. Mert világos volt, hogy ha e pontok keresztül mennek, s a felirat, miként szerkesztve van, felküldetik, vagy le kellend Apponyinak lépnie a maga rendszerével a kormányról, vagy ha ezt a kabinet ezen első erélyes ostrom után feláldozni nem akarná, az országgyűlés fog széteszlatni. A kormánypárt ennél fogva minden erejét ráfordító, hogy némileg bebizonyíthassa, miképen az ügynevezett adminisztratori rendszerben semmi sincs, a mi akár az alkotmányossággal, akár a létező törvényekkel ellenkeznék. A törvénytárból felkeresték mindazon újabb s régibb törvényeket, melyekkel a kormányintézkedést valamennyire támogathatták. A szónoklat nagy mesterségével fejtegették a státustudományból merített érveket, a rend érdekét, az erős kormány szükségét és mind azon indokokat, melyek e kormányintézkedések mellett szólhattak.

Azonban felette nehéz volt azt igazolni, lehetetlen a közvélemény előtt diadalra vezetni, a mi iránt magoknak is,

ha tán nem egészen ellenkezett, legalább s bizonyára sokaknak ingadozott meggyőződésük, s miért csak pártérdekből küzdöttek; mit még el nem fogult idegenek is csak oly veszélyesnek ítélték az alkotmányra nézve, mint a magyar nemzeti párt. „Világos — úgymond egy levelében Blackwell, az angol kormány hivatalos megbízottja, ki e gyűlésről az angol minisztériumnak tudósításokat küldött — világos, hogy ha eltűretik, miképen e rendszer gyökereket verjen, a magyar intézményekbe lassanként az osztrák burokratának egy neme fog beoltni“ ... „E rendszernek végeredménye hihetőleg az volna, hogy Magyarország osztrák tartományává válna, és az országgyűlés pusztá regisztráló tanácscsá, hasonlóvá az örökös tartományok L a n d s t a e n d j e i n e k gyűléséhez.“

A hat napi hosszas vitákat részletesen követnünk nem lehetvén, azokból csak egy beszédet akarunk idézni, Batthyáni Lajosnak alapos, a kormánypolitikát, az ország-
nak Ausztriával kapcsolatát s a szabadság ügyét szónoklati fény nélkül ugyan, mély felfogással bíráló beszédét, mely e nemsokára oly nagy szerepet játszó statusférfinak egyszersmind szilárd politikai jellemét is élőkbe tünteti.

„... Hadd legyen — úgymond egyebek közt — ná-
natthyáni lünk is az adresse feletti tanácskozás kritériuma annak, tzedé.*
hogyan ítéli meg a nemzet képviselősege kormányát s kormányzóit, hogy így nálunk is, mindjárt a diéta elején ezen votumból meríthessen erőt a jó, vagy veszítsen hiteléből a rász systema; mert én is panaszt kívánok emelni mind a kormányzási mód, mind a kormányzó férfiak ellen.

„A mód vagy systema ellen annyiban, a mennyiben az 1790iki 10-ik törvényezikk, keletkezte óta soha, de soha valósággá nem vált, és nemcsak teljesen nem, de semmiképen nem lépett életbe.

„Nem lépett életbe és nem tiszteltetett ezen törvény sem bel- sem külpolitikájában Ausztriának.

„A külpolitikában nem; mert hogyan tudott volna Ausztria oda állani Európa színe elébe, mint az abszolutizmus megtestesült repraesentansa; annak vallani magát, — és minden nemcsak saját, de még mások ügyeiben is, akkép mutatni be magát a világnak, ha szem előtt tartotta volna az 1790-ki 10-dik törvéycikk ama szavait: „hogy Magyarország érdekei a többi tartományok érdekeinek alárendelve ne legyenek,„? Ez úton pedig nem csak alá vannak rendelve a magyar érdekek, a magyar alkotmányos irány, sőt ez kitagadva, tökéletesen desavouirozva és diplomatische ignorálva találja magát.

„Vagy tán azt merné valaki állítani: hogy a magyar érdekre nézve közönbös dolog az, vájjon Ausztria diplomatája az alkotmányos, avagy az abszolutistikus mérlegbe veti-e a maga voksát?

„Még jóslatlehetőség nélkül is kitalálhatni, hogy a közelebbi háború, elvek háborúja leend, és hogy azon két jelszó, mely bizonyos idő óta két ellenséges táborra osztotta a státustudomány és a szónak férfúit, maholnap lobogókon lesz olvasható, melyek után rohanandnak Európa majd minden hadseregei; — vájjon akkor is közönbös dolog fog-e lenni a magyarra nézve Ausztriának külpolitikája, ha akkor zászlóin nem a mindnyájunkat lelkesítő „alkotmányos szabadság"*, hanem a törvényeink által száműzött „korlátlan hatalom"[†] jelszava leend felírva?

„Kérdem, ha annyi meg annyiszor emlékeztetve vagyunk, hogyan ne kívánnók jogszerű, alkotmányos ígényeinknek utolsó consequentiáit, ne vennők figyelembe vegyes házasságunkat (Ausztriával)?

„Kérdem, nem hasonló joggal kívánhatja-e a monarchia erősbik fele, hogy a kormány, mind kttl- mind belpolitikájában, egyaránt mellőzvé az abszolutizmus utolsó consequentiáit az összes monarchiára nézve, modificálja ő is eljárását és dogmáját azon factor nagyságához, melynek

sem sympathiái sem érdekei nem egyeznek össze az absolut rendszerrel?

„De ezt ő mindedig nem tette.

„Ha belpolitikáját nézzük Ausztriának, a mennyiben az a nem magyar tartományokat illeti: mit látunk ott örvendetest, mi biztosítót, mi reménygerjesztőt? Semmit!

„Örvendetest nem; mert mindenek előtt az tűnik mindenki szemébe, miszerint Ausztria belpolitikája soha nem keresett, soha nem talált magának más támaszt, más garantiát Ausztria különféle nemzetiségeinek egymás iránti antipathiáin kívül, mint a burokratitát.

„Biztosítót nem; mert ha látjuk, mily vas következetességgel folytatattik azon absolut irány, mely Alsó Ausztria szabadalmait I. Miksa óta II. József megsemmisítette, és II. Leopold daczára, azóta ismét felelevenülni nem engedi; — ha figyelembe vesszük, mily elvek frígveségít fogadta el az ausztriai kormány északon, és mily elveket taszítja vissza délen: akkor meg kell győződünk, hogy hiányzik minden alkotmányosságot biztosító szellem azon tanácssteremben, hol a nemzetek sorsa felett vették el a koczka.

„Keménygerjesztőt sem találunk; mert akár áll az, mi én előttem axióma, hogy t. i. egyáltalában nem fér meg ugyanazon kormánypálcza alatt az uralkodás korlátlan rendszere a korlátolttal, a nélkül hogy ezen két incompatibilitás egymásra corrosive ne hasson; — akár áll az, mit mások állítanak, hogy csak a kölcsönös engedékenység és assimilatio teheti tűrhetővé ezen vegyes házasságot: — mind a két esetben bizonyos, hogy nincs mit reményleni azon keresztény házasságban, hol épen a valláskülönbség okozván a súrlódásokat, azon fél, mely úgy is csak a kötött házasság óta tért át egy más confessióra, s ez által épen ő idézte elő a bajt, — ha, mondom, azon fél most, közeledés helyett, thalmudja és prófétáira kezd esküdni.

„Szerintem nem megy ki egyre: vájjon a mutatkozó alkotmányos mozgalmak oda viszik-e a dolgot az örökös tartományokban, hogy maholnap az egyik tartomány alkotmánya biztosítékul szolgáljon a másíknak? Vagy hogy ezek ezentúl is elnyomatván, egy felől az irigység, más felől a lenézés tovább is függőben engedje maradni alkotmányos életünk felett a Damokles kardját .....“

A főrendi ellenzék azok sorából is nyert több szöveget, kik eddig részint hivatalaiknál, részint vélemény-szinezetöknél fogva állandólag a conservativ elveknek valónak pártolói. Sőt még azon diadalát is ünnepelte a hazafiság, hogy ámbár e tárgy élesen a kormány ellen fordított, s tulajdonkép kárhóztató Ítéletet foglalt magában: az országos méltóságokat viselők közöl mégis többen találkoztak, kik az alsó ház felirati javaslatát elfogadták, s egyszersmind a kormánynak a megyei igazgatásban tett önkényes intézkedéseire is határozottan kimondták a rossz-szalást. Ilyen volt, például, Batthyáni Imre főlovászmester, ilyenek Vay Ábrahám, Gyíirky Pál, Károlyi György főispánok.

A főrendi többség mindazáltal, miként előre látható volt, a kormány pártján lévén, meghiúsító az alkotmány, szabadság és népjog érdekében oly hosszan folytatott nemes küzdelmet. Az alsó ház felirati javaslata félrevetett s helyette Szerencsy István főpohárnok indítványa fogadtatott el, mely lényegére nézve visszhangja volt Somssich kormánypárti indítványának.

A kormánypárti főrendek, midőn az alsó ház felirati javaslatát visszavetették, a múlt országgyűlések története által eléggé indokolt ama reménnyel kecsegtették magokat, hogy míg fölötte a két ház egymással pár izenetet váltand, az alatt az alsó házban is változást fognak szenvedni a szavazati viszonyok. Épen ez időben tartatván a megyékben az évnegyedi közgyűlések, a kormány minden lehető megkísértett pártja s kivált az adminisztrátorok által,

hogy pótlékutasításokat eszközöljön ki a követek számává, melyek köteleességüké tegyék Somssich indítványának pártolását. A nemzeti párt sem maradt ugyan tétlen, midőn a kormánypárt erőködéseit észrevette; sőt az országgyűlésen azzal biztatta magát, hogy, ha tán sikerüi is a kormánynak egy pár megyében a maga előnyére megváltoztatni az utasítást, több megye fog találkozni, mely az országgyűlési vitatkozások után, elébbi utasításai ellenére, most Kossuth indítványát, illetőleg az alsóházi feliratjavaslatot fogja pártoltatni követei által. Kossuth azonban nem tartá tanácsosnak megkísérteni a pártok erejének újabb mérlegezését; s a kormánypárt nagy bámulatára egy, eddig szokatlan lépést javasolt az alsóháznak.

Ily vitatárgyakban, minőt most a válaszfelirat képezett, az alsó ház, ha javaslata a főrendi táblától el nem fogadtatott, többszöri izenetben ügykezett engedékenységre birni a főrendi többséget. Most Kossuth azon indítvánnyal lepte meg a házat, hogy, miután a képviselők a főrendeknél ellenkező véleményre akadtak, s velők arról, hogy mi nézetei vannak a képviselői testületnek az ország állapotáról s a kormány politikájáról, vitatkozni nem lehet; ők pedig a nemzet őszinte nyilatkozatának a király elébe juthatását gátolják, — az alsó háznak nem marad egyéb teendője, mint, ragaszkodva kijelentett nézeteihez, a felirási javaslatot letenni, s a benne megérintett sérelmeket külön feliratokban részletesen terjeszteni fel a királyhoz.

A letétel majdnem oly szenvedélyes vitatkozást idézett elő, mint elébb maga a felirati javaslat. A kormánypárti képviselők mindenkép azon voltak, hogy ezen indítvány félrevetessék. Egy közölök annyira ment, hogy azt mondaná, miként a főrendek az adresse-t félreértették, s meg volna győződve, hogy érettebb meggondolás után azt némi csekély módosítással elfogadandják. De hasztalan volt minden igyekezetük; hasztalan erőködött maga a személynök s táblai elnök is ama remény felmutatásával, mi-
it»*

ként a két ház a felirat felett, ha az újobban visszaküldetik, hamar meg fog egymással egyezni, más véleményre bírni a rendeket. Kossuth letéted indítványa többséget nyert; s a jelentékeny okmány, bár nem jutott is a fejedelem elébe, sőt épen ezen körülménynél fogva, miszerint a képviselők készebbek voltak elállni annak további sürgetésétől, mintsem eltérni a benne kifejezett elvek megcsonkítását, igen nagy hatást tőn a kormánynál.

Ha a válaszfelirat egyszerűen letett javaslata hiszekegye volt a nemzet politikai irányának: a közös teherviselés és az örökváltság kérdéseiben rejtett az eszközök legfőbbje, mely a nemzeti átalakulást elővarázsolhatja, s mely nélkül a haza, bár mily üdvösek legyenek is különben Írott törvényei, tetteleg sem alkotmányosan önálló, sem erős és virágzó nem lehetendett soha.

E két kérdésben közvetlenül a nép érdeke foglaltott; és a néptől csak úgy lehetett követelni csatlakozást a nemességhez az alkotmány védelmében, ha az érdekek, az átalakítás lombikából, igazságosan egyesítve, fognak kikerülni. De különben is, a nép nagy tömegének állapotjavulásától s az anyagi érdekek fejleményétől lévén az ország felvirágozhatása feltételezve: alig létezett már oly véleményárnyalat, mely ezen országgyűlésen, hol nem egyedül elvek diadala, hanem tényleges reformok kívántattak, e kérdéseknek a nemzet életére kiható fontosságát be nem vallotta volna. Nem arról volt többé a kérdés: legyen-e reform? hanem arról: miképen, mily korlátok közt legyen?

A közös teherviselés iránt november 29-kén Szemere Bertalan tőn indítványt, egyszerűen, mert, miként mondá, felesleges a bővebb fejtegetés e tárgyban, mely, hála istennek s a felvilágosodás és önzésteln hazaszeretet diadálának, pártkérdésből nemzeti ügygé fejlődött, s mely minden reformoknak annyira kezdőbetűje, hogy „a mely nap a közös teherviselés elve kimondva s alkalmazva lesz, a

napon lesz Magyarországnak alapja letéve másodszer. Indítványa röviden abból állott: „mondják ki és állítsák fel a karok és rendek a közteherviselés elvét a házi s hadi adóra és az országos pénztárra nézve. Szólítsák fel a főrendeket ezen elvnek elfogadására, miként arra is, hogy az elfogadás esetében egyezzenek meg egy országos választmány kiküldetésében, mely az elfogadott elvet gyakorlati s kellő alkotmányos biztosítékok mellett alkalmazza.“

Alig találunk a nemzetek fejlődésének történelmében szebb jelenetet annál, melyet a magyar nemesség felvilágosodótt nagyobb részének önzetlen, nagylelkű buzgalmában látunk, melylyel a közjó miatt ősi kiváltságairól lemondani, jogait az alsóbb osztályokra is kiterjeszteni (igyekezett). A magyar nemességet általában forró honszeretet s a szabadság iránti hűség jellemzé minden időkorban. E történelmi múltjának dicsősége iránt most sem volt az érzéketlen; s az óhajítás, e dicső múltat szenytelenül megőrzeni, a többi nemzetgazdasági s politikai indokok közt, melyek a közös teherviselés elvének elfogadását már oly slirgetőleg követelték, most is nem a legcsekélyebb súlylyal birt a nemesség előtt ezen áldozat megtételében. És e tekintetben bizonyára történeti emlékü maradand Kossuth beszédének ama része, melyben ő, a nép legkitűnőbb szónoka, Ítéletet mondott a nemesség ezredévi szereplése felett azon időpontban, melyben ez a privilégium teréről lelépni s a nép tömegével egygyé olvadni, jogban és teherben aránylag osztakozni készült. A nemesség c büszkeségét, e kegyeletét dicső múltja iránt ügyesen használta fel a szónok indokul a közös teherviselés elfogadására.

„A magyar nemességet — úgymond — egy ezredév históriája e nemzet léteinek talapatává szentelte fel. Ő írta be a magyar nevet, e jövevény nemzetiség nevét, Európa nemzeteinek arany könyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitörültenek, de azt nem, melyet

bele a magyar nemesség férfikarja írt. Ő vívta első sorban az ország lételének harczait; ő volt Európa tábor-szeme századokon át; s minden viharok között is nem tűnt fel nagy. epochalis eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy később Magyarhon földébe átültetést nem talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő műve. Es e közben a magyar nemesség az, mely jármot túrni nem tanúit soha, mely a szabadság arany fonalát kezéből soha egészen ki nem ereszté, melynek nevéhez egy históriai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egy nemzete sem dicsekedhetik, — azon históriai emlék, hogy mióta ez ország Magyarország, itt az absolutismus törvényesítve nem lett soha. Mind ez a magyar nemesség műve.

„Már kérdem én: ki lehetne oly kába, hogy ezen nemesség politikai állását annihilálni akarhatná? Mi bizonyosan nem, mert azért ver szivünk minden dobbanása, hogy a szabadság közkinccsé legyen, hogy mennél többekre kiterjesszék. Nem lehetünk hát oly fonák szándokkal, hogy a szabadság védeit szaporítani akarván, munkánkat ritkítással kezdenék, és kezdenők azon sereg lefegyverzésével, mely elég erős volt egy ezred éven át azt maga is megvédni. .. Nem, mi akarjuk, hogy a nemesség azon politikai súlyt megtartsa e nemzet közéletében, melyre históriája, birtoka, alkotmányos gyakorlottsága és századokon átszótt ezer meg ezer viszonyok által hivatva vagyon. De hát kérdem: mi módon lehet azt megtartania? Az által talán, ha az adómentesség szabadalmához ragaszkodva, magát a néppel s igazsággal folytonos ellentétbe helyezi? Nem, t. rendek, axióma az, hogy miután a zsarnokság ideje lejárt, politikai hatalmat csak azon úton lehet fentartani, a melyen szereztetett. De hát azt gondoljuk-e, hogy a magyar nemesség köztehermentesség által szerezte hatalmát s politikai súlyát? Ez úton nemcsak hogy soha sem szerezhette volna azt, de sőt, ha ezen úton járt volna, lételét

sem ismerné a história; mert a polgári állodalom oly természetű, hogy politikai heréket nem tehet hatalmasokká ... Hajdan a honvédelem mindennapi szüksége volt a legnagyobb, volt az egyedüli közteher. És a nemesség magát ezen teher alól nem csak ki nem húzta, de sőt egyedül viselé, egyedül horda azt vállain, s annak dicsőségében csak rendkívüli alkalmakkor adott részt más néposztályoknak. És tévé ezt annak tudatában, hogy a herék nem lehetnek hatalmasok. A közteherviselés azon alap, melyen a nemesség politikai súlya fölemelkedett; ez léteiének, ez jogainak kútfeje. . . Ha tehát óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses históriai előnyei fentartassanak, ennek csak egy útja van, az t. i. hogy az étellel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon; mert ez sokáig semmi esetre fenn nem tartható: hozzá ragaszkodni tehát nem tenne egyebet, mint a fentartható előnyöket is compromittálni. — Én pedig nem óhajtom, hogy a nemesség semmivé legyen; hanem óhajtom, hogy legyen a többi polgárok között, mint testvérek közt a hű elsősztlött, a hazának erős szögletköve, kinek vezérlő állása az ifjabb testvérekbe önbizalmat önt. Ura nem lehet a nemzetnek, de lehet vezére; ez gyönyörű hivatás, ezt tartsa meg, ezt megtarthatja, de csak azon áron, ha visszatér azon alap-hoz, melyen politikai hatalma felemelkedett; s az adómentességről lemondásának árán épségben veszi meg Sybilla kilencz könyvét, melynek első hármában meg van Írva, miként tarthatja fenn a nemesség a jövendőnek osztályában a nemzet elsősülöttségi jogait. Ennek most utolsó lehetősége áll a nemesség előtt, ha az adómentességről lemondását most megszavazza: — még most az önkénytes műve lehet, egy új boglár históriai koszorújában. De új tényezők vannak a küszöbön; — bebocsáttatásuk feltartóztatlan, s a lemondás érdeme és így annak bére sem lehetend többé a nemesség egyedüli sajátja.“

Azonban a képviselőknek e kérdés körüli meggyőződése gátolva volt szabad nyilatkozatában az utasítások által, mit e tárgyban egy megye sem mulasztott el adni képviselőinek. Az utasítások többségénél fogva nem lehetett az egész adókérdést egy szavazat által eldönteni. E kérdés már a lefolyt években három ágra szakadva tárgyalatott, s ezen alakban keltek az illető utasítások is. Házi adó, hadi adó, és országos pénztár a haza felvirágoztatására: ezek voltak külön czimei a közös teherviselés részeinek. Az akkori hangulat egyik vonása gyanánt érintsük meg, hogy a nagy birtokosok, főleg a házi adó iránt, nem nagy rokonszenvvel viseltettek, félvén, hogy a megyei gyűlések, melyek ezen adó kivetésében szabadon intézkedtek, könnyen igazságtalanságot követhetnek el a kisebbségben lévő nagy birtokosok irányában. A hadi adónak egyszerű elvállalását azok ellenezték leginkább, kik a nemességet a kormány számadás nélküli adókezelésének alávetni nem akarták. Azt hitték ugyanis, hogy a kormánynak számadásra kötelezése az által meg fog nehezítettetni, ha már a nemesség is ezen feltétel nélkül fogná a hadi adóban a részesülést elvállalni. Az adózásra tehát készeknek nyilatkoztak, mihelyt a kormány a megajánlott adó mirefordításáról részletesen számolni akar. A harmadikat, az országos pénztárt, már alig ostromolta valaki; legbuzgóbban pedig Széchenyi hazafi lelke óhajtotta, úgy tekintvén a dolgot, hogy vajmi sokára húzódnék el az ország közlekedési s egyéb anyagi szükségeinek pótlása, ha bevárni kellene, míg a nemzet a kormány felelőssége feletti vitát kedvező sikerrel végzi el.

Tanácskozás közben, az ügy őszinte barátainak nem volt nehéz megmutatniok, hogy különben bármi fontos, és külön kérdés gyanánt, méltán a legnagyobb buzgalommal követelendő azon biztosíték, mely szerint a nemzet kellő befolyását az adó kivetése, beszédese s mirefordítása tekintetében a kormány irányában épségben fentarthassa; mindazáltal a közös teherviselést ahhoz, *conditio sine qua*

non gyanánt kötni, a közügy nagy hátramaradása nélkül többé nem lehet.

A kérdés ez által igen megkönnyítettett, midőn az november 31-én, minden feltétel hozzákötése nélkül, de mégis a külön három czim alatt szavazatra bocsátattott. A képviselők utasításaik szerint vegyesen nyilatkoztak. Voltak ellenzékiek, kik egyik vagy másik adónemre tagadó-kig szavaztak; és voltak kormánypártiak, kik mind a bárom adózásra nézve elfogadták a nemesség hozzájárulását. A végeredmény szerint a házi adó többséget nyert, a hadi adó kisebbségben maradt, az országos pénztár végre, egy két megyét kivéve, közakarattal lón elfogadva. Az elvek életbeléptetésének módjait a főrendekkel vegyesen egy országos bizottmánynak kelle kidolgozni.

A főrendek conservativ párti része azonban nem tudta eltitkolni idegenkedését a házi adótól; s e szinten már-mar hajótörést szenved az alsóház indítványa, ha István főkerceg nádor maga közbe nem lép. Mihelyt ő e hangulatot észrevette, egy indítvánnyal lépett fel, miszerint t. i. a főrendek is hozzájárulván a képviselők javaslatainak országos választmány általi kidolgozásához, az egyes adónemek megvitatása s elfogadása a jelentés utáni időre kalaszatnák. Az indítvány elfogadtatván, a nagy kérdés a később beállott eseményekig függőben maradt ugyan a főrendeknél; az általános adómentességnek mindazáltal köztök sem találkoztak már pártolói; s az egész táblán — miként Széchenyi szokta mondani — a megkövesftlt conservativoknak csak egy „antidiluvianus exemplárja“ maradt fenn báró Vécsey Miklós személyében, ki a közös teherviselés minden ága ellen, a régi nemesi privilégiumok szellemében szónokolt.

Az úrbériségek örökös megváltását, a nagyobb birtoknak egyike, Lónyay Gábor tette, a rendek házában, indítványba. E tárgy az, mely iránt legsebesebben megtisztult s megállapodott a közvélemény. Az örökváltáság

azoktól, kik benne a demokratia rémalakját látják vala feltűnni, tizenöt év előtt még oly veszélyes, államfelforgató reformnak tartatott, hogy buzgóbb pártolása miatt Wesselényi Miklós hűtlenségi perbe fogatott, Kölcsey pedig, az ünnepelt szónok, oly dicsőén betöltött követi székéről lelépni kénytelenített. És az idős nemzedékből ki nem emlékezik az 1834-iki november 10-ki és december 10-ki ülésekre, melyekben az örökválság országgyűlési harcaink egyik legnevezetesebbikét, a legszenvedélyesebb s legmagasztosabb vitatkozást idézte elő? Most az már vitára is alig szolgált okú; inkább fejtegetés, mint küzdelem alakjában folyt a tanácskozás, melynek eredménye lőn, hogy Lónyay indítványa elfogadtatott, s országos választmány neveztetett, mely az úrbéri terheltnek a földes úr teljes kármentesítésével s reá nézve kötelezőleg, az álladalom közbenjárásával, eszközöndő megváltásáról részletes javaslatot dolgozzon ki.

Még fényesebb diadalát ünnepelte a szabadelvű radikalismus, melynek zászlóján egyik jelszól „a szabad föld“ állott kítűzve, az ősiség kérdésében. Az ősiségi birtokjogot még csak imént egy nagy sereg a nemzetiség főtámaszának, az alkotmány alapjának hirdette elfogúltságában. Most maga a conservatív kománypárt vezére, Somssich Pál tette meg az indítványt annak eltörlésére; mi természetesen az ellenzék által, daczára annak, hogy e reform jelenlegi kezdeményezését az ellenfél tőle eltulajdonította, nem kevesebb örömmel fogadtatott.

A harcznak, melyet az ellenzék a kir. előadásokra adandó válaszfelirat tárgyalásának alkalmával a bécsi kormányrendszer ellen megkezdett, a válaszfelirat letételével korántsem szakadt vége. Minduntalan újra s mind hevesebben megkezdett az ama sérelmek egyikének vagy másikának felvétele által, melyeket a válaszfeliratban csak általánosan kívántak volna megemlíteni; mert midőn a válaszfelirat letételét, egyszersmind végzéssé lőn, hogy e sérelmek orvoslatát mennél előbb s külön feliratokban sür-

gessék az ország rendei. E sérelmek a horvát tartományi gyűlés rendezése körül elkövetett státuscsinyt, a görög nem egyesült vallást érdeklő önkényes kormányintézkedést, az erdélyi részek ügyét s az adminisztrátori rendszert foglalták magokban. Az e kérdések felett támadt, annyi hévvel, oly szenvedélyesen folyt viták kimenetelétől függött, vajjon a nemzet vagy a kormány iránya emelkedik-e diadalra? — megmarad-e vagy lelépend a maga rendszerével Apponyi a kormányról? — alkotmányos vagy az absolutismusnak utat törő szellemben fog-e keresztülvitetni a nemzeti állapotok átalakulása?

A horvátországi sérelem, mint tudjuk, e két pontból állott: 1. hogy a horvát tartományi gyűlés a kormány egyoldalú parancsa által szabályoztatott, s e szerint abban a nemesség személyes szavazatától megfosztatott, csak a bán által meghívottaknak adatván szavazati jog; 2. hogy a túrmezei nemesség a Zágráb megyében eddig gyakorolt választási és szavazati jogában szintén kormányparancs által megkorlátoltatott. Elvileg egyelőre is lehetetlen volt ugyan törvénysérelemet nem találni abban, hogy ezen alkotmányos kérdéseket a kormány egyszerű parancscsal döntötte el, holott a kérdés csak az lehetett: vajjon az országgyűlésre, vagy a horvát tartományi gyűlésre tartozik-e azoknak elintézése? Minden esetre tehát csak alkotmányos elvekről, nem pedig a tartománynak az anyaországgal való viszonyairól volt szó e kérdésekben. Nehogy azonban az illyr párti horvátoknak legtávolabbról is alkalom nyujtassék elnyomatás felől panaszkodniok, az országgyűlés, mielőtt e kérdések eldöntésébe ereszkednék, azokat egy választmány által bővebben megvizsgálatni kívánta. E mérsékletre annálinkább felhivatva érezte magát a képviselők testületé, minthogy a két horvát pártnak ez országgyűlésen jelenvolt tagjai egymással eleitől fogva heves harcban álltak: a túrmezei gróf, Jozipovich A n t a l, a magyar-horvát párt feje, a nemesség szavazatának kizárásával megválasztott horvátországi

követeket számtalanszor nem csak törvényteleneknek jelentette ki, hanem egyenesen követelte is a rendektől, hogy Horvátország képviselőinek el ne ismertessenek, s ezen ld-vánatát Horvátországból felküldött petíciókkal támogatta. Ha e kívánatok s kérelmeknek minden bővebb vizsgálat nélkül enged az országgyűlés, könnyen a részrehajlás vádját vonná magára, minthogy épen ellenzéki tag s oly tárgyban emelte a panaszt, melyben a többség kétség kívül az ő pártján állott. A képviselő ház tehát egyelőre sértetlenül hagyta a horvátországi követek állását, s méltányos kíméletből a pártok iránt, a megbízott választmány tudósításáig egyszersmind a kormány ellen emelt vádnak vitatását is elhalasztotta.

Azt lehetett volna reményleni, hogy ezen kímélet után a horvát-illyr párt irányában, az egyetértés, vagy legalább a békés viszony a horvátországi követekkel nem fog megzavartatni. De a béke, fájdalom, nem sokáig tartott. Az összeütközésre a magyar nyelv tárgyában alkotandó törvény szolgált alkalmúl. Miután az országgyűlést megelőzőtt évek alatt többször történt, hogy a liorvát törvényhatóságok a magyar vármegyék leveleit, mivel magyarul voltak szerkesztve, el nem fogadták, múlhatatlanúl szükségessé vált a nyelvviszonyokat Horvátországban positiv törvény által szabályozni. E végett azon törvényjavaslat hozatott ismét szőnyegre, mely a múlt országgyűlés alatt nem nyert kir. sanctiót. A vitatkozás, melyet e felett a horvátországi követek nagy hévvel kezdtek meg, nem kevés keserűséget ébresztett a kedélyekben, bár a rendek a magyar nyelvet Horvátország önigazgatására kiterjeszteni nem szándékoztak, hanem csak a liorvát hatóságoknak a magyarokkal való érintkezésében kívánták azt a latin helyett hivatalossá tenni. E keserűséget nem is annyira e kapcsolat nyelvének minősége, mint inkább ama mellékkérdés öntötte el a vitatkozáson, mely, a nyelvvel kapcsolatban, a felett támadt, : vájjon a szlavóniai három megye, Verőcze, Pozsega és Sze-

latban? Tapintathiány volt Kossuthtól, ehhez még egy újabb vitatárgyat dobni a szőnyegre, Horvátország nevezete fölött.

Eszébe jutott neki, hogy a régen te Horvátországnak nevezett tartomány jelenleg nagyobb részben a török birodalomhoz tartozik; a mi pedig belőle még fenn van, jobbra a határőrvidéket képezi; e miatt tehát a Zágráb, Varasd, és Kőrös megyékből álló tartományt inkább a „kapcsolt részek“ nevezete alatt kívánta említetni a törvényben. E véleményétől később elállott ugyan, észrevévén, hogy e határozatlan nevezet később majd a Magyarországhoz tartozni követelt szlavóniai három megyére is könnyen kiterjeszthetik; de indítványának visszavétele által már nem volt képes egyszermind a keserűséget is kitörlni a kedélyekből, mely a kibékülésre némileg mutatkozott hajlamokat ismét elmérgeszte.

Egyébiránt maga a hivatalos nyelvet illető törvényjavaslat, mely Horvátország beligazgatásában a gyakorlatban lévő latint hagyta meg hivatalos nyelvül, sem volt képes megnyugtanni a horvátokat, kik tartományuk kebelében a magok nyelvét óhajtották már tenni az igazgatás közlönyévé. A szífkéblfiséget, melyet a rendek többsége e tekintetben elárult, lehetetlen nem gáncsolni; mert kétséget nem szenved, hogy a mily igazságos és méltányos volt az ő követelésük, hogy a mely igazságos és méltányos volt az ő követelésük, hogy a magyar koronától függő Horvátország az anyaországgal való viszonyaiban s érintkezéseiben ennek hivatalos nyelvével éljen: szintoly jogos volt a horvátok követelése, a latin helyett saját nyelvüket használni beligazgatásuk körében. Sokan a Horvátországban fenforgó pártszakadások s különösen az új divatú, úgy nevezett illy s a régi horvát nyelv miatt vívott harc s belső meghasonlás érveivel ügyekeztek igazolni a törvényjavaslatot; de mily gyöngé volt ez indok, s mily méltánytalan az e miatt való rendelkezés Horvátország beligazgatási nyelvét illetőleg, a főrendek házában maga R a t t h y á n i L a j o s kimutatta.

„Sem az igazsággal, sem a józan politikával össze nem fér az, — úgymond — hogy mi, kik felhagytunk a remény-nyel, hogy a magyar nyelvet a kapcsolt részekre ráparancsolhassuk, őket egy holt nyelv használatára akarjuk szorítani. Ez oly zsarnokság, melynek példája a történetekben nincs; ily félszeg és gyáva eszköz az egész világnak rossz-szálását és kaczagását idézné fel. Két tekintet van itt: az igazság követelése és a politika. Az elsőbbit már érinté; s némelyek csak a politikának kívánnak e kérdésnél súlyt adni, azon szempontból indulva: *salus reipublicae suprema lex esto*. Ha nem volnánk a létező törvények birtokában; ha a magyar nyelv diplomatikai polczra emelve még nem volna: hódolna e nézetnek, s elismerné, hogy lehet politika, melynek az igazság rovására van tanácsa; de a dolog ily állásában, itt a politikát feltalálni nem tudja. Nemzetiségünkre nézve el van vetve a mag; annak felvirágzását nem kell többé féltenuünk. Más most a teendő: feladatunk az, hogy alkotmányosságunkat valóságra emeljük. Ennek biztosítása s kifejlesztése mellett kell buzognunk; ez által teszztik le nemzeti nagyságunk falpkövét. Nemzeti nagyságunk azonban nem mozdíttatik elő, ha mi, bizonyos jövőben, Magyarország határait csak nyelvünk honosíthatóságig akarnánk terjeszteni. Bekövetkezhetik még az idő, hogy Magyarország régi határait visszanyerje; s e reményről le kellene mondanunk, ha a nemzet, nagyságát a magyar nyelvhez kötnők. Nem a nyelv affinitása szabja a geographiai határokat. Angol-, Franciaországban, mindenütt szembetűnő, hogy elszakadt egy része a nemzetnek, mely ugyanazon nyelvet bírta, s hozzá csatlódott egy más, mely más fajtól származott; mi bizonyítja, hogy a politikai affinitások többet hatnak a nemzet nagyságára, mint a nyelv affinitása. Azon kell hát lennünk, hogy oly alapot keressünk, mely a szomszéd nemzeteket mágnes gyanánt hozzánk csatolja: oly institutiókat vívjunk ki, melyek bámulásukat, irigylésüket idézzék elő. A kapcsolt részekben létező ide-

genkedés megszüntetése végett tehát be kell bizonyítanunk, hogy nem vagyunk gyávák az erősek —, és zsarnokok a gyöngék ellenében; hogy alkotmányunkat is tudjuk védeni, a külön nemzetiségeket is tisztelni. E tekintetben nincs reánk nézve veszély, mert egyebet nem kíván, mint, hogy fentartva diplomatikai nyelvűi a magyart, belligyeiket illetőleg a latin nyelv helyett a horvát nyelv használhatása mondassék ki. Ez megszüntet minden ellenünk lévő vádakat, és szóló szívesen oda veti népszerűségét áldozatul, ha ezt elérheti.“

A mire nézve Batthyáni Lajos a nemzetiségi féltékenység által vezérelt közvélemény ellenére oly férfias véleményfüggetlenséggel nyilvánítja nézeteit, s a mit a rendek többsége most, a rendes körülmények között elfogadni még nem akart: a nemzet azt egy hónap eltelte után, midőn saját nemzetiségét és alkotmányosságát teljesen biztosítva, a nemzetet a maga urává lettnek látta, minden nehézség nélkül megadta, de már későn, a horvátoknak.

Az ellenzék, hogy a maga célját, Apponyi kancellárnalt s az ő rendszerének megbuktatását, könnyebben s biztosabban elérhesse, a válaszfelirat letétele után, mint már említők, oly parlamenti taktikát követett, miszerint a reformi kérdések tárgyalása közben egymás után ama sérelmeket is szőnyegre hozta, melyek a letett válaszfeliratban megemlítve voltak. E sérelmek fejtegetései mind megannyi rohamos támadások voltak a kormány s annak alkotmányellenes rendszere ellen. Mihelyt egyik felhozott sérelem kimerítettet, vagy bővebb tárgyalása az illető választmány jelentéséig elhalasztatott: azonnal felvétellett egy másik, hogy így mindig legyen a szőnyegen oly tárgy, melyből a kormányt ostromolni, rendszerén rést törni lehessen. Azon vezérek harczmodorát követte az ellenzék, kik nem lévén elég erősek egy nagy csapással tönkre tenni ellenüket, azt folytonos nyugtalanító«, minduntalan ismételt támadással Ugyekeznek legyőzni. Miután a horvátországi

sérelem a választmány jelentéséig elhalasztatott, s a liorvát követekkel a nyelv s Horvátország nevezete fölött folyt viták bevégeztek, Kossuth azonnal a magyarországi részek, az úgynevezett „partium“ kérdését megejtette fel.

Miként tudva van, e sérelem abból állott, hogy a kor-1836-ki 21-dik törvénycikk rendelete szerint, Kővár, Középszolnok, Kraszna és Zaránd megyéket Magyarországhoz visszakapcsolni s ennek folytán e részek képviselőit a törvényhozásra meghívni, mind eddig szándékosan elmulasztotta; midőn pedig e részek hatóságai ellen a követküldés elmulasztása miatt, a törvényhozás meghagyása szerint, a főtörvényszék Ítéletet hozott, annak végrehajtását megátolta. A kérdés olyneműl vala, hogy abban ügyes szónok igen nagy erőt fejthetett ki, és keményen sújthatta a kormányt. Egyrészt azon indokok fejtegetése, hogy a nemzet annál erősebb leend a kormány irányában, mennél kevesebb részekre van szakadva s mennél inkább összefolynak minden elemei a haza középpontjában, szóval a nemzeti egység eszméje, már maga is népszerű lévén, biztosan számíthatott a közönség tetszésére. Másrészt a bécsi kormányrendszernek a nemzet érdekei ellen ható irányát sehol sem lehetett kézzelfoghatóbb módon felvilágosítani, mint e tárgyban; mert tagadni nem lehetett, hogy az említett 1830-ki 21-dik törvénycikk végrehajtásának elmulasztása által a kormány bűnös gúnyjátékot űzött a világos törvénynyel: nem csak hogy a végrehajtást különféle hiú ürügy alatt elhalasztó; de a közvéleményt mind Erdélyben, mind különösen a visszakapcsolandó részekben valóban botrányos ármánnyal Ugyekezett e részek visszakapcsolása ellen felizgatni; és azután az ekképen önmaga által előidézett nyilatkozatokat a törvény nem teljesíthetésének tárnokai gyanánt mutatta fel. Kossuth két óráig tartott beszédében, melyet e sérelem felett mondott, nemcsak a közvá-
 rakozást teljesen kielégítette, hanem önmagát is meghaladni látszott. A nagy szónok beszédei közt van több, melyek,

kivált az utóbbi forradalom korszakában, a szenvedélyeket hevesebben felkorbácsolták, az indulatokat szinte az őrzőségig felfokozták: de nincs egy is, mely a tárgy teljes ki-merítése, a sérelem alapos, meggyőző bebizonyítása, a lia-zafiúság szent érzelmeinek ihlettsége s az előadás ereje és szépsége által oly mélyen hatott s oly osztatlanul megnyerte volna mindenki tetszését, mint e remek beszéd. Előadása végén indítványozd, hogy ezen százados, botránys sérelem hala-dék nélküli orvosoltatásának eszközlése végett a főherczeg nádor közbenjárása kéressék ki. „Szeretném, úgymond, megkérlelni a fergeteget, óhajtanám a törvény teljesítésé-nek öröme fölött elfelejteni a múltak fájalmát: kivetem te-hát az orvoslat utolsó reményhorgonyát a mérséklet köte-lén, de azon határozottsággal, hogy, ha ezen remény is csalna, jöjjön bár a mi jó, én a legszigorúbb törvényes eszközök elővételére vagyok kész, mintsem gyáva panasz-szai tőrjék, hogy a magyar törvény, a törvényhozás méltósága, a bírói hatalom törvényes hatósága, eltiportatva maradjanak.“

A beszédnek oly általános, oly mély lett hatása, hogy a kormánypártiak kezéből, lia tán lett volna is különben kedvük a küzdelemre^ a védelem minden fegyverei kihul-lottak. Babarczy, a kormánypárt egyik vezérszónoka, minden ellenvetés nélkül elfogadta az indítványt. És a gyű-lés elnöke a következő szavakkal monda ki a határozatot: „Vannak örömneppek, miként a magán családok úgy a nemzetek életében is; ilyen ünnepe a táblának e mai nap, melyen megmutatta, hogy a midőn nagy nemzeti czélok forognak szönyegen, a pártok el tudnak némúlni, vagy ön-ként adják magokat társul azok létesítésére.“ És midőn-a kormánypárt szónokai még csak megkísérteni sem bátor-kodtak, védeni a kormányt az ellene annyi erélylyel, oly leplezetlenül kimondott súlyos vádak ellen, önként igazolták Kossuthnak a beszédje elején tett amaz állítását, hogy ezen s hasonló abnormis állapotoknak kulcsát lehetetlen

másban találunk, mint — fájdalom! abban hogy, védelemzésben, sem a magyar dolgok felett a magyar kormáin, sem az erdélyiek felett az erdélyi kormány nem intézkedik; hanem intézkedik mind kettő felett az idegen német bumm kratia. És ez a botrányos dolognak legbotrányosabb kulcsa.“ A közelgő márcziusban végre feltámadt nemzeti szabadság napjának sugarai ezen sérélmét is, annyi egyébbel együtt, eloszlatták a nemzet egén: a részek miatti sérelem megszünt Erdélynek az anyaországgal egyesülésében.

Mind ezen pártküzdelmek közt azonban az adminisztratori kérdés volt a legfontosabb, a harcz tulajdonképeni tárgya, a pártok törekvéseinek fő czélja; mert ennek eldöntésétől függött: megmarad e Apponyi a maga rendszerével a kormányon, vagy megbukik azzal együtt. Az országgyűlés kezdetétől fogva egészen a márcziusi napokig e tárgy volt az országgyűlési események fő rugója. Az adminisztratori rendszerből eredt sérelem behatása alatt tűzte ki az ellenzék, válaszfelirati javaslatában, az ország igazgatásának teljes törvényes függetlenítését, mint egyetlen óvószeret a kormány törvénysértései ellen. Ezen ügy irányában elfoglalt állás határozta meg a követek színezetét; ez vont választófalat a pártok között; és az ellenzék ezt tekinté tagjai szilárdságának próbakövét. „In hoc signo vinces“ mondá Szemere, az ingerült hangulatban folyt vitások alatt. A kormánypárt viszont igen engedékenynek mutatá magát az ingadozóbb egyének iránt, bár mely más ügyben csatlakoztak az ellenzékhez, feltéve s kikötve, hogy az adminisztratori kérdésben neki fognak segédkezet nyújtani a kormány politikájának megmentésére.

Az országgyűlés megnyitásakor a negyvennyolcz közül mintegy harmincz megye követeinek volt egyenes utasítása, sérelem gyanánt tekinteni az adminisztratori rendszert s annak megszüntetését sürgetni. És bár a válaszfelirati viták alatt a kormány minden követ megmozdított az adminisztratorok által a megyei gyűléseken, hogy követeiknek e tárgy-

ban kedvezőbb pótutasításokat küldjenek: az eredmény mégis azt tanúsítja, hogy a válaszfelirati viták, melyek a kormányrendszer súlyos jelentőséget s veszélyes következményeit oly élesen kimutatták, nagy hatást tőnek az országban, s a pótlékutasítások, melyek e viták befolyása alatt készültek, az ellenzéknek inkább kedvezőnek, mint a kormánynak.

Ehhez járult, hogy a válasz felirat letétele után az alsó ház bizottmányt nevezett ki, mely az adminisztratív rendszemben rejlő sérelmeket részletesen előterjeszse. Elnöke e bizottmánynak lievnáth Zsigmond követ, lelke pedig Kossuth, cs munkája, mely jobbjára ez utóbbinak tollából folyt, tükre vala a magyar közjognak. Kifejtve találtattak benne az ország alkotmány szerinti beligazgatásának minden elvei, s ezekkel élesen szembe állítva az adminisztratív rendszernek a municipális életet s ezzel együtt az országalkotmányos önkormányzatát halállal fenyegető törvényi létségei; szóval a munka igen jeles, nagyszerű volt s méltán aggodalmakat ébresztő a kormánypártban.

A kormánypárt, bár a világ előtt jó reménységet szillett ez ügy belső győzedelme iránt, önmagát nem ringathatta többé Husinkban. A követek többségének utasítása az adminisztratív rendszert kárhóztatta; a kormánynak most is, főleg W i r k n e r kancelláriai titkár által mozgásba tett alatomos csábításai a követek közt nem biztattak oly sikerrel, hogy a kérdés felett támadandó nyílt vitákban a többség részére hajoljon; sőt bizton előrelátható vala, hogy a bizottmány jelentésének hatása eldöntő, s mihelyt az közzététetik, a csata veszítve leend a kormány részén.

E körülmények közt sem veszé el azonban bátorságát, nem mondott le minden reményről a kormánypárt, kivált miután a nádorban is tevékeny szövetségést nyert vala. István főherceg jól tudván, hogy az adminisztratív kérdés tárgyalása által az ellenzék egyenesen Apponyi kancellár megbuktatását tűzte ki céljául; de tudván azt is, hogy

Apponyi állása a kabinetben elég szilárd arra, hogy keményebb összeütközés esetében a maga lemondásának benyújtása helyett az országgyűlés feloszlatását eszközölje ki, s e lépésre valóban el is van határozva, — minden módon oda működött, hogy e kérdés, mielőtt tárgyalásba vétetnék, valamely compromissum által jidéztessék el. E végett gyakoribb tanácskozásokat tartott. Lónyay János bereg-raegyei főispánnál, ki iránt maga múlt évi körútja óta nagy bizodalommal viseltetek, s ki Becsben is nem csekély befolyással birt. A közbenjáró szerepre e tekintélyes urat e fölött még az is különösen ajánlható, hogy fia, Menyhért, beregmegeyi ellenzéki követ által az országgyűlési többséggel is könnyen érintkezésbe léphetett.

Lónyay János azon reményét fejezte ki a főherczeg nádor előtt, hogy ha a kormány az ellenzéki többségnek leginkább szíven fekvő három reformpontot, a közös teherviselésre, az örökváltságra s a városok rendezésére vonatkozó törvényjavaslatokat elfogadja, s e felett az ellenzék az adminisztratori rendszer elejtéséről egy előleges nyilatkozat által biztosítja, — a többség maga is örömet eláll e sérelmes kérdés tárgyalásától. A főherczeg, kinek igen természetesen, leghőbb óhajtásai közé tartozott, a vezérlete alatt folyamatban levő ezen első országgyűlésnek mennél elébb jó végét látni, örömmel fogadta Lónyay János tervét, s annak elfogadtatása végett haladék nélkül Bécsbe utazott. A terv azonban itt eleinte egyáltalában nem tetszett. Sem a kormány erősebb befolyásáról a megyékben — mi az adminisztratori rendszer főczélja volt — nem akartak még lemondani; sem az ellenzéknek ama három reformkérdésre vonatkozó törvényjavaslatát nem voltak hajlandók módosítások nélkül elfogadni. Apponyi kanczellár maga biztata csak a főherczeget, hogy ő a kabinetben tapasztalt kedvezőtlen fogadtatás mellett is reméli kieszközölhetni a kívánt engedményeket, mihelyt a főherczegtől teljes biztosítást, nyer

az iránt, hogy ezek árán az ellenzék valóban leteszi az adminisztrátori kérdést.

A főherceg nádornak Pozsonyba e biztatásokkal visszatérte után Lónyay Menyhért; atyjától utasítva, mindenek előtt Kossuthal közli a tervet, mint olyant, melyet a főherceg nádor valósítani nem csak óhajt, de remél is. — Kossuth a tervet, lényegére nézve hajlandónak nyilatkozott elfogadni; a három törvényjavaslat szentesítése árán kész letenni az adminisztrátori kérdést, feltéve, hogy a kormány a rendszert a jövőre elejti, s ez iránt az országgyűlést eleve biztosítja; ily biztosítást azonban ő csak abban látna, ha Apponyi a kormánytól elmozdíthatná. Ezt tehát ő *conditio sine qua non* gyanánt kívánja, kijelentvén egyszersmind, hogy Lónyay Jánost szívesen fogadja kancellárnak. Kossuthnak e föltételét azonban a főherceg, ki épen Apponyi befolyása, által reméle kieszközölni a kívánt engedményeket, elfogadhatónak nem találván, az érintkezés e tárgyban végkép megszakadt az ellenzék vezérével.

A viszonyok azonban az ellenzék keblében, s különösen a Kossuth személyét illetőleg, az országgyűlés eddigi folyama alatt immár olyanokká fejlődtek, hogy mind a főherceg nádor, mind a két Lónyay, János és Menyhért, Kossuth mellőztével is megkísérhetőnek vélik a terv létesítése érdekében a továbbműködést. Kossuth tekintélye s népszerűsége egy idő óta tetemesen kezdett csökkenni. Ő a maga pártszelei irányában koránt sem birt azon finom tapintattal s mindenkit lekötelező, kíméletes engedékenységgel és szerénységgel, mely az elmúlt országgyűléseken oly kedvelté s kívánatosná tette Deák Ferencz vezérletét. Báláz előkészítő tanácskozmányokban mindig Deák véleménye volt túlnyomó: ő megelégedett a vezérlet ezen nemével, megelégedett az egyező értelemmel, melyet bölcs tanácsai által pártjában előhozott; ő, bár maga is hatalmas szónok, másoknak sem irigyelte a szónoki koszorúkat; sőt szívesen és sokszor engedte, hogy a mit ő indítványozott, ő

fejtett s főzött ki a tanácskozmányokban, egyik vagy másik, szónoki híre vágyó követő társa terjesztsze elő a nyilvános ülésben. Maga hiú, uralkodni vágyó nem lévén, senkinek hiúságát, kényesebb érzékenységét nem sértette: megelégedett, hogy az ügy az ellenzék értelmébeu és szándéka szerint győzzön, bárki arasson is aztán közvetlenül koszorút a szószekeu. Ezért az ő dicsősége semmivel sem volt kisebb: kedvessége, tisztelete ellenben egyre nőtt követő társai előtt, kik önként fejet hajtottak a lángeszű s mégis szerény, nem elhízott, nem kíméletlen, uralkodni nem vágyó vezérnek.

Deáknak e tekintetben épen ellentéte volt Kossuth. Bár az országgyűlésen, törvényhozó minőségben, először jelent csak meg annyi idősebbek s már több országgyűléseken nagy dicsőséggel működött követő társak közt, mégis eleitől fogva azon elhízott felsőbbbséggel ragadta meg pártja vezérletét, melyet előbb a hírlapvezetésben megszokott. Alig volt ugyan társai közt valaki, a ki tőle a vezéri szerepet eltulajdonítani akarta volna; de bár hallgatag meg egyezéssel elfogadták is őt pártvezérnek, tőle méltán a Deákéhoz hasonló szerénységet s kíméletet igényeltek. — Benne azonban nagyobb volt az uralkodási hajlam, kielégíthetlenebb a hírvágy, elolthatlanabb a népszerűség szomja, égetőbb az annyi jeles tulajdonok mellett alaptalan féltékenység, s ezért kevesebb a mások iránti kímélet, mintsem hogy mind többeket el ne keserített s maga ellen fel ne ingerelt volna azok közül, kik, bár magok is jelesek, különben önként követék volna lángeszének ihlettségét, és szívesen belevegyültek rendkívüli szónoklatának inegtapcsolásába. Szerénytelensége, s legbensőbb barátaival is nem egyszer éreztetett felsőbbbségi igénye, melynél fogva egyedül s mindig és mindenk felett tündöklöm kívánt; az erősebbeket elhomályosítani törekedett, a gyöngébbektől az alkalmat a kitűnésre gyakran elragadta, mind meguntabbá, tűrheterlenebbé tette uralkodási vágyát. Az erősek öntudata s a gyöngébbek hiúsága egyaránt megsértve vagy háttérbe

tolatva érezte magát általa, ki a szabadelvűség népszerűségét, a hazafiság dicsőségét, a szónoklat koszorúját, az ellenzéki párt minden érdemét monopolisálni vágyott, kinek jellelességét, kitűnő tulajdonait egyébiránt senki, legkevesebb ellensége sem tagadhatta.

E viszonyok közt Kossuthnak saját pártja kebelében számos irigye és titkos ellensége támadt, kik közül többen talán még a pártigv kárával is készek voltak neki ártani, öt a közvéleményben megbuktatni, s mind tűrhctlenebbé vált dictátorsngát magokról lerázni. Már pedig az adminisztratori sérelmet, melyet Kossuth, miként a választmány munkálatából kitűnt, mindenek közt leginkább összekötött a maga személyével, — leghevesebben óhajtott oly módon keresztülvinni, hogy Apponyi a maga rendszerével annak áldozatává legyen, — e sérelmet az említett terv szerint békésen elintézni annyit tett, mint Kossuthot kibuktatni vezéri állásából.

K viszonyok az ellenzéki párt keblében annál ingerlőbben hathattak a conservatív Lónyay Jánosra, Kossuth mellőztével is megkísérteni a szóban forgó terv sikerítését, minthogy ekként egy fontos mellékcél elérésére is kilátás nyílt. Ő tehát, a főherczeg nádor megegyeziével, Menyhértti a által Szentkirályival, l'ázmándyval és Lónyay Gáborral lépett újabban érintkezésbe. A kormány részéről Ígért concessiók az említett három reformkérdésre nézve oly kecsgetető színben tűntek fel e követek előtt, hogy a tervet elfogadhatónak ítélték. Különösen Szentkirályit, ki a városok új szervezetének kidolgozásában a múlt országgyűlés alatt annyi buzgalommal s elöszeregettel fáradozott, s azt, köztudomás szerint, kedvencz tárgyaként igyekezett keresztülvinni, úgy látszik, leginkább e reform sikerítésének kívánsága bírta az ajánlat elfogadására. Midőn azonban a nádor utóbb maga is egyenként beszélt mindazokkal, kik a tervben megnyugodtak, Szentkirályi határozott biztosítást kívánt a kormány részéről Ígéreteinek teljesítésére. S e

végezt nemesük azt kikötötte, hogy a kormány Írásban is kötelezze magát, hogy ama három reformkérdésre vonatkozó törvényjavaslatokat annak idején elfogadandja, hanem az adminisztrátori rendszer elejtése iránt az országgyűléshez leküldendő királyi leirat fogalmzatát is velők eleve közölje.

A kancellár e kívánatokról a nádor által értesítettvén. azokat haladék nélkül közíé a kancelláriának országgyűlési bizottmányával; s bár ennek keblében a királyi leirat terve némi ellenzésre talált, s különösen Bárt,-ti és Zsedényi udvari tanácsosok, a felségnek az országgyűlési tárgyalásokba beleszólását nem helyeslén, inkább azt ki vánták, hogy az alsó ház által az adminisztrátori kérdésben készítendő felirat felküldése a felső ház által gátoltassék meg: Apponyi mindazáltal e sérelemnek országgyűlési tárgyalását minden áron mellőztetni óhajtván, mind a leirat fogalmzatát, mind a bárom reformpontra vonatkozó biztositást lekiildé a nádorhoz. A főherczeg ezen iratokat vévén, Szentkirályit, Pázmándyt, Lónyay Gábort és Menyhértet azonnal magához hivatá, s az iratokat előttük felölvastatá. A négy képviselő azokat némi módosítással fogadta el, s az irántok a kancellárnak adandó választ maga Szentkirályi irta meg. A főherczeg ezután Béésbe sietett, hogy a kancellárnak a terv elfogadtatásában a kabinet által segedelmet nyújtson.

Ezen alkudozás és az abból származott terv nem csak Kossuth, hanem Batthyáni előtt is nagy titokban tartott; mert ámbár e két státusférfiú közt sem létezett már mindenben oly teljes egyetértés, mint az országgyűlés előtt, e tárgyban még tökéletes volt köztök az egyesség, s Batthyáni nem kevésbbé kívánta megbuktatni Apponyit és kormányrendszerét, mint Kossuth maga. S z e i n e r e sem volt beavatva a titkos alkudozásba; vagy ha tán volt is arról tudomása, nem állott a szövetségbe; mi később, midőn a titok fátyola föllebbentetet, tekintélyét nem kevésbé emelte

az ellenzék s a közönség előtt s kétségkívül egyik oka volt annak, hogy a márcziusi események alatt a miniszteri tározók betöltésénél elsőseget nyert Szentkirályi és Pózmány felett.

A titkos megállapodás január végső napjaiban jutott Batthyáni és Kossuth tudomására Szentiványi Károly által, kit a tervbe avatottak, de sikertelenül, szintén megnyerni igyekeztek. He ekkoron már a nádor s a kancczellár is özeit értek a kabinetben; s a főlierezeg a következő leirattal tért vissza Pozsonyba, mely aztán eddig páratlan vihart keltett fél az alsó házban.

„Fenséges főlierezeg stb. kedvelt híveink! Folytonos királyi gondoskodásunk sokkal lényegeseb részét képezi kedvelt Magyarországunk őszintén óhajtott és szeretve ápolit java és virágzása, semhogy azok között, mik erre bármely irányban hatást gyakorolhatnak, figyelmünket elkerülhették volna azon aggodalmak s. különféle eszmék, melyek a megyei kormányzás körében a múlt országgyűlés óta tett intézkedéseink, — nevezetesen a fenforgó kivételes körülmények által igényelt, számosb főispáni helytartók kinevezése folytán, több törvényhatóságokban, a kedélyek eléggé nem sajnálható felingerlésével, sőt több lielytt magának a közigazgatás nem csekély hátramaradásával és atyai szándékunk teljes félreértésével keletkeztek.

„És ezek annál fájdalmasabban hatottak atyai szivünkre, minél számosabb példáit adtuk uralkodásunk első pillanatától fogva: hogy az ősi alkotmánynak s ennek szilárd oszlopait tevő megyei szerkezetnek szeplőtlen megőrzését, úgy a hazai törvénynek, s ezek közt az 1790-ki sarkalatos 10-ik törvényezikknek is, sérthetetlen fentartását megszeglietetlen királyi tisztünknek tartjuk, s minél erősebb és mélyebb azon meggyőződésünk: hogy midőn az érintett intézkedések által egyedül a közigazgatás és józan kifejlesztés tekintetében szükségelt, hatályos megyei és országos

kormányzás üdvös sikeríthetésére czéloztunk, a végrehajtó hatalom törvényes köre legkisebb részben sem lépett át.

„Neveli ama méltó fájdalunkat azon tapasztalás, hogy az érintett módon ébredt féltékenység s azon balvélemény, mintha a hazai törvények által szentesített megyei szerkezet és kormányzói rendszernek az 1723-ki 56-dik t. czikkkel ellenkező megváltoztatása czéloztatnék, a kedélyek nyugalma és a bizodalom csökkentésével nemcsak több törvényhatóságokban még folyvást léteznek; hanem már a jelen országgyűlésnek folyamatára is oly káros hatást látszik gyakorolni, melynek következtében az annak körébe tartozó komoly feladatoknak általunk legélenkebben óhajtott eredménydús megoldása tetemesen megnehezíthetik.

„Miután tehát atyáskodó indulatunknál fogva legfőbb kívánságunk, hogy királyi székünk s bú Magyarországunk között az aggodalomnak bármi neme soha gyökeret ne verhessen, sőt már csirájában is elfojtassék: ezen okból Kedveltségedet és Bőségeket minden lépéseink törvényszerűségének s egyedül a hon javára irányzott törekvéseink egyenességének érzetében, csupán bú alattvalóinknak, habár alap nélkül keletkezett, de tényleg létező aggodalmok tökéletes elosztatása s a kedélyek mielőbbi megnyugtattása végett, saját ösztönünkből bizonyossá tenni kívántuk: hogy a főispáni helytartóknak százados gyakorlat szerint ugyan, de a körülmények igényeihez képest nagyobb számmal történt, kinevezése által sem a megyék törvényes állása, sem a főispáni hivatal hatásköre csoukíttatni, sem valamely új, az 1723-ki 56-dik t. czikkely és az 1790-ki 10-dik t.-czikk szellemével ellentétben lévő rendszer felállítatni avagy az 1827-dik évi pünkösdhó 28-kán, 6888 szám alatt ezen viszonyokra nézve kelt kir. válaszban kifejtettek, mellőztetni nem szándékoltalak; hanem főkép az czéloztatott: hogy az előhaladt kor által okozott mozgékonyabb közéletnek változó jelenetei között, kivált a helyhatósági sajátságos viszonyok irányában önként megnehezült ország-

kormányzásnak törvényes működhetése okáért, az ennek főkellékét képező megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás, a főkormányzóknak az 1723-ki 56-dik t. ezikk rendelte állandó örökődése alatt gyorsabbá, szabatosakba és hatályosabbá. tétessék; — egyszersmind pedig, több főispánoknak személyes és hivatalos viszonyaiból eredt akadályok megszűntével a megyei főkormányzók, a méltóságukkal járó kötelességeiknek tökéletes teljesíttetése végett, azon állapotba tétessenek, mely az idézett t. ez. üdvös rendeletének teljes értelemben megfelelem].

„Újabban meggyőződvn tehát ebből Kedvességed és Hűségtek, hogy kedvelt Magyarországnk kormányzásában s a közélet lépcsőnkénti kifejlesztésében alkotmányszerűség-nél semmit inkább nem óhajtunk, midőn a törvényhozás elmellőzésétől egyébként is távollevő, atyáskodó szándokunkhoz képest, az 1827-ki pünkösdim 28-kán 6888. sz. alatt kelt kir. válasz tartalmához tovább is ragaszkodva, a főispáni helytartóknak kinevezését csak kivételes esetekre alkalmazni, a megyei szerkezetet pedig s a főispáni hivatal méltóságát minmagunk ezentúl is teljes épségben megőrizni s az utóbbit., mihelyt az említett akadályok eleuyészendek, mindenütt törvényes hatóságába helyzetetni határozott akaratunk lenne, bizton várjuk: hogy ezen kir. nyilatkozatunk után az egyedül kedvelt Magyarországnk valódi javát eszközlő és a törvényes ösvénytől soha el nem távozó intézkedéseinket fiúi bizodalommal kísérni. és a többekben támadt féltékenységtől felmentve, hazafiul törekvéseiket, az 17t0-ki 13-dik t. czikk rendeletét szem előtt tartva, elfogulatlanul azon komoly törvényhozási feladatokra fordítani fogják, melyeknek szerencsés megoldásában az ország jövő boldogságának alapját, atyai szívünk pedig élénk óhajtásának teljeseését találná fel. Kikhez egyébiránt stb. Ferdinánd m. k. gróf Apponyi György ni. k. Zsedényi Eduárd m. k.“

A királyi leirattal sem a konzervatív sem az ellenzéki párt nem volt megelegedve: a conservatív nem, mivel abban szerfelett nagy concessiót látott a közvélemény iránt; az ellenzék sem, mivel benne csak üres ígéreteket talált, melyeket soha sem szándékoznak teljesíteni.

Az ellenzék a leírt előzmények után a maga sorait e kérdésben megfogyva látván, a leirat nyilvános tárgyalása előtt bárom napig tanácskozott a teendőkről. Többen azok közül, kik a titkos alkudozásban részt vettek, névszerint Szentkirályi, Pázmándy és Lónyay, Gábor, meghíúsulva lát - - ván várakozásukat, melyet a leirat által eszközözendő megelegedésre nézve tápláltak; sőt tapasztalván, hogy az ellenzék többi tagjai, a kormánypárt fondorlata által felingerelve, az adminisztrátorok ellen még hevesebb harezot kívánnak mint előbb, — meggyőződtek, hogy, ha a titkos megállapodáshoz hívek maradnának, pártjuknak kellene c fő kérdésben megszakadnia, s a nélkül, hogy Kossuth tekintélyének ártanának, önmagoknak kellene kilépniük az ellenzékiek sorából; ama magállapodástól tehát visszaléptek. Egyedül Lónyay Menyhért maradt meg azután is a téren, melyre előbb közösen állottak.

De bár ekként visszanyerte is némileg tömörebb állását az ellenzék, mégis nagy mérsékletet látott szükségesnek a maga eljárásában. Ama három előkelő tagjának megtérése még nem biztosította neki a többséget; mert több esetben tapasztalta már, hogy egynémely megyének követi egymást ellenkező szavazattal megsemmisítették, mitől most is méltán lehetett tartani. Ezen kivid mérsékletet tanácsolt mind a szőnyegen forgó reformkérdések szerencsés megoldhatásának tekintete, mind maga e királyi leirat is, mely önként érkezett, s tagadhatlanul közelítést foglalt magában a nemzeti közvéleményhez. A leirat hevesebb megtámadásának következményei ennél fogva igen kellemetlenné vállaltanak. Ha annyira tán nem megy is a kormány, hogy az országgyűlést szétoszlassa; de legalább az igazság

nemi színével vádolhatta volna világ s ország előtt az ellenzék, hogy a körülményekkel megalkudni egyáltalában nem akar, s makacs ellenzéssel löki vissza a kormány legjobb szándokait még akkor is, midőn ez a sérelmeket orvosolni, a nemzet óhajtásainak megfelelni hajlandó: s mind ezt csak azért, mivel kívánsága nem egészen teljesíttetik.

E nézetek különösen a fenforgó kérdésben nagy súlyt nyerhettek. Mert habár kétségtelen, hogy az úgy nevezett adminisztrátori rendszer, következetesen keresztülvive, egy bizonyos idő múltával, teljes diadalra emelheti vala alkotmányunk-romjain az osztrák burokratiai absolutismust: az e rendszerből eredő minden sérelmeket azonban még sem lehetett oly világosan s kétségbevonhatlanul bebizonyítani a törvény betűivel, hogy, miként, például, a partiam kérdésében. clnműlni kénytelenítették minden ellenmondás. E sérelem, bár mindenek közt a legsúlyosabb, az alkotmány s törvényeknek inkább szellemébe mint betűjébe ütközött, úgy annyira, hogy találdaidnak kormánypártiak, kiknek hazafiúi érzelmeit tagadni nem lehetett, s kik a magok szempontjából kiindulva, e kérdésben nem láttak sérelmet, habár különben megfoghatták is, hogy az aggodalmat gerjeszt az ellenzékben.

E körülmények s tekintetek arra bírták az ellenzék, hogy ő maga is tegyen némi concessiót a kormánynak, mely a közeledésre önként megtette az első lépést. A kormány, úgy látszék, bár csak kénytelenségből ugyan, de mégis kész volt már felhagyni az adminisztrátori rendszerrel, csak hogy azt botrány s hibájának egyenes bevallása nélkül tehesse. Ennél fogva semmitől sem félt annyira, mint az alsó házi bizottmányok e rendszert illető munkálatától s annak tárgyalásától; mert e tárgyalás, Kossuth vezetése alatt, a kormánynak kétségkívül számos botrányos hibáit napfényre vala hozandó. Épen e tárgyalás meggátlása végett szövettek ama fondorlatok is, melyeknek a szőnyegen forgó

leirat lön eredménye. Az ellenzék e három napi tanácskozmánya tehát azon határozattal fejeztetett he: hogy eláll ugyan a választmányi munkálat felvételétől s a sérelem részletes tárgyalásától; de a leiratban adott általános és puszta Ígérettel meg nem elégedhetvén, a sérelemnek az országgyűlés folytatában tényleges orvoslását kíváltja: miszerint tudniillik azon harminczkét megyébe, hol most adminisztrátorok működnek, a régi törvényes hatáskörrel főispánok neveztesse ki; a kancellár pedig szűnjön meg egyenes összeköttetésben lenni a főispánokkal, hanem a kormány ezentúl a törvények értelmében, a kir. helytartótanács által, a megye közönségéhez intézze a maga rendeleteit.

A tárgy február 5-kén vétetett fel nyilvános kerületi ülésben. A fulladásig tömött terem, a sok jelekben mutatkozó kedélyingerültség, a hallgatóságnak, a belépő követeket, politikai színezetükhöz képest, hangos éljennel vagy püsszegésekkel kíséző véleménynyilatkozatai: mind megannyi bizonyosságai valának az élénk részvétnek, melylyel a közönség a fenforgó kérdés iránt viseltetik, s előre sejtették a bekövetkezendő ingerült vitatkozást.

Az ülés megnyilván, az ellenzék részéről Szent iványi Károly tette meg, az említett határozat szerint, az indítványt a felséghez küldendő válasz tartalmára nézve, kijelentvén: hogy pártja a speciális sérelmi tárgyalás terére még nem is lép, s ezt csak kényszerítve teendi, ha mérséklete nem méltányoltatnék. A feliratban pártja nevében hálát kíván nyilváníttatni a fejedelemnek, hogy az alkotmányt sértetlenül fentartani, s a megyei rendszer körül a törvényhozás útján kívül tett intézkedéseket megszüntetni ígéri. De kimondatni kívánja, hogy a nemzet aggodalmi igen is alaposak, s azokat csak az új rendszernek még az országgyűlés alatt megkezdendő tényleges megszüntetése által lehet eloszlatni; hogy szükséges intézkedni arra nézve, miképen a közigazgatás a helytartótanács útján vezettessék, a főispáni hivatal előbbi törvényes állásába

visszahelyeztessék s a főispánok oda utasíttassanak, hogy ők ne adminisztráljanak, hanem az 1723 ki öG-dik t. ez. értelme szerint, az adminisztráció felett csak örködjenek.

Azonban Bereg követe, Lónyay Menyhért, ki társai közül egyedül maradt a titkos megállapodás által kitűzött téren, mindjárt Szentiványi után megtette ellenindítványát, melyben azon hozzáadással kívánja háláját kijelenteni a fejedelem iránt, hogy megelőző leirata a nemzet aggodalmait megszüntette.

Miután a kormánypárt vezérei Lónyay indítványát elfogadták, még Kossuth szólalt fel, bővebben fejtegetve az ellenzéki indítvány horderejét. „Ha alkotmányunk az 1790-ki 10-ik t. ez. szerint életben s épségben volna — úgymond — s a fejedelem személyes akarata tüstént életbe is léphetne: akkor igenis megvárhatnék, hogy az adott szó nyomban végre is hajtassák. . . De miután úgy vagyunk a hogy vagyunk; miután az 1827-ki leiratban sem foglaltatik más mint az, hogy csak kivételes és rendkívüli esetekben fognak adminisztrátorok neveztetni, és mégis azt látjuk hogy, e kir. biztosítás ellenére, harminczkét adminisztrátor van: ebből azt látjuk . . . hogy a kormány eljárása nincs mindig összhangzásban a fejedelem akaratával. . . Mi a loyaltás és kiegyenlítés terén állunk, s a kormánynak méltányolni kell azon mérsékletet, hogy az ország rendei, kiknek az adminisztrátori rendszer körül keserű egyes sérelmeik vannak, az egyes sebek felszaggatásához most nem nyúlnak; hanem az általánosb rendelkezések szükségének kijelölésével megelőgeszcnk, melyek ha végrehajthatnak, hiszem és remélem, hogy a nemzet aggodalma teljesen meg lesz szüntetve ... Es csak így érezhetjük magunkat felmentve azon kedvetlen, de törvényes kötelességtől, hogy e tárgybeli sérelmek részletes megvitatását, az e végre megbízott küldöttség munkálata nyomán, sür-gessük, s azonnal felvétetni indítványozzuk.“

A szavazás végre szenvedélyes izgatottság s remegő várakozás közt megkezdett. A megyék közül Gömör követével huszonhárom, Bereg indítványára előleg csak huszonkettő szavazott. Veszprém és Bihar megyék követei egymást megsemmisítették. Midőn Bihar szavazásra szólított, Reviczky, e megye második követe, a beregi indítványra szavazott; mire követtársa, Papszász, fölállván, könyes szemekkel, a lelkesedés hangján kiálta fel, „hogy Bihar százados szelleme alkotmányszeretet volt, hogy demoralisáció ölte el a nemzeteket, s hogy neki nem kell hír. rang, dicsőség, hivatal, neki szabadság és haza kell!“ Szavazatát szűnni nem akaró éljenvihar követte s az ellenzék számos tagjai feléje rohantak, kezét szorítani a szabadság-lelkesedett védőjének. A nagy zaj és ingerültség miatt a szavazással egy párszor várakozni kellett. Tetőpontját érte el azonban a feszültség s majd a vihar, midőn Simon, Soprony követe, állott fel, a szavazásra. A gömöri indítványra, Bihar és Veszprém szavazatainak egymást megsemmítő ellentéte után, a sopronyi követ felálltaig 23, a beregire 22 szavazat esett. Az ellenzék részére már biztosnak látszék a diadal; mert tudatott, hogy Soprony nem rég az adminisztrátori rendszer ellen adott pótutasítást követeknek. De ki festhetné le az ellenzék bámulatát s ingerültségét, midőn Simont oly értelemben hallá szavazni, hogy, megyéje az adminisztrátori rendszert sérelemnek tartván, ő, küldői szellemében, Beregh indítványára szavaz. Ez annyit tett, mint utasítása ellen szavazni. Ekként 23 szavazat esett mind a két indítványra. Még csak Horvátország követei voltak hátra; tőlök függött a fontos kérdés eldöntése. Hogy azonban ők a kormánypárt részére adják szavazatokat, mindenki eleve is tudta; mit aztán szavazatuk nem is késett igazolni.

A beregi indítvány tehát a sopronyi követ és Horvátország szavazata által többségre jutván, el lőn fogadva. És most a viharnek és zavarnak egy leírhatatlan jelenete állott

elő. A követek néhányan egymással heves szóváltásba eredtek, és az elnök sokáig hiába ügyekezett csendet eszközölni.

Midőn a zaj némileg csillapúit, Kossuth emelkedett fel üléséből s csendet kért, mert, úgymond, a haza és szabadság jövődjéről van szó. Es aztán elkeseredett hangon kiálta fel: „Ám vessenek számot magokkal, kiknek tetszett a dolgot így élére állítani; e szavazat következtében az országgyűlésen béke többé nem lehet: legyen hát harez, miután az engesztelődés ajánlatát visszataszították, — és lesz harez az utolsó perczig. Azon uraknak, kiknek utasítása az adminisztrátori rendszert sérelmesnek bélyegzi, tetszett Bereg indítványára szavazni: ám lássák; szóló őket feleletre nem vonhatja, de azt megjegyzi, hogy e szavazás által nincs még eldöntve, Vajjon a rendek az adminisztrátori rendszerben fekvő egyes sérelmeket is el akarják-e dobni vagy nem? S ő most már indítványozza a választmányi munkálat felvételét.“ „Tény, — mond egyebek közt — hogy harmincz megye az adminisztrátori rendszert sérelmesnek ismeri; s ennek ellenében mit jelenthet e szavazás?... főmör követe oly indítványt tett, melyet maga sem tartott jónak; de megtette azt hazafiúi resignációval, a jó béke kedvéért, hogy megkísértse a közélet ösvényét. Ezen út nem tetszett, sőt tetszett ingerültséget s aggodalmakat idézni elő. Maga a tény szól, hogy a cél nem más mint ő fenységét a nádort, ki ezen új rendszerben részt nem vett, szintén belevonni, hogy magas személyéhez támaszkodhasanak; de szóló minden erővel rajta lesz, hogy a nádor méltósága és népszerűsége fentartassék . . . Kijelenti, hogy nem feszíti meg ugyan a húrokat pattanásig; de meg sem eresztí azokat“ ...

Simon, Soprony követe, nyíltan bevallá, hogy utasítása ellen szavazott ugyan, de mert azon közgyűlésen, melyből az kelt, az ellenzék mesterségesen idézte elő a többséget, ő meg van győződve, hogy a közelebbi köz-

gyűlés szavazatát helyeslendi. Mire Szemere, hosszú beszédben megmutatván, hogy a kir. leirat a fenforgó aggodalmak egyikét sem szünteti meg, s még csak el sem ismeri a sérelmet, — alkalmat vett Simon szavazásából kiemelni az utasítási rendszer czélszerűtlenségét. „Utasításokat lehet, úgymond, adni; de becsület és hazafiság egy darab papirossal a szivbe nem önthető.“

Az ülés a szavazat daczára eredmény nélkül s a legnagyobb izgatottságban zárott be; az elnök semmi végezést sem mondott ki.

Még több napig, de egyaránt eredménytelenül folyt a heves vitatkozás, mely által az ellenzék legalább a felirat szerkezetében ügyekezett megmenteni, a mit lehetett, a hajótörésből. Február 10-kén végre egy magántanácskozásmányban, melyet Kossuth Gömör, Bereg és Békés követeivel Szemerénél tartott, ezen utolsó egy felirási javaslatot mutatott elő, mely elfogadtatván, az egész ellenzék által pártolandó vala.

Az új felirati szerkezet kevésben különbözött Szentiványi indítványától, melynek lényege abba ügyesen belé illesztetett. Most azonban, bár a társaitól szigorúan korholt beregi követ abban megegyezett, a kormánypártnak lön elene kifogása, mely az új szerkezetnek hevesen ellenmondott. A kedélyek ingerültségében a vitatkozásnak és szóváltásnak mind újabb anyaga merült fel, s mennél tovább tartott, annál inkább elmérgesedni látszék a küzdelem. Miután igen számosán szólották, Kossuth ismét hatásteljes modorában mutogatta az új rendszer alkotmányellenes irányzatát. És ha, úgymond, a kormánypárt annak megátalkodott védelmével az ellenzéket kényszeríti e reformokra szánt országgyűlést is gravaminálissá tenni: ám annak következményei reája esnek vissza; mert legyenek bár mik e következtetések — és Európa jelen forrongó állapotában nem kívánja megjósolni, mik lehetnek e következtetések, — az ellenzék, pártoltatva a nemzet közvéleménye által, teljesen

el van határozva nem tűrni, hogy e gyűlöletes és veszedelmes rendszer gyökeret verjen. És valóban többen kijelentek, hogy, ha a sérelem tényleg nem orvosoltatik, készek a hadi adót megtagadni. A nagy aggodalommal kísért szavazat végre most tizenhárom szótöbbséggel az ellenzéknek biztosította a győzedelmet.

Midőn e tárgy a főrendeknél február 29-én szőnyegre került, Párisban a forradalom már diadalát ünnepelte. Bizonyos tudósítások még nem érkeztek ugyan Pozsonyba a nagyszerű eseményről; de már a kósza hírnek is nagy volt a hatása. Batthyáni Lajos és Teleki László, mint már az ellenzéki követek közül is többen, kijelentették, hogy az ügy fontosságához képest nagyon is engedékenynek tartják ugyan a rendek feliratát, s azt, bár vele megelégedve nincsenek, csak is azért nem ellenzik, mivel általa a rendek a kibékülés útját kívánták megkísérteni. A kormánypárt is megegyezett ugyan; de a feliratot, valamint azon többi, egyébiránt bár mily fontos tárgyalásokat is, melyek e heves vitatkozások alatt a városok rendezése, honosítás, sajtótörvény stb. iránt folytak az országgyűlésen, pár nap múlva elborították a még sokkal fontosabb váratlan események hullámtorlatai.

NYOLCZADIK KÖYYY.

**AZ ÁTALAKULÁS FORRADALOMSZERŰ
KERESZTÜLVITELE.**

ELSŐ FEJEZET.

A párisi forradalom hírére támadt új reformirány.

A szabadelvű reformpárt már négy hónapon keresztül folytatta heves parlamenti harczait a kormány s a vele szövetszövetkezett felső táblai conservatív többség ellen, a véggyőzedelemnek mindinkább enyésző reményével. Alig volt már tagja az országgyűlésnek, ki ama síikernek csak némi részével is kecsegtette volna magát, melynek majdnem biztos várásával kezdette meg törvényhozói pályáját. Az ad minisztrátori kérdésben a szabad alkotmányosság s önkormányzat elve rejlett, s annak mikénti megfejtésétől függött a reform jövő iránya: ettől függött, vajjon sikerül-e a reformpártnak a maga demokrats radikál szellemében kivívni az átalakulást; vagy kénytelen lesz annak vezetését a kormánynak engedni át, mely azt azután a maga érdekeinek gyarapítására irányozandja. A kormány támogatva a felső tábla conservatív többsége által, minden erejét megfeszíté, minden hatalmában “álló módot s eszközt ráfordított, hogy olyképen fejtessék meg a fontos kérdés, miszerint a nemzeti reformtörökvések vezetését egyszer mindenkorra kezére kerítse. És azok után, mik Apponyi kancellár nézeteiről és szándékairól a közönségben elhírhedtek, alig lehetett kételkedni, hogy a kormány, mihelyt meggyőződik,

hogy célját jószerével el nem érheti, épen nem késendik felosztatni az országgyűlést. És valóban e szándok már mindinkább érlelődék Bécsben. Február első heteiben, midőn Pozsonyban a leirt szenvedélyes viták folynak vala. Apponyi kancellár, immár komolyan foglalkodék az országgyűlés elosztatásának kérdésével s azon intézkedésekkel, melyeket e tény netalán szükségessé fogna tenni. El volt határozva még arra is, hogy, ha azon ellenzéki követeket s főrendűeket, kik a szétosztási parancs daczára politikai célokból Pozsonyban vagy Pesten együtt maradnának s gyűlést tartanának, elfogassa, a pesti Radikál Kört, az ellenzéki párt fő tűzhelyét, bezárassa, egy teljhatalmú királyi biztost kellő katonai erővel ellátva Pestre küldjön, a megyei gyűlések tartását ideiglen felfüggeszse. S hogy mind ezt mindjárt akkor nem tette foganatba, midőn az adminisztrátori ügyben felküldendő felirat indítványa Kossuth értelmében elfogadtatott, talán csak Szögyény alkancellár ellenészrevételei okozták, ki az időt azon intézkedésekre még nem tartá megérkezettnek, s csak akkorra tanácsla halasztatni, miután minden szelidebb, alkotmányos eszközök siker nélkül fogtak maradni.

Az ellenzék vezérei előtt e szándok érlelése nem maradt titokban, de eljárásukat már nem volt képes megváltoztatni.

Az alsó ház szabadelvű többsége a felső tábla ellenzékével irányban, törekvésben egygyé olvadván, változtatlanig el volt határozva megvédeni a szabad alkotmányosságelvét s az átalakulás eddigi irányát, és hajlandóbb volt eredmény nélkül szétosztatva látni az országgyűlést, mintsem önkezével Írná alá a maga bukásának Ítéletét. A kedélyek hangulata napról napra felszültebbé lőn; és miután az adminisztrátori rendszernek, mely az összes birodalmi minisztérium határozatából tétetett foganatba, teljes megszüntetését, mikép azt a rendek ez iránti feliratukban kö-

vetelték, várni alig lehetett, a remény is mindinkább enyészett, hogy a viszonyok jobbra forduljanak.

Így álltak a magyar közügyek, midőn február végső napjaiban Bécsbe, Pozsonyba híre érkezett, hogy Párisban a forradalom kitört, Lajos Fülöp a fővárosból megfutott s a reszpublika kikiáltott. E hír alig érhetne volna valaha készületlenebb, zavartabb állapotban, mint most, a monarchia kormányát. A politikai rendszer, melyet I. Ferencz és minisztere, Metternich herczeg, 1815-ben megalapítottak, rég túlélte magát, s a birodalom, mely folyton e politika szerint kormányoztaték, azon hajóhoz hasonlita, mely évek óta nem tataroztatván, jelenleg szúette bordákkal, tátongó repedésekkel s hézagokkal, árbocz, kötélzet s értelmes tengerészek nélkül löketett a hullámos tenger vészei közé.

A birodalom történetét századunk első felében, kivált mikor a harcok zaja lecsöndesült, a megalapított kormánypolitika szerint, a kiskorúság járszalagáú vezetett nép néma szenvedései s a kormány kényuralmi tettei, korlátlan hatalomgyakorlata képezik. A nép sorsa felett kizárólag néhány főrangúnk kis csoportja határozott, kik kényök-kedvök szerint intézkedtek minden szellemi s anyagi érdekek felett, a közigazgatásra magoknak kizárólagos jogot igényeltek, s nemcsak nem túrték a kormányzottak részvétét a köztigyek igazgatásában, de még azt is rossz néven vették, ha a politikai tigyek csak beszéd tárgyaivá is lettek a műveltebb körökben. És miként a közigazgatásban csak önkényüket tárták szabályozónak, úgy az iskolából, sajtóból s társadalomból is száműztek minden szabad véleményt.

E kényuralomnak természetes következménye lett, hogy a felelősségre nem kötelezett, semmi által nem korlátolt, erőfeszítésre semmi által nem ösztönzött hatalomvivők, a hatalom háborítatlan birtokában eltespedtek, tétlenségbe sülyedtek, s annak megszokása által végre képtelenné váltak minden tevékenységre. A birodalom kormánya gépszerűen döcögött előre a megszokott úton, minden irány-

eszme, minden korszerű javítás nélkül. És ha itt-ott, a haladó kor fejleményei miatt göröngyössé vált is az út; a tétlenségükben megvénült kormányzók, bár érezték is néha a döezögés kényelmetlenségeit, irtózva minden erőfeszítéstől, melyet a gép kijavitása vagy új irány választása igényelt, a legszükségesebb módosításokat is napról-napra halogatva, folytatták megszokott, kényelmes tétlenségüket, míg végre a kitört forradalom egy ki nem kerülhető sziklát hengerített útjukba.

A közügyekről teljes tudatlanságban hagyott népek sokáig gondatlanul engedék magukért gondolkodni, akarni, tenni a kormányt. De a hiányok s hibák az avatatlanoknak is mind szembeötlőbbekké lettek, s a kényelmetlenségnek, nyomásnak, szenvedésnek ébredező érzete rajtuk is mindinkább elhatalmazott. Daczára a külföldtől való elszigeteltségnek s a censura tilalmainak, a világosság mind derítőbb sugarakban kezdett elhatni hozzájuk. A keletkező vasutak, a nagyobbodó utazási kedv a jobb létnek örvendő, miveltebb nyugat felé, s ennek összehasonlítása saját gyámoltalan, pangó állapotaikkal lassanként mind többeket gondolkodásra ébresztőnek sorsuk felett, s mind szélésebb körökben terjesztők az elégületlenséget az örökös tespedéssel s a vágyat egy jobb, virágzóbb lét után. Miként ébredtek fel a magyarok, miként küzdöttek a megcsontosított kormányrendszerrel az elutasíthatlan reformokért, történelmünk, folyamában bőven ábrázoltuk. Lassanként a többi népeket is hasonló haladási vágy ragadta meg, mely mind kiáltóbb ellentétben kezd vala nyilatkozni a kormány tespedő tétlenségével. A népek kinöttek a kormány politiaális járszalaga alól, s minden tilalmak s akadályok daczára elég vakmerőekké lettek nem csak gondolkodni közállapotaik felől, hanem elégületlenségöket is mind hangosabban nyilvánítani az uralkodó rendszerrel, mely, mialatt öket kiskorúságban s minden közügytől távol tartá, minden szellemi s anyagi

érdeket veszendőbe engedett hanyatlani tétlenségében és gőgös szűkkeblőségében.

A haladás vágya mindenekelőtt a cseheknél kezdett határozottabban nyilatkozni. Az 1840. táján megindult nemzeti mozgalmak mindinkább szabadelvű politikai reformokat célzó izgatássá vált. Első célul a parasztsztyály viszonyainak megváltoztatása, az úri jogok eltörlése tüzetett ki, mi azonban egy átható igazgatási reformot feltételezett s oly tevékenységet igényelt a kormánytól, milyenre az uralkodó kormányrendszer, melynek lényeges tulajdonságát épen a lomba tétlenség tette, teljesen képtelen volt. De annál tevékenyebb és szívósabb lón a cseh reformpárt izgatásainak folytatásában s minden eszköz és alkalom megragadásában, melylyel az uralkodó rendszeren rést törhetett s a maga céljait előmozdítható. Ezen izgatások, 1848-ig menten haladva, ha nyilvános veszélyt nem hoztak is a kormányra, de mind több kellemetlenséget és zavart készítettek számára.

De sokkal komolyabb volt ennél a lombard-velencei mozgalom, mely 1840. után egészen megváltoztatta addigi jellemét. A titkos társulatok, összeesküvések, felkelési kísérletek egy nemzedék óta háborgatták Olaszország nyugalmát. Ezen eszközök sikeretlenségét közügyéinek jobbrafordítására átlátta végre az olasz nép, s más ösvényre lépett, hogy nemzetének újjászületését hatékonyabban eszközölje. A könnyelmű francia lázongások utánzása helyett férfias erények s politikai szilárdság megszerzése lón törekvései céljává. A titokteljes összeesküvéseket nyílt néptüntetésekkel váltotta fel, s becsületes eszközökkel elérhető gyakorlati célok valóstására fordító tevékenységét azon ábrándok és bűnös tettek helyett, melyek miatt az olasz szabadelvűség eddigelé annyi kárhozattást vont magára. A szabadelvűség diadala Svájcban a pártos szövetség (Sonderbund) reactionárius törekvései felett, Olaszországnak is hatékony például szolgált megkettőztetni erélyét az idegen uralom ellen. Az olasz nyelvű, de Svájckoz tartozó Ticino canton lón.

középpontjává a lombard-velencei nemzeti párt Ausztria ellen irányzott támadásainak. Innen intéztettek azon tüntetések, melyek Lombardiában és a velencei tartományban 1847. őszétől kezdve oly komoly jelleget öltének. Milanóban Romilli ujdon kinevezett érsek bevonulása, Velenczében az olasz tudósok gyülekezete oly élénk tüntetésekre használtattak fel, melyeket csak fegyveres erő közbeléptével és szigorú rendőri szabályokkal lehetett lecsöndesíteni. De az ekként megindult áramlatnak nem lehetett többé sikeresen gátot vetni. Bergamo példájára mind több városokban tartományi vagy municipalitási gyűlések tartattak, melyek a törvényszerűség leplébe burkolózva, bizottmányokat neveztek ki a menten növekedő elégtelenség okait megvizsgálni. Ezek eredményei nyomán utóbb komoly felterjesztések küldettek a kormányhoz a szükséges reformok, engedmények megadását sürgetők. Az olasz nemzetiség jogainak teljes elismerése, personal unió, az igazgatásnak a bécsi udvari kancelláriától való függetlenítése, egy valódi nemzeti képviselő megalkotása, a sajtó szabadabb mozogtatása: ezek valónak mindenütt a kormányhoz intézett feliratok közönséges tárgyai. De miként engedhetett volna a bécsi kormány e kívánatoknak, melyek az eddig tényleg uralkodó elveket oly nyíltan s határozottan kárhoztatták? Honnan vették volna hatalomviselői az erőt s önmeggyőzést bevallani, hogy eddigi absolut kormányuk, melyet oly dicsőségteljesnek tartanak vala, merő hibákon s tévedéseken alapúit? Honnan az üntagadást, megszokott, egyedül helyesnek vélt kormányrendszerüket egy újjal fölcserélni? A bécsi kormány mindenha gyáva gyengeségnek tekinté engedni a nép kívánatainak: most is erőszakos eszközöket határozott tehát fogamatba vétetni a népmozgalom ellen. A hadi törvények kihirdetése már az év végén határozottá lett, s rögtön fogamatba vétele csak azért halasztatott el, mivel még hasznosnak látszék a színlelés a többi hatalmak előtt, hogy Ausztriának nincs mitől félnie a maga kebelében. A had-

sereg azonban egyre szaporíthatott az olasz tartományokban, úgy hogy márczius elején Radeckzy tábornagy 80,000 fegyverest számlált a maga parancsai alatt. Az olasz nép azonban e készülétek által korántsem hagyta magát megfélemlítettetni, s mindinkább sokasuló s növekedő tüntetésekkel válaszolt a kormány eljárására, mely daczára a fegyvererő felhalmozásának sem mert nyúlni erélyesebb rendszabályokhoz. Február végéig oda fejlődtek az ügyek, hogy Metternich egy sürgönyében gr. Dietrichstein londoni követhoz, kénytelen volt megvallani, hogy a forradalom Olaszországban már uralomra jutott.

De a német örökös tartományok hangulatában sem talált már sok megnyugtatót a bécsi kormány. A politikai szabadság és nemzeti egység rég jelszól hangzott a német birodalomban, s annak vágya Ausztria német lakosait is mindinkább áthatotta; mi annál veszélyesebbé válhatott az uralkodó rendszerre nézve, mivel éppen az osztrák németiség tudta legjobban, mily gyöngye kezek vezetik a kormányt, mennyire képtelen a kabinet erőteljes elhatározásokra, s mily kapkodok, fejvesztettek minden bonyodalom alkalmával a lomha tespedésben megvénült kormányférfiak. Nem lehet mondani, hogy e veszélyeket be nem látta volna Metternich, - de ha ezek elhárításának, s némi reformoknak szükségéről mind gyakrabban hallá is őt beszélni környezete: a kényelemvágy, az erőfeszítéstől való irtózás elhittette vele, hogy az alkalmas idő e reformokra még nem érkezett meg; s bár a nép azokat mind nyíltabban követte, évről-évre halasztotta, mihez rég hozzá kell vala fogni.

A reformok szüksége az igazgatás egy ágában sem volt annyira égető, mint a pénzügyben. Talán a tőzsdei köröket kivéve, szinte közvéleménynyé vált az állambukás elkerülhetlensége, mihelyt komolyabb bonyodalmak találnak felmerülni az erópai politikában. Néhány év óta, mihelyt valamely fekete pont tűnt fel a politikai láthatáron, vagy midőn a kormány minduntalan megújuló pénzzavaraiban

ismét a szokásos kölcsönzésekhez folyamodott, Bécs mindannyiszor tele volt keserű élczekkel a kormány államgazdálkodása felett. E bajt ugyan leginkább az okozta, hogy a kormány semmivel sem titkolódzék inkább, mint bevételei s kiadásai budgetjével; de mivel a nép ennél fogva teljes tudatlanságban volt a közháztartás viszonyairól: az általánosan elterjedt bizalmatlanság, talán a valónál is feketébbnek képzelvén az állapotot, komoly veszélylyel fenyegette az állam pénzügyét. E bizalmatlanság azonban nem is volt alaptalan; mert bár, miként Magyarország, úgy az örökös tartományok is a természet gazdag adományainak örvendhettek, melyek egy helyes igazgatási s államgazdasági rendszer által kellőleg kifejtve s értékesítve, majdnem kimeríthetlen forrásaivá válhattak volna az államnak is; de az uralkodó kormányrendszer szűkkeblűsége, egyes érdeknek egyoldalú s esztelen túlkegyelése, a bár rossznak ismert, de megszokott régi kezeléshez való kényelmes ragaszkodás mellett a pénzügy valóban mind nyomorúságosabb állapotba süllyedt, az udvari kamara mind aggasztóbb zavarokba bonyolódott. A kormány csak néhány hónap előtt kötött volt egy új kölcsönt, s 1848 elején, midőn a mind válságosabb jelleget öltött politikai viszonyok a hadi készüléteket múlhatlanokká tették, már ismét oly finánczinség állott be, hogy az olaszországi hadsereget sem lehetett úgy felszerelni, miként azt Radeckzy sürgeté. A közelgő politikai vihar sejtelmei s az 1811-ki állambukás emlékezete a népet remegéssel tölté el hasonló csapás ismétlésének gondolatára. Az aggodalom e miatt oly hangossá lón Bécsben, hogy a kormánykörökbe is felhatott. Kübeck kamaraelnök, kiben a jó akarat nem hiányzó, az államconferenciában indítványt tón, hivatnának össze a tartományi rendek képviselői, hogy a pénzügy állapotáról teljes felvilágosítást nyervén, a bevételek s kiadások egyensúlyba hozásáról véleményt adjanak. De az újításoktól iszonyodó kormányférfiaknak ez sem tetszék. A Párisból érkezett

nyugtalanító hírekre nyiladozni láták magok előtt a tátongó mélységet; de a hosszú tespedés, a megszokott tétlenség által megbénított erejük már nem volt képes fölemelkedni a válságos idő viszonyainak magaslatára, nem volt képes oly határozatok alkotására, oly eszközök megragadására, melyek, ha el nem háríthatták volna is a közeledő vihart, legalább meggyöngíthették volna villámaid.

Február közepe óta, midőn a párisi izgalmak mind lázasabb jelenetekben törtek ki, Bécsben is menten nagyobbodó félelem gyötré a hatalomviselők kebleit, mi csak határozatlanságukat növelte. Metternich herczeg azonban pillanatnyi kábultság után, melyet benne Lajos Fülöp megbuktának híre okozott, hamar összeszedte magát s nyugalmat színlelt. Azonnal magához hívatá Apponyi kancellárt, s a hírt vele közölvén, mondá, hogy az őt nem lepte meg.

A francia ügyek állapotában ezen eseményre, úgymond, már hetek óta számított, sőt az eshetőségek felett üzeneteket is váltott Lajos Fülöp királylyal. A király meg van győződve, hogy elizetése esetében, néhány hónap múlva, magok a francziák vissza fogják őt hívni s megkérni a trón elfoglalására.

De volt légyen ez apathia, elbizakodottság vagy büszke színlelés Metternich részéről: a bécsi népre szintúgy, mint a magyar törvényhozó testületre rendkívül nagy lőn a hírnök hatása. Bécsben e hatás első eredménye lőn, hogy a bécsi bank pénzjegyeinek értéke iránt különben is gyöngye bizalom mintegy varázsütéssel végkép elenyészett. A bécsi bank, mind a mellett is hogy magánintézet volt, függetlenségét a bécsi absolut kormány irányában nem volt képes megőrizni. A kormány nem csak túlnyomó befolyást gyakorolt annak intézkedéseire, hanem budgetjének évenkénti deficit-jét is rendszeren a banktól felvett kölcsönökkel fedezte, s így ennek sorsát saját pénzügyi bonyodalmainak kerekéhez kötötte. Hogy e bank állapota, bár tulajdonkép osztrák intézet volt, Magyarországot is mélyen érdekelte, igen meg-

fogható abból, hogy nálunk is a forgalomban lévő pénz legnagyobb részét e bank pénzjegyei tették. Midőn azért a februári forradalom szele a bécsi politikai láthatárt fellegekkel borítá el, a bank állapota is feszült aggodalom tárgya lett a közönségben; mert mindenki tudta, hogy a bank, a kormány szükségéi pótolhatása végett, az érték-alapnál sokkal több bankjegyet bocsátott ki. Mindenki a nyilvános pénztárakba sietett ennél fogva, bankjegyeit arany s ezüst értékre felváltani, s vagyónát a gyanított bukás előtt biztosítani. A bankban csak mintegy 20 milliónyi érezérték létezett, holott a forgalomban lévő bankjegyek névszerinti értéke a kétszáz milliót is meghaladta. Néhány évvel azelőtt felényi érezérték is alig volt letéve a bank táraiban; de a bizodalom akkor rend - dlietlen lévén, senkinek sem jutott eszébe vagyónát féltene. Most azonban alapjaiban megrendült a bécsi finanszrendszer. A közbizodalom enyészte a bankot elkerülhetlen bukással, a kormányt elláthatatlan zavarral fenyegette, ha ez a dolgon inég idején nem segít valamikép. Azt hitték, ha a váltani siető nép kívánsága kielégítettik, néhány nap múlva a páni félelem is majd csak megszűnik. Midőn tehát látták, hogy a nép oly tömegekben ostromolja reggeltől estig a pénztárakat, miszerint az eddigi pénzváltó helyeken mindenkit már a felváltás gépies munkájának túlhalmozottsága miatt sem lehet kielégíteni, több fiók pénzváltó helyek nyitattak meg. De a dolgon már ez sem segíthetett: a közönség tudta az érezérték elégtelenségét. A bizodalom a szakadatlan váltás daczára is egyre csökkent; a bukás elkerülhetetlennek látszott, s mindenki aggodat másán nézett azon nap elébe, melyen a felváltás betiltatván, vagy megszorítatván, a bankjegyek érteke alább szálland, vagy, mint sok félénk hitte, egészen meg fog szűnni; a bankot tehát szakadatlanul ostromlá a pénzváltók serege.

Pozsonyban a párisi események híre a pártszínezet természete szerint majd kitörő örömmel, majd súlyos aggodalomnak, minden színezetben majdnem lázas izgatottságnak lőn forrásává. A mérsékelt tagokat már a bankjegyek hitelének csökkenése is mély aggodalomba ejtette a jövő miatt, melynek kétes borújában rémképek merültek fel leikök előtt. Balogh Kornél, Győr vármegye conservatív párti követe, küldőinek utasítása szerint, már márczius 1-jén bejelentő, hogy a fennforgó finánczviszonyokat tekintve indítványt szándéka tenni az alsó tábla kerületi ülésében. Az indítvány, mely aztán márczius 3-kán meg is tétetett, röviden a következőkből állott:

„Visszatekintve Európa azon pénzbonyodalmaira, melyeket a francia forradalom előidézett, s melyek következései a magán viszonyokra nézve még élénk emlékezetben vannak; s tigyelmezve az újabb eseményekre is, melyek a pénzügyre már is befolyást gyakorolnak, lelkében aggodalom ébredt a forgalomban levő pénzjegyekre nézve. A tárgy felett nem akar előidézni hosszas vitatkozást; mert ezélja nem a hitel megrázkódtatása, hanem az aggodalom lecsillapítása. Azért egyszerűen indítványozza: kéressék meg ő felsége, hogy a bank állása, különösen a forgalomban levő bankjegyek mikénti fedezettsége iránt a nemzetet felvilágosítani s megnyugtatni méltóztassék.“

De ezen indítvánnyal, bár annak következtében a bank igazgatósága Pozsonyba rögtön küldöttséget utasított, s a kedélyek megnyugtatása végett a bank állapotának kimutatását számos követekkel közölte, a reformpárt legtöbb tagja már nem volt kielégítve. A századnak változatos viszontagságai között a bécsi udvar súlyos bonyodalmai több ízben alkalmat nyújtottak a nemzetnek a tőle követelt számtalan áldozatokkal megváltania a maga mostohán kezelt érdekeit. A nemzet ezen alkalmakat, részint az okólni önkárán sem tudó nagylelkűségétől indítatva, részint ármányosan rászedetve felhasználni mindannyiszor elmulasz-

totta. És utóbb mindig fölösen lett oka megbánnia mulasztását. Most azonban, midőn az adminisztrátori rendszer által okozott sérelem s ez iránt folyt viták a kormány iránt nagy elégedetlenséget ébresztettek s a kedélyeket lieves izgatottsággal tölték el: a naponként érkező hírek, melyek mind nagyobb mérvben mutatták fel a párisi eseményeket, többekben rögtön megcrlelték az elhatározást, a kínálkozó alkalomból a lehető legnagyobb hasznot eredményeztetni az alkotmányos átalakulás s egyáltaljában a nemzeti államélet kifejtésének és megszilárdításának javára. Azoknak, kik ekként gondolkodtak, egyike volt Kossuth Lajos. De nem csak e nézetek s hazai czélok, hanem más személyes okok is munkások voltak arra nézve, hogy Kossuth ez alkalmat egy új irány előteremtésére felhasználja.

Gróf Széchenyi Istvánnál egy idő óta nagy fontosságú tanácskozmányokat tartottak a követi kar s felső táblai ellenzék néhány kitűnőbb egyéniségei. Az ernyedetlen buzgalmú hazafi az országgyűlés megnyitása előtt egy nevezetes munkát készített a közlekedési ügy rendezéséről, melyet most az országgyűlésnek is bemutatni szándékozott. E munkálat tulajdonképeni tárgya egy rendszeres és központosított vasúthálózat volt, mely Pestről, mint a haza szívéből négy főirányban oly módon javasolt vezetetni az ország szélei felé, hogy ahhoz minden irányban számos mellék- és szárny-vasút csatlakozzék. Azonban nem csak az teszi e munkát állandó becsűvé, hogy abban az ország anyagi érdekeinek virágzatra emelését tökéletes szakismerttel tárgyalja; hanem jelességét különösen neveli még az, hogy ezen anyagi kifejlést egyszersmind a legdrágább nemzeti érdekek biztosítására irányozza. Miként már több ízben alkalmunk volt előadni, Széchenyi minden terveinek, összes reformtörekvéseinek sarkpontját a nemzetiség képezte: „a kiállítási erőkből politikai erőket készíteni, és mind a politikai, mind a kiállítási erőket a nemzetiség emelésére lefoglalni, fajunkat a civilizáció s műveltség magasabb fokára emelni,

s ez által mind erkölcsi mind politikai tekintetben biztosítani“, — ez volt az ő irányeszmeje, a legfőbb célja minden ügyekezetében. Ezen alapeszme bővebb kifejtésében fáradozék ő ezen legújabb munkálatában is. A központosított s onnan a részekre kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést végelemzésben a nemzetiség számára akará kamatoztatni. E nagy, e magasztos eszmét Széchenyi még sehol sem alkalmazta annyi következetességgel, mint ezen tervezetében, mely a különböző ajkú népiségek érdekeit óvatosan kíméli ugyan; de az egész rendszer összege által, ha életbe léphetett volna, Magyarország nemzetiségi átalakulását kétségen kívül végrehajtandja vala. Széchenyi e munkálata egyenes ellentétben állott, a vukovár-fiumei vasút tervével, mely körül Kossuth, miként említettük, oly sikerrel folytatta izgatását, hogy a követek nagy része is e terv pártolását hozta magával utasításában. Széchenyi tehát, mielőtt munkálatát az országgyűlésnek bemutatná, magán körben kívánta azt megismertetni, megkedveltetni és pártoltatni a követi kar befolyásosabb tagjaival. A közmunkák vezetésének irányán s elvein kívül aztán még az anyagi javításokra szükséges országos pénztárról, s más a gyűléseken már megpendített rokon tárgyakról is élénken folyt e tanácskozmányokban az eszmezsere.

Széchenyi e közlekedési munkálata minden tekintetben jelesebb volt a vukovár-fiumei vasút tervénél. Soha sem is sikerült még Széchényinek világosabban kitüntetni státusférői felsőbbségét, mint e terve által. A mint azt e tanácskozmányokban fejtegette, naponként több és több pártolót nyert annak számára, s lépésről lépésre szorította le vetélytársát a pályatérrel, melyet ez a fiumei vasúttal hosszú izgatása következtében eddig diadalmasan foglalt el a közvéleményben. Kossuth február vége felé már alig kételkedhetett, hogy Széchenyi közlekedési rendszere, mikoron az országgyűlésen szőnyegre kerül, nagy többséget nyerend a vukovár-fiumei vasút terve ellenében; sőt hogy

azt maga Pest vármegye is utasításul adandja követeinek, miszerint aztán magának is saját terve ellen kellend szavaznia.

Ez kétségkívül nagy csapás lett volna Kossuth tekintélyére, mely egy idő óta különben is mindinkább csökkent követtársai körében. Nagyravágyása, melytől elragadtatva, oly módon kezelte vezéri szerepét, hogy minden népszerű tárgy, minden fontosabb ügynek kedvező állása, minden sikernek dicsősége az ő nevével kapcsolatban merüljön fel a liaza előtt, számos követtársai ambícióját megsértette. Ő nem birt azon vezéri ügyességgel s eszélyességgel, mely Deákot nemcsak oly nagy tekintélyre emelte, hanem kedvelté is tette követtársai előtt. Deák számtalanszor tért engedett, alkalmat nyújtott az apróbb talentumoknak is magokat kitüntetniük. Ő, miután a maga véleményét az előleges tanácskozmányokban határozattá emeltette, miután a harcz taktikáját elrendezte, a felhozandó védveket kifejtette: a nyilvános előadás dicsőségét hol egy hol más követtársának engedte át. — Kossuth elleuben a helyett, hogy megelégedett volna a vezérlete alatt kivívott eredmény dicsőségével, a harcz dicsőségét is kizárólag magának akarta fentartani; mindig és mindenben maga akart fényleni tündöklő ékesszólásával; a nyilvános előadást, gyakran még akkor is, midőn az előleges tanácskozmányban másnak véleménye volt elfogadva, jobbára mindig magának kívánta fentartani. Nagyravágyása elnyelni, absorbeálni törekedett pártjának minden egyéb nevezetességeit. A kisebb talentumokban tehát, melyeket így a kitünőbb szereplés alkalmától megfosztott, titkos irigység, neheztelés, gyűlölet támadt ellene. Mértékletlen vágya, népszerűségét, nevének fényét folyton emelni, csodált szónoklatával egyre tündökleni, a közönség előtt minden, még csekélyebb fontosságú kérdésnek is élén tűnni elő, — szóval, népszerűsége fényével minden mást elhomályosítani, még őszinte barátait is hidegebbekké tette iránta, mint annak az adminisztratori kérdésben felmerült események elég tanúságát

adták. A vezéri szerep, melyre öt pártja önként] emelte fel, kényuralommá kezdett válni kezében; s társainak nagy része látszólag szabadulni óhajtott már a minden lépten érzett nyomás alól. Szóról szóra el lehet róla mondani, mit Hunié Walpoleról mondott: „mérésékelt a hatalom gyakorlatában, korlátot nem ismerő annak igényletében. A hatalmat — s ennek eszközét, a népszerűséget, annyira szerette, hogy semmi vetélytársat nem tűrt. Bár szíve jó, kedélye szelíd s engesztelékeny volt, vele mégis senki nem mehetett sokáig együtt, ki szintén nagy igényeket nyilvánított. Fékezetlen elsőégi vágya tőle mindenkit elidegenített.“

Követtársainak ezen növekedő elidegenedése nem maradhatott titok Kossuth előtt. Tapasztalta ő azt több alkalommal; tapasztalta különösen az adminisztrátori kérdés tárgyalásakor kifejtett pártoskodásban. A Széchenyinél tartott tanácskozmányok folytatában pedig a közlekedési eszközök rendszere tárgyában oly igen csökkenni látta tekintélyét, hogy nem lehetett többé kételkednie, miképen, bár mi nagy is a közönség előtt szónoklatának varázsa, a törvényhozó karban kevés idő alatt más kezekbe kerülend a vezéri pálcza, ha csak valamely véletlen esemény fel nem élénkíti nimbusának halványodó sugarait. Egy levelében, melyet február vége felé Pestre rokonai valamelyikéhez intézett, a reménytelenség, sőt csaknem a csüggedés hangján írt a közel jövő fejleményeit illetőleg.

Ekkor érkezett meg a párisi forradalom híre. A hír nem kevésbé izgatta fel hazafiúi érzelmeit, mint nagyra-vágyását. Termékenyítő villanyként hatott az lelkén keresztül az országgyűlési teendők egy új irányának előteremtésére, mely által mind az átalakulás ügyének egy új erőteljes lendületet adjon, teljesen biztosítván az alkotmányosságot; mind a maga enyésző tekintélyét helyreállítsa. E két cél közöl, melyeknek egyike tisztán hazafiúi érzelemből, másika nagyra-vágyásból eredt, melyik ingerlé őt

nagyobb erővel a hatásra? — csak az tudhatja, ki a szívek és vesék titkait vizsgálja. A ki őt ismeré, annyit bizonyosnak tartott, hogy mind a két czélnak megvolt a maga része ama cselekvésekben, melyekre azontúl lelkének minden erejét összpontosította.

A reformpártnak három év óta legmagasabban kitűzött célja volt a parlamenti kormányrendszer. Ebben remélte valósítani a nemzeti független államélet legfőbb biztosítékait; ettől várta a nemzeti átalakulás teljes bevégzését. — A tapasztalatokból, melyeket 1832. óta gyűjtött, eléggé meggyőződhetett a szabadelvű párt: hogy független felelős minisztérium nélkül a reformot a maga elvei szerint ki nem vívhatja; hogy a kormány és nemzet, Magyarország és az osztrák monarchia között minduntalan megújuló súrlódásokat, melyek a kifejlést hátráltatják, az ország erejét zsiszbasztják, e rendszer elfogadása nélkül megszüntetni lehetetlen; meggyőződhetett, hogy bár a vármegyei rendszer elég életerővel bírt eddigelé az enyészetől megóvni az alkotmányosságot: ezt teljes erejére csak a felelős kormányzat fejtheti ki; s e nélkül örökös hanyatás lesz a nemzet sorsa az alkotmányos és kényuralmi irány között.

E tekintetek birták arra Kossuthot, hogy már az országgyűlés elején, midőn a válaszfelirat tárgyalatott, szóba hozza a parlamenti kormányrendszert, és azt, hazánk alkotmányának teljes biztosítása végett, a monarchia valamennyi tartományaira kiterjesztetni kívánja. Akként nyilatkozott már akkor, hogy, hite szerint, az lesz az uralkodó ház második megalapítója, ki a birodalom kormányrendszerét alkotmányos irányban reformálandja, s a fejedelmi trónt a népek szabadságára fektetendi le. Ezen agitációt akkor, a könnyebben elérhető célok nagy tömegében, sokan inkább népszerűségvadászatból, mint tiszta hazafiúi törekvésből hitték származni. Mert bár azt, mint alkotmányos átalakulásunk biztosítására szükséges feltételt, mindenki

óhajtotta; de létesíthetése oly kevéssé látszott valószínűnek, oly kevéssé függött a magyar törvényhozás hatásától: hogy inkább a szép álmok, mint a valóságos czélok körébe látszék tartozónak. Még a legvérmesebb reményűek is, kik hajlandók kedvelt ábrándjaikat a valóság színében tekinteni, oly bizonytalan s távol jövő ködében látták azt lebegni, hogy csak általában, mint igen kívánatos dologról, szoktak felőle beszélni. Még az úgy nevezett centralisták is, kik azt doctrinájok alapkövének vallák, s elsőbbségét a megyei municipális kormányrendszer ellenében a „Pesti Hírlap“ hasábjain annyiszor s oly hosszan vitatgatták, igen kevéssé bocsátkoztak alkalmazása részleteibe. Különösen arról, — mi mégis leglényegesebb pontnak tekintendő: hogy, ha ezen parlamenti kormányrendszer akár csak hazánkban, akár az egész osztrák monarchiában is valóban életbe lépne, mi módon volnának a Magyarország és az örökös tartományok közti viszonyok, elintézendők? — soha senki sem értekezett. Mi csak azt bizonyítja, hogy a rendszer kívánatosnak látszott ugyan; de valóítását a közel jövőben legbuzgóbb pártolói sem reményítették. Hogy azt mégis az alsó tábla, az országgyűlés elején, a kir. előadásokra készült válaszfeliratba felvételni sürgette: nem volt egyéb parlamentáris taktikánál, miszerint régtől fogva szokása volt az országgyűlésnek, mennél többször szóba hozni ama nemzeti czélokot is, melyeknek valósultát csak a távolabb jövőtől reményié. Csak érlelni, a morális erő magasabb fokára emelni s mintegy népszerűsíteni kívánta az ilyen kérdéseket a gyakori felemlítés által, hogy, ha majd létesítésük ideje megérkezik, mint rég óhajtott, rég sürgetett célét követelhesse azokat a kormánytól. Most különösen, midőn az adminisztratori rendszer a megyei kormányzat alkotmányosságát fenyegette, leginkább azért tétetett e taktika mozgásba, hogy a kormány könnyebben rábirathassék ama gyűlölt új rendszer eltörlésére.

A magas czélt azonban, mely eddigelé csak reménytelen óhajtások tárgya volt, s melynek valóságát a bécsi udvar önkéntes jó akaratától senki sem várhatta, most, a rendkívüli események, melyek híres bölcsességgel támogatott trónokat döntöttek le, s népeknek adták vissza szabadságát, nálunk is rögtön a lehetőség, sőt valószerűség látkörébe helyezték. Mert hogy a párisi forradalom súlyos bonyodalmakba ejtendi a bécsi kormányt, melyekben nagy concessiókkal is hajlandó leszen megváltani népeinek békés magaviseletét, már a bank hitelének ingadozása, s a mi ettől el nem maradhatott, az egész finánczrendszer megrendülte is eléggé kezeskedett.

Kossuth tehát, kiben nagy mértékben létezett azon erély, azon erkölcsi bátorság, azon mindent merő s megragadó nagyravágyás, mely a férfiakat mozgalmas időkben nagygyá teheti, — a párisi eseményeknek mindjárt első hírére elhatározta magát, ismét szőnyegre hozni a független, felelős parlamenti kormányzat kérdését. A kísérlet oly tágas tért nyitott nagy agitatori tehetségeinek s rendkívüli szónoklatának, hogy bizton reménylette: miszerint azzal nem csak a nemzeti reformügynek nagy szolgálatot tehet; hanem saját hanyatló tekintélyét is a lehető legmagasabb fokra emelheti; mert a czélnál, ha az sikerülne, magát eleve is miniszteri széken ülve szemlélhette képzeletében.

Ezen indokoktól vezetettve, Kossuth a Széchenyinél tartott magán tanácskozmányokban nem késett szóba hozni a független minisztérium kérdését. Széchenyi aggódó hazafias lelkét balsejtelmek boríták el. Ő a kísérletet e kérdéssel, melyről eleve is kétségtelennek látszott, hogy a közönség által nagy lelkesedéssel fog felkaroltatni, s oly kezekben, melyekről szinte meggyőződött, hogy az elragadtatás hevében ritkán tud megmaradni a mérséklet korlátai közt, veszélyesnek látta a házára nézve. Kétségtelennek tartá, hogy, ha a kormány ellentáll, az eszme könnyen forradalomra vezethet; s az ezzel karöltve járó esélyeknek rettegett ki-

tenni imádott hazáját. Javaslá tehát: maradna az országgyűlés a megkezdett irányban, mely a felett hogy biztos, a jelen rendkívüli körülmények közt szintén nagy fontosságú nyereményekre vezethet. De a körülmények kedvezésének csábereje s a lelkesedés, melyet Kossuth előadásának varázsa szült, ellentállhatlan hatalommal ragadta meg a tanácskozmány tagjait; s az indítványnak nyilvános ülésben megtétele minden további ellenészrevétel nélkül végzésé lett.

Kossuth tehát, kit a jövő nagy események előérzete magas lelkesedéssel töltött el, mely aztán szavainak árján Szinte ragályossá lett a közönségben, márczius 3-án Balogh Kornél említett indítványát alkalmúl használva, a kedvező körülmények mikénti felhasználása iránt egy hoszszú beszéddel lépett fel. Megemlítvén, hogy a bécsi bank viszonyainak részletes taglalatába bocsátkozni nem szándéka, felkeré a rendeket: hogy a perczek roppant felelőségének érzetében, az országgyűlés politikáját azon magasságra emeljék fel, melyet az idő kíván. „Miután látjuk, úgymond egyebek közt, miképen az ausztriai finanziaális viszonyok pénz- és értékviszonyainkra minő hatást gyakorolhatnak: nekünk a bank kimutatásának kívánásánál nem lehet megállapodnunk; mert ez csak egy részlet, mely az egésznek következménye: hanem nekünk a magyar státuszjövendelmek és státusszükségek számbavételét, az ország finanziajának alkotmányos kezelés alá tételét, szóval, önálló magyar financiaizsteriumot kell kívánnunk. Különbén a rólunk nélkülünk intézkedő idegen hatalom pénzviszonyainkat végetlen zavarokba bonyolíthatja. Ha ellenben felelős financiaizsteriumunk lesz, a királyi szék díszéről, hazánk szükségeiről, s minden jogszerű kötelességeink teljesítéséről, okszerű gazdálkodással gondoskodhatunk, s polgártársaink pénzviszonyait minden veszélyes fluctuatiók ellen biztosságba helyezhetjük.“ Emlékeztetvén aztán a rendeket, hogy már a kir. előadásokra készített válaszfelirat tárgya-

lásánál szóba hozta a birodalom parlamenti kormányzatának szükségét, így folytatja mind nagyobb és nagyobb lelkesedést-ébresztő beszédét:

„Azóta népek nyerték vissza szabadságaikat, miknek ily közel jövőjét három hónap előtt alig álmodák. Mi pedig három hónapon át gördítjük fáradatlanul Sysiphus követét. És az én lelkemre epesztő aggodalommal borúi a mozdúlhatlanság fájdalma. Vértó szívvel látom, miként izzad annyi nemes erő, annyi hü tehetség egy háladatlan munkában, mely a taposó malom kínjaihoz hasonlít. Igen is, t. rendek, mi rajtunk a fojtó gőznek nehéz átka ül; egy sorvasztó szél fú reánk, mely idegeinket megmerevíti, s lelkünk röptére zsibbasztólag hat. De ha ekkor csak azért aggódtam e felett, mivelhogy ama rendszer befolyása miatt kifejlődésünket, hazánk kipótolhatlan kárával, minden mértéken túl feltartóztatva látni fájjalom, s mert látom, hogy haladásunk alkotmányos iránya biztosítva nincs; és mert látom, hogy azon divergentia, mely a birodalmi kormányrendszer absolutistikus természete s a magyar nemzet alkotmányos iránya közt három század óta fennáll, kiegyenlítve maiglan sincs; s kiegyenlítve egyik vagy másik irány feladása nélkül nem is lehet: most már t. rendek, nem csak e miatt aggódom, hanem aggódom a felett, hogy a burokratikus mozdulatlanság politikája a birodalmat dissolutióba sodorhatja; hazánkat pedig, melynek önmagában, önmagával annyi teendője, melynek saját boldogsága végett minden erejére, minden filléjére nélkülözhetlen szüksége van, sorvasztó áldozatokba, végetlen bajokba bonyolíthatja.

„Én a dolgokat ekképen látom, s mivel ekként látom, halaszthatlan kötelességemnek tartom, a t. rendeket tisztelettel felkérni: hogy figyelmüket ezen állapotra, s az e miatt hazánkat fenyegető bajok megelőzésére kiterjeszteni méltóztassanak. Nekünk, t. rendek, kiket a nemzet azzal bizott meg, hogy jelene felett örködjünk s jövődö-

jét biztosítsuk, — nekünk nem szabad szem-behunyva várni, míg hazánkat a bajok özöne elborítja. Megelőzni a bajt, ez hivatásunk. És én akként vagyok meggyőződve, hogy, ha ezt elmulasztanék, isten, világ s önlelkiösmertünk előtt felelősekké válnánk mind azon szerencsétlenségért, mely az elmulasztásból következendik. Ha egyszer a politika fonáksága miatt a békés kiegyenlítésnek, a fatum megkérlelésének ideje lejárt, s a koczka visszavehetlenül elvettetett; ha ennek megelőzésére a nemzet képviselőinek szabadon emelt loyális szavát, mérlegbe vetni elmulasztottuk; ha odáig engedték vitetni a bonyodalmakat, hogy csak áldozatok közt lehessen választanunk, melyeknek végét csak isten láthatja be: akkor a bánat késő leszen; a tétlenül elfecsérelt perczet a mindenható sem adhatja vissza. Én legalább e késő bánatnak, ha, mint hazafi, következéseiben osztozni kénytelen leszek is; mint követ, felelőségében osztozni nem akarok.

„Méltóztassanak a t. rendek a francia háborúk idejére visszaemlékezni. Mi közünk volt nekünk magyaroknak a francia nemzet belügyeivel? Országgyűlésünk együtt volt 1790-ben; de figyelmét az internacionális politikára ki nem terjeszté. S mi volt a következés? Az, hogy a nélkülünk, de rovásunkra elkövetett hibának átka 25 nehéz év tömérdek áldozatával súlyosodott szegény hazánkra. A nemzet vére patakokban omlott; értéke, vagyona örvénybe hanyatott; s e tömérdek áldozat között látták apáink hazánk földén a távol nyugotnak diadalmas fegyvereit; e várost magát, törvényhozásunk szokott székhelyét, a győző hatalmában; a monarchiát bomlásnak indulva, egy büszke triumphátor kegyelmének fonalán függeni. És láttak siralmas finanziaális zavarokat, melyek, a birodalommal való szoros kapcsolatunknál fogva, két státusbanqueroute irtózatossá csapásaival nehezdedtek szegény, ártatlan hazánkra. És e tömérdek szerencsétlenségben még csak azon.vigasztalás is meg volt tőlünk

tagadva, hogy mondhatnék, miként a fenyegető vész elhárítására tettünk a mit lehetett, midőn még ideje volt.

„Isten ne adja, hogy ezen országgyűlésre is ily ítéletet mondjon egykoron a história! Isten ne adja, hogy lelkünkre nehezedjék a bánatos gondolat, miként láttuk közeledni a vészt, királyunk trónja, láttuk közeledni hazánk felé, és nem léptünk fel férfias határozottsággal azt elhárítani; minden esetre pedig emlékezetünket a kötelesség-mulasztás vádjától megmenteni!

„Én tehát arra szólítom fel a t. rendeket, emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára; merítsünk erőt a dynastia iránti hűség érzetéből; merítsünk erőt a rajtunk fekvő felelősség s polgári kötelességünk érzetéből, nagy körülményekhez illő, nagyszerű határozottságra. Ezen körülményeket, miként a monarchián belül és a külföldön vannak, rajzolni nem akarom, mert közönségesen tudvák; de kimondom erős meggyőződésemet, miként a birodalom-beli nyugalom bomladozásának, s ebből eredhető minden bal következeseknek valódi kútfeje a kormányrendszerben fekszik. Természetellenes politikai rendszerek is soká tarthatják magokat; mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszú út fekszik. De vannak politikai rendszerek, melyek az által, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztek; s végre elkövetkezik a perez, midőn azokat tovább tartogatni akarni veszélyes volna; mert hosszú életök megérett arra, hogy meghalassanak. Halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. Tudom én, hogy elvénhedt rendszernek, mint elvénhedt embernek, nehéz megválni egy hosszú élet eszméjétől, tudom, hogy fáj darabról darabra összedűlni látni, mit egy hosszú élet építgetett: de midőn az alap hibás, a dülés fátuma kikerülhetetlen. És mi előttünk, kikre a gondviselés egy nemzet sorsát bízta, halandó ember gyarlóságai befolyást nem gyakorolhatnak. A nép örök, és öröknek kívánjuk a nép hazáját, s öröknek ama dynastia fényét, melyet uralko-

dónknak ismertünk. A múlt kor emberei egy két nap után sírba szállanak; de a Habsburg ház nagy reményű ivadékára, Ferencz József főherczegre, ki első fellépésekor a nemzet szeretetét magáévá tette, egy fényes trónus öröksége vár, mely erejét a szabadságból meríti. Ezt ősi fényében megőrizni a mostani mechanismussal bajosan lehet; s én félek hogy, ha a nemzetnek loyális nyilatkozványai közbe nem jőnek, ama politika az istenben boldogult szövegetség egy újabb kiadásában keresend még tengődést. Pedig a szent szövegetség első kiadásakor is nem ez mentette meg a trónokat, hanem a népek lelkesedése, egy oly lelkesedés, melynek alapja szabadságígéret volt. Dynastia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni mindig fog lelkesedés; mert szívből hű csak szabad ember lehet; de burokratikiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Eletet és vért adhatnak a népek szeretett dynastiájokért; de egy nyomasztó kormányrendszer-politikáért egy verébfiúnak sem lesz kedve soha meghalnia. Igenis, t. rendek, erős meggyőződés, hogy dynastiánk jövője a birodalom különféle népeinek egy szívben-lélekben egyesüléséhez van csatolva. Ezen egyesülést, nemzetiségeik respectálása mellett, csak az alkotmányosság érzelemrokonító forrasztéka teremtheti meg. Bureau és bayonette nyomorú kapocs. Én tehát indítványomban, melyet tenni akarok, dynastiai szempontból indulok ki, és istennek hála, hogy ezen szempont hazánk érdekével kapcsolatban van.

„Ki gondolhatna borzadás nélkül az eszmére, hogy e nép áldozatokba bonyolítottatik, szellemi és anyagi kárpótlás nélkül, — ha mi ez országgyűlésről szétoszlanánk a nélkül, hogy megvinnők a népnek, mit e törvényhozástól annyi joggal s oly méltán vár? Ki merné magára vállalni a felelősséget? Ki merné magára vállalni a jótállást, hogy a lelkesedés és áldozatkészség, melylyel e ház falait megrengethetjük, az életben is visszhangra talál? A t. rendek érezni fogják a körülmények súlyát; azért e viszonyokat

tovább nem fejtegetem. Hanem egyszerűen általmegyek indítványomra, melyet ajkaimra a dynastia iránti hű ragaszkodás, hazánk s a nép iránti tartozás és felelősségem ér-zete ad.

„De mielőtt azt előterjeszteném, még csak azon egyet jegyzem meg, hogy indítványomban az országgyűlés né-mely teendőit elszámlálván, sérelmeket, mint minők a ré-szek kérdése, a vallásügyi viszonyok és különösen az oly fontos horvát ügy, azért nem említek: mert oly alapkvá-natokat fogok előterjeszteni, melyek ha, a mint joggal hi-szem, teljessednek, egyszersmind ezen sérelmek orvoslásának biztosítékát is magokban foglalják. Indítványommal tehát ezen nagyfontosságú kérdéseket is, és különösen a horvát kérdést, melyet ez országgyűlésen megoldatlanul hagyni nem szabad, a biztos megoldás fokára akarom felemelni, változatlanul el lévén határozva hogy, ha a megoldás ez úton, melyen egyszersmind a múltak sebeinek keserű fel-szakgatása is elmellőzhető, nem sikerülne: legyen bár a múltak sebeinek felszakgatásával, a horvát kérdést lelkem egész rokonszenvével minden részleteiben felkarolni legsürgetőbb kötelességeink közé számítom, s hiszem, a t. rendek is ha-szonlóan vannak iránta lelkesedve. És most minden további motiváció nélkül felírást indítványozok ő felségéhez, mely-nek tartalma következő:

„Fölséges stb. A legújabb időkben kifejlett események elmulaszthatlan kötelességül teszik, figyelmünket azokra fordítani, miket Fölséged uralkodó háza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkíván.

„Históriánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlé-kezete, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nem csak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat fordítanunk.

„Ennek okit, hogy Felsőged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányú, úgy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásban nem lehetett.

„Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta: most úgy látjuk, hogy az, ha tovább is folytattatik, és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik, Fölséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatatlan kárt árasztthat.

„Fölséged minket reformokra hívott össze: mi régi óhajtásunkat láttuk az által teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

„Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztozni fogunk, s az ország új szükségének pótlásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

„Elhatároztuk, hogy az úrbéri viszonyokból való kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával Fölséged trónját megszilárdítjuk.

„A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbítése gondjaink főbbjei közé tartozik.

„A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politikai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük.

„Hogy földművelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágozására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

„De alkotmányos életünk is valódi képviselői irányban igényel fejlődést; szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek, s a honlakosok különböző osztályai érdekességének alapján gyökeres átalakítást kíván; ez pedig úgy

Fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

„A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségének számbavételét és felelős kezelés alá vételét tovább nem halaszthatjuk; mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy úgy Fölséged királyi székének díszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű kötelezettségeknél fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

„Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkal érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fenn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömet nyújtunk segédkezet.

„De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi s anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása; — s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.

„Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

„Ezeket, Fölségeddel egyetértve, ez országgyűlésen szerencsésen megoldani elhatározott, komoly szándokunk.

„Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, melylyel Fölséged uralkodó háza iránt tántoríthatatlanul viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák: s a békének és elégedésnek ily biztosításával szerezhethetjük csak meg az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodását, melyre Fölséged uralkodó háza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

„Ámde Fölséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközzésére béke kell, és kellene zavartalan, nyugodt viszonyok.

„És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak; s melyeknek súlyát a legújabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

„Nem akarjuk Fölséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomorítani, nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne, s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondanunk: hogy mi, valamint a jelentkező bajok valódi kútfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: úgy erősen meg vagyunk győződve, hogy Fölséged az elkövetkezendő balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát, s mind ezek által felséges trónjának s az uralkodó háznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét, minden uralkodói viszonyaiban, a kor szükségei által múlhatatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal környezendő.

„Azonban, Fölséges úr, az események isten kezében vannak. Mi bízunk a gondviselés ótalmában; de érezzük a kötelességet, gondoskodni, hogy Fölséged hű Magyarországot a bizonytalan jövő ne lepje meg készületlenül. E gondoskodás balaszthatlan kellékeihez számítjuk mi a fennemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyűlésen alkotmányos irányban megoldását; és aggódunk, hogy a szokásos országgyűlési alkudozások és kormányzékeni tárgyalások collegiális rendszer-szülte hosszadalmassága a Fölséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sükert veszélyesen késleltetheti.

„És azért a királyi szék iránti tántoríthatatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Fölséged előtt: méltóztassék, a fenforgó rendkívüli körülmények tekintetbe vételével, legkegyelmesebb királyi akaratának teljhatalmú orgánumai, egyszersmind, a fennálló törvények szerint, hazánk legfőbb kormányzékének, a magyar kir. helytartótanács tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, oly egyéneket az országgyűlésre utasítani: kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára, Fölséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos orgánumok, — és kiknek, mint ilyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő, — országgyűlési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek; s Fölséged királyi szándoka iránt az ország rendéit tájékozva, s a kellő felvilágosításokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását oly sikerrel mozdítsák elő: miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarább Fölséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek s általuk, a jelen körülmények bármily váratlan fordulatának esetére is, biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben Fölséged tántoríthatatlan hűségünk mellett a bizonytalan jövőndő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja feltalálhatni.“

Az indítvány s a felirati javaslat, mely másnap az országos ülésben is egyértelműleg, minden ellenvetés nélkül elfogadtatott, a miniszteri kormányzat pusztá formáján kívül semmi újat, semmi olyast nem foglalt magában, mi a mérséklet s fennálló törvények szigorú korlátait meghaladta volna. Az ország független kormányzatát, melyért három századon át annyi vér folyt, számos békekötési szerződések és törvények, különösen az 1790-kiek világos szavakban

biztosítják. Mióta pedig a jelenkor reformtörekvései közt kétségtelenné lett, hogy az ország függetlensége a collegiális kormányrendszer mellett teljes épségében fenn nem tartható, a parlamentáris kormányzat, a felelős minisztérium fő célja volt a nemzeti reformpárt törekvéseinek. Ez tette, miként fentebb láttuk, sarkpontját az alkotmányos reformpárt programmjának. Ezt sürgette válaszfelirati javaslatában az alsóházi szabadelvű többség is ezen országgyűlés elején, mint a nemzeti átalakulás szükséges feltételét. S ennél többet a jelen felirati javaslatban sem kívántak az alsó ház rendei.

Az időközben fölmerült európai nagy események tehát a magyar nemzetben nem támasztottak semmi új kívánatokat; hanem csak új indokokat nyújtottak azok valószínűségének sürgetésére, mik, az alkotmányos reform normális haladása szerint, több idő óta, fő cél gyanánt lebegtek szemei előtt, s mint hő kívánatok tárgyai már több ízben megvitattak. A rendek oly szigorúan megtartani kívánták ezen első lépésüknél a mérsékletet, hogy még azon petíciónak sem akartak helyt engedni, melyben az országgyűlési ifjúság egy igen számos aláírással ellátott folyamodvány által a sajtószabadság nyílt megemléztetését sürgette a királyhoz küldendő feliratban. A petíció fel sem olvastatván, egyszerűen a kérelmi bizottmányhoz utasított.

Kétségtelen, hogy a reform párt e mérséklete s loyaltitása eszközölte azt, hogy az alsó házi conservatív párt, mely a parlamentáris kormányzatot, a maga irányánál s a bécsi kormányval való kapcsolatánál fogva elébb természetesen ellenezte: most az európai nagy események hatásának befolyása alatt, azt minden ellenvetés nélkül elfogadja. A feszültség és lelkesedés, melyet a már megtörtént nagy események híre, s a még történendők előérzete ébresztett, annyira megszállotta az alsó tábla egész testületét, hogy minden párt- s véleménykülönbség elenyészni látszott e nagy reformkérdés tekintetében; melynek valóságát lehe-

tetlen is volt mindenkinek nem kívánnia, ki magát hazafinak vallotta s hazája törvényes függetlenségét az országos szerződések és törvények holt betűiből teljes életvalóságra föleleveníttetni óhajtotta. Somssich, Babarczy, s mind azok, kik eddig rendszeresen ellenezni szokták volt a szabadelvű többség irányát s végzéseit, a rendkívüli körülmények nyomása alatt elnémulván, egy szóval sem elleneztek, hogy a felirati javaslat a főrendekhez azonnal átküldessék.

A főrendeknél azonban huzamosabban megakadt az indítvány, mintsem a közönségessé vált lelkesedésben váratott. Az ellenzéki kisebbség ott is lelkesedve fogadta azt; de a kormányval kapcsolatban álló conservatív többség mondhatlan zavarban volt. Az indítványt egyszerűen ellenezni, annyi volt volna, mint a nagy reform iránt már hő vágyakra lobbant közönség haragjának kitörését előidézni. De elfogadni sem lehetett, mielőtt a bécsi udvar s kormány véleménye határozottabban tudatnék. A nádornak, ki, mint az uralkodó ház tagja, annak érdekeit képviselte, de mint az országnak, a nemzet bizodalma által választott első hivatalnok, az ország javát s érdekeit köteleztetett előmozdítani, helyzete, e kétoldalúságánál fogva, kényesebb és súlyosabb volt mint bár kié. Személyes hajlamai s vágya, nevét menél népszerűbbé tenni, őt igen hajlandóvá tették az alsó tábla kívánatának pártolására; míg viszont a félelem, az udvar kegyét, ha annak érdekeit megsértené, s talán magas állását is kockáztatni, elég hatalmas ösztön volt, őt, minden könnyelműsége mellett is, megóvni az elhamarkodástól. Eszélyes, tapasztalatdús, nagy tekintélyű, bölcs atyjának hiánya most kezdett sajnosabban éreztetni, ő tehát, mihelyt hírért vette, hogy a felirat az alsó tábla által elfogadott, a főhivatalnokok tanácsa szerint is, azonnal Bécsbe indult, a felirat tárgyalását pedig a felső táblán a maga viszsztatértéig elhalasztatni kívánta. E késleltetés, bár azt egyébiránt mindenki természetesnek látta, kellemetlenül hatott a közönségre; s Batthyáni Lajos oly indítványt terjesztett a

ház elébe, hogy ez, önméltósága megőrzésének tekintetéből, az ülések napját s tárgyait ezentúl mindig maga határozza meg; mit azonban a többség a főherczeg iránti kíméletből elmellőzött.

Az alsó tábla értesülvén, hogy a felirat tárgyalását a nádor távol léte miatt halasztá el a felső ház, ezt harmad nap múlva egy üzenete által sürgette: hogy a fontos tárgyat, melyet a roppant sebességgel fejlődő európai nagy események veszély nélkül sokára halasztani nem engednek, az országbíró elnöklete alatt tárgyalja. Midőn pedig Majláth országbíró azon választ adta, hogy a nádor utasítását bevárni kívánja; s majd ő maga is a nádor nyomán Bécsbe utazott: a béketürés s ezzel együtt a mérséklet is mindinkább enyészni kezdett nem csak a tömegek, hanem magának Kossuthnak kedélyéből is, melyben a higgadt megfontolás helyét, mint nála az elválasztó pillanatokban utóbb is több Ízben történt, lázas izgatottság váltotta fel. Csak ily lázas izgatottság bírhatta őt oly szélsőségre, minőre magát márczius 8-án, — midőn az országbíróhoz, gyűléstartás sürgetése végett, kiküldött kerületi elnökség azon híradással tért vissza, hogy mind az országbíró, mind a tárnokmester Bécsbe utazott, s ekként a felső tábla valamennyi helyettes elnökei távol vannak, — elragadtatni engedte. Kossuth ugyanis, türelmét vesztve, azon indítvánnyal lépett a ház elébe: hogy a felirat a felső tábla teljes mellőztével egy küldöttség által terjesztessék fel a kormány elébe. E fenyegetőzés, mely az egész főrendi testület megsemmítésére irányoztatott s a törvényesség korlátait általhágta, méltó neheztelést ébresztett Battbyáni Lajosban s az egész felső táblai ellenzékben, mely eddig oly ernyedetlen kitartással vívott a nemzeti átalakulás ügyéért. Batthyániban oly élénk volt a törvényesség tisztelete, hogy attól, különösen e válságos körülmények közt, egy hajszálnyit sem akart eltérni. S Kossuth ezen indítványa óta kezdődött azon feszültség s meghasonlás, mely közte s Batthyáni közt már a minisztérium megalakí-

tása előtt kifejlődött. A forradalmi lépést, melyet Kossuth tenni kívánt, semmi sem tette még szükségessé; mert noha Bécsben is mind hevesebben forrongtak a kedélyek s bonyolódtak az ügyek: veszély az országot még sehonnan sem fenyegette. Szerencsére, az alsó ház többsége még nem vesztette el higgadtságát; és bár a követek egy része s a karzatok zajos tetszéssel fogadták Kossuth indítványát: a ház mégis, Pázmándy indítványára, megelégedett azzal, hogy a főrendeket egy üzenetben értesítse a körülmények felől.

Mihelyt Kossuth az átalakulásra vonatkozó indítványát megtette s az a ház által is elfogadtatott, a conservatív párt felső házi vezérei, Szécben Antal és Dessewffy Emil grófok azonnal Bécsbe siettek, a kancellárral tanácskozni a teendők felett, mielőtt a vihar veszélyesebben kitörne. Az értékeltbe a nevezettekén kívül még Jósika Samu erdélyi kancellár, s Wirkner titkár is meghivattak. A közhangulatból, mely Pozsonyban uralkodóvá lett, bizton lehet vala következtetni, hogy a felgerjedést elfojtani s a Kossuth indítványában kifejezett nagy reformok vágyát aprólékos engedményekkel kielégíteni már lehetetlen. Az indítványnak az alsó ház által minden ellenmondás nélkül történt elfogadása s a túlradó lelkesedés a parlamentáris kormány létesítése iránt mindenkit meggyőzhetett, hogy miután e nagy reform a felirati javaslatban oly csatányos kifejezést nyert, az alsó ház azt nem fogja többé elejteni. Egyértelmű volt tehát a nevezett értekezők véleménye, hogy e körülmények közt semmi más nem segíthet, mint az országgyűlésnek rögtöni eloszlátása s egy teljhatalmú s kellő katonai erővel ellátandó királyi biztos kinevezése, ki következetes szigorral fojtja el a túlcsapongó átalakulási vágyakat. És talán azonnal foganatba is vétetett volna a tanácskozás e szigorú eredménye, ha a belépő Szögyény alkancellár véleménye iránt szintén megképeztetvén, annak megállapítására s indokolására magának néhány órai időt nem kér vala.

Az írásba foglalt vélemény akként hangzott, hogy mielőtt a nagy következtéseket maga után vonható lépés véglegesen elhatározatnák s ő felségének tanácsoltatnék, a király fő tanácsosai, a nádor, országbíró, a főtárnokmester stb. szintén meghallgatandók s e végett rögtön Bécsbe hívandók volnának.

A javaslatnak maga azon sejtelem is nagy súlyt adhatott, hogy a tervezett kormány szabály következményei beláthatlan fontosságúak lehetnek. István főherczeg nádor tehát s az ország említett zászlósai ő felsége nevében azonnal Bécsbe hivatnak az országgyűlés irányában teendő lépések feletti tanácskozásra. E tanácskozmányban István főherczeg nádor elnöklete alatt Apponyi és Szögyény kanczellárokon kívül Majláth György országbíró, gr. Keglevich Gábor tárnok, gr. Széchen Miklós kincstári elnök, gr. Széchenyi István és Zsedényi Eduárd tanácsos és országgyűlési előadó vettek részt. Apponyi kanczellár, kit a rohanó események okozta izgatottság szinte beteggét tön, mindenek előtt egy leirat javaslatát terjesztő tanácskozás alá, mely által az országgyűlés megintendő lenne, hogy felhagyván legújabbán kifejtett irányával, térne vissza a kir. előadások tárgyalására s fékezne meg a hallgatóságnak mind rakoncátlanabbá váló magatartását. Egyszersmind határozatot kívánt hozatni, hogy az országgyűlés azon esetre, ha a leiratnak fogadata nem lenne, rögtön oszlattatnék fel.

A nyilatkozatok közt különösen feltűnt Széchenyi Istváné. A dolgok, úgymond, Pozsonyban s az országban már oda jutottak, a kedélyek oly lázas gerjedelembé hajtattak, hogy a forradalom kitörése minden órában várható. A bajon immár csak rendkívüli módok s eszközök segíthetnek. Indítványozza ennél fogva, hogy ő azonnal, míg hitele s tekintélye egészen lejárva nem lesz, — a minek azonban már nem sok időt ígér — küldetnék le az országgyűlésre, mint ő felségének teljhatalmú biztosa, felruházva teljes joggal és hatalommal ő felsége nevében a rendekkel

alkudozni s az életbe léptetendő reformokat megállapítani. Ő ezt tartja az egyetlen módnak s eszköznek lecsillapítani a kedélyek lázas hullámain; e nélkül mindent veszítve tart.

Széchenyi indítványa azonban, bár a rendkívüli körülmények közt egyetlen hatékony mód s eszköz lehetett volna még medrébe szorítani a túlcsapongó áramlatot, mint a kormány eddigelé követett irányával s eljárási modorával ellentétes, egy pártolóra sem talált a tanácskozmányban. Mindnyájan a leirat mellett szavaztak, s még Apponyinak azon erélyes kívánata is, hogy az országgyűlés a leirat fogamatlansága esetében rögtön feloszlattassék, csak a feloszlatással való fenyegetésre határozták változtatni.

Apponyi méltán elégedetlen volt a határozattal; mert az, ha foganatba vétetett volna, előreláthatólag, nem csak nem csillapítandó, de sőt hatványozandó vala a rendek és országgyűlési közönség kedélyforrongását. A leirat azonban nem jött létre. Apponyi az értekezlet után ágyba esván, annak szerkesztése pár napig elhaladt, majd a Bécsben kiört forradalom hullámainól végkép elborított.

Míg a magyar fő kormányférfiak körében a teendők felett folyt a tanácskozás, s míg a felelős kormányzat megalapítása iránt készült rendi felirat tárgyalása a felső házban, elnökeinek távolléte miatt, több napig elhalasztatott: az alsó tábla ismét a napi renden lévő kérdések tárgyalását kezdte folytatni, mintegy kényszeríteni akarván, magát a higgadság és nyugalom megőrzésére. De az események erősebbek voltak az embereknél. A hírek, melyek a Párisban s a különféle német és olasz státusokban lefolyt eseményekről, s a Bécsben és Prágában egyre növekedő forrongásról naponként érkezének, az izgatottságot Pozsonyban is annyira növelték, hogy a rendek legjobb akarat mellett sem őrizhették meg azon nyugodt higgadságot, mely tárgyalásaikat különben jellemzetté. A forradalmi ösztön, mely minden külföldi lapban újabb táplálatot nyert, mintegy ragályként kezdé megszóltam a kedélyeket. Bármely kérdés

került is e néhány nap alatt szőnyegre, mindegyiknek tárgyalásán észrevehető a rendkívüli események hatása a kedélyekre; többé-kevésbé mindegyik magán hordja a közös európai forrongás bélyegét, bár a törvényesség tulajdonképen egyben sem sértetett meg a rendek által. Az események gyors rohamának befolyása alatt általánossá lőn a meggyőződés, hogy codificatióra, mi eddig több kérdés iránt munkában volt, nincsen többé idő, s minden sebes munkálattal, egyszerű törvényjavaslatokkal volna leg-helyesebben végzendő. A kérdések különben is eléggé meg voltak már vitatva: a hosszas alkudozásra tehát nem volt szükség. Így végeztetett be egyebek közt a városok rendezésének kérdése. Előbb a rendek nagy fontosságot láttak abban, hogy a főpolgármesterek, ne mint a conservatív párt kívánta, a kormány által neveztesse, hanem a polgárok által választassanak. E pont felett már hosszan s az egység reménye nélkül vitatkozott eddig egymással a két tábla; most azonban, a felállítandó felelős kormányzat reményében, egyszerű szavazattal akként döntetett el a kérdés, hogy a főpolgármestert a városi közgyűlés által ajánlandó egyének közül a kormány nevezze ki. Hasonló módon fejeztetett be az úrbéri örökváltság fontos kérdése is, mely már több országgyűlés folytán oly élénk vita tárgyául szolgált a két tábla között. Az eddigi tárgyalások eredménye volt, hogy, miután az örökváltság elvében a főrendek is megegyeztek, országos bizottmány küldessék ki az örökváltság eseteinek és föltételeinek részletes meghatározására. Most azonban Kossuth indítványára, a rendkívüli események tekintetéből, nem látták tanácsosnak a rendek, a népre nézve oly fontos kérdést az országos választmány hosszú útjára bocsátani; hanem elhatározván, hogy az úrbéri megváltás, teljes kármentesítés feltétele alatt, a földes úrra nézve kötelező legyen, ez iránt azonnal törvényjavaslatot készítettek.

Míg az alsó tábla rendei, bár a tárgyalás szokásos hosszadalmas modorától eltértek, de határozataikban a tör-

1848. vényszerűséget ilyképen szigorúan megőrizték, s példájok által a közönség felhevült indulatát, s az újabb lírek által majdnem a kitörésig izgatott szenvedélyeit is féken tartották: az alatt Bécsben már tényleg kiütött a forradalom.

Bécs értelmesebb osztályai már több idő óta nagy bizalmatlanságot s elégedetlenséget éreztek, sőt egynémely alkalommal s némi körökben már nyilvánítottak is a kormány iránt. Kivált a magyar országgyűlés kezdete óta, melynek tárgyalásait, habár a szigorú censura miatt hiányosan is, nagy érdeklődéssel olvasták lapjaikban, ezek befolyása következtében a kedélyeket mindinkább egy homályos érzete szállotta meg a nagy s mélyen ható változások kikerülhetetlen szükségének. A nemesi kaszinóban, a műipari és jogpolitikai olvasó egyletekben, a tőzsdén, a kávéházakban és hivatalszobákban, mindenfelé nyíltan s kímélet nélkül hangzott a gáncs a kormány ellen. A csehországi rendek az adó kérdése miatt világos összeütközésben voltak a kormánnyal; hasonlót lehetett várni az alsó ausztriai rendektől is. A párisi forradalom híre, e hangulat következtében, szikra gyanánt hatott a gyűlékony anyagra. Az egyletek szintűgy mint az egyesek, kik eddig a közvéleményre hatni törekedtek, munkásságukat megkettőztetvén, a kívánatokkal mind hangosabban s határozottabban léptek fel. Nem csekély hatása volt e tekintetben a magyar felirati javaslatnak is, melyben Kossuth alkotmányos kormányzatot kérni indítványozott az örökös tartományok számára. Kossuth beszéde s e felirat, németre fordítva, nagy lelkesedéssel olvastatott s hallgattatott a kávéházakban s más közhelyeken.

A vágyak s kívánatok, melyek a kedélyeket elfoglalták, azon petícióban fejeztettek ki először határozottabban, melyet az egyetem s jogpolitikai olvasó egylet tagjai, kivált Bach és Hye ügyvédek által vezetve, készítettek s aláírás végett a polgárok közt köröztettek. A kérelem lényege következő kívánatokból állott: a finanszállapot hala-

déktalanul tétessék közzé; alkottassék a monarchia minden tartományait s ezek népességének minden osztályait s érdekeit képviselő rendi testület, mely határozott korszakonként összegyűlvén, részt vegyen a törvényalkotásban, az adó megajánlásában s a pénzügyek ellenőrzésében; a censura eltöröltetvén, a sajtó határozott törvények által szabályoztassék; az igazságszolgáltatásban s az összes igazgatásban teljes nyilvánosság állapíttassák meg; alkottassék egy korszerű municipális és községrendszer, melynek alapján a földmivelő, iparos, kereskedő és más míveltebb osztályok, melyek a rendi alkotmányban eddigelé igen tökéletlenül képviseltettek, arányosan képviseltessenek.

Felette érdekes, mit e mozgalmakról egy jól értesült szemtanú, Szögyény alkanczellár, beszél emlékirataiban. „Több hetek óta lehetett, úgymond, hallani, hogy a városban titkon nagy forrongás mutatkozik; hogy petíciók készülnek s azokra számos aláírások gyűjtetnek; hogy az alsó-ausztriai rendek tartományi gyűlése megnyitásának napja lenne kitűzve a mozgalom kitörésének határidejéül. Mi azonban ezeket csalt kósza híreknek tartottuk, lehetségesnek sem vélvén, hogy a csendes, kedélyes bécsi nép, a nyilvános és titkos rendőrségnek szigorú őröködése mellett, politikai mozgalmakra képeslehesen. És noha már meg is neveztettek a mozgalom élén állott férfiak — Bach, Hye és mások —, kik a pozsonyi demokrátákkal s főként Kossuthal összeköttetésben és titkos egyetértésben állottak; mégis bizton hittük, hogy a legkisebb kísérlet is azonnal könnyen el fog fojtatni, kivált miután Metternich herczegnek e részben legkisebb aggodalma, sem volt, a rendőrség főnöke, gr. Sedlnitzky pedig a csendnek és rendnek zavartalan fentartásáról kezeskedett.“

A hosszú béke ölében minden erélyét elvesztett s a hagyományos burokratikus igazgatás kopott útjáról eltérni semmi körülmények közt nem tudó bécsi kormány, mint látni való, rendíthetetlenül bízott a bécsi nép bárány-

türelmében; a népben pedig már mind magasabban csapkodtak a valahára felébredt szenvedély hullámai. Az említett kérelem nagy számú aláírásokkal ellátva, az alsó-ausztriai rendeknek, oly kívánattal nyújtott be, hogy azt mennél előbb a trón elejébe juttatván, valósítását eszközölni törekedjenek.

Hasonló volt ehhez az egyetemi s polytechnikai ifjúság kérelme, mely a sajtó és szólásszabadságot, vallási egyenlőséget, törvénykezési nyilvánosságot és szóbeli eljárást megadatni sürgette, s mely márczius 12-kén a tanári kar egy küldöttsége által nyújtott be a császárnak.

Ezen előzmények után márczius 13-kán nyilván s tényleg kitört a fővárosban a forradalom. Ez nap nyitvatván meg az alsó-ausztriai rendek országgyűlése, azoknak tanácskozási épületét sűrű néptömegek fogták körüli, fenhangan követelők, hogy a polgárok közt körzött kérelmet a császárnak azonnal mutassák be. A rendek testületé, melynek számos tagjai részesei voltak e petitionak, nem is késett azt egy kebeléből kinevezett küldöttség által az épen cgyüttülő státustanácsnak előadni. A válasz kitérő volt: mondatott benne, hogy ő fölsége a kérelmet egy e végre kiküldendő választmány által meg fogja vizsgálatni, s mit az idő körülményeihez képest szükségesnek látand, gyorsan határozandja el. Az országház előtt összegyűlt néptömeg azonban e válaszszal elégedetlen, önmaga a császári lak felé tolakodott s a katonaságot, mely időközben felállítvatván, útját állani akarta, elébb sérelmekkel halmozta, majd tényleg is megtámadta. Albrecht főherczeg, a hadi erő főparancsnoka, tüzelést parancsol; s a tömegben mintegy tizenheten elesnek, többen megsebesítetnek. A nem várt erély által meglepett néptömeg, mely nagyobb részben a jobb, vagyonosabb osztályokhoz tartozott, egy pillanatra hátrálni kezd s mindenfelé menekülni indul holtjaival és sebesültjeivel, míg nem egy harsány parancsszó: „fegyverre! a fegyvertárba!“ — más irányba tereli a hullámzó

tömeget. E szavak mintegy varázsütéssel hatottak a népre s a katonaság ellentállása ezóta nem csak hogy nem csillapító, sőt inkább nevelte a nép dühét. Míg egy rész fegyverért siet, más rész torlaszokat emel s közáporral támadja meg a katonákat. Majd a külvárosok mesterlegényei s munkásai is megérkeznek s tömegeik által mind kisebb térre szorítják a katonaságot. Idő közben fegyverbe lép a városi polgárkatonaság is, s magát az ellenfelek közé helyezvén, a harcznak véget vet. Tisztjeik közbenjárókként a császári lakba sietnek s meghallgattatást követelnek. Ott termett nem sokára a rendek küldöttsége, utóbb az egyetem akadémiai tanácsa is. Mindnyájan sürgetve követelik Lajos főhercegtől, ki őket a császár helyett fogadta, hogy a perczről perezre iszonyúan növekedő zavar és veszély lecsillapítása végett a nép kívánatai azonnal teljesítenek; s minthogy a külvárosokat, mint állítaték, már rabló csoportok fenyegetik: a rend fentartása végett, az egyetemi ifjúság és a polgárság felfegyverzésére, a császári fegyvertárak nyitassanak meg. Egyesek végre a népkívánatok teljesítésének biztosításául követelik, hogy Metternich herczeg. státuskancellár s főminiszter, mint a népszabadság legkonokabb ellensége, 'a kényuralomnak több évtized óta fő támasza, hivatalától azonnal távolíttassék el. A császárnak határozott akarata lévén, hogy az utcákon polgárvér többé ne ontassék; de különben is mindenki meggyőződén, hogy a csekély számú katonaság a forradalom elfojtására már elégtelen, a nép akarata mindenben teljesítetett: a sajtószabadság kikiáltatott, a reform szüksége megismertetett s haladéktalan végrehajtása megígértetett; a tanuló ifjúság és Bécs polgársága felfegyverzetetett; s végre Metternich is lemondott hivataláról.

A forradalom ekként Bécsben teljesen kikiáltatott s diadalmaskodott márczius 13-kán. Mi a következő két napon történt, csak befejezése volt a mondott kezdeményeknek. A nép érezvén, hogy a kivívott eredményeknél meg

nem állapodhatik, márczius 14-én ismét sűrű. csoportokban gyűlt az utcákra, s mindenekelőtt a fegyverek birtokát szabadságharczának teljes kivívására magának biztosítandó, a nemzetőrség felállítását követelte. A császár e kívánatban is megegyezett, s gróf Hoyos udvari fővadászmester neveztetett ki az új nemzetőrség parancsnokául. Ezen új intézetnek, mi a népnek a szabadság physikai eszközét, s a sajtószabadságnak, mi ismét annak szellemi eszközeit biztosította, kihirdetése hangos örömjajt támasztott Bécs utcáin. A nép öröme azonban nem annyira a nyert engedményekkel való meglegedéséből, mint inkább abból származott, hogy most már biztosan várta annak megnyetését, mit az utczákon ezer száj hangosan emlegetett, de a császárnak még elejébe nem terjesztettek: az alkotmány megadását. Erre voltak most irányozva minden törekvések; ez hangzott minden ajakról; és oly ügyesen intézték a nép vezérei annak mozgalmait, hogy e kívánat is minden további véres összeütközés nélkül teljesítettett. Márczius 14-ike éjjelén a dynastia több tagjai s a legfőbb hivatalnokok nagy státusanácskozmányt tartottak; s ennek eredménye lőn ama hirdetvény, mely másnap reggel leírhatatlan örömnnyilatkozatokra ragadta Bécs lakosait. „Ó Fölsége — így szólott a hirdetvény — megfontolván a jelen politikai körülményeket, elhatározta, német és szláv tartományai rendéit s a Lombard-Velencei királyság középponti testületét követeik által trónja körül oly czélből összegyűjteni, hogy tanácsaikat a törvényhozási és igazgatási kérdésekben meghallgassa. E végre ő Fölsége azonnal megteendi a szükséges intézkedéseket, hogy e birodalmi gyűlés, ha nem elébb, folyó évi júl. 3-kán múlhatatlanul megtartathassák. A nép öröme oly nagy volt e hirdetés miatt, hogy midőn a császár déltájban a város utcáit bekocsizta: a nép ragaszkodása jeléül, lovait kifogni s kocsját saját karjaival akarta volt körülhordozni. A nép vezéreit s az értelmesb demokratákat azonban koránt sem elégitette ki a hirdet-

mény, melyben nem a nép, hanem csak a rendek említettek: e szó pedig „alkotmány“ gondosan kerültett. A kétely, a gyanú s az elégedetlenség, mely e miatt bennük ébredt, mind hangosabban terjesztetvén, a népre is oly gyorsan átszármozott, hogy a város még az nap újra fenyegető hangulatban kezdett feltűnni. A státustanács erről értesülvén, a nyugtalanság és zavar újabb kitörését megelőzendő: még az nap egy császári nyílt levelet bocsátott közre, melyben mind az eddig kivívott engedmények bővebben előadatnak; mind a „constitutió“ szó világosan kifejeztetik; mind végre a legrövidebb idő alatt összehívandó rendi gyűlésben a polgárrend is erős képviseltetésről biztossíttatik. E császári pátenst hat nap múlva követte az új alkotmányos osztrák minisztérium kineveztetése, a mivel a bécsi forradalom első korszaka teljesen be lőn fejezve.

Mi alatt a forradalom Bécsben ekként diadalmaskodott, Magyarországon is, de békés úton, kifejlett a kormányzat átalakulásának fontos ügye. Bár mi nagy volt is Pozsonyban, a naponként mindenfelől érkező újabb csábító hírek hallatára, a kedélyek izgatottsága: a törvényes rend és béke egy percig sem zavartatott meg az országban.

A rendek és az országgyűlési közönség nagy feszültséggel ugyan, de nyugalmasan várták be a főrendi tábla elnökeinek visszatértét. A főherczeg-nádor s a Bécsben járt többi főrendek márczius 13-kán végre megérkeztek, még semmit sem tudva a bécsi eseményekről, melyeknek híre e napon még nem is hatott le Pozsonyba. Itt a nádor megérkezte óta azon hír terjengett, hogy ő oly utasítással jött le Bécsből, miszerint a föliratot semmi esetre se bocsássa át a főrendek tábláján. A közönség heves üléseknek nézett elébe.

Attól is méltán lehetett tartani, hogy ez esetben az alsó ház, Kossuth által elragadtatva, lelépend a törvényszerűség teréről, s a főrendek mellőztével küldendi fel a feliratot.

Ily aggodalmak s hányattatások közt virradt fel március 14-ke, melyen az éjen át Bécsből érkezett hírek rögtön megváltoztatták az ügyek helyzetét. A nádor, vévén a híreket, tüstént tanácskozmányra gyűjteté magához a főrendi conservativokat. A rendek házában Kossuth meghatott hangon terjeszté elő a bécsi nép felkelését, a forradalom győzedelmét s Metternich megbuktát, minek következtében gróf Apponyi magyar udvari kancellár is lemondott hivataláról. „Nekünk most — úgymond aztán — azon nagyszerű feladás jutott, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük, s azon kell lennünk, hogy a gyeplő kezeink közt maradjon; mert addig alkotmányos úton haladhatunk; de ha az egyszer kezünkből kirántatik, akkor a következőket isten tudja csak: kívánatos ennél fogva, hogy a felirat korábban jusson fel a trónhoz, mint az események híre az országban elterjed. Senki ne engedje magát túragadtatni a kellő vonalon; de ezen vonalig mindent!” Indítványozza aztán, hogy a nádor szállíttassék fel, miszerint a felső házban tüstént tartson gyűlést. Továbbá, minthogy a bécsieknek a sajtószabadság megadatott, egy küldöttség az ország számára is azonnal dolgozza ki a sajtótörvényjavaslatát. Végre, mivel váratlan körülmények fejlődhetnek ki, hogy a belnyugalom az ország jó akaratú polgárainak védelme alatt háborítatlan maradjon: egy más bizottmány, nem napok, hanem órák alatt, a hon védelme iránt terjeszsen elő javaslatot. A pártszínezet, a bécsi események hallatára, még inkább megszűnt az alsó házban: az indítványok egyértelműleg elfogadtattak. És midőn a nádorhoz kiküldött bizottmány oly válaszzal tért meg, hogy a főherceg még az nap nem csak gyűlést tartand, hanem rajta is lesz, hogy a felirat elfogadtassék: a rendek megelégedve s a süker biztos reményében hagyták el termeiket.

Csak egy férfiú volt a rendek soraiban, ki nem tudott minden aggodalom nélkül belé vegyülni a közön-ségessé vált öröm kitoréseibe. Széchenyi István előre-

látó, mély lelkében, melynek a lángoló honszeretet gyakran csaknem jósihletet kölcsönzött, sejteni a jövő titkait, a közörömben is megfejthetetlen aggodalom érzelmei támadtak a nagy események vég sükere fölött. „Sokan örülnek — így nyilatkozott ő ez ülés folytatában — sokan örülnek, sokan búsulnak az események felett: ő még nem tudta magát elhatározni, örüljön-e vagy búsuljon? Felfogása szerint épen annyi lehetőség van arra, hogy Magyarország egy szebb jövőnek indul elébe, mint arra, hogy önmagában s magával küzdve, végóráját érje. Ezt mutatja más nemzetek példája, melyek ily pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimúltak az élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. Neki régi kedves óhajtása, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon; mert e nélkül oly haladás lehetetlen, milyen után ő sóvárog. És azon hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti el szívét.. De aggasztja az, hogy a szomszédság tűzre lobbant, s mi magyarok szalmakörülményeink közt (heves vérünk, könnyű fellobbanásunk mellett) oly közel vagyunk e tűzhöz. Vagy reform, vagy anarchia: ezek közt kell választani. . . Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejtésnek hasisa a dynastiának támasza legyen. . . . Most mindenek felett rendre van szükség; és nincs senki, a ki jó viselete által jóltevőjévé ne lehetne a nemzetnek; de nincs senki is oly kicsiny, hogy az ellenkezővel ne árt-hatna. Nincs ország a világon, melyben oly kevés politialis rend lenne; de nincs nemzet, melyre jobban hasson a becsület, őszinte szó. . . Szűnjön meg minden párt, minden kaszt; ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett, de a célra nézve nem, s annak tisztaságát mindenkor elismeré“ . . .

A nagy hazafinak s mély belátású státusférfinak, ki Kossuth ellenében eddig oly éles, sőt szenvedélyes ellenzést fejtett ki, jelen nyilatkozata kétségtelenné teszi, hogy Kossuth ez időben már mindenhatóvá lett a közvélemény-

ben. Valóságos diktátorává emelkedett az országgyűlésnek, mely egész készséggel, minden ellenészrevétel nélkül kiáltotta ki határozattá az ő indítványait. Így történt még e gyűlés alatt a sajtó, nemzetőrség és népképviselő, törvényeivel, melyeknek elveit ő mondotta az országgyűlésnek, így történt más nap a kir. városok követeit illető indítványával: miszerint azoknak a teljes szavazatot megadatni javasla; így végre azon adalék-határozattal, mely által a rendek a felirat némi részeit akként magyarázták, hogy „a szellemi kifejlődés ápolásának szüksége alatt a népnevelést, a vallási jogok viszonyosságát, az eskittisztekek létesítését és a sajtószabadságot —; úgy szintén a nemzeti erőnek egyesítése által az Erdélyivel való egyesülést nevezet szerint értetni kívánják.“ A felirati javaslat tudniillik, az ügyek előrehaladt fejleménye után már nem felelt meg mindenben a közvélemény kívánatainak. Több nagy fontosságú reform, maga a felelős minisztérium is csak homályosan, tartózkodó kifejezésekben említették a felirati javaslatban. De a mi márczius 3-kán még nagy lelkesedéssel fogadtott, s igen bátor kíváratnak tartott: márczius 14-ken, a bécsi események után, már nem látszhatott elég határozottnak. Most tehát mind ezt szükséges lón világosan kifejezni, mi előtt a főirat a főrendek tanácskozása alá kerülne.

A főrendi ülés, melyben ez megtörténnék, márczius 14-kén délután, végre megtartott. A terem a korlátokon kívül és belül s karzatai fuladásig tömve voltak. Az országház előtti tért sűrű kíváncsi tömeg lepte el a nép minden osztályaiból. Feszülten s felhangolt kedélylyel nézett mindenki a régen várt történendők elébe. A hallgatóság szokottnál izgalmasabb volt; kitörő éljenekkel s a tetszés minden jeleivel fogadta beléptökkor a táblának szilárd hazafiségukról ismert több tagjait. A felirat végre felolvasatván, a főherczeg nádor következőleg nyilatkozott: „A felolvasott felírási javaslat felvételének mai napig elhalasz-

tásától azon eredményt merem remélni, hogy a méltóságos főrendek magokévá teszik abbeli javaslatomat, miszerint e föliratot egész terjedelmében elfogadni szíveskedjenek.“ És miután e szavait élénk helyeslés és hosszú éljenzés követte, így folytatá megszakasztott beszédét: „Midőn tehát a feliratra nézve a főrendeknek, mint látom, egyhangú határozatát kimondom: nyilvánítom azt is, miszerint az, hogy ez országgyűlés eredménydúsan végződjék, szilárd óhajtasom, forró kívánatom. Mit ma Ígérhetek, az: hogy e tekintetben személyes és hivatalos befolyásomat önálló szilárdsággal bizonyosan használni is fogom. Biztosítom arról is a főrendeket, hogy alkotmányos kifejlődésünkre az országos rendekkel kezdet fogni; a jövőben is tisztemnek tartom.“

A határozat a rendekkel tudtván, ezek azt válaszolták a főrendeknek, miszerint a feliratot a nádor vezérlete alatt országos küldöttség által kívánják a királynak átnyújtani. Ennek következtében a küldöttség tagjai, mind a két táblán kineveztetvén, más nap, márczius 15-kén, több országgyűlési tagoktól s nagy számú ifjúságtól kísérvé, hajóztak fel Bécsbe. Es most ismét Bécs felé fordult a nemzet feszült várakozása, hova háromszáz év óta nem küldött fontosabb feliratot. A nemzeti kívánatok valósulása iránt azonban a bécsi események már eleve oly biztosságra érlelték a reményeket, hogy midőn az országgyűlési ifjúság és polgárság Kossuthot márczius 14-ke estéjén fáklyás zenével tisztelte meg: ez nem kételkedett a jobbánál álló gróf Batthyáni Lajost, mint első magyar miniszterelnököt mutatni be az örömszajos tisztelgő közönségnek.

A roppant szellemi mozgalmat, mely, márczius eleje óta Pozsonyban, az országgyűlés közönségében uralkodott, az egész ország élénk figyelemmel kísérte. A nagy reformok, melyek Kossuthnak márczius 3-kai indítványában foglaltattak, mindenütt meleg rokonszenvvel fogadtattak.

De sehol sem volt oly élénk, oly zajos a lelkesedés, mint Budapesten, az ország fővárosában, hova az országgyűlés

minden mozzanatait naponként megvitték a rendszeren érkező gőzhajók. Mondhatni, maga az országgyűlés is a főváros forró rokonszenvében találta a maga szellemi főtámaszát. Az „Ellenzéki Körben“ és a Privorszky-féle kávéházban, melyek az ifjúság gyűlhelyei valának, egyre élénk politikai vitatkozások folytak e napokban. Természetes volt, hogy a fiatal keblek vágyai hamar túlszárnyalták azon reformi terveket, melyek a pozsonyi országgyűlésen készültek. Nem elégedtek meg ők azzal, hogy az ország jogai biztosíttassanak, fejleményi képessége a bécsi kormány által reá rakott bilincsektől megszabadíttassék: ők a kedvező körülményeket gyökeres átalakításra kívánták felhasználni. Az óhajtott cél elérését e tekintetben megkönnyíteni szándékozván, szükségesnek vélték, hogy a törvényhozás szociális téren is gyámolítottassék. Ezen eszmét hamar megérelmte azon körülmény, mely szerint a főrendek az alsó tábla felirati javaslatának tárgyalását oly sokáig késleltették. Az ifjúság vezeterei tehát, kik közt leginkább Petőfi Sándor, a közkedvességű költő, Irinyi József, Jókai Móricz, Vasváry Pál és Bnlyovszky Gyula, jeles szónoki tehetséggel felruházott fiatal ügyészek, tűntek ki, a főváros társadalmi mozgalma által az országgyűlésnek lökést adni szándékozván, petitiót indítványoztak benyújtani a törvényhozó testületnek. Mind az egyesülés, mind e petitió pontjait, bővebb megvitatás végett, az Ellenzéki Körben nyilván kitűzték, s Páris példáját követve, aláírási ívet nyitottak egy reformlakomára.

Ezek következtében márczius 12-én az Ellenzéki Kör termeiben népgyűlés tartatott, hol Irinyi József által a következő 12 pont olvastatott fel a végre, hogy pétidéként az országgyűlés elejébe terjesztessék:

„Mit kíván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kívánjuk a sajtó szabadságát, a censura eltörlését.
2. Felelős minisztériumot Budapesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.

4. Törvény előtti egyenlőségei, polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az úrbéri terhek megszüntetését.
8. Eskütszékeket, képviselőt s egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre; a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai státusfogyók bocsáttassanak szabadon.
12. Kívánjuk az uniót Erdélylyel.

Egyenlőség, szabadság, testvériség.“

Készt vettek a gyűlésen számos idősb, különben az ellenzéki párthoz tartozó hazafiak is, kik az ifjúság forró vérét csillapítgatva, e petíciót még időelőttinek, körülményeinkhez nem alkalmazottnak nyilvánítván, egy későbbi népgyűlésen, márezius 14-kén, azon indítványt fogadtatták el a többség által, hogy a petíció ne az egész törvényhozó testületnek, hanem az országos ellenzéki választmányának küldessék fel, s csak az ez által létesítendő agitáció útján kezdessék meg annak aláírása.

A márezius 13-kai bécsi események híre azonban 14-kén este már megérkezvén, annyira felvillanyozta az ifjúságot, hogy az más nap reggel háromszínű zászlók alatt összecsoportozván, Petőfi és Jókai által vezetve, az utczákon örömjajos menetet tartott. Hozzájuk csatlakoztak nem sokára az egyetem három felső osztályának növendékei és számos minden korú férfiak. A tömeg a Hatvani utczába vévén útját, Landerer nyomdaja előtt megállít, s nagy zajjal követelte a közölt 12 pont és Petőfi egy új forradalmi dalának kinyomtatását. Minden vonakodás hasztalan lévén, a nyomtatás azonnal munkába vétetett. Elkészültéig számos beszédekbeu tört ki az ifjú keblek lelkesedése. Délután, a sűrűen szakadó eső daczára, a város lakosainak

minden osztályúból nagy néptömeg gyűlt össze a városház terén és termeiben, hol a tanács és választott polgárság nyilvános közgyűlést tartott. A 12 pont a gyűlés elébe terjesztvén, egyhangon elfogadtatott; s az országgyűléshez intézendő petitiót, a tanács és polgárság nevében, Szepessy Ferencz polgármester azonnal aláírta. A kérelem aztán egy választmány által küldetett fel az ország rendéihez; egyszersmind pedig a király is megkéretett, hogy az országgyűlést mennél előbb a fővárosba által tenni méltóztassák.

Hogy a nőttön nőtt néptömeg zajlása a közbátorságot veszélyeztető kihágásokra nem fajult át, leginkább két férfiúnak köszönhető. Ezek egyike Klauzál Gábor, ki mint Csongrád vármegye követe s az ellenzék egyik vezére, már több országgyűlésen kitűnő szerepet játszott, most azonban, a kormánypárt vesztegetései következtében, az országgyűlési követválasztásban kimaradván, jelenleg épen a fővárosban tartózkodók. Másika: Nyáry Pál, Pest vármegyének nagy erélyességű másod alispánja volt. E férfiak hamar átlátták a pillanat fontosságát, s gyors elhatározottsággal ragadták meg az ifjúság, majd a nép mozgalmainak gyepelőjét. A városházi nyilvános ülésben tett. indítványuk következtében, a rend és közbátorság fentartására, Kottenbiller Lipót alpolgármester elnöklete alatt, egy tizennégy tagú állandó bizottmány választatott, mely, részint tisztviselőkből, részint egyéb városi lakosokból szerkesztve, azon túl kizárólag intézé a főváros közügyeit. Tagjai lőnek egyebek közt Klauzál és Nyáry is.

A nép kívánatára a bizottmányból Nyáry Pál vezérlete alatt azonnal választmány küldetett Budára a helytartótanács ideiglenes elnökéhez, kieszközölni: hogy a sajtó szabadsága a kormányzék által is kimondassák, és Stancsics Mihály, ki egy munkája miatt több hónap óta az úgy nevezett vízi kaszárnyában fogva tartatott, szabadon bocsátassák. A küldöttséget nagy néptömeg kísérte, a közkívánatot, ha szükséges volna, erőhatalommal is kivívandó; mi

végből a helytartótanács épületének udvarait s folyosóit egészen elfoglalta.

Gróf Zichy Ferencz, a helytartótanács ideiglenes elnöke, megértvén a nép kívánatát, néhány kormányászéki taggal rögtön tanácskozmányt tartott. A kormányászék, melynek tagjai a külföldön mindenütt oly rögtön diadal-maskodott forradalmak híretől megrémülének, tartván a néptömeg erőszakos megtámadásától, mindenben megegyezett. A censura megszüntetésén és Stancsics szabadon bocsáttatásán felül, a küldöttség kívánatára azt is megígérte, hogy a katonaság egyedül akkor fog alkalmaztatni, ha azt Pest város hatósága kíváná. A kielégített, örömeiben ujjongó néptömeg azonnal Stancsics börtönéhez vonult, s őt, miután a kormányászék rendeletére szabadon bocsáttatott, még azon este nagy számú fáklyák világánál, zajos öröm kitörések közt, kísérte át Pestre s adta vissza családjának.

Annak következtében, hogy a helytartótanács megígérte, miképen a katonaság a városi tanács megkeresése nélkül a rend fentartásába nem fog elegendni, ennek biztosítására, a pesti polgári őrsereg száma a város lakosaiból ezeröttszázzal szaporított, s neve nemzetőrségre változtatott. A békésen, minden rendzavar nélkül kivívott reformokat a bizottmány a polgároknak egy hirdetményben adta tudtára, melynek végén e szavak állanak: „Polgártársak! jelszavaink: éljen a király! Alkotmányos reform, szabadság, egyenlőség, béke és rend!“ A köz fellobbbanásnak e sikere a városi nép minden osztályait felvillanyozta, melyek aztán különféle külső jelekben nyilvánították hő érzelmeiket. A fővegekre nemzeti kokárdák, a köz s magán-épületekre tömérdek számú nemzeti zászlók tűzettek; a város este fényesen kivilágított: a színházakban hazafias szózatok szavaltatok s dalok énekeltek. És mind ezekben a rend sehol egy perczig sem lőn megháborítva.

Érintenünk kell itt azonban, hogy e szellemi mozgalomban eleinte néhány napig korán sem vett részt a fővá-

ros egész lakossága. Ennek nagy részben német eredetű iparos osztálya, kivált gazdagabb polgárai, ha tán örültek is a mozgalomnak, mégis jobbra esak a nézők szerepét játszották; noha ezek közt sem hiányoztak, kik a szabadságszeretettől áthatva, egy minden tekintetben jobb kor kezdete gyanánt üdvözlők márczius 15-két, és szívből csatlakoztak a mozgalomhoz. A szűkkeblű szerkezet, melyet a kormány féltékenyen megőrizni jgyekeezett, a városokban mind eddig nem engedett kifejlődni élénkebb poltikai életet, s lakosságuknak kivált iparos része többnyire idegen, érdekelteien maradt azon politikai harczoakál, melyeket a nemzet már több évek óta vívott, kivált országgyűlésein, a kormányuyal. Azonban ezek is napról napra inkább bevonattak a közérdekbe, s a szabadság szelleme lassanként ezek kedélyében is oly változást hozott elő, hogy aztán soraikból is mind többen. csatlakoztak a mozgalomhoz; utóbb pedig versenyeztek a magyarokkal.

A közsensd- bizottmány azonban, melynek tagjai a következő napokban ötvennél többre szaporítottak, nem egyedül a főváros nyugalma s közbátorsága fentartását tekintette feladatának; hanem, míg ebben ernyedetlen buzgalommal működék, más részről oda fordítá figyelmét, hogy az összes mozgalomnak irányt adjon, s az által az országgyűlés határozatainak súlyát a nép részéről is nevelje. E czélra irányzott számos intézkedéseik közt említésre méltók azok, melyek szerint a helytartótanácsnál kieszközölte, hogy a középületeknél eddig használt sárgafekete dynastiai sziliek s kétféjű sasok helyett, ezentúl a nemzeti háromszin és Magyarország czímerc tüzessék fel; a kir. kamaránál eddig használt latin nyelv helyett, a törvény értelmében, azonnal a nemzeti nyelv tétessék hivatalossá; továbbá, hogy a kormány által létesítetni kívánt dohány egyedáruság előzményeül felállított dohánytrafikák, melyek ez időben a népnek könnyen ingerültségre adhattak volna okot, azonnal bezárassanak; a bécsi igazgatás alatt álló, az országra nézve

erkölcsileg és anyagilag káros lotteryák, sorsjátékok megszűntessenek. Fő figyelmét azonban a központi bizottmány a nemzetőrség életbeléptetésére fordította, mely aztán mindjárt az első napokban oly számra emelkedett, hogy szükség esetében az országgyűlés e tekintetben, már mint nem megvetendő hatalomra számíthatott volna a fővárosra. De még inkább nevelte a főváros fontosságát a nemzeti mozgalomban az, hogy példájára más városokban és vármegyékben is hasonló bizottmányok keletkeztek, melyek aztán a törvényhatósági testületek hatalmát önmagukhoz ragadták. Plzen vidéki bizottmányok, az ország municipalitási szerkezete s ez iránt való túlnyomó rokonszenve következtében nem ismerték ugyan el tulajdonképen magok felett a pesti bizottmány hatalmát; annak lépéseit mindazáltal örömmel üdvözölték, sőt vele szorosabb egyesülésbe léptek, annak intézkedéseit magokévá tették, s példájára nemzetőrséget szerveztek.

Azon biztosítások, melyeket a pesti középponti bizottmány a vidéki városokból s vármegyékből ezeknek egyetértése felől naponként mind nagyobb számban vett, némileg már országos hatalmi szint is kölcsönöztek a középponti bizottmánynak. Es nem is hiányzának oly nyugtalan vérűek, kik a bizottmány ezen országos hatalmának színét, mi, a mennyiben volt is, csak erkölcsi lehetett, valósággá változtatni, s a bizottmányt Nyáry elnöklete alatt ideiglenes kormányoknak kikiáltani kívánták. Es bár ez nem történt is meg, kétségtelen mégis, hogy a bizottmány s általában a pesti mozgalom vezetőinek nagy része elégtelenséggel s némi vetélkedési vágyakkal viseltetett az országgyűlés iránt, melyet forradalmibbnak óhajtott volna. Innen következett, hogy Festón hamar elterjedni kezdett ama kívánat, miszerint az országgyűlés, mely csak rendekből áll s ennél fogva az összes nép érdekeit tulajdonképen nem képviselheti, menél elébb oszolja el, s egy újabb, a népképviselőlet alapján, Pesten hívassák össze. És minthogy ez meg nem történt,

a bizottmány egy része, magát a népérdekek hívebb kifejezésének tekintvén, némi viszketeget árúit el az országgyűlés irányában szerepet játszani az országban. És mondhatni, hogy e viszketeget a legtöbbször csak a Kossuth iránti hódolat mérsékelte, kinek nevét e heves vérűek az egekig emelték. Kossuth tekintélye nélkül ezen irányból utóbb némi veszély, legalább zavar fejlődhetett volna ki a fővárosban, melynek fontosságát a rendkívüli körülmények közt, mint alább látandjuk, az országgyűlés is elismerte, sőt talán túl is becsülte.

De a Pesten és Pozsonyban táplált reményekkel szemben még sok nehézséget kell vala legyőzni a császári fővárosban. Mióta Apponyi a főkancellárságról lemondott, a magyar ügyek vezetése Szögyény alkancellár kezeibe került, ki szintén beadta ugyan lemondását, mely azonban a kormány élén álló Lajos főhercegtől nem fogadtatott el. Némely urak azonban, névszerint gr. Desseffy Emil, Wirkner s többen mások, e nehéz körülmények közt többet vártak az erélyes Jósika Samutól, mint a hajlékonyabb jellemű Szögyénytől, s mind a mellett is, hogy amannak, mint erdélyi kancellárnak, egyenes befolyása nem volt a magyar ügyekre, az ő kezeibe akarták volna játszani ezek intézését; mi ha keresztülvihető nem lenne, Széchenyi István kancellárrá kineveztetésével vélték a felzúdult hullámokat lecsillapíthatni. Jósikánál e cél elérése végett több értekezlet tartatott, melyek bár teljes eredményre nem vezettek, mégis, mint alább látni fogjuk, jelentékeny befolyást gyakoroltak a magyar ügyek végkifejlesztésére.

Az országos küldöttség, mely 13 felső, és alsó házi tagból állott, s melyhez számos más törvényhozási tagokon kívül az országgyűlési ifjúságból is mintegy kétszázan csatlakoztak, éppen azon pillanatban érkezett meg Bécsben, midőn a német örökös tartományoknak, három napi habozás után, az alkotmány a császár által megígértetett.

Udvari publicisták s más írók úgy adták elő a magyar

küldöttségnek márczius 15-én Bécsben megjelenését, hogy az a bécsieknek, kik alattomban Magyarországból izgat - tattak volna, segedelmére jött légyen az alkotmány kivívása végett. Ezen állítás megczáfolásául elég csak arra figyelmeztetni, hogy nem a szabadelvű, hanem épen az udvari párt volt az, mely a felirat feljúlhatását mind eddig késleltette; s a reformpárt a legelső időt ragadta meg a felirat felküldésére, melyet az udvari párt ellenzése neki engedett. A bécsiek az alkotmány birtokának épen legelső örömmámorában kéjelegnek vala, midőn a küldöttséget vivő hajók kikötöttek. A boldog nép az öröm túláradásával üdvözölte a czélban s törekvésben rokon magyarokat, kiknek különben is azon elismeréssel tartozott, hogy alkotmányos szabadságát elébb sürgették, mintsem azt maga csak említeni is merete volna nyilvánosan. A főherczeg nádor kocsiját, melyből a lovak kifogattak, magok a polgárok vonták be a császári lakba; a többi küldötteket tömérdek népcsoportok kísérték szállásaikra. Útjokban ezer meg ezer éljenkiáltásokban tört ki a nép ajkain a viharos öröm. És midőn a küldöttek szállásaikra megérkeztek, beszédekét kívánt a néptömeg hallani a magyar szónokoktól. A tisztelet és hódolat különösen Kossuth személye iránt határtalan volt a polgárságban; mert Kossuth volt az, ki márczius 3-kai beszéde által, melyben a bécsiek számára is alkotmányt kérni indítványozott, az ő tetterejüket is felvillanyozta. A bécsiek e zajos örömnnyilvánítása s hódolata a magyar küldöttség iránt azonban nem annyira a személyeket, kiket egy kettő kivételével névszerint is alig ismert, mint inkább amaz erkölcsi erőt illette, melyet a szabadság magyar képviselőiben létezni megismertek. E nép, mely a politikai jog birtokának lélekemelő érzetét csak néhány nap óta Ízlelte meg, mintegy felbátorodva érezte magát a jogért és szabadságért rég küzdő s azt nagy mértékben is élvező magyar nemzet e maroknyi küldötteinek megjelenése által. E szép, e fölséges jelenetben, midőn így a két szomszéd nemzet

testvéri szeretetben s kölcsönös győzelem óhajtásban egyesült, világos tanúsága feküdt annak, hogy azon természetellenes viszony, mely egyik népnek a másik irányában való alárendeltetésén alapult, nem magának a bécsi népnek, hanem csak az önkényes hatalom kezelőinek vágyaiban s érdekeiben gyökerezett. Erezte e pillanatokban a bécsi nép, hogy ama szerencsétlen viszony csak a bürokrácia kényuralmának műve, s csak annak javára szolgál, és hogy a külön népek istentől rendelt hivatása: egymás melletti függetlenség, kölcsönös jogtisztelet, kölcsönös segély és vetélkedés a jóllét, míveltség és szabadság áldásainak kifejtésében. A bécsi néptől annyira távol volt minden suprematiai féltékenység, hogy Kossuth, ki a Bécsben töltött két nap alatt, felszólítva, a néphez többször szólott, hatalmas szónoklatával, ha akarja, döntőleg befolyhatott volna az osztrák események fejlődésébe. Ő nem élt a körülmények által kezébe adott e hatalommal, mert hitt az udvar ígéreteiben, s megelégette a győzedelmet, mely ez ígéret által Magyarországnak biztosított.

A küldöttség más napon a király elejébe bocsáttatván, főherczeg nádor, a felírást átnyújtva, megható beszédben kérte őt a nemzet kívánatának teljesítésére. Ferdinánd magyar nyelven s röviden válaszolt, miképen a magyar nemzet hűségét biztosítását köszöni, kívánságát mielőbb lehetőleg teljesíteni óhajtja: s miképen szeretett magyar nemzetében mindig bízott: ugv annak hűségére ezentúl is számot tart. A király választát megelégedve fogadta ugyan a küldöttség; de az által tulajdonképen még semmi sem volt megnyerve az ország számára. A küldöttség több tagjai tehát, kiknek az udvarhoz, személyes hitelüknél fogva, az ajtók nyitva álltak, ezen előnyt erélyesen felhasználni (ígyekeztek a végre, hogy a fejedelmi család szívósabb tagjait s némely befolyásosabb udvari főurakat a kívánat jogossága, az engedés szüksége felől meggyőzzenek. E tekintetben István főherczegen kívül különösen gróf Széchenyi István s herczeg

Eszterházy Pál tettek az ügynek hasznos szolgálatot. Ez utóbbi Lajos főherczegnél bebocsáttatást kérvén, midőn várakozásra intetett, élesen válaszolt: miképen most nem volna ideje, az udvari etiquette szabályaihoz ragaszkodni, midőn egy korona megtartásáról vagy elvesztéséről van szó.

István főherczeg nádor a fogadtatás után azonnal értekezésbe ereszkedett a kormány élén álló egyéniségekkel. Mindenek előtt Szögyény kancellárral váltott szót, s őt a Pozsonyban történekről értesítvén, egyszersmind sajnálkozását nyilvánító azon gyengeség fölött, melyet az udvar a bécsi forradalom irányában elárult. Meggyőződését fejezte ki, hogy midőn Becsben az illetők engedékenysége s erélytelensége annyira engedte fejlődni az ügyeket, hogy már a császár személyes bátorságának biztosítására is szükségessé vált egy gránátos zászlóaljat folyton a fejedelmi lakban tanyáztatni, a magyar országgyűléstől sem lehet törvényes alakú kérelmére megtagadni azt, mi a bécsi utcái forradalom követelésére az eddig kényuralom alatt volt osztrák tartományoknak megadatott. Ezután egy oly tartalmú kir. kézirat javaslatát nyujtá át Szögyénynek, mely szerint ő felsége a benyújtott feliratban kifejezett nemzeti kívánatok teljesítését megígérje. Nyomatékuil hozzáadó a főherczeg, hogy ő e kézirat elfogadásához kötötte a maga állását; e nélkül ő Pozsonyba nem térhet többé vissza. Ha azonban ő felsége annyi erélyt tudna kifejteni, hogy e kézirat aláírását megtagadja, ő nádori állásáról szívesen lemond, s készséggel megy oda, hova őt a felség, mint egyszerű tábornokot küldeni jónak látandja.

Szögyény a nádortól átvett irattal nyomban Ferencz Károly főherczeghez sietett, kinél Jósika Sámuel kívánatára értekezlet tartatott a magyar ügyek iránt. Szögyényn kívül e konferenciára a következők hivattak meg; herczeg Windischgrätz, Hartig és Majláth Antal grófok s miniszterek, gróf Münch-Bellinghausen, a német szövetségi gyűlés elnöke, Jósika Samu, Czillich és Rosenfeld erdélyi szász

tanácsosok, mint jegyzők. Az elnöki széket Lajos főherceg foglalta el, s mellette Ferencz Károly főherceg ült, mint praesumtiv trónörökös.

Az elnök főherceg azon tárgy kítűzésével nyitá meg a tanácskozást, hogy miután Apponyi a kancellárságról lemondott, helyébe mást kellend nevezni, a kit Széchenyi István, Batthváni Lajos cs Vay Miklós közöl lehetne kiválasztani. E nyilatkozatot hosszú s mély csend követte, melyben aztán Szögyény szólalt fel, előadván, hogy mielőtt a kítűzött tárgy szó alá vétetnék, azon iratot kötelessége előmutatni, melyet egy pillanat előtt azon meghagyással vett át István főherceg nádortól, hogy azt nevében ultimátumnak jelentse ki, melynek elfogadása nélkül ő Pozsonyba vissza nem mehet. Ezen irat, mint már tudjuk, az országgyűlésnek a nádort teljhatalmú kir. helytartóvá neveztetni s egy független felelős miniszteriumot alapíttatni sürgető feliratára ő felsége által adandó válasz javaslata volt. Ezen előadás, kivált a nádor nyilatkozata nagyon meglepte az értekezlet tagjait, s az iratok, felolvastatásuk után, éles taglalás alá vétettek. Leghevesebben nyilatkozott ellene Jósika és — bár mint csupa jegyzőnek joga sem volt volna hozzá szólani — Rosenfeld, kik az országgyűlés kívánatának a pragmática sanctióval összeférhetlenségét vitatták.

A konferencia tagjai, véleményben a tárgy lényegére nézve egyetértők, örömet visszautasították volna az országgyűlés kívánatait; de azon érzelem nyomása alatt, hogy a visszautasítás veszélyes következményeit sem megelőzni, sem elhárítani nem áll hatalmukban, jobbra csak a felett tanácskoznak, miként lehetne az engedményt életől megfosztani s a királyi jogokra és a középponti kormány hatalmára nézve mennél ártalmatlanabbá tenni. A tények logikája alól azonban nem nyílt út a menekvésre: az értekezlet eredménytelen maradt, s Lajos főherceg azt végre feloszlátván, meghagyta Szögyénynek, hogy az iratokat a

kancelláriának országgyűlési bizottmánya által azonnal vétesse tárgyalásba s ennek eredményét még az esti órákban adja elő.

Szűgyény nyomban összehívta e bizottmányt, mely az ő elnöklete alatt Bartal, Zsedényi és Torkos ttdv. tanácsosokat számlálta tagjaiul. Megjelent a tanácskozáásra J ó s i k a is, s bár kedélyét haragos indulat borítá el István főherczeg gyöngesége miatt, melynél fogva a királyi választól függesztette fel a maga állását, a kézirat elvetését már ő sem, hanem annak csak módosítását sitrgeté. A bizottmány tagjainak valóságos örömeire válhatott V a y M i k l ó s belépte a gyűlésbe: ő e pillanatban érkezett Pozsonyból, biztos hírt hozhatott tehát a közhangulat állapotáról. Szűgyény nem is késett ennél fogva kérdezni őt: vájjon e hangulattal szemben lehetőnek tartja-e az országgyűlés kívánatainak visszautasítását vagy legalább lényeges módosítását? Vay, bár e kívánatokat maga sem helyeslé, annál kevésbbé habozott a kérdésre tagadólag válaszolni, mint hogy ez volna az országbíró és tárnok véleménye is, kik vele együtt attól félnek, hogy tagadó válasz esetében az országgyűlés könnyen letérhetne a törvényesség ösvényéről, István főherczeget királylyá kiálthatná ki, s más hasonló szélsőségekre vetemedhetnék. Vay e nyilatkozata után a bizottmány egy perczig sem habozott tovább oly végzést alkotni, hogy nagyobb veszély elhárítása végett az országgyűlési kívánatok teljesítése ajánltassék ő felségének. A felterjesztés szerkesztését, bár annak elkészítése Zsedényit illette volna, ez úttal maga Bartal tanácsos vette át.

Bartallal a hagyományos osztrák politika főtámaszai már régóta nem voltak teljesen megelégedve. Az ő kötelességszerű vélemény színezetén számos ízben oly árnyalatok tűntek fel, melyek a hazafias és alkotmányos érzelmeket nyíltabban elárultak, mint. sem azt egy udvari tanácsos állásával megférhetőnek hihették volna. Bartalt most is ezen érzelmelek késztették arra, hogy a fontos államirat szerkesz-

tését maga vegye át: tán attól tartott, hogy a bizottmányi végzés más által merő kényszerűséggel indokolva, oly értelemben fogna felterjesztetni, mely a törvényességtől eltérőknek, az alkotmánynyal s *pragmatica sanctio*val ellenkezőknek bélyegezhetné az országgyűlés kívánatait, melyeknek valósulásáért az ő hazafias lelke is epedett. Ezen érzelmeket lehetetlen fel nem ismerni az erőteljes, hazafias hangú felterjesztésben. Nem a nehéz körülményekből feltolakodó kényszerűség, hanem az országgyűlés kívánataival elvszerinti egyetértés s azoknak törvényszerűsége képezik benne az érvelést. Már 1527-ben, úgymond egyebek közt, midőn I. Ferdinánd királyllyá választatott, tulajdonképen e feliratban kifejezett feltételek alatt adta magát Magyarország a Habsburg-ház uralkodása alá.

Mihelyt a fontos okmány elkészült, Bzögyény avval nyomban Ferenez Károlyhoz sietett, kinél az esti órákban a délelőtti konferencia tagjai már összegyűlve várakozónak. Szögyény, látván a kellemetlen hatást, melyet a felolvasott okirat a gyülekezetre tón, szükségesnek tartó megjegyezni, hogy e véleményre csak István főherceg s az ország fő zászlósainak nyilatkozatai bírták a kancelláriát: a nádor ugyanis kijelentette, hogy ezen engedmények megadása nélkül Pozsonyba vissza többé nem mehet; emezek azt szintén mellőzhetlennek állítják. Lajos főherceg erre István nádort személyesen is meghallgatni kívánván, őt azonnal a konferenziába hivató.

A nádor, kiben az udvari lég a pozsonyi felgerjedést már nagy mértékben lehangolta volt, a dolgok mibenlétének előadására felszólíttatván, erős bizonyítgatások közt kijelenté, mennyire sajnálja az országgyűlési tárgyalásoknak e kedvetlen fordulatát, megvallván egyszersemind, hogy a feliratban kért engedményekhez állását kötötte légyen. „Belátom, úgymond egyebek közt, hogy talán hibáztam, miért Öntől, kedves nagybátyám s ő felségétől bocsánatot kérek. De én akkor másként nem cselekedhettem;

most pedig már szavamat kell tartanom. Egyébiránt a visszautasítás esetében teljesen ő felsége rendelkezésére állok.“ E nyilatkozat sajnos érzelmeket ébresztett a gyülekezet tagjaiban; Lajos főherczeg azonban, a rendszerint oly hallgató és kevés szavú úr, neheztelését el nem fojthatván, most is röviden ugyan, de keserűen róvára meg unokaöcscse eljárását. „Neked fogjuk köszönhetni, így végzé szavait, ha elvesztjük Magyarországot“. Lajos főherczeg, kinek vállain feküdt az egész felelősség szemben az uralkodó családdal, ő lévén még I. Ferencz végrendelete által helyezve a kormány élére, ebben Ferencz Károly főherczeg is támogató: „mint praesumptiv örökös, úgymond, erre én sem adhatom megegyezésemet“. István főherczeg nádor mély hallgatásban tűrte e szemrehányásokat, s nem vonta vissza elébbi nyilatkozatát.

Az értekezet ezután még késő éjfélig elhúzódott. A szóváltás közben herezeg Windischgriitz egy ízben kibívatatván, azon hírral tért vissza, hogy gróf Zichy Edmund által arra figyelmeztetett, miképen a pozsonyi országgyűlési ifjúság, mely a küldöttséggel a császári fővárosba jött vala, a császári lakot megtámadni szándékozik, hogy a kívánt engedményeket erőszakkal csikarja ki a fejedelemtől. A herczeg tudósítá egyszersmind a gyülekezetét, hogy Zicliynek kijelentette légyen, miképen ő, a fővárosi őrség parancsnoka, azt tűrni nem fogja, s már rendelkezett, hogy minden hasonló kísérlet fegyverrel s erélyesen utasíttassék vissza.

Volt-e e hírnek hatása a tanácskozás eredményére, meghatározni nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy bár nagy hajlam mutatkozott is a gyülekezetben visszautasítani az országgyűlés kívánatait, a bátorság arra hiányzott az értekezet tagjaiban, s végre is az lőn határozattá, hogy miután most a körülmények veszélyessége az engedmények megtagadását nem tűri, a kívánt kézirat kibocsátása ajánlatsék ugyan ő felségének; utóbb azonban, ha a dolgok

fejleménye engedni fogja, minden alkalom megragadtassék az engedmények egészben, vagy legalább részben visszavételére.

Az országgyűlési küldöttség tagjai e közben feszült várakozásban s aggodalomban töltötték a napot. Késő estig minduntalan változó hírek érkeztek az udvarból, melyek majd reményt, majd kétséget ébresztének. Most azt beszélték, hogy egyik és másik főherceg izgat a magyarok követelései ellen; majd annak híre terjengett, hogy már a küldöttség tagjainak személyes bátorsága is veszélyben forog. A remény és aggály e hullámvázai közt virradt fel márczius 17-ke, midőn végre a királytól következő irat érkezett a nádorhoz:

„Kedves öcsém, főséges főherceg, Nádor úr!“
 „Azon alázatos felirásból, melyet Magyarországom rendéi nevében Kedveltséged által kezemhez vettem, megértvén a hű magyar nemzet kívánságait, semmit nem kések, atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mindazon kívánságoknak teljesítésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve van, szívesen fordítandom gondjaimat. És ez okból tudtúl adom Kedveltségednek: hogy miután Kedveltséged, mint az ország rendéinek egyhangú akaratával elválasztott s általam megerősített nádor és királyi helytartóm, a törvények értelmében teljes hatalommal felvau ruházva, ezen országot a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalommal való kapcsolatnak épségben tartása mellett, az országból távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni: Én a hű karok és rendeknek egy, a honi törvények értelmében független, felelős minisztérium alkotása iránti kívánságát elfogadni hajlandó vagyok; Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre a Kedveltséged által előttem megnevezett férfiakból nekem teljesen alkalmas egyéneket jelöljön ki; egyúttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatás-

köre iránt czélszerű törvényjavaslatok, a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosb kapocsnak kellé méltánylásával, mely a *pragmatica sanctio* által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, — az országos felírásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztesse és további elhatározásom alá mielőbb terjesztesse. Adja Kedveltséged e soraim foglalatát, mely kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápol boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a Kedveltséged által elémbé terjesztett kívánatokra tett legfelsőbb válaszat, az ország rendéinek tudomására. Bécs, böjtmáshó 17-kén 1848. Aláírva: Ferdinánd s. k.^u

A királyi leirat a nemzet kívánatának teljesen megfelelt: az ország független kormányzata, melynek feltétele alatt hívta meg a nemzet háromszáz év előtt a Habsburg nemzetséget a királyi székre, s melyért, a szerződéseket megszegett királyok kényuralmi törekvéseinek következtében, annyiszor és annyi vér folyt, valahára békésen, a törvényes formák szigorú korlátái közt ki lón víva.

A nádor a királyi leirat következtében nyert hatalomnál fogva gróf Batthyáni Lajost, az eddigi országos ellenzék fejét, kit e célból már a királynak is megnevezett, még az napon miniszterelnökké nevezte s a minisztérium megalakításával bizta meg. A küldöttség még szintén az napon tért vissza Pozsonynak örömárban úszó lakosai közé.

A kedélyek Pozsonyban az által, hogy István főherczeg s nádor teljes hatalmú kir. helytartóvá, gr. Batthyáni Lajos pedig miniszterelnökké neveztetett, teljesen kielégítve lévén, az új miniszterelnök s maga az országgyűlés is első teendőjének tartá a fővárost, honnan időközben némi zavargások híre érkezett fel, megnyugtatni. E végre márezius 18-kán gróf Keglevich Gábor főtárnokmester vezérlete alatt országos küldöttség indított meg a fővárosba, honnan a polgárság és egyetem kérelmeivel szintén az nap érkezett

meg a küldöttség Pozsonyba, A főváros küldöttségét azon rendkívüli megtiszteltetésben részesítette az alsó ház, hogy azt a maga ülésében határozta meghallgatni. Nehogy azonban a fővárosi csendbizottmány e megkülönböztetésből új okot merítsen, s buzdítást lásson' ama szerep folytatására, mely szerint magának a nemzeti mozgalom vezetésére nézve az országgyűlés irányában mintegy vetélytársi állást látszott igényelni: Kossuth, ki a küldöttségnek a ház megbízatából válaszolt, ahhoz igen komoly, mondhatni, kemény szavakat intézett. Kiemelvén ugyanis a főváros rokonszenvét azon reformok iránt, melyeket az országgyűlés a maga feladatául kitűzött, s dicsérettel említvén a fővárosnak a szabadság megszilárdítására nélkülözhetlen rend fentartásában tanúsított buzgalmát: egyszersmind megczáfolni akarta ama véleményt is, mintha az országgyűlés már sikerrel koronázott cselekvéseire a pesti mozgalmaktól vette volna a lökést; a jövőre pedig elejét akarta venni az országgyűlési működés túlszárnyalásának a főváros által. „Reményli, úgymond, Pest méltányolni fogja ama kijelentését, miszerint ő Pestet ugyan az ország szívének tartja, de mint törvényhozó utána nem indul; a magyar nemzet közös szabadságot, közös jogot akar; és e nemzet az ország egésze, nem pedig akár egy város, akár egy kaszta. Reméli, osztznak azon érzetben is, hogy itt csak az összes nemzet az, melyet illet az ország sorsa felett intézkedni, s hogy e nemzet elég erős és hatalmas, eltiporni mindenkit, minden egyest, minden kasztát, s egyes muniepiumot, melynek gondolatába jöhetne ellenszegülni.“ Kijelenté egyébiránt, hogy most is épen azon tárgyakkal foglalkozik az országgyűlés, melyeket a pesti petitio foglal magában. Kossuth e kemény nyilatkozata által kivált a pesti csendbizottmány elnöke, Nyáry Pál, érezte magát megsértve. Ez volt aztán első forrása azon gyűlöletnek s ellenzéknek, melyet utóbb Nyáry végiglen, minden alkalommal tanúsított Kossuth irányában. Nevelte ezt benne a megsértett hiúság és

ambíció ösztöne is, minél fogva ő, tagadhatatlan, hasznos és erélyes működése után a fővárosban, miniszteri tárczára tartott számot. E vágya nem teljesedvén, a státustitkári hivatalt, melylyel megkínáltatott, sem fogadta el; s utóbb, midőn az országgyűlés Pesten megnyitott, az ellenzékhez csatlakozván, annak mind végiglen vezére lett.

MÁSODIK FEJEZET.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

Miután a királyi resolúció, mely a felelős minisztérium felállításában megegyezett, s a nádort a király távollétében a végrehajtó hatalom gyakorlatával felruházta, a nemzetnek mindent megadott, mit az Béctől várt: azontúl az országgyűlésé lőn azon nagyszerű és nehéz feladat, hogy az új kormányrendszert, legalább is fő vonalaiban, törvény által megalapítsa; a szabadságba rendet hozzon, a nélkül, hogy e rend kedvéért a szabadság bármi csekély részletét vagy biztosítását feláldozná. A törvényhozás tehát, e nagy feladat érzetében magát alkotmányozó gyűléssé alakította. Miután a nemzet önrendelkezési joga saját sorsa felett kivíva, s ama jogok, melyek eddig egyes osztályok birtokában léteztek, az összes nép tulajdonául minden osztályra kiterjesztve voltak: e két nagy elv gyűpontjából folytak ki a teendők, mik az életbe léptetett köz- és magánjog biztosítására megkívántattak. De mindenek előtt lehetetlen volt az ország rendéinek nem érezniök, hogy most, midőn a képviseltetési jog minden osztálynak tulajdonává lett, midőn a demokratiai elvek teljes diadalt ültek: öök, egyedül az arisztokráciának kifolyásai, szerénytelenség nélkül nem intézkedhetnek mindenekben az összes nemzet sorsa felett. Eloszlatni azonban e rendi országgyűlést, s a népképvisel

alapján újat összehívni, míg a minisztérium meg nem alakú s át nem veszi a kormányzatot, nemcsak veszélyes, hanem egyáltalában lehetetlen is lett volna, minthogy a népképviselőtről s annak szervezetéről törvény még nem létezett. Ez okokból határozattá lön: hogy e rendi országgyűlés csak azokra terjeszse ki működését, mik az új kormányrendszer életbeléptetésére, a nemzeti szabadság és függetlenség s az eddig jogtalan néposztályok líjdon nyert jogainak biztosítására múlhatatlanul törvénybe ígdatandók. A népképviselőlet hiányának némi pótlásául addig is, míg ezen országgyűlés a szükséges törvények megalkotása végett működni kénytelen, a városi és egyházi képviselők szintoly teljes szavazati joggal ruháztatnak fel, minővel a megyei követek bírtak.

Ez irányban indulván működéseiben a törvényhozás, míg egy részről a minisztérium s a riépképviselőlet szervezésének bővebb megvitatást igénylő nagy munkája folyamatban volt: a már különben is eléggé megvitatott köz- és magánjogi reformok tárgyában számos törvényjavaslatok terjesztettek a király elébe.

Ugyanis, a nemesi privilégiumok s a hűbéri viszonyok eltörlésének elve kimondatván, a közös teherviselésről, az úrbér és papi tized megszüntetéséről minden hosszú vitatkozás és ellenzés nélkül megalkottattak a törvényjavaslatok. Az úrbért illetőleg: az eddig gyakorlatban volt jobbágyi szolgálatok és fizetések örökre eltörlöttek; a magán földesurak kármentesítése a nemzeti becsület védpaizsa alá helyezettvén, az állam által eszközlendőnek határozottatott; a kármentesítés elveinek s részleteinek kidolgozása azonban a jövő országgyűlésre halasztatott. Nehogy pedig akkor, midőn a birtokjog a nép alsó osztályainak számára biztosítatik, az úrbéri viszonyok megszüntetése által különben is, egy időre legalább, nagy rázkódást szenvedett nemesi osztály vagyoniilag roskadásnak induljon: a földes urak adósági tőkájének felmondhatása egy később alkotandó törvény

intézkedéséig felfüggesztetett; végre a vagyonviszonyaikban megingatott földbirtokosok kedélyének megnyugtató végett, a jövő országgyűlés által szervezendő hitelintézet felállítására eleve is fél millió forint tűzetett ki.

A tized tekintetében, a főpapság is meghozta a haza nyugalmaért a tőle igényelt áldozatot: Lonovics, Rudnyánszky s a többi püspökök önként lemondtak az egyház által birt tized jogáról. Viszont a főpapok ama kívánata, miszerint az ország a kisebb rendű papságról, melynek egy része a tized elvesztése által élelmi eszközeitől megfosztatott, gondoskodjék, minden oldalról méltánylattal fogadtatott. Hasonlókép azon magán családoknak is, melyek a papi tizednek akár örök bérlet akár királyi adomány által birtokában vannak, kárpótlás ígértetett.

A nép nyugalma e nagy fontosságú magánjogi reformok által biztosítottván, az új kormányzat szervezését illető munkálatok folytában több közjogi reformok iránt is megkésztettek a törvényjavaslatok. E tekintetben különösen említésre méltók az Erdélylyel való uniót, a városok rendezését, a nemzetörséget s a sajtót illető törvényjavaslatok. Az elsőre nézve, a törvényhozás elvileg kimondta ugyan az egyesülést; de méltányolván e tartománynak szintén életben lévő alkotmányos jogait, szükségesnek látta, hogy az anyaország törvénye a tartomány-országgyűlésen is önkéntes elfogadást nyerjen. E végre a király egy felirat által megkérletett, hogy Erdélynek, az unió feletti nyilatkozhatása végett, azonnal hirdessen országgyűlést.

A városok rendezésének kérdése, mely már több országgyűlés alatt oly heves vitáknak szolgált tárgyául, az általános népképvisélet felállításának következtében, mind azon nehézségektől megszabadulván, melyeket eddig azoknak a középponti kormánnyal való kapcsolata és törvényhozási képvisellete okozott, — a municipális jog elvei szerint foglaltatott az új törvénybe. A választási jogot illető pont azonban egy váratlan, sajnos eseménynek lett forrá-

sává. E jogot ugyanis, bár némi census mellett, de igen széles alapra fektette a javaslat, minden tekintet nélkül a valláskülönbségre, miszerint az a zsidóknak is megadatott, a mennyire a többi szükséges qualificatiókkal bírtak. A vak hit és szűkkeblű elfogultság e törvényjavaslatot azonnal ürügyül használta, kiönteni gyűlöletét a zsidókra, kik az A zsidók ország átalakulását a magok törvényen kívüli, elnyomott üldözése. állapotára nézve is, a megváltás napja gyanánt üdvözölvén, a mozgalmakat buzgó részvétellel s meleg rokonszenvvel kísérték. Pozsony iparosainak előítéletes, alsóbb osztályai, melyek az ügyes izraeliták szaporodtát és gyarapodását a városban már rég kancsal szemmel nézték, nem tűrhették, hogy azok e törvény által velők egyaránt jogosíttatnak, márczius 19-ke és 20-ka estéjén dühös csoportokban támadták meg a zsidók lakait, vagyonukat szétrombolták, személyeiket vad bántalmakkal illették. Csak fegyveres erő fékezte meg az előítélet és szennyes érdekszűlte gyűlölet vérengző kitörését; mely alkalommal az országgyűlési ifjúság a rend helyreállításában bátorságának s elfogulatlan emberszeretetének szép jeleit adta. De fájdalom, ezen vad kihágásokon kívül még más alakban is kitört a zsidók elleni gyűlölet. Pozsony lakosainak egy része nem szégyenlette, a maga számára megtágított szabadság gyakorlatát más embertársai, különben is elnyomott, osztályának üldözésére fordítani. Gyülekezetét tartottak, melyben a zsidókat régi városnegyedükre visszaszoríttatni, a házaló kereskedéstől eltiltani kívánták, s több ily szellemű végzéseket hoztak. E jelenetek, Pozsony példájára, több más helyeken is feltűnedeztek. Különösen Székesfehérvárott, Nagyszombatban, sőt még Pesten is különféle üldözések tárgyaivá lettek Izrael megvetett maradékai. A fővárosban a polgárság vonakodott őket a maga nemzetőri soraiba befogadni. Az iljúságból alkotott nemzetőri osztály megnyitotta ugyan nekik a maga századait; de oly nagy mértékben nyilatkozott irántok a polgárok ellenszenve, hogy a közcsend megőrzése tekinte-

téből, utóbb is ki kellett venni a fegyvert kezeikből. Ezen s hasonló jelenetek fájdalommal töltöttek el minden emberbarátot. Az országgyűlés fennen kárhóztatta az elfogult szűkkeblűséget nem különben, mint a bűnös csendháborításokat; de a nyilatkozott ellenszenv következtében, a közbéke fentartása végett, a városi törvényben kitörölte ama záradékot, mely a választási jogot valláskülönbség nélkül megadta a lakosoknak, s csak a törvényesen bevett vallások régi kifejezésére szorítkozott; az igazság kiszolgáltatását a zsidók irányában a jövő országgyűlésnek hagyván feladatául.

A zsidók üldözésében több belyt támadt zavargások az ország általános békéje iránt is mély aggodalommal töltötték el a törvényhozó testületet. Mert körültekintve a hazai állapotok tömkelegében, lehetetlen volt nem látni, hogy itt a sokáig szolgaságban tartott parasztság, amott a különféle nemzetiségi féltékenységek és riválítások, melyek több évek folytán mesterségesen szítogattattak, oly gj'üanyagot rejtenek kebelükben, melynek fellobanása veszélyt hozhat az országra. Még ugyan, ama néhány helyen kitört zsidóüldözést kivéve, mindenütt béke és nyugalom uralkodott a hazában s kapcsolt részeiben. A parasztok hála- és örömmézzel fogadták az átalakulás nagy jótéteményeit. A nem rég viszályban élt nemzetiségek a közszabadság új napjának sugáiraiban melengőzve, kibékülni látszottak. A horvát követek a többi rendekkel teljes egyetértésben voltak, s a nem rég lefolyt Zágráb megyei közgyűlés rokonszenvét nyilvánítá az országgyűlés eljárása felett. A szerb nemzet részéről Rajacsics, karlóczai érsek, magyar nemzeti színű cocárdával felékesítve, derűit meglegedést sugárzó arczzal vett részt a Bécsben járt küldöttségben. A közcsendet az ország hatáiraiban mindenütt úgy a parasztság, mint a külön nemzetiségek kebelében, legfőlebb a nagy események feletti lelkesedés, a nyert polgári jogok feletti öröm zaja, de még semmi rósz szenvedély nem zavarta meg. Rósz aka-

ratú, a zavarban aljas önérdékeket hajhászó izgatok mindazáltal nálunk sem hiányzottak. — A községekben több kelytt tűntek fel ilyféle gonosz lelkű izgatók, kik a parasztokat volt földesuraik megtámadására ingerelték. A sajtó tényleges felszabadulása után Pesten és Pozsonyban némely röpiratok jelentek meg, melyekben az izgatás a tulajdon eszméjének ostromlásáig terjedt. Mind ennek még nem volt ugyan látható hatása a köz örömben. A törvényhozó testület mélyebb lelkű tagjainak kedélyét mindazáltal borús sejtelmek s titkos aggodalmak nyugtalanították, melyek munkálkodásukra is látható hatást gyakoroltak. Különösen észrevehető ezen aggodalom nyoma a nemzetőrséget és sajtószabadságot illető tanácskozmányok- s törvényjavaslatokban. A nemzetőrségi törvény tárgyalása alatt azon szakasz, mely a nemzetőrségbe felveendő egyének qualificatiójáról intézkedik, az új nagy események óta nem tapasztalt keserűséget idézett elő a különböző véleményszínzetekben. A volt conservatívok, sőt a volt ellenzékiek egy része is a felemelt censusban kereste ezen institúciónak, mely a nép kezébe fegyvert adott, biztosítását a visszaélések ellen. Sokan magát a nemzetőrségi intézet czélszerűségét is kérdésbe tették, sajtószabadság körülményeink között. A reakciónak volt-e már ez gyenge fuvallata, vagy csak a hazafias aggodalmak őszinte következése? — bizonytalan. Csak Kossuthnak ama czáfolata vetett véget e vitatkozásnak, melylyel azon tényre utalt, miszerint a nemzetőrség a főváros példája szerint az országban már mindenütt tényleg fennáll, s a fegyvert attól visszavenni nem volna könnyű dolog.

Még világosabban kifejezték az ország rendei a szabadsággal való visszaélhetés miatti félelmüket az új sajtótörvényben. E tárgyra nézve még a legszabadelvűebbek többsége is akként gondolkodott, hogy miután a röpiratok általi izgatások már is szaporodnak, s a sajtóban úgy a féktelenség, mint az álarezos reactio éles fegyvert emelhet a szabadság fiatal sarjadéka- ellen, igen óvatos, előrelátó tör-

vényekre van szükségünk. Igénylé ezt különösen még az is, hogy a censura megszüntetése óta nem csak magyar és német, hanem szerb, illyr, s más szláv nyelvű írók is mind többen kezdtek fellépni a napi sajtó terén, kiknek működése a nyelvökbeli járatlanság miatt ismeretlen maradt a magyar közönség előtt. Attól lehetett tartani, hogy a kissé lecsillapúlt nemzetiségi viszály, kivált ha netalán még a reactio által is alattomban szítogattatnék, az igen szabadon mozogható, kemény repressiv törvények által nem korlátozott sajtóban, a még rendezetlen állapotok közt, a közbé-kére nézve kétszeres veszélylyel támadhat fel. Ezen okokból a törvényhozás inkább csak a censurát akarta eltörölni, mint tényleg szabaddá tenni a sajtót. A törvényjavaslat készítésével Szemere Bertalan bízott meg. És ő teljesen megfelelt munkálatával a törvényhozók aggodalmainak. A napi sajtót, mi legveszélyesebbé válhatott, különösen lenyűgözte, oly nagy pénzbeli biztosítékot (20,000 forintot) kíván a folyóiratok kiadóiól, hogy a hírlapok szerfeletti elszaporodásának eleve is gát vettetett. A vétségekre hozott büntetések is nagyon súlyosak, a vétségi esetek pedig határozatlanok valának. A királytól a legkisebb tisztviselőig, az országgyűléstől a legkisebb hatósági testületig minden, súlyos büntetések által védve volt benne a sajtó megtámadásai ellen. Kétséget nem szenved, hogy azon ideiglenes sajtószabályok, melyeket a helytartótanács a márczius 15-két követő napokban a fővárosban közzé tett, a sajtónak szabadabb mozgást engedtek, mint az országgyűlés által elfogadott Szemere-féle törvényjavaslat.

E törvényjavaslat márczius 22-én érkezett le a fővárosba, s miként előre látható volt, ingerültséget okozott. A fővárosi közönség s különösen a már 63, jobbára fiatal tagokból álló középponti csendbizottmány, általában véve forradalmibb szellemű volt, mintsem az országgyűlés eljárásával megelégedhetett volna. Az ország újjáalakulásának processusában annyira túlbecsülték a tőlök eredt pesti moz-

galmak fontosságát, hogy még a higgadtnak látszó Nyáry Pál is azt mondta egyebek közt a fővárosban járt országgyűlési küldöttséghez intézett beszédében, hogy „sokat és nagyszerűt láthattak a nemzet képviselői; de nem látták a legfontosabbat, a márczius 15-kei pesti mozgalmat.“ Ily véleményben lévén a csendbizottmány tagjai, bár az országgyűlés Pozsonyban járt követeknek kijelentette, hogy csak rövid napokig maradván még együtt, kívánságuknak agyülés áttétele iránt a fővárosba, nem lehet megfelelni, ők még sem szüntek meg követelni, hogy a törvényhozás e rövid napokra is Pestre költözzék le. úgy' vélekedtek, hogy a közjogi új organisáció a fővárosi közvélemény súlybavetése nélkül nem fog helyesen, az új kor kívánalmai szerint végrehajtatni azon törvényhozási testület által, melynek tagjai, azon kívül, hogy jobbára csak a nemesi osztályt képviselik, nagyf részben még a nem rég minden reformnak útját állott conservatív párt soraiból eredtek. Kívánták az országgyűlés lejtöttét, mert azt hitték, hogy miután e törvényhozó karnak a szükséges új kormányzati és képviseleti szervezet megalkotása végett még hetekig együtt kell maradnia, az oly élénk szabadságérzetű főváros közvéleményének befolyása alatt a törvényhozó testület azon részei is jobb irányt nyerendnek, melyek nem a szabadelvű elem kifolyásai s képviselői s melyek, mint egy főrendi ülésben gróf Széchen Antal márczius 18-án kijelentette, „az új viszonyokat, miután a királytól is jóváhagyattak, tisztelik ugyan, s egyéni nézeteiket önmegadással alárendelik, de meggyőződéseikről le nem mondtak.“ És bár e szerint a törvényhozó kar ezen része az átalakulásnak gátot már nem vethetett, s egészen szenvedőleg viselte magát: a pesti közvélemény mégis, mint a völegény bajjal szerzett jegyesére, igen féltékeny volt az újdön szabadságra. Ezen érzeményből eredt Pálfy Albert szerkesztése alatt azon új napi lap is, mely „Márczius tizenötödike“ czíme mellett e jelszót viselte homlokán: „Nem kell táblabíró-politika.“ E szellem, ez irány

pedig most annál hatalmasabb volt a fővárosban, minthogy ott minden ellenkező vélemény teljesen megszűnt létezni, vagy legalább nyilatkozni. A hírlapokban nem csekélyebb volt az átváltozás, mint a köz dolgokban. A „Budapesti Hiradó“, a conservativok fő lapja, komolyan letette régi zászlaját, s mint befejezett tényt fogadta el az új állapotot. A „Nemzeti Újság“, mely nevének egyáltalában meg nem felelve, eddig a conservativok legszélsőbb szárnyát s a papi érdekeket képviselte, most a győzedelmes elvek legtúlzóbb bajnokává avatta fel magát. Legmérsékeltebb volt még a „Pesti Hírlap“, az elébbi ellenzék régi fő orgánuma. A német lapok is kivétel nélkül a radikál átalakulás zászlaját tűzték ki homlokukra.

A főváros e szellemi állapotában lehetetlen volt az új sajtótörvényjavaslatnak élénk ingerültséget nem okoznia? Még a vármegye gyűlése is erélyes felírást intézett ellene a miniszterelnökhöz. A csendbizottmány pedig, mely raárczius 15-ke óta kizárólag kezelte a városi hatóságot, nem csak feliratban kérte meg a miniszterelnököt, hogy oda hasson, miszerint a sajtótörvény a kor igényeihez képest kijavíttassák, hanem egy tagját, Pulszky Ferenczet, követségben is felktildé Pozsonyba, hogy a miniszterelnököt személyesen tudósítaná a fővárosnak e tárgybeli közvéleményéről. Az ifjúság e küldöttség előadásának a maga részéről súlyosabb nyomatékokat adni szándékozván, a sajtótörvényt a városház terén, mely most „Szabadság terére“ kereszteltetett át, a nagy tömegben összecsoportozott nép helyeslő buzdításai közt megégette. A tüntetésnek hatása lett. A sajtótörvény minden tekintetben megszelídítve és szabadabb szellembé öntve terjesztetett a királyi szentesítés alá.

Mennél több aggodalmat s tartózkodást mutattak az ország rendei a szabadsággal visszaélhetés miatt a nemzet-
 örségi és sajtói törvényjavaslatokban: annál szabadabb szellemet tüntettek ki a népképviselétről szóló törvényben. —
 A suffrage universel, mely a francia új republikái

alkotmány egyik alapkövét tette, nálunk nem lón ugyan el- IMS. fogadva; a választói jog mindazáltal oly széles alapra fektetett, hogy, ha az országnak s kapcsolt részeinek tizenöt millió lakos után összes nagykorú férfi osztályát három és fél millióra számítjuk, a megállapított qualificatio szerint a választói joggal felruházottak e számnak legalább is felét tették. A qualificatio, miként az a következő országgyűlési választásra nézve ideiglenesen megállapított, következő vala:

A politikai jogélvezetet bírják mind azok: 1. Kik annak a megyékben és szabad kerületekben eddig is birtokában voltak. 2. Az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benszülött vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai sem gyámi sem gazdai hatalom alatt nem lévő férfi lakosai, a törvényesen bevett vallások különbsége nélkül: *a)* kik a városokban 300 forint értékű házat vagy földet —; más községekben, eddigi úrbéri értelemben vett egynegyed telket, tehát legalább hat holdat bírnak; *b)* kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak, műhelylyel, gyárral, vagy kereskedési teleppel bírnak; *c)* kik, a mennyiben a fentebbi osztályokba nem tartoznak, 100 forint évenkénti állandó, biztos jövedelmet kimutatni képesek; *d)* jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, orvosok, ügyvédek, mérnökök, akadémiái művészek, tanárok, a m. akadémia tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, községi jegyzők és iskolai tanítók. Választhatóknak pedig határozattak mind azok, kik választók, legalább 24 évesek s a törvényhozási nyelvet, a magyart, tudják. A képviselők száma, Erdélyen kívül, összesen 377-re tétetett; e számból Horvátország három megyéjére 18, a horvát határőrvidékre 8, a szerémi végvidékre 3, a bánsági végvidékre szintannyi esett; Erdélynek azon esetre, ha csatlakozni fog, összesen 66 képviselő juttatott; s ekként az összes képviselők száma, Erdélylyel együtt, 443 ra határozatok., miszerint mintegy 33,000 lélekre, s körülbelül 3—4000 választóra esett egy képviselő.

Mi a törvényhozást illeti: a megalkotott törvénynek főbb pontjai következők: országgyűlés évenként, és pedig Pesten tartatik; a képviselők három évre választatnak; a királynak joga van a törvényhozó kart a három év eltelte előtt is felosztatni s új képviselőválasztást hirdetni; de ekkor a legközelebbi ülésnek három hónap alatt meg kell tartatni; az évi ülés, mielőtt a minisztérium az utolsó cv számadását s a következő évi költségvetést az országgyűlés elébe terjesztené, s ez irántok határozatot alkotna, el nem oszlattathatik. Elnököt s másodelnököt a főrendi táblához (melynek szervezés^a a jövőre halasztatott), a király nevez; a képviselő tábla évenként maga választja elnökeit. Az ülések nyilvánosak.

Legfontosabb azonban minden közjogi törvényjavaslatok között az volt, mely a rendkívüli napok eredményeinek legbecsesbikét foglalta magában, a nemzet s fejedelem közti viszonyokat új formákba öntötte, az ország kormányzatát gyökeresen átalakította: a független felelős minisztériumról szóló törvényjavaslat. Mielőtt ennek előadásába bocsátkoznánk, úgy hisszük, nem lesz fölösleges, bár röviden, azokat visszaidéznünk az olvasó emlékezetébe, mikből kiviláglik, hogy ama nemzeti jog, mely e törvényjavaslatba foglaltatott, nem új nyeremény, mint minő volt például a német örökös tartományok új kormányrendszere; hanem számtalan régi s újabb szerződések s törvények szerint századok óta kétségbevonhatlan tulajdona volt a nemzetnek. Rövidség kedvéért, ama szerződésekre csak egyszerún figyelmeztetjük az olvasót, melyeket a nemzet 1526-ban I. Ferdinánddal, midőn őt a királyi székre önként meghívta, 1608-ban Rudolf és II. Mátyás királyokkal, 1687-ben a trónörökösödés iránt I. Leopolddal, 172b-ban az úgynevezett pragmática sanctióban a leányági trónöröklés iránt III. Károlylyal kötött; és csak az 1790-ki 10-ik törvényezikket idézzük, mely így szól: „A karok és rendek alázatos felterjesztésére Ő Fölsége megismerni méltóztatott, hogy bár a fölséges osztrák háznak az

1723-ki 1-ső és 2-dik törvényczikk által Magyarországbán és kapcsolt részeiben megállapított leányági trónöröködése ugyanazon fejedelmet illeti, melyet a megállapított örökösödési rend szerint, elválaszthatlanul s feloszthatlanul bírándó többi örökös, Németországban s azon kívül fekvő országai-ban s tartományaiban: Magyarország mindazáltal, kapcsolt részeivel együtt, szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve (odaértve minden kormányzékéit) független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem saját megállással és alkotmányyal bíró; minél fogva törvényesen megkoronázott királya, tehát ő Fölsége és utódai által is, saját törvényei és szokásai, nem pedig más tartományok módja szerint kormányozandó, miként azt már az 1715-ki 3-dik és az 17-4-1 -ki 8-dik és 11-dik törvények megszabják.“

Ezen önállóság s független alkotmányosság birtokában kétségbevonhatatlan joga volt a nemzetnek dicasteriális kormányzati formáját, a fejedelem megegyeztével, s a nélkül hogy a közte és a német örökös tartományok közt létező kapcsolat sértetnék, felelős miniszteri kormányformával felcserélni. Királyával ezen átalakítás következtében, a kormányzatra nézve új jogviszonyba lépett ugyan a nemzet; de a dynastiával az örökösödére nézve, s a német örökös tartományokkal a fejedelem egysége s azonsága tekinté-
ben csak a régi szerződések s törvények által meghatározott jog- és kapcsolati viszonyban maradt. Mert mind azon befolyás, melyet a bécsi német kormány magának eddig az ország némi ügyeiben eltulajdonított, s melyet az új törvény megszüntetett, miként az idézett 1790-ki törvényből czáfolhatlanul kitűnik, csak törvényellenes jogbitorlás volt.

E jogbitorlástól, mely a múlt időkben világos törvények ellenére csempésztetett be az ország kormányába, a jövőre is igen óvakodnia kellett a nemzetnek; mert bár a német örökös tartományok is alkotmányt s felelős minisztériumot

nyertek, e minisztérium összeállítása után, melyben Kolorat, Colloredo, Fiquelmont, s a kényuralom más régi eszközei és a szabadság örökös ellenségei vették át a kormányzatot, kételkedni egy perczig sem lehetett többé, hogy Becsben az alkotmány s felelős minisztérium tekintetében csak játék üzetik a politikailag fejletlen néppel, s hogy a kényuralmi reactió nem késendik megkezdeni ármányos működését. Osztönszerűleg érezte ennél fogva a törvényhozó testület, hogy a király előleges megegyeztével elhatározott átalakulásnak, vagy, ha úgy akarjuk nevezni, békés forradalomnak záloga a felelős minisztériumról szóló törvényben lesz letéve; és hogy, ha ármány vagy hatalom még valaha megkísérteni akarná a nemzet önálló, független kormányzatán csorbát ejteni, az különösen e törvény terén fogna történni. A törvényhozók tehát oly világossá s határozattá kívánták tenni e törvényt, hogy ahhoz a jövőben semmi bal magyarázat, semmi kétség ne férhessen. Kimondatott benne, hogy a király távollétében a nádor, mint annak helytartója, felelős miniszterek által gyakorlandja a végrehajtó hatalmat, teljes épségében fentartva mindazáltal a birodalommal való kapcsolatot. Ezen elv nélkül, úgy hitték, a felelős minisztérium sem volna képes megőrzeni az ország függetlenségét. Mert különben az ország egy perczig sem lenne biztosítva az ellen, hogy a fejedelem a tőle távol lévő nemzeti minisztérium mellőztével idegen tanácsosok befolyása szerint kormányozzon, kiknek mindennemű ármányra, az líj intézmények aláásására nyújthatnának segédkezet mind azon tárgyakban, melyekben a minisztérium maga nem határozhat, s királyi hozzájárulást, megegyezést kérni köteles. Három százados keserű tapasztalatból tudta a nemzet, mennyire megcsökken lassankint a nemzeti kormány hatósága, ha a király idegen tanácsosoktól környezve, az országon kívül lakik. Ez volt a múltban legbővebb forrása a nemzeti sérelmeknek; s attól félt, hogy ezen hatalom átruházása nélkül a

jövőben, a felelős minisztérium mellett is, rövid időn, vagy a múlthoz hasonló sorsra juthat a nemzet, vagy azon képtelen állapot fejlődhetik ki, hogy a király örökös viszályban legyen a maga minisztériumával. Egyenesen a királynak tartatott fenn mindazáltal, annak távollétében is, a kegyelmezési jog gyakorlata, az ország zászlósainak s egyházi fejének kinevezése, címek és rendek osztása; hasonlókép a katonai főtisztek kinevezése, s a magyar hadseregnek az országon kívüli alkalmazása, a személye körül lévő magyar miniszter ellenjegyzése mellett. A törvényhozás továbbá nem elégedett meg azzal, hogy a minisztériumnak minden egyes ágát külön kijelölje; hanem egyenként megnevezte azon kormánytestiületeket is, melyeknek hatósága most egyik vagy másik minisztériumra szállott. A bécsi kabinet ezer csellel élt a múltban a törvények meghíúsítására. Nehogy tehát valamely elébbi kormánytest hatáskörét a minisztériumtól valamikép eltagadja, kicsinyesnek látszó gonddal szabatott ineg annak összes köre. Van mindazáltal egy pont e törvényben, mely annak gyöngé oldalát teszi, s ez: az országnak ktlügyekben való képviseltetése. A király személye mellé ugyanis egy miniszter rendeltetett oly meghatározással, hogy mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelőség mellett képviselje. Ama kapcsolat következtében, melyben hazánk a tulajdonképeni osztrák birodalommal állott, teljes elszakadás nélkül lehetetlen volt külügyeinket egészen függetlenül intéznünk, s csak arra kellett szorítkoznunk, hogy illető miniszterünk, az osztrák miniszterrel egyetértve, igazgassa hazánk s a birodalom közös külügyeit. Meg kell vallani azt is, hogy a képzelhető feladatok legsúlyosabbika volt, a két, egymástól különben független kormányé állam külügyeit mindig egyértelműleg s akként intézni, miként azoknak külön érdekei kívánták. Azonban, ha ezt általában lehetségesnek tekintjük is; — mi csak azon esetben az, ha a monarchia két fele közt a

teljes paritás elve alapszabállyá tétetik, s a bécsi minisztérium is valóban szabadelvű, alkotmányos kormánynyá fejlődik; — e törvény mégis igen hiányos, határozatlan maradt. Azon kérdéseket, melyeknek e bonyolódott helyzetből okvetetlenül kifejlődni kellett, elintézni, csak kísérletet sem tett törvényhozásunk. Például, azon esetekről, melyekben a magyar s osztrák külügyi miniszterek közt véleményben vagy épen irányban különbség támadna, vagy a vámrendszer tekintetében ellentétes érdekek fejlődnének ki stb., említés sem tétetett. Ily esetekben ki légyen az arbiter, s ál tahiban a két miniszter közül melyik legyen a cselekvő, melyik az ellenőr, miként osztassanak fel köztök a külügyi viszonyok külön ágazatai — s több efféle a közös ügyekre vonatkozó kérdések mind megfej tétlenül maradtak. Ezekre nézve természetesen egyik állam sem intézkedhetett egyoldalúig, s csak kölcsönös alkudozások és szerződések szerint lehetett volna megállapítani a szabályokat. És hogy ez azonnal nem történt, mindenestre sajnálatos hibának tekintendő, melyet csak az menthet némileg, hogy a legfontosabb belügyeknek is roppant halmaza várt intézkedésre, és hogy e súlyos kérdések később, a két kormány megerősötte után, az illető két törvényhozó test befolyásával könnyebben megfejthetőknek tekintettek, s az utóbb Pesten megnyílandó képviseleti országgyűlésre halasztattak. — A minisztérium egyéb viszonyai, kötelességei, hatásköre s felelőssége stb. az Európában közönségesen uralkodó elvek szerint rendezettek. Sajátszerű csak az fordái még henne elő, hogy az ország közügyei feletti értekezés, codificáció stb. végett, a nádor vagy miniszterelnök előülése alatt munkálkodandó álladalmi tanács állíttatott fel. Ezen eszme az országban létezett francia iskolának találmánya volt, mely a minisztérium felállítását a maga elvei győzedelmének tekintette, s azzal együtt a maga kedvencz tanát, a centralisációt is megalapítani ügykezett.

A végrehajtó hatalom gyakorlatának központosítását némi mértékben már maga a felelős minisztérium eszméje is szükségkép feltételezte. Ebből természetesen következett, hogy az ország vármegyei municipális szerkezetét is, mely eddigi alakjában minden centralisációt s miniszteri felelőséget lehetetlenné tett volna, meg kellett változtatni. A centralisták, — bár mérsékeltőbb részök ekként nyilatkozott a Pesti Hírlapban: „centralisálni a nagy dolgokat, nem centralisálni a kicsinyeket; meghagynia helyi érdekek szabad nyilatkozatait, de azokat a közérdek számára hasznosítani“ — a centralisták, mondom, a felelős minisztériumot tartván az alkotmány legerősebb garantiájának, a jövőre semmi fontosságot nem tulajdonítottak a megyei szerkezetnek, s azt minden meggondolás nélkül hajlandók voltak eltörölni. Voltak azonban sokan, kik akár kegyeletos emlékezetből ezen intézet iránt, melynek a lefolyt súlyos idők viszontagságai közt egyedül köszönhattük alkotmányosságunknak, csak annyira is, amennyire létezett, fenmaradását; akár a centralisáció mérséklése végett, akár végre gondos előrelátásból, a jövendőnek még kitörhető zivatarai ellen ezen intézetben keresve védelmet, azt a mennyire csak a felelős minisztérium mellett fenmaradhat, a jövőre is fentartani óhajtották. Az országgyűlésen hosszú és érdekes vitakozás folyt a két véleményszínezetűek között a megyei rendszernek a miniszteriális rendszerrel való megegyeztetése s képviseleti alapra állítása felett, melyről a törvényjavaslatot Kossuth dolgozta ki. A megyei municipiumot tulajdonképen a nemesség összesége alkotta, s a hatóságot a nemesség közgyűlései gyakorolták. A megyei tisztviselők csak végrehajtói voltak a közgyűlés határozatainak. Az lőn tehát a kérdés: a nemesek mindnyájan megtartsák-e, addig is, míg a megyék a jövő országgyűlésen újonnan szerveztetnek. szavazati jogukat, vagy mint az ország többi polgárai, ők is csak községenként választandó küldöttek által képviseltessenek a megyei közgyűléseken“? Azoknak, kik régi alakjokban

kívánták fentartani a megyéket, Kossuth czáfolhatatlanul megmutatta, hogy ez lehetetlen.

„Az ellenkező véleménynek, úgymond, ám kísérsék meg a törvények végrehajtását tisztán nemesekből álló gyűlésekkel. Hoztunk törvényeket, melyek a nép irányában jótékonyak, s a végrehajtást oly megyére akarják bízni, mely nemesekből áll. Ez rossz számítás; ezzel a nemesség lesz semmivé téve, személyére s vagyonára nézve veszélyeztetve ..... Itt a közteherviselés iránti törvény; ehhez a minisztériumnak kulcsot kell kidolgozni, s hogy ezt tehesse, a megyére szorul, attól nyeri adatait. S ha ezen kulcs-kidolgozás alapja, a reveláció, a nemesség kezében lesz: nem szenved kétséget, hogy oly munka fog dolgoztatni, mely talán mindent veszélyeztet, s én ez esetben borzadok attól, a mi a nemességre vár.“ Általmegy még más törvényekre is, kitüntetve mindeniknél, hogy a demokratikus irányú törvényt arisztokratikus testület veszély nélkül végre nem hajthatja. E végre a megyét is azonnal képviseleti alapra kívánja fektetni. Eltörölni azonban nem akarja a centralistákkal az ó intézetet. Centralisációt ő nem akar; oly státusból, hol centralisáció volna, számkivetné magát, neki oly szerkezet kell, hol a szabadság, ha egy szögletben elnyomatik, a másikban újra felemelkedjék; hol az egyén, a család, a község a maga körében mindegyik szabadon mozogjon. O, úgymond, szerelmes a municipális szabad szerkezetbe ugyannyira, hogy mintsem a megye megszűnjön, később inkább a miniszteriális törvény megbuktatására törekedni. O tehát a minisztérium felelősségét s hatalmát nem akarja tovább terjeszteni, mint épen annyira, hogy mellette a municipium megéllhessen; de ezt úgy kívánja rendezni, hogy amazt az igazgatásban ne gátolja. „Az európai státustudomány kétségbe vonja, hogy felelős minisztérium összeférhessen szabad departamentális rendszerrel; ő pedig, úgymond, mint isten léteiről, épen oly erősen meg van győződve, hogy e kettő összeegyeztethető, csak minden hata-

lomnak saját körében annyi hatóság s önállás adassék, hogy a felsőbbek által el ne nyomassák, de ellenben a felsőség törvényes intézkedéseit ne gátolja. A szabadságnak nincs nagyobb ellensége, mint az úgynevezett „Zu viel regieren“. A hol a municipiumok önálló hatósággal nincsenek felruházva, okvetlenül ezen rendszer lép be, s el fognak nyommatni. A parlamentáris kormány nyal tehát nem csak a községi, de a departamentális rendszert is össze lehet és kell egyeztetni; s ha ennek kulcsát eddig föl nem találták, ő fogja ezt feltalálni.“ 'fuzétól a megyei rendszerhez való ragaszkodásában annyira elragadtatott, hogy egyebek közt azt monda: „esküszik istenre, ki a jelen mozgalmakat vezeti, hogy a mely perezben ez országnak municipális szabadsága nem lesz, ő megszűnik annak polgára lenni.“ Széchenyi, bár a megyéket s azokkal a nemességet már nemzetiségi szempontból is fenn akarta tartani; a rendezést mindazáltal a jövő országgyűlésre kívánta halasztani. A két miniszterjelölt közt oly nagy lett az összeütközés, hogy Hatthyáni, miniszterelnök, kénytelennek látta magát kijelenteni, miszerint ha e tárgyban, melyet ő is életkérdésnek tart, a két miniszteri jelölt ellenkező véleménye ki nem egyenlítették s egyezés nem létesül, egyiknek vagy másiknak ki kell lépnie a kormányból. A vitatkozás ennél fogva zárt tanácskozmányba vitetett, hol aztán az előhívott Deák ékesszólása és bölcsessége akként egyenlítette ki a véleményeket, hogy a törvény illető szaka következő értelemben állapítottatott meg: az országgyűlés után azonnal tartassanak megyei közgyűlések, melyeken szavazattal birandnak mind azok, kik e joggal eddig is felruházva voltak, s a kiket a megyei lakosok községenként képviselőküldendőnek. E közgyűlésen a törvények kihirdettetvén, tekintettel a megye kiterjedésére, népességére, s a megyei polgárok minden osztályaira, a megyei közigazgatás s az új törvények sikerítése végett egy nagyobb számú állandó bizottmány választassák minden különbség nélkül a szüle-

tésre. E bizottmány gyakorolja aztán, a megyei tisztikar hozzájárultával, mind azon hatóságot, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyűléseket illeti

Ezen megállapodás, miszerint a municipiumok a felelős parlamenti kormány mellett is fentartattak, világosan mutatja, hogy bár a lefolyt vitákban nem fejtetett is ki az államban létezni kellő szabadság elmélete tüzetesen, annak érzete mélyen gyökerezett a keblekben. Erezték, hogy a kivívott felelős miniszteri kormány által megalapított politikai szabadságok magokban véve még korántsem elégségesek a honpolgárok szabadságára; sőt nem egyebek üres. csalékony formáknál, ha nem léteznek mögöttük ama szabadságok, melyek magoktól állanak fenn minden jól szervezett államban, minők: az egyéni s társadalmi (a személy, birtok s család-) főleg pedig a municipális szabadságok, melyek amazokat többé kevésbé magokban foglalják. — Erezték, hogy tulajdonképen ezek a szabadság alapjai s létegei; s a politikai szabadságok, különösen a felelős miniszteri kormány, nem egyebek, mint ezen egyéni, társadalmi s municipális szabadságok leghatékonyabb biztosítékai. S lehetetlen igazságot nem szolgáltatnunk Kossuth valódi szabadságszeretetének és ebben nyilatkozott státusférfitői tapintatának, midőn látjuk, hogy kijelölt miniszter létére oly lelkesen küzd a municipiumok fentartásáért a felelős miniszteri kormány mellett.

Mialatt az országgyűlés e munkálatokkal foglalkodék, a kir. sanctió alá felküldött törvénynek, mely a minisztérium hatásköréről szól, s a Batthyáni által megalakított minisztériumnak megerősítése Bécsben napról napra halogatatték. E halogatás mind Pozsonyban, mind a fővárosban mind inkább nyugtalanítani kezdé a kedélyeket. Különféle hírek szárnyaiénak kivált a minisztérium személyzetéről, — hogy, például, a minisztérium nem fog egészen szabadelvű elemekből állani; hogy Kossuth abba belépni nem akar; hogy Vay Miklós, Keglevich Gábor s mások is a jelöltek

közt volnának, kiknek hazafisága ugyan kétségbe nem vonatott, de szabadelvűségök nem tartatott elég erélyesnek, hogy egyrésről az átalakulás demokratiai irányának, másrésről a Bécs elleni jogörzésnek megnyugtató biztosítékául szolgálhatott volna.

A szárnyaló hírek nem is voltak egészen alaptalanok; Batthyáni mind a minisztérium személyzete, mind a miniszteriális korfAjosirány-mányzatot illető törvény körül nagy nehézségek fejlettek ki. Batthyáni Lajos miniszterelnököt azon előérzet aggasztá, hogy, ha az ország és az osztrák birodalom közti kapcsolat igen meggyöngíttetnék, ennek kormánya s az udvar nem lenne hajlandó Magyarországot törvényes függetlenségének élvezetében nyugton hagyni; hanem, önfentartási ösztönük-nél fogva is, alattomban a reakció ármányaihoz nyúlván, olyféle fogásokkal igyekeznének majd aláásni az ország-jogait, minők a márczius előtti időben divatoztak. S attól tartott, hogy, ha elég erős lesz is az ország megörizni a maga jogait, egyre háborgáttatni fog akkor, midőn belállapotainak rendezése végett nyugalomra lenne szüksége; s a miniszterek is, a helyett hogy az udvarral egyetértésben s az osztrák miniszterekkel barátságos viszonyban, minden erejüket a belügy s az Ausztrával való viszonyok békés rendezésére fordítanak, örökös harcot folytatni lesznek kénytelenek. E tekintetknél fogva gondosan kerülni szán dékozott minden szélsőséget, s Ausztriával kapcsolatban fennhagyni mind azon régi viszonyt, melynek megváltoztatását az ország törvényes függetlensége elkerülhetetlenül nem tette szükségessé. Sőt, az igen könnyen kifejlődhető bonyoldalmak elkerülése végett, kész volt egynémi mellékes dologban engedni is, hogy annak, mi az ország jogaiban lényeges, megszilárdulását s békés fejlődését biztosítsa. Hasonlókép a belügyek tekintetében is oly közép utat akart választani az ó-arisztokrata rendszer s az új demokrata irány között, mely emennek fejlődését ne gátolja ugyan, mindazáltal képes legyen kibékíteni s megengesztelni azon

osztályokat, melyek az átalakulás következtében százados jogaikat s előnyeiket feláldozni kénytelenítették. Szóval, minden tekintetben oly politikát akart kitűzni minisztériuma programjául, mely míg egyrészt az átalakulás irányával egyező s annak megerősödését s fejlődését biztosító; másrésztől egyszersmind oly mérsékelt is legyen, liogy a kiengesztelődést az arisztokráciával, a bizodalmas egyetértést az udvarral s az osztrák kormányval lehetővé tegye.

Kossuth sok tekintetben más irányelvekből indult ki minisztériumi által követendő politika tekintetében. Az ő kedélyét a nagy események, melyek egész Európát mozgásba hozták, s mind nagyobb dimenziókban terjedvén s fejlődvén, az egész világrészt egy gyökeres átalakulás küszöbére vezették, sokkal inkább felvillanyozták, mintsem hogy engedékeny s mérsékelt lenni tudott volna akkor, midőn lehetők, sőt könnyűnek látta mindennek kivívását. Más résztől a népszerűséget, melynek lehető legmagasb fokára emelkedett, sokkal inkább bálványozta, mintsem hogy egy hajszályit is eltérni akart volna azon szélsőségeken járó radikál iránytól, melyet az országgyűlési s fővárosi közönség, a középponti csendbizottmány, s az összes sajtó vallott magáénak. Alkudozni, transigálni, ő nem igen volt hajlandó. A belállapotok átalakításában ő szigorúan a demokratiai elveket tűzte zászlajára. Az udvar s az Ausztriával való viszonyok tekintetében ő csak azt kérdezte: mi az ország törvényes joga? Ő ebből semmit és semmiben nem akart engedni és feláldozni. Az ország függetlenségének jogát ő egészen azon határig akarta kiterjeszteni, melyet annak a helyesen értelmezett *pragmatica sanctio* szab, minden tekintet nélkül ama jogfoglalásokra, melyeket az idők viszontagságai közt a bécsi kormány kényuralmának tennie sikerült. Ő nem csak az igazság, nevelés, közlekedés és más belügyek, hanem a pénz, had és kereskedelmi ügyek minisztériumait is teljes függetlenségben kívánta megalapítani a bécsi befolyástól. Az Ausztriával való kapcsolatot ő csak

a fejedelem ugyanazonságában s veszély idején a kölcsönös segélyezés kötelezettségében akarta fentartani, a mint hogy az, a *pragmatica sanctio* s az 1790-ki 10-dik törvényezikk szoros és világos értelme szerint, egyébre ki nem is terjeszthető. A múltak történetéből ő azon tanulságot merítette, hogy a bécsi kormány mindig azon térről intézte jogfoglalásait az ország irányában, melyet ez túlságos loyaltításában s a királyi szó szentségébe vetett bizodalmban önkényt átengedett. És ha megfordult agyában az udvari reactió lehetősége: azt könnyebben visszatorlani s veszélytelenné tenni vélte, ha az ország eleitől fogva szigorúan ragaszkodik a maga törvényes jogaihoz; mintsem ha loyalis engedékenységgel s némiek feláldozásával a reactionnak tért enged, s annak ármányos fondorlatait mintegy felbátorítja. Ő olyannak látta az európai viszonyokat, hogy azoknál fogva jelenleg mindent ki lehet vívni: ő tehát el volt határozva mindent ki is vívni, mit az ország törvényes joga szerint követelhet. Mind ennek birtokában pedig a jövőre nézve elég erősnek tartá a nemzetet, megghiúsítani a támadható reactió ellenséges szándékait, s megörzeni függetlenségét.

Röviden, Batthányi Lajos a méltányosság, loyaltitás, politikai eszélyesség által követelt engedékenység terére lépett, melyen a haza iránti szilárd kötelességérzeténél és lángoló s épen ezért féltékeny honszeretcténél fogva, a bonyolódott viszonyok békés kiegyenlítésére is utat törni ügyekezett. Kossuth ellenben a jogosság szigorú korlátái közé zárkózott, ha kell, a harezra is elhatározóban. Ezen elvkülönbség köztök már a minisztérium megalakítása előtt is több ízben kitűnt zárt tauácskozányaikban; s Battbyáni jól érzette, hogy Kossuthal nehéz leend minisztériumot képeznie. Innen származtak ama kósza hírek is, melyek a minisztérium személyzetéről, s különösen arról szárnyaltak a közönségben, hogy Kossuth abban részt nem veend. Érzette azoban Batthyáni azt is, hogy Kossuthot, ki az átalakulásnak tulajdonképeni előteremtője vala, kihagyni, nála

nélkül minisztériumot alakítani, minden oldalról elismert lehetetlenség. Kossuth népszerűsége majdnem csodaszerű volt ez időben az egész hazában; az ő nevéhez kötötte min denki az ország függetlenségi jogának valahára megvalósúltát; az ő szava, véleménye mindenkitől döntőnek tekintett már a tanácskozmányokban. Mind azok, kik elébb vele szemben álltak, jelenleg elnémultak, vagy egyenesen hozzája csatlakoztak. Még Széchenyi is, ki nem régiben minden alkalommal oly élesen, annyi szenvedéllyel, oly keserűen szokta volt megtámadni, meghajolt előtte, szokatlan tisztelettel kezde beszélni felőle. „Bátrabbak — úgy mond, leginkább Kossuthot értve, egy hírlapi cikkében, melyet épen e napokban írt, — bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb láthatatlan hatalmak látszanak szorosb szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövődjét, melyet — tisztelet, becsület, de igazság is, — velem együtt mi hangya-munkások tán soha, vagy csak generációk után lettünk volna képesek megalakítani.“ Ekként lehetetlen lévén Kossuthot a minisztériumból kizárni, gondját arra fordítá Batthyáni, hogy őt, mennyire lehet, ellensúlyozza s irányát paralysálván, veszélytelenné tegye. Ezért beszélte rá gróf Széchenyi Istvánt, hogy ő is tárczát vállaljon, mi Kossuthnak már akkor sem tetszett. Ezért küldé Pozsonyból, mindjárt márczius közepén, Wenk lieim Bélát Deák Ferenczért, s vállaltatott ez által is tárczát; ezért iktatta be végre Klauzált és Eötvöst is az új minisztériumba, hogy e férfiakban neki ellensúlyt vessen, magának ellene többséget készítsen. Azt hitte, ezeknek népszerűsége s ékesszólása által majd a képviselők házában is sikerül talán elvonnia Kossuthtól a többséget. Azonban, bár ez a mondottaknál fogva részt vett is a minisztériumban, Batthyáni egyáltalában nem akart beleegyezni, hogy ő a belügyi tárczát vegye át, mit a nádor neki szánt, s Kossuth maga is leginkább óhajtott; hanem a pénzügy-tárczát adta neki, azt hívén, hogy a roppant feladat, mely

különösen e tárca kezelőjét várja, megtöri emberét; mi a képviselőház gyöngesége nélkül talán meg is történhetett volna.

Az egyik nehézség, mely a minisztérium személyzetének összeszerkesztésénél kifejlett, ekként le volt győzve.

A minisztérium, mielőtt még az arra vonatkozó törvényjavaslat megerősített volt, a következő egyéniségekből alakúit meg: elnök, tárca nélkül, gróf Batthyáni Lajos.

Őt azon kívül, hogy évek óta feje volt a nemzeti ellenzéknek, rangjának fénye s különösen azon körülmény, miszerint jellemében a lángoló hazafiszzeretettel mérsékelttség, törhetlen érély s bizonyos hősies szilárdság párosult, s a kijelölt egyéneket csak az ő főnöksége alatt lehetett érzetszerűlés nélkül a kormányban egyesíteni, mintegy önként emelte az első helyre.

Belügyminiszter: Szemere Bertalan, Borsodnak követe. Ő mint szervező tehetség, nagy hírben állott; megyei tisztviselésében ennek több példáit adta. Inkább fényes mint rögtönző szónok lévén, a képviselőház elejébe terjesztendő törvényjavaslatok helyes készítése s győzelmes indokolása tőle méltán váratott. Az ő kijelöltetése különösen Kossuth kívánatára történt. Szentkirályi és Pázmány felett neki azon körülmény biztosította az elsőséget, hogy az adminisztrátori kérdésben általok, mint fentebb láttuk, Batthyáni és Kossuth tudtán kívül folytatott titkos értekezletek s tervekben ő részt nem vett.

Az Ausztriával közös és kiilviszonyok miniszteréül, ki folyton a király személye körül tartózkodnék, herezeg Eszterházy Pál tűzetett ki. Ő a hazai dolgokban eddig igen kevés, majdnem semmi részt sem vett, több évek folytán Angliában lévén a bécsi udvarnak követe. De bár meglepő volt, a közvélemény által mégis kedvezőleg fogadtatott a minisztériumba lépése. A diadalt ülő demokrat párt megalkudni egyáltalában nem akart ugyan az arisztokratiai előjogok s kiváltságokkal; örömmel látta mégis, a legelő-

kelőbb és leggazdagabb családok tagjainak részvételét a nemzet küzdelmeiben. Eszterházy neve egyrésztől biztosítéknak tekintetett, hogy a felsőbb magyar körökben nem ébrednek fel a reactionárius ösztönök az átalakulás ellen; más részről a külföld, kivált Anglia irányában is hasznosnak látszék az ő részvéte a kormányban, mert mintegy bizonyítványul szolgált arra, hogy átalakulásunk az összes nemzet jogos és törvényes kívánataiban gyökerezik.

Pénzügyminiszter: Kossuth Lajos; kire nézve itt elég csak annyit mondanunk, hogy, ha a bölcs férfiú, az eszélyes, mérsékelt ember képes az államot legjobban vezetni: az entusiastá az, ki azt újjáalakíthatja, megifjítja, vagy — tönkre teszi.

Közmunka és közlekedési miniszter: gróf Széchenyi István. És kinek kezében lehetett volna e tárcza annyi joggal, mint az övében, ki, a nemzeti reform atyja, hosszú küzdelmeinkben átalakulásunk egyik főrugóját évek óta anyagi felvirágzásunkban helyezte, fáradozásainak nagy részét e szaknak szentelte, s mint említők, e törvényhozás elébe is egy valóban remek művet terjesztett országos közlekedésünk tárgyában. Az ő kijelöltetése nem okozott ugyan nagy lelkesedést a közönségben, mely előtt, a Kossuth ellen támasztott ellenzék miatt, népszerűségét rég elvesztette; de tisztelettel hajóit meg előtte még most is minden elfogulatlan, jó indulatú hazafi.

Honvédelmi miniszter: Mészáros Lázár, huszárezredes. Benne volt minden más szóba hozattak közt a legtöbb bizodalom, hogy őszintén fog az új intézményekhez csatlakozni. Mert bár régóta szolgált az alkotmányos szabadsággal egyenes ellentétben álló, sajátos szellemű osztrák seregben, ismert hazafisága mégis elég biztosítéknak tartatott arra, hogy a reményeknek, melyeket a nemzet e fontos tárcza körüi táplált, lehetőleg megfelelel; a minthogy őszinteségében a nemzet nem is csalatkozott.

Vallás és nevelésügyi miniszter: báró Eötvös József. Eddigi pályáján e kitűnő egyéniséget a népszerűség hullámai majd magasra emelték, majd alá sodorták. Hírét fényes írói tehetsége, s nem kevésbé fényes szónoklata alapította meg, melylyel az országgyűléseken a nemzeti ellenzék ügyét támogatta a felső táblán. A főrendi ellenzékpart megalkotásában neki is nagy érdeme volt Batthyáni Lajos mellett. Mint író, társai közt az első rangban állott. Geniális regényei közkedvességű olvasmányul szolgáltak: kivált „A Karthausi“ s történeti irányregényei: „A falu jegyzője“ s „A pórlázadás Magyarországon 1514-ben“, melyekben a feudális viszonyokat, a nemesi kiváltságok következményeit s a vármegyei igazgatás hibás oldalait mesteri kézzel ábrázolta, a közönségben igen nagy hatást okoztak. Kossuthal azon idő óta, midőn ez 1843-ban a Pesti Hírlap szerkesztését letette, meghasonlásba jött. Eötvös azon lapot néhány fiatal barátával a központosítási doctrinák orgánmává tette, melyek azonban akkor rokonszenvre nem találtak. Ezen körülmények következménye lón, hogy az országgyűlést közvetlen megelőző korszakban mind feszültebb viszony fejlődött ki közte s az ellenzék között, miért az országgyűlésen meg sem jelent. Csak a márcziusi események alatt, melyeket több tekintetben a maga elvei s doctrinái gvőzedelmének tarthatott, ment fel az országgyűlésre. Azon körülménynél fogva, hogy már több év óta ő volt a parlamentáris kormányzat legbuzgóbb bajnoka, a combinációból őt kihagyni nem lehetett. A nevelésügyi tárczát sokan gróf Teleki László kezében óhajtották látni, ki Eötvösnél sokkal nagyobb népszerűséggel bírt felső házi heves harczi miatt; Batthyáni mindazáltal emennek adta az elsőséget, erősebb támaszt remélvén benne Kossuth iránya ellen, melyhez Teleki is csatlakozott. De ezen kívül á katholikus, vallásos érzelmű Eötvös azért is tétetett a protészans Teleki elébe, mivel személyében némi kedvezést akartak nyújtani a katholikus egyházi rendnek, mely hazafisá-

gának szép tamújelét adta a tízetről önkéntes lemondásában.

Ipar s földművelésügyi miniszter. Klauzál Gábor, egyike az ellenzék azon vezérbajnokainak, kik legernyedetlenebb szilárdsággal vívtak a régi kormánypárt ellen. Ő már az 1832-ki országgyűlésen feltűnt; az 1840-kin Deák Ferencz után legtöbb befolyást gyakorolt; és ekkor szónoklatának merészsége miatt hírének tetőpontján is állott. Az 1844-ki országgyűlésen, Deák távollétében, ő volt az alsó táblai ellenzék vezére. Most a kormánypárt Csongrád megyében, melynek tagja volt, győzelemre jutván, nem vett részt a törvényhozásban; de márczius 15-ke óta, a fővárosban találkozunk ismét vele, midőn a forradalmi mozgalmak gyeplőjét kezébe ragadta. Batthyáni iránta személyes barátsággal is viseltetett. De különben is alig találkozott valaki az ellenzék soraiban, kinek az ipar szakában annyi ismeretei voltak volna, mint Klauzálnak.

Igazságügyi miniszter: Deák Ferencz, a magyar közélet Aristídje, kit a nemzet méltán tisztelt a maga bölcsének. Veszély- és vihartól ment időkben, midőn csak mély belátás, státusférői tapintat, léleknagyság, hiúságtól ment magán és közéleti erények szükséges kellékei s tulajdonai a hatalom kezelésével megbízottak, midőn a főfeladat nem heves küzdelem, hanem a jog fölötti őrködés, a nemzet s uralkodó közti bizodalom s egyetértés fentartása, — oly időkben Deáknál nagyobb polgárt a kormányra állítani nem lehetett volna.

Az ekként életbe lépendő minisztériumnak, mely az ország legszebb talentumait egy koszorúba fonta össze, mely magával minden nevezetesb befolyást azonosított, — márczius 23-kán történt előleges kihirdetése mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott. Az alsó ház tagjai, érzelmeik hangos kitörésében nem látták magokat képeseknek, folytatni ülésüket s szétoszlottak. Pesten leírhatatlan volt a közönség öröme. De bár ekként megszűntek is az

aggodalma, melyek a minisztérium szerkezete iránt egy idő óta szárnyaló hírekből keletkeztek, nem sokára új és még sokkal nagyobb nyugtalanság terjedt el minden felé a miatt, mivel híre kelt, hogy a király sem a minisztérium hatásköréről szóló törvényt, sem a kijelölt minisztériumot nem akarja megerősíteni.

A hírek ez úttal valók voltak. Az udvar, melyet a bécsi események elébb mintegy elkábítottak s mindenben engedékenynyé tettek, ijedelméből föleszmélni kezdett; s eszméletében ösztönszerűleg a vesztett tér felé fordulván, azt, daczára a királyi szó szentségével pecsételt Ígéreteknek, részben legalább, visszafoglalni szándékozott. A bécsi minisztérium, — melyben minden forradalmi zaj daczára inkább csak az egyének mint az elvek változtak, mert az új egyének is a régi elveket vallották, és szintoly készséges eszközei valának a kényuralomnak mint az előbbieket, a dynastia tagjaival s a körülök támadt udvari párttal egy kézre játszott. A reactió megkezdette alattomos ármányait s fondorlatait.

A Bécsből átszivárgóit hírek szerint a fő nehézségek, melyek a minisztérium megalapítását illető törvény felett az udvar tanácskozmányaiban támadtak, a pénz- és hadügyi minisztériumra vonatkoznak. E hírek szerint az udvar, mely a márczius 17-én kelt királyi leirat által a független magyar minisztérium felállításában általában véve megegyezett, most nem akarná megengedni, hogy a pénz- és hadügyre nézve külön magyar minisztérium alkottassák.

A kérdést minden oldalról s részrehajlatlan őszinteséggel megfontolva, kétségtelen s megczáfolhatatlan azon állítás, hogy jogilag teljes igazában volt az ország, midőn magának független pénz- és hadügyi minisztériumot követelt. És e tekintetben hasztalan Ugyekezett az udvar s később vele együtt a bécsi minisztérium a *pragmatica sanctio*-nak oly féle elferdített értelmezést adni, mintha az országnak joga sem volna a független pénz- és hadügyi minisz-

teriumhoz. Ezen elferdített értelmezésre alapított okoskodásával semmit sem bizonyíthatott be az udvar, s egész eljárása csak azon sajnálatos következményt vonta maga után, hogy a kérdés oly helytelen térre állítatott, melyen békés megfejtéshez jutni lehetetlen vala. A *pragmatica sancti*óból teljes világosságban s czáfolhatatlan bizonyossággal kitűnik az, hogy a nemzet, midőn e szerződést III. Károlylyal 1723-ban megkötötte, semmi egyéb jogáról nem mondott le, mint azon egyetlenről, mely szerint, elébbi törvények és szerződések értelmében, a Habsburg nemzetség férfiágának kihaltával magának szabadon választhatta meg királyát; és semmi más kötelezettséget nem vállalt el, mint azt, hogy a trónöröködést a férfiág kihalta után a leányágra is kiterjeszti, s ennél fogva mindig azt fogja királyának elismerni, ki a 111. Károly által megállapított örökösödési rend szerint az osztrák örökös tartományok fejedelme leendő. Ezen értelemnél egyéb a *pragmatica sancti*óban, bár miként csavartassék, semmi sem találtatik. Függetlenségéről, önálló kormányzati jogáról e szerződés által úgy annyira nem mondott le azt ország, hogy ellenben azt magának ez alkalommal is világosan kikötötte, s úgy a szerződő király, mint utódjai által minden új koronázás alkalmával megerősíttetni kívánta. Kétségtelenné teszi ezt több mások közt a fentebb idézett 1790-ki 10-ik törvény is, melyben II. Leopold, az uralkodó Ferdinánd nagyatyja, minden elcsavarást kizáró világos szavakban megismeri, hogy „az ország szabad, s egész kormányformájára nézve független, azaz, semmi más országnak vagy népnek nincs alája vetve, hanem saját önálló alkotmányával bír, és azért saját törvényei, nem pedig a többi tartományok módja szerint kormányozandó.“ Joga lévén pedig az országnak egész kormányformáját tekintve a függetlenségre, elvitázhatlan joga van a pénz- és hadügy független igazgatására is, mi az összes kormányzatnak épen legfontosabb részét alkotja.

Az ország jogát tehát e tekintetben kétségbe vonni lehetetlen. Es igen rossz tért választott az udvar, midőn a *pragmatica sanctio* ferde értelmezése által e jogot támadta meg s akarta eltagadni. Tagadhatatlan, hogy az udvar helyzete felette súlyos volt, s a fenforgó kérdésben azon rang meg-, vagy meg nem tartása rejlett, melyet mint osztrák császár s magyar király egy személyben az európai nagyhatalmak közt elfoglalt. Mert ha Magyarország a maga joga szerint saját minisztériuma által egészen függetlenül az ausztraiától külön, s elvben attól netalán eltérőleg is, kezeli a maga fináncz- és hadügyeit: könnyen előfordúlhatott az eset, hogy a két, egymástól független, egymás iránt le nem kötelezett állam fejedelme, bár ugyanazon személy, a maga hatalmát ugyanazon célra mindig nem egyesítheti. Érdekkülönbség támadhatott a két állam közt, s ez esetben könnyen fejlődhetek oly körülmények, melyekben a magyar független kormány a maga felelősségénél fogva, nem egyezhetne meg, például, oly háborúban, melyet az osztrák minisztérium a császárral elhatározott. Körültekintve az adott helyzeteken, ily eset fejlődhetett volna ki nem sokára Olaszország tekintetében, mely ellen magyar pénzzel s katonával háborút viselni, igen népszerűtlen dolog volt volna Magyarorszában. Ezen s hasonló esetekben tehát az osztrák birodalomnak életkérdésévé válhatott: vájjon a maga érdekében rendelkezhetik-e a tizenöt milliónyi népességű magyar állam pénz- és fegyvererejével? Ehhez járúit, hogy nemcsak Lombardia s Velence törekedett a birodalomtól végkép elszakadni; hanem Csehországban is separatisticus vágyak ápolottak. A bécsi példájára, Prágában is kitört a forradalom, s a nép felélesztvén a maga, két század előtt elvesztett alkotmányos jogait, szintén külön független minisztériumot kívánt. Az udvar helyzete napról napra súlyosabbá lett. A mozgalmakat mindenütt elnyomni nem volt ereje; ha pedig minden kívánatoknak enged, még a német

örökös tartományok is elválnak egymástól, és szétbomlik a birodalom.

E körülmények közt eleve is gyanítható volt az udvar ama törekvése, hogy a magyar pénz- és hadiügyet az osztrák birodalom pénz- és hadiügyétől elválasztani nem akarja; az együttmaradást, vagy legalább a szoros kape solatot a kettő közt fentartani, mint európai nagyhatalom, a maga fő érdekének, életkérdésének tekinti. Ezen kérdés megoldását azonban egészen más téren kellett volna megkísértenie, mint a melyre lépett. Az udvarnak szintannyi jogtiszteletet kell vala tanúsítania Magyarország irányában, a mennyi önfentartási ösztönt érzett kebelében. És körültekintve a súlyos körülmények tömkelegében, e két indoknál fogva őszintén, bizalmasan kellett volna szólania a nemzethez. Ki kellett volna jelentenie: hogy az ország független kormányzati jogát elismeri s fentartani kívánja; azonban nem csak az összes monarchia, hanem külön Magyarország érdekeinek biztosítása végett is szükségesnek látja, hogy a jövő viszonyoknak a magyar és osztrák egymástól teljesen független két állam közt ne a szigorú jog, hanem a helyzetektől parancsolt politikai eszély s kölcsönös méltányosság szabja meg formáit; hogy e méltányosság és eszély a két állam pénz- és hadügyét egymástól teljesen elválasztatni s külön, tán ellenkező elvek szerint kezelteni, egyáltalában nem engedi; hogy e végre, miután a *pragmatica sapetio*, mely Magyarországra nézve csak a fejedelem ugyan azon-ságáról szól, — a fejedelem ugyanazonsága pedig a monarchia egységét s összefüggését a jelen körülmények közt fentartani már elégtelen: egy új szerződés kötésére van szükség, mely az egy fejedelem alatt létező két állam kapcsolatát biztosítsa, s a közös érdekeket és viszonyokat méltányosan szabályozza.

Ha az udvar ily jogtisztelettel s nyílt őszinteséggel szól a nemzethez: ennek a dynastia legsúlyosabb helyzetiben annyiszor tanúsított loyálisát tekintve, kételkedni

nem lehet, hogy a nemzet ilyféle új szerződésre hajlandó lett volna. A nemzetek rendesen csak akkor követelők, makacsok és erőszakosak, midőn jogaik eltagadtatnak; midőn ellenben meggyőződnek, hogy jogaikat, az uralkodók tisztelik, irántok bizodalmát, őszinteséget tanúsítanak: a magok erejének érzetében még jogaikból is hajlandók engedni. Mária Terézia, s I. Ferencz király a franczia háborúk alatt, mindig a jogtisztelet, bizodalom és őszinteség előtérbe állítása s részben színlelése által bírták a nemzetet a legsúlyosabb áldozatokra akkoron, midőn Ausztriától elszakadnia sem alkalom, sem külinger nem hiányzott. Es ha az udvar most őszintén nyíltan felfedezi a nemzet előtt bonyolódott körülményeit s a veszélyeket, melyek által fenyegettetik: kételkedni egy perczig sem lehet, hogy a magyar nemzet is méltányosnak bizonyította volna be magát. Nagy volt ugyan nem csak a népben, hanem magában a törvényhozó testületben is a szabadság s függetlenség iránti lelkesedés: de ha az udvar magát e lelkesedéssel arányosan jogtisztelőnek és őszintén bizodalmasnak mutatja; sőt ha, mire a körülmények által utaltatott, magát a magyar nemzet karjai közé veti, mely a monarchiában egyedül maradt nemcsak nyugodt, hanem ragaszkodó is a dynasztiához: úgy a szigorú jogkövetelés és forradalmi ingerültség helyett, kétségkívül a méltányossággal szövetkezik a lelkesedés; és zajos követelés helyett, oly forma „*moriamur pro rege nostro*“ nagylelkűségben tör ki, minő a Habsburgok trónját már több ízben megmentette.

A nemzet egy új, a közös ügyeket méltányosan szabályozó szerződésre annál hajlandóbb lehetett volna, mint-hogy jelenleg már Ausztria sem volt kényuralmi hatalom alatt. Neki is alkotmányos parlamenti kormányzat ígértetett, s ettől a magyar nemzetnek nem volt még oka annyira féltenie szabadságát, mint előbb, midőn egy abszolút kormányú birodalommal volt vegyes házasságban. Az új viszonyok közt, különben is, nem alárendeltetésről, hanem paritásról

s a két állam közt kötendő méltányos szerződésről lehetett csak szó, mely szerződés aztán mindegyiket egyaránt kölcsönösen kötelezze. Ily szerződés, annak tárgyait s a viszonyok bonyolódottságát tekintve, kétség kívül igen nehéz feladat volt volna ugyan; de lehetetlenségét, ha körülötte, kivált az udvar részéről, kellő politikai eszély s őszinteség fejtetik ki, eleve állítani nem lehetett. Férfiaink közt, kik e napokban a nemzeti mozgalom élén állának, többen voltak, kiktől a szükséges politikai eszélyt, mérsékeltséget és méltányosságot eltagadni nem lehet, Batthyáni Lajos, több miniszterjelölt társaival, ezen erényeknek utóbb, még súlyosabb körülmények közt is, kétségtelen tanúságait adta. Bizalommal s a nemzeti jog őszinte elismerésével még Kossuthot is sikerült volna megnyerni. E férfiak pedig, kik a nemzetnek teljes bizodalját bírták, ilyféle méltányos szerződésre hajlandók lévén, sem az országgyűlés, sem a főváros, sem a vármegyék részéről nem volt volna ok kételkedni annak életbeléphetésén.

Egy feltétel azonban mindenek felett nélkülözhetlenül szükséges volt mind arra, hogy szerencsésen megköttethessék, mind arra, hogy a két államot boldogítva fennálljon ilyféle szerződés. E feltétel abból állott, hogy az udvar annyi erényt és őszinteséget tanúsítson, miszerint a kormánya alá helyezett népek meggyőződjenek, hogy végkép lemondott az általa századokon át gyakorolt hagyományos kényuralomról s adott szavát mind Magyarország, mind Ausztria irányában becsületesen beváltja, s az új alkotmányokhoz őszintén csatlakozik.

De fájdalom, az erény és őszinteség, mint a múlt századok folytában, úgy most is hiányzott az udvari körökben. Miként a márczius 16-kán tartott udvari konferencia történetében fentebb láttuk, már az első perczben is csak a kénytelenség előtt hajoltak meg, s a minisztérium felállítását eredményező királyi kézirat is csak azon titkos végzés mellett adatott végre ki, hogy az engedményekből

a körülmények jobbra fordultával, a mit csak lehet, vissza vegyének. Ily szándok lévén uralkodó az udvar s kormány köreiben, a megbukott kényuralom vágya, az első napok viharának csillapultával, ott ismét felébredt. A reactio megkezdette alattomos, de annál veszélyesebb fondorlatait. Magyarországot tekintve, ama jogtisztelet, bizodalom s nyílt őszinteség helyett, mi egyedül vezethetett volna kielégítő s állandó békés megoldásra, jogtagadáshoz nyúltak.

De lássuk már a Becsben történetek részleteit s lebentsiik fel a függönyt, mely mögött az első kísérlet intézteit az engedmények visszavételére.

A minisztérium felállítását engedményező királyi kézirat kiadása után naponként várható vala Bécsben az erről szóló törvényjavaslat megérkezte; ezt tehát egy fontos végzéssel megelőzni, érdekében látá az ébredező reactio. Márczius 22-kén a reggeli órákban értekezlet tartatott Ferencz Károly főhercegnél, melyet, miután Windischgratz herezeg, gr. Harlig miniszter, Jósika Sámuel, Szögyény László stb. összegyűltek, Lajos főherceg a következő előterjesztéssel nyitott meg: „A jelen tanácskozást b. Jósika kívánta, egy fontos nyilatkozatot s egy arra vonatkozó indítványt tenni szándékozván.“ Mire Jósika körülbelül következőleg szól vala: „A monarchia meg van rendülve; annak majdnem minden részeiben forradalmi mozgalmak törtek ki; csak a birodalom két sarkpontjában, Erdélyben és Horvátországban (!), van még nyugalom. Felette fontos, hogy az itt is fel ne zaklattassék, s a kormánynak hódoló elemek annak idején felhasználtassanak. Ezen elemek Erdélyben a székekelyek, Horvátországban a határőrvidékiek. Az elsőként egyelőre jót állhatok. Az utóbbiaknak egy alkalmas, elhatározott vezető kell, ki nemzetiségökhöz tartozván, engedet mességöket, hadi szerkezetüket s megsértett nemzeti érzetüket a trón ügye mellett kizsákmányolni képes lenne. Ilyennek jelöltetik b. Jellasich ezredes. Ő maga is horvát,- nemzetiségéért melegen érző, erélyteljes és hű

lévén a legfelsőbb uralkodó ház iránt, s a horvátok bizodalját is nagy mértékben bírván, azoknak megsebzett nemzeti érzelmét a trón és a jó ügy érdekében alkalmas lenne kellőleg felhasználni. Indítványozza ennél fogva, hogy ő felsége b. Jellasich ezredest a gróf Haller visszaléptével megürült báni méltóságra kinevezni méltóztassék.“

Jósika ezen indítványát, ha különben nem volt volna is beavatva a már készülő terv titkaiba, annál kevésbé lehetne igazolni, minthogy Jellasich tudvalevőleg az oly rég zavargó illyr pártnak volt tevékeny tagja, s előre látható volt, hogy az illyrek, e válságos időben mindent meg fognak kísértetni, rég ápolt elszakadási terveiknek végrehajtására. Jósika személyesen nem ismerte ugyan az illyr szellemű ezredest, de hírből lehetetlen volt nem ismernie őt, kit a hírlapok már évek óta úgy mutattak be a magyar közönségnek, mint az illyr párt költőjét s a leghevesebb magyarelles illyr dalok szerzőjét. Csaknem bizonyosnak lehet vala tehát tartania, hogy Jellasich, horvát bánná magasztalva, azonnal elszakad Magyarországtól, sőt a határörvidék ezredével rendelkezhetvén, a reactio érdekében nyílt harezra lépend a hadsereggel még nem bíró magyar minisztérium ellen. Jósika tehát ezen indítványával nem kevesebbet czélozott mint, hogy a Jellasich vezérlete alatt felfegyverzendő horvátok segedelme által fegyverhatalommal vétessenek vissza mind azon engedmények, melyek a márczius 17-kén kibocsátott kir. kéziratban foglaltatnak. E vád alól még azon esetben sem lehetne őt felmenteni, ha ő a reactio terveinek titkába teljesen beavatva nem volt, és csak b. Kulmer által nyeretett volna meg Jellasich pártolására.

Ámde Jósika a készülő tervek teljes tudatával bírt, sőt, miként a már fentebb leirt tanácskozmányok történetéből láttuk, ő volt a reactio legelhatározottabb s legtevékenyebb előharezosa. S azért a történelem bírószéke a tényállás világos ismeretével legsúlyosabban mondhatja ki reá kárhoztató ítéletét mind azon tengernyi szenvedésekért,

melyekkel az általa felszított s folyton táplált reactio a hazát, az egész monarchiát, s magát a fejedelmi házat is elborította.

Ki pendítette meg először az eszmét, hogy az udvar nem tehet e nehéz körülmények közt jobbat, mint ha Magyarország s általában a monarchia népeinek szabadság s valódi alkotmányos lét utáni sóvárgásait a felfegyverzendő horvátok fegyveres közbelépésével elfojtja, nem tudjuk megmondani: annyi bizonyos, hogy márczius közepe táján ez iránt már határozott rendeletek s utasítások küldettek Bécsből az illyr párt vezéreire, melyeknek ha nem ismerjük is betűszerinti értelmét, eléggé sejtethjük irányát s tartalmát Gáj Lajosnak márczius 24-kén János főherceghez intézett következő leveléből:

„Császári királyi Fenség! Kötelességszerűleg jelentem ezennel, hogy az itteni viszonyok a dynasztia, az állam és nemzetünk érdekében, vezetésem alatt oly kedvezőleg alakúinak, hogy a nékem adott megbízások szerint a legjobb eredményeket bizton várhatjuk. A jövő hétfőig vagy legkésőbbén keddig, e hónap 28-káig, Ő Felsege szentséges trónjának zsámolyánál vezetésem alatt egy nagyszerű nemzeti küldöttség fog megjelenni, hogy előterjeszsze a legigazságosabb kívánatokat, melyeknek teljesítését a velünk született hűség és ragaszkodás a szeretett uralkodó ház iránt mindenkorra biztosítandja. Nehogy tehát a kedélyek jó hangulata megzavartassék, a legfőbb államérdek által szükségeltetik, hogy a horvát ügyek iránt felülről időközben semmi intézkedés se történjék. Szükséges ellenben minden katonai parancsnokoknak haladék nélkül kiadni a rendeletet, hogy a vezetésem alatt álló hazafiaknak mindenkép segedelmére legyenek; mert csak ez által tétetik lehetségessé egy részről megelőzni az ellenségeink által könnyen kitörésre birkató köz nép felkelését; más részről a magyar álkormány (Pseudoregierung) a irónra nézve veszélyes, bennünket pedig anarchiával fenyegető lázadó befolyásának a szükség esetében ellentállani. Fenségednek,

Zágrábban 1848-ki márczius 24-kén alattvalói hűséggel ragaszkodó szolgája Dr. Gáj Ljudevit s. k. “

E levél tartalma nyilván elárulja, hogy márcz. 22-kén, midőn Jósika Jellasichnak bánná neveztetését az udvari konferencián indítványba tette, ha a kinevezendő bán egyénisége iránt még nem állapotak is talán meg a vélemények, a reactio terve, miszerint a magyaroknak s a bécsieknek adott engedmények, a korvátok s határőrök fegyveres közbeléptetése folytán visszavétesse, legalább általában el volt határozva; s hogy Jósika e terv teljes tudatával tette az indítványt. Ő Jellasichban, kit szintoly rajongó és heves horvát nemzeti hősnek és államférfiúnak tartott mint Kossuthot, a forradalom ellensúlyozóját kívánta a harctérre szólíttatni.

Jósika után Lajos főherczeg nyilatkozott, mondván, hogy Jellasichot derék katonának ismeri, de képességéről a báni hivatalra nem tud bizton Ítélni, és Szögyényt szólítá fel véleményadás végett. Az alkanczellár oda nyilatkozott, hogy ő Jellasichot nem ismeri, egyéniségéről tehát nem szólhat. El nem hallgathatja azonban, hogy a in. udvari kanczelláriának a báni hivatal betöltésére nézve hagyományos politikája az volt eddigelé, hogy e hivatal, mely egy horvát eredetű kezében, az illyr mozgalmak következtében, veszélyessé válhatna, a Horvátországban is birtokló magyarokra s oly magas rangú katonákra ruháztassék, kik egyszersmind a polgári igazgatásban is jártasok és a latin nyelvet tudják. Ő tehát Jellasichra nem szavazhat; hanem ha már e hivatal azonnal betöltendő lenne, arra gr. Gyulay Ferencz vagy Lamberg Ferencz tábornokokat alkalmasnak véli. Megjegyzé e mellett, hogy a bánok kinevezésénél a magyar nádornak mindig lényeges befolyása volt, s ezt most annál kevésbbé látja mellőzhetőnek, minthogy különben a bánnak alattomos kinevezése Pozsonyban gyanúsításokra s ingerültségre fogna okot szolgáltatni.

Hogy az alkanczellár észrevétele a tervbe avatottak által visszatetszéssel fogadtatott, eléggé tanúsíták azon ellenvetések, hogy ily elavult szabályokra a mostani válságos körülmények közt ügyelni nem lehet; hogy szükséges a horvátokat is mennél előbb megnyugtatni, eddigi loyális (?), magoktartásában őket megszilárdítani, irántok e végett bizodalmit mutatni; hogy István főherczeg, ha a kormány e szándoka neki is tudtál adatnék, azt kétségkívíl közlendi az elnökminiszterré már kinevezett Batthyány val s felekezetével, és annak befolyása alatt ellenzeni is fogja. A főherczegeknél azonban még sem maradt hatás nélkül Szögyény észrevétele; miért is aztán meghagyatott neki, mutassa ki a magyar kanczellária irataiból, volt-e és milyen befolyása a nádornak a báni hivatal betöltésénél a lefolyt közelebbi múltban? A másnap, 23-kán, is összeült udvari értekezlet tagjai aztán az alkanczellártól előmutatott okmányokból meggyőződén, hogy a nádornak mindig tetemes befolyása volt a bán kinevezésére, István főhercezet nyomban táviratilag Bécsbe hívták. A nádor esti tíz óraker már megjelent Lajos főherczegnél, ki aztán vele Szögyény jelenlétében oly módon közíé a bán kinevezése iránti szándokot, mintha az magától ő felségétől származnék. A nádor egy ideig vonakodott megegyezni e kinevezésben, állítván, hogy miután Batthyáni Lajos már ki van nevezve miniszterelnökké, az ő megegyezte s ellenjegyzése nélkül nem lehet betölteni a báni hivatalt. Látván azonban, hogy az udvar e kinevezést minden módon kívánja, utóbb azt maga sem ellenzé; s nagybátyjától távozván csak arra kérte Szögyéuyt, hogy a kinevezés végrehajtását a mennyire lehet késleltesse. A főherczeg ugyanis azt remélte, hogy a minek meggátolására önmaga elégséges erélyt kifejteni nem tudott, azt Batthyáni és Deák, kik szintén Bécsbe vártak, végre mégis meg fogják akadályozni. A főherczegek azonban nem engedték kallasztatni az ügyet, s a királyi kézirat, mely Jellasichot banná és altábornagygyá nevezte, már a következő napon leér-

kezett a kancelláriára. A reakciónak e kinevezéssel meg-
lőn vetve az alapja. És hogy ezen alapot az udvar eléggé
szilárdnak tartá a végre, hogy a magyar országgyűlés-
nek adott minden engedményeket ismét visszavegyen, s
az ott folyamatban lévő radikál reformokat erőhatalommal
halomra döntse, már a legközelebbi napok sajnos tanúsá-
got adtak.

A minisztérium szerkezetéről s hatásköréről szóló tör-
vényjavaslat pár nap előtt küldetett fel Bécsbe, s a kan-
celláriának országgyűlési bizottmánya által tüstént tárgya-
lásba vétetett. Hogy a régi dicasteriális igazgatási modorban
megöszült tanácsosok, kik egyébiránt már az udvar reac-
tionális hajlamairól is értesültek, az országnak új független
s felelős miniszteri kormányzatának javaslatát nem találták
ínyök szerint, csodálnunk alig lehet. Tettek is ennél fogva
kivált a pénzügyi s honvédelmi minisztériumra nézve több
lényeges módosítást a felküldött törvényjavaslatban. Mi több,
a minisztérium mellett még a kancelláriát is fentartandó-
nak véleményezték.

Mielőtt azonban az így módosított törvényjavaslat az
udvari konferenciának elejébe terjesztetett, Szögyény alkan-
cellár, márczius 24-kén, négy szem közt értekezett a Bécs-
ben lévő nádorral azon veszélyekről, melyek egy külön
magyar minisztérium felállításából eredhetnek a monarchia
egységére. István főherceg; kit az udvari körök befolyása,
valahányszor Bécsbe rándult, a Pozsonyban nyilvánított ha-
zafiúi szilárdságában mindig megingatott, e veszélyeket
maga is sajnálkozva elismerte, s mindenre késznek nyilat-
kozott, mi a forradalmi párt ezézatait megghiúsíthatná. „Ab-
ban állapodtunk meg, úgymond emlékirataiban az alkan-
cellár, hogy a nádor ő felségének egy javaslatot tegyen,
mely szerint elvettétvén az országos rendeknek a márczius
17-kei kézirat értelmén túl terjedő kérdéses kívánata,
minthogy azok ehhez előreláthatólag tovább is ragaszkodni
fognak: ez esetben a felség az országgyűlést oszlassa el,

hogy így már erőszakosan kizsarolt concessiók is visszavétetvén, ismét egészen szabad kezet nyerjen. Mi meglővén, egy korlátlan hatalmú királyi biztos küldessék elegendő katonai erővel és pénzzel az országba a törvényes rendnek visszaállítására. Ha ellenben ez bár mi okból lehetségesnek nem tartatnék, a nádor véleménye szerint egyéb nem lenne hátra, mint a felterjesztett törvényjavaslatok alapján gr. Batthyáni Lajossal alkudozni, kinek szándokát a nádor becsületesnek tartá, de befolyásának s hitelének nem ígért hosszú tartamot.“

Ezen értekezlet következtében István főherceg nádor még az napon következő feliratot intézett:

„Cs. kir. Felség! Magyarország állapota e pillanatban oly annyira aggasztó, hogy valóban napról napra a legsajnosabb kitörésekre is el kell készülvén lenni. Pesten anarchia uralkodik, a hatóság a közbátorsági bizottmányok által hatásköréből mintegy kivetett; és míg a helytartótanács gr. Zichy erélyes vezetése alatt legalább a decorumot megmentette, az udvari kamara már majdnem megsemmisítette. A nemesség több helyt immár felkelt (?), hogy magának tényleg igazságot szolgáltatasson. Ezen felette veszélyes állapotban mindenki a felelős minisztérium felállításában keresi a menekülést. És ha talán annak tervezetét calamitásnak tekintik is, most már csak azon kérdés tolkodik az előtérbe: melyik a kisebb calamitás?

Én csak röviden akarom előterjeszteni azon három módot, melyeket még egyedül lehetségesnek tartok Magyarországon valamelyes célhoz jutni. Az első abban áll, hogy az országból minden katonaság kivonassák, s az romlására hagyassák és tétlenül nézessék, miként égetnek, pusztítanak, miként kel a nemesség harezra a parasztsággal! *)

*) Az állapotokat a főherceg talán csak azon levél benyomása alatt látta ily aggasztóknak, melyeket éppen márczius 24-ke reggelén vett Batthyánitól. A miniszterelnök, hihetőleg hogy, mint alább megírandjuk, a szerbek s oláhok közt már fel-feltűnedező nemzetiségi

A második mód volna, gr. Batthyánival, ki addig ameddig most még az egyetlen lehetséges egyéniség, alku-dozni a törvényjavaslat felett, s megmenteni a mi még megmen-
menthető, de előre gondoskodva arról is, mi léssen a teendő, ha ő ki nem elégíttetvén leköszönne; ha még sokáig ha-
boznának, ezen mód is lehetetlenné fogna válni.

A harmadik mód volna: a nádor ideiglenes elbocsá-
tásával rögtön egy, a legszélesebb, élet és halál felett is rendelkező teljhatalommal felruházandó királyi biztost nagy katonai erő kíséretében küldeni Pozsonyba, ki az országgyűlést tényleg feloszlatná, s aztán Pestre vonúlva, a vas ököl kormányát addig folytatná, míg az szükségesnek tartatnék.

Az első mód, őszintén megvallom, nem fér össze érzelmeimmel, először, mivel hogy úgy mondjam, erkölcs-
telen, s egy kormányhoz nem méltó, alattvalóit, kik közt egy rész még mindig jó érzelmű, teljesen elhagyni s a forradalom minden iszonyatosságainak martalékaul vetni; má-
sodsor, mivel a rossz példa, s a rakoncátlan tömegek kihágásai más tartományokra is károsan hatnának.

A második mód jó és még segíthet a dolgokon; ha bár elszakadásnak tűnik is fel az első perczben. az mégis csak az egyetlen biztosítás volna e pillanatban a tartomány megtartására, feltéve, hogy a kinevezendő miniszterek a mozgalomnak még urai, amit a jelen nehéz időkben természetesen soha sem lehet egész bizonyossággal előre meg-

mozgalomnak elejét vegye, 15—20 ezer magyar katonának az országba küldését kívánta kieszközöltetni a nádor által. A különben is jobbara idegen katonaságnak az országból teljes kivonása, nemcsak hogy ama veszélyeknek, melyeket a nádor ábrázol, nem tette volna ki az országot, melynek magyar, német és tót lakosai egymással sa nemességgel még a legjobb egyetértésben voltak; hanem ellenkezőleg az idegen katonaság kivonása mentette volna meg ahont a belháború azon iszonyaitól, melyeket épen az idegen katonaság mesterségesen szított fel. A néhány száz-ezer szerbet, kik már mozogtak, a katonaság hozzácsatlakozása nélkül, a magyar nép maga is könnyen megfékezte volna.

mondani. Ha majd jobb idők állnak be, sokat lehetend módosítani, mi most szakadásra vezetne. Nem tudom, nem lehetne-e Batthyánitól és Deáktól ügyes alku által még egynémít megnyerni, de csak tőlök, mert ha Pozsonyban végeznek, úgy mindentől tartok.

Itt azonban, mint hűséges államszolgának, kötelességem Felségedet egy igen fontos körülményre figyelmeztetni: mi történik akkor, ha az alku sikereden marad, s gr. Batthyáni el volna határozva mindent kockára tenni, lemondását beadni stb. Kötelességemnek tartom erre nézve, nem hogy ijeszsek, hanem hogy az igazsághoz hű maradjak, megjegyezni: hogy eZ esetben készen kellene lenni, a pozsonyi ifjúságtól s talán a nemesség egy részétől is a Dunán vagy a pozsony-bécsi úton intézendő, kétségkívül képtelen, de bizonyosan várható tüntetésnek fegyveresen ellenébe lépni.

Így csak a harmadik mód maradna fenn, feltéve, hogy azt keresztülvinni akarják, s keresztülvinni tudják! Ezen módot azonban rögtön kellene alkalmazni. Erre nézve négy kérdés támad:

a) Lehet-e a szükséges pénz- és katonai erőt Magyarországba lekiildeni? A katonai erő alatt legalább 40—50 ezer embert értek.

b) Feikészülhet-e sebesen e hadsereg?

c) Lehet oly királyi biztost találni, a ki ez ügyet magára vállalja s arra teljesen alkalmas?

d) Azon meggyőződésben vannak-e, hogy e mód stt-keres leend, s nem áíl-e be végre is a kénytelenség azt visszavonni; s hogy oly nyugodtak maradnak-e a többi örökös tartományok, hogy Galicziában, Olaszországban stb. szükség nem leend még »több katonaságra?

Ha ezen kérdésekre — mit én helyzetemben megítélni nem tudok — kedvezőleg válaszolni, s azokat illusiók s tévesztett számítások nélkül keresztülvinni lehetséges: úgy nekem semmi ellenvetésem nincs e mód keresztülvitele ellen, feltéve, hogy Batthyáni gróffal elébb megkísértik az alkut,

s eziránt a felhívandó zászlósokkal eleve értekeznek. Őszintén megvallom, hogy én a dolgok jelen állásában kénytelen lennék a második mód mellett nyilatkozni; s hogy nem kétlem, miként az ország zászlósa is, bár mindnyájokkal ez iránt nem szóltam, velem egyenlő nézetben vannak; Majláth országbíróról ezt bizonyosan állíthatom.

Ha azonban Felsőged, a maga bölcsesége szerint az első vagy a harmadik módot választaná, méltóztassék velem a törvények s eddigi szokások szerint rendelkezni, vajjon ez esetben ideiglen Béésben kelljen-e maradnom, vagy hova vonúlnom? Felsőgednek Béésben, 1848-ki márczius 24-kén leghűségesebb s engedelmesebb alattvalója István főherczeg.“

A főherczeget e nyilatkozatra, úgy látszik, azon neheztelések és gyanúsítások indították, melyeket az udvari körökben tapasztalt a miatt, hogy a miniszteriális törvény keresztülviteléhez a maga nádori állását kapcsolta. A felterjesztésen az elégiületlenség és bosszúság egy nemének hangja vonul keresztül, mely azokat szokta megszállai, kik tudalmával bírnak ugyan saját gyöngeségöknek, de szemrehányást e miatt még sem örömet hallanak azoktól, kikben még több gyöngeséget tapasztalnak. E nyilatkozattal egyszer mindenkorra menekülni akart hasonló szemrehányásoktól s ama gyanútól, mintha a forradalommal egyetértene. Emlékirata, melyet Szögyény is egy hasonértelmű felterjesztéssel támogatott Lajos főherczegnél, úgy látszik, nem is tévesztette el célját. A főherczeg annak tárgyalása végett márczius 25-kére egy számosabb tagú, ünnepélyesebb konferenciát határozott tartani saját elnöklete alatt, melybe Ferencz Károly trónörökösön kívül még herczeg Windischgratz, Fiquelmont, Kolowrat, Hartig új miniszterek, Graveneggi Mayer kincstári alelnök s a beteg b. Kiibeck helyettese, Jósika Sámuel, Szögyény alkanczellár és Czillich tanácsos, mint jegyző hívtak meg.

A nádor és alkanczellár feliratai felolvastatván, Lajos főherczeg azon kérdést intézte Fiquelmont miniszterhez:

rendelkezhetik-e a kérdéses célra szükséges katonai erővel? A kincstári alelnököt pedig kérdezé: volna-e ugyan ezen célra elégséges pénz a kincstárban? Mi lett volna e titkos tanács határozata, ha e főhivatalnokok igen-nel válaszolnak, nem tudjuk megmondani. De miután az első a francia forradalomból s az olasz mozgalmakból eredhető bonyodalmakra mutatva, a második pedig a pénzügyeknek ismert sajnos viszonyaira hivatkozva, a főherceg kérdésére mindketten tagadolag válaszoltak, a konferenzia nem tehetett egyebet, mint hogy mellőzve a nádor által előterjesztett máslatokat, az országgyűlésről felérkezett törvényjavaslatokat vegye tanácskozás alá.

A minisztérium felállításáról szóló törvényjavaslat, melynek tárgyalására, Szögyény kívánata szerint, M a j l á t h György országbíró is meghívott, hosszú értekezés után végre is, számos lényeges módosítással s különösen a kancelláriának azon véleményével fogadtatott el, hogy a minisztérium mellett a kancellária is fenmaradjon.

Az ily értelemben készült leiratok javaslatát Szögyény márczius 27-én közölte a Bécsben időző István főherceggel, s az országbíróval, tudatván egyszersmind velők, hogy Lajos főherceg meghagyása szerint azok iránt a szintén Bécsben lévő Batthyáni és Deák véleménye is kikérendő lenne. István nádor e két miniszterjelölttel még az nap hosszan tanácskozték, s észrevételeiket márczius 28-kán négy pontba foglalva küldé át az alkancellárnak, kijelentvén, hogy e nehézségek eloszlatása esetében „alapos reménye van, hogy az országgyűlés nem csak a kért szándéklott újonczokat meg fogja ajánlani, hanem azonnal egy loyaltási nyilatkozatot is megszavazand, melynek, u. m., a mostani időben nem marad el jó hatása“. A jó tanácsnak azonban az udvarnál nem lett fogadata, s a királyi válasz a konferenzia végzése szerint adatott ki a miniszteriális törvényjavaslatra.

Bár mily titkosan folytak is ez ügyben az udvari tanácskozások, azoknak egynémely részletei mind a mellett

is átszivárogtak a közönségbe, s hamar közhírré lón, hogy az udvar a márczius 17-kén általában engedményezett reformokat némi részben visszavenni szándékozik. E szándok híre lázas ingerültségbe hajtotta a nemzetet. A pozsonyi rendek, míg e szándékról kezeikben hivatalos irat nincs, mint törvényhozókhöz illet, magokba fojtották az aggodalmat s ingerültséget. De a közönségben, kivált a fővárosiban, annál nyíltabban tört ki a harag. Márczius 27-kén egy falragasz riasztá fel a pesti közönséget, mely a minisztérium szerkezete s a két miniszterjelöltnek Pestre jötte következtében még örömben úszott. A falragaszban a középponti csendbizottmány hirdeté, hogy „a felelős kormány, szabadságunk s függetlenségünk ezen koronája s biztosítéka, veszélyezve van; hogy a régi országnyomorgató rendszer barátai arra kívánják birni a királyt, hogy a had- és pénzügyet, tehát a nemzet idegét és vérét, a nemzeti kormány kezeiből kivegye, és így királyi szent szavát álmagyarázatok által meghíúítsa. Mi — úgymond tovább a hirdetmény — e czél ellen, mely kijátszása volna a nemzet igazságos követelésének, s nyílt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozunk. A pragmática sanctio, melyben a nemzetnek s az országló háznak jogai kölcsönösen biztosítva vannak. kétoldalú kötés. Eddig csak egyik része volt életben, mely az országló ház javát érdekli; jelenleg szükség, hogy kormányunk függetlenségének biztosításával másik része is teljedsédsbe lépjen: a nemzet jogai is biztosíttassanak. A nemzet vérét áldozta a pragmática sanctio egyik részéért; ugyanazt fogja tenni, ha kell, másik részéért i s . . . . “

A csendbizottmány e nyilatkozatának fontosságát emelte az, hogy Klauzál és Szemere, miniszterjelöltek, mint a rend fentartására teljes hatalommal felruházott országos biztosok, pár nap óta a fővárosban tartózkodának; s fel lehetett tenni, hogy a nyilatkozat az ő tudtokkal bocsáttatott közre. A népcsoportozatokban, melyek a múzeum terén gyűléseket tartottak, vagy az utczákon s a városház-, most úgy neve-

zett Szabadság-téren hullámzottak, úgy szintén a társadalmi körökben, még forradalmibb volt a hangulat, mint a csendbizottmányban. Az ingerültség részben az országgyűlés ellen is fordult, mely a sajtótörvények által sokak bizodalatlanságát magára vonta. A dolgok aggasztó állapota ezek által a törvényhozó kar gyöngeségének s erélytelenségének is tulajdonított. Nyilván hangzott, hogy az országgyűlés, a mint áll, nem hű kifejezése a nemzetnek'; hogy ennél fogva mielőbb nemzeti conventet kell összehívni, mely a nép minden osztályait képviselvén, a reactióra hajlandó udvar előtt nagyobb súlylyal bírjon; hogy Batthyáni Lajost s a mi niszterjelölteket le kell hívni, s addig is, míg megerősíttetének, ideiglenes kormánynak kikiáltani, — s több effélék hallattak a nép köreiben s a különféle gyülekezetekben.

Maga a csendbizottmány is ápolta ezen ingerültséget helytelen eljárásával. Mióta a körülmények viharos!) színt öltöttek, nem csak a főváros, hanem e bizottmány is, melyhez folyton mind több vidéki város és megye csatlakozott, fontosabb tényezőnek érezte magát az átalakulás kivívásában. Bár két miniszterjelölt volt jelen a fővárosban, felruházva teljes hatalommal: a mozgalmak vezetését a bizottmány azontúl is kezei közt tartá. Sőt, bár küldöttsége által néhány na) előtt teljes bizodalját jelentette ki az országgyűlés iránt: néhány heves vérű tagjai által elragadtatva, újonnan a törvényhozó test cselekvéseinek bírálatába bocsátkozott; egyes törvényjavaslatok felett vitakozott; az országgyűlésétől eltérő véleményét a miniszterelnökhöz ktildé fel, a szerint kívánván a törvényjavaslatok megváltoztatását, így többi közt a népképiseleti törvényben, a nemesség válaszó jogának meghagyását nem helyeselte, és az egyenlőség elvéből indulván ki, a szavazat általánosságát kívánta megállapíttatni a törvényben.

Ehhez járóit, hogy a milánói forradalomról s a prágai mozgalmakról érkezett hírek a kedélyeket még inkább felhevítették, a nyugtalan vérűeket szélsőségekre hajtották;

szóval, valóságos forradalmi szellemet szültek a fővárosban. A rend és béke azonban nem zavartatott meg; mindenki bevárandonak vélte a király választát a felterjesztett miniszteriális törvényjavaslatra. Egy esemény mindazáltal, a teljes hatalma biztosok erélyes magaviseleté nélkül, könnyen elláthatatlan zavarnak forrásává válhatott volna. Felfedezett ugyan is, hogy a budai löportoronnyból alattomban mintegy harmincz mázsa lőpor hordatott, elszállítás végett, egy dunai hajóra. A hatóságnak ez tudtára esvén, a lőpor márczius 28-kán lefoglaltatott. Az alattomos mód, melylyel a löport elszállítani akarták, semmi kétséget nem engedett, hogy az valamely ellenséges szándékból történt. Még inkább megerősödött a közönség e véleményében azon tétovázó válasz következtében, melyet Lederer tábornok s fő hadi kormányzó az országos biztosok ez iránti kérdésére adott. Előbb azt állítá, hogy a dologról semmi tudomása sincsen; utóbb pedig, hogy a lőpor Eszékre vala szállítandó. Ezen esemény nem alaptalan gyanút ébresztett a katonaság ellen, hogy az udvar szolgálatában a nemzetre nézve veszélyes terveket' forral kebelében. Később bizonyossá lett, hogy a lőpor az alvidéken már ekkor célba vett rácz és horvát lázadás számára volt rendelve. E felfedezés ezerféle gyanút ébresztett a közönségben a katonaság szándékai iránt. Különféle rémhírek kezdenek szárnyalni, miképen a katonaság a városból kivonulni, s azt az udvar iránti engedetlenség esetében ostromolni szándékozik. Az ingerültség némi csillapítása végett Szemere és Klauzál, mint országos biztosok, rendeletet bocsátottak ki, miszerint a katonai örök mellé mindenhova nemzetörök állíttassanak. E rendszabály, mely akkor a főváros békéje végett szükségesnek látszott, a bizodalját a polgári s katonai rend közt még inkább aláásta, a katonaságot még készebbé tette közremunkálni a reactió céljaira. Más részről azonban c rendszabály a nemzetörösnékn is gyorsította felállítását, s fegyverben való gyakorlását mind a fővárosban, mind egyebütt az

országban. A betanítást a nyugalmazott vagy a seregből különben kilépett katonatisztek buzgóan megkezdték. —

Legtöbb akadály támadt a fegyverek hiányából. A vármegegyék mindegyikének volt ugyan kisebb, nagyobb fegyvertára; de azok igen hamar kiürültek. Budán, Temesvárt, Péterváradon és Eszéken a városi csendbizottmányok a hadi fegyvertárakat is megnyitvatni követelték; de a hadi parancsnokok a nagyobb részt eltitkolták. A népesség arányához képest sehol sem volt a nemzetőrség oly nagy számú s fegyverrel oly jól ellátva, mint a fővárosban, hol, bár az eléggé fárasztatott is azontúl a sok órallással, a polgárok örömet, még a koruk miatt már nem kötelezettek közül is sokan önként, részt vettek a szolgálatban. Pestnek ezen szelleme annál meglepőbb volt, minthogy annak előtte, a nemzeti reformharezok alatt, nem ritka esetben méltán támadhatott a miatt némi aggodalom, hogy a főváros vegyes nemzetiségű elemei a nemzet érzelmeivel egészen összeolvadni nem tudnak. Most ezen aggodalom oka napról napra mindinkább megszűnt; Pest kivívta magának azon elismerést, hogy nem csak fővárosa, hanem szíve is a hazának.

Ezen erkölcsi súlyra, mely a főváros magaviseletéből keletkezett, szüksége is volt most az országgyűlésnek. — Márczius 29-kén a nádor meghozta az udvar válaszát a minisztériumról szóló törvényjavaslatra. A szárnyaló hírek megvalósultak: az udvar független minisztérium iránt a márczius 17-kén kelt királyi leiratban általánosan lekötött szavát visszavonta. Meggondolván, hogy a birodalom közügyéiben intézkedni szokott státustanács még most is fennállott, s a király folyton e tanács sugallataiból és szavazatából merítette elhatározásait: nem lehet csodálkozni, hogy a királyi válasz így ütött ki. Oly tanácsosok ültek ama testületben, kik sem a bécsieknek -adott alkotmányt, sem a Magyarországnak engedett kormányzati átalakulást őszintén nem fogadták el; hanem mind a kettővel csak játékot üzni szándékoztak, míg az udvar elég erőt gyűjthet, nyíltan fel-

lépni a reakció terén, Sőt, miként Bécs némely avatottabb köreiben beszéltek, e titkos tanács egy tagja, miként a fentebb mondatokból tudjuk, b. Jósika Sámuel, már akkor azt javasolta volna, hogy mintsem egészen megadassanak a magyar országgyűlés kívánatai: a királynak inkább az volna tanácslandó, hogy magát a magyarokkal különben is régi viszályban lévő horvátok, tótok s az országban lévő katonaság védelmére bízna, mely katonaságot a határszélekről és Erdélyből könnyen meg lehetne szaporítani.

Az ily befolyások alatt készült királyi válasz természetesen nem lehetett a nemzetet kielégítő. Bosszantó volt már külső formája is, minthogy a régi kancelláriai resolúciók alakját viselte, és Zsedényi udvari tanácsos által volt aláírva. Lényege pedig íme következő: a nádornak teljes hatalommal felruházása most úgy értelmeltetvén, mintha csak rendes jog- s hatalomgyakorlatának volt volna megerősítése, tényleg visszavonatot. Az udvari kancellária továbbra is fentartatott; minél fogva az új minisztérium csak az országot eddig közvetlen igazgató helytartótanács szerepének folytatására lett volna szorítva. A világi s egyházi méltóságok kinevezése, a birtok, cím, nemesség adományozása s a kegyelmezési jog Bécsben hagyatott. Mind azon eljárás, melyet a kancellária eddig gyakorlott: a magán perek formahiány miatti orvoslatai, a birtokba visszahelyezési perek fölebbvitele stb., mind ez továbbra is a kancellária teendői közé számítottatott. A kir. kincstár tekintetében kívánta a válasz, hogy azon jövedelmek, melyek eddig Magyarországból a birodalom középponti kincstárába folytak, oda ezentúl is beszolgáltassanak, s csak az egyenes adók megszavazása lehessen, mint volt eddigelé is, tárgya az országgyűlés intézkedésének. A hadügyi minisztériumra nézve végül mondja a válasz, hogy a katonatisztek kinevezését, a seregek alkalmazását s mi célra fordítását ő felsége magának (helyesebben: a bécsi kormánynak) ezentúl is kizárólag fentartja.

A királyi válasz tehát a hadügyminiszteriumot egészen megtagadta, vagy legfeljebb azon állásban akarta megen-
gedni, melyet eddig a tartományi hadparancsnokságok fog-
laltak el; a pénzügyminiszteriumot azon alárendelt szerepre
kárhóztatta, melyet eddig a magyar királyi udvari kamara
a császári kamara irányában, oly törvénytelenül, a nemzet
annyi panaszai daczára viselt; a bel és igazságügyi mi-
niszteriumot hatóságaik több jelentékeny tünetiétől, meg-
fosztotta; a külügyminiszteriumot végre, egészen mellőzván,
az eddigi királyi kancelláriával kívánta pótoltatni, mely
valamint eddig, ámbár világos törvények ellenére, minden
fontosabb politikai kérdésben ki volt —, úgy ezentúl is ki
lett volna téve a bécsi miniszterium befolyásának. Szóval,
az volt a kir. válasz lényege: hogy a magyar miniszterium
oly viszonyban álljon a bécsivel, mint annak előtte a ma-
gyar kormányzések álltak a megbukott császári kormány-
nyal. Azon hatáskör szerint, melyet ekként e királyi válasz
az új magyar miniszteriumnak kitűzött, ez felelős lett volna
az országgyűlés irányában, de a nélkül hogy a kormány-
zat legfontosabb ágaiban független legyen a bécsi minisz-
teriumtól.

E viszonyt elfogadni, annyi volt volna, mint egysze-
rűen lemondani az országnak annyi államszerződésekkel s
törvényekkel biztosított függetlenségéről, önálló kormány-
zatáról; beolvadni az osztrák császárságba s megsemmisí-
teni a magyar államéletet, eltörülni a nemzeti létet, mely-
nek megmentéséért s fentartásáért az ősök, a lefolyt idők
súlyos viszontagságai közt, nem kételkedtek vérüket ontani,
életüket feláldozni; annyi volt volna, mint törvényesíteni a
gyűlölt idegen befolyást, s e fölött törvényesíteni még a
kényuralmat is azon esetre, ha a bécsieknek adott új al-
kotmányt az ijedtségéből felocsúdott udvar egy államcsíny-
nyel eltörölné; mi annál bizonyosabban megtörténendő vala,
mennél gyöngébbnek mutatja magát Magyarország a maga
törvényes jogai védelmében. E téren tehát, a magyar nem-

zet, a gyávaság gyalázatbélyege nélkül, egy hajszálnyit sem engedhetett a maga ősi jogaiból.

Más fordulatot vehettek volna az ügyek, ha az udvar, a nemzeti jogokat, őszintén s világosan elismervén és biztosítván, a monarchia egymástól jogilag teljesen független két részének ezentúli viszonyaira s különösen ama közös ügyekre nézve, melyek a fejedelem azonosságából szükségkép támadnak, egy új alapszerződést hoz indítványba. Ez esetben a politikai eszély s józan felfogás kötelességévé tette volna a monarchia két részének: hogy egymással a viszonyosság s kölcsönös méltányosság alapján, saját érdekeiknél fogva is, megalkudjanak; a jövődöbeli kapcsolat alakját, a közös ügyek intézésének módját szabályozzák. És ha Magyarország ilyféle méltányos szerződést sem akart volna kötni: ám akkor alapos és jogos leernl vala ellene mind az osztrák császári állam, mind a dynasztia panasza. De az udvar, e kir. válaszban nem ilyféle, kölcsönös méltányossággal s eszélyes engedékenységgel kialakuvandó szerződésről szól; hanem, miként többféle jelekből látszék, a már czélba vett rreactió győzedelmének reményében, az ország független kormányának jogát a pénz- és hadügyre nézve, — miket királyaink eddig, ha tényleg sértetni engedtek is a császári kormány által, de mindig világosan elismertek, — most egyenesen eltagadja: a királyi választ tehát elfogadni nem lehetett. Ha valamit ez ügy s e napok tekintetében sajnálni lehet, és jelenleg keli is sajnálni minden hazafinak, az abban fekszik: hogy ama férfiak, kiket a végzet akkoron itt is ott is a közügyek élére állított, nem találtak s talán nem is kerestek módot abban, hogy a meghasonlás okait megszüntessék, s a monarchia egymástól jogilag független két része közt, a fejedelem azonságából eredt s a *pragmatica sanctio* által meghatározott közös ügyekre nézve, mindjárt akkor megköttesék valamely méltányos, mind a két részt kielégíthető szerződés.

A kir. válasz a törvényhozó testület közös ülésében felolvashatván, gróf Batthyáni Lajos, kinevezett elnökminiszter, röviden akként nyilatkozott: hogy a kir. válasz, meggyőződése szerint, sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz. Azért minden további indokolás nélkül arra kérte a nádort, hogy hatályos közbejárása által annak oly módon való átalakítását eszközölje, miszerint beváltassék ő felségének azon szava, hogy Magyarországnak független, felelős minisztériumot adni kíván. Mert ha az nem történik, ő mind a, maga, mind kijelölt minisztertársai nevében kinyilatkoztatja, hogy a felelős miniszterséget így elvállalni nem képesek, s arra magokat jogosítva nem érzik.

István főherceg nádor az elnökminiszter közhelyességgel fogadott nyilatkozatára ekként válaszolt: „A mostani komoly s nagyszerű pillanatban Magyarország jövője döntetik el. B e pillanatban méltóságok hazafi óságához azon forró óhajtasomat intézem, hogy most azon fontos hivatalról, melyre általam s az összes nemzet bizodalma által fölhíva vannak, ne mondjanak le. Mert itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy azon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nem csak előterjeszteni, de átvinni is fogom; és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem.“ A hangos és tartós tetszészajjal fogadott nádori Ígéretre Batthyáni kijelenté, hogy a minisztérium állását ő is ahhoz köti, szerencsésen fog-e eljárni vagy nem a nádor közbenjárói tisztében.

Az ingerültségnek, mely a kir. válasz miatt a közönségben elterjedt, Kossuth azután az alsó táblánál egy mérés beszédben adott kifejezést, mely inkább elébbi ellenzéki szerepéhez, mint új miniszterjelölti állásához illet. „Az országgyűlés hallotta — úgymond — a miniszterek nyilatkozatát; hallotta, hogy a nádor a dologhoz, saját állását kötötte hozzá. Készletekbe nem bocsátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmű játékűzés

a trónnal, a hazával. És kik űzik e játékot? Az egészen átlengő szellem nem más, mint, hogy a gyűlöletes burokratia ezentúl is maradjon meg Bécsben, s a magyar független minisztérium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helytartótanács. És ezen emberek nem gondolnak az ausztriai ház jövőjével; nem gondolnak a polgárvérrel, mely ily eljárás után patakokban folyhat. Ugyanazon perczen, midőn a király kimondá, „felelős magyar minisztérium lesz“, előállnak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kímélve azon nimbust, azon pietást, melynek a királyi név körül lengeni kell, ha csak azt minden tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszítse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránkozom; s látva, hogy e perczben is, midőn az adott királyi szó szeript ő felségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős miniszter, gr Battbyáni Lajos, még folyvást Lajos főherczeg, kinek a magyar dolgokra semmi törvényes befolyása nem lehet, kinek erre semmi legkisebb joga sincsen, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, — s meg gróf Hartigok s Windischgraetzek s tudja még kinek, befolyásától függnek dolgaink. S legmélyebben el kell keseredni midnyájunknak, látva, hogy még most is ott állanak a dolgok, mikép a megbukott kancellár, — és azon ember, kit nem akarok nevezni (Wirkner udv. tanácsost érti), ki itt éveken át a lélekvásárlás gyalázatos eszköze volt, és b. Jósika erdélyi kancellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, — ezek adnak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar miniszter helyett. Ezt látva kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalját helyezek ugyan a főherczeg nádor férfias elszántságában, ki a dolgot rendbe hozni Ígérte, s reményilem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; de ha ez nem történik, akkor vessenek számat magokkal, kik e dolgoknak okozói voltak, s én Ap-

ponyit, Jósikát, Wirknert hazaárulással vádolva, proscibáltatni kívánom.“ Miként fentebb elbeszéltük, Apponyi gróf mindjárt a mozgalmak kitörésekor lemondott hivataláról, s azontúl teljesen visszavonulván, semmi részt sem vett az udvari konferenciákban. Őt tehát a Kossuth által felgerjedésében oly könnyen osztogatott hazaárulást vád egyáltalában nem sújthatja. Apponyit Lajos főherczeg, Szógyény indítványára, mindjárt lemondása után, tehát márczius 15-én vagy 16-án, ő felsége nevében államszolgálati elismerésének jeléül sz. Istváii nagy keresztjével kínálta meg; de ő az sem fogadta el. Jósikának és Wirknernek azonban, mint az udvari konferenciák elbeszélésénél láttuk, nagy része volt a reactió felszításában.

Kossuth után Madarász László, ki utóbb épen nem irigylendő nevezetességet szerzett magának szabadságharcunk történetében, áradozó szónoklatával minden kímélet nélkül kelt ki az udvar ellen, és Zsedényi kancelláriai tanácsost, kinek neve alatt kelt a kir. válasz, tüstént kérdőre vonatni kívánta azok iránt, kik annak tanácsadói voltak, hogy egy régi törvény értelmében, mint hűtlen, ősz tanácsosok, azonnal példásan bűnhesztessenek. Azonban Zsedényit a rendek, kiknek nagy részével több országgyűlésen részt vett s conservatív szellemben ugyan, de mindig hazatiúlag tűnt ki, most is jó hazafinak tartották, s azon meggyőződésben voltak róla, hogy ezen eljárásban akarata s véleménye ellenére használtatott fel eszközül; az indítvány tehát nem fogadtatott el. De a leiratra nézve végzéseként kimondta a tábla, hogy a márczius 17-kén adott királyi szó minden elcsavarását s megnyirbálását a királyi szék és a nemzet iránt vakmerő, bűnös játéknak nyilatkoztatja. S bízván a nádor közbenjárásában, melynek sikeréhez saját állását is hozzákötötte, elvárja: hogy a királyon azok, kiknek az ország sorsa felett intézkedni joguk nincsen, győzedelmet nem vesznek; s az ügy lehető legrövidebb idő alatt a nemzet kívánata szerint fog elintéztetni. Azon

benyomás szelidítésére pedig, melyet e királyi leirat az országban okozandó vala, határozattá lett, hogy azon íveken, melyeken az közzé tétetik, egyszersmind az országgyűlés e végzései is kinyomassanak.

De az országgyűlés termein kívül, az ifjúság által vezetett nép mind a mellett is, a maga módja szerint, részt akart venni a királyi válasz kárhóztatásában s a közingeurútság nyilvánításában. A gyűlés utáni este nagy néptömeg gyűlt össze a sétatéren, s a királyi válasznak kezében forgó példányait elégette; és Zsedényit, mint az oklevél aláíróját, kit Pozsonyban lenni vélt, kézre keríteni óhajtván. több házban erőszakos, de eredménytelen kutatást vitt véghez.

A fővárosban uralkodó lázas ingerültséget mind eddig nem engedték kitérésre fajulni a középponti csendbizottmány tagjai, kik a nép értesítése s csillapítása végett a múzeum terén csaknem mindennap tartottak a hullámozó néptömegek előtt szónoklatokat, melyekben híven felfedezvén a nemzeti szabadságot fenyegető veszélyeket, a nép bizodalját teljesen megnyerték, szenvedélyein uralkodtak. Már czius 30-ka éjjelén mindazáltal már csak nehezen sikerült a kitöréstől megóvni a felingerült népet. Esti tíz órakor hozta meg a gőzhajó az országgyűléshez intézett kir. leirat példányait. A nemzet reményeit megghiúsító leirat híre villámsebességgel terjesztetetett el a fővárosban ama csoportok által, melyek a Duna partjain a hajó megérkezésére várakoznának. Az utcákat azonnal sűrű néptömegek lepték el, melyek mind a Szabadságtérre, a városház elébe tolongtak. Mennél inkább nőtt a néptömeg, annál magasabb fokra hágott annak forrongása. Már „fegyverre!“ „le a német kormány nyál!“ s több ilyenmő kiáltások széltében hangzottak; sőt némelyek a harangokat is félrevernı szándékoztak, midőn a miniszteri meghatalmazottak, Szemere, Klauzál, Nyáry s több más, közbizodalját bírő férfiak a nép közt megjelentek. Ezek felolvaván az országgyűlésnek a királyi leiratra kelt

erélyes határozatát, István főherceg-nádor s Batthyáni Lajos elnökminiszter szilárd nyilatkozatát, miszerint állásukat a nemzet kívánata teljesültéhez kötötték, lelkes szónoklatokban inték a népet, várnák be a nádor közbenjárásának eredményét. Más részről erélyes kitartásra buzdíták azt a megkezdett reactio ármányai ellen. Nyáry Pál egyebek közt azt indítványozó, hogy ha a nádor és a miniszterium lemond, ideiglenes kormány neveztessek ki Pesten, melynek a ki nem engedelmeskedik, bár mi múltja legyen, a haza ellenségének tekintessék. Végzéssé tette a népgyűlés azt is, hogy a nemzetörségbe minden polgár belépni köteles legyen; a csendbizottmány lelkesítő szótatot intézzen az országba s minden kapcsolt részeibe; s végre mind azon városi s megyei hatóság-ok, melyek eddig a középponti választmányhoz csatlakoztak, szólíttassanak fel, hogy az intézkedésekben való összehangzás és közremunkálás előmozdítása végett, a nép által választandó két képviselőt küldjenek a fővárosba. A nép e határozatok után békésen szétoszlott.

Tekintve azt, hogy a Pesthez csatlakozott hatóságok száma folyton szaporodott; hogy nem volt nap, melyen e végett egyik s másik vármegyéből és városból a középponti bizottmányhoz követek ne jöttek volna: tagadni nem lehet, hogy e bizottmány, ha vele még Kossuth is egyesül, valóságos hatalommá fejlődhetett volna az országban. A haza és szabadságért való lelkesedés átrezegte már az egész országot s annak még külön nyelvű lakosait is ugyannyira, hogy, ha az ügyek Bécsben jobb fordulatot nem nyernek, az országnak ekkor nagyobb része kész lett volna kitűzni a forradalom veres zászlaját.

Erre azonban most. nem volt szükség. A főherceg-nádor, Batthyáni Lajos, Széchenyi István, Deák Ferencz és Eötvös József miniszterjelöltek a gyűlés után mindjárt Bécsbe mentek, s ott márcz. 30-kán az esti órákban Ferencz Károly és Lajos főherczek elnöklete alatt a kiadandó új királyi leirat felett értekeztek. A konferenciába most egy

német miniszter sem volt hivatalos; a kancelláriát azonban Szögyény alkancellár és Bartal udvari tanácsos képviselte. Ezek bízták meg a főhercegek által azzal, hogy az udvar vélt érdekeit védelmezzék. Ezt azonban Szögyény csak maga tette: mert, miként emlékirataiban tudósít, „az ő meglepetésére, Bartal nem a kormány érdekeit s az alkancellár nézeteit, hanem talán akaratlanul, magyar történelmi és diplomatikai ismereteibe elmerülve, megint csak azt akarta megmutatni, hogy Magyarországnak tulajdonképpen már I. Ferdinánd óta úgy kellett volna kormányoztatnia, mint az jelenleg tervezetik.“ A magyar miniszterjelöltek természetesen az országgyűlés kívánatának teljesítését sürgették. A fő nehézségek a pénz- és hadügyek s a civilisztika körül forogtak. A főhercegek közül egyedül Lajos főherceg s ez is csak a civil listára vonatkozólag szólott, mondván mikép legjobbnak tartaná, hogy az udvar tartására azon összeg fordíttatnék, mely az ország jövedelmeiből a közigazgatás rendes költségeiből fenmarad. Erre azonban Deák azt válaszold, hogy e mód alkotmányos országban s parlamenti kormány mellett, hol a miniszter az országgyűlésnek minden közjövdelmi fillérért felelős, nem alkalmazható, s egyébiránt sem a nemzet, sem az udvar méltóságával meg nem egyeztethető, hogy e célra csak valamely határozatlan pénzösszeg fordíttassék. S megnyugtatta a főherceget, hogy erről az országgyűlés kielégítőleg fog határozni. Egyébiránt kijelenté, hogy miután az országgyűlés kívánatainak teljesítését a nemzet hasonlíthatlan nagy többsége hévvel óhajtja, s azoknak megtagadása valószínűleg veszélyes zavarokat fogna előidézni, melyeket meggátolni a kormánynak nem áll hatalmában, he nem láthatja, hogy sajnos bonyodalmak támadása nélkül miként lehetne a kívánatok teljesítését megtagadni.

Széchenyi és Eötvös már a conferenzia előtt is bejárták volt Lajos és Ferencz Károly főhercegeket, s előadták egy részről a visszautasítás következményeinek ve-

szélyességét, más részről a leendő magyar minisztériumnak az udvar irányában való loyaltását. Mind ezt ők a konferenciában is annyi ékesszólással adták elő, hogy a főherczegek aggodalma némileg csillapodván, a kívánatok megadása végzéssé emeltetett. Minthogy pedig a miniszterek a közrend érdekében szükségesnek állíták, hogy az elébbi leirat által ébresztett ingerültség az országban mennél elébb lecsillapíttassék: az alkanezellár megbizatott, hogy a végzést illetőleg az újabb kir. leirat fogalmazatát mindjárt helyben készítse el, miszerint a miniszterjelöltek Pozsonyba haladék nélkül visszatérhessenek. Bartal tudósítása szerint ekkor történt, hogy mialatt Szögyény a melléktéremben a leirat fogalmazatát készíti vala, István főherczeg, a munka mennyire haladtát megtekintendő, háta mögé lépven, az engedmények veszélyessége fölött sóhajtozó Szögyényt azzal vigasztaló, hogy hiszen mind ez nem örök időkre van meghatározva, s a körülmények változával módosításoknak is lesz még helye.

A főherczeg nádor s a miniszterjelöltek az új kir. leirattal más nap, márczius 31-kén, azonnal lesiettek Pozsonyba, s még az nap este elegyes ülés tartatott, hogy az elébbi leirat által okozott benyomás mennél elébb kedvezőbbel cseréltesék fel. Az országház előtti téren tömredék nép zsibongott; az ülés terme s az előtermek tömve valának kíváncsi, zajos hallgatókkal. A nők karzatáról egy szép virágkoszorú bocsáttatott le az elnök főherczeg asztalára. A főherczeg, midőn a terembe lépett, szünni nem akaró, viharos éljenzés üdvözölte. A férfi gyülekezet tollas kalpagjait rázta feje fölött; a hölgsereg nemzeti zászlókat s fehér kendőket lebegtetett karzatán. Végre csend lőn s a leirat olvasása megkezdetett. Annak most nem kancelláriai tanácsos, hanem maga a király volt alájegyezve; s midőn az olvasó ítélőmester e szavakat: „Bécs, márcz. 31-kén, 1848. Ferdinánd“ — kimondotta, háromszoros éljenzésben tört ki a király iránti szeretet. Az új leirat a felküldött törvényjavaslat

lényegét egészen megerősítette. A pénzügyminisztériumot illető pontra nézve csak azon megjegyzés tétetett: hogy addig is, míg az összes monarchiát illető közös költségek aránya iránt a jövő törvényhozás királyi megegyezéssel intézkednék, a királyi udvar fentartására, a közös diplomacia, a közös katonai testületek, mérnökség, tüzérség stb. ellátására szükséges költségekről, jövőendő beszámítás mellett, ideiglenes rendelkezés tétessék. A hadügyminisztériumra nézve a leirat szavai következők: „valamint a honvédelmi szerkezet s a körülállások szükségéhez képest a hadi ajánlatok körüli rendelkezést a törvényhozás köréhez, a rendes katonaságnak az országban elhelyezését s béke idejében alkalmazását pedig a királyi helytartónak, a felelős magyar minisztérium útján, gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem; úgy viszont a hű karoknak és rendeknek királyi házams a pragmática sanctióval szentesített birodalmi kapocs iránti hű ragaszkodásuktól bizton várom: miként önként átlátandják, hogy a magyar hadseregek az ország határain kívüli alkalmazása, nem különben a katonai hivatalokra kinevezések, a szükséges birodalmi összehangzás végett egyenesen csak legfelsőbb királyi elhatározásomtól függhetnek; az ezen esetekben való ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő miniszterre leszen bízandó.“

A leirat teljes meglepéssel s hosszú örömmel fogadtatott. De bár, Deákkal együtt, úgy vélekedett. is az országgyűlés, „hogy a felelős kormány csak forma s annak a nemzet ereje ad életet“; sajnálni kell mégis, hogy az udvar, bár megadta a nemzet kívánatát, ezen újabb leiratban sem volt őszinte és bizodalmas a nemzet iránt. Az őszinteség és bizodalom hiánya abban feküdt, hogy azok iránt, mik az országot az örökös német tartományokkal közösen illették, s miknek elintézése nélkül egy részről az ország, más részről az udvar s a császári birodalom közt a szíves egyetértést, a békét egyelőre is lehetetlennek kellett tartani, semmi említés nincs e leiratban. Nem azt akarjuk

mondani hogy, például, a külképviseletet, a külkereskedési vámok ügyét, a birodalom státusadósságaiban való részvétet stb. már e leiratban névszerint megemlíteni vagy rólok épen intézkedni is kellett volna. Ennek itt sem helye, sem ideje nem volt most, midőn a kedélyek, az elébbi leirat által okozott ingerültség után, még folyvást szenvedélyes hullámszásban valának. De miután a monarchia életerébe vágó régi, bár egynémiben törvénytelen, viszonyokat tisztán s teljesen megszakasztani nem lehetett, s azt engedni nem is volt az udvar szándékában; miután továbbá e viszonyok egynémelyike, mint például a státusadósságok, a német örökös tartományokat, azoknak békéjét s jóllétét nem kevésbé illették, mint magát az udvart: a jövőendő egyetértés érdekében mulhatatlanul szükséges volt volna, hogy az udvar e királyi leiratban nyíltan kimondja, miszerint a monarchia létele kívánja, hogy ama közös viszonyokat egy, a *pragmatica sanctio* értelmében kötendő új, kimerítő szerződés szabályozza. És ha az udvar az ország független kormányzati jogát világosan és tisztelettel elismeri: a nemzetről is fel lehetett, fel kellett volna tennie, hogy ily szerződést szintén szükségesnek tart, s azt elvileg el is fogadja; kivált ha ez iránt az udvar a kijelölt minisztériummal eleve tanácskozott volna. A becsületesség és őszinte egyenesség a legjobb politika. Lehetetlen volt pedig az udvarnak egyelőre nem éreznie, nem látnia, hogy csak úgy lesz képes becsületesen beváltani a nemzetnek szintügy mint az osztrák tartományoknak adott szavát, ha a közös viszonyok kölcsönös méltányossággal, szerződésileg intéztetnek el. Annyit tehát már e leiratban is értésére kellett volna adni a nemzetnek, hogy e szerződés megkötésére eleve is bizton számot tart, attól függvén a királyi szó beváltásának lehetősége, s a monarchia létele. Az elmulasztás, miszerint az udvar ez iránt a kijelölt kormányval eleve meg nem egyezett, s azt a leiratban is meg nem említette, lón átkos forrása minden későbbi bonyodalmak- s viszályoknak. Ezen mulasztásnak pedig csak

az volt egyszerű oka, hogy az udvari körökben hiányzott az őszinteség. A *reactio e* napokban már végleg el volt határozva az udvarnál. És épen akkor, midőn a megtagadott jogait világosan elismertetni követelő nemzet erélyes fellépésétől megijedve, annak kívánatait végre megadta, jogait a királyi szó szentségének védelme alá helyezte: az udvar épen akkor határozta meg, a király háta mögött, a követendő reactionárius politika fő elveit, készítette el a Magyarország ellen intézendő támadások tervét, választotta meg s nevezte ki Jellasich személyében a fő eszközt, mely által ezen elveket alkalmazni, e tervet végrehajtani szándékozott.

De az udvarnak e veszélyes szándékait akkor még csak néhány mélyebben látó hazafi sejtette; szólaui róla, világos adat híjában, még nem lehetett; de hitelre sem tált volna talán a világosan és ünnepélyesen lekötött királyi szó ellenében. Az öröm, a meglegedés közönséges vala. Ennek hangján nyilatkozott az alsó ház is, midőn ott a kir. leirat újra felolvastatott. Több szónok beszélt oly értelemben, hogy bár ez nem felel is meg egy hajszálig minden kívánatnak: a főpontokra nézve mégis ki van víva a nemzet óhajtása. Különösen a hadügyminisztérium tekintetében egy követ, Madarász László, akként nyilatkozott, hogy a magyar hadaknak a haza határain kívül alkalmazását, mi a leiratban említettik, nem úgy érti, hogy azon hadakat más nemzetek megtámadására, vagy a *pragmatica sanctio* által velünk összekapcsolt tartományok belviszonyaiba avatkozásra lehessen használni. „A *pragmatica sanctiót*, úgymond, úgy érti, hogy annál fogva kötelessége ugyan a magyarnak az ausztriai monarchia territoriális épségének fentartására segílyt nyújtani; de arra soha, hogy a tartományok alkotmányos mozgalmi, alkotmányt esdő sóhajtásai elnyomassanak.“

E nyilatkozatnak bizonyos fontosságot adott az, hogy az alsó tábla azt felkiáltás által magáévá tette. Ez volt

oka, hogy azt Batthyáni Lajos, elnökminiszter, nem is vélte megjegyzés nélkül hagyhatni. „A pragmática sanctio értelmezésére nézve, úgymond, azt nyilvánítja a minisztérium nevében, hogy az abból folyó kötelességet ő is úgy érti, miszerint tartozunk a monarchiát védeni, ha annak territoriális épsége megtámadatik, de mások dolgaiba nem avatkozunk. A megtámadó háborút illetőleg azonban eltér az előtte szólótól, mert lehet oly eset, midőn támadó háborúnak helye van, s azt némileg védőnek tekinthetni a nélkül, hogy az ország territóriuma egyenesen megtámadassék.“ E nyilatkozat fontos volt az alább érintendő olasz viszonyok tekintetében.

Az utóbb, kivált az 1849-ben kifejtett körülmények után benn a hazában szintűgy mint a külföldön, különféle vélemények nyilvánultak az iránt, vajjon Kossuth, a nemzeti kormány átalakulásának e fő rugonya, őszintén csatlakozott-e azon állapothoz, melyet a királyi leirat folytán alkotott törvény megszentesített: vagy már ekkor elméjében forgatta az országnak teljes elszakadását az osztrák birodalomtól s az uralkodó háztól? E kérdést kimerítőleg megfejtendő ugyan elbeszélésünk folyama; azonban még sem érdektelen, olvasnunk Kossuth e napi beszédének némely részeit, melyek mintegy válaszüi hangzanak e kérdésre. Különben is e beszéd, mely szónoki pályájának fénypontjai közé tartozik, s roppant hatást okozott, egynémi pillantást enged vetnünk e rendkívüli férfiú jellemébe, s különösen azon fenhéjázó szellemébe, melyen szónoki virágaival a szerénység színét szokta volt elönteni.

„A leiratnak, úgymond, két lényeges pontja van; egyik a financia, másik a hadűgy. E dolgok elintézésénél egyet soha sem kell felejtetni, t. i. hogy mi, egész e perczig, a legtisztább hűség alapján állunk az uralkodó ház irányában, mely Ausztriának is trónján ül, s hogy ebből oly kapocs és viszony következik, melynél fogva némi közös intézkedések mind addig kikerülhet-

lenek, míg a p r a g m a t i c a s a n c t i o kapcsa fennáll. Ha e szempontot, hogy t. i. nem az elszakadás, hanem a pragmatica sanctio terén állunk, szem elől nem tévesztjük, fel fogjuk találni a kellő tájékozást. Ha az említett kapocs nem volna, s a magyar király Budán laknék, akkor, természetesen, csak mi magunk intézkednénk a civillisztáról; de mivel más népek is vannak ugyanazon fejedelem koronája alatt, ezek is járulni fognak a közös költségek fedezéséhez ... Ide tartoznak a k ö z ö s d i p l o m a t i a költségei, s azon katonai testületek ellátása is, . . . melyekről, ha a honvédelem rendszere ki lesz dolgozva, külön fog gondoskodhatni a magyar törvényhozás; de addig, míg az meg nem történik, a közös ellátásban s z U k s é g a r á n y l l a g o s részt vennünk. — Épen ezen gondoskodás által lesz constatirozva a magyar financia független állása. . . . E tekintetben a királyi leirat illető pontjában megnyugvást talál . . . . E finanziaális függetlenség legközelebbi praktikái következesei igen nagyok. Magyarország jövedelme — a mint tudjuk — 28 millió pengő forintra megy körülbelül; s mit látunk ebből az ország szellemi s anyagi javára fordítva? — Nem tudunk mutatni csak egy becsületes utat, nem semmit, ha talán a pesti réaliskolát kivesszük. Ezentúl másképp lesz. Mi most a kir. udvartartásra megadjuk a kellő összeget, s e 15 milliónyi nemzet nem fogja tűrni, hogy királya Ulászlói szegénységben tengődjék. De a többi jövedelem fordíttatni fog az ország anyagi és szellemi javára, népnevelésre, a szellemi erő kifejtésére, mely ellen aztán semmi erő nem győzhet; mert megadja azon érettséget, hogy a szabadságot óhajtsa s meg tudja különböztetni a szabadosságtól; s megadja azon érzelmet, hogy midőn szabadságot akar, mindent akar, mit isten legbecsesebbet adhat e földön . . . Most a nép önmaga lett ura önsorsának. Ő soha sem volt túlságos magasztalója az arisztokráciának, s most sem az, midőn ez arisztokratia a hatalom polczáról leszáll; de megvallja, szebben semmi arisz-

tokratia sem szállhat le, mint az, mely a nép kezébe teszi
 önsorsának kulcsát a jövődre... Hasonló szempontból
 veszi fel a leirat azon részét is, mely a hadügyről szól.
 Midőn a leirat elismeri, úgymond, hogy a katonaaajánlás,
 annak az országban elhelyezése stb. az országgyűlésre tar-
 tozik: akkor bevallotta, hogy a szuronyok hatalmát a sza-
 badság ellen soha, hanem csak a szabadságnak ártó ren-
 detlenség ellen lehet felhasználni. A pragmatika sanctiónál
 fogva, tagadhatatlan, vannak kötelezettségeink; de midőn
 a leirat azt mondja, hogy a hadügyié s különösen a had-
 seregnek az országon kívül vitelére nézve, a felelős minisz-
 ter ellenjegyzése mellett, magának tartja fenn ő felsége
 az intézkedést, ez által hadi tekintetben is ki van viva ha-
 zánk önállása, mennyire ez papiroson lehetséges. — Ő tehát
 úgy tekinti, hogy mind ez sanctiónálva lévén, a nemzet
 urává van téve önsorsának; s midőn ezt kimondja, ne ve-
 gye tőle senki rász néven vagy kérdésnek, ha a mon-
 dandókkal összefüggésben, e nagy dolgok közt öncsekély-
 ségéről is szól. Én egyszerű polgár vagyok, — úgymond —
 nekem semmi hatalmam, semmi befolyásom nem volt más,
 mint a mely van azon igazságban, melyet isten telkembe
 oltott. És ime ilyenek a gondviselés csodás utai: — én
 egyszerű polgár, néhány óráig azon helyzetben voltam, hogy
 e kéz döntőleg határozott az ausztriai trón sorsa felett, és
 most is, ha azt mondom e leiratra: „nem kell“ — polgárvér
 folya e szavam után. De mélyen érzem, miként, ha oly
 alávaló lehetne valaki, hogy keresné az alkalmat, a polgár-
 háború szövétnekét vetni e nemzetbe, oly roppant felelős-
 séget venne magára, melyet a legszigorúbb büntetés, a
 pokol minden kínja sem büntethetne méltóképen; mert
 nem képzelhetni átkosabb, undokabb bünt, mint
 játszani a p o l g á r o k v é r é v e l s e g y n e m z e t n y u g a t -
 n i á v a l . Midőn ekként gondolkodom, midőn e nemzetet sa-
 ját sorsa urának látom; midőn látom hogy, ha egyik-másik
 kedvencz eszménk nincs is még e perezben biztosítva; de

van lehetőség azokat utóbb kivívni —: vissza kell borzadnom a polgárvértől, s forrón óhajtom, hogy a kik itt vannak s kik itt nincsenek, egyenlően érezzék e szent kötelességet, hogy ily körülmények közt polgárvért ontani, a legnagyobb bűn volna, mit nemzet elkövethet. Vannak mindenféle egyének, kik még egy pár hét előtt az absolutismus hívei voltak, most pedig rajtam túlmennek, s én, ki a szabadság elveiért egy életen át küzdöttem, szenvedtem, mérsékeltebb vagyok náloknál. De épen azért hiszem, hogy szavamnak lesz némi hatása, midőn azt kérem, azt remélem, hogy ha a nemzetben van elég erő valósággá érlelni azt, a mit e papirosán bir, tartsa meg az erőnek azon nemes mérsékletét, melyben fekszik a szabadság diadala. . . Most pedig igyekezzünk mielőbb befejezni az országgyűlést, s várjuk el, hogy a minisztérium teljesítse kötelességét. És én meg vagyok győződve, hogy e nemzet nagy és boldog leszen. Hiszem azt is, hogy az ausztriai trón beváltja szavát más népei irányában is; s teljesedésbe jövend, mit megjövendöltem, hogy a népek szeretetében találja fel legerősebb támaszát. És ne higye, hogy a régi rendszer változtatása s e concessiók által erejéből veszített; sőt bebizonyíták e napok tapasztalásai, hogy e rendszer korhadt volt, oly korhadt, hogy annak megingatására egyes polgárok is oly sokat tehettek; sőt erejében nyert, és teljesedni fog a jóslat, hogy az lesz a Habsburg ház második alapítója, ki népeinek alkotmányt adand....“ Végre felírást óhajt, hogy a fejedelem jöjjön le mielőbb hű magyarjai közé s győződjék meg, hogy hűségünk nem pusztá szó, hanem a magyar férfiasán szilárd s őszinte tud lenni nem csak szabadsága kivívásában, hanem fejedelme iránti hűségében is.“

HARMADIK FEJEZET.

Vidéki hangulat. Horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyűlés vége.

A lázas ingerültség, mely a minisztériumot illető első királyi leirat vétele után a főváros lakosságát megszállotta, nem sokáig tartott. A középponti bizottmány által Pozsonyba küldött futárok már márczius 31-ke estéjén meghozták az újabb leirat hírért. Éjfél tájban a leirattal is megérkezett Eötvös József, kit az elnökminiszter a kedélyek megnyugtatósa végett küldött le a fővárosba. A leirat a Szabadságtéren váró népgyülekezetben még azon éjjel felolvastatott, minek következtében a keserű érzelmeket és súlyos aggodalmakat, más nap reggel, a lakosság örömjaja váltotta fel. A leirat mind a városi mind a megyei választmányok üléseiben is megnyugtatónak találtatott, s délután a muzeum terén roppant sokaságban összegyűlt nép előtt újra felolvastatott. Híre futamodván itt, hogy b. Wesselényi Miklós is a fővárosban vagy, a nép, felharsogó örömeiben, küldöttei által őt azonnal körébe kéréte. Az öröm és fájdalom csodás vegyülete szállá meg a tömeget, midőn a letűnt kényuralom üldözéseinek ezen áldozatát, ki egykor vezetője volt nemzetének, most világtalan, mások vezetésére szörűit, az emelvényre fellépni látta. Számosak arczaít könyek ázták a megható jelenetei!. Végre megszólalt a tisztelt vendég.

Inté a népet, használja fél eszélyesen, a mi jót a királyi leirat magában foglal. Az első független felelős miniszteriumnak engedelmisséget esküdött; — mi alatt a tömeg, a jelenet hatása által elragadtatva, ismétlé az esküt. Lelkére köté aztán a népnek, hogy kerülje a fejtelenséget. „Midőn, úgymond, a zsarnokság lánczai széttöréséről van szó, akkor egy szabadságra érdemes népnek tennie kell; de midőn a dolgok rendes folyama helyre áll, akkor csak egy kötelessége van: az engedelmisség. Az anarchia oly híd, melyen az elűzött absolutismus mindenkor visszajő.“ Végre az erdélyi unióról szolt hasonló melegséggel - „Mi magyarok, úgymond, számra csekélyek vagyunk s mégis két hazánk van. Ez tovább így nem lehet. A testvéri kapocs szép; de a hol kapcsok vannak, ott a kikapcsolás is megeshető. Erdélynek egészen bele kell olvadnia Magyarországba.“

A megnyugvás érzete, melyet a királyi leirat ébresztett, azontúl nem is zavartatott meg a fővárosban. De a mindennapi csend még sokáig nem állott helyre. A szabadság birtokának mézes heteit élte a közönség, s az elébbi mogorva, fenyegető zajt örömnépek váltották fel. A lelkesedésnek folyton táplálékot nyújtottak a középponti bizottmánynak a hazai állapotok fontos kérdéseivel foglalkodó nyílt ülései, s a múzeum terén majdnem naponként ismételt népgyűlések, melyeken különféle lelkesítő szónoklatok tartattak, s a bécsi egyetemi ifjúság, az országban lévő olaszok, francziák és lengyelek küldöttségeinek testvéries üdvözletei fogadtattak s viszonoztattak. Nagy örömmel hallattott ama hír is, hogy a Párában tartózkodó magyarok, mintegy háromszázan, díszmenetben vonultak ott keresztül a főutczákon s mentek üdvözölni a francia ideiglenes kormányt, s hogy annak nevében Lamartine külügyminiszter által becsüléssel fogadtattak. A híres író és státusférfitú válasza büszke öntudatot, a nemzeti nagyság és függetlenség lélekemelő érzelmeit költötte fel hazánkfitai kebelében. Azon

solidaritásnak, mely Európa nemzeteit a szabadság birtokában testvérekké forrasztó össze, hangját üdvözltek az ékesen szóló francia kormánytag szavaiban, melyek ennél fogva megérdemlik, hogy hazánk e nagy eseményei korszakának emlékei közt is fennmaradjanak.

„Ha a magyarok — így szólott Lamartine — kissé későn érkeznek az ideiglenes kormány ezen középpontjához, melyet Franciaország teremtett, hogy legyen ne féltelme, hanem igyekezzék lenni szerelme Európa többi nemzeteinek, azért van, mivel a magyarok távolabbról jönnek. Az ideiglenes kormány igen mélyen örvend ezen nemzeti látogatásnak, melyet önök szivesek valónak tenni a francia nemzetnek, a nép ezen palotájában, melyet oly dicsőségesen szerzett vissza. Ha Franciaországnak szüksége volna, hogy értesíttessék azon erényekről, bátorságról, szabadsági és testvériségi szellemről, mely önök nemzetét lelkesíti, szerencsének tartanám magamat, erről tanúságot tehetni. En keresztül mentem az önök hazáján; tanítva voltam ezen nagy nemzet pásztori és egyszersmind hősi erényeinek, mely bár egy nagy szövetségi egységbe lépett, soha sem veszté el megkülönböztető jellemét ősi nemzetiségének. Ha önök szives kívánatokat hoznak nekünk hazánk új szabadságához: mi önöknek tiszteletünket nyilvánítjuk azon régi szabadság iránt, melyet bölcsen és dicsőségesen fentartottak hazájokban. Ezen testvérisége a két szabadságnak, a két népnek, még inkább növekedik azon rokonszenv által, melyet önök tanúsítanak. Ha vizzatérnek önök szép hazájukba, mondják meg annak, hogy annyi barátot számlál Franciaországban, a hány francia polgár vagyon.“

Ama hangulat, melyet a fővárosban ábrázoltunk, kisebb nagyobb mértékben, többé vagy kevésbé változó színezettel, sajátja volt márczius; második felében az ország minden, bár mi távol fekvő, bár mi nyelvű nép lakta vidékeinek. Az ország független államéletének s önálló kormányzatának helyreállítása szintűgy, mint a hűbéri viszo-

nyok maradványainak eltörlése, a polgári s politikai jogoknak minden néposztályra kiterjesztése, mindenütt az öröm és lelkesedés zajos kitöréseivel üdvözlötetett. Az ország belsejében fekvő tiszta magyar lakosságú városokban nem különben, mint azon nyugot-északiakban, melyeket német és tót, s azon déliekben, melyeket szerb és oláh nyelvű népek laktak, egyaránt nyilatkozott a rokonszenv az ország átalakulása iránt. Mindenütt harangzúgások, nemzeti háromszíntű zászlók kitűzése, szabadságfák emelése, a nemzeti kokárdákkal ékesített polgárok ünnepies menetei, az utcák kivilágítása, örömlakomák, isteni hála-tiszteletek, Tedeumok hirdették s tanúsították a nép örömét s lelkesedését. Késmárk, Lócse, Eperjes, Temesvár, Zombor, Újvidék, csak azon színben mutatta magát, azon érzelmeket nyilvánította, melyeket Szeged, Debreczen és Komárom. A vegyes népi-ségű városok külön nyelvű lakosai, mint Temesváron, Oravicán stb. testvéries érzelemben olvadtak össze a közös szabadság hajnalán. A nemesség is, bár privilégiumait elvesztette, bár anyagilag sokat áldozott, többnyire őszinte érzelemmel vegyült az egyenlőség és szabadság örömnepébe. Például Temesvárott a megyei nemesség és városi magyar, német, rác és oláh polgárság egyszerre tartotta a város fő piacán, a négy vallás (kát., görög n. egyesült, protestáns és zsidó) szertartásai szerint, isteni hála-tiszteletét, melyen még a főhadi kormányzék tábornokai s más tisztjei is jelen voltak. A megyékből és városokból mindenfelől hála-émlékiratok küldettek a királyhoz, kit, Kossuth szavai szerint, az uralkodó-ház második megalapítójának neveztek; a főherczeg nádorhoz, ki hazafiságát oly férfiasan tanúsította kényes állásában; gróf Batthyáni Lajoshoz, ki ben a nemzet független kormányzatát már megszemélyesítve tisztelték; Kossuth Lajoshoz, kit e nagyszerű átalakulás teremtőjeként üdvözlöttek; s az országgyűléshez, melynek rendci, bár mind nemesek, oly nagylelkű önzetlenséget tanúsítottak a jogegyenlőség megalapításában. Hont megye,

melynek tisztí kara s követei még nem régen, az udvari párt győzedelmes korteskedése következtében, a conservatív pártból választattak, most megváltozva, Kossuthot a fejedelem által nagyobbszerű birtokkal megadományoztatni kívánta. Monok kicsiny közönsége (Zemplén megyében), Kossuth születési helye, aláírási ívet nyitott, hogy nagy fiának emlékezete szobor által örökíttessék meg kebelében. Zemplén és Bereg megyék a lengyel és olasz politikai foglyokat, kik Munkács és Szeged váraiban sýnylódtek, szabadon bocsátatni kérték, a fejedelemhez és országgyűléshez intézett felirataikban. Számos megyében, a városokban pedig, Pest példájára, majdnem mindenütt, még a törvény kihirdetése előtt, nemzetőrségi csapatok állíttattak s fegyverezettek fel; s hol fegyver hiányzott, fakardokkal s puskákkal gyakoroltattak be a ha,di mozdulatokba. Az őrseregek zászlainak bcszentelését mindenütt nemzeti ünnep gyanánt ülték meg.

Különösen a vámegyékben az egymás ellen nem rég annyi tüzzel, sőt elkeseredéssel vívott pártok összeolvadtak; vezéreik, a jövendő egyesség és közremunkálás jeléül, a nyilvános ülésekben kibékülve nyujták egymásnak jobbjaikat. Sok helyit, hol előbb a kormánypárt korteskedései által mesterségesen, nyers tömegekkel vívta ki győzedelmét a szabadelvű értelmiség többsége ellen, a népszerűtlen tisztikar önként lemondott s újjal pótoltatott; másutt a conservatív-párti követek helyett mások küldettek fel Pozsonyba, s az elébbi utasítások eltörültettek. Egyébiránt a municipális élet a közöröm és lelkesedés e korában is megörző saját körében függetlenségét; minél fogva a megyék cselekvései nem ugyanazon egyformasággal történtek. Pest példájára, sok helyit, rendkívüli csendbizottmány állíttatott ugyan fel a megyékben is; mihelyt azonban az elnökminiszter első körlevele, melyben a törvényhatóságok elnökeit tette a rendfentartásra nézve felelősekké, a megyékbe megérkezett: e bizottmányok néhol feloszlottak, s helyettük a tisztikar

tétetett viszont felelőssé az elnök irányában; másutt azután is meghagyattak, s a felelőség ezekre s különösen ezek elnökére tétetett.

Az elnökminiszter ezen körlevele a rendfentartás iránt, s a megyéknek szintén arra vonatkozó többféle rendeletét ugyanazon titkos félelemből származtak, mely a nép fellázadásának lehetősége miatt, az egész országon mintegy vilányütéssel hatott keresztül. Sokan ugyanis attól tartottak, hogy a nép a maga felszabadítását az úrbéri terhek alól nem fogja jótétemény gyanánt fogadni; hanem, mint tőle sokáig visszatartóztatott sajátja miatt, kedve jöhet bosszút állani s a nemességet megtámadni a maga birtokában. Ezen lázadástól való félelem gondolata fut keresztül Batthyáni első miniszteri körlevelén és sok megye intézkedésein. Ezen aggodalom mindazáltal sehol sem igazoltatott az országban. Meglehet ugyan, sőt igen valószínű, hogy a béke és rend zavartalan fennállása részben a hatóságoknak tulajdonítandó, melyek, kivétel nélkül, míg egy részről hő ragaszkodást bizonyítottak az új kormány iránt, más részről a nép irányában is valóságos testvéries indulattal s oly hangulatban léptek fel, mely a népet meggyőzhette, hogy a kimondott jogegyenlőség tiszteletben fog tartatni; a robot s más úrbéri terhek eltörlésének pedig az urak is jobbára szintűgy örülének, mint magok a jobbágyok. Azonban, a béke és rend fentartásának érdeme leginkább magát az ország népet illeti, mely e mozgalomteljes napokban mérsékelt, józan magaviseleté által fényes tanúságát adta ép, egészséges eszének s romlatlan erkölcsének. Történtek ugyan némely helyeken egynémi rendbontó jelenetek, a volt jobbágyok s földesurak közti viszonyokban; de, mint alább bővebben is előadjuk, ezeket nem a nép féktelen vágyai, nem anynyira új követelések, mint inkább némely rég keresett s Ítéletre váró, vagy a nép véleménye szerint, igazságtalaní elitét panasztárgyak okozták. A nép, általában véve, az

új állapotokból nem származtatott új igényeket; meglegegett váratlan nyereségeivel, megértette a haza érdekeit.

Rendzavarás márczius és ápril havában országszerte alig történt valahol más okból, mint a zsidóság elleni gyűlölet- s előítéletekből. Azon botrányos tény, melyet Pozsony polgárainak egy osztálya márczius 20-kán elkövetett, nem maradt elkülönzött esemény; a rász példák sok más helyen is követésre találtak; s mondhatni, országszerte általános volt a zsidók elleni ingerültség s gyűlölet kitörése. Említők, hogy a pesti polgárok sem akarták őket felvenni nemzetőri soraikba, s csak az elfogulatlan ifjúság zászlóaljait nyitottak nekik részt a magok kebelében. Egy pár hét múlva azonban ez ellen is kikelt a polgárság; s csak a kormány erélyes rendszabályai s a katonaság alkalmazása volt képes megőrzeni a zsidóságot a féktelen csendzavarók gyűlöletének tettleges kitörésétől. E gyűlöletet azonban oly nagy tapasztalata a minisztérium, hogy a zavargás ismétlésének megelőzése végett tanácsosnak látta, ideiglen felmenteni a zsidóságot nemzetőri kötelességének gyakorlatától. Hasonló jelenet fordult elő Székesfehérvárott. Ápril 5-kén, egy a város minden osztályaiból összegyülekezett népcsoport fenyegetések közt követelte az előjáráságtól a zsidók kiűzetését, s addig nem is nyugodott, míg ezek, nagyobb erőszaktól félve, a várost el nem hagyták; mi miatt aztán kormánybiztost kellett küldeni a városba. Minden erőszaktevételek közt azonban, melyek az ország külön vidékein kisebb nagyobb mértékben a zsidók ellen elkövetettek, legvadabb volt az, melyet a pozsonyiak ápril 23-kán ismétettek. Ekkor itt valóságos vérengző harc támadt a zsidók ellen. Alkalmat erre az osztálygyűlöletnek azon újabb kitörése adott, mely szerint a lövész-társulat minden zsidót kiűzetni határozott a városból. A támadást mesterlegények s iparúzó inasok kezdték, kikhez miután a legalsóbb néposztályból is mind számosabban csatlakoztak, az eleinte csak gyengébb bántalmakkal kezdett támadás vérengző

harczczá vált. Még a kevés számú katonaságnak sem sikerült szétesztatni a dúló csoportokat; sőt miután a katonaság a népre lött, s több áldozat esett, ez felbőszülvén, nem ismert többé határt dühében. A zsidóság számos boltjai s lakjai feldúlattak s kiraboltattak, némelyek egészen leromboltattak. A keresztények, kik ezek szomszédságában laktak, csak szent képek s feszületek kifüggesztése, ajtaiknál keresztel megjelölése által menthették meg magokat a dühöngők hasonló dúlásaitól. A borzasztó pusztítás és vérengzés csak más nap délben szűnt meg, miután a vidékről számosabb lovas katonaság érkezett, s a hatóság rendeletéből a zsidók a belvárosból részint a várhegyalji külvárosba, részint más községbe költöztek. A polgárságból igen kevesen vettek ugyan részt ezen sajnálatos kicsapongásban; hogy azonban azt ők is legalább örömet látták, eléggé bizonyítja azon körülmény, miszerint a polgári nemzetország, a katonai parancsnokoktól felszólítatva, sem volt hajlandó fegyvert ragadni az üldözött zsidók védelmére.

Ha ezen sajnálatos események okát keresünk, azt feltalálnunk nem lesz nehéz. Az új törvényekben azon elv állítatott fel, miszerint polgári jogokra s kötelességekre nézve a vallás semmi különbséget sem tesz. Ennek következtében a zsidók is teljesedve látták rég ápolt óhajtásait, polgári jogokat nyertek. A szabadság áldásai ekként rajok is kiterjedvén, új polgári kötelességeik tekintetében a legnagyobb buzgalmat kezdék tanúsítani. Kik eddig elnyomva s csak tűrve lévén, e jogok s kötelességek gyakorlatának helyétől s alkalmától távol tartózkodónak, most buzgalmokban a polgárok közé vegyültek, sőt itt-ott az előtérbe is tolongának. A polgárság némely osztályai pedig szűkkeblűebbek valónak a nemesség felvilágosodott osztályánál; s míg magok nagy örömmel léptek be azon jogok gyakorlatába, melyeket elébb a nemesség kizárólag élvezett: azokat az elnyomott zsidósággal nem akarták megosztani. Más részről némi, alaposnak látszó okok is vegyül-

tek e viszonyba, és szítogatták az osztálygyűlölséget. Az elnyomatás a zsidókat, mint másutt, úgy nálunk is, egymás iránt szorosán összetartókká tette, bizonyos osztály szellemet fejtett ki köztök, melynél fogva nem csak szokásaikban, életmódjukban s általában minden társadalmi viszonyaikban elszigetelték magokat; hanem az anyagi érdekekben, a különféle kereseti ágakban kárpótlást is ügyekeztek s tudtak magoknak szerezni, a keresztények irányában, a polgári jogtalanságért. Közönségesen uzorásoknak, csalóknak tartattak, s voltak is sokan közölök. Egymás közt méltányosak, igazságosak, felebarátszeretők, egymást gyakran áldozatokkal is segítők, a keresztényeket, a hol csak lehetett, örömet megrövidítették, megcsalták az üzleti életben. A morálnak rendszeren más mérlegével éltek a keresztények iránt, mint a melyet magok közti viszonyaikban használtak; minek következtében azon meggyőződés terjedt el a keresztények között, kivált a kik velők ugyanazon foglalkodási körben léteztek, hogy maga a zsidó vallás, különösen a Thalmud szabályai is megengednék, sőt pártolnák a keresztények megrövidítését. Félelem ébredt tehát most a polgárokbán s más városi lakosokban ezen néposztály iránt, mely mind a mellett, hogy velők az új törvény szerint egyenlő jogokban részesül, a társadalmi életben mégis nevelése, elvei, szelleme és szokásai tekintetében tőlök magát annyira elkülönzi, hogy ezután is zárt testületet, elszigetelt néposztályt képez, mely több pontban ellenségesen áll szemközt a többi társasággal. E miatt több szózat is emelkedett egynémely kitűnőbb hazánkfiai részéről, melyek, míg a polgárságnak szűkkeblű osztálygyűlöletét hangosan kárhoztatták, egyszersmind a zsidóságot is komolyan intétkék hogy, ha újdön nyert polgári jogait békében élvezni s gyakorolni óhajtják, múlhatatlan ül szükséges, hogy az eddigi, elnyomás szülte elkülönözöttségökből kiemelkedve s magokat több tekintetben reformálva, a nemzettel, melynek

tagjaivá lettek, szokásokra, szellemre nézve is összeolvadni törekedjenek.

Mi alatt az osztálygyűlöletnek e szilaj kitörései méltó sajnálkozást keltettek a felvilágosodott hazafiakban: másrészről mindenki őszintén örvendezett azon, hogy a szabadság érzete az ország minden ajkú lakosaiban egyaránt felébredt, hogy a nemzeti nagy átalakulás szülte lelkesedés, az ország határai közt lakó minden népiségekné), egy közös lángban lobogott fel a Kárpátoktól a török határokig mindenütt. A felvidéki tótokra nézve ez nem volt meglepő. Mert bár, mint láttuk, néhány pánszláv érzelmű evang. pap több éven át mindent elkövetett is e nemzetiségi vizályok felébresztésére, az izgatás sehol sem vert gyökeret a nép kebelében. A tótok tehát, kik magokat némi büszkeséggel vallák magyaroknak, most csak úgy örültek a nagy reformoknak, mint a magyarok s németek, kikkel együtt ők is ugyanazon nyereségekben, ugyanazon jogokban osztoztak. Váratlanabb volt a rokonszenv és lelkesedésnek hasonnemű kitörése a szerbek közt. Mert ámbár a népszabadság áldásai ezekre is egyenlőkép kiterjedtek: azon nemzetiségi féltékenység s vizályok után, melyeket, mint láttuk. mesterséges izgatások a szerbek közt több évek óta ébren tartottak, ezeknek mostani érzelmei s jövődő inagokviselete iránt több ízben elfojthatatlan aggodalommal nyilatkoztak a törvényhozás egynémely tagjai.

De ezen aggodalmat nem sokára eloszlatták ama hírek, melyek a szerb ajkú népség magaviseleté iránt az ország külön vidékéiről mind megnyugtatóbban hangzónak, úgy látszék, hogy a hatalmas benyomás, melyet a pozsonyi s pesti események a szerbek közt tőnek, minden barátság-talan érzelmet, minden elégületlenséget elfojtott, az árnányos izgatások minden nyomait elsodorta. Az öröm kifakadásai a népszabadság ezen első mézes heteiben a szerbek közt sem voltak kevesbbé hangosak, mint a haza bármely lakossága között: A vizályt, gyűlöletet hirdető zágráb-újvi-

déki izgatás eltörpülve némáit el a jogok nagysága előtt, miket a magyar országgyűlés az összes népnek s ezek felett a szerbeknek még különösen is adott. A felszabadulás az úrbéri terhek s kötelékek alól, teljes polgári s politikai szabadság s egyenlőség, a görög nem egyesült egyházi rendnek és vallásnak a kath. egyházi renddel és vallással egy rangba helyezése, miért a buzgóbb szerbek rég oly igen sóvárogtak, és, a mi legtöbb, szabad szerb sajtó és egyesületi jog, — tehát a nemzetiség korlátlan fejleszthetése, — mind oly eredmények, minők előbb a népámító izgatók biztatásaiban még csak „pia desideria“-k alakjában sem merültek fel soha. Ezen nyereségek után vallási alárendeltségről, nemzetiségi elnyomásról többé szó sem lehetvén, a nem rég heves izgatás mindenütt elnémult, az ország törvényhozásának halhatatlan érdeme mindenütt lelkesedéssel ünnepeltetett. A szerbek közül még oly férfiak is, kik az előtt a nemzetiségi villongások szitogatói valának, minők Trifunác Pál, Nikolics Izidor, Sztojácovics György, Paulovics Tivadar, a nyilvános lapokban nyilatkozatokat bocsátottak közre, melyekben magokat „magyar polgároknak vallják, s kijelentik, hogy azon kapcsolatnál fogva, mely őket a királyhoz hűséggel, a közös magyar hazához fiúi szeretettel, a magyar nemzethez tántoríthatlan ragaszkodással köti, a magyar királyi székért s magyar hazájokért mindent elkövetni, érettek élni és halni készek.

A közös szabadság birtokának öröme lerontani látszott minden közfalat, melyet a külön ajkú országlakosok közt a rosszúl értett, személyes czélokra kizsákmányolt nemzetiségi meghasonlás emelt. Temesvárt a szerbek és oláhok egyszerre tartották Tedeumjokat a magyar és német katolikusokkal a város főpiaczán. Újvidékről, a szerb izgatások fő helyéről, szintűgy mint számos más szerb népségű városokból, rokonszenvet s egyetértést, hűségét s ragaszkodást tanúsító nyilatkozatok küldettek a pesti középponti bizottmányhoz. Sőt még a végvidéken is, melynek lakos-

sága általában szerb, oláh és német népből áll, s hová nem csak a magyar közéletnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el, egyaránt lelkesedéssel üdvözlötett a nemzeti átalakulás. A bécsi kényuralom e végvidéket, az ádriai tengertől az erdélyi havasokig, régóta tényleg megfosztotta a magyar törvény jótéteményeitől; lakosságát egészen a katonai rendszer szigora alá vetette, minél fogva az örökös hadi szolgálatra köteleztetett, a nélkül hogy bármily csekély részben is élvezhette volna a szabad polgár jogát. Most azonban itt is a megváltás napjai gyanánt tekinté magára nézve márczius napjait az értelmes lakosság. Nehogy, míg az ország minden egyéb lakosai szabad polgári jogokkal ruháztatnak fel, ők, elszigeteltségöknél fogva, ezentúl is a nyomasztó katonai járom alatt maradjanak, tényleg visszakapcsolni kívánták vidéküket az ország többi testéhez. Pancsován, Zimonyban s más véghelyeken népgyűléseket tartottak, melyekben az osztrák katonai rendszer bilincseit széttörték, a katonai hatóságot, mely által községük eddig igazgattatott, letévén, annak helyébe polgári bizottmányokat neveztek, az országgyűléshez kérelmet küldöttek, melyben községeiket törvényesen visszakapcsolatni kívánták az országhoz. Azon szabadság-ünnepek, melyeket a szerb lakosság községeiben tartott, alig különböztek másban a magyar városok hasonló ünnepeitől, mint, hogy a magyar zászló mellé a szerb zászlót is kitűzték, minek azonban akkor még csak azon értelmet tulajdonították, hogy valamint a magyar zászlót a haza, úgy a szerbet nemzeti-ségük jelképének tekintik.

A szorosabban vett magyarországi határvidéket őrző, úgy nevezett bántási, ezredeknak csak első zászlóaljai lévén eddig Olaszországban, april havában a második zászlóaljak kiindítása is megparancsoltatott. Ezen rendelet nagy elégtelenséget idézett elő a végvidéken. Pancsován és Fehértemplomban nyilván szózatok emelkedtek a parancs ellen. De a meggyökerezett fegyelem hatalma győzött: a máso-

dik zászlóalj, morogva bár, rendeltetésükre megindultak. Miután bennük az ezredek tulajdougépeni hadi ereje eltávozott, az igazgató hatóságot képezett tisztek a fegyelemnek kevésbé alája vetett 3-dik és 4-dik zászlóaljakra bizton nem támaszkodhatván, a főhelyek, Pancsova, Fehértemplom stb. lakosságának közvéleménye ellen fellépni nem mertek. S így mindenütt nyíltan mutatkozott a lelkesedés a szabadság iránt, melytől megváltásukat ők is bizton reményiették. De, fájdalom, e lelkesedés nem sokáig tartotta meg eredeti első, szeplőtelen tisztaságát. Horvátországban és a Szerénységben korán megújultak az illyr zavargások, melyeket most az általános megrázkódás még erőszakosabbakká tön; és a rász példa s a két részről, nagyobb mértékben mint valaha, megkezdett izgatások, a szerbeket is nem sokára lesodorták a törvényesség s hazafiúi kötelesség ösvényéről.

Horvátországban a nemzetiségi viszály az országgyűlés alatt is egyre folyt; s a két, egymással szemben álló, magyar-horvát és illyr-horvát párt időszerinti győzedelme folytában majd megszűnni majd dühösebben megújulni látszott. A márcziusi mozgalmak előtt két jelentékenyebb, egymással ellenkező esemény történt e tekintetben a horvát megyékben, egyik Varasdban január 21-kén, másik Zágrában február 21-kén.

Ámbár a tartományi gyűlés ra. é. okt. 18-kán tartott első ülésében a zágrábi püspök s báni helytartó. Haulik György, nyílt szavakkal kijelenté, miképen Horvátország reddei a Magyarországgal való kapcsolatnak fentartását őszintén óhajtják, abba boldogságuk főrészt helyezik, s az elszakadási hajlamot illető vád nem egyéb mint koholmány és rágalom: ezen elszakadási hajlam Varasd megyének január 21-ki közgyűlésén mégis elég világosan mutatkozott. Az elszakadás az anyaországtól ott nem csak nyilvánosan indítványba tétetett, hanem a szónokok többsége által ír pártoltatok; s csak a főispáni helytartónak azon figyelmeztetése,

hogy ez által saját ügynöknek árthatnának, akadályozá meg annak végzéssé emeltetését. De bár ennek következtében mellőztetett is az indítvány, az alkotott végzések is elég tanúságot tesznek a varasdi rendek ellenséges indulatáról. A határozat szerint ugyan is, egy illyr nyelven szerkesztett körlevélben felszólították a többi megyék, hogy ha az országgyűlés a kapcsolt részek tekintetében az eddig követett ösvényen maradna, a horvát követek s mágnások és báni helytartó által egyenesen a királynál keressenek segítséget, ott kérik az illyr nyelvnek hivatalossá tételét; továbbá külön helytartótanácsot, külön udvari kancelláriai osztályt, s a báni tábla főtvényszéki rangra emeltetését. Ugyanezen értelemben a megye rendei a királyhoz is intéztek feliratot. Varasd megye e végzéseit utóbb Kőrös megye is elfogadta; Zágráb, Kőrös, Károlyváros, Pozsega és Kaproncza városok pedig, be sem várván a királyi resolútiót ama statútumra, miszerint a horvát nyelv hivatalosnak nyilvánított, e nyelvnek használatát tényleg életbe léptették.

Egészen ellenkező volt Zágráb megye egy hónappal később tartott közgyűlésének eredménye. Itt is emelkedett ugyan néhány szó a varasdi végzések pártolására; a rendek igen nagy többsége mindazáltal határozattá emelte, hogy Varasd megye kívánataiban nem osztoznak, sőt az anyaországgal való „alkotmányos kapcsolatot létükkel egybeesőnek tartják“. A körlevélben, melylyel Varasd körlevelére válaszoltak, „teljes bizalmukat fejezik ki az országgyűlés bölesége s méltányossága iránt“, s Varasd megyét, „elődeik példájára utalják, kik, testvéri szeretettel ragaszkodván a magyarokhoz, sérelmeik s kívánataik ügyében mindig a törvényhozáshoz folyamodtak.“ Emlékeztetik továbbá Varasd megyét, hogy „a magyar nemzettel való szövetségnek köszönhetik leginkább a Száván túli rész visszakapcsolatását s alkotmányos szerkezetöket. Az eljárásuk fölötti Ítéletet a történelemre s az utókorra bízzák, mely majd elhatározandja, melyik fél működött hazája javára“. E vég-

zésnek Várasd és Kőrös megyék ellenében nem csekély fontosságot ad az, hogy Zágráb megye terjedelmére s népességére nézve legalább is megüti, ha meg nem haladja amazokat együtt véve. — Az országgyűlésen, hol Zágráb megyének e végzései a rendekre nagyon megnyugtatóig hatottak, meglehetősen volt most az egyetértés a horvát követekkel.

Ilyféle súrlódások s villongások közt találta Horvátországot a bécsi, pozsonyi és pesti nagyszerű események híre, mely aztán ott is csoda-sebességei átvillanyozta a kedélyeket. A nép öröme a szabadság napjának feltámadására itt is mindenütt hangosan tört ki, s eleinte őszintének látszott s nagy részben az is volt. Az országgyűlés felirata a független kormány tárgyában, a pesti tizenkét pont általános lelkesedéssel fogadtatott. A városok legtöbbszörében, s még inkább a Zágráb megyei nemesi községekben Batbyáni Lajos, Kossuth s más nemzeti vezérek nevei zajos éljenekkel üdvözöltettek. A közös szabadság lelkesítő érzelmei azokat is megragadni s a testvériség kiengesztelő melegével látszottak áthatni, kik elébb ellenséges indulatokat tápláltak magokban Magyarország ellen. A pártok zaja egy időre elnémult, s az illyr szellemű a magyar szenvedő horvátal közös örömrivalgásban üdvözölte a szabadság új korát.

Kétséget alig szenved, hogy ha az udvar őszintén megnyugszik a Pozsonyban és Bécsben diadalmas forradalom reformjaiban, a szabadság közös birtoka s a magyar kormány jogosan várható méltányossága nem is engedett volna többé tért foglalni a nemzetiségi villongásoknak, melyeket különben is csak titkos rugonyok mesterségesen szítottak vala fel a múltban. De éppen Horvátország volt azon tartomány, mely felé a reakciónak első ijedtségökből felocsúdott vezérei legelőbb is tekintének. Azt hitték, hogy az elmúlt években ott Bécsből támogatott nemzetiségi villongások már elég mély gyökereket vertek a végre, hogy most

felélénkítettvén, a magyar reformtörekvéseket ellensúlyozhassák; sőt azt hitték, hogy a felfegyverzendő határőrvidéki néppel teljesen megfékezhetik a fegyvertelen Magyarország mozgalmait. Abban kételkedni sem lehetett, hogy az illyr párt vezeterei a nyerendő engedmények által felbuztatva, kész szolgálivá, előharezosáivá esküsznek a reactivának. E kilátásban a reactio vezeterei korán összeköttetésbe léptek az illyr párt vezetereivel. Miként Gájnak márczius 24-kén kelt s lentebb egész terjedelmében közölt levele napvilágra hozza, e pártvezér már arról tudósítja János főherczeget, hogy a neki adott megbízásokban sikeresen járt el, s pártfelei a trón érdekében lelkesedve ellent fognak állni a magyar álkormány lázadó célzatainak. Tudjuk az elbeszéltekből azt is, hogy Jellasichnak banná nevezetése az illyr pártiak ez iránti felszólalása előtt, egyenesen a reactio kebléből eredt.

Az udvartól nyert biztató pártolás nem is téveszté el hatását az illyreknél. Régi vágyaik s törekvéseik valósítására merész gondolatok ébredének vezetereikben. A körülmények e végre most igen kedvezőknek mutatkozáván, Gáj Lajos több másokkal, kik eddig az illyr zavargásokban vezérszerepet játszának, tanácskozmányt tartott: miképen lehetne terveik érdekében kizsákmányolni a körülményeket. Legczélszerűbbnek látszott, a pesti középponti bizottmány példája szerint, Zágrábban egy nemzeti bizottmányt alkotni, melynek fő céljául a horvát nemzetiség biztosítása tűzetett ki. A vezérek közt egyező volt az értelem, hogy e czélt csak úgy lehet teljesen elcrniök, ha Horvát- és Tótország közigazgatási tekintetben egészen külön válik az anyaországtól. A Magyarországtól való elszakadás s a független álladalmi élet, melyben a megyékkel az eddig katonai kormány alatt létezett örvidéki kerületek is egyenlően részt vennének, volt tehát határozott, bár egy ideig világosan be nem vallott czélja a bizottmány törekvéseinek.

A bizottmány, e cél megközelítése végett, márczius 25-kére Zágrábba „nemzeti“ gyűlést hirdetett, melyre Horvát-, Tót- és Dalmát-, mint ők mondák, „egyesült“ országokból mennél több hazafiak jelennének meg; s előlegesen egy, a királyhoz (elküldendő kérelmet dolgoztak ki, mely a gyűlés tanácskozásai s határozatainak alapjául szolgálna.

E gyűlés a mondott napon valóban meg is tartatott. Az illyr szelleműek minden felől nagy számmal seregienek öszzesze; a magyar szenvű honátok közül azonban senki sem jelent meg. Ezek helyett két cseh vezetett be a gyűlekezethez, kiket, a Pozsonyban szállongó hírek szerint, gróf Kolowrát miniszter küldött volna némi utasításokkal hozzájuk. — Valószínűbb azonban, hogy azok a prágai forradalmi párt küldöttei voltak; mert Kolowrát részéről báró Kulmer, az illyr párt híve, jelent meg a gyűlekezetben.

A gyűlésben e szerint csak egyik, az illyr párt, lévén képviselve, végzéseinek Magyarország irányában ellenséges szelleméről előre sem lehetett kételkedni. A gyűlekezet a bizottmány munkálatának nyomán mindenek előtt b. Jcllasicli József ezredest bánná kiáltá ki, s a „nemzet“ kérelmeit, harmincz pontba foglalva, egy nagyszámú küldöttség által határozta felvetetni a királyhoz. A kérelemirat lényegére nézve következőkből áll. A bevezetésben az mondott ugyan, hogy a horvát nemzet, miként eddig, úgy ezután is a magyar korona alatt szoros kapcsolatban óhajt maradni a magyar nemzettel. De ha az egyes pontokban kifejezett igényeket figyelemmel átvizsgáljuk, teljesen meggyőződhetünk, hogy ama kijelentés nem volt őszinte, s csak igen ügyetlenül takarta el a kérelmi pontokban világosan kifejezett elszakadási törekvéseket. Az első pontban kéretik, hogy a „nemzettől“ megválasztott Jellasicli báni méltóságában megerősítsék s mind azon hatalommal ruháztassák fel, mely egy nemzetfőt megillet. A többi pontokban kívántatik, hogy május 1-jére Zágrábba

országgyűlés hirdettessék, Dalmatia s a katonai őrvidek, politikai igazgatása tekintetében, Horvátországba bekebelezessék, valaminthogy mind azon részek is visszacsatoltassanak, melyek a múlt időkben részint a magyar vármegyékkel, részint a német örökös tartományokkal egyesítettek. Kívánatuk továbbá, hogy a nemzeti függetlenség biztosítására a magyartól külön felelős minisztérium alkottassák; országgyűlés évenként s felváltva Zágrábban, Eszéken, Fiúmban és Zarában tartassák; az eddig Magyarországon kezelt nemzeti alapítványok saját felelős finanszminiszterük kezelése alá adassanak; a katonaság, mely az alkotmányra is esküt mondjon, nemzeti nyelven vezényeltessék; a hivatalok, tisztségek kizárólag az egyesítendő országok fiaival töltsenek be; a közigazgatásban s köznevelésben csak a nemzeti nyelv használandó stb. stb.

Az illyr-horvát párt e kívánatainak s törekvéseinek ilire hamar eljutott az országba s úgy Pozsonyban mint Pesten méltó aggodalmakat ébresztett. E párt elszakadási vágya, mint láttuk, nem volt ugyan új dolog; de mit máskor, mint esztelen párttörekvést, mire sem elegendő ok, sem valószínűsége erő nem létezett, az ország megvetéssel mellőzhetett: az most, midőn Bécsben működését a reakció már megkezdette, s épen a független kormányzati törvény meg erősítését igyekezett meggátolni, e reakció által kizsákmányolva, igen veszélyessé válhatott. Nem is késett tehát figyelmét reá azonnal kiterjeszteni az országgyűlés. „Ha Magyarországnak Horvátországgal való békés, barátságos viszonyai megzavartatnak, — úgymond Kossuth egy beszédében márcz. 28-kán, midőn a zágrábi események szőnyegre hoztattak — ez csak két oknak lehet következése. Első az, ha Magyarország a szabadság iránt kellő méltánnyal nem viseltetik; másik az, ha egyes rossz emberek az ottani népet bujtogatják s az országgyűlést megelőzik abban, hogy a nép felvilágosíttassék. Úgy vagyok értesülve, hogy a magyar országgyűlés lépései a horvát nép által mindenütt hálával, lelke-

sedéssel s hű ragaszkodás nyilatkozataival fogadtattak. De van ott néhány egyén, kik a zavarosban halászni szeretve, készek lennének Horvátország nyugalmit, szabadságát, alkotmányát feláldozni szennyes nagyravágyásuknak s más mellékes céljaiknak. Horvátország szabadsága s jóléte csak a Magyarországgal való szoros kapcsolatban rejlik; és ezt jól érzi az ottani nép; mert tudok esetet, hogy a hol a Magyarországtól való elszakadásra ingerlő kísérletek tétettek, a nép tömegestül szegült azoknak ellene. De tudom azt is, hogy a horvát nemesség csak úgy remélhet elvesztett úrbéri javadalmaiért kármentesítést, ha Horvátország Magyarországgal kapcsolatban marad.“ Monda aztán, hogy ő nem kételkedik, miképen a közös szabadság nem sokára teljesen ki fogja egyenlíteni a nemzetiségi különbségeket s ellen-szenveket. Indítványára az országgyűlés egy felszólítást határozott bocsátani a horvát néphez, melyben ez biztosítassák, hogy Magyarország a horvát nemzetiséget kellő tiszteletben tartandja. Figyelemre méltó, hogy a törvényhozás oly méltányos érzelemmel viseltetett a horvátok s általában minden nemzetiségek iránt, és oly annyira akart nekik igazságot szolgáltatni, hogy azt hitte: elég a népet arról, mi irányában határozatni fog, felvilágosítani, s ez minden bujtogatások daczára is nyugodt maradand. Csak ezen méltányos gondolkodás az oka annak, hogy más rendszabályok nem hozattak. Meg kell azonban vallani, hogy nagy járatlanságot árult el a kormányzatban, midőn egy feltüzelt, mindenre kész párt bujtogatásait csak az igaz szó, csak a körülmények előadása s a nép felvilágosítása által szándékozott egyensúlyozni. Ha e felvilágosítás mellett egy tapintatos, erélyes kormánybiztos is küldetik azon napokban Horvátországba, ki, míg a horvátok méltányos kívánatai teljesítetnek, a népbujtogatásnak gátat vet, alig lehet kételkedni, hogy a nép, hálásan fogadván s élvezvén a szabadság jó-tétényeit, békében maradt volna.

Az érzelmek Horvátország irányában nem csak az országgyűlésen, hanem az egész országban valóban igen méltányosak valának. Azon igazságérzet, melynél fogva a nemesség, a maga, legalább pillanatnyi kárával, önként hajlandó vala felszabadítani a jobbágyokat, eltörölni a robotot és tizedet, s polgári jogot, a magáéval egyenlőt, adni a parasztoknak, — ugyanazon igazságérzet lelkesítette a magyar nemzetet az ország koronája alatt lévő más nemzetiségek irányában. Egyenlően megosztott velök minden jogot, minden terhet; semmi egyéb felsőséget nem kívánt magának fölöttök megtartani, mint azt, mit az igazgatás közössége múlthatlanul szükségessé tett, t. i. hogy a közélet hivatalos nyelve a magyar nyelv legyen, a nélkül, hogy a többi nyelvek jogai a hatósági és községi életben bármi korlátozást szenvednének. A horvátok tekintetében még erre nézve is tovább ment a magyar loyális, mert önként megegyezett, hogy ők tartományuk beligazgatásában saját nyelvöket használják; s csak azon egyet kívánta, hogy az anyaországgal való hivatalos érintkezésekben s a közös törvényhozásban fogadják el közlönyül a magyar nyelvet. Ennél kevesebbet a magyar nemzet, a státusegység felbomlása nélkül, bizonyára nem kívánhatott azon jótétemény fejében, hogy alkotmányának, szabadságának mindennemű áldásait, minden nemzetiség-, nyelv- és vallás-különbség nélkül, a magyar korona minden alattvalójára egyenlően kiterjesztette.

Ezen loyális, testvéries érzelem bélyegzi azon felszólítást is, melyet a pesti középponti bizottmány intézett a horvátokhoz. „Horvátok, szeretett testvérek! — így szól az okirat — Háromszáz éves elnyomás után valahára a függetlenség, a szabadság küszöbére léptünk. A mit kivívtunk, a mi javunkra s a tietekre egyaránt vívtuk ki. A jelszó, mely alatt küzdénk, nem a nemzetiség, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve.... A testvér meg fogja érteni testvérenek szavát. . . . Feledjük a nyelvkülönbséget, kik a

közös szabadság érdekében egyek vagyunk stb.“ A felszólítást, mely magyar és horvát nyelven szerkesztetett, a középponti bizottmány kebeléből küldött követek vitték Zágrába. A nép, hallván ezektől, hogy az úrbéri terheket a törvényhozás eltörölte, nagy rokonszenvet mutatott a magyarok iránt. Az illyr pártnak azonban nem volt Ínye szerint, hogy a népben ily barátságos érzelmek támadtak; és Zágrábban több féktelen illyr szónok azt fellázítani igyekezett a követek ellen. Egy felizgatott, dühös csoport^{va} lóban meg is támadta őket, s csak néhány józanabb s a magyarokkal kibékültnék látszott illyr pártiaknak sikerült őket megoltalmazni tényleges bántalmaktól.

Az illyr párt kívánatai hasonlóknak látszanak azon kívánatokhoz, melyekkel a magyar országgyűlés járult a fejedelemhez. Es azok, kik Magyarország független kormányzatának ellenzői valának, mind akkor, midőn e mozgalmak történtek, mind utóbb is gyakran állították, hogy a horvát mozgalom szintazon joggalappal birt Magyarországra nézve, mint a magyar mozgalom Ausztria irányában. Ezen tételből aztán azon következtetést vonták le, hogy valamint a magyarok jogosnak nem ismerték el a zágrábi küldöttség követeléseit: úgy a magyar országgyűlés kívánatait sem teljesíthette a fejedelem a monarchia egységének felbomlása nélkül.

A szinleg hasonló viszonyok közt azonban valójában nagy a különbség. Mellőzzük azt, hogy a zágrábi kérelempontokat csak egy párt készítette, mely még valóságos többséggel sem dicsekedhetett a tartományban: míg a magyar kívánatok a nemzet hasonlíthatlan többségétől eredtek, s törvényesen működő, minden pártot magában foglaló országgyűlés által terjesztettek a fejedelem elébe. Csak a két részről való kívánatok jogalapját vizsgáljuk meg lehető rövideggel. Magyarországnak, Ausztriával szemben, saját alkotmánya s törvényei voltak: Horvátország hétszáz év óta a magyar alkotmánynyal s törvényekkel élt. Magyarország,

ezen külön saját alkotmányánál és törvényeinél fogva, soha sem volt alkotó vagy kiegészítő része az ausztriai császári birodalomnak, — a minthogy Ferencz császár, midőn ezt 1804-ben felállította, alkotó részei közé nem is számította Magyarországot: Horvátország, az alkotmány és törvények közösségénél fogva, kapcsolt része volt Magyarországnak. Ezen alkotmányos törvények s több rendtl ünnepélyes szerződések szerint Magyarország önálló, független kormányzattal birt, a mely független kormányzati jogot az osztrák császárok nem csak elismerték, hanem ugyanazon személyben magyar királyok is lévén, számtalanszor ünnepélyes esküvel pecsételték: Horvátország a magyar koronától, a közös magyar törvényhozástól, fő kormány- és törvényszékektől, melyekben mindazáltal a horvátok is részt vettek, törvényesen függött, nem ugyan, mint elnyomott alattvalója, hűbérese vagy adózója, hanem mint osztályos társa a magyar nemzetnek. Magyarország ezeknél fogva nem elválni akart Ausztriától, melynek részét nem alkotta, melytől törvényesen soha sem függött; hanem csak alkotmányos függetlenségét akarta biztosítani az osztrák kényuralom törvénytelen foglalásai ellen: Horvátország ellenben megszakítani akarta azon törvényes kapcsolatot, melyet hét század szentesített; elválni akart az anyaországtól, melyhez a közös alkotmány kötötte. Magyarország a reform rendes és törvényszerű útján, csak a kényuralom által megsértett s háttérbe nyomott, de mindig fennálló törvényeknek szerzett valóságát s végrehajtást kormányzatának módosítása által: Horvátország a forradalom terén követelt törvényeken nem alapuló jogokat; minél fogva mozgalmait, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy azok csak egy, többséggel sem bíró párttól, a másik hozzájárulása nélkül, származtak, méltán lázadásnak nevezhetjük.

Nem kevesebb különbséget találunk a két mozgalom ha azoknak okait, forrásait vizsgáljuk. A magyarországi reformoknak egyetlen oka volt az alkotmányos sza-

badság és törvényes függetlenség biztosításának szüksége a bécsi kényuralom ellen. Most az osztrák kormány is alkotmányos formákat vett fel, melyeknek következtében, bár mit teszünk is fel azoknak állandóságáról, okvetlenül változni kellett a magyar kormányzatnak is a maga formáiban. Ha felteszszük, hogy állandóan fenmarad az alkotmányos bécsi kormány: hogyan folyhatott volna be a bécsi miniszter, ki csak a bécsi országgyűlésnek volt felelős, Magyarország ügyeibe, melyről az 1790-ki 10-dik törvényben írva van, hogy „Ő felsége kegyelmesen elismerte, hogy... Magyarország, kapcsolt részeivel, szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő; hanem tulajdon megállással s alkotmánynyal bíró; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és törvényes szokásai által, nem pedig más tartományok módja szerint kormányzandó s igazgatandó.“ Nem kellett-e ennél fogva a bécsi felelős minisztérium mellett egy szintén felelős, amattól független magyar minisztériumnak szükségképeu alkottatni? Ha pedig felteszszük, hogy a bécsi udvarban és dynastiában századok óta hagyományos kényuralom reakciója az osztrák alkotmányos kormányt vontató kötelére veszi s annak véget vet: nem kellett-e Magyarországnak egyelőre biztosítani törvényes függetlenségét az ellene is feltámadható reakció cselszövényei ellen? Horvátországra nézve semmi ilyféle törvényes ok nem forgott fenn, melynél fogva magának jogosan kívánhatott volna külön kormányzatot. Kapcsolt része lévén Magyarországnak, ezzel mindenben aránylag osztozott, valamint elébb a régi alkotmányban, úgy most a független s a felelős kormányzat és népképviselőlet áldásaiban. Az országgyűlésre népessége arányában küldötte, az új törvény szerint, képviselőit; a kisebb miniszteriális kormányhivataloknak arányos része egyenesen fentartatott a horvátok számára; nagyobb hivatalokat, miniszteri tárczákat, kiben arra képesség volt, magyar és

horvát egyformán nyerhetett; tartományi beligazgatásuk pedig, a bántól kezdve az utolsó írnokig, ezután is kizárólag az ő kezükben maradt, és soha egy magyarnak sem jött eszébe, Horvátországban hivatalt keresni. A jobbágyság Horvátországban is csak úgy felmentetett az úrbéri terhektől, mint az anyaországban. A horvát sajtót ugyanazon törvények szabályozták, melyek a magyart. Szóval, az alkotmány, a felelős kormányzat, minden jog és törvény közös birtoka volt a horvátnak a magyarral.

Mi volt tehát a horvát mozgalom oka, forrása és jelzava? Jelszóul az illyr-korvát párt a nemzetiséget tűzte ki zászlajára. E jelszó mellett azonban kétségkívül más, kevésbé dicséretes rugonyok is munkásak valának e mozgalomban. És ha meggondoljuk, hogy az országgyűlés kész volt mindazon törvényeket megalkotni, melyek a horvát nemzetiség biztosítására szolgálhattak, — miért is a zágráb-megyei közgyűlés február 21-kén teljes bizalmat nyilvánított a törvényhozás iránt; ha meggondoljuk, hogy a horvát nemzetiség felett folyt legújabb tanácskozásokból nyilván kitűnt, miképen az országgyűlés kész megegyezni abban, hogy Horvátországban a beligazgatási nyelv a horvát legyen; hogy az országgyűlés a horvát nyelv iránt mindenben valóban a legméltányosabb kíméletet tanusítá, és, mi a horvátokra e tekintetben legmegnyugtatóbban hathatott, az elnökminiszter, Batthyáni, éppen azon férfiú volt, ki ezen méltánylatot, már az elmúlt országgyűléseken is férfias nyíltsággal kimondta, ki a horvát nyelvnek beligazgatási nyelvvé emelését már akkor is sürgette, midőn a leghevesebben folyt a nyelvutusa; és midőn ezért reá, nyíltan megvalljuk, sok túlbuzgó, de szűkkeblű magyar neheztelt: — ha mindezt meggondoljuk, alig fogjuk hihetni, hogy a horvát mozgalomnak valóban a nemzetiségi féltékenység, mire ok nem létezett, volt légyen forrása. Ha Horvátország belidolgait saját nemzeti nyelvén igazgathatja, ifjúságát a horvát nyelven neveltetheti, sajtója e törvény határai közt szabadon

működhetik, irodaimát akadálytalanul kifejtheti, — a mit az új állapotokban mind tehet: ki fogja józanul állíthatni, hogy a horvát nyelvnek és nemzetiségnek elnyomására vált volna az, hogy a Magyarországgal való érintkezésekben, s a közös országgyűlésen a latin nyelv helyett, mit eddig használt, ezentúl a magyart köteleztetek használni? És midőn azt látjuk, hogy az illyr párt, a közös szabadságnak, közös független és felelős kormányzatnak mind amaz áldásait. nyelvének és nemzetiségének adott mindezen engedményeket magától ellökve, a bánatban és örömben, dicsőségben és viszontagságban együtt leélt hét század törvényes kapcsait megszakasztani, közös történelmét megtagadni akarja; és az egy milliót alig meghaladó nemzet számára független, önálló kormányt követel, mit fentartani ereje, nincs, mi rövid idő alatt a kényuralomnak esik martalékul: bizonyára kénytelenek vagyunk állítani, hogy nem a jelszóul kifüggesztett nemzetiségben, hanem más, mellékes czélokban fekszik a mozgalomnak oka. Nem ismerjük annyira ezen illyr törekvések vezéreinek jellemét, hogy határozottan mérnök állítani, mit Kossuth a márczius 28-ki ülésben mondott, miszerint mind e mozgalom néhány egyének tulajdonítandó, „kik a zavarosban halászni szeretve, készek Horvátország nyugalmit, szabadságát, alkotmányát szennyes nagyra vágyásuknak feláldozni.“ Meggondolván azonban azt, hogy e mozgalom élén jobbára olyanok álltak, a legnagyobb buzgalmat az elszakadás létesítésében olyanok fejtették ki, a kik általa, ha sikerül, mindent nyerhettek; ha dugába dől, semmit sem vagy keveset veszthettek; a kik magoknak honosai közt, a független kormány mellett, miniszteri tározókat, fényes méltóságokat, jövedelmes hivatalokat szerezhetek, míg a Magyarországgal való kapcsolatban, egyéniségök közepszerűsége miatt, csak alárendelt helyeket foglalhattak volna el: önként felszínre merül ama vélemény, hogy ezen mozgalom korántsem annyira nemzeti féltékenység-

ből, mint, „más mellékes, személyes célokból“ származott legyen.

De bármi volt legyen is a zágrábi törekvések igazi törekvések kútforrása, annyi bizonyos, hogy az udvar, mihelyt első ijedtségéből föleszmélt, azonnal elhatározta magát, mint fentebb láttuk, a horvátok felhasználására.

Miként Gáj leveléből láttuk, nem sokára Zágrábból is kedvezőbb hírek érkeztek a reakcióra nézve, mint bár mikor elébb, az illyr pártiak indulatáról Magyarország irányában. Az udvari párt tehát a kedvező alkalmat tüstént megragadta, s a császár-király háta mögött a reakció megkezdését elhatározván, annak terveit s eszközeit is tüstént megválasztotta s elkészítette. E terv szerint Horvátország tüzetett ki a reakció alapjául s azon térül, honnan a megtámadás Magyarország ellen intéztetnék. E választás igen természetes volt; ott minden körülmények kedvezők valának az udvari reakció titkos céljainak. A végvidék Horvátországban legtöbb hadi erőt nyújthatott, s ahoz a szerémségi és bánági őrvidekek honlévő zászlóaljai is minden nehézség nélkül csatlakozhattak. Onnan a szerbek felizgatása is legczélszerűbben kezeltetetett. Mert, bár a szerbekről érkezett tudósítások szerint, ezek nagy rokonszenvvel látszottak is fogadni a pozsonyi és pesti mozgalmakat; e népről, mely már 1790-ben elszakadási vágyakat nyilvánított, s titkon azóta is mindig független nemzeti kormányzat után sóvárgott, könnyen fel lehetett tenni, hogy egy-két befolyásosabb egyén, kiket megnyerni nem leend nehéz, azt, a független nemzeti kormányzat Ígéretével, egészen s buzgó szolgájává teendi az udvar céljainak. E szerint igen alapos volt a remény, hogy Horvátországból az egész alvidéket Adriától Erdélyig egyesíteni lehet Magyarország megtámadására. Mi alatt aztán ez még rendezetlen erejét a felázadt horvátok és szerbek ellen fordítandja, a pesti kormányval nyert lesz a játék.

Így előkészítve lévén a terv, egy perczig sem késett az udvari párt az illyrekkel magát szorosabb összekötésbe tenni. Köz bír szerint b. Kulmer, Kolowrat miniszter védeneze, szolgált az udvari párt közlönyéül. E hírt igen valószínűvé teszi az, hogy később Kulmer, hihetőleg ezen s utóbbi hasonnemű szolgálatai jutalmául, a császári minisztériumnak tárcza nélküli tagjává neveztetett. Ő, különben születésére nézve horvát, pártszínezetét tekintve pedig buzgó illyr lévén, igen alkalmas egyén volt e közvetítő szerepre. Működéseinek részletei iránt, melyekben az udvari párt megbiztából járt el Zágrábban, miután azokat még nagy titokban kellett intézni, és sem ő maga, sem a pártfőnökök ezekről még semmit sem nyilvánítottak, csak gyanúsításokra szorítkozhatik a történelem. Mennyi volt különösen részvétele a zágrábi kérelem barmincz pontjában, bizonytalan; de az kétséget nem szenved, hogy Jellasich egyenesen az ő indítványa s titkos működése következtében kiáltatott ki banná, kinek e méltóságra emeltetését az udvari konferenzia már márczius 24 kén elhatározta. Báró Jellasich volt tehát azon egyéniség, kinek kezébe tette le az udvari reactio az illyr mozgalmak fő vezetését, a hatalmat s a Magyarország ellen elhatározott ellenhatás tervének minden fonalszárait. Az udvari párt választása több tekintetben ügyes volt; s ha talán egyelőre lehetett volna is tenni ellene némi kifogásokat, felfedezni benne némi hiányokat: mindazáltal ama tulajdonokat, melyek a terv szerint kitűzött szerep átvételére megkívántattak, alig lehetett volna valakiben nagyobb mértékben együtt találni, mint a milyenben Jellasich egyéniségében léteztek.

Báró Jellasich József fia volt azon hasonnevű osztrák Báró jeiiagenerálisnak, ki egyebek közt 1809-ben egy hadosztállyal^{Sldl} Tyrolban működött, s a francziáktól megveretvén, a ropant áldozatokra lelkesített hegyi népet, bár még vesztesége után is segíthette volna, egészen cserben hagyta. Hosszú hadi szolgálataiért Mária Terézia érdemrendjével díszesít-

tevé, ezzel együtt bárói címet nyert, mely utódjaira is átszállott. A tábornok kevés vagyonnal bírt; serdülő fiának tehát a bécsi Tereziánium akadémiában szerzett alapítványos helyet. Az ifjú József, miután itt polgári neveltetése bevégeztetett, a magyar királyi testőrseregbe vétetett fel. Hol aztán katonailag is kiműveltetvén, a rendes katonaságban hadnagyi ranggal kezdte meg hadi szolgálatát. Az események, melyekben neki oly jelentékeny szerep tüzetett ki az udvari párttól, őt az első báni ezred parancsnokául ezredesi rangban találták. Jellasich, ekkor körülbelül negyven éves, a természettől kellemes külalakkal és többféle, tagadhatatlanul, jeles tehetségekkel volt felruházva. Képzelő tehetsége által ő költőnek volt hivatva *), s honosai lelkesedve olvasták néhány apró költeményét. A szónak hatalmával bírván, könnyű s élénk társalgási modora, nem közönséges rábeszélő tehetsége s folyékony ékesszólása oly tulajdonok voltak, melyek egy pártvezérben leginkább megkívántainak. E tulajdonok által ő, ha még nem birta volna is, könnyen megnyerheti vala pártja bizodalját s a kormányára bízott nép csatlakozását. Hogy e bizodalommal s

*) Már a Tereziánumban 14 éves korában megkezdte a versírást, s 1825-ben négy kötetke német költemény jelent meg tőle Zágrábban. A horvát ifjú azonban ekkor még nem csak szabadságszerető, de magyar érzelmű s büszke volt a közös magyar-horvát hazára. Például Zrínyinek e szavakat adja nyelvére: „Wohl gehört' ich unter der Magyaren unbesiegbarmuthiges Geseldeclit.“ „Croatiens Jubel“ című versében, Magyarország hős leányinak példái által lelkesedve, shonszeretetre tüzelve vezet fel hazájának leányait. A kar legidősbjével pedig ezeket mondatja:

„O Heil dir, theures Vaterland,
Dass Jnng und Alt cin gleiches Bánd
Dér L.ieb' zu dir so sehön uinwindet,
Zu deiuer Grösse sie verbindet!

0 mög' dér Eintracht holder Stern
Die Völker Ungarns nali und fern
Zu allén Zeiten so bescheinen
Und stark, wie jetzt, sie stets vereinen!

csatlakozással az illyrpártiak részéről már elébb is dicsekedhetett, csak nevelte tulajdonainak előnyeit. Ő ugyanis, mint költő, a nemzetiség eszméjét lelkesedéssel ragadta meg, és szívesen ringatta magát a független nemzetiség ábrándképei közt. A Magyarország ellen 1836-ban Gáj Lajos által megkezdett illyr izgatásokban és zavargásokban ő is jelentékeny részt vett; s nem tudjuk, váljon nem épen neki tulajdonítandó-e azon térkép, mely akkoron Károlyvárosban megjelent, s az illyr álmok alkotta nagy Illyriát ábrázolta, melynek részeit, Horvátországon s az egész alsó Magyarországon kívül, északnyugot felé Isztria, Krajna, Karinthia és Stájerország, délkelet felé Bosnya, Szerbia, Bulgária, Montenegró s Hercegovina képezték. Ihlettségében több. a magyar nemzet ellen irt dalokkal gazdagítá az illyr irodalmat s a „Danika“ folyóiratnak lázító, Magyarország irányában oly méltánytalan apostropkjait. Mint ezredes, a parancsa alatt lévő első báni ezredet ő tökéletesen illyrizálta, mi által, nem sejtve is, mintegy előre készült a reá váró nagy szerepre.

E tulajdonok s törekvések mellett, mik által teljesen megnyerte az illyrpárt rokonszenvét és csatlakozását, a dynasztia iránt is feltétlen engedelmességgel viseltetett, egyedül tőle várván, mint katona, jövődő előmenetelét. Ha a nagy Illyria alkotásának tervében csakugyan ő is részt vett, úgy hűsége nem igen erős alapon feküdt ugyan a dynasztia iránt, melynek birodalmától annyi tartományt elszakasztani kívánt az illyr terv. A dologhoz azonban csak mellékesen tartozik, hogy őszinte rokonszenvből származott-e ragaszkodása a dynasztiahoz, vagy csak önzésből, emelkedési s gazdagodási vágyból? Annyi bizonyos, hogy személyes érdekei, hajlamai s még jellemének árnyoldalai is olyanok voltak, mik őt, minden illyr tervek daczára is, hatalmas kapcsokkal köthették le a dynasztia iránt. Ő, kinek a pazar fényű s bőségű élet szenvedélyei közé tartozott, zsoldján kívül vagyonnal nem bírván, tetemes adósságokba verte

magát, s csak az udvar kegyétől remélhette mind adósságainak, mind költséges életmódjának fedezését, mind előmenetelét a szolgálati rangban, mit egyébiránt, kitűnőbb katonai talentomokkal nem bírván, érdemei után nem igen várhatott volna. Kétségen kívül ez volt annak oka, hogy új szerepében annyi ragaszkodást tanúsított a dynastia iránt, miszerint annak érdekében nem csak meggyőződését és katonai becsületét, melynek igazság, egyenesség s igaz szólás múlthatlan feltétele, több ízben feláldozta, hanem végre honosait is megcsalta. Az udvari párt s ennek uszálya őt e ragaszkodása s buzgalma miatt utóbb a „lovagias bánnak“ szerette nevezni. A dynastia tagjai, kik az udvari reactio-párthoz tartoztak, utóbb pazar kegyekkel áraszták el őt, melyek nem kevésbé nevelték buzgalmát, mint azon, hír szerint, roppant összegek, melyeket adósságainak kifizetésére, éldeleteinek s pazar háztartásának fedezésére nyert.

A horvát küldöttség márczius 29-én érkezett fel llécsbe a harminca pontú kérelemmel. A küldöttség tagjai, mintegy százan, jobbára fiatal ügyvédek voltak. Az udvar terveit, nehogy azok Magyarországon is köztudomásra jussanak, természetesen a küldöttség előtt még nem lehetett felfedezni. Óvatosságból tehát szokás szerint a magyar kancellár jelenlétében fogadtatott a küldöttség; s a király is a kancellártól készített választ olvasta fel kérelmek átvétele után. E válasz oly értelmű volt, hogy a horvátok méltányos kívánatai ugyan tekintetbe fognak vétetni; de ő felsége minden oly irányt, mely a törvényekkel s alkotmányossal s magyar koronája tartomány annak egységével ellenkezik, mint királyi esküjével megférhetlent, határozottan kárkoztat. Egyszersmind oda utasítottak, hogy a benyújtott kérelmekről adandó választ, írásba foglalva, Haulik zágrábi püspök s báni helyettesnél vegyék át.

A küldöttségnek a reactio-párt terveibe avatatlan tagjai nagy elégedetlenséggel fogadták a király válaszát. Számosan közölök fejüket haragosan rázva nyilváníták kedvet-

lenségöket, s Gájnak intésére hallgatagon távoztak a trón elől. Az sem tetszett nekik, hogy bár Jellasichot már bánná kiáltották, nem ehhez, hanem Haulikhoz utasították a kérelmükre adandó válasz átvétele végett.

Haulikot, kit előbb az illyrismus pártolása miatt istenítették, egy idő óta, mivel az országgyűlésen, magát az ellene emelt vádaktól tisztítani igyekezvén, magát magyarnak mondta, a horvát repealerek tömege egyátaljában gyűlölni kezdte. Némi alkudozás után, s a titokba avatottabb vezéreiktől reábiratva, mégis elhatározták magokat, hogy nem ugyan hivatalosan, küldöttségei minőségben, hanem mint magán egyének, elmenjenek a báni helytartóhoz. Néhányan a szenvedélyesebb tagok közül még durvább kitérésekkel s fenyegetésekkel is illették a püspököt, tanácsolván neki, hogy ha ügyökhöz hirtelen, vissza ne térjen Zágrábba.

Az illyrpárt vezérei azonban, kik Kolowrat és Ficquelmont miniszterekkel már a királyi fogadtatás előtt több ízben értekeztek, tökéletesen meg voltak elégedve küldetésük eredményeivel. Ők a Magyarországgal való viszonyok tekintetében a miniszterektől magok mihez tartása iránt egy némi utasítást vettek. E szerint egy időre szinleg le kellett mondaniok kívánataik azon részéről, melyben Horvát-, Tót- és Dalmátországot a magyar kormánytól függetleníteni kérték; s meg kellett elégedniük egyelőre azzal, hogy országukban mind a polgári mind a katonai hatalom a bánná és fő hadi parancsnokká nevezett Jellasich kezébe tétetett. A miniszterekkel folytatott értekezletek részleteit mind eddig mély titok homálya fedi ugyan: annyit azonban bizonyosnak állíthatni, hogy az osztrák minisztérium határozottan megígérte nekik a maga segedelmét. Ezt közölök némely indiszeretek elég nyíltan megváltották azon politikai klubbokban, melyeket, ügyök támogatása végett, az épen Béésben mulató prágai küldöttekkel együtt síimen látogatótanak. Osegovich Metell, a mozgalom egyik vezére, világo-

san kijelenté, miképen most, a nyert pártolási biztosítás után, szándékuk abban központosúl, hogy Zágráiban Horvát-, Tót- és Dalmátország részére azonnal országgyűlést tartsanak; a gyűlés határozatainak Jellasichek majd szerzend sükert és érvényt a rendelkezése alatt lévő hadi erővel.

A mi az illyrpártnak az udvar céljaira megnyerése böi a küldöttségnek Bécsben jártakor még talán hiányzott, annak eszközlése Jellasichekra bízott, ki miután hűségeskü-jét a fejedelem előtt letette, az udvari reactio minden cél-jaiba s terveibe teljesen beavattatott, s annak maga is egyik legbefolyásosabb, legbuzgóbb tagjává lön.

Jellasicheknek bänná neveztetése s az illyr-horvát küldöttségnek Bécsben járta lehetetlen, hogy aggodalmat ne ébresztett volna az országgyűlés rendéiben, bár az udvar terveit még a titok fátyola takarta. A küldöttség iránt Jozipovich, türmezei gróf s követ és a magyar szenvü horvát párt egyik vezére, az april 4-kei ülésben tett először szót. Felszólítá Horvátország követét, adna a törvényhozó kar-nak a küldöttség iránt felvilágosítást. Bunyik, Horvátország követe, ennek következtében az alsó ház feszült figyelmé-nek kíséretében kijelentette, hogy miután Horvátországban tartományi gyűlés jelenleg nem tartatott, ama küldöttség sem lehet annak kifolyása s következőleg Horvátország képviselője; s miután neki a dologról hivatalos tudomása nincsen, annak felelősségét sem vállalhatja magára. Köz-tudomású dolog volt, hogy Bunyik maga is egyik buzgó vezére az illyr-horvát pártnak. Miután tehát ő a küldöttsé- get csak magánszemélyek működésének nyilatkoztatta, s magától a solidaritást is elhárítani látszott: az egyenes lelkü könnyen hívő alsó tábla megelegetett azzal, hogy a küldöttségnek semmi hivatalos jelleme nem volt, s az udvarnál sem úyert nyilvánosan kedvező fogadtatást; és miután a józan és mérsékelt többség Horvátországban az anyaország iránti ragaszkodását a lefolyt napokban sokfélekép tanúsí-totta, a rendek ez ügyet többé, mint kellett volna, figye-

lemre nem méltatták. Jellasich kineveztetését illetőleg, fel-tűnő volt ugyan s többféle észrevételre adott okot az or-szágyűlésen, hogy most, midőn Magyarország kormánya gyökeres változáson ment keresztül, a fejedelem az új kor-mány megkérdése nélkül oly rögtön töltötte be e nagy fontosságú országos főhivalt, melyet előbb több évek óta üresen hagyni s a zágrábi püspök által helyettesen kezel-tetni jónak látott. De az új miniszterek, ha bár gyanúval fogadták is a kinevezést, forma szerint megerősítve még nem lévén, s a kormány hatalmat tényleg csak a törvények szentesítése után vehetvén át, az udvar e lépését meggá-tolni nem voltak képesek. A törvényhozó kar pedig, miután a második királyi válasz által teljesen kielegítettett; a miatti örömeinek nagyságában, hogy az alkotmány s kormányzat nagyszerű átalakítása oly békésen, oly könnyű szerrel s törvényes utón sikerült, az ügyet, felhalmozott dolgai közt, egészen elvesztette szeme elől.

De ezeken kívül még egy más körülményt is szüksé-ges kifejtenünk, hogy teljesen megértessük az olvasóval, miért nem okozott Jellasich kineveztetése az országban oly nagy benyomást, minőt különben utólagos fontossága kí-vánni látszott volna; s miért nem tétetett akkor ellene semmi oldalról óvás, bár az nem egyezett is meg az líj felelős kormányzat szellemével? Mind a minisztérium, mind az or-szág összes értelmiségének gondolkodása s meggyőződése tetemesen megváltozott az új körülmények közt Horvát-országra nézve. A márczius előtti időkbén lehetetlen volt némi aggodalommal s féltékenységgel nem viseltetnie Ma-gyarországnak a kapcsolt részek iránt. Fentebb láttuk, mily nagy volt az osztrák kormány befolyása Horvátországra; láttuk azt is, miképen igyekezett e kormány, hogy a magyar szabadsági s reformi eszméket s törekvéseket ellensúlyozza, iniudcn hatalmában lévő eszközökkel szítogatni ott a nemzeti-ségi viszályt s gyámolítani az illyrpártot, mely a magyarok elleni gyűlöletet, az anyaországtól való elszakadást, nyilván

kitűzte zászlajára, a mellett szóval s tettel egész a lázításig izgatott, s mely, minthogy nem szabadságért, hanem csak nemzetiségért küzdött, az alkotmányos szabadság kifejlését, a legszükségesebb reformok diadalát mindig ellenezte s hátráltatta a közös országgyűlésen. Magyarország akkoron legfőbb érdekeinél fogva kénytelen volt az illyrpárt törekvéseinek egész crélylyel ellene hatni. Ezen erkölcsi kénytelenség a különféle körülmények szövedékei közt nem ritkán annyira ment, hogy több esetben a horvátoknak még oly kívánatait is szükségesnek látták ellenezni az országgyűlés rendei, melyek magokban véve sem igazságtalanok, sem méltánytalanok, sem az anyaországra nézve ártalmosok nem voltak. Sőt azt sem lehet tagadni, hogy az illyr pártnak a magyarok ellenében nyilvánított gyűlölete, a magyarok egy részében is szenvedélyt, bosszúságot ébresztett, mely aztán szintén megsértette a méltányosságot. Ez volt az eset, például, a horvát nyelv használatára nézve a tartomány belügyeiben, mit bár némelyek, s különösen Batthyáni Lajos, régtől fogva megengedni akartak, a rendek többsége mindig ellenzett. Miután Horvátország követői a reform és szabadság ügyének kifejlését, a bécsi kormány érdekeiben, mindig és hevesen ellenezték; a viszonyok oly alakot nyertek, hogy a horvát ügy diadala akkoron egyenesen a bécsi kényuralom diadala volt volna a magyar alkotmányos szabadság ellen. Ennél fogva tulajdonképen nem is a horvát ügy ellen, mely magában véve veszélyessé Magyarországra nézve soha sem vált volna, hanem az osztrák kormány kényuralmi irányzatai ellen volt mind az irányozva, mi a két-három utolsó országgyűlésen a horvátok némely követeléseire ellen történt. Horvátország erőfejlésének és súlyának növekedése, miután azt az osztrák kormány Magyarország ellen törekedett kizsákmányolni, a közös szabadságnak szolgált volna ártalmára. Magyarországnak tehát kötelességévé lett, az absolutismus törekvéseit, melyek az illyr-horvát, sok tárgyban különben is semmiféle józan po-

politika szempontjából nem helyeselhető törekvéseivel szövetségben álltak, lehetőleg sikeretleníteni. Sajnálattal érzette sok, egyébiránt hazáját, nemzetiségét forrón szerető horvát, nem különben, mint minden igazságérzelmű magyar hazafi, a viszonyok súlyát; de miután a körülmények kényszerűségét megváltoztatni nem volt hatalmokban, egy szerencsésebb jövőtől várták orvoslatát e sajnálandó viszonyoknak, melyeket az illyrismus szült, s az absolutismus ápolt s nevelt nagyra.

És e szerencsésebb jövő a márcziusi napokkal most megjöttek látszott. A körülmények teljesen megváltoztak. Magyarország átalakított, kormánya törvényes önállóságát visszanyervén, annak független működésében az alkotmányos szabadság minden érdekei elég biztosítást látszottak nyerni a befolyásától megfosztott udvari kényuralom ellen. A horvát bán törvény szerint a budapesti minisztériumnak lévén tetteiért felelős, s általa ő szintúgy mint bármely más hivatalnok el is mozdíthatván, Horvátország megszűnt veszélyes lenni az alkotmányos szabadságnak. Megszűnván pedig az ok, mely miatt Magyarország eddig a horvátországi követeléseket ellenezni kénytelenítettett; az indulatok, vélemények és elvek is megváltoztak Horvátország irányában. Minden veszély ellen örökre biztosítottak tekintetvén az alkotmányos szabadság, Magyarország, diadala örömeiben, őszintén sajátjává tette a jelszót, melyet az új francia köztársaság tűzött ki a maga zászlajára: „szabadság, testvériség, egyenlőség“. Az e jelszóból folyó elvek nem csak a régi, feudális néposztályok, hanem a különféle nemzetiségek tekintetében is, teljes érvényt nyertek, úgy a nagy közönség mint a törvényhozás tagjainak kedélyében. A nemzetiségi féltékenységet s idegenséget a külön nemzetiségek testvériségének s egyenlőségének elve váltotta fel. Pest, mint említettük, a közös szabadságban testvéries osztakozásra hívta fel követői által a horvátokat. A minisztérium, mennyire csak az ország sarkalatos jogai s az álladalmi

egység engedheti, mindenben teljesen kielégíteni szándékozott a horvátok követeléseit. A törvényhozás, hogy egyebet mellőzzünk, törvényt alkotott, miszerint Horvátország a maga beligazgatásában az eddig használt latin helyett saját nemzeti nyelvét használhassa. Szóval, az igazság és testvéries méltányosság egy nemzetben sem lehetett őszintébb s élénkebb, mint volt a magyarban a márcziusi napok alatt minden más nemzetiség irányában. Es ha elébb, a százados ostrom alatt, melyet a bécsi kényuralom a magyarnak mind nemzetisége, mind alkotmánya ellen ezer formában, ezerszer megújítva intézett, a veszélyezett nemzetiség ösztönszerű féltése gerjesztett is talán benne némi idegenséget vagy épen türelmetlenséget más nemzetiségek iránt: most a szabadság napjának sugárai mind e fellegeket szétoszlatták kedélyében.

Es midőn Magyarország ekként érzett s vélekedett Horvátország irányában, mindenki oly reménnyel kecsegtette magát a hazában, hogy a megváltozott viszonyokban a horvátok is, kiknek nagyobb része irántunk mindig testvéries indulattal viseltetett, feledvén a múlt idők sajnálatos viszályait, a szabadság közös birtokában őszintén egyesülni fog Magyarországgal. Ez volt oka, hogy sem a bán kineveztetése, sem a zágrábi küldöttség követelése, mik most a közörömben az illyrismus utolsó lüktetéseinek tekintettek, nem tettek nagyobb benyomást a magyarokra.

Es Horvátország, mely az alkotmányos szabadság s a független felelős kormányzat minden jótéteményeiben az anyaországgal egyaránt osztozott; nemzetisége tekintetében pedig, miután nemzeti nyelve a beligazgatásban hivatalos nyelvvé lett, minden óhajtását teljesedve láthatta: kétségen kívül rövid idő alatt meg is nyugodott, s a vele mindenét megosztó, minden természetes jogait tiszteletben tartó magyar testvériség indulatát a hála és szeretet érzelmével viszonozta volna. Ámde az ármány, izgatás, bujtogatás a küldöttség visszatérte után azonnal s nagyobb mértékben, mint

az előtt bármikor, megkezdte működését. És miután ezen irány magától a tartományt kormányzó bántól eredt, s benne mint középpontban egyesült, és az összes kormányhatalom minden kezelőjét eszközül használta fel a kítűzött célra; kivált pedig miután ez irány a hatalmas udvari párt által minden áron s mindennemű eszközökkel gyámolított: lehetetlen volt diadalmat nem nyernie a reactio fő erősségévé lett Horvátországban.

A zágrábi küldöttségnek példája nem maradt ugyan a zágrábi hatástalan a szerbek között, de hasonló törvénytelen lépésre ^tása eleinte még sem ragadta el ezeket, míg az izgatás heve- a szerbekre, sebben meg nem indított Horvátországból. A hatás közvetlenül abban nyilatkozott, hogy Újvidék városa szintén Az újvidéki küldöttséget intézett a maga kebeléből, de nem Bécsbe, ha-^{ku,d«ttse«} nem Pozsonyba, az országgyűléshez. A rendek háza a külön nemzetiségek iránti testvéries érzelmének ez által is tanúságát, adandó, a küldöttséget april 8-kai kerületi ülésében fogadta el. Kosztics Sándor, a küldöttség szónoka, miután kijelentette, hogy bár kívánataik nagy részét a rendek már önként teljesítették, még más óhajtaik is vannak: több kérelmi pontokat nyújtott, be, azzal végezvén szavait, hogy „a szerbek ezentúl Magyarorszáért és a magyarokért élni halni készek“. A kérelem főbb pontjai következők: ők a magyar nyelv diplomatikai méltóságát és elsőbbségét minden köz álladalmi viszonyokban szívesen elismerik: de viszont kívánják, hogy az ő nemzetiségök is elismertessék, s nyelvök használata a magok ügyeiben, az egyházi bel-igazgatásban törvény által erősítettessék meg. Vallásuk függetlensége és szabadsága, egyházuk, iskoláik s alapítványaiknak a nemzeti gyűlés általi igazgatása szintén törvény által biztosítottassák. A szerzetes klastromok birtokaikra nézve biztosítottassanak, elvett birtokaik adassanak vissza. A szent-
székekhez arányos számmal világi óhítú egyének is alkalmaztassanak. Egyházuk az unió és propaganda ellen biztosítottassák, elvett templomaik adassanak vissza. Nemzeti gyűlést,

egyházi ügyeik rendezésére, ezentúl évenként, felsőbb engedetem nélkül is tarthassanak. E nemzeti gyülekezet választhassa nem csak az érseket és püspököket, hanem az iskolai főigazgatót s alapítványaik kezelőit is. Főpapjaik a kath. főpapok közt kor szerint üljenek a törvényhozásban. A közhivatalokban aránylag óhílék is részesíttessenek. A végvidék egyházi és iskolai ügyei is a nemzeti gyűlés által igazgattassanak. A végvidék politikai tekintetben az ország többi részeivel egyenlővé tétetvén, a katonai kormány alól felszabadíttassék.

A küldöttségnek Kossuth válaszolt. Előadván, hogy miután a vallások, teljes egyenlőségének s viszonyosságának elvét a törvény megállapította, a szerbek is ugy tekinthetik e törvényt, mint kívánataik teljesítését. Az elv alkalmazása azonban, a részletes intézkedés a vallási viszonyokról nem ennek, hanem a jövő, képviselőten alapulandó országgyűlésnek hivatása. Egyéb kívánataikra nézve pedig ekképen válaszolt: „Mi az országgyűlési képviselőtet illeti, miután a törvény, nyelv- és valláskülönbség nélkül, egyenesen a polgárok számát vette alapú, e tekintetben panasza Magyarországon már többé senkinek sem lehet... Úgy van a dolog a hivatalviseléssel is. A hivatalokra nézve ezentúl nem szabad annak határozni, ki minő nyelven beszél házi körében s melyik templomban imádja istenét; nem szabad a nepotismusnak, protectionnak és kasztok érdekeinek befolyással tenni; hanem csak az tesz a kérdés: alkalmas-e valaki? . . . A szabadság közzétételével lehullottak a korlátok, melyek eddig a legdúsabb tehetséget is homályra kárhoztatták. Most szabad a tér mindenkinek. A sajtó azon eszköz, mely által az ész kivívhatja magának a legalacsonyabb körből az összes nemzet bizodalját... Ki például miniszterségre alkalmas, ha a szerb nyelvet beszéli is, meg fog választatni, ha benne összpontosul a nemzet bizodalma. A kisebb hivataloknál mindazáltal maga is szükségesnek ismeri a külön nemzet- s vallásbeliek alkalmazását, miután az érdekek ki-

egyenlítése tekintetéből sok aprólékos viszony ismerete megkívántatik a kormányban, hogy jól kormányozhasson.

A határörvidéket illető kérelemre végre, megjegyezvén, hogy ugyanaz az összes nemzet kívánsága is, kijelenté, hogy bár annak végrehajtása sok nehézséggel jár, s azért 24 óra alatt meg nem történhetik, hiszi mindazáltal, hogy azt ezután semmiféle fondorlat meg nem gátolhatja.

A küldöttség, mely hálakifejezésekkel távozott, Kossuthal utóbb magán értekezletbe is bocsátkozott. Es itt e beszélgetésben árulták el a szerbek először, hogy ők a közös szabadság nyeresémeivel még nincsenek megelégedve; itt adták előjeleit lázadási készségüknek leelőször. Kossuth, mint már megerősített miniszter, reményét fejezte ki a küldöttség előtt: hogy miután a szerbek a közös jogokon kívül egyházi és iskolai ügyekben önkormányzást, s ezáltal, mihez még szabad sajtó és egyesületi jog is járul, nemzeti nyelvük szabad fejlesztésére minden alkotmányiig lehetséges biztosítékot megnyertek, őszinte hűséggel fognak csatlakozni a közös hazához. A küldöttség egyes tagjai erre párbeszédbe ereszkedtek a miniszterrel a nemzetiség értelmezése felett. Némelyek közölök elismerték, hogy a nyeresémeik nemzetiségükre nézve is jelentékenyek, és a külön kormányzatot nem tartják szükségesnek a nemzetiség továbbfejlesztésére. Voltak azonban közölök, kik ellenkezőt állítanak, s a külön nemzetiség eszméjétől elválhatatlannak mondták a külön kormányt. De bár ekként eltértek is egymástól, abban mindnyájan megegyeztek, hogy a küldöttség egyik tagja sem nyilvánította megnyugvását Kossuth kijelentésében. Sőt egyik tag, Sztratimirovics György, a déli szlávok várakozásairól s igényeiről kezdett szólni, s nyilván kijelenté, hogy, ha nemzetiségi igényeik, a külön kormány tekintetében, Pozsonyban nem teljesítenének, másutt fognak erre nézve segílyt keresni. E szavakat bálid érteni nem lehetett, mert azoknak értelme más nem lehetett, mint, hogy ha a szerbek olyféle külön territóriumot, minőt

már 1790-ben kértek Bécsben II. Leopoldtól, s olyféle külön kormányt, minőt a zágrábi küldöttség Bécsben kívánt, Pozsonyban nem nyernének, azt fellázadás által igyekeznek szerezni magoknak. Kossuth már elébb biztosította a küldöttséget, hogy a szerbeknek minden méltányos kívánságait óhajtja ugyan teljesíteni; de egyszersmind világosan kijelentette, miképen a haza bármely részének elszállításában, „hogy ott magoknak külön országot csináljanak“, megegyezni soha sem fog. Most azonban meg kellett győződnie, hogy a hazafiság és szabadság elveit kimerítő nézeteiről a küldöttséget meggyőznie nem sikerült; Sztratimirovics fenyegető szavai által tehát felingerelve, a beszélgetést e szavakkal vágta ketté: „Azon esetre (ha tudniillik a szerbek, mint Sztratimirovics mondá, igényeiknek másutt keresnek kielégítést,) köztünk inkább a kard döntsön.“ A küldöttség, haza térvén, nem mulasztá el a miniszter szavait akként értelmezni a nép előtt, mintha azok által egyenesen ellenséges szándékait akarta volna a szerbek ellen kijelenteni a magyar kormány.

A szerbek méltánytalansága, minél fogva ők, miután vallásukra nézve a többi felekezetekkel, polgári jogaik tekintetében a magyarokkal mindenben egyaránt jogosítottak, még külön, az állam egységével megférhetetlen politikai nemzetiséget is követeltek, annál kiáltóbb volt, minthogy magok sem akartak igazságosak lenni oláh hitsorsosaik irányában. A görög nem egyesült vallás hívei közt, kik valamennyien a karlóczai érsektől függtek, az oláh nemzetiségűek nagy többségben valának. Az uralomra vágyó szerbek mindazáltal, az évek hosszú során, oly felsőséget vívtak ki magoknak az oláhok felett, hogy püspökeiket s más egyházi tisztviselőiket, a szent székek tagjait, az iskolai igazgatókat és tanítókat, az alapítványok kezelőit stb. majdnem kizárólag szerbekből választották, s e felett az egyházi és iskolai beligazgatás nyelvül is saját szerb nyelvöket tolták fel az oláhokra. A panaszok e miatt az előtt is számtalanok-

voltak; de a követelésteljes szerbek a kormánynál mindig túlsúlyt tudtak szerezni magoknak, minél fogva a panaszoló oláhok jobbra elégtétel nélkül utasítottak el. Most e kérelmeikben még azt is követelték a szerbek, hogy nyelvök használata az egyházi és iskolai igazgatásban törvény által erősíttessék meg.

Az oláh nemzetbeliek értelmesebb része tehát, mely őszinte csatlakozással üdvözölte a hazai állapotok reájok nézve is üdvös átalakulását, nagy indignációval utasította el magától az újvidéki küldöttség méltánytalan követeléseinek solidaritását. Több rendű nyilatkozatot tettek közzé, melyek egyikében keményen megróvják a szerbeket, hogy most, „midőn a politikailag újjá született hazában, visszanyert jogai fentartására, mindenfelől és mindenek közt egysegnek kellene lenni, annak felbontására törekszenek, az országban külön országot akarnak alapítani.“ Másikában felszólítják az összes oláhságot, hogy „a magyarokkal kezdet fogva, igyekezzenek magokról lerázni a ráczi ígát. s a ráczi püspökök helyett, kik az oláhokat vakságban tartották s nyomorgatták, magoknak oláh egyházi főpásztorokat kérjenek.“ És az oláhok e törekvései a szerbek ellenében bizonyára hasonlíthatatlanul egyezőbbek voltak az igazsággal, mint a szerbek követelései a magyar nemzet irányában.

Ezen nemzetiségi mozgalmakat kellő figyelemmel kíséreni sem ideje, sem érkezése nem volt már az országgyűlésnek. Mindenki forróan óhajtotta annak mennél elébbi be végeztetését: a rendek, kik nemesi küldőik iránt máris nagy feleletterhet vontak vállaikra, nem különben mint a nemzet többi osztályai, melyek egy képviseleti törvényhozás által óhajtották végrehajtatni az ország új szervezését, és a miniszterek, kiket roppant munka várt az új kormányzati mechanizmus megindítása tekintetében. A fejedelem e közkívánat szerint april 10-kére határozta az országgyűlés be-rekesztését. E végső napok alatt mind a két táblánál majd“nem folytonosak valaúak az ülések, a legszükségesebb

törvények megalkotása végett. A megyei szerkezet átalakításán kívül, mit már fentebb érintünk, még csak a gróf Széchenyi István, közlekedési miniszter, által benyújtott azon törvényjavaslat keltett fel élénkebb vitatkozást, mely szerint a minisztériumot felhatalmaztatni kívánta, a jövő, fél év múlva tartandó országgyűlésig 10 millió forint hitel nyitására. Ezen összeg jobbára a megkezdett s más szükséges közmunkákra, vasutakra, visszabályozásokra stb. vala fordítandó. A rendek közül sokan féltek ily terhet haza vinni küldöikre, kiket a robot és dézma rögtöni eltörlése anyagi érdekeikben pillanatnyilag különben is egynémi zavarba hozott. De hosszú vitatkozások után végre ez is megszavaztatott. A törvényjavaslatok, szám szerint harminczegy, végre elkészültek s királyi sanctio végett Bécsbe küldettek. Bár a körülmények sietésre intettek, a törvényjavaslatok mindazáltal most is a rendes kormányközegek rostája alá kerültek. Mindenek előtt a kancelláriának országgyűlési bizottmánya, mely az alkancellárból, Bartal és Zsedényi udv. tanácsosokból állott, vette azokat vizsgálat alá. A kancellária bizottmánya — miként emlékirataiban Szögyény tanúskodik — nem mintha egyetértett volna az országgyűlés kívánataival, hanem mivel meg volt győződve, hogy minden ellenszegülés hasztalan, s habár ellenkezőt javasolna is a fejedelemnek, azt legfelsőbb helyen, az akkori gyöngegség mellett, el fognák vetni, a törvényjavaslatok megerősítését véleményezte.

A törvényjavaslatok ezután a kancellária e véleményével a magyar államtanács elébe kerültek, mely gróf Nádasdy Mihály miniszter elnöklete alatt gr. Cziráky Antal miniszterből, Purkhárt, Somssich és Pilgrám államtanácsosokból s a kancellárból állott. „Az eredmény, mond Szögyény, itt is az lett, mely a kancellária bizottmányában; mert bár ezen urak mindannyian a régi iskolához tartoztak, s az osztrák hagyományos politikának fő tényezői voltak, és így az országgyűlés törvényjavaslatait utálták és gyűlölték;

mégis annyira meg voltak győződve, az udvarnak tehetetlenségéről s erejének elzsibbasztott állapotáról, hogy ők is, kivétel nélkül, a törvényjavaslatok elfogadására szavaztak. Igaz, hogy Cziráky e mellett többnyire sirt és Purkhart is kelleetlenül egyezett bele; de egyik sem javasolta a felségnek, hogy, történjék bár mi, de e törvényeket ne fogadja el, ne erősítse meg. Egyedül Somssich Pongrácz helyeselte mindenben az országgyűlés kívánatait.“ — Midőn az erdélyi unió törvényjavaslata került sorra, Jósika kancellár is ineghívatott a konferenciába. Ő azonban, mint az országgyűlés többi kívánatait, úgy ezt is nagy erélylyel ellenzé. A törvényjavaslat ellen ünnepélyesen tiltakozván s kijelentvén, hogy a felség iránti kötelességeinek sértése nélkül e tanácskozásban részt nem vehet, a konferenciát odahagyta. A többi tanácsosok azouban mind e mellett is elfogadandónak véleményezték az unió-törvényt.

Az államtanácstól végre az udvari konferencia elébe vitettek a törvényjavaslatok, melyben Ferencz Károly főherczeg elnöklete alatt a német miniszterek is jelen voltak. Az akarat itt legkevésbé hiányzott volna ugyan visszautasítani a hagyományos politikával oly annyira ellenkező törvényeket; de a visszautasítás valószínű következményeivel párhuzamba állított tehetetlenség érzete minden ellenzést megbénított. Sőt Pillersdorf miniszter a bécsi forrongásra s a német-cseh tartományok mozgalmaira pillantván. nem kételkedett oly mérsékelteknek mondani a magyar törvényjavaslatokat, miképen kívánatosnak állítá, vajha a nemsokára összegyűlendő osztrák képviselők többet ne követeljenek mint a magyarok.

Valamennyi törvényjavaslat közül csak egy, a képviseletről, s különösen annak ama része ütközött nagyobb nehézségbe, mely a határőrvidéknek képviseltetéséről intézkedett. A kancellária országgyűlési bizottmánya a határőrvidék országgyűlési képviseletét egyszerűen kihagyandónak véleményező a törvényből. Az államtanács szintén

veszélyesnek látta ugyan a határőrvidék katonai szervezete nézve, e politikai intézményt ott is meggyökereztetni; meggondolván mindazáltal, hogy az országgyűlés aligha lesz hajlandó e törvényt elejteni, a királyi tekintély megóvása végett tanácsosabbnak látá azt most az önkéntesség színének megőrzésével, mint utóbb az országgyűlés megújított követelése által kényszerítve, elfogadni, s ily értelemben terjesztő fel véleményét. Ferencz Károly főherczeg e tárgyban a legtöbb szívósságot tanúsíta, s az első conferenciában kijelenté, hogy a határőrvidékre vonatkozó intézkedésbe, mely a fejedelmet több ezer, minden pillanatban rendelkezésre álló katonától fosztaná meg, sohasem fog beegyezni.

Az ellenzés híre Pozsonyba érkezvén, István főherczeg, Batthyányi és Kossuth azonnal Bécsbe siettek. A nádor helyeselte ugyan Ferencz Károly tagadó válaszát; de kétségét fejezte ki, hogy a mellett végiglen kitarson. Batthyányi, kivel a főherczeg e tárgy felett Szögyény és Zanini tábornok jelenlétében tanácskozott, múlhatatlannak állítá a törvényjavaslat egész szövegének elfogadását. A főherczeg azonban még most sem hajlott, hanem a tárgy vég elhatározására az esti órákban a maga elnöklete alatt egy nagyobb konferenciát hívott egybe, melyben egyebek közt Nádasdy Mihály és Cziráky Antal grófok, Pillersdorf és Zanini új osztrák miniszterek is jelen voltak.

Kossuth, ki szintén Bécsben időzék, várakozása, ellenére, mint királyilag még meg nem erősített miniszterjelölt, nem hivatván meg, a konferencia előtt magán kihallgatást kért a főherczegtől. A négy szem közt lefolyt párbeszédről semmi egyebet nem tudunk, mint, hogy egy oly értelmű módosítványt nyújtott át a főherczegnek, mely szerint a határőrvidéknek elvileg biztosítandó képviselő részletei, a követek száma s megválasztásuk módja iránt csak a jövő országgyűlés alkossa meg a törvényt; a határőrvidék igazgatása azonban, mind polgári mind katonai tekintetben azonnal a minisztérium által gyakoroltassák, de oly módon,

hogy a katonai szerkezet, melynek fentartását mind az országnak, mind az egész birodalomnak biztossága igényli, nűg e részben a törvényhozás ő felsége megegyeztével máskép nem intézkedendik, sértetlenül fenmaradjon.

Szegyénv előadására a konferencia, az egy Zanini tábornokot s hadügyminisztert kivéve, egyértelműig arra szavazott, hogy miután a határőrvidék kétségtelenül az ország kiegészítő részét teszi, s előre látható, hogy az országgyűlés a magyar korona birodalmának épségét megsérteni nem engedendi, a képviseleti törvényjavaslatnak a határőrvidékre vonatkozó részétől sem lehet megtagadni a királyi megerősítést. Pillcrsdorf különösen azzal indokolta szavazatát, hogy mintán már az egész monarchiának meglesz a népképiselete, ezen intézmény jótékonyaságából a határőrvidéket sem lehet kizárni. Egyébiránt, u. m., több eset fordult elő a legfelsőbb uralkodóház történetében, például, II. Ferdinánd császár alatt is, midőn a viszonyok kényszerűsége miatt engedni kellett a nép zajos kívánatainak. Ha majd a kormány ismét hatalomra s erőre vergődik, a kivított engedményeket is lehetend kellőleg mérsékelni s visszavenni. Ferencz Károly főherczeg azonban mind ezekre nem hajolt, s még a Kossuth által benyújtott módosítvánvnyal sem akarta elfogadni a törvényjavaslatot. A tanácskozásnak, mely alatt közben-közben mély és hosszú hallgatás állott be s általános levetség uralkodott, Ferencz Károly végre késő éjjel azon nyilatkozattal vetett véget, miképen meg van ugyan győződve jó szándékukról, de ő nem engedhet, a törvényjavaslat megerősítését ő felségének nem ajánlhatja.

A tanács tagjai már távozni készülének a főherczegtől, midőn annak elsőszülötte, Ferencz József, a terembe lépett, s atyjával halkan néhány szót váltott. A virágzó ifjú szemlélete annyira megilleté az öreg Cziráky szívét, hogy annak távoztával sírásra fakadva, Ferencz Károly lábaihoz akart borulni, könyörögvén, hogy az ifjú főherczeg kedvéért

is, kiben a jövő kor reményei központosának, további el-lentállása által ne juttassa törésre a dolgokat. Szólt még Szögyény is, miképen bizonyosnak tartható, hogy az országgyűlés e tárgyban, mely az ország épségét s egységét illeti, engedni nem fog, hogy e miatt beláthatlan bonyodal-mak támadhatnak; s ha a főherczeg nem tágít, lemondásá-nak elfogadását kéri.

Cziráky nyilatkozata nagy hatást tön a főherczegre, ki ezután Szögyényt a teremben marasztalván, maga Lajos főherczeghez sietett, ki a bécsi népnek s a magyar ország-gyűlésnek ellene nyilvánított kitörése óta nyilvánosan többé nem akart részt venni a közllgyek felett folyt tanácskozá-sokban, s a kormány vezetését Ferenc/, Károly koronaörö-kösnek engedte át. A két főherczeg nem sokára visszatér-vén, Ferenc Károly meghagyá Szögyénynek, adja elő az ügyet nagybátyjának. Ez megtörtént, de a főherczegek hajt-hatatlanok maradtak. Éjfél felé járhatott az idő, úgymond emlékirataiban Szögyény; künn gyönyörű meleg áprili éj volt, mi a trónörökös ablakai felnyitására készte; a nyitott ablakon át fülhasító zaj hatott be; a bécsi aula s a né]» gr. Taaffe igazságtigymiszternek rendezett macskazenét, — mi aztán a grófot más nap lemondásra indította. A nép haragos indulatának kitörése, úgy látszik, a főherczegekre sem maradt hatás nélkül. Mert bár még hosszan együtt maradtak, mi közben negyedóránként is néma fontolgatá-sokba menüének, végre változni kezdett a vélemény. Szö-gyény észrevevén, hogy a főherczegek eddigelé leginkább a miatt nem akartak engedni, mivel úgy vélekedének, hogy a törvényjavaslat elfogadása következtében multhatatlanul bomlásba megy a határörvidék katonai szervezete: utóvégre azon indítványt tette: ő felsége erősitené meg ugyan a tör-vényt, de intézne egyszersmind leiratot a nádorhoz és a magyar minisztériumhoz, melyben amaz szintúgy mint ezek magokat lekötelezni szólíttatnának fel, hogy a határörvidék-nek katonai szervezetében egyelőre semmi változtatást sem

engednek tétetni; és csak ha a nádor a kezességet ez iránt magára vállalja, szentesítse a törvényt ő felsége.

A főherczegek ebben végre megegyeztek. István főherczeg is elfogadta a kezességet, sőt rögtön Pozsonyba menni Ígérkezett, hogy az országgyűlést, ha lehet, a kérdéses törvényjavaslat megváltoztatására bírja. E kísérletnek nem lett ugyan sikere, mert egy indiseret udvari tanácsos távirata még a nádor leérkezte előtt megvitte Pozsonyba az udvar megállapodásának hírért; a miniszterek azonban az említett kötelezettséget a határőrvidék katonai szervezetének fentartása iránt elfogadták. E szerint eltávolítva lévén minden nehézség, mind a törvényjavaslatok, mind az új minisztérium személyzete april 7-kén megerősítettet, s három nappal utóbb a király a királynéval, Ferencz Károly s ennek fia Ferencz József, praesumptiy trónörökösök, kíséretében maga is Pozsonyba érkezett.

Ezen körülmény, hogy a törvények szokásos sanctiójára a király személyesen megjelent, és nem, mint néha történt vala, a dynastia más valamely tagja által helyettesítette magát, most különösen nagy jelentőséggel bírt a történetek után. A magyar nemzet azt méltán annak jeléül tartotta, hogy a dynastia, bár csak a körülmények hatalmától kényszerítve, egyezett meg az ország kormányzati átalakításában, azt, miután megtörtént, őszintén elfogadja s tiszteletben tartandja. Az pedig, hogy a királylyal együtt még a trónhoz legközelebb álló két főherczeg is megjelent, még inkább nevelte a dolog fontosságát és megszilárdította a nemzet bizodalmát a dynastia őszinteségében: a két praesumptiv trónörökös részvétele mintegy a jövőre is szentesíteni látszott az új törvényeket. Nem csoda ennél fogva, hogy az öröm és lelkesedés oly zajos kitörésével üdvözlötett megérkeztek a király és kísérete, minőt még kevés fejedelem tapasztalt a maga népétől.

A király, a királyné s a főherczegek, nemzeti szokás szerint, egy fényes országos küldöttség által fogadtattak s

mindnyájan külön üdvözöltettek. A király válasza csak rövid, de kedélyes vala: „Örömmel jöttem hozzátok, — igv szóltott magyar nyelven, — mert kedves magyar népemet most is olyannak találom, mint mindenkor tapasztaltam; s azért kívánva kívánom a hű rendeket magam körül látni.“ A királyné nyelvünket nem értvén, latinál felelt. Ferencz Károly a maga és fia nevében egyebek közt a következőket mondá szintén magyar válaszában: „ . . . AUgy tartom, hogy minden, mit a nemes lelkű nemzet és ennek nemzetisége dicső felvirágzására csak óhajteni lehetett, azon törvényekben, melyeknek szentesítése ünnepében részt venni különös nyereségemnek tartom, bőven fellelhető. Senki a magyar névnek dicsőségét nálamnál jobban nem kívánhatja. . .“

Más nap, april 11-kén, minden örömben és fényben úszott Pozsonyban, hol a maga előjogairól s privilégiumai ról önként lemondott arisztokratia oly dicsőén, mint soha még egy ország nemessége sem, vala bevégzendő a maga eddig kizárólag gyakorolt, törvényhozási eljárását. Nem fogunk hosszan mulatni a fő arisztokratia és főpapság számtalan fel és alá léptető fényes fogatainak s még fényesebb nemzeti díszöltözetének elbeszélésénél; sem azon, különben nagj'szerű jelenetet nem írjuk le, melynek látása bizonyosan minden idegen nézőre meglepőleg hathatott, midőn a rendeknek s az országgyűlési ifjúságnak több százból álló részben szinte fénytől csillogó, részben egyszerű nemzeti öltözetű serege, komoly méltósággal, az ország házából a primási palotába vonúlt, hol, szokás szerint, valamint a megnyitó úgy befejező királyi ülés is tartatott. Legyen elég megjegyeznünk, hogy bár ez volt Magyarország nemességének utolsó hivatalos és országos rendi fellépése, mégis mindenütt, az élemedett törvényhozókon, kiket hajdan „*patriae*“ czímmel szeretett megtisztelni a honi diákoság, nem különben mint az ifjúságon, mely a „haza remé-

nyeit“ képviselte, csak örömtől sugárzó arcokat lehetett látni a nemzeti átalakulás szerencsés, békés sikerülte miatt.

A király, környezve a nádor főherczegtől s az új kormány tagjaitól, tíz órakor a terembe lépven, a lelkesedés zajos kitörésével üdvözlötetett. A királyné a karzaton jelent meg, a két főherczeg, Ferencz Károly és Ferencz József, kíséretében. Következett a király által szentesített törvény-cikkelyek ünnepélyes átadása, mely alkalommal azon nagy hivatást, melyet ekkorig az udvari kancellár szokott végrehajtani, a minisztérium elnöke, gróf Batthyáni Lajos, teljesítő. A király beszéde következő:

„Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát, mert abban találok fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nem csak teljesíttem, hanem, királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked, kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, úgymint a kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s boldogságát.“

A termet ismét a kitörő lelkesedés zaja tölté el, melyet aztán István főherczeg nádor erős, mély érezhangja némított el néhány perezre. Szép beszéde, mely a jelenlevőket mélyen megindító, s mely helyenként hangos felkiáltásokkal szakítottat meg, következő:

„Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Fölséged hív magyarjait, mint hogy ezen örökre emlékezetes országgyűlés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltóztatott. Egy boldogított, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk újjá alkotója lett. Szegény a nyelv, hogy azért Fölségednek illő köszönetét mondhasson: hálánkat tetteink fogják bizonyíthatni. Mert valamint új, életerős alapra fék tettetett ezen törvények által a magyar alkotmány: úgy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frigy is, mely e

hazát Fölségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti. Legyen isten áldása Fölségeden, koszorúzza hír és szerencse Fölséged fejét, — ezt óhajtuk szívünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

A király az udvar többi tagjaival még az nap visszatért Bécsbe. Az ország rendei pedig az utolsó elegyes illésbe gyűltek. Miután itt a szentesített törvények, szokás szerint, még egyszer felolvastattak, s a nádor-királyi helytartó a rendektől elbúcsúzott; ezek nevében pedig neki Zarka János, személynök s alsóházi elnök, hatalmas sege delméért az átalakulás keresztülvitelében, hálás köszönetét mondott: az ország karai és rendei szétoszlottak. Pozsony, mintegy két század óta, az országgyűlések rendes székhelye, mely utoljára látta kebelében az ország rendi törvényhozását, s talán utoljára a szabad, önálló Magyarország képviselőjét, elnémult, csöndessé lett. Az országgyűlési pártviták s a nemzeti ünnepek zaját azonban nem sokára ágyuk dörgése váltotta fel.

Az új kormány ápril 14 kén érkezett le az ünnepies fényben úszott Budapestre. A lakosok minden osztálya s mindkét neme minden lehető megtett, hogy a minisztérium megtelepedését a fővárosban valóságos nemzeti ünneppé avassa fel. Más nap a fővárosi csendbizottmány, utolsó ülésére gyűlvén össze, hivatását bevégeztnek nyilatkozta, s a rend további fentartását a működését megkezdett minisztérium kezébe tette le. Egy hónapi rövid, de erélyes működésére megnyugvással tekinthetett vissza e bizottmány. Mert bár néha hivatása körén túllépve, az ország összes ügyeire forradalmi modorban gyakorolt befolyást: neki köszönhető leginkább mégis, hogy a rend, személy- és vagyonbátorság a leghevesebb mozgalmak idején is egy percre sem lőn megtámadva a fővárosban. A tény érdemében osztozott vele kétségkívül a főváros lakossága is, kivált, a nemzetőrség, mely fényesen bebizonyítja, hogy oly időben,

midőn a gyanú a gyűlölséghez oly közel áll, s csak egy lat-szikra kell, hogy a szenvedélyek heve lángra lobbanjon, a honpolgárok tűzhelyeit magok a honpolgárok legbiztosabban védik meg.

Ugyanezen napon tartotta Bécsben a magyar királyi April 15. udvari kancellária is utolsó ülését, melyben a minisztérium abbeli rendelete olvastatott fel, hogy a kormányzék hatósága ezentúl végkép megszűnván, az a hozzá benyújtott iratokat s általa tárgyalt ügyeket a minisztériumhoz tegye által. Szögyény László, alkancellár, ezután a kormányzék feloszlatoznak nyilvánította.

A reformok korszaka, mely az 1825-diki országgyűléssel nyílt meg, végét érte; a politikai átalakulás, melyet a nemzet húsz éven keresztül ernyedetlenül tervezett, szorgalmazott és munkált, ezernyi akadályok daczára is szerencsésen befejeztetett: a jogegyenlőség, a népképvisélet s a felelős parlamenti kormány betetőzte a szabad alkotmányosság épületét; s a nemzet, biztosított törvényes függetlenségében, önmaga lett urává sorsának.

A megalkotott és szentesített törvények főbbjei ím a új törkövetkezők:

A király távollétében a nádor s kir. helytartó azországban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének, a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény és alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja.

Ő felsége s az ő távollétében a nádor s kir. helytartó a végrehajtó hatalmat a független magyar minisztérium által gyakorolják; rendeletei csak úgy érvényesek, ha a miniszterek egyike által aláíratnak. A miniszterek eljárásukért felelősek. Mind azon tárgyakban, melyek eddig a kormányzések köréhez tartoztak, ide értve a honvédelmet is, ő felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag a magyar minisztérium által fogja gyakorolni. A miniszterelnököt ő felségének az országból távollétében a király jóváhagyásá-

val a nádor s kir. helytartó nevezi ki. A miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körül lesz s mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli. A miniszterek az országgyűlés mindegyik táblájánál ülésel bírnak s feleletre vonathatnak minden tetteik s rendeleteikért, minden mulasztásaikért. A minisztereknek vád alá helyeztetését az alsó ház rendeli el, a bírászkodást a felső tábla által saját tagjai közül választott bíróság nyilvános eljárás mellett gyakorolja. A minisztérium az ország jövedelmeinek és szükségének kimutatását s a múltra nézve a kezelt jövedelmekről szóló számadást országgyűlési megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett, az alsó táblának évenként bemutatja.

Az országgyűlést ő felsége minden évben Pestre hívan dja össze. A képviselők három évre választatnak. Ő felségének joga van az országgyűlést elnapolni, berekeszteni s a három év letelte előtt szétosztatni, és ekkor új képviselőválasztást rendelni, kik a felosztás óta számított három hónap alatt összehívandók. Az évi ülés a számadásnak s a következő évi költségvetésnek a minisztérium által leendő előterjesztése s az irántok történt határozatok meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik. A főrendi tábla elnökeit ő felsége nevezi ki; a képviselő tábla maga választja elnökeit. Az ülések nyilvánosak.

A képviselők választására joggal bírnak mind azok, kik eddig a követválasztásoknál szavazattal bírtak; ezeken kívül pedig minden legalább 20 éves független s fenyíték alatt nem lévő országlakosok, a törvényesen bevett vallások különbsége nélkül, a) kik a sz. kir. városokban 300 frt értékű ingatlant, egyéb községekben az eddigi úrbéri értelemben egy negyed telket bírnak; b) az iparosok, kik folyton legalább egy segéddel dolgoznak; c) kik legalább 100 pfrt biztos jövedelmet kimutatni képesek; d) minden okleveles honorátorok, lelkészek, tanárok, községjegyzők s iskolatanítók.

Választható mind az, ki választó, ha 24-dik évét betöltötte. IMS. A megyék képviselőválasztás végett kerületekre osztandók.

All a képviselőház 377 követből, kikhez Horvátország 31-el járul; Erdély külön 69 képviselőt küld. A követválasztó kerületek a népszám, a terület s közgazdaság viszonya szerint aránylagosan határozatnak meg.

Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket egyenlően s aránylagosan viselnek.

Az urbér s azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt robotok, dézma és pénzbeli fizetések örökre megszüntetnek. A magán földesurak kármentesítését a törvényhozás a nemzeti közbecsület védpaizsa alá helyezi. A kármentesítés arányát a legközelebbi országgyűlés határozza meg. A megszüntetett úrbéri magán úri javadalmakért járó kármentesítési összegek státusadósságnak ismertetnek ei.

Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemond.

Az ösiség eltöröltetik.

A megyei szerkezet népképviselő -alapján fog rendeztetni. Addig is a megyei hatóságot egy minden osztályokból választandó nagyobb bizottmány fogja gyakorolni.

A sajtószabadság biztosítására ideiglenes szabályok alkotottak. A sajtóvétségeket esküdt bíróság Ítéli meg.

Az oktatás és tanulás szabadsága biztosítottik.

Az unitária vallás törvényesen bevett vallásnak nyilvánítottatik. A hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapítottatik meg.

A személyes és vagyonszabadság, a közcsend és béke biztosítására nemzetőrség alakítottatik, melynek tisztjeit a kapitányig az őrsereg maga választja, a kapitányságon felöl, a miniszter ajánlatára, Magyarországon a nádor királyi helytartó, a kapcsolt részekben a bán nevezi ki.

A városok, mint önálló köztörvényhatóságok, közdolgaikat minden más törvényhatóságtól függetlenül, önválasztotta képviselőtestületek és tisztikaruk által igazgatják.

A közhivatalokra nézve a törvény útján kívüli elmozdíthatlanság egyedül az igazság szolgáltatásával megbízott bírói hivatalokra szorított.